Kosztolányi Dezső Összes Művei

Publicisztikai írások

1907–1908

Koszt pub 2.indb 1 2025. 02. 21. 12:44:20

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő:
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Veres András

Kosztolányi Dezső

Publicisztikai írások

1907–1908

Ráció Kiadó
Budapest, 2025

Koszt pub 2.indb 3 2025. 02. 21. 12:44:20

Sajtó alá rendezte:
Bucsics Katalin

A kiadást lektorálta és a kísérőtanulmányt írta:
Bengi László

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap

támogatta.

A kötet a K 108700 és a K 134320 számú NKFIH-pályázatok
támogatásával készült.

Az MTA Textológiai Munkabizottságának ajánlásával.

© Bucsics Katalin, 2025
© Ráció Kiadó, 2025

ELŐSZÓ

Jelen kötettel folytatódik Kosztolányi Dezső művei kritikai kiadásának publicisztikai munkákat közlő alsorozata, amely kritikákat, tanulmányokat, esszéket, sőt némelykor a szépirodalom határán álló darabokat egyaránt magában foglal. Szorosan követve az alkotói pálya időbeli alakulását, a legkorábbi írásokat követően ez a kötet az 1907 és 1908 között megjelentetett publicisztikai szövegeket gyűjti egybe.[1]

Az évek előrehaladtával Kosztolányi egyre több orgánummal alakított ki szerzői kapcsolatot vagy töltött ott be kifejezetten szerkesztőségi munkatársi szerepet. 1907 őszéig a *Budapesti Napló,* majd 1908-tól *A Hét* belső munkatársa volt, miközben publicisztikai szövegei – ha nem is ezekhez mérhető intenzitással – a *Bácskai Hírlap,* a *Népszava,* a *Politikai Hetiszemle,* a *Magyar Szó,* az *Új Idők,* a *Somogyi Hírlap,* valamint az induló *Nyugat* lapjain is megjelentek. Mindennek eredményeképpen Kosztolányinak ezekben az években egyre több publicisztikai írása készült. Így az első kötethez képest a jelen munka időintervalluma két évre szűkült, miközben terjedelme majdnem azonos maradt. A szövegek tematikája hasonlóképp változatlannak mondható, leginkább csak az arányok módosulása érzékelhető a korábbi időszakhoz képest. Továbbra is több irodalomtörténeti tárgyú, egy-egy alkotói pályát méltató írást találhat az olvasó a közölt szövegek között, emellett pedig számos – később is figyelemre érdemesített, illetve az irodalomtörténet által máig számontartott – kritikát (például Ady *Vér és arany* kötetéről rögtön kettőt is) és esszét (mint amilyen az *Alföldi por* és *A jó vidék* című). Ezenkívül sok – aktuális hírhez kapcsolódó, de nemegyszer messzire kalandozó – esszéisztikus

[1] A kritikai kiadás publicisztikai alsorozatának elveihez lásd még az előző kötet előszavát is (KDP1, 5–12).

Koszt pub 2.indb 5 2025. 02. 21. 12:44:20

elmélkedés, valamint számos színikritika szerepel az újságíró Kosztolányi alább közreadott munkái között. A gyűjtemény tehát a publicisztika műfajainak igen széles skáláját mutatja be, azoknak egymástól főként csak utólagosan elválasztott, de eredetileg egymásba érő, egymásba átjátszó jellegét teszi láthatóvá. Ezenkívül pedig említésre méltó az az egy-két cikk, amelyek esetében láthatóvá válik, hogy Kosztolányi mint alakítja mondanivalóját az adott lap kívánalmainak megfelelő név nélküli kishír, rövidebb tudósítás, illetve a részletezőbb bemutatást megengedő esszé műfaját szem előtt tartva.

A jelenleg ismert, biztonsággal azonosítható 187 Kosztolányi-cikkből 79 jelent meg 1907, 108 pedig 1908 során. Ezek között összesen 19 olyan szöveg szerepel, amely ebben a formájában korabeli közlése óta egyetlen népszerű gyűjteményes kiadásban sem látott napvilágot. Az itt egybegyűjtött korai publicisztikai munkák nem egy darabját viszont Kosztolányi 1909 és 1910 során, kisebb-nagyobb változtatásokat követően újfent megjelentette az *Élet* című folyóiratban. Az utóbbi szövegváltozatok feldolgozása az alsorozat következő, harmadik kötetének lesz a feladata. Azt azonban itt is ki kell emelni, hogy az utóbb újraközölt szövegeket eleddig leginkább Réz Pál gyűjteményes köteteiből ismerhették a korabeli lapokat nem rutinszerűen forgató olvasók, amely kiadás viszont a későbbi szövegváltozatokat szerepeltette a korábbi szövegváltozat megjelenési adatai fölött. Jelen munka a szövegeket a maguk időbeli helyén, rendjében és formájában ismerteti meg az olvasókkal, ezzel pedig úgyszólván eddig nem tapasztalható lassításban *és* nagyításban teszi nyomon követhetővé Kosztolányi újságírói, gondolkodói munkásságát.

Az itt közölt írások némelyikének átdolgozott, esetenként erősen rövidített változatát Kosztolányi már egyik-másik könyvébe is beválogatta: az 1916-os *Tinta* című, vegyes műfajú, de döntően publicisztikai írásokat közreadó kötetébe, illetve a *Mécs* című, a szépirodalom határán mozgó publicisztikai írásokat novellákkal elegyítve tartalmazó, először 1913-ban megjelent gyűjteményébe, amelynek később további két kiadása is készült. A jelen kötetben közölt esszéisztikusabb szövegek társaságában szerepel olyan munka is, amelyet Kosztolányi utóbb szépirodalmi

Koszt pub 2.indb 6 2025. 02. 21. 12:44:20

szövegként publikált. Első novelláskötetében, a *Boszorkányos estéken* így lesz a *Népszavá*ban még a *Rövid mesék* részeként közreadott *Tücsökdal az éjszakában* című szöveg a *Vers-tárgyak* ciklus része.

Az itt összegyűjtött anyag sajátos abból a szempontból, hogy a korábbi időszaknál vagy éppen az erőteljesebben szépirodalmi jellegű munkáknál nagyobb változatossággal tartalmaz különféle szerzői jelöléseket és álneveket. Ennek az időszaknak sajátos részét képezik Kosztolányinak *A Hét* című hetilapban 1908-tól belső munkatársként, a lap *Innen-onnan* rovatába készített névtelen, sajátos szimbólummal jelzett miniatűrjei, amelyek általában aktuális hírekhez kapcsolódó, majdnem kommentárnyi rövidségű, de olykor bölcseleti témákig jutó eszmefuttatások. E szövegeket Lengyel András azonosította meggyőző érveket fölvonultatva, s közölte – a jelen időszakra vonatkozóan egy-két kivételtől eltekintve – 1908-tól egészen 1916-ig terjedően.[1] Az 1908 után megjelent darabok értelemszerűen a kritikai kiadás későbbi köteteiben kapnak majd helyet.

A kötet anyagát tizennégy név nélkül, illetve álnév alatt megjelent, valószínűsíthetően Kosztolányi által írt publicisztikai szöveg egészíti ki, amelyeket bizonytalan státusuknál fogva függelékben közlünk. Két műkritikát az író által jellemzően használt D., illetve (k.) álnevek alapján a forrásgyűjtés kutatásai azonosítottak kétes hitelű szövegként.[2] Ezt a Kosztolányi-életmű visszatérő gondolatfűzéseire emlékeztető megfogalmazásaik folytán jelen munkában is indokoltnak tartottuk érvényesíteni. Kosztolányi Keleti Juliska színésznővel való viszonyának egyik állomásaként Lengyel András ugyancsak meggyőzően valószínűsítette Kosztolányi szerzőségét egy kis színházi hír esetében a *Budapesti Napló*ból.[3] Kelevéz Ágnes pedig – Éder Zoltán nyomán – meglátásunk szerint szintén

[1] Az azonosítást lehetővé tevő körülményekről lásd Lengyel András tanulmányértékű előszavát a szövegeket közreadó kötetben: IO, 5–25. A Kosztolányi-forrásjegyzék sajtókutatásai néhány apróbb kiegészítés mellett az egyik glossza *Tinta*-beli újraközlésének azonosításával megerősítették és visszaigazolták Lengyel eredményeit (FJ4/329.; lásd továbbá a 109. szöveget).

[2] FJ4/282–283.

[3] Lengyel 2010, 7.

Koszt pub 2.indb 7 2025. 02. 21. 12:44:20

megalapozottan véli úgy, hogy a *Politikai Hetiszemlé*ben Babits Mihályt és verseit bemutató kis fölvezetés Kosztolányinak tulajdonítható.[1] Fölvettünk továbbá néhány, a *Budapesti Napló*ban és *A Hét*ben név nélkül – illetve egy esetben L. álnévvel – megjelent cikket, amelyek gondolatmenete, megfogalmazása Kosztolányi egyéb szövegeivel mutat rokonságot.

A fentiekkel ellentétben nem közlünk néhány további rövid szöveget, amelyek esetében – még ha az azonosítást teljességgel cáfolni nem is tudjuk – nem találtunk kellően erős érveket Kosztolányi szerzőségének valószínűsítéséhez. Nem gondoljuk meggyőzőnek például Éder Zoltán további föltételezését, amely szerint a hetilap fiatal költőket megszólító, Babits bemutatását közvetlenül megelőző felhívása is Kosztolányi írása lenne.[2] Míg ugyanis a költőtárs verseit fölvezető, egyes szám első személyű megfogalmazással induló szövegecskénél nem található semmiféle aláírás, addig a többes szám első személyben írott felhívás alatt a *Politikai Hetiszemle* szerkesztősége megjelölés szerepel, s jelenleg nincs tudomásunk azt igazoló adatról, hogy Kosztolányi ekkor a lap belső munkatársa lett volna.[3] Szintén kételyek merülnek fel Vezér Erzsébet fölvetését illetően, amely Kosztolányit gyanította a *Budapesti Napló* Adyról fölvilágosítással szolgáló 1907. május 5-ei szerkesztőségi üzenete szerzőjeként.[4] Az ennek apropóját jelentő olvasói levelet ugyanis, amelyet – az Ady-filológia által máig azonosítatlan – Endrényi János írt a *Budapesti Napló*nak, levelezésükből tudhatóan a lap ekkori felelős szerkesztője, Biró Lajos továbbította Adynak Párizsba,[5] ahogy arra a szóban forgó szerkesztőségi üzenet ígéretet is tett. E sorok esetében éppúgy föltételezhetőnek gondoljuk tehát Biró Lajost mint szerzőt. Az író műveit számba vevő forrásjegyzék 1908-ból a *Budapesti Napló*ban közölt két további jelenetnél is

[1] Babits 2022, 148–149.

[2] Éder 1966, 17.

[3] Kosztolányi belső munkatársi szerepvállalása ellen szól, hogy Babits Mihály bemutatásában személyének említéséhez „a jeles fiatal poéta" magyarázó megjegyzés kapcsolódik, s a lap nem ejt szót szorosabb munkatársi közreműködéséről (lásd a függelék IV. szövegét).

[4] Ady 1968, 395–397.

[5] Ady 1998, 212, 559–560.

Koszt pub 2.indb 8 2025. 02. 21. 12:44:20

fölveti Kosztolányi szerzőségének lehetőségét a –zső névaláírás okán.[1] Ezt Kosztolányi ugyan később valóban használta, ám egyfelől ezek az írások a szerkesztőváltás és Kosztolányi laptól való távozása után jelentek meg, másfelől sem az 1908. január 21-ei számban megjelent *Bál után,* sem a február 5-én megjelent *Pukkadjon meg!* nem mutat olyan formai vagy stílusbeli sajátosságokat, amelyek alapján megalapozottan lehetne ezeket a szövegeket Kosztolányinak tulajdonítani.

A korszak anyagának könnyebb áttekintését segítendő jelen kötet az alsorozat előző darabjához hasonlóan a kísérőtanulmány mellett rövid életrajzi kronológiát is ad, továbbá mutatószerűen listázza az itt közölt publicisztikai írások posztumusz kiadásait, jegyzéket állít össze a kötetben előforduló periodikumokról, a szerzői és álnevekről, valamint a színikritikákban tárgyalt darabokat bemutató színházakról. A táblázatszerű mutatókat a kötet egészére kiterjedő névmutató teszi teljessé.

A szövegközlés elvei

A kiadás a kritikai kiadás publicisztikai alsorozatának első kötetéhez hasonlóan betűhűen közli Kosztolányi írásait, csak az egyértelmű sajtóhibákat emendálja, jelölve a vonatkozó szöveghelyeket. Mivel némely esetben nem lehet teljes bizonyossággal elválasztani a szedő változatát Kosztolányi saját írásmódjától, ezért a tulajdonnevek írásakor sem követtük a mai helyesírást. A tulajdonnevek s idegen szavak írása olykor még egy szövegen belül is eltérő; ilyenkor azt a változatot tekintettük mérvadónak, amely az adott írásban többször előfordul. Összességében érdemes figyelembe venni, hogy a betűhű közlés legalább annyira tükrözi a szövegeket közlő lapok írásgyakorlatát, mint amennyire sejtetheti Kosztolányi írásmódját.

A cikkek eredeti tipográfiáját nem követtük maradéktalanul. Az egyes periodikumok által alkalmazott különböző típusú, de jelentésmegkülönböztető szereppel nem bíró kiemeléseket minden

[1] FJ4/284–285.

Koszt pub 2.indb 9 2025. 02. 21. 12:44:20

esetben kurziválással adjuk vissza. Továbbá mindenütt a mai magyar írásgyakorlatban használatos idézőjelet alkalmaztuk, ha a periodikum gyakorlata egyébként következetes, tehát Kosztolányi írásait tekintve sem tér el ettől. Az egyes írások címét szintén egységesen, a szöveg fölött hozzuk, középre zárva. A szerzőségi jelölést a szövegközlésből szintén elhagytuk, azt a megjelenési adatok között adjuk meg.

Az egyes publicisztikai írásokat közvetlenül követik a jegyzetek, elsőként a megjelenési adatok. Mivel kézirat egyetlen esetben sem ismert, ezt nem jelöltük külön minden egyes írásnál. Az egyetlen lapkivágat, amely fönnmaradt a hagyatékban, nem tartalmaz kézírásos módosítást, így a kötetben nem közölhettünk autográf szövegváltozatokat. A szövegközlésekhez kapcsolódó tárgyi és nyelvi magyarázatok egyensúlyra törekednek a tömörség és a kontextualizáló értelmezés között. Fontos említeni, hogy a korábbi, népszerű kiadásoktól eltérve a jegyzetekben törekedtünk felhívni a figyelmet az időnként fölmerülő tárgyi tévedésekre.

A bemutatott pályaszakasz időbeli közelsége okán és az egységesség végett az alsorozat első kötetének tárgyi és nyelvi jegyzeteit, amelyek véglegesítésében magunk is érdemi részt vállaltunk, fölhasználtuk a jelen kötet magyarázatainak elkészítésekor. Kosztolányi korábbi publicisztikai szövegeire tartalmi visszautaláskor a kötet rövidítése mellett, perjellel hozzákapcsolva, a szöveg sorszámával utalunk, míg a jelen köteten belüli hivatkozások során kizárólag az írás sorszámát adjuk meg.

Az egyes írásokban szereplő személynevek magyarázatakor kiadásunk – a lehető leggazdaságosabban eljárva – elsősorban az adott írás megértése szempontjából fontos adatokat közli, azokat a Kosztolányival kapcsolatos forrásokkal összefüggésben taglalva. A többször előforduló neveknél, ha az adott szöveg szempontjából új adalék nem indokolja, a név első előfordulását követően nem ismételjük a magyarázatot, illetve nem szerepeltetünk külön visszautalást. A vonatkozó bővebb magyarázat helyét, valamint a név összes kötetbeli előfordulását ugyanis a névmutató hivatott megadni, ahol az életrajzi adatokat tartalmazó kommentár oldalszámát félkövér szedés jelzi. A rövidebb nyelvi magyarázatokat azonban az egyes cikkekhez fűzött jegyzetek a kifejezés minden

Koszt pub 2.indb 10 2025. 02. 21. 12:44:20

előfordulásakor tartalmazzák, ezzel is segítendő a közölt Kosztolányi-írások önálló olvasását. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó írásokat keresztutalásokkal láttuk el.

Köszönetnyilvánítás

Jelen kötet létrejöttében mindenekelőtt Bengi Lászlónak tartozunk nagy hálával, aki régóta szorgalmazta az 1907-től 1908-ig terjedő anyag összeállítását, végigkísérte sajtó alá rendezését, s a kötet számos Kosztolányi-cikkének forrását illetően számíthattunk segítségére, a közlés bizonyos dilemmáit illető tanácsaira, s megnyugtatóan éles lektori figyelmére. Ugyancsak köszönet illeti mindazokat, akik a kötet elkészítésének folyamatát szakmai tudásukkal segítették, így Takács Lászlót a görög és latin vonatkozású tárgyi jegyzetek, Imre Zoltánt a színházakat és társulatokat bemutató leírások átnézéséért. Azoknak a munkatársaknak is itt mondunk köszönetet, akik a közgyűjteményekben föllelhető források zavartalan vizsgálatát lehetővé tették számunkra a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, az Országos Széchényi Könyvtárban, az Országgyűlési Könyvtárban, az Eötvös Collegium és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének Eötvös Könyvtárában. Nem utolsósorban pedig Hradeczky Moninak és Hollós Jánosnak tartozunk hálával gondos és kitartó munkájukért, nélkülük a kötet nem valósulhatott volna meg, amiért ugyancsak köszönet illeti a munka megjelentetésére vállalkozó Ráció Kiadót.

Koszt pub 2.indb 11 2025. 02. 21. 12:44:20

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

Koszt pub 2.indb 13 2025. 02. 21. 12:44:20

1907

1.

Amerikai idill.

Kanzas államban, a salinai törvényszék széles, üres lépcsőjén egy mumiaarcu asszony tipegett fel lassan, csendeskén. Mrs. Martha Huntnak hivták. Eres, sovány kezében egy kampós botot szorongatott, pislogó egérszemeivel a biró hivatalos helyiségét kereste és öreg szája lihegett a fáradtság[t]ól. A folyosón két törvényszéki szolga oltalmába vette a különös vendéget s karon fogva, gyengéden a bíróhoz vezette.

Ott azután vastag pápaszemét harciasan orrára csapta Mrs.[1] Hunt és kijelentette, hogy hivatalos ügyben keresi a biró urat, válni akar. Ő maga, mivelhogy százöt életéve ellenére férjes, férje pedig, Mr. Josuah Hunt egyszerüen közönséges, kiállhatatlan firma, egy kilencvenéves, házsártos aggastyán, aki utolsó perceit is megkeseriti. Nem kell neki Josuah ur, nem kellenek hideg enyelgései, langyos, kilencvenéves csókjai. Elég volt neki a házasságból. Lépjen közbe a törvény és válaszsza el tőle, minél hamarabb.

Ez az amerikai idill…

Emlékeztek Maupassant illatos, finom rokokó-történeteire? A[2] marquis s a marquise az öblös karosszékben ülnek, a hervadt virágok illatoznak, a vén kályhában[3] ég a parázs. Régi, kedves dolgokról beszélgetnek. Azután felkél a két öreg, mosolyogva a multra gondol és fiatalos tüzzel megcsókolják egymást. Vagy elfelejthetjük-e azt a másik két parókás aggot, aki a park nyirott lombfala előtt őszbeborult fejjel táncba kezd? Francia földből, francia szivből sarjadtak ezek a napfényes mesék. Talán meg is történtek, mert megtörténhettek. De Amerikában nem igen esnek ilyenek.

Az amerikai idill pozitiv és józan, kovácsolt vas-oszlopon, acélpilléren nyugszik; közjegyzőileg hitelesitett szerződés biztositja a létét, melyet mindkét fél egyformán felbonthat, ha ráunt;

[1] [sh.: nincs pont]
[2] rokokó-történeteire l A [sh.]
[3] kastélyban [sh.]

Koszt pub 2.indb 16 2025. 02. 21. 12:44:20

a házasfelek kettős-könyvvezetéssel deritik fel a boldogságukat[1] s mihelyt látják, hogy a „tartozik" és a „követel" rovat nem egyenliti ki egymást, rövidesen véget vetnek az idillnek. Egészen igy cselekedett Mrs. Hunt is. A versektől és regényektől megmérgezett Európában talán ő is elhitette volna magával, hogy boldog és esetleg egy gyémántlakodalom naiv gyönyöréről álmodozott volna, ámde Mrs. Hunt[2] nem európai, hanem izig-vérig amerikai, a legelső fajtából, hamisitatlan, vaskos életkedvvel, egészséges, rusztikus egyszerüséggel s igy történik meg, hogy most, görnyedt hátán százöt év terhével, elválik az urától és elront egy konvencionális idillt.

Bevalljuk azonban, hogy nekünk ez a józan amerikai idill módfelett tetszik s az átlagtól való mulatságos eltolódásában és groteszk torzitásában szivből gyönyörködünk.

Ime itt van előttünk egy egészséges agyvelejü nő, aki százötéves és férjes, de azért mégsem szünt meg gondolkozni! Önálló, az emancipáltság minden hóbortja nélkül. Cselekszik az amerikai businessman-ek szivósságával és energiájával, akik napok alatt milliókat vesztenek és milliókat nyernek. Ez a tisztes matróna még mindig kardos menyecske és még mindig tud gondolkozni. Két férjét dugta a föld alá eddig s most a harmadiktól válik. Őt egyik sem temeti el. Meglehet, hogy nem sokáig élvezi már özvegysége nyugodt magányát, de azt a pár évet, pár hónapot sem akarja elveszteni, ami még várakozik rá, mert az amerikai káté szerint – az idő pénz, még akkor is, ha lassan a sir felé bandukolunk. Mrs.[3] Hunt tehát jegyzőkönyvbe vetette kivánságát. A sirkövén nem utolsó férjének, hanem legkedvesebb urának, a finom gentleman-nek, Mr.[4] Merillnek neve fog ragyogni és ő nyugodtan aluszsza majd örök álmát.

Most pedig élete zuzmarás, hideg alkonyán leszüri a házasságban szerzett gazdag tapasztalatait és harmónia kél a lelkében. A házasság pogány intézmény, nagy baj, de megvan rá az orvosság, mely ős-időktől kezdve gyökeresnek és kitünőnek mutatkozott: az elválás. Mártha néni bizonyára örül ennek a felfedezésének

[1] boldog-águkat [sh.]
[2] Hun [sh.]
[3] [sh.: nincs pont]
[4] Mrs. [sh.]

Koszt pub 2.indb 17 2025. 02. 21. 12:44:20

s a lelke megfiatalodik általa. Nyugodtan hörpingeti forró kávéját, ravaszul őrzi magában a kincset érő nagy titkot és elviszi magával talán még a sirjába is.

Százöt évig kellett élnie, mig végre rájött.

Megjelenés

Lehotai, *Amerikai idill,* Budapesti Napló, XII. évf. 3. sz., 1907. jan. 3., 6. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát V–a névaláírással, *Tengerentúli romantika* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 29-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kanzas állam: az Amerikai Egyesült Államok közép-nyugati részén található

Salina: Közép- és Északközép-Kansas legnagyobb városa

Maupassant: Henri René Albert Guy de Maupassant (1850–1893) francia író, költő. *Összes versei*nek fordítását Kosztolányi már 1908 végén önálló kötetben jelentette meg, majd 1924-ben a *Gömböc* című elbeszélés átültetésével együtt, a szerzőről írott bevezetőjével (Szk, 193–196).

a másik két parókás aggot: Kosztolányi minden bizonnyal a *Menüett* című novellára utal

Koszt pub 2.indb 18 2025. 02. 21. 12:44:20

2.

Sirató.

Egy nagy titok és nagy bün kerül nemsokára abba a vén lomtárba, melyben a multnak poros, korhadt babonái nyugosznak. Egy igazsággal lettünk gazdagabbak. Drezdából árad ki a fény, Drezdáé a dicsőség. Jegyezzük fel a tényt, tapsoljunk neki és sirassuk el a gyerekek regénybe való ártatlanságát, a szüzfehéret, a butaság és fekete tudatlanság jegyében születettet, a vénkisasszony-etika s a papi morál szomoru szüleményét. Drezdában a községtanács határozatából a gimnáziumokban s a reáliskolákban az érettségizett tanulók részére nemsokára előadásokat fognak tartani a nemi életről. Ez nem sajtóhiba: – a nemi életről! Ez az első lépés. De mi már látjuk azt az időt is, mikor az iskolák dobogóiról is a becsületes, kendőzetlen igazság fog széthangzani.

Te melankólikus fekete-fehér mese-madár, német nyárspolgári háztetők s együgyü gyerekszivek lakója, rebbenj el hamarosan, mert ugy látszik, elhesseget ez a pogány, hidegfejü Európa. Mielőtt azonban távoznál, elsiratunk tégedet, fiatalkori barátunkat, érzelmesen és szomoruan, ahogy illik. S elsiratjuk a gyerekkori ártatlanságot is, a mult századok balkörmü erényét, a gyalázatost, a szemérmetlent. Menjetek kalandos utatokra és hagyjatok itt bennünket. Ti mérgeztétek meg eddig gyerekeink agyvelejét, vérét. Ti hitettétek el velük, hogy bün a szerelem, szentségtörés a természet és szégyen a meztelenség. Takarodjatok. A kis diák miattatok bujt el a közösétkezők és hálószobák zugaiba[1] s beszélt lázban, zavarosan a női öltözők titkairól. A folyosón a görög istenek duzzadó szobrai zavaros álmokat loptak beléje s szegénynek elrabolták nyugodt éji álmát. Aztán később, mikor már fojtogatta, torkon ragadta az ismeretlen semmi, lopva suhant a papa könyvtárához és felütötte a Pallas-lexikont ama kritikus és érdekes

[1] zugáiba [sh.]

Koszt pub 2.indb 19 2025. 02. 21. 12:44:20

helyeken, melyekről annyit beszéltek az osztálytársak. Görög órákon pedig a Homeros könyv szélére hiányos rajz-müvészettel, de annál több realitással lerajzolta a milói Vénuszt, természetesen az osztály nagy gaudiumára. Mindennek a szelid gyerekkori ártatlanságnak vége szakad rövidesen. A szigoruarcu erkölcsi mumus eltünik a gyermekvilágból is s becsületes, kisértetrebbentő napfény özönlik be mindenüvé.

A konzervativ német sajtó utóbb nagy botrány-zajt vert fel, hogy Frank Wedekindnek gyerekdrámáját előadták. Ez a merészgondolkozásu német iró kimutatta, hogy a mi Jézuskában és gólyában hivő ártatlan gyermekeink mily ijesztően romlottak. Betört a gyerekszobákba és abban a pillanatban forditotta meg a villamos-körte gombját, mikor nem is remélte senkisem. A maradi kritikusok természetesen ijedten hápogva támadtak reá és el akarták hitetni, hogy Wedekind csak rémeket látott. Wedekindnek pedig pogányul és kegyetlenül igaza volt. Minden gyerek mélységesen romlott és perverz s romlott és perverz marad mindaddig, mig nem beszélünk előtte nyiltan s nem merjük nevén nevezni az ismeretlen és hatalmas semmit, mely annak idején gyenge torkára nyomja fojtogató markát és később tüzes bélyeget süt ártatlan homlokára.

A drezdai iskolareform uj korszakot jelent a nevelés történetében. Mindenki örömmel üdvözli. A szentimentális sziv elsiratja a gyerekek naiv együgyüségét, de mi uj örömmel köszöntjük a másik egészséges, napfényben kelő ártatlanságot. Foglaljon helyet az iskolában, a gyerekszivekben, az izmos, hideg vizben edzett, józan gyerekek szivében. És te fölösleges kelepelő, te hosszu csőrü melankólikus madár – rebbenj el az iskola tetejéről!…

Megjelenés

Lehotai, *Sirató,* Budapesti Napló, XII. évf. 4. sz., 1907. jan. 4., 6. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Drezdában a községtanács határozatából: a tervezett közoktatási lépésekről az *Iparegészségügy* című lap már 1906. november 1-jei számában beszámolt, majd *Az Ujság* 1907. január 4-ei, *Az ifjuság érdekében* című kishíre s több napilap is tudósított róla

balkörmü: kikapós, könnyűvérű személy népies megjelölése

Koszt pub 2.indb 20 2025. 02. 21. 12:44:20

Pallas-lexikont: az első önálló, nem fordításon alapuló magyar nagylexikon. A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. adta ki 1893 és 1897 között 16 kötetben, mintegy 150 000 szócikkel. A kor szinte egész magyar tudományosságát reprezentálta a több mint 300 fős szerzői gárda.

gaudiumára: (lat.) örömére

Frank Wedekindnek: Benjamin Franklin Wedekind (1864–1918) német drámaíró. Jellemzően társadalomkritikus darabokat ír, a képmutató polgári erkölcsök által elfojtott szexualitást is témává teszi ismertebb darabjaiban. Műveinek magyarországi előadásairól s Wedekind munkásságáról több cikket is írt Kosztolányi (lásd a 39., 40., 61., 175. szöveget; továbbá SzE I., 464–468; SzE II., 565–567), illetve *Ilse, Meningitis tuberculosa* és *Az én síremlékem* címmel fordította verseit (IK II., 353–356).

gyerekdrámáját: a serdülőkor érzéki világát középpontba állító *Tavaszi ébredés. Egy gyermektragédia* című darabjára utal Kosztolányi. Lásd még a 39. szöveget.

Koszt pub 2.indb 21 2025. 02. 21. 12:44:20

3.

Bálványok.

(Bemutató a Nemzeti Szinházban.)

Premiére-hangulat. A földszinten, a páholyokban ünnepi ragyogásban a figyelő közönség, a januári bemutatók szokott diszes publikuma. Csend, csengetés, azután fellebben a függöny. Néhány ember lézeng a szinpadon szomoruan, álmosan és beszélget. Egy blazirt leányzó, kopár lelkét fitogtatva, nagylányos modorban kacérkodik az udvarlóival. A jég- és bálkirálynő unottan forog a léha milieuben ideálját keresve. Azután találkozunk kaszinó-alakokkal, fanyar világfiakkal, szenvedélyes kártyásokkal és a raccsoló miniszterrel. Egy pillanatra ugy tetszik, hogy mind ismerjük valahonnan, talán *Herczeg* Ferenc regényeiből, *Brieux* darabjaiból, vagy *Bernstein* drámájából, de ez kétségtelenül csalódás, merő csalódás. Ezt a darabot, mint a szinlap mutatja, *Farkas* Pál, a sokoldalu, szorgalmas belletrista irta.

Ne beszéljünk tehát *Herczegről, Brieux-ről, Bernsteinről, Sudermannról,* hanem *Farkas* Pálról, a *Bálványok* sokoldalu, szorgalmas szerzőjéről.

A szindarab szereplői többnyire szellemesek. Aforizmákban beszélnek s dicséretes igyekezettel olykor-olykor vállvetve sikerül is fölröpiteniök egy vizes, lomha ötlet-rakétát. A néző várakozik, a vállát vonja és nem tudja, köhögjön-e, tüsszentsen-e, vagy a körmét piszkálja-e?

A szinmü társadalmi s a társadalmi szinmühöz tudvalevőleg ősidőktől fogva szükséges egy erőteljes, energikus egyéniség, aki azelőtt léha életet élt, de ma már megtért, a munka evangéliumát hirdeti s egy bulgáriai konzulátusban dolgozik. Ennek természetszerüen szerelmesnek kell lennie egy kőszivü leányba, egy Gartenlaube-stilü ünnepelt szépségbe, aki tudni sem akar felőle. Üsd[1] fel, kedves olvasó, Herczeg „Andor és Andrásá”-t, Uj honszerzőjét s

[1] Űsd [sh.]

Koszt pub 2.indb 22 2025. 02. 21. 12:44:20

teljesen igazat fogsz nekünk adni. S te, aki láttad Bernstein Baccarat-ját, nem csodálkozol azon sem, hogy ennek a szépségnek fivére szenvedélyes kártyás s egy este minden pénzét eljátszsza. A többit elvégzi az ódon-zamatu, rozsdás konvenció. Feltünik a láthatáron egy dusgazdag ur, aki lábbal tiporva a forró, pihegő lányszivet, öcscse kártyaadósságait kifizeti és a bálkirálynőt eljegyzi. A szeg azonban még a társadalmi szinmüben kibujik a zsákból. A gazdag ur csak egy gonosz, hamis tettető, aki nem tud felemelkedni az önfeláldozás magaslatára s mihelyt kitünik, hogy a jövendőbeli sógor hamiskártyás, félreismerhetetlen pose-zal hátat fordit a menyasszonyának. Ekkor toppan elénk a Balkán-férfiu, a könnyelmü kártyást jó utra tériti és – amint már szokás – elveszi a boldog, könnyekben fuldokló leányzót.

Ez azonban még nem minden. A társadalmi szinmühöz bon mot-k, szellemes kiszólások is kellenek, amint *Wilde* Oszkár óta mindenki tudja s a szerzőnek tehát szállitani kell friss, eleven szellemességeket, ha mindjárt *Farkas* Pálnak is hivják. Ezért kellett hallanunk azokat a sótalan, siralmas szellemi kilendüléseket, melyeket a szinészek jobb ügyre méltó buzgalommal próbáltak elsikkasztani, de nem sikerült nekik.

A vas-szorgalmu iró sikere azonban tökéletes volt. Voltak ugyan, akik érezték, hogy az irodalomban nem elég az akarathősök buzgalma s az izzadó szorgalom területén tul van egy olyan territorium, ahol a talentum, az ős-tehetség követeli szent jogát, ahol az igazi iró kezdődik, de ezek hallgattak. Ellenben felvonásközökben csoda történt. Szigoru arcu urak ültek lenn a földszinten – nem rendes szinházba-járók – akik tüntetőleg jól mulattak s a mosolygó kritikusokat, az ásitozókat és a megbotránykozókat erélyesen lepisszegték és többször a lámpák elé hivták a szerzőt. S kavargott, zugott, harsogott a derék idegenek tapsa, a furcsa, szokatlan, gyanus vas-taps. Kacagott a földszint, nevetett a karzat és mosolygott a jegyszedő, sőt az ajtónyitogató is, de minden megjegyzés és gáncs elveszett a mennydörgő tetszés-lármába. Veszszen el a miénk is.

Megjelenés

K. D., *Bálványok. (Bemutató a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 5. sz., 1907. jan. 5., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Koszt pub 2.indb 23 2025. 02. 21. 12:44:20

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bálványok: a színmű írója Farkas Pál (1878–1921) író, szociológus, ügyvéd, országgyűlési képviselő (s a könykiadó cégalapító Wolfner József örökbefogadott fia), az *Új Idők* munkatársa

blazirt: egykedvű, fásult

Herczeg Ferenc: Herczeg Ferenc (1863–1954) író, drámaíró, újságíró. 1894-től az *Új Idők* című hetilap főszerkesztője, amelyben Kosztolányi 1907-től rendszeresen publikált. 1904-től a Petőfi Társaság alelnöke. Később, 1932-ben a PEN Kongresszus magyar elnökségének tagja Kosztolányival és Heltai Jenővel. Kosztolányi 1901-ben már korai naplójában megemlékezik Herczeg egy darabjáról, az *Ocskay brigadéros*ról, amelyet azonban történelemhamisításként értékel (KDLN, 799). Később számtalan darabjáról írt alapvetően elismerő színikritikát, továbbá 1916-ban *A hét sváb* című regényéről is méltató hangú írást jelentetett meg (Tf, 261–262; SzE I., 409–436).

Brieux: Eugène Brieux (1858–1932) francia drámaíró

Bernstein: Henri-Léon-Gustave-Charles Bernstein (1876–1953) francia drámaíró *La Rafale* (magyar fordításban: *Baccarat*) című darabját 1905-ben mutatták be a párizsi Théâtre du Gymnase Marie Bellben. A szabadkai előadás megtekintését Kosztolányi futólag unokafivérének, ifj. Brenner Józsefnek 1906. március 2-án írott levelében is említette (KDL1, 465). Időről időre közölt kritikát darabjairól, s noha figyelemmel kísérte, ahogy Bernstein – mintegy az igényesség jegyében – egyre inkább a lélektani problémák felé kívánt fordulni, darabjaiban Kosztolányi népszerűség és irodalmi műgond alig összeegyeztethető voltát látta igazolódni (KDP1/66.; jelen kötetben a 8., 68. és 82. szöveg; továbbá SzE I., 680–686; SzE II., 361–362).

Sudermannról: Hermann Sudermann (1857–1928) német író, drámaíró. Kosztolányi 1906-ban kétszer is írt Sudermann *Becsület* című darabjának előadásáról (KDP1/54., 57.).

Gartenlaube-stílü: A kor tájékozott és tudatos, itt leginkább idealizált fehérszemélye. A *Die Gartenlaube* 1859-ben alapított lipcsei családi lap volt, amelynek a Monarchiában is nagy népszerűségéről és hosszú évtizedekig mintaadó műfajáról lásd Lipták 2002, 58–66.

Herczeg „Andor és Andrásá"-t: Herczeg Ferenc 1903-as regénye

Uj honszerzőjét: Herczeg *A honszerző* című, 1904-ben megjelent regényéről van szó

Wilde Oszkár: Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde (1854–1900) ír származású költő, drámaíró, író. Kosztolányi már ifjúkori leveleiben gyakorta hivatkozik műveire, életfelfogására; Rozsnyay Kálmánnal is jó ismeretségben volt, aki egy ideig Wilde titkáraként működött. Kosztolányi 1906-ban költeményeinek német fordítása kapcsán fogadtatásáról elmélkedett (KDP1/73.), illetve számos színikritikát tett közzé műveinek magyarországi bemutatóiról (lásd a 13b., 22., 37., 57., 64. szöveget; továbbá SzE I., 249–250). Költeményeinek fordításaiból (IK I., 160–271) önálló kötetet is megjelentetett (1926). Három drámáját *A páduai hercegnő* (1909), *Salomé* (1921) és *Firenzei tragédia. A szent parázna* (1923) címmel ültette át magyarra, illetve elhíresült regényét, a *Dorian Gray arcképé*t is lefordította (1922). Az író egykori szeretője, Lord Alfred Bruce Douglas könyve *Wilde Oszkár és én* címmel ugyancsak Kosztolányi tolmácsolásában jelent meg (1919).

Koszt pub 2.indb 24 2025. 02. 21. 12:44:20

4.

Az igazság a betegszobában.

Doktor *Kleintjes* most egy német orvosi folyóiratban sulyos, nagy problémákat ad az orvosnak s a lélekbuvárnak. Szabad-e, ajánlatos-e, kivánatos-e felvilágositanunk a betegeket hogylétük felől?

Ős-régi kérdés, melyre eddig még senki sem adott határozott feleletet. Pedig a szegény orvosokat nap-nap után sarkon követi, kinozza, marcangolja, anélkül, hogy el tudnák magukat határozni s állást foglalhatnának szilárdan egyik, vagy másik félen. A legtöbb orvos tudniillik ma is ingadozik, kétkedik s legtöbbször vagy egyéni meggyőződése szerint cselekszik, vagy esetről-esetre a perc ihletében, a beteg egyéniségéhez mérten állapitja meg azt a tapintatos formát, melyet abban a pillanatban legjobbnak vél. Nincs szabály, nincs törvény. És ezt talán legjobban mi érezzük, mikor a véletlen szeszélye folytán szükségből orvosokká leszünk s pirosra sirt szemmel, sirástól fuldokló szájjal kell hazudnunk kedves betegjeinknek. Mit mondjunk, mit hazudjunk nekik? Vagy egyáltalában hazudjunk-e, szabad-e hazudnunk, mikor élet s halál között lebegnek és a betegséggel társtalanul, magukra hagyatva vivják a döntő csatát? A probléma ijesztő világossággal, kegyetlen ridegséggel mered elénk.

Egy pillanatra ugy tetszik, mintha csakugyan meg kellene mondanunk a valóságot. A sovány, szomoru arc, a láztól parázsló szemek, mintha követelnék. Végre is a betegség tisztán csak reá tartozik, neki tudnia kell a titkot. Csipkés hó-szin ágya olykor olyan a szemünkben, mint egy nagy fehér hajó s szinte érezzük, mint távolodik el tőlünk lassan-lassan a bizonytalanság zavaros vizein. Oly egyedül küzd szegény, oly végtelenül egyedül. Sirunk, jajgatunk és zokogunk, de ő percről-percre idegenebb lesz ránk nézve, akárcsak meghalt kedveseink és mindinkább látjuk, hogy ez a tusa tisztán az ő magánügye, hisz bár könnyekbe fullasszuk a szobát, abban a végső pillanatban mégsem mehetünk vele.

Koszt pub 2.indb 25 2025. 02. 21. 12:44:20

Ilyenkor megmondanánk mindent neki. Azután jő egy édes fuvallatu, könnyfakasztó perc, reánk legyint, könnyes szemünk feltekint a párnák közé torlaszolt gyenge testre és megingunk, dadogunk, könnyezünk. A vége természetesen az, hogy zokogva roskadunk le az ágyára és sirunk – vele együtt.

Nekünk kétkedőknek és bizonytalanoknak adott tanácsot a német orvos. Szigoru, bölcs, pozitiv tanácsot, atyai utmutatást. A betegeinknek minden tekintet nélkül hazudnunk kell. Költsünk meséket, ostoba, kedves hazugságokat, naiv gyerek-bohóságokat és hitessük el velük. Hozzunk ágyukra mese-virágokat a gyógyulás arany mezőiről. Ezek a naiv hazugságok gyógyitják meg őket, ezek lesznek legerősebb fegyvereik a kórral való kemény küzdelmükben. Ha kell, szervezkedjünk is, alapitson az egész ház titkos összeesküvést s avassa be az összes családtagokat, az ápolókat, a szolgákat s a cselédeket is, nehogy egy elejtett szó a beteget a valóságra rezzentse fel. Mindenben kiméletes tapintat, ravaszanfinom gyengédség vezessen.

De *Kleintjes* doktor még tovább megy. Nemcsak a közönyös orvosoknak, a kiméletlen, hirtelentermészetü rokonságnak és a szaporaszáju nagynéniknek üzen hadat, hanem a tükörnek is. A tükör a beteg legnagyobb ellensége. Ez a csillogó, misztikus butordarab mindig a kopár, kietlen valóságot másolja. Nem szépit, nem enyhit, nem vigasztal, sokszor még torzit is. Mindeddig gyanutalanul tettük oda betegeink ágyára s hagytuk, hogy reggel, mosdás után, fésülködéskor óraszámra nézegesse fakó, beesett arcát. Csak az orvosok tudják, hányszor hangolta le a gyógyuló beteget, hányszor bénitotta meg harc-kedvét és ellenállási képességét a tükör. Ez a gonosz, babonás, varázsos üveglap halálos ellenség, fondor áruló, mely fáradsággal szőtt-font terveinket, hazugság-várainkat egy pillanat alatt szétdönti és a beteget a reménytelen kétségbeesésbe taszitja.

El tehát a beteg lakásából[1] a jajveszéklésekkel, tanti-sopánkodásokkal és a csillogó tükrökkel! Legyen a beteg szobája csendes, nyugodt és fénytelen. A babonás nép ma is eldugja a tükröket, ha halott van a háznál, mert azt mondja, meglátja bennök az arcát és

[1] beteglakásából [sh.]

Koszt pub 2.indb 26 2025. 02. 21. 12:44:20

visszajő. Mi, müveltek és babonátlanok, rejtsük el a valóság-tükröző üveglapokat addig, mig nincs késő, amig kedves betegünk él.

Megjelenés

Lehotai, *Az igazság a betegszobában,* Budapesti Napló, XII. évf. 6. sz., 1907. jan. 6., 6. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát K. D. névaláírással, *A beteg tükre* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 15-i számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Doktor Kleintjes: Leonhard Kleintjes müncheni orvos, akinek a Kosztolányi-írás utolsó előtti bekezdésében szereplő gondolatát a *Magyarország* 1907. január 6-ai számában megjelent, *Félre a tükörrel!* című kishír is ismerteti

Koszt pub 2.indb 27 2025. 02. 21. 12:44:20

5.

Mikszáth[1] Jókai-könyve.

(Jókai Mór élete és kora. Irta: Mikszáth Kálmán.)

Csak költő irhatta meg Jókai életrajzát.
Csak egy nábob-iró álmodhatta vissza azt a kalandos és ragyogó regényt, azt a könnyes és szelid egetvivást, melyet a könyvmolyok a költő biografiájának neveznek. Költő-fejedelem kellett ide is, naiv könnyedség és mosolygó tárgyilagosság, egy keményen jellemző és mégis olvadozó toll, mely meg tud birkózni azzal a nehéz feladattal, hogy egy eseménytelen életből regényt irjon, fényes, szertelen, káprázтató Jókai-regényt, bár egyetlenegy viharosabb epizódja, nagyarányu mozzanata sincs s szereplője is csak egyetlen egy van, egy gyerek-lelkü és férfi-erejü álmodó poéta. Ebben a zajtalan életben igazán csak egy nagyszerüség van: maga Jókai Mór. Az ember és a költő, kezében a vékony acéltollal, méltóságosan halad fölfelé a halhatatlanság csillaglétráján. Körülötte zaj, mozgás, változás, zugó, elmaradó és előtérbe nyomuló ember-milliók, de azért mégis minden eltörpül mellette. A lélekbuvár-irónak látni kell, mint szivárványlik az álmodó kék szemek recehártyáján összhanggá és harmóniává a fény, mely itt ragyog és mint lesznek ijesztő rémképekké és fantasztikus alakzatokká az égen lógó köd-foltok és felhő-rongyok.

Mikszáth Kálmán könyvében minderre feleletet kapunk. Egy hus-vér embert rajzol, a gyönge és álmodó Jókait, de hogy közelebb hozza hozzánk még inkább idézzük mesés, szinte tulvilági nagyságát. Egy álom-fejedelem Mikszáth Jókaija, aki erényeiben és hibáiban is egyformán nagyszerü: a hibái is királyok fogyatékossága. Szóval Mikszáth poétikus és nagyon reális képet fest róla. Az az aureola, melyet finom-veretü szavaiból magas homloka köré fon, nemcsak dicsfénybe vonja piros, szelid arcát, hanem rá

[1] Mikszath [sh.]

Koszt pub 2.indb 28 2025. 02. 21. 12:44:20

is világit és megmutatja rajta a ráncokat, horpadásokat, az egyenetlenségeket és egyéni fogyatékosságokat is.

Tul vagyunk azon a koron, mikor Jókait kritizálni divat volt s elérkezett az idő, mikor mindenki egész nyiltan kimondhatja róla a véleményét és az igaz szót nem tekintjük sem bünnek, sem kegyeletsértésnek. Itt egy oly nagy irónak kellett megszólalnia, mint Mikszáthnak. Más részről a méltánylás bizonyára kevésnek, a gáncsoló szó merésznek tetszett volna. Igy azonban, hogy Mikszáth mosolygó nyugodtsággal mintegy az asztalra könyökölve beszél Jókairól, a gáncs nem bántó, a méltánylás pedig aranyat jelentő érték s mindakettő közöttük marad, mintha csak két fejdelem bizalmas beszélgetését hallanók.

Ezért kellett *Mikszáth* Kálmánnak megirnia Jókai életrajzát!

*

Olvassunk[1] a sorok között. Itt hullatott el az iró legtöbb aranymorzsát. Itt is egy, ott is egy, szinte csodálkozunk, hol és mikor mondta, mert az édes, bőbeszédü mese közben nem is vesszük észre, midőn minden tudományos nekigyürkőzöttség, szak-kifejezések és kiélezett megállapitások nélkül a legfinomabb lélektani megfigyeléseket szórja el. Itt egy aranyhulladék, ott egy ezüstforgács, amott egy gyémánttörmelék, hisz ez egy egész kis kincstár – szedjük fel hamar!

Tekintsük Jókait, az embert ugy, ahogy Mikszáth elszórt megjegyzéseiből rekonstruálhatjuk. Ezt az érdekes költő-fejet eddig még senki sem rajzolta ily merész és durva vonalak[k]al. Legalább is azok, kik csak irásain át ismerték, nem tudták, hogy ez a csupaláng, csupa-könny ember, ki mindig az érzések tüzes vulkánkráterében vájkált, hideg, érzéketlen és közönyös volt a mellette elrohanó élet iránt. Sokáig élt, sokat megélt, de keveset élt által.

Az életet tulajdonképpen nem is ismerte, mert nem érdekelte. Csak a szertelen, a borzalmas, a csodás vonzotta, amit nem az utca-járdáján, hanem fönn a levegős semmiben talál az álmodó, mikor behunyt szemmel száguldoz a képzelet szárnyain. Nem is igen tekintett tehát az emberek szemébe, de a szivébe sem. Nem

[1] Olvassuk

Koszt pub 2.indb 29 2025. 02. 21. 12:44:20

volt megfigyelő és mélyenérző lélek s itt van magyarázata egyrészt vézna kompozíciójának, gyenge jellemfestésének, másrészt óriási termékenységének. Minden átsuhanó szellőre megremegett, de orkánokra az ő hurjai nem tudtak megfelelő rezonanciát adni. Inkább kifelé élt érzelmi életet, mint befelé. A hosszu lelki vivódásokat, az elzárkózást, a szivbe börtönzött bánatot nem ismerte. Mihelyt alkalma nyilt, kiöntötte egy alkotásban s azzal végképpen végzett vele.

Élete nagy konfliktusaiban is jobbára csak szomoru hős volt, tragikus sohasem. Nem tudott igazán, kegyetlenül, véresen érezni. Szerette Petőfit, szerette Rudolf királyfit, de nem annyira, amennyire ő irja és sokan hiszik. Azt mondják sohasem volt igazán szerelmes. Számára csak a költészet létezett igazán, az élet csak aféle adat-szolgáltató raktár lett s alkalom adtán költői lendülettel, egy kevés szinpadias hatással gyakran utána költötte azt a barátságot és szerelmet, melyet nem is érzett, csak álmodott. Csak a nézőtérről nézte az élet viharos, szenvedélyes bábjátékát, hol rozzant faszékről, hol bársonyzsöllyéből, hol királyi páholyból, de a harcba sohasem elegyedett, a küzdők közé sohasem ugrott.

Ebben a könyvben olvassuk azt a finom megfigyelést is, hogy a hozzá közel álló embereket nem ismerte, de azokat, akikről csak hallott, vagy akiket csak látásból ismert, pompásan elképzelte és analitikus tökéllyel rajzolta le. Hasonlitott e tekintetben Goethéhez, aki akkor irta le Itáliát, mikor még nem is járt ott, csakhogy Goethe bizonyára még ragyogóbban festi le az olasz földet akkor is, ha előtte van, mig Jókai csak a távolság ködéből tudott ihletet meriteni.

Hiányzottak belőle a nagy szenvedélyek, az intim átélések. Minden csapás, baj, adósság, házassági perpatvar, politikai üldözés elsimult, ahogy jött s nem talált benne ütköző-pontot. Valami parasztos őszinteség, valami durva egyszerüség nem volt meg arisztokratikus lényében; számító okossága mindig megakadályozta abban, hogy a végzetes pillanatokban a kétségbeesés dühével nekimenjen a falnak. Nem sirt, nem nyomorgott, nem ette kenyerét könnyek között s ah, aki sohasem ette könnyezve kenyerét, az nem ismeri az égi hatalmakat és – tegyük hozzá – a földi embereket sem. A szenvedést, a nyomor jajgatását és fogcsikorgatását, ha

Koszt pub 2.indb 30 2025. 02. 21. 12:44:20

nem is meleg szobából és telt tálak és kancsók mögül, de többnyire csak az iróasztala és tentás-üvegei mellől nézte. Ahogy Mikszáth mondja, csak a boldogtalanság nem adatott neki meg ahhoz, ami egy világraszóló nagy iróhoz kell.

És[1] most felmerül egy megdöbbentő és izgató kérdés. Mi lesz Jókaiból, ha oly mélyen érez, mint amily ékesen ir s ha mindaz a kincs,[2] mi teremtő bőségében mintegy gyöngypatakokban és tüzfolyamokban folyt széjjel, összetömörül, müremekké jegecül s egy Flaubert gondjával csiszolódik ki? Hiábavaló kérdés, nehéz talány. Talán egy oly mély iró, mint Tolsztoj, vagy Goethe talán, oly finom lélekelemző, mint Jakobsen és Csehov, talán oly emberlátó, mint Ibsen, talán senki.

De, vigasztalódjunk, semmiesetre sem Jókai, a gyémánttollu, arany-humoru, kedves és nagy mesemondó.

*

Ez a költő-Jókai is élethiven tünik elénk ebből a könyvből. Szinte kilép belőle. Nem az a konvencionális Jókai, aki a tömeg képzeletében él s minden kirakat képes levelezőlapjain látható. Egy egész uj ember, kinek a gyengeség az erőssége. Egy hatalmas és ingadozó óriás, aki kedves és szeretetreméltó, de társaságban félszeg és sohasem melegedik fel. Egy álomfejedelem, ki, ha az ősidőkben él, biborszőnyeget kap lábai alá, a vértes, vasas vitézek is meghódolnak neki és királyok lesznek szolgáivá.

S látjuk őt gyerekkorától fogva furcsa szeszélyeivel és derüs egyszerüségével. Beteges, leányos, álmodó s a többiek „Móric kisasszony"-nak csufolják. Lázas fantáziájával törpékről, meduzafejekről, csodaszörnyekről álmodozik. Mindenki bámulja a csodagyereket, a halhatatlanságra készülőt s majdnem ugy nevelik, mint egy trónörököst: a magyar költészet trónjának elfoglalóját és királyát.

Látjuk azután mint ütközik be ez az arisztokratikus, finom lélek az élet durva gerendáiba. A csodagyerek észreveszi, hogy az életben nincs minden kipárnázva, mint otthon és az álmok puha

[1] Es [sh.]
[2] kincs. [sh.]

Koszt pub 2.indb 31 2025. 02. 21. 12:44:20

fészkében. Jön a viszály a szülői házzal, a politikai harcok, a honfibú, a lejáró váltók s az öregedő feleség a lenmagféztes rongyokkal, a kámforos flastrommal s azután még sok-sok más, de minden elmulik s Jókai marad az, aki volt, álmodó, költő, a poézis fellegein lebegő.

Betekintünk továbbá az alkotó konyhába is, ahol az érdekes regények, a szinpompás novellák főnek, erjednek, forronganak. A szemünk láttára nő, dagad Az uj földesur kovásza, miáltal látjuk Jókai egész alkotó-müvészetét is. Egyik alakot a másik után alkot, csak a mese legyen érdekes, csak az irás maradjon vonzó; töröl, ha ellenmondásba kerül önmagával, de máskülönben sohasem javit; egyszerre két regényt ir, mig a harmadiknak a levonatait nézi át; a munkakedvben, akár a fantáziában is szertelenül tobzódó, hatalmas, egyedülálló.

Külön lapra tartozik Pápa, Kecskemét, a régi Komárom rajza, s a magyar reneszansz gyönyörü jellemzése. Mindenütt Carlyle történelmi levegője rezeg; egy szó, egy mondat karon ragad bennünket és belök a történelmi hangulat kellő-közepébe.

Ezeket a miniature-képeket nem lehet elfelejteni sohasem…

*

Vitatkozhatunk arról, korai e már most beállitani Jókait az irodalom-történet keretébe, mikor Budapest utcáin még itt van a lábanyoma és minden[1] tárgy, minden porszem róla beszél. Kérdés az is, hogy ez a tulsok zavaró emlék nem fátyolozza-e el szemünket, mikor róla beszélünk és itélünk. Hisz a hegyet sem látjuk közelről, ha virágos oldalán fekszünk, vagy az ormán állunk, csak akkor, ha eltávolodunk tőle. De ezt a sok harmatos elevenséget, ezt a meleg fényt örökre sajnálhattuk volna, ha elveszik s ezeket csak *Mikszáth* Kálmán tudta megrögziteni. Neki sietnie kellett és nem várakoznia. Ő látta Jókait a parlamentben, a folyosón, a tarokk-kompániában, a füstfellegek között bizalmas baráti körben, az iróasztalánál s követhette oda is, ahova mi nem léphetünk be, a muzsák tündér-ligetébe. Be kell köttetnünk e könyvet s el kell tennünk könyvtárunkba legszebb könyveink közé, hogy el-el

[1] mindén [sh.]

Koszt pub 2.indb 32 2025. 02. 21. 12:44:20

olvassuk, mint egy szép, kedves regényt, akkor is, ha már adatait a jövendő megdönti s jellemzéseit kikorrigálja. Mikszáth itt minden melegséget és kedvességet megőrzött, amit Jókairól tudunk. A nagy géniusz végleges szobrát ma még nem faraghatta ki, de irói fizignómiáját ő örökitette meg. A pompás magyar koponyára ő öntötte a halotti lárvát…

Ehhez fog, ehhez kell fordulnia annak, ki századok multán megalkotja irói szobrát, mely abba a Pantheonba kerül, ahol a magyarság és az emberiség legnagyobbjai nyugszanak!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Mikszáth Jókai-könyve. (Jókai Mór élete és kora. Irta: Mikszáth Kálmán.),* Budapesti Napló, XII. évf. 8. sz., 1907. jan. 9., 2–4.

Megjegyzések

A szöveg egyezéseket mutat Kosztolányi 1928-ban, a *Pesti Hírlap Emlékkönyv*ében, *Jókai Mór* címmel közölt írásával (Tf, 156–158).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Mikszáth Kálmán: (1847–1910) magyar író, újságíró, szerkesztő, országgyűlési képviselő, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja. Az 1910-ben Szabadkán rendezett Mikszáth-ünnepélyen Kosztolányi tartott róla előadást, ahogy az Milkó Izidornak írt leveléből kiderül (KDLN, 202). Többször is közöl róla cikket; mint írót általában méltánylással mutatja be, ám Mikszáthnak *Az én kortársaim* című munkájáról írt 1916-os szövegében mint politikust, a „vacsorapárt" tagját elmarasztalja (Tf, 194–200). Három novellájának Hevesi Sándor által dramatizált változatáról írt kritikájában „a legízesebb magyar író"-nak nevezi (SzE I., 219–220).

Jókai Mór: Jókai Mór (1825–1904) magyar író. Kosztolányi első irodalmi élményét is Jókai-műhöz köti (Tf, 692–694), ahogy fiatalkori naplójában (1900–1901) is följegyzi Jókai egy-egy művének olvasását (KDLN, 765–767, 809). 1905-ben, Jókai halálának első évfordulója alkalmából (KDP1/22.), 1925-ben, a Nemzeti Múzeumban rendezett Jókai-emlékkiállítás kapcsán kézírásából kiindulva elmélkedik az író életművéről (Tf, 696–698). 1928-ban a *Pesti Hírlap Emlékkönyv*ébe írt cikkében (Tf, 156–158) éppúgy, mint jelen cikkében, Jókait mint jelenséget értékeli, saját, mással összehasonlíthatatlan, csodás világ elbeszélőjeként nyilatkozik róla.

aureola: (itt) dicsfény, glória

Petőfi: Petőfi Sándorért (1823–1849) Kosztolányi már gimnazistaként rajongott, erről 1900-ból és 1901-ből fönnmaradt naplóbejegyzései is tanúskodnak (KDLN, 800), és később is számtalanszor ír cikket a költőről (KDP1/71.; Tf, 126–144). Még Petőfi *Coriolanus*-fordítását is időtállónak érezte, amikor

Koszt pub 2.indb 33 2025. 02. 21. 12:44:20

a Shakespeare-drámák újrafordításának alkalmából nyilatkozott (MB, 133). 1905-ös és 1906-os Komjáthy Jenőről szóló cikkeiben Petőfivel összehasonlításban mutatja be a költőt (KDP1/49., 118.).

Rudolf királyfit: Rudolf Ferenc Károly József (Rudolf Franz Karl Joseph, 1858–1889) osztrák–magyar trónörökös, főherceg, I. Ferenc József császár és király, valamint Erzsébet császár- és királyné harmadik gyermeke. Politikai szerepet nem tölthetett be, ezért a politikai publicisztika felé fordult. Álnéven megjelentetett írásait a liberalizmus és a nagyosztrák szellemiség hatotta át, élesen támadta az arisztokráciát és a papságot, illetve a konzervatív és nacionalista politikusokat. Tragikus sorsa ismert: a mayerlingi vadászkastélyban szeretőjével, Maria von Vetserával együtt holtan találták. A körülmények – gyilkosság, öngyilkosság – egészében ma is tisztázatlanok.

Hasonlitott e tekintetben Goethéhez, aki akkor irta le Itáliát, mikor még nem is járt ott: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő, drámaíró, író, kritikus, tudós. Kosztolányi már 1901-es korai naplójában arról számol be, hogy lefordította a magyarra átültethetetlennek mondott *Mignon* című Goethe-verset (KDLN, 798), majd önképzőköri műfordítás-bírálatában is több ponton hivatkozik rá (KDP1/III.). Levelezésében és cikkeiben számtalanszor előfordul Goethe neve; műveinek olvasása kapcsán s általában mint a legnagyobb művészi példaképek egyike kerül szóba. Kosztolányi számos versét fordította, továbbá a *Faust* egy részletét (IK II., 240–274), és önálló kötetben jelent meg *A napló* a Genius Kiadónál (1924). Több írást is közölt róla (Szk, 42–73), illetve a *Faust* és az *Iphigenia Taurisban* előadásairól (SzE I., 113–126; SzE II., 469–471). Jelentős a Goethe *Über allen Gipfeln* című verséről írott 1920-as *Tanulmány egy versről,* amelyben – akkor rendhagyó módon – szövegközpontú elemzési elveket érvényesített (NyL, 409–416). Goethe *Utazás Itáliában* című munkája lényegében egy útikönyv, mely szerzőjének 1786 szeptembere és 1788 májusa közt tett olasz útjáról tudósít. Az útinaplóra épülő kétrészes mű lényegesen később, 1813 és 1817 között készült el.

jegecül: kristályosodik, szilárdul

Flaubert: Gustave Flaubert (1821–1880) francia író, már Kosztolányi korai baráti levelezésében gyakorta említődik a *Bovaryné,* illetve a *Szent Antal megkísértése* című regényei kapcsán, továbbá mint az igazi alkotóművész megtestesülése, ahogy Kosztolányi későbbi cikkeiben is.

Tolsztoj: Lev Nyikolajevics Tolsztoj (1828–1910) orosz író, bölcselő. Kosztolányi fiatalkorának meghatározó alakja; 1904. július 24-én arról ad hírt Babits Mihálynak, hogy a tőle előzőleg kölcsönkapott, Julius Hart által írt Tolsztoj-monográfiát olvassa (KDL1, 143). Több ízben is közölt róla, illetve színpadra állított műveiről írást (lásd a 149. szöveget; továbbá Szk, 128–133; SzE I., 168–170; SzE II., 459–460, 469–471, 473–474, 557–560). Értekező prózájában mindvégig a 20. század egyik legmeghatározóbb alkotójaként jelenik meg, s többször is visszatér Kosztolányi azon vélekedése, amely szerint az *Ivan Iljics halála* az egyik legjelentősebb remekmű. (Lásd még Zágonyi 1990, 11–46.)

Jakobsen: Jens Peter Jacobsen (1847–1885) dán író, költő, tudós. *Niels Lyhne* című, a korban népszerűnek mondott regényével kapcsolatban ugyan 1904 júliusának közepén írt levelében nem osztotta maradéktalanul Juhász Gyula lelkesedését (KDL1, 116), de a *Modern költők* Jacobsenről szóló kis bemutatásában (MK1,

Koszt pub 2.indb 34 2025. 02. 21. 12:44:20

101) már úgy fogalmaz: „Rövid élete alatt kevés könyvet írt, de minden sora maradandó." Két versét *Selyemcipő az arany-kaptafán* és *Arcképem körül* címmel fordította le (IK I., 447).

Csehov: Anton Pavlovics Csehov (1860–1904) orosz író, drámaíró. Kosztolányi 1922-ben lefordította *Három nővér* című darabját, de már 1904-es levelében fölhívta Juhász Gyula figyelmét Csehovnak erre a drámájára és a *Sirály*ra, amelyeket német fordításból ismert (KDL1, 162). Csehovot mint novellistát és mint drámaírót is nagyra becsülte, darabjai bemutatóiról több kritikát közölt (SzE I., 323–335; SzE II., 560–561), s Kosztolányinál a kiválóság ismérve volt, ha valamely író világát, stílusát a csehovihoz hasonlította (Zágonyi 1990, 76–110).

Ibsen: Henrik Ibsen (1828–1906) norvég drámaíró, költő. Kosztolányinak barátaival folytatott fiatalkori levelezésében gyakorta emlegetett szerző, életművére, alakjaira igen sűrűn található hivatkozás. Kosztolányi Bécsben Ibsen egyik monográfusánál, Emil Reichnél is vett föl órákat, s levelezésében is említi, hogy olvassa a drámaíró életművéről szóló 1902-es könyvét (KDL1, 203). Kosztolányi Ibsen néhány versét is lefordította (IK II., 401–406), illetve számos színikritikát közölt műveiről és azok magyarországi bemutatóiról (KDP1/80., 152., 165.; SzE I., 177–200; SzE II., 338–339, 467–469, 549–550).

Az uj földesur: Jókai Mór 1862-es regénye

Carlyle történelmi levegője: Thomas Carlyle (1795–1881) skót történetíró. Egyik legismertebb s Kosztolányi által már korábban is gyakran emlegetett munkája a hőstiszteletről magyarul először 1900-ban, *Hősökről* címmel jelent meg Végh Arthur fordításában.

tarokk-kompániában: Jókai a leghíresebb tarokkozó társaság tagja volt, Mikszáth Kálmánnal együtt. Társaságukat Ferraris Artúr festménye is megörökítette (erről lásd Jókai 1996, 171–173). Az íróról nevezték el e játék egyik változatát is „Jókai-hármas"-nak.

fizignómiáját: külső (megjelenését)

halotti lárvát: halotti maszkot

Koszt pub 2.indb 35 2025. 02. 21. 12:44:20

6.

Rongyos tudósok.

A rongyos tudósok a tudománynak romantikus alakjai. Róma fórumának „philosophus sordidusa", a nyütt tógában hadonázó bölcs, a középkor nagyzoló varázslója, lompos alkimistái, fanatikus csepürágói és égő-szemü ezermesterei, kik a maguk idejében a tudós-gárdát képviselték, immár teljesen feledésbe mentek és kihaltak. A kegyetlenül előre süvöltő kor elébük vágott, feleslegessé tette és megsemmisitette őket, mint a gáz- és villanyvilágitás a koppantót s a mérföldsebességgel száguldó vasut a cammogó postakocsit. A társadalmi osztályok cégére teljesen eltünt, a differenciálódás megszünt s az egyének ma már nem hordják többé mellükön kasztjuknak kiabáló és rikitó jelvényeit. A tudós legfeljebb szürke emberke, a poéta pedig a legjobb esetben bajusztalanul jár és monoklit hord, de vasalt kürtőkalapja mellett árvalányhajat már hiába keres a nyájas olvasó. Nemesen hevülő szive mostanában egészen nyugodtan dobog a mellén feszülő polgári szmoking alatt és eszeágában sincs, hogy onnan holmi ringy-rongy lebernyeg alá kivánkozzék s ádám-csutkás gólyanyaka előszeretettel huzódik meg egy elegáns és magas gallér mögött, mely esetleg egy angol selyem gallérvédőt is elvisel. A tudós is dolgozó-szobájában gyüjti az adatokat, gépkocsin megy felfedező-körutakra, az egyetemi katedrán tart előadást s legfeljebb a könyvkereskedőjével veszekedik, ki nem szállitja idején a Berlinből, Londonból érkező könyveit, rovarjait, praeparatumjait, müszereit. Az istenek elmentek, végképpen elmentek ebből a villam-fényes, hütelen világból és meghalt a kékvirágos, borzas, könnyes romantika!

Annál feltünőbb, hogy most egy olyan tudósról irnak külföldi lapok, aki ennek a romantikus világnak valami huszadik századba szakadt különös csökevény-terméke. Ez a rongyos, kócos csavargó-külsejü tudós tegnap szállt ki Hamburgban egy amerikai gőzhajóról. Ne gondoljunk az ál-tudós-tipusnak azokra az ezrivel

Koszt pub 2.indb 36 2025. 02. 21. 12:44:20

található, mindenütt jelenlevő kotnyeles alakjaira, kik a kávéházban, vasuton, könyvtárakban, korcsolya-pályán mindenütt elénk jönnek, bemutatkoznak, szurtos papir-rongyokat vesznek ki feneketlen zsebükből, a „rendszerük"-ről beszélnek s többek közt elfelejtik bevallani, hogy egy hete nem mosakodtak és nem tudják a helyesirást. Mi végighallgatjuk hadarásukat s örülhetünk, ha ilyen speecher után nem tünik el valahogyan a pénztárcánk, vagy a zsebóránk.

A hamburgi utas azonban igazi tudós volt s ami több, nem is német, hanem orosz, botanikus, aki a mai cinikus világban is egy poéta szerelmével szerette a természetet. De ő nem irt verseket és nem áradozott, hanem pár év előtt szótalanul utnak indult, hogy az ujvilág buja, szinpompás flórájába markoljon és a páfrányos mezőkön, az őserdők templomi csendjében valljon szerelmet egyetlen arájának, a nagyszerü, megközelithetetlenül fönséges tudománynak. Ugy gondolkozhatott ez az ábrándos, forrófejü ember, hogy szép poros könyvek között vakoskodni és elméleteket gyártva kuksolni a kemence mellett, de még dicsőbb a természet ujjongó viharaiban feszült mellel előre törni és járatlan ösvényeken ujat találni. Talált is sok ujat. Hónapról-hónapra nagyobbodott a növény-gyüjteménye, ugy hogy ládaszámra kellett már maga után cipelni. Mindegyikben valóságos csodát rejtegetett. Husostestü, vörös virágokat, lila, buksi rózsákat, madár nem látta kövér növénycsodákat, csak ő tudta, hogy még mit. A pénze azonban folyton fogyott, fogyott. Ruhája levásott a testéről, a sarui elkoptak, éhezett, nyomorgott, de a növényeit, a gyüjteményét, a szerelmét el nem hagyta. Inkább csavargott, mig egy jószivü hajóskapitány megkönyörült rajta s a mexikói erdőkből hazahozta Európába.

A tudomány harcos katonája, a *scientia militaris* hőse ez a különös ember. Lelkesülünk és mosolygunk is egy kissé rajta, mint egy furcsa muzeum-régiségen. Ma, mikor mindenki nagyzol, tuloz és szereti játszani az önfeláldozót, a tudomány önzetlen bajnokát és nemeskeblü előharcosát, ez a komor orosz világkalandra indul, elpocsékolja pénzét az utolsó fillérig s majdnem meztelenül kerül vissza tudományos felfedező-utjáról – de tizennégy jól megrakott ládájával. Eszünkbe jut itt a hajótörött Camoens, aki a tenger hullámaiban is görcsös marokkal szoritja az époszát. Ez

Koszt pub 2.indb 37 2025. 02. 21. 12:44:20

valóban felemelő. A mi tudósunknak utja azonban, mint minden modern tragikomédia, a rendőrségen végződött, mert a hamburgi rendőrnek szemet szurt a gyanus orosz, hamarosan kihallgatták s még gyorsabban feltették egy vasuti kocsira. Most már havas hazája felé robog. Otthon azután majd elgondolkozik a gőzerőn száguldozó tudománynak ez a romantikus, erdő-járó kalandora viselt dolgairól, a földi élet s a fakuló világ szertelen furcsaságairól. Azután megpihen és korgó gyomorral, szemében a szentek égő fanatizmusával tovább dolgozik. De környezete, a modern, hideg, okos emberek bizonyára ezután is csak mosolyognak rajta, mint egy kihaló tipus utolsó bölényén, mint egy rozsdás, szomoru, élő anakronizmuson. Ma már nem csak az istenekben, hanem az emberekben sem hiszünk s mi, hitetlenek, nem tudjuk megérteni még az ilyen komikus és szent hősöket sem.

Megjelenés

Lehotai, *Rongyos tudósok,* Budapesti Napló, XII. évf. 9. sz., 1907. jan. 10., 7. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Sciencia militans* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 12-i számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„philosophus sordidusa": (lat.) piszkos filozófusa

koppantót: a koppantó fémpálca, a végén kis harangszerű tetővel, amely a gyertya eloltására szolgál

lebernyeg: bő, leginkább köpenyszerű kabát

praeparatumjait: szemléltetési célra vegyileg tartósított növény, illetve kitömött állat

kékvirágos […] romantika: utalás Novalis (Friedrich Leopold von Hardenberg) német költő, író *Heinrich von Ofterdingen* című befejezetlen művének egy részletére, mely saját korszaka, a romantika életfölfogásának elhíresült szimbólumává vált. A kék virágot s benne egy gyönyörű leányarcot a mű címszereplője és főhőse, a 13. századi lovagköltő pillantja meg álmában. Ezután az álomképet keresi mindenütt, Eisenachból Augsburgba tartó útja során.

speecher: (ang.) beszédet tartó személy, itt inkább magára a beszédre utal

buksi: (itt) aránytalanul nagy

Koszt pub 2.indb 38 2025. 02. 21. 12:44:20

a hajótörött Camoens: Luís de Camões (1524/1525 k. – 1580) portugál költő, 1572-ben megjelent hőskölteménye, *A Luziadák* a portugálok nemzeti eposza. Camões élete során hosszú hajóutakon vett részt, s egy alkalommal hajótörést is szenvedett.

Koszt pub 2.indb 39 2025. 02. 21. 12:44:20

7.

Költő-protektorok.

Dernburg, a német gyarmatpolitika ünnepelt hőse, tegnap Berlinben a gyarmatpolitika fejlesztése érdekében tartott gyülekezeten lelkesen agitált a német kolóniák felvirágoztatásáért. Fényes és érdekes gyülés volt. Diszes sorokban ültek egymás mögött a nagyfejü politikusok, az egész németség képviselői, az ipar, kereskedelem kiküldött kiválóságai. De ennek a lázas, lármás gyülekezetnek mégis más adta azt a szokatlan érdekességet, amely miatt most irunk róla. A könyökig véres, tüzkoszorus militarizmus müvészeket is hivott az ünnepére; gyenge, különös-arcu költőket, excentrikusan öltözött festőket, kopasz[odó é]s ősz tudósokat. *Dernburg* pedig beszélt, t[üz]zel, elragadóan s beszélt nem a politikusoknak, hanem ennek a kócos, züllött cigánynépnek, feléje fordulva, kedveskedő fordulatokkal, hizelgő bókokkal s kérte őket, álljanak ki a harctérre s legyenek a német gyarmatok Kiplingjei. Teremtsék meg a kolóniákat tollal, ecsettel, vaskos jogi érvekkel a szellem birodalmában, mert csak akkor lesz igazán német gyarmat, ha müvészek fedezik fel.

Ez az egyik eset.

A másik Amerikában játszódott le, a Fehérházban. Roosevelt elnök magához kérette James B. Conolly költőt, rábirta, hogy poéta létére tengerészszé legyen. Az elnök azt mondta, az amerikai flottát nem ismeri a világ, valahogyan fel kellene födözni, hogy legyen. E közben pedig beszélt a tengerész-élet gyönyöreiről, a szabad viz-puszták fönséges viharairól s egy kereskedősegéd csevegő kedvességével tukmálta rá a tengerészi zubbonyt. James ur jámboran engedelmeskedett, levetette kényelmes ruháját, beállt tengeri és amerikai Kiplingnek s már ma az Alabama hajón lebeg a mérföldes mélységek felett s toll-forgató keze durva hajóköteleken vérzik fel.

Álljunk meg egy pillanatra e két párhuzamos esetnél és ne fitymáljuk a bennök rejlő komoly tanuságot. A két politikus tette idők

Koszt pub 2.indb 40 2025. 02. 21. 12:44:20

jele, mely a poéta nép ázsiójának hirtelen felszökkenéséről beszél. A militarizmus vértől és sártól szennyes dübörgő vas-szekerébe mindenáron a Pegazust akarják befogni, mert tudják, hogy ez a mese-ló, bár nem láttad sem te, sem én, hatalmasabb minden nagycsontu mecklenburginál és pontzgaui teherhordónál. Ime, már Uchácius-ágyuk és vas-hajók elé kötik, ime a nyurga, vézna poétáknak, kik a sorozásnál be sem váltak s egy lő-fegyvert sem tudnának elsütni, világsors-intéző urak hajbókolnak, ime a levegőből, felhőből, aranyfüstből, ködből álló szellembirodalom katonái mint kapnak homlokukra koszorut, a véres hősök dicsőséges cserfakoszoruját. O tempora, o mores!

Az angol gyarmatok már a XVI. század óta ott a térképen kevélykedtek, de csak azóta tud róluk a világ, amióta Kipling bevezetett bennünket a dsungelek fekete és aranyos világába. A franciáknál Pierre Loti tette meg ugyanezt. Ők ketten megteremtették igazán azt, amit a gyarmatpolitikusok a maguk részéről teljesen elintézettnek hittek. A világ az ő irásukból[1] ismerte meg az angol és francia gyarmatok izmos, egyszerü lakóit, buja növényzetét, tündéri tájait és ők irták be mindezt, nem a világ térképére, hanem a felnőtteknek, az iskolásfiuknak s a gyerekeknek[2] eleven, termékeny agyvelejébe. Kiderült, hogy a poéta még mindig nagyhatalom s nem fölösleges, hogy Shakespeare még egyszer megalkossa az embert, miután a teremtés elvégezte a magáét. Eddig a dolog komoly része. A komikuma azonban még nagyszerübb. A cinikus diplomaták, ugy látszik, még rendületlenül hisznek a babonában, a kö[l]tészet csodatevő erejében s azt vélik, hogy a német gyarmatok nyomban oly hatalmasak lesznek, mint az angolok, mihelyt néhány német poéta s müvész elmegy délnyugati Afrikába, Togo őserdeibe és felfedezi. Pedig Kiplingeket nem igen lehet kinevezni s vajmi bajos gyarmati vendég-szereplésre felkérni, ha nem a gyarmatok természetes élete termi őket. A német diplomaták jó politikusok, de a logikájuk igen rossz, mert az okozatot felcserélik az okkal. Ugy látszik, hogy higgadt német agyuk a költészet lázas hitében s a mindenható poéták imádásában teljesen megfeledkezett erről.

[1] irásából [sh.]
[2] gyerekekeknek [sh.]

Koszt pub 2.indb 41 2025. 02. 21. 12:44:20

Hisz még a praktikus, fa-szivü, gyár-imádó Amerika is egy szegény poétát kér meg, hogy tegye még hatalmasabbá, mert vele szemben még ő is gyengének érzi magát…

Ennél nagyszerübb bókot és elismerést még nem kapott a poézis. A mindenható földi istenek végre szerényen protekciót koldulnak a szegény poétáktól.

Ti havas csucsokon lakó, harciatlan szüzi muzsalányok ott fönn, mosolyogjatok!…

Megjelenés

Lehotai, *Költő-protektorok,* Budapesti Napló, XII. évf. 11. sz., 1907. jan. 12., 6. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

protektorok: pártfogók

Dernburg, a német gyarmatpolitika ünnepelt hőse: Bernhard Dernburg (1865–1937) német liberális politikus és bankár. A gyarmati ügyek titkára volt, és a császári gyarmati hivatal vezetője 1907 és 1910 között.

német gyarmatok Kiplingjei: Utalás Joseph Rudyard Kipling (1865–1936) angol íróra, költőre, akinek műveiben a brit birodalom s a gyarmatpolitika központi szerepet kapott. 1907-ben kapott Nobel-díjat. Kosztolányi egyik versét lefordítja *Ha…* címmel (IK I., 272–273).

Roosevelt elnök: Theodore Roosevelt (1858–1919) amerikai politikus, író, 1901–1909 között az Amerikai Egyesült Államok huszonhatodik elnöke

James B. Conolly költőt: James Brendan Bennet Connolly (1868–1957) ír származású amerikai költő, olimpikon

Alabama hajón: A *USS Alabama* csatahajó, melyet az amerikai haditengerészet számára építettek, 1898 májusában futott ki. Gyakorlatozásra használták az első világháború alatt is.

mecklenburginál: elsősorban hátaslóként használt erős csontozatú, jó teherbírású lófajta

pontzgaui teherhordónál: helyesen pinzgaui, Ausztria híres igás lova

Uchácius-ágyuk: Az 1880-as évek második felében az Osztrák–Magyar Monarchia Tüzérségi Fejlesztési Gyárának igazgatója, Franz Ritter von Uchiatus vezetésével kifejlesztett és róla elnevezett ágyú. Lőtávolsága elérte a 4500 métert.

O tempora, o mores!: (lat.) „Ó, idők, ó, erkölcsök!" Ciceró Verres elleni második vádbeszédében (IV. könyv, XXV, 55.), illetve Catilina elleni első vádbeszédében (I. 2.) szerepel

angol gyarmatok már a XVI. század óta ott a térképen: A nagy földrajzi felfedezések nyomán, a 15–16. század fordulójától indult meg a modern gyarmatosítás,

Koszt pub 2.indb 42 2025. 02. 21. 12:44:20

elsősorban spanyol és portugál részvétellel. Az angolok a 17. században kapcsolódtak be. Ha a tehát a „XVI. század" nem tévedés vagy sajtóhiba, Kosztolányi esetleg Írország angol gyarmatosítására gondolhatott. Miután 1536-ban *VIII. Henrik* az angol koronához csatolta, Írország ugyan rendelkezett saját parlamenttel, közigazgatással és bírósági szervezettel, de szuverenitását elveszítette.

Pierre Loti: eredeti nevén Julien Louis Marie Viaud (1860–1923) francia író. Negyvenéves tengerésztiszti pályafutásában, a porosz–francia háborúban és az első világháborúban szerzett tapasztalatait rögzítette nagyrészt önéletrajzi ihletésű elbeszéléseiben.

Shakespeare: William Shakespeare (1564–1616) angol költő, drámaíró, színész. Kosztolányi levelezésében, ahogy cikkeiben is, igen gyakran előfordul a neve, mindig mint a legnagyobb művészi példaképek egyike. Több önálló írást is közölt róla (Szk, 13–37), s számtalan színikritikát műveinek előadásairól (SzE I., 22–100; SzE II., 282–285, 305, 325–328, 368–370, 453–455, 466–467, 590–591). Kosztolányi a külföldi Shakespeare-szakirodalomban is jártas volt, 1933-ban hosszasabb összehasonlító elemzést írt a *Téli rege* új fordítása kapcsán (NyL, 516–530). A *Téli regé*t (1930), a *Rómeó és Júliá*t (1930), valamint a *Lear király*t fordította le egészében, továbbá részleteket ültetett át az *Ahogy tetszik,* a *Szeget szeggel,* a *Szentivánéji álom,* illetve a *III. Richárd* című darabokból (IK I., 41–49).

délnyugati Afrikába, Togo őserdeibe: a 19. század derekán kibontakozó francia–német vetélkedést követően 1884-ben Togó német védnökség alá került

Koszt pub 2.indb 43 2025. 02. 21. 12:44:20

8.

A tolvaj.

(Szinmü három felvonásban,[1] irta Henri Bernstein, bemutató a Vigszinházban.)

Ma este pár pillanatra hallani lehetett a nézőtéren a csodás, fojtott, halálos csendet, a szinházak sikert jósoló döbbent csendjét. A nézőtér rendesen nem csendes, még a legizgatóbb jeleneteknél sem. Ezer és ezer halk neszből összeszürődő zaj, tompa suttogás, lábbujjhegyen való járás-kelés, puha, elhaló rebbenés olvadnak egymásba, mikor az előadást jelző harang megkondul s a függöny fellebben. Csend van, de mintha millió finom légy-szárnyacska csattogna láthatatlanul a levegőben. Mostan egy bársonyos páholyajtó csukódik be halkan, most egy szinlap csördül meg, most a cukorka dobozkartonjának zaját halljuk, most a szomszédunk lélekzetvételét. Ma ezeket a hangokat sem lehetett hallani. Visszafojtott lélekzettel, égő szemekkel görnyedtek előre a fejek, feszült merevséggel, piros arccal hallgatott a közönség, mintha lázban lett volna. Átbüvölten figyelt mindenki s tökéletes csend volt, a nagy sikerek izgatott, halálos csendje.

Nem is csoda. Ma este Henri Bernstein, ez a csodás-tollu francia kápráztatott el, ez a választékos, iny-csiklandó iró, akiről igazán nem tudjuk, hogy müvész-e, vagy büvész. A drámairása csakugyan nem müvészet, de a büvészet határán van.

Nem akarjuk tulbecsülni ezt a morfiummal, aetherrel és opiummal operáló irót és idegingerlő hatáseszközeit, de meg kell becsülnünk s Sardou és Echegaray mellett helyet kérünk Bernsteinnek is, aki mint drámairó még náluk is nagyobb. Ez a francia ezermester érti, mitől csábul el a hideg fő s mitől remeg meg az érzékeny ideg. Bernstein a forma müvésze, a hatásvadászat zsenije. Elleste a nagy drámairók külsőségeit, alkalmazza, hat velük, mi pedig, legalább addig, mig a szinházban vagyunk, bármennyi jeges, fitymáló bölcseség is kotyog a fejünkben, feltétlen rabjai

[1] [sh: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 44 2025. 02. 21. 12:44:20

vagyunk neki. Igaz, hogy mihelyt legördül a függöny s kilépünk a téli éjszakába, rögtön kipárolog belőlünk minden részegség és láz s kietlen ürességet érezünk a szivünkben, de ezzel ő nem törődik, ő a „genie des trucs"-ön tul más babéraira nem vágyik. Nekünk sem szabad tehát mást keresnünk benne, mint a fogások, az ötletek, ügyességek müvészetét.

A nagy drámairók egy-egy viharos lelki forradalomban szerzik a témájukat, egy benső élményből kél ki a dráma könnyes és véres csirája s csak azután fejlődik, nő, nyer alakot, formát. Ibsennek először bizonyára nem a Nóra utolsó szenzációs jelenete lebegett szeme előtt, hanem egy sajgó egyéni érzés alakjában: maga a probléma. Moliére, Shakespeare is mindig a kedély mélységéből indultak ki. Bernstein, Sardou, Echegaray megforditva cselekszenek. Nekik megvan a formájuk s megirják a drámát. Gondoljunk egy lirai költőt, aki boszorkányos müvészettel és egészséges talentummal a rimekhez irja a verset. A csontvázhoz hust és szivet formálnak, az anyaghoz lelket. Felállitják alakjaikat, mint a sakk-figurákat, kicirkalmazzák a helyzetet, drámai feszültséget teremtenek, ugy, hogy egyik sem mozdulhat anélkül, hogy a másik utjait ne keresztezné. Ismert problémákat mutatnak be uj és uj helyzetek kaleidoszkopján.

Ezt teszi Bernstein[1] is. Egy pazarló nőt fest, aki legjobb barátjától pénzt lop. Mindenki azt hinné, hogy a drámairó azt rajzolja, mint hat a tett felfedezése ennek a nőnek a lelkére. Nem. Bernstein csak a külsőséget veszi észre, a probléma a felszinen lebeg. Ezt azonban brilliáns tollal, ragyogó fölénnyel oldja meg, mely érthetővé teszi azt a taps-orkánt, ami a párisi Renaissance-szinház falait megrengette és hogy oly ragyogó, lármás sikert aratott mínálunk is, mint ebben az idényben egyetlenegy darab sem.

De lássuk, hogy épül fel ennek az izgató cselekménynek fantasztikus épülete?!

Két család lakik együtt egy házban, a Lagardes-ék[2] és a Voysin-ék. Jó barátságban vannak, összejárnak, estélyeket adnak egymásnak. Lagardesnak,[3] a gazdag kávéültetvényesnek van egy fia

[1] Berstein [sh.]
[2] Legardes ék [sh.]
[3] Legardesnak, [sh.]

Koszt pub 2.indb 45 2025. 02. 21. 12:44:20

is, a kis Fernand, aki szüntelenül Maupassant-t olvassa s regényes, komoly szerelemmel szereti Voysinnét. Naponta lábbujjhegyen lopódzik fel a közös folyosón, mely szüleinek és Voysinéknek lakásához vezet, hogy egy kis szerelmes levélkét lopjon be Voysinnéhez. Voysinné[1] mosolyogva hallgatja végig tüzes áradozásait s hederiteni sem akar gimnazista-szerelmére, mert a férjét imádja. Látjuk, amint visszaadja neki a leveleit s végleg szakit a „kis tacskóval". Van azonban bizalmas környezetében egy titokzatos angol idegen is, aki nagyokat hallgat, a dinerről korán távozik s titokzatos viselkedésével az egész házat izgalomba hozza. Ki lehet az a szótalan, mogorva ur? Senkisem tudja, csak Lagardes. Ő hozta magával Londonból ezt a k[i]próbált detektivet, hogy kezére keritse ezt a tolvajt, aki házipénztárát érthetetlen módon, arcátlan merészséggel lopja. A detektiv egy heti időt kér vizsgálataira s hat nap már eltelt. Nyilatkozik és felfedi a titkot. A tolvaj nem más, mint Fernand: Lagardes saját fia. Az apa zokogva, fuldokolva rohan a detektivre, de később higgadt érveire belátja, hogy minden fia ellen szól. Mit keresett a folyosón, miért lopódzkodott volna fel tolvajmódra minden áldott napon? Az érvek beszélnek. Voysinné pedig remegve hallgat. A leverő itéletet tudatni kell a szerencsétlen fiuval.

De ki hivja ide őt, ki vállalkozik erre a zord kötelességre, talán megtört apja, talán saját anyja,[2] vagy talán Voysin, akit mindig gyülölt? Nem, csak Voysinné teheti. Nyomban el is rohan érte. A fiu megérkezik. Pirulva, lesütött szemekkel áll az államügyész küldötte előtt és bevallja, hogy[3] ő a tolvaj. Az apa ájultan rogy le egy székre.

Még Voysinék hálószobájában is a borzasztó esemény visszhangját halljuk, amint a férj és a feleség hajnali egy órakor vetkőzve a rejtélyes tolvajlás részleteiről beszél. Voysin[4] nem tudja megérteni, mint feszithette fel Fernand a zárat s tollkésével próbálgatja felesége szekrényét. A zár enged, felpattan és a fehér csipkék, drága selymek között megtalálja a pénzt, a lopott pénzt. Ijedten

[1] Voyssinné [sh.]
[2] anyja. [sh.]
[3] hogz [sh.]
[4] Vovsin [sh.]

Koszt pub 2.indb 46 2025. 02. 21. 12:44:20

ragadja meg s a feleségére néz. Az asszony sápadtan tántorog s bevallja – ő a tolvaj. Lopott, mert ruhára volt szüksége, mert szép akart lenni. Zokogva borul férje lábaihoz, rimánkodva bocsánatot kér, a pénzt visszafizetik s minden rendben lesz. Amint azonban görcsös karokkal, eszelős szerelemmel öleli a férjét, egy gyilkos, világos gondolat villan fel agyában. Miért hazudott Fernand, miért áldozta fel magát a feleségéért? Igen, ez az asszony szerelmes belé és megcsalja vele, neki végezni kell a bokros hazugságokkal mindjárt, még az éjjel. A felesége esküdözik, hogy ártatlan, Voysin azonban át akar menni Lagardesékhoz, hogy mindent felfedjen. Erre az asszony az ablakhoz rohan, hogy a sziklák közé vesse magát, Voysinnak tehát maradnia kell. Álmatlan, nehéz pillákkal várják mindketten a hajnalt.

A másik nap a leszámolás és megértés napja. Összejön a két család a nappal józan fényében, mindegyik arcon az éji bánat feketül. A gazdag kávéültetvényes fiát kemény szigorral Braziliába küldi, Fernand bucsut vesz mindnyájuktól s eltávozik. Voysin valósággal felesége arcába kapcsolja a szemét, tudja most árulja el magát s lesi, vajjon rebben-e? Voysinné nyugodt. Mikor azonban a fiu elmegy, felfedezi, hogy ő a tolvaj. Fernand kocsija után küldenek s a féltékenykedő férj megbocsát feleségének, de elhatározzák, hogy ők mennek el Braziliába feledni és uj életet kezdeni. Csak Fernandnak mondanak még istenhozzádot, aki ugy viselkedett, mint egy hős vagy egy boltoslegény.

De mégis inkább hős ez a tacskó-szerelmü, szentimentális legényke, magának a darabnak is hőse. Ezért adta Bernstein szinmüvének a *Le voleur* cimet. A tolvaj, akiről a cim beszél, nem a nő, hanem Fernand, aki nem is lopott.[1]

Bernstein fényesen és finoman irta meg ezt a sujet-t. Az örvényes mélységeken átlebegett, az akadályokon valósággal elsiklott. Mindenütt a raffinéria és az esprit győz. Még a tolvaj nő bünét is bearanyozza szellemével. A dráma első részében leleplezi bünét, a másodikban azonban hüségét bizonyitja be. Azt mondja, csak azért lopott, hogy szebb legyen s vajjon ki itélkezik egy szép nő

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 47 2025. 02. 21. 12:44:20

felett, aki még szebb akar lenni? Természetes, hogy mindnyájan megbocsátanak Voysinnének és – a szerzőnek is.

A kritikus vonhatja a vállát s mondhatja, ez nem irodalom. Bernstein a zugó, tomboló szinházra néz és nevet. Nincs-e igaza neki?

A mai szinházi est beigazolta, hogy igaza van. *Hegedüs, Góth* és *Góthné Kertész* Ella, *Tanay* kristályos, tiszta müvészetükkel diadalra vették *A tolvajt*. A fényesen megjátszott második felvonás után tizenötször kellett megjelenni a Góth-párnak a lámpák előtt s a közönség a második és harmadik felvonás közti szünetet egészen áttapsolta. Ezek a tapsok Góth Sándornak, a kitünő rendezőnek és jeles forditónak is szóltak s a Vigszinház derék igazgatóságának is, mely lehetővé tette, hogy a párisi premiére után alig egy hónap mulva már magyar szinpadon mutassák be Bernstein szinmüvét.

A darabnak teljes, forró, lázas sikere volt,[1] amilyenre nem is emlékszünk.

A közönség észre sem vette, hogy a müvészet szent kortyai helyett a szenzációk nem is elsőrangu francia konyakjával itatták s tapsolt, tombolt a mámor lázában félistenné nőtt Bernstein[2] poézisének.

Ez a Bernstein nagy csaló, nagy müvész. A drámairás Strasznoffja.

Megjelenés

K. D., *A tolvaj. (Szinmü három felvonásban, irta Henri Bernstein, bemutató a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 12. sz., 1907. jan. 13., 9–10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

morfiummal, aetherrel és opiummal: orvosi gyakorlatban fájdalomcsillapításra, altatásra használt bódító szerek

Sardou: Victorien Sardou (1831–1908) francia drámaíró. 1906-ban, majd 1925-ben színikritikát közöl róla (KDP1/65.; SzE II., 485–486), utóbbiban így fogalmazza meg viszonyát a szerzőhöz: „A mi nemzedékünk már csak azért emlegette Sardou-t, mert Ibsen tőle tanulta mestersége durvábbik részét, a drámai váz összeácsolását. Különben kívül esett érdeklődési körünkön."

[1] volt. [sh.]
[2] Bervstein [sh.]

Koszt pub 2.indb 48 2025. 02. 21. 12:44:20

Echegaray: José Echegaray y Eizaguirre (írói álnevén José Hayaseca, 1832–1916) baszk származású spanyol drámaíró, politikus, 1904-ben megosztott irodalmi Nobel-díjat kapott. Kosztolányi egy 1905-ös *Heti levél*ben is fölidézi (KDP1/5.), 1916-ban pedig önálló írást közöl róla (Szk, 144–145). 1920-ban, Echegaray a *Folt, amely tisztít* című darabjáról készült színibírálatában (SzE II., 441–443) Kosztolányi kijelenti, hogy a dráma „megöregedett".

„genie des trucs": (fr.) fortélyok tehetsége

Moliére: Molière, eredeti nevén Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673) francia drámaíró, rendező, színész. Kosztolányi a Nemzeti Színház számára 1910-ben lefordította egyik darabját *A szeleburdi vagy minden lében kanál* címmel. 1911-ben Max Reinhardt vendégszereplésekor pedig a *Tévedések vígjátéka* és a *Kénytelen házasság* bemutatójáról egyszerre számol be (SzE II., 604–607).

párisi Renaissance-színház: Théâtre de la Renaissance néven három különböző, időben egymás után alapított párizsi társulat is létezett, két különböző helyszínen. 1873-tól működik az a mai napig fönnálló társulat, amelyet néhány évig Sarah Bernhardt is igazgatott. Kosztolányi cikkének idején Lucien Guitry színész vezette a társulatot.

dinerről: (fr.) *dîner,* vacsora

esprit: (fr.) lélek, szellem

Hegedüs: Hegedűs Gyula (1870–1931) magyar színész, kormányfőtanácsos. Színészi pályáját különböző vidéki társulatoknál kezdte. 1894-ben Ditrói Mór Kolozsvárra szerződtette, majd 1896-ban innen került át a Vígszínházba, s azután csak a főváros különböző színházaiban szerepelt. A színiakadémián is tanított. 1917-ben a Budapesti Színészek Szövetségének elnöke lett. 1914-ben megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. Kosztolányi igen nagyra értékelte Hegedűs Gyula színészi munkásságát, amelyről többször közölt méltató cikket, 1926-ban beszélgetést készített vele a *Színházi Élet* számára, 1931-ben pedig, a színész halálakor, az *Új Idők*ben emlékező írása jelent meg róla (SzE II., 387–399).

Góth: Góth Sándor (1869–1946) színész, rendező és műfordító, egyetemi tanár, színházigazgató. A színiakadémia után Debrecenben, Aradon, Temesvárott, Kolozsvárott szerepelt, 1896-tól a Vígszínházban játszott, ahová néhány, a tízes években a Magyar Színházban töltött év után visszatért. Ezután a Renaissance Színház igazgatója és színésze volt, majd ismét a Vígszínház, a Magyar Színház tagja. Később a Fővárosi Operettszínház is szerződtette egyes darabokra mint színészt, illetve rendezőt. A harmincas években sok fővárosi színházban szerepelt, a színiakadémián is tanított. 1941-től származása miatt nem szerződtették. 1945-ben ismét kapott szerepeket, magántanítványai is voltak. Kosztolányi 1935-ben abból az alkalomból írt róla méltatást, hogy Relle Pállal közösen színpadra alkalmazta Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című regényét (SzE II., 12–15).

Góthné Kertész Ella: (1879–1936) 1897-ben végezte el a színiakadémiát, és egy évig a Nemzeti Színházban játszott. 1903-tól a Vígszínház, 1910-től a Magyar, majd a Víg- és a Renaissance Színház tagja. 1924-től haláláig a Vígszínház művésznője, de több más pesti színházban is fellépett.

Koszt pub 2.indb 49 2025. 02. 21. 12:44:21

Tanay: Tanay Frigyes (1875–1925) 1896-ban Szabadkán lépett fel először, majd Debrecenben játszott. Vidéki színészkedés után 1902-ben szerződtette a Vígszínház. Kosztolányi színikritikáiban általában elismeréssel szólt egy-egy alakításáról, s halálakor a *Pesti Hírlap*ban emlékezést közölt róla (SzE II., 633–634).

drámairás Strasznoffja: vagyis a drámaírás szélhámosa. Strasznov Ignác (Strassnof, Strassnoff névváltozatokban is ismert) a kor elhíresült csalója volt.

Koszt pub 2.indb 50 2025. 02. 21. 12:44:21

9.

Oláh Gábor: Költemények.

Egy müvészi érzékkel biró, kétségtelenül érdekes nyelv-müvész adta ki két év alatt feltorlódott költeményeinek gyüjteményét, melyben a régi, az uj, az avult s a merészen eredeti, a durva s a finom sajátságos keverékben, sokszor nem minden harmónia nélkül egyesül. A szerző Arany, Petőfi és Vajda hagyományainak tisztelője és folytatója, de – mint előbb megjegyeztük – nagyobb nyelvmüvész, mint költő. Csökönyösen s bizonyos büszkeséggel veti meg a lábát a multak talaján s nem is akarja észrevenni, hogy azóta ötven év suhant el fölöttünk. Mindazonáltal meglepő, hogy ósdiságba sohasem esik s fanyar, kemény, dörgő egyénisége határozottan[1] bontakozik ki a könyv lapjaiból, sőt nehány versében a régi lanton uj hangot is üt meg. (A mult idők, Csendélet, Rein, Ibsen halálára, Zene.) Csak sajnálnunk kell, mikor látjuk, hogy ilyen nem értéktelen egyéniség mint fuldoklik a hasonlatok virágos terhe alatt, az izléstelen metaforák és a zsufolt képek összevisszahányt bőségében. Sok költeményét teszi ezzel tönkre, pedig majd mindegyikében akad egy-egy meglátás, egy kigömbölyitett, költői zenéjü sor s nyelve majdnem mindenütt kemény, erőteljes és szinmagyar, valóságos minta a vidéki egészséges magyarságból, a velőtelen, üres fővárosias nyegleségekkel és csinált népiességgel élő irodalmunknak. Ilyen poétikus és érdekes helyeket találunk például:

Künn átkozódva kerget a szél
Riadt csoportba szórt havat…

Havas fejfákon babonásan
Reszket a téli holdvilág…

[1] határozattan [sh.]

Koszt pub 2.indb 51 2025. 02. 21. 12:44:21

Megrónak földi bujdosó csillagok,
Hogy úri társaságokat se járok;
Mint sarki medve elrejtőzve mélyen
Fakó éltem magamba rogyva élem.

Ó földönjáró, múló csillagok!
Lámpásomat se gyujtom rólatok!
Az égbolt rakva álló tüznapokkal:
Mért társalkodjam üvegdarabokkal?…

Ez ihletes, drámai vas-nyelv. Vajjon nem tudna ez az érdekes ember teljesen megifjodni az uj müvészet nagyszerü, acélos mivoltában?

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Oláh Gábor: Költemények,* Budapesti Napló, XII. évf. 17. sz., 1907. jan. 19., 9. Rovat: Tudomány, Irodalom.

Megjegyzések

Az azonosítás alapja Oláh Gábor 1907. január 25-én Bodor Aladárnak írt levele: „Különben a Bpesti Napló (Kosztolányi Dezső) kimondta, hogy költő nem, de nyelvművész vagyok, s 50 esztendővel elmaradtam a világtól." (Idézi Oláh 2002, 68.)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Oláh Gábor: (1881–1942) költő, író. Kosztolányi szűkebb egyetemi baráti körének tagja, levélváltásuk részben fönnmaradt. Mindketten a budapesti Egyetemi Kör irodalmi és retorikai szakosztályának tagjai voltak (lásd még KDP1/V. jegyzeteit). Az egyetemi diploma megszerzése után visszatért Debrecenbe, könyvtárosi, majd tanári állást töltött be, s eltávolodott a nagyrészt a fővárosban működő társaitól. Baja Mihállyal, Gulyás Józseffel, Gyökössy Józseffel és Madai Gyulával megalapította a Bokréta irodalmi társaságot, és *Bokréta* címmel antológiákat adtak ki (1902, 1904, 1908).

Arany: Arany János (1817–1882) életműve Kosztolányinak ifjúkorától kezdve folyamatos olvasmánya volt. Már gimnazistaként nyert *Arany lyrája* címmel írott pályamunkájával az 1901/1902-es tanévben (Arany 2017, 45). 1904. augusztus 3-án Juhász Gyulának írt levelében is említ „egy rövid cikket Arany Jánosról" (KDL1, 163, továbbá 165), de először 1905-ben, a *Bácskai Hírlap*ban közöl róla írást (KDP1/47.); később is gyakorta jelentet meg cikket a költőről (Tf, 104–125). Érdemes megemlíteni, hogy Móricz Zsigmond *Arany János írói bátorsága* című, a *Nyugat*ban 1931 decemberében megjelent írására Kosztolányi hosszú cikkel felel, amelyben Arany munkásságának poétikai-lélektani

Koszt pub 2.indb 52 2025. 02. 21. 12:44:21

gazdagságát hangsúlyozza (NyL, 533–565, 604–614). Aranyt mint Shakespeare fordítóját is igen nagyra becsülte. 1931-ben, dráma-újrafordításainak beharangozásakor a Shakespeare-filológia újabb eredményeit és a nyelv változását hangsúlyozza, mégis kijelenti, hogy a „Hamletet, amelyet Arany János fordított, nem fordítom, mert az olyan magyarsággal van írva, amelyet nem lehet túlszárnyalni" (MB, 133).

Vajda: Vajda János (1827–1897) magyar költő. Kosztolányi, aki 1926-tól, megalapításától kezdve a Vajda János Társaság tagja volt (Arany 2017, 388), 1927-ben, Vajda születésének századik évfordulójára írást közölt az *Új Idők*ben (Tf, 162–164), ahol őt az „első »modern« költőnk" szerepében mutatta be.

Koszt pub 2.indb 53 2025. 02. 21. 12:44:21

10.

Pelleas és Melisande.

(Maurice *Maeterlinck* ötfelvonásos szinmüve.
Bemutató a Nemzeti Szinházban.)

Maurice Maeterlinck, az álmodó belga poéta a miszticizmus halványlila ködében fonja meséinek aranyszálait.[1] Ez a nedves és nehéz pára ráfekszik lelkére, elfátyolozza horizontját s kisérteties derengésben mutat be neki mindent, amit mi a nap nyugodt világításában sem különösnek, sem meglepőnek nem találunk. Egy könyve elején kezünkbe adja sokszorosan bezárt lelkének kulcsát. Minden csoda, minden rejtelem és minden titok s mindaddig, mig valami előre nem látott és nem remélhető véletlennél fogva nem kapunk valamelyik jószivü bolygótól, vagy az izzadó tudománytól némi felvilágositást az élet célját és értelmét illetőleg, az is marad és addig nekünk irnunk, dolgoznunk, hüvelyeznünk kell az élet lepecsételt, eldugott mély titkait.

Nekem azonban ugy tetszik, hogy minden csoda között legnagyobb ez a szelid poéta, kinek agya egy bölcsé s a szive egy ártatlan gyermeké. Ez a költő az ősember mohón táguló szemével nézi az életet s egy gyerek naiv gügyögésével meséli el, mit látott és hallott. Nézi a viz gyöngyeit, a sóhajtozó rózsákat s a fehér virágok táncát a meleg kék tavaszban s mindezek a sejtelmes hangok álomszerü visszhangban csendülnek vissza ezüst hárfáján. Az idő mintha nem is léteznék, a jelent, a multat, a jövőt sehol sem találjuk, emberekkel találkozunk, kik a mesék időtlen idejében élnek s akik apák, anyák, szerelmesek, orvosok, apácák és semmi egyebek. A költő pedig meggyujtja büvös lámpáját, szines üvegeket rak eléje és gyönyörködik az élet komoly és szomoru változatosságában.

*

Természetes, hogy ezek a szines emberárnyak nem ugy mozognak és cselekszenek, mint mi a közönséges élet küzdő po-

[1] aranyzálait. [sh.]

Koszt pub 2.indb 54 2025. 02. 21. 12:44:21

rondján, de a költő nem is akarja ezt. Maeterlinck alakjai nem egymással küzdenek, inkább valami ismeretlen, ködös hatalom ellen, melyet nem látunk s mégis mindenütt érezünk. Gondoljunk csak a Vakokra, a Hivatlan vendégre, vagy Joysellre. Mindegyikben alig találunk mozgást, inkább izgató feszültséget, a mozgási energia helyett potenciális energiát. A hős feje fölött, Damokles kardjaként függ a tragikum s mi reszketve lessük a nagy mozdulatlanságban, mikor szakad el a vékony fonál. Az Interieurben például egy ablakon által tekintünk be a család szobáiba, hol lámpafényes nyugalomban várakoznak egyik leányra; künn ezalatt pedig összejő a tömeg, mely a leányt holtan lelte meg, mind a nyugalmas ablakra bámulnak, tanakodnak, bemenjenek-e, s hogyan adják tudtukra a hirt? Nincs küzdelem, de érezzük, hogy *lehet* s egy szó elég arra, hogy a csendet zivataros zajjá változtassa. Ezt a feszültséget találjuk a Tintagiles halálában, az Alladine és Palomidesben és a Pelleas és Melisandeban is.

*

A Pelleas és Melisande csupa zene, az illatos, csokolózó szavak mély, szomoru zenéje. Egy öreg mese fiatalul meg a szemünk előtt s egy pillanatra ugy tetszik, hogy ismerjük is, mint valami bus zenedarabot, melyről nem tudjuk, hogy hallottuk-e, vagy talán csak álmodtuk egykor régen. Golaud, a deres haju óriás egy patak mellett talál a zokogó Melisande-ra s hazaviszi magával ősi kastélyába. Melisande mint egy alvajáró bolyong a hüvösszagu, jegeslehelletü kertben s felette, alatta csupa üde zöld galy, csupa ujjongó virág. Távolban az alvó tenger. Ekkor látja meg a fiatal Pelleast. Azután csendesen, boldogan össze-összejönnek a csodakutnál s játszanak, mint a gyerekek. Ne mondjuk ki, hogy szerelmesek, hiszen ők sem tudják még, nem tudja senki sem. Golaud is csak lassan-lassan sejti meg kis fiától, Inioldtól, aki a két szerelmest mindenüvé követi s ártatlan kérdéseivel és feleleteivel valósággal zavarba ejti őket. Mikor egyszer apja hazajön a vadászatról, Iniold a lámpással anyjához megy és reá világit.

– Sirtál, anyuci?

Koszt pub 2.indb 55 2025. 02. 21. 12:44:21

Azután Pelleas arcára emeli a lámpát.[1]

– Te is sirtál?…

Máskor meg Golaud a sziklán álló házba akar beletekinteni; kapaszkodik, ágaskodik, de nem birja elérni. Ekkor megragadja Inioldot, a narancssárgára gyult ablakhoz tolja s elmondatja vele, mit lát benn.

– Egymás mellett vannak?

– Nem, apuci.

– És… És az ágy? Közel vannak az ágyhoz?…

Igazi maeterlincki gondolat… A tragikus összeütközés villáma a gyenge gyereken keresztül pattan át az apába.

Golaudnak természetesen folyton nő a gyanakvása, Pelleast és Melisande-t, ezt az eszelős két szerelmest pedig már semmi sem menti meg, mert mindketten vad lázongással rohannak a gyilkos kard elé, s Pelleast átdöfi Golaud, Melisandeot meg a bal melle alatt sebesiti meg.[2] Melisande belehal ebbe a sebbe, bár oly kicsi volt, hogy egy galambfiókot sem ölt volna meg.

Ennyi illatos és fehér finomsággal szemben vajjon hová lesz a tudálékos kritika, a pöffeszkedő dramaturgia? Vajjon meg lehet-e ezt a darabot birálni az önképzőköri esztetikának tételei szerint?…

*

Hiszem és vallom, hogy ezek a laza, szétesö jelenetek a szinpadra valók, még akkor is, ha nincs forgó-szinpadunk s küzdenünk kell a technikával, mert m[i]nden drámának végcélja az, hogy megelevenüljön szemünk előtt. A Nemzeti Szinház derék vállalkozását tehát a legnagyobb mértékben dicsérjük. *Márkus* Emilia maga volt a gyöngéd, szives szerelem, a vonagló, pihegő[3] ártatlanság, *Odry* Pelleasa pedig a szinpadra ugrott ifjuság és elevenség. A többiek is megfeleltek, csak *Beregi* nem tudott lelket vinni a robusztus, hatalmas óriásba, az öregedő megcsalt férjbe. Az ő Golaud-jának nem volt se szine, se szive. A kis *Baranics* lány azonban trillázó kacajával, bajos duzzogásával valóságos csodagyerek s nem ő volt a hibás, ha a rendezési hibákat nem tudta eltüntetni.

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[3] pihegő, [sh.]

Koszt pub 2.indb 56 2025. 02. 21. 12:44:21

Maeterlinck csodás mesedrámája – mint vártuk – csufosan megbukott. A közönség nevetett, köhögött, csak a felvonásközökben rebbent szét a forma kedvéért pár langyos taps. Ezt a darab legnagyobb dicséretéül, keserü és tanulságos pointe-ül jegyezzük le ide.

Megjelenés

K. D., *Pelleas és Melisande. (Maurice* Maeterlinck *ötfelvonásos szinmüve. Bemutató a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 23. sz., 1907. jan. 26., 8. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, január 25.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Maurice Maeterlinck: Maurice Polydore Marie Bernard Maeterlinck gróf (1862–1949) genti születésű drámaíró, költő, esszéíró. 1911-ben Nobel-díjat kapott. Kosztolányi három versét fordította le *Ima, Megöltek három kislánykát* és *Kopár órák* címmel (MK1, 63–67). Több önálló szövegben is méltatja, s elismerően nyilatkozik munkáiról (SzE II., 775–776; Szk, 219–227). A háború idején, 1914-ben azonban Maeterlincknek a németek ellen tett nyilatkozata kapcsán Kosztolányi kiábrándultságának ad hangot (Szk, 227–229).

a Vakokra, a Hivatlan vendégre, vagy Joysellre. […] Az Interieur-ben […] a Tintagiles halálában, az Alladine és Palomidesben: többségében az 1890-es évek első felében írt Maeterlinck-darabok, míg a *Joyzelle* regényes színmű 1903-ból

Márkus Emilia: (1860–1949) a Nemzeti Színház örökös és tiszteletbeli tagja, akiről Kosztolányi 1920-ban önálló, művészetét nagyra becsülő írást közölt (SzE II., 441–443)

Odry: Ódry Árpád (1876–1937) színész, rendező, a színiakadémia elvégzése után Nagyváradon, Kolozsvárott, Debrecenben, Kassán, Temesvárott játszott és rendezett. 1904-ben a Vígszínház, 1905-től pedig a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1912-től rendezője, 1923-tól örökös tagja lett, 1931-től 1935-ig főrendezője volt. Fontos színházi-művészeti tisztségeket töltött be (Fészek Művészklub igazgatója; Budapesti Színész Szövetség alelnöke, majd elnöke; Kisfaludy Társaság Shakespeare-bizottságának tagja). A Magyar Rádió dramaturgja és főrendezője is volt. Tanított a színiakadémián, amelyet egy ideig igazgatott is. Kosztolányi 1919-ben közölt művészetéről méltányló cikket, 1925-ben pedig interjút is készített vele (SzE II., 532–537).

Beregi: Beregi Oszkár (1876–1965) magyar színész, rendező. A színiakadémia után Kolozsvárra szerződött, ezt követően a Vígszínház társulatának tagja lett. 1899-től a Nemzeti Színházban játszott, 1907 és 1910 között Max Reinhardt berlini színházaiban, majd visszatért a Nemzetibe. A Tanácsköztársaság után emigrálni kényszerült, az utódállamokban és Bécsben lépett föl. 1925–1926-ban amerikai körutat tett, majd bécsi, erdélyi, felvidéki szereplések után, 1930-ban tért vissza Budapestre. A harmincas években különböző fővárosi színházakban szerepelt. 1940–1944 között az OMIKE Művészakció főrendezője és színésze

Koszt pub 2.indb 57 2025. 02. 21. 12:44:21

volt. 1945-ben szerződtette a Nemzeti Színház, de még ugyanabban az évben emigrált Dél-Amerikába, majd az USA-ban telepedett le, s filmezett.

Baranics: Baranics Anna (1897–1947) színésznő, aki Golaud kisfia, Iniold szerepében játszott

pointe-ül: (fr.) csattanóul, zárásul

Koszt pub 2.indb 58 2025. 02. 21. 12:44:21

11.

Gioconda.

(Bemutató a Vigszinházban.)

Egy szinházi estén két szenzáció és két müvészi esemény: Gabriel D'Annunzio és Susanne Després! Igazán nem tudjuk, melyik volt a nagyobbik: a világ egyik legnépszerübb irója, vagy a legnagyobb szinésznő, a hosszukás arcu, álmodó szemü Després, ki a Gioconda főszerepét kreálta. A szenzáció bokros részét az olasz mester szolgáltatta a Giocondával, melynek előadása francianyelvü premiér-számba ment, de minthogy talán mégis D'Annunzio a kisebb – végezzünk először ő vele. Ezt a kopasz geniális urat ujabban sok csapás érte, nálunk meg néhány furcsasága és irodalmi kudarca révén különösen utaztak rá a humoristák, és a másod-, harmadrangu élcelők, ugy hogy nem árt aláhuzni és hangsulyozni ma sem, hogy a kopasz olasz[1] koponyában tüz és költészet van. Micsoda csodálatos darab ez a Gioconda! Micsoda nyelv, mily erős, fiatal poézise a szavaknak s a lelkeknek! Csupa tüz és méz. A szinjátszó lelkek mintha villámlanának, szivárványlanának és borzonganának. Mámort szivunk magunkba, részegséget iszunk ezekből az izzó, pihegő szavakból, lángra gyulunk ettől a páratlanul szines és örjöngően keresett, de lázasan átérzett müvészettől, mely olyan, mint a füszeres, forralt olasz bor. A Giocondában azonban nem csak izgató szereket kapunk, hanem nagyszerü lélekelemzést és müvészetet is. D'Annunzio Silviájának,[2] Settala szobrász szerelmes és önfeláldozó feleségének lelkét látjuk magunk előtt vonaglani, vergődni, fejlődni a kinterhes szerelmi kálváriának minden gyönyörén. Ez a nő megtudja, hogy férje szerelmes a modelljébe, Giocondába. Mögöttük állt a mult, melyet az a szobormü jelképez, amit a szobrász Giocondáról mintázott s ami nevét halhatatlanná tette a világ előtt és előttük áll a szerelem

[1] olesz [sh.]
[2] Silviának, [sh.]

Koszt pub 2.indb 59 2025. 02. 21. 12:44:21

jövője is. Silvia lelkében megpattan egy hur s érzi, életének célja férjének visszaszerzése. Lucio, a szobrász küzd magával, de gyenge s Silvia önfeláldozó szerelménél jobban vonzza a testnek örök formája. Silviának tehát szembe kell szállnia Giocondával akkor, mikor a müteremben férjét találkára várja s itt küzdenek, vergődnek, szenvednek mindaketten büszkén, gőgösen, fogcsikorgatva, mig végre Silvia kipattantja, hogy maga a férje[1] küldte őt, hogy kiutasitsa. Erre Gioconda a szoborhoz rohan, hogy azt, amit az ő szerelmük szült, miben vérének melege, bimbózó husának élete lüktet, összetörje. Silvia utána rohan s megakadályozza, de a tömb a dulakodásban ráesik kezeire s örökké nyomorékká teszi. Lucio szakit Giocondával, ő azonban holta napjáig a szerelem áldozata marad s összeszoritott fogakkal, a fájdalomtól eltorzult arccal felel a kérdezősködőknek. Mikor pedig a leánya kéri, hogy ölelje meg, némán rogy eléje. Ez a „Gioconda". Nem is kisérlem megrajzolni, hogy Susanne Després, ez a nagy[2] és csodálatos müvésznő, hogyan rajzolta meg Silviát. Ne emlitsük meg a többieket: eltörpültek mellette s ez igen jó volt. Després játékára azonban az örökkévalóság pillanatai surrantak el fejünk felett[3] s mi szerettünk volna sirni, zokogni, kitörni, tapsolni, tombolni, ujjongani. Felejthetetlen, örök pillanatok. Szent egyszerüség, méltóságos pőreség, isteni természetesség. Ki felejti el az első felvonás utolsó jelenetét, a szerelem ujjongó isteni himnuszát s azt, miképen mondotta el Després D'Annunzio[4] lángoló, rózsás szavait? A beszéd müvészetét éreztük meg, s azt, hogy az igazi szinmüvészet a beszéd müvészete, mert Després főleg értelmesen, világosan beszél, szinte leheli a mondatokat, alig nyitja ki száját, minden lélekzet nélkül s mégis oly világosan, hogy minden nebuló megérti, aki már átlapozott egy francia grammatikát. És azután megmutatta a női lélek gyors összeroppanását,[5] az élőhalott borzasztó szenvedését, a néma, lomhán lefolyó könnyeket. Ezen a fájdalmas arcon egy szenvedő madonnának heroikus kinja s egy falusi tanitónő egyszerüsége ölelkezett össze. Szent percek, elfeledhetetlen pillanatok.

[1] maga férje [sh.]
[2] ez n nagy [sh.]
[3] telett [sh.]
[4] Annunzio [sh.]
[5] [sh.: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 60 2025. 02. 21. 12:44:21

A görbére pityeredett szájból lassan-lassan buggyan ki néhány szó, a szemből egy-egy nehéz könny, beszédes, szomoru vizcsöppek. Ez az igazi müvészet, az időtelen, az örökké való. Erre a taps kevés, a dicséret kicsiny. De ne vágjunk elébe magunknak. Després holnap délután ujra fellép, a Nórában, nézzük meg mind s ekkor még lesz egy és más mondanivalónk.

Megjelenés

(K. D.), *Gioconda. (Bemutató a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 29. sz., 1907. febr. 2., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gabriel D'Annunzio: Gabriele D'Annunzio (1863–1938) olasz költő, író, drámaíró. Kosztolányi a *Dal, A nap keselyűje* és a *Tripoliszi diadalének* című verseit fordította le (IK II., 425–427), valamint több művének bemutatójáról tudósított, s önálló szövegeket is közölt róla, amelyekben nemegyszer marasztalta el túlzott önreklámja miatt (KDP1/145.; jelen kötetben a 25. és 43. szöveg; továbbá Szk, 236–244; SzE I., 405–408).

Susanne Després: Suzanne Desprès (Joséphine Charlotte Bonvalet, 1875–1951) híres francia színésznő. Kosztolányi többször is elismerően írt alakításairól (SzE I., 156–158; SzE II., 329–333).

különösen utaztak rá a humoristák: ahogy a *Pesti Napló* római levelezője a lap 1906. november 1-jei számában beszámolt róla, D'Annunzio új darabjának bemutatója alkalmából Róma szinte lázban égett, és az olasz vicclapok egész D'Annunzio-számokat adtak ki. A tudósítás kis beszélgetést is közölt az íróval, akinek alakját meglehetősen karikaturisztikusan mutatta be, a cikk mellett pedig Gyenes-Gottlieb Gitta karikaturáját is közreadták.

Nórában: Ibsen drámájában

Koszt pub 2.indb 61 2025. 02. 21. 12:44:21

12.

Déryné ifiasszony.

(Szinjáték 3 felvonásban, irta Herczeg Ferenc.
Bemutató a Vigszinházban.)

Egyszer körkérdést intéztek a magyar irókhoz, mi a legkedvesebb könyvük s ekkor Herczeg Ferenc, a nagy poéta, bevallotta, hogy az ő olvasmányai többnyire nem szépirodalmiak, inkább szeret történelmi munkák, annáleszek, levéltárak ódon titkaiba elmerülni, mert számára a mult avarján nyilik ki a poézis csodavirága. Azt hiszem, hogy ez a vágya ösztönözte őt most is, mikor Dérynét, a magyar szinészet ez apostolszerü alakját szinpadra vitte, ezt a regényes életü nőt, kinek nevéhez a mult század első felében a világhir aranyfüstje s egy ébredő, könnyező, nagyzoló nemzet szenvedélyes szeretete tapadt. Déryné azonban nemcsak emlékeket hagyott hátra, hanem hetvenkétéves korában, mint agg matróna reszkető kézzel és korgó gyomorral, elhagyatva és elfelejtve, megcsunyulva és elhizva, megirta regényes pályafutását abban a harmatos, eleven kétkötetes monografiában, amely irodalmunk legszebb kötetei közé tartozik. Déryné naplója elevenedik meg előttünk a szinpadon, maga a jószivü, bohém, szerencsétlen, könnyező és boldog Déryné ifiasszony volt Herczeg Ferencnek muzsája.

Ez a tulzó, vándorló, lelkes szinész-lélek tagadhatatlanul érdekes sujet, bár nekem ugy tetszik, Déryné inkább regényes alak, mint drámai. Egész élete ezer és ezer apró bolond regénykéből szövődött össze, csak házasélete, a durva és kiméletlen Déry István mellett való lassu sorvadás az a pont, melyhez a drámairó némi sikerrel nyulhatna hozzá, de erről Herczeg darabjában nem esik szó. Ehelyett azonban egy szines miliőrajzot kapunk, egy fiatalságától részeg, nagyzoló, képességekben szükölködő, de szent kor bukdácsol előttünk, amely kocsiszinekben, erdők tisztásain a müvészetért küzd és milliók életéről álmodozik. Ezek az emberek élnek s a lélek felbuzdulásai, melyek ma vértelen és agyalágyult hazafias tirádákká halványultak, még hatnak és pihegnek és a bölcsőben

Koszt pub 2.indb 62 2025. 02. 21. 12:44:21

hánytorgó magyar szinészet fájdalmas sirása szivünkbe markol. A szinészet száraz koldusbotjából mindenkinek babérgaly hajt ki s a ripacs kiéhezett siralmas ábrázatján a szentek és héroszok glóriája aranylik. A magyar renesszánszkor szépsége és lirája, a táblabiró idők bősége, humoros nyomora és diákos tulzása lehell felénk, a dráma azonban gyönge uton halad s nagyon gyakran szól a zene, sok benne a szavalat s a melodráma, ami mindenesetre rossz jel.

Herczeg Ferenc olyan tisztes piedesztálon áll, hogy tőle a közönség csak vár, követelni enmagával szemben a saját joga és kötelessége. Mondjuk ki, hogy ebben az esetben tulságosan elnéző és engedékeny volt.

Mindössze Déryné sovány, elmosódó szerelmi regénye bonyolódik le előttünk, a többi csupa szines rajz, csillogó festék-folt. Déryné Kilényi kiéhezett vándor szinésztársaságával toppan be Thurecky táblabiró házába. Fogytán van a pénzük, kedvük, lelkesedésük, a német komédjásokkal szemben minden csatát elvesztettek s a hütlen direktor a szemünk előtt faképnél hagyja az egész kétségbeesett truppot. Ekkor lép elénk Szepesy gróf, aki a szép Róza előtt hamarosan leveti a német álcát s Dérynét és az egész társaságot a kassai magyar szinpadhoz szerződteti. Mindenki felvillanyozódik, csak Déryné bus, mert érzi, hogy nemcsak a tehetségét, hanem a szivét is lekötötte a grófnak. Sejtelme csakugyan nem csalt, a szépszavu grófnak nem tud ellenállni, Kassán pedig a rossz nyelvek ugyancsak szitják a pletykákat, mig ő a szinészszerelem c[i]fra nyomoruságában utolsó gyürüit is a zálogházba küldeti. Az ünnepeltetés fényében nem tud felejteni, meglátogatja a gróf felesége is – ez a jelenet igen szép és melankólikus, – ámde ő mégis szivesen fut el innen, mikor Kilényi visszatér és a kolozsvári szinpadra hivja. Az erdélyi havasok között látjuk viszont, amint szomoru szerelmi regényét megszakitva, eltünik a szemünk elől. Régi, igazi szerelme, a müvészet vár rá.

Ime, ez az egész.

Igaz, hogy sok bájos, humoros jelenet akad s a szavaknak van valami frisseségük és illatjuk. Még a gyenge első és harmadik felvonást is megmenti egy-egy szin, egy kedves ötlet, mert az ecset, hiába, mégis Herczeg Ferenc büvös, szint ontó eszköze, sohasem tagadja meg magát. Kár, hogy sok ily szépség elvész az erősen

Koszt pub 2.indb 63 2025. 02. 21. 12:44:21

kigömbölyitett, szónokiassá köpcösödő mondatokban. A Vigszinház a kiállitásban azonban gazdagabb és pazarabb volt, mint bármikor. Láttuk a táblabirák otthonát, vén almárium[j]aival, aranykeretes festményeivel, széles ablakaival, nagy lámpájával, melyről a szallagos aratási koszoru lóg, azután gyönyőrködtünk Déryné rekonstruált otthonában, a régi butorokban, a korszerü ruhákban, nagyanyáink krinolinos viseletjében. *Varsányi* Irén pedig bájosabb, természetesebb volt, mint ahogy Dérynét arcképéről s irásain át ismerjük s olyan természetes és müvészi, hogy mindenkit elragadott. *Fenyvesi* finoman, előkelően beszélt. *Hegedüs* a táblabirót a tőle megszokott nagy müvészettel játszotta. Igen jó volt *Kiss* Irén, *Haraszti* Hermin, *Halmi* Margit, *Vendrey*. Mi csak a kezdő *Biró* Irén alakitását tartjuk kissé dillettáns-izünek.

A siker természetesen nem maradt el. De nekünk ugy tetszett és a mi fülünk nem igen csal, mintha a lassan nekihevülő tapsfelbuzdulásokban a régi Herczeg zajos dicsőségének visszhangját hallanók.

Herczeg Ferenc ma a legnépszerübb magyar iró s nagyon jól tudja, mi kell a mi felemás, gondolkozni nem igen szerető és akaró közönségünknek. Ő ennek a mai kornak az aranytollu krónikása, a mi léha, lassan erjedező társadalmunk költője. Ha egy magyar iró megirná a magyar irodalmi sikerek pszichologiáját és szociologiáját, mint most Gaston *Rageot* a franciáknál tette, őt illetné a legelső hely, az ő ragyogó pályafutása adna legtöbb és legérdekesebb anyagot.

Mi vagyunk a legelsők, akik szilárdan valljuk és hirdetjük, hogy *Herczeg* Ferencnek, ha nem is e darabja révén, a komoly irodalmi érdemeket tekintve is, a legelsők között van a helye.

Megjelenés

K. D., *Déryné ifiasszony. (Szinjáték 3 felvonásban, irta Herczeg Ferenc. Bemutató a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 33. sz., 1907. febr. 7., 10–11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Déryné ifiasszony: Herczeg Ferenc drámája. Kosztolányi 1928-ban a Herczeg-mű fölújításáról is közölt színibírálatot (SzE I., 431–432). A címszereplő Déry

Koszt pub 2.indb 64 2025. 02. 21. 12:44:21

Istvánné Széppataki Róza (1793–1872) énekes-színésznő, drámafordító, a vándorszínészet korának legnépszerűbb művésze. Legnagyobb sikereit énekes szubrettként aratta.

*megirta regényes pályafutását abban a harmatos, eleven kétkötetes monografiában: Déryné naplójá*nak első teljes kiadását az eredeti kézirat alapján Bayer József rendezte sajtó alá három kötetben, 1900-ban. A korábbi rövidebb, kétkötetes kiadást Törs Kálmán készítette a Kisfaludy Társaság megbízásából, az 1870-es évek végén.

durva és kiméletlen Déry István: Déry István (1792–1862) magyar színész, író, műfordító 1813-ban feleségül vette Széppataki Rozáliát, de rövid házasság után elváltak. 1817-ben visszavonult a színészettől, ispáni és uradalmi tiszt lett.

truppot: társulatot

almáriumaival: tálalószekrényeivel

Varsányi Irén: (1877–1932) színésznő. 1896-ban tanulmányait félbehagyta, és Ditrói Mór hívására az újonnan megnyílt Vígszínházhoz szerződött, amelynek haláláig tagja maradt. Kosztolányi 1918-ban portrét közölt az általa nagyra becsült művészről, 1925-ben pedig interjút is készített vele (SzE II., 639–645).

Fenyvesi: Fenyvesi Emil (1859–1924) önképzéssel lett színész. Vidéken játszott, majd a Nemzeti Színházban is kapott szerepet, végül a Vígszínház színésze lett.

Kiss Irén: (1869–1942) Debrecenben kezdte a pályát, 1901-ben Kolozsvárra került, 1902-ben Szegedre. 1905 és 1911 között a Vígszínház tagja volt, majd 1912-től a Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol örökös tag lett.

Haraszti Hermin: Vécsey Marcellné Haraszthy Hermin (1870–1921) a színiakadémia elvégzése után vidéki városokban játszott, majd 1896-ban került a Vígszínházhoz, amelynek haláláig tagja volt.

Halmi Margit: T. Halmi Margit (1876–1936) színésznő. 1903-ban a Nemzeti Színház szerződtette, majd egy év múlva a Vígszínház tagja lett. 1907-ben a Magyar Színház hívta meg, ahol rendezett is.

Vendrey: Vendrey Ferenc (1858–1940) színész, színműíró. A színiakadémia után Kolozsvárott kezdte pályáját, majd több vidéki, illetve fővárosi színházban, társulatnál is játszott, 1899–1916, illetve 1919–1922 között a Vígszínház tagja volt.

Biró Irén: (1884–?) a színiakadémia elvégzése után, 1904-ben kezdte pályáját

Gaston Rageot: (1871–1942) francia regényíró, esszéista, kritikus. Kosztolányi *Siker: szerzők és közönség: egy szociokritikai esszé (Le succès: auteurs et public: essai de critique sociologique)* című 1906-os művére utal. Ennek –i –ő. (Garami Ernő?) névrövidítéssel jegyzett ismertetője olvasható a *Huszadik Század* 1907. májusi számában.

Koszt pub 2.indb 65 2025. 02. 21. 12:44:21

13.

Giosue Carducci.

1836–1907.

Olaszországban tegnap meghalt egy öreg ember, egy ősz poéta, aki az egész költői generációban a legfiatalabb volt. Egy csodálatos poézis elevenedett meg benne, évezredek dallamai zendültek vissza az ő hatalmas vas-lantján. Pogány ódák, pogány álmok, pogány gondolatok, erőteljes, vad áriák és tüzes, szilaj ritmusok visszavarázslója, a nagyszerü multnak a jelennel való összekötője volt. Giosue[1] Carducci.

Akkor harsant fel szava, mikor Itáliában a szoba-költészet virágjában volt s a piperkőc lantosok ártatlan melódiái zümmögtek és döngicséltek. Ez a hatalmas ember, mint a természet vad fia, leszakitott magáról minden furcsaságot és a finnyás poétácskáknak gőggel vágta szemébe, hogy ő pogány, barbár, a hagyományok folytatója, az ezredéves ritmusok felujitója.

Az *Odi barbari* egy egész költői iskolát alakitott. Carducci neve a könyv megjelenése után „il barbaro" lett: a barbár. Ő az olasz parnassisták feje, az olasz Leconte de Lisle.

Barbár és pogány volt a teste, lelke s ez is maradt mindig. A konzervativségében volt valami szivós és csodálatos energia. Nem holmi talmi nacionalizmusról[2] álmodozott, de a természet egy örök érzésének felhullámzását és megujulását énekelte. A rómaiak diadala, katonás vadsága és isteni gőgje testté vált benne s mindez a melódiás olasz nyelven dalra olvadott. És Romulus és Remus ükunokája csodás dalokat, komoly s árnyaló dalokat zengett az örök városról, az Arno partjáról, ahol oly puha és lágy a fü s oly tüzes a csók.

Dalolt azután Carducci villogó, üde meztelenségről, ragyogó berkekről, pokol-lánggal égő nemzeti gyülölsé[g]ről, tüzes

[1] Giosio [sh.]
[2] nalionalizmusról [sh.]

Koszt pub 2.indb 66 2025. 02. 21. 12:44:21

fajszeretetről, mint ősei, Horatius, Catullus, Vergilius. Barbár volt, egyszerü és őszinte. Pogány, vad és igaz.

Carducci idővel a bolognai egyetem tanára lett, de a poéta maradt az, aki volt. A köznapi harc tusái fölött magasan trónolt, mint egy megközelithetlen oly[m]pusi isten.

Utolsó arcképe is ilyennek tünteti fel őt. Egy toló-székben ül s botjára támaszkodva néz maga elé éles, fürge, fekete szemeivel. Ezekben a szemekben még mindig a régi tüz lángol s a barázdás durva arcon még mindig meglátszik, hogy ez Giosue Carducci, a nagy, a hatalmas, a barbár.

Utolsó kötetének utolsó lapján van egy vers. Mindössze három sor. A cime: Bucsu. A keménylelkü Carducci bucsuzik benne az élettől, Itália fényétől,[1] a költészettől, a széptől. Ebben benne van az ő szépségért égő poéta-lelke, egész élete, összes költészete, a vers pedig mindössze csak három sor.

Ó sápadt orgona!
A büszke nap az éjszakába sülyed
S kihal szivem, a dalnak otthona…

*

Egy bolognai távirat azt jelenti, hogy Giosue *Carducci* az éjszaka háromnegyed kettőkor meghalt.

Halála alkalmából az összes lapok gyászkeretben jelentek meg s cikkeikben visszatükröződik az olasz nép őszinte megdöbbenése és részvéte egyik legjobb fiának elhunyta miatt. Carduccit az állam költségén fogják eltemetni.

A képviselőház mai ülésén megemlékeztek a nagy költő haláláról. A miniszterelnök bejelentette, hogy a kormány törvényjavaslatot fog beterjeszteni arról, hogy Carduccinak Rómában szobrot emeljenek.[2] Carduccit a firenzei Santa Croce panteonban fogják eltemetni.

Giouse Carducci 1836.[3] julius 27-én született Valdicastellóban, Toszkána államban. Gyermekéveit a falun töl[t]ötte, majd

[1] fényétől. [sh.]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[3] [sh.: nincs pont]

Koszt pub 2.indb 67 2025. 02. 21. 12:44:21

Firenzében és Pizában tanult s 1860 óta a bolognai egyetemen az olasz irodalom tanára. Régebben republikánus érzelmü volt, de erős hazaszeretetével utóbb őszintén elfogadta Olaszország jelenlegi alkotmányá[t]. Már korán föltünt az irodalomtörténet köréből vett dolgozataival és költői kisérleteivel, amelyeket utóbb Juvenalia cimmel összegyüjtött. Költői hirnevét „Inno a Satana" (Himnusz a sátánhoz) cimü hosszabb költeményének köszönheti, amely először álnéven 1865-ben jelent meg s amelyben a tagadás szellemét az emberi életet hajtó erőként ünnepli. 1871-ben már a maga neve alatt tette közzé költeményeinek egy ujabb gyüjteményét Firenzében. Később régi klasszikus versmérték alkalmazásával tett kisérletet s e költeményeit Odi barbare, majd Nuove odi b[a]rbare és Terze odi barbare cimmel tette közzé. Emellett számos értékes irodalomtörténeti tanulmányt is irt. 1889 óta jelent meg Bolognában összes müveinek első gyüjteményes kiadása. Legutóbb a Nobel-bizottság az irodalmi Nobel-dijjal tüntette ki.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Giosue Carducci. 1836–1907,* Budapesti Napló, XII. évf. 42. sz., 1907. febr. 17., 10. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

A névtelenül közölt cikk a gondolatmenet és néhány szorosan átfedő szakasz alapján a 14. szöveg korábbi, rövidebb változata.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Giosue Carducci: Giosuè Alessandro Giuseppe Carducci (1835–1907) olasz költő, klasszika-filológus, az olasz irodalom első, 1906-ban Nobel-díjjal jutalmazott alkotója. Kosztolányi több versét is lefordította (IK II., 409–418).

Odi barbari: helyesen *Odi barbare,* vagyis *Barbár ódák*

parnasszisták: a parnasszisták (parnesszienek) nevüket a *Le Parnasse contemporain (Jelenkori Parnasszus)* című francia folyóirat után kapták. A *l'art pour l'art,* azaz a magáért való művészet elvét hirdették a 19. század második felében. Főbb képviselői az itt is említett Leconte de Lisle mellett Théophile Gautier, François Coppée, José Maria de Hérédia, Sully Prudhomme, Charles Baudelaire, Anatole France, Paul Verlaine voltak. (Kosztolányi hozzájuk való, időben változó viszonyát érintik KDP1/2. és jegyzetei, továbbá Szegedy-Maszák 2010, főként 28.)

Leconte de Lisle: Charles Marie René Leconte de Lisle (1818–1894) francia költő. Kosztolányi ifjúkori levelezésében igen sokszor említi, ezáltal is eltávolodva a

Koszt pub 2.indb 68 2025. 02. 21. 12:44:21

késő romantikus költői szerepfelfogástól, a vallomásos lírai kifejezés hagyományától (KDP1/2.). Önálló szöveget is közölt róla (KDP1/137.), valamint számos versét fordította (MK1, 221–246).

Horatius: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő. Kosztolányi *Exegi monumentum* címmel fordította versét (IK II., 461).

Catullus: Caius Valerius Catullus (Kr. e. 87–54) a római aranykort megelőző költészeti korszak egyik legnagyobb lírikusa

Vergilius: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) római aranykori költő; egyúttal a Kosztolányi által fordított Carducci-versek egyikének címe (IK II., 415).

A cime: Bucsu: későbbi cikkében más változatban szerepel (lásd 14. szöveg), s annak nyomán némi változtatással, *Az utolsó vers* címmel helyezi műfordításgyűjteményébe (MK1, 418)

költeményeink egy ujabb gyüjteményét: Poesie, vagyis *Költemények* címmel jelent meg

Nuove odi b[a]rbare és Terze odi barbare: azaz *Új barbár ódák* és *Harmadik barbár ódák*

Koszt pub 2.indb 69 2025. 02. 21. 12:44:21

13b.

Az eszményi férj

(Oscar Wilde négyfelvonásos szinmüve,
melyet ma este mutattak be a Nemzeti Szinházban.)

Ma este tulajdonképpen nem nekem kellene e rovatban irni, mert Oscar *Wilde* kedvenc költőm s vele szemben a kritikai hadakozásban teljesen fegyvertelen vagyok. De azért most, mikor róla szólok, mégsem a sápadt és krizanthémumos regényhős áll előttem, hanem az ember, a gondolkozó és érző, az iró, halvány finomságaival és mégis nagyszerü arányaival, kinek diadalát alig pár hét előtt kopogta át hozzánk az amerikai távirógép. A szigoru Európa is elfelejtette róla, hogy annak idején a readingi börtön padlóját surolta. Nagylelküen eltakarta koporsójának szemfedelével a multját és immár izgatottan és kipirultan néz az irónak, a modern, de lassanként klasszikussá váló poétának jövője felé.

Oscar *Wildenek* életétől azonban mégsem tudunk teljesen elszakadni, ha róla van szó. A mai dráma is lázasan kavarta fel bennünk fatális emlékeit, a csillogó hatalmas, mindenható bünt. Egyetlenegy irót sem ismerek a világirodalomban, aki annyit foglalkozott volna a bünnek problemájával, mint ő. Hősei is majdnem mind egyenesen a törvény paragrafusaival ütköznek össze s tragikumuk maga a törvénykönyv. A Dorian Gray, a Lady Windermere legyezője, A páduai hercegnő, a Salome, sőt nagyszerü esztetikai könyve, az Intentions is mind erről beszél. Gyerekkorától fogva izgatta, véresen érdekelte a nagyszerü elbukás, a selyembe burkolt romlás, a merész dacos tett, melyet egy pillanatban el is követhetünk, meg nem is, de hogy egyszer kimondtuk a döntő szót, rögtön minden valósággá merevedik s megváltoztatja körülöttünk az egész világot és bennünket magunkat is. Kéjelgett a tettnek hatásában, az utána felzuduló forradalomban, a nagyszerü bünhödésben és a kisszerü emberekben. Egész életében az örvény szélén sétált s arról gondolkozott, mit érezhet az, aki mélységeibe repül és vágy fogta el, hogy ő is belevesse magát. Hebbel nagyszerü

Koszt pub 2.indb 70 2025. 02. 21. 12:44:21

balladája jut eszembe, ahol a kisfiu megálmodja, hogy[1] gyilkolják le az erdő mélyében s később azután a valóság szóról-szóra beváltja az álom igéretét, a rablók reátámadtak ugyanott és éppen ugy, ahogy álmodta, a fiu sikolt, de már késő, mert a torkán villog a kés. Wilde-del is ez történt.

Neki pedig nem volt más büne, mint hogy halálosan imádta a szépet és fázott a mi buta, kenetes erkölcsszabályainktól. Ma a lapos banalitást nevezik szépnek s nincs nagyobb bün, mint a lángész és a pogány, őszinte merészség. Wilde ebben a beteg korban tehát inkább akart lenni mártir és rab, mint szent. Lázadó volt, akárcsak rokona, Nietzsche s a szép hazájában és a keserü életben próbálta megvalósitani azt, amit a német bölcs a gondolatok világában. Nem véletlen, hogy mindketten tragikus hamarsággal lobbantak ki s kezükben csillogó aforizmákká és merész paradokszonokká töredezett az igazság kristály-szelencéje.

Az eszményi férjben Wilde egy démoni nő arcképét rajzolja, a Mrs. Cheveley portréját. Ez a nő a grandiózus bünnek fanatikusa. Wilde ecsetje markans vonásokkal, sötét árnyékokkal rajzolta elénk. Már gyermekkorában hazug, tolvaj, kétszinü és önző. Ezekkel a jeles tulajdonságokkal később ragyogó karriért csinál Angliában, a legelőkelőbb szalonokba beférközik, politikai nagyságokat semmisit meg, politikai nullákat emel fel. Ma Bécsben van, pár nap mulva már Londonban intrikál. Tetszeleg a bünben, botrányok szemétdombján sütkérezik, piszkos csatornák sarában lebzsel, mint egy szép aranylégy: valósággal tündököl és szivárványlik rajta a romlás. Ez egy élő, nem kigondolt és nem összeszerkesztett szinpadi alak. Nem csalatkozunk, ha azt hiszszük, hogy miatta irta meg Wilde az egész régies architekturáju, de villamos energiáju, izgató drámát.

Mrs.[2] Cheveley birtokába jut lord Cavestham egy levelének, mely elárulja, hogy egész politikai pályája egy förtelmes bünre van épitve. A nagygyá nőtt államférfiu annak idején egy politikai titkot eladott egy börze-spekulánsnak, miáltal nagy vagyont szerzett. Mrs. Cheveley kezében tartja a politikust s azt követeli tőle, hogy

[1] hogv [sh.]
[2] Miss [sh.]

Koszt pub 2.indb 71 2025. 02. 21. 12:44:21

a parlamentben egy erkölcstelen politikai vállalatot pártfogoljon. Cavestham már hajlandó is erre, de a felesége közbelép s a titok kipattan. Később a politikus barátja megtalálja egyik rokonának karperecét, melyet Mrs. Cheveley lopott el. Ezzel teljesen lefegyverezi a veszedelmes dámát, aki még egy kisérletet tesz, hogy lord Cavesthamet és feleségét összeveszitse, de hiába.

Mindez viharosan, elevenen gördül le előttünk, közbe-közbe pedig tervszerüen, raffinált öntudatossággal eregeti fel *Wilde* ragyogó ötlet-rakétáit, fényes aperszüit. A drámairóban felismerjük az *Intentions* szerzőjét, aki a verseket, regényeket és drámákat oly hideg szemmel vizsgálta és rakta össze, mint egy gyári mérnök a maga finom gépeit.

A szokásnak engedve, a szinészekről is meg kell emlékeznünk, ha ugyan a Nemzeti Szinház konok és bünös maradiságával szemben egyáltalában érdemes még szót vesztegetni ilyesmire. Ma este például Somló igazgató ujra kitette Mihályfit, ezt a különben érdemes és tisztességes uri embert annak, hogy minden értelmes és izléses ember kinevesse. Ő játszotta az „ideal husband"-ot, a politikai szélhámost. Csak becsületes és egyszerü arcára kellett tekintenünk, hogy minden illuziónk szétfoszoljék, mert ő bizony sem eszményi férj, sem politikai szélhámos nem volt, amit semmiképpen sem lehetett tőle rossz néven venni. Strauss Richard operáját egy huszárkáplár rézkürtjén nem lehet élvezni, Wildet sem Mihályfin keresztül. Az ő lelkén egy, legfeljebb két hur van, hogyan is kivánhatjuk, hogy rajta egy bonyolult lelkü ember jellemét zongorázza ki? Ezzel a darab sorsa eldölt. Cs. *Alszegi* Irma nemes, müvészi fáradozása és *Lánczy* Ilka, hideg csillogó játéka egészen kárba veszett, *Dezső* és *Ligeti* Juliska – szokott automatakedvességével – még rontani próbálta a darabot; de ez nem sikerült nekik, mert helyettük mindent elvégzett a fordító *Moly Tamás,* aki, mint többen mondják, „magyar"-ra forditotta Wilde szinmüvét.

A Nemzeti Szinház tehát megmutatta, hogy egy világhirü Wilde-darabot is sikeresen tönkre tud tenni!

Koszt pub 2.indb 72 2025. 02. 21. 12:44:21

Megjelenés

K. D., *Az eszményi férj (Oscar Wilde négyfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutattak be a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 42. sz., 1907. febr. 17., 10–11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

a readingi börtön padlóját surolta: Wilde több pert követően fajtalankodás vádjával 1895-től 1897-ig a readingi börtönben ült

Dorian Gray: Oscar Wilde 1890-ben megjelent műve *(The Picture of Dorian Gray).* Konkoly Tivadar 1904-es, majd Schöpflin Aladár 1907-es átültetését követően 1922-ben Kosztolányi fordította újra a regényt a Genius Kiadó Wilde-sorozata számára. Lásd még a 64. szöveget.

Lady Windermere legyezője, A páduai hercegnő, a Salome: Wilde 1800-as évek végén írt drámái. Kosztolányi 1909-ben *A páduai hercegnő*t fordította le, *Salomé*-fordítása pedig 1921-ben, majd 1923-ban jelent meg a Geniusnál.

Intentions: Oscar Wilde *Intentions* címmel 1891-ben megjelent négy művészeti esszéje. Babits Mihálynak 1906 tavaszán írt levelében Kosztolányi Wilde e művének német fordítására hivatkozik, tehát nem kizárt, hogy ezen a nyelven olvasta (KDL1, 525), majd 1906 őszén cikkeiben is utal Wilde kötetére (KDP1/137., 140.).

Hebbel: Christian Friedrich Hebbel (1813–1863) német drámaíró és költő. Kosztolányi *Judit* című darabjának színreviteléről 1912-ben a *Világ*ban és *A Hét*ben is közölt kritikát (SzE I., 138–142). *A sír* és *A szerelem titka* címmel fordította verseit (IK II., 292–293).

nagyszerü balladája jut eszembe: Kosztolányi néhány mondatában a *Der Heidenknabe* (1857) című Hebbel-balladára lehet ismerni. Magyarul Kálnoky László fordításában ismert, *A pusztai fiú* címmel.

Nietzsche: Friedrich Nietzsche (1844–1900) német filozófus, az ifjú Kosztolányinak és baráti körének egyik legtöbbet emlegetett szerzője. *Rímek* címmel rövid verseket is fordított tőle (IK II., 331–333). Kosztolányinak önálló tanulmánya nem ismert Nietzschéről, de Fényes Samu *Zarathustra*-átültetésének alkalmából cikket közölt a fordításról, amelynek első részében néhány meglehetősen kritikus megjegyzést is tett a korabeli „Nietzsche-éhség"-ről (lásd a 74. szöveget).

Tetszeleg a bünben, botrányok szemétdombján sütkérezik, piszkos csatornák sarában lebzsel, mint egy szép aranylégy valósággal tündököl és szivárványlik rajta a romlás: minden bizonnyal utalás Émile Zola *Nana* című regényének címszereplőjére, kiről a történet szerint egy lejárató hangú újsághír *Az arany légy* címmel jelenik meg, amely – Vajthó László fordítását idézve – „végül egy légyhez hasonlította a lányt, ragyogó színű, piszokban szárnyra kelt légyhez, mely a halált szedte fel az útszélen hagyott dögökről, zümmögve, keringve, káprázatos színeket villogtatva repült be a paloták ablakán, aztán csak rá kellett szállnia a férfiakra, s máris egytől egyig megmérgezte őket".

aperszüit: (fr.) *aperçu,* szellemes megjegyzés

Somló igazgató: Somló Sándor (1859–1916) színész, rendező, drámaíró. A színiakadémia után vidéki városokban játszott, majd 1893-ban szerződtették a Nemzeti Színházhoz, amelyek 1902 és 1908 között az igazgatója volt. A Petőfi

Koszt pub 2.indb 73 2025. 02. 21. 12:44:21

és a Kisfaludy Társaság tagja. Kosztolányi *Thököly* című darabjának bemutatójáról írt kritikát (KDP1/150.).

Mihályfit: Mihályfi Károly (1857–1936) vidéken lépett először színpadra, majd Kolozsvárott játszott. 1880-ban szerződtette a Nemzeti Színház, amelynek 1909-ben lett örökös tagja.

„ideal husband"-ot: (ang.) eszményi férjet

Strauss Richard operáját: utalás a zeneszerző (1864–1949) *Salome* című darabjára (1905), amely Wilde drámáján alapult. Magyarországi ősbemutatója a Király Színházban 1907-ben volt.

Cs. Alszegi Irma: Császárné Alszeghy Irma (1864–1945) magyar színésznő, Császár Imre színész felesége. Gyermekszínészként indult, tizennégy évesen iratkozott be a színiakadémiára. Paulay Ede ösztöndíjasként szerződtette a Nemzeti Színházhoz, ahol 1918-tól örökös tag lett.

Lánczy Ilka: (1861–1908) színésznő. 1884-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött, amelynek 1908-ig tagja volt, illetve 1896 és 1900 között a Vígszínházban szerepelt.

Dezső: Dezső József (1867–1915) színész. A színiakadémia elvégzése után Pécsre, majd Temesvárra szerződött. 1891-től 1915-ig a Nemzeti Színház tagja.

Ligeti Juliska: (1877–1945) színésznő, a Nemzeti Színház örökös tagja

Moly Tamás: (1875–1957) író, fordító, újságíró, rendező, színházigazgató. Kosztolányi színikritikát írt Vajda Lászlóval közös munkájáról (lásd a 67. szöveget).

Koszt pub 2.indb 74 2025. 02. 21. 12:44:21

14.

Giosue Carducci.

Valami bronz-arczu, kósza római fiu heveredett le a virágos gyöpre és álmodozni kezdett a nótás fán, egyszer, valamikor kétezer év előtt a Po egyik lágyhajlásu lankáján. Ez a fiu nem holmi harczias dalt fujt a véres légiókról, csörömpölő összeroppanásokról sem beszélt, az örök istenekről sem dalolt, hanem valami halk s nagyon igénytelen nótát csicsergett, mint az éneklő férgek s a lombok daloló állatkái. A dal elhangzott, de nem örökre, mert rövidesen másik zendült fel utána, áthullámzott egyik völgyből a másik völgybe, egyik századból a másikba és a pásztor-furulya azóta fatális és édes örökségképpen kézről-kézre jár. Hol Catullusnak, hol Tibullusnak hivták ezt az álmodó pogányt, hol meg Petrarkának, a nótás hangszert egyik átadta a másiknak, századok után is folytatva rajta a megkezdett dalt: igy került egy napon Giosue *Carducci* kezébe is. A kemény, marcziális nyelv akkor már megpuhult, akárcsak a latin fajta, csupa czukor, dal és rimzene lett, a fül csemegéje, a beszélői pedig vért helyett plasztront hordottak és szivesen dolgoztattak már a franczia szabóknál, ámde a kopott és idő-feketitett ereklye még mindig a régi volt. Ennek a fiatal, olasz fiunak fülében egyszerre visszacsendült két ezredév melódiája. Játszani kezdett a fafurulyával, fujta, fujta és észre sem vette, amint lázadó, pogány lelke lassan visszaszállt, a szerény fa zömök vaskürtté izmosodott és mély öbléből kis mennydörgésként szakadt ki a régi római tubának harczias panasza.

Igy nézzünk arra a havas főre, melyben most aludt ki egy boltozott koponya tüzszóró krátere. Egy öreg pogány halt meg, egy barna-piros arczu, oroszlánsörényü római tért meg az ősök árnyaihoz. Az olasz irredentisták[1] ünnepelhetik őt a naczionálizmus lármás dobszójával, nekünk, kikhez csak a távolság hüvösségén

[1] irridentisták [sh.]

Koszt pub 2.indb 75 2025. 02. 21. 12:44:21

sugárzik szivárványos tüze, nem illik nemzeti hőst látni benne. *Carducci*t otthon „il barbaro"-nak nevezték, nevezzük mi is annak, mert ő elsősorban barbár, pogány és őszinte, érdes és darabos, mint egy óriási termés-szikla. Pogány dalok, pogány álmok, pogány gondolatok, erőteljes, vad áriák dübörögtek át az ő vaslantján, a nagyszerü multnak visszavarázslója, a jelennel való összekötője volt Giosue *Carducci*.

Nem csoda, hogy az ötvenes évek döngicsélő, holdfény-ivó lantosai halálra ijedtek, mikor ez a fekete szemü, robusztus és egészséges pogány, minden finnyás cziczomát és nyegle tarkaságot levetkőzve, elébük toppant s barbárnak hirdette magát és az ős-ember, az örök-ember érzéseit, a legprimitivebb és legigazabb érzelmek felhullámzását és megujulását énekelte. *Carducci* tehát nem holmi talmi naczionálizmusról álmodozott, az ő konzervativségében van valami forradalmi, valami szivós és csodálatos energia, az egész Róma diadalmas világuralma, katonás vadsága és isteni gőgje testté vált benne. Ezért kellett visszamennie az örök városba, ezért rontotta szemét a fakó pergamenek sárga betüin, mint valami huszadik századba szakadt lelkes humanista és ezért kisértenek poézisében az ős-melódiák az Arno partjáról, a Po lankáiról, ahol oly puha a fü s oly tüzes a csók. A földnek szagától részegült meg Giosue *Carducci,* a lázasan rábeszélő humusz zsiros illatától, melylyel már ifjukorunkban eljegyezzük magunkat s egy kis törődés után oly szivesen fekszünk belé, fekete, puha párnái közé, aludni és feledni. Elmult ezredévekbe tudta magát visszaérezni, az érzések atavizmusa lelkesedett át benne költészetté, régi sebek fájtak vissza szivébe és régi mámorok bóditották el s ezeket a marczona, velős ős-érzéseket, az állat-ember melléből felhörgő, artikulálatlan hangokat szedte tánczoló mértékre, faragta bele az antik-ritmusok kemény, csillogó márványába.

Carducci poézisében minden ódon s mégis friss, minden egészséges, minden elemi. Ha patrióta, verseiben a zabolátlan, husra éhes fajgyülölet ég s tobzódik, harsog, lángol, mint a pokol és eszünkbe juttatja ükapjait, a farkastejen nevelkedett Romulus és Remust. Nem Tyrteus ez a *Carducci,* nem is Petőfi, egyszerüen a természet vad fia, aki utál mindent, ami csinált és férczelt s imádja a szépséget, a klasszikus meztelenséget. Halála napjáig nem is tudta

Koszt pub 2.indb 76 2025. 02. 21. 12:44:21

senkisem megszeliditeni, mert – amint mondta – kalapács akart maradni és nem üllő s inkább himnuszt dalolt a sátánhoz (Inno a Satana), az erjesztő termékenyitő rosszhoz, megénekelte a vonatot, a haladásnak ezt a vassá vált ideálját, semhogy behódoljon s paskolta, „pofozta" verseivel a mi erkölcstelen erkölcsünket, a sápadt, vértelen kereszténymorált, addig, mig le nem tört. Ez a komor toscanai oroszlán még hetvenkétéves korában is tüszkölt a tömjénfüsttől…

Ne keressünk hasonlóságokat közte és Petőfi között, bármenynyire is csábit a két költő közös szabadságszeretete. *Carducci* nem volt népszerü, boldog volt, akadémikus, arisztokrata és poéta doctus. Most is előttem az a három testes kötet, melyet egy jeles olasz egyetlen költeményének magyarázatául irt. Huszonnégyéves kora óta liczeumok, gimnáziumok, egyetemek katedráján forgott, legutóbb és legtovább a bolognain, régi irásokat magyarázgatott, nem csoda, ha maga is elfordult a modernektől s oly költeményeket irt, melyekhez szintén kommentár és egyetemi tanár kellett. Ilyenkor egy taplóra való tüz sincs benne, annyi melegség sem, mint Lorenzo Stecchetiben, vagy akár Bernardo Zendriniben, hideg és gőgös, mint a franczia Parnassus királya, Leconte de Lisle, de természetesebb, mert ő nem a görög renaissance-ot eleveniti fel, hanem a római hagyományt, melyhez faja révén bizonyos jussa van.

Ezekből a formákból és klasszikus vázakból azonban egy valóságos várat, hideg jégpalotát épitett, hol meghuzta magát s oly megközelithetetlenül, méltóságosan trónolt a napi események felett, mint egy olympusi isten. A parnassienek „impersonnalité"-je és „impassibilité"-je lehel felénk e gőgös, kemény sorokból is:

Hallgatva titkoltam, hogy a szép ifjukorban
Gőgös gyönyörrel a babérról álmodoztam.
S ha a nagy homlokot babérgaly fonta át,
A jéghideg márvány tüzet csiholt szivemben
S én a szüzek tavasz-tánczát is elfeledtem,
Elhagytam az aranyfürtös váll szüz havát.

S eldobtam, amit a tavasz bősége rám mért,
Egy zsongva fájó vágy gyönyörü viharáért

Koszt pub 2.indb 77 2025. 02. 21. 12:44:21

S csókot leheltem, én dicső jövőm, feléd.
Ó Alpok ormain álló szobornak ércze,
Csak a nagy érhet el s jégvállaidra égve
Ereszti le vérző, lelankadó fejét.

Ezért az antik szerelemért él *Carducci,* a másikról, az igaziról alig szól valahol s akkor sem szivesen. Kietlen, csillogó és rideg az ő világa, nincs ott sziv, csak következetesség, pedáns mérték s bánat, az antik tragédiák könyörtelen fátuma. Hallgassák meg például ezt a versét, a nekem legjobban tetszőt, minden sora fájdalom, minden betüje gyász, meghiggadt, kővé dermedt szomoruság.

Ó Éj, csillagpalástod gyászos árnyán
A semmiségbe hull sok bánatom.
Ha lágy karodba ringatózom árván,
Elhal te rajtad minden fájdalom,

Csititgatod álom-tündéreiddel
A lomha élet fáradt undorát!
A komor eszme büszkén szárnyal itt fel,
És az örök időbe leng tovább.

Ó Éj, királynőm, nem tudom miért,
De mintha szállnék s a tudást ölelném,
Elmulik, ami bántott, ami sért[1]

S megnyugszom itten, mint a kis gyerek,
Aki sötét arczu ükanyja keblén
Zokogva, álmosan elszendereg.

De néha-néha ebbe a vak-sötét világba is belopódzik egy rózsás, puha árnyék, néhány bolondos szines felhő, *Carducci* vaslantján van egy aranyhur, mely kaczagó meztelenségről, örök derüről, tavaszos ifjuságról dalol. A keményszivü poéta egy perczre hütelen lesz enmagához s nekünk mégis ugy tetszik, hogy ilyenkor

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 78 2025. 02. 21. 12:44:21

leghüebb a költészethez és álmaihoz. Sok ellensége akadt például, mikor ő, a vasgerinczü republikánus, beadta a derekát, ódát irt a királynéhoz, mondják politikából, de mi belátunk *Carducci* lelkébe és látjuk a háttérben a halvány, szőke Marguerite-et és örülünk, mert érezzük, hogy itt a poéta győzött a bolognai egyetemi tanár s az irredentista politikus fölött.

Vannak *Carducci*nak ily nagy és örök pillanatjai, nem is ritkán. A peczkes klasszikus formák meglazulnak, a visszatérő lágy olasz rim fecsegve enyeleg s mindenen a költő az ur. Az egyetemi tanár, a poéta laureatus elfelejti forrás-tanulmányait, szöveg-kritikáit, készülő értekezéseit s egy pillanatra gondtalanul mered belé a semmiségbe. Ilyenkor mintha ujra hallanók annak a római fiunak a dalát, aki valahol Umbriában, Toscanában, vagy Lombardiában, akárhol, először fujt bele a pásztorfurulyába. Kék források csobognak előttünk, opálosan játszó olasz égbolt nevet ránk s a meztelen nimfák táncza, az alpesi reggel piros mosolya, az Arno völgye szivünkbe lopja a pogány derüt. A holdvilágos éj, Vergilius lágy éjszakája ezüst verőfényt záporoz. Ezek a dalok az utolsó két kötetből valók az *Odi barbari*ból s a *Rime e ritmi*ből. Ezek a romantikus *Carducci* dalai, az öregedő embernek, a vén pogánynak álmai, aki már nevetni is megtanult és gyakran eljárogatott esténként a „bottigliera"-kba s barátai között adomázva, tréfázva szürcsölgette a fekete chiantit.

Nem nézhetem megindulás nélkül ennek az öreg pogánynak képét, milyen hatalmasnak, milyen nagynak mutatja utolsó portréja is. Karosszékében ül s botjára támaszkodva[1] kissé nehézkesen, de még mindig délczeg energiával feszül meg és ajkát összeszoritja, mintha valakit keresne fürge, fekete szemeivel. Sántitva tesz pár lépést, mert egyik lábát megütötte a szél s ilyenkor nagyon hasonlit egy öreg szatirhoz. Szemeiben még mindig a régi tüz, a régi dacz s valami gonosz, sunyi guny. Ez a *Carducci* még mindig a régi, a hatalmas, a pogány, a barbár.

Ennek az öreg embernek van egy költeménye, a *Rime e ritmi* utolsó darabja, *Carducci* hattyudala. Olvassuk el, mert ez talán a legszebb mindegyik között, bár mindössze csak három rövid sor.

[1] támaszkadva [sh.]

Koszt pub 2.indb 79 2025. 02. 21. 12:44:21

A czime: Bucsu. A poéta bucsuzik el benne – lelkendező sietséggel, fáradt szomorusággal – az élettől, Itáliától, a szerelemtől s a föld többi aranyos ostobaságaitól, mindentől, ami szép és ebbe a három sorba *Carducci* beleszoritotta egész életét, egész költészetét és egész nagyságát.

Ó sápadt orgona!
A csillagok a tengerárba buknak,
S kihül szivem, a dalnak otthona.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Giosue Carducci,* A Hét, XVIII. évf. 8. sz., 1907. febr. 24., 125–127. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Az esszé korábbi, rövidebb változatát néhány nappal korábban, szerzői jegyzés nélkül közölte a *Budapesti Napló,* lásd a 13. szöveget. Kosztolányi a *Modern költők* első kiadásának Carducci-portréjába beledolgozta a cikk néhány sorát (MK1, 407–408), 1922-ben pedig részben a jelen szöveg fölhasználásával közölt róla rövid bemutatást a Dante Könyvkiadó *Irodalmi miniatürök* című, Benedek Marcell szerkesztette sorozatának első kötetében.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tibullusnak: Albius Tibullus (Kr. e. 54 k. – 19) ókori római elégiaköltő

Petrarka: Francesco Petrarca (1304–1374) itáliai költő, tudós

marciális nyelv: katonai, harcias

plasztront hordottak: az ing elülső részét kikeményítették

„il barbaro”: (ol.) a barbár

Tyrteus: helyes latin átiratban Tyrtaeus, görögösen Türtaiosz, ógörög elégiaköltő, aki a Kr. e. 7. században, a második messenai háború idején (Kr. e. 685–668) élt Spártában

himnuszt dalolt a sátánhoz (Inno a Satana): magyarul *Himnusz a Sátánhoz* címmel ismert

megénekelte a vonatot: utalás az *Őszi reggel az állomáson* című versre

Lorenzo Stecchetiben: Olindo Guerrini (1845–1916) olasz költő Lorenzo Stecchetti és Argìa Sbolenfi néven alkotott, Kosztolányi *Szonett, A gyűlölet éneke* és *Kennst du das Land…* címmel fordította le verseit (IK II., 418–420).

poéta doctus: (lat.) tudós, nagy műveltségű költő

Bernardo Zendriniben: Bernardino Zendrini (1839–1879) olasz író, költő és fordító

Koszt pub 2.indb 80 2025. 02. 21. 12:44:21

parnassienek „impersonnalité”-je és „impassibilité”-je: a parnesszienek vagy parnasszisták személytelensége és szenvtelensége; lásd még a 13. szöveg jegyzetét

Hallgatva titkolom […]: a vers a *Modern költők* gyűjteményeiben még nem szerepelt, noha a második kiadással szinte egy időben, 1922-ben megjelent az *Irodalmi miniatürök*be írt portréban is, a cikkbeli közléstől néhány apróbb eltéréssel (Szk, 153–154; IK II., 418). A két idézett strófa az *Előre! Előre!* című Carducci-vers részlete.

Ó, Éj […]: átdolgozott formában, *Ó éj* címmel Kosztolányi beválogatja első fordításantológiájába (MK1, 415).

ódát irt a királynéhoz: utalás *Alla regina d'Italia* (1878) című művére, amelyet Savoyai Margit (Margherita Maria Teresa Giovanna di Savoia) olasz királynéhoz írt

Kék források csobognak előttünk […]: Kosztolányi olyan versek tartalmát idézi föl, mint amelyeket későbbi műforítás-gyűjteményében is közöl: *Vergilius, Szent Abbondius, Alpesi dél* (MK1, 414, 416, 417).

Odi barbariból: helyesen *Odi barbare,* vagyis *Barbár ódák*

Rime e ritmiből: Ritmusok és rímek

poéta laureatus: (lat.) koszorús költő

„bottigliera”-kba: (ol.) borospincékbe

A czime: Bucsu: a verset Kosztolányi ugyanezzel a címmel, de némileg eltérő szöveggel már belefoglalta korábbi, rövidebb cikkébe is (lásd a 13. szöveget), később pedig az itt olvasható sorokat némi változtatással, *Az utolsó vers* címmel helyezte műfordítás-gyűjteményébe (MK1, 418)

Koszt pub 2.indb 81 2025. 02. 21. 12:44:21

15.

A táncos regiment.

(Kadelburg és Skovronek négyfelvonásos vigjátéka, melyet ma mutattak be a Vigszinházban.)

Nem vehetik tőlünk rossz néven a szinházigazgatók, ha nem tudunk és nem akarunk leszokni arról a naivságról, hogy a szinházba mindig müvészi élvezetre éhesen megyünk és rosszul érezzük magunkat, ha csalódottan és bosszankodva kell otthagynunk a helyünket. Mostan is zavarban van a tudósító és nem tudja, a mai vigjátékról mi jogon ir e rovatban, annyira népszinmü-szerünek, katonásnak és németnek tetszik neki. Már eleve is gyanus a darab, reklám-kürtökkel hirdetett, tulontul népszerü, a tetejébe porosz s amellett vigjáték. Talán előitélet, de mi mindig és nem minden jog nélkül, sanda szemmel nézzük, mikor a német, ez a komoly,[1] becsületes, de nehézkes fajta szellemi gimnasztikába kezd, nem kell a kedélyességük, a humoruk, nehéz és vastag nekünk, mint a bajor sör. Mondjuk azonban, hogy ez csakugyan előitélet, állapodjunk meg, hogy a zenekar, diszlet-festő s a szinházi szabó tényked̈ése is irodalmi momentum, jövel tehát, oh Kadelburg és Skovronek, kaszárnyás humoroddal, adoma-szerü szellemességeddel, jőjj, ezred-zene, nyárspolgáriság, kék dolmány és táncos regiment!

Azt mondják, ez a vigjáték a német hadur ötletén épül fel s igy némileg ő is társ-szerző, nekünk pedig abban az ünnepi alkalomban volt részünk, hogy végignézhettük az első darabot, bizonyára nem az utolsót, melynek ihletője a legendás Vilmos volt. A fejedelem, mint állitják, üres óráiban kedélyes és ötletes. Ez a jóizü katona rögtönözte az életben – Napoleonként – azt a vigjátékot, amit[2] furcsanevü irótársa a szinpadra vitt. Az isten háta mögött, egy nyomorult faluban unatkozva csapta a legyet a regiment, Vilmos császár egy leány kérelmére áthelyezte az ezredest

[1] ez komoly, [sh.]
[2] amint [sh.]

Koszt pub 2.indb 82 2025. 02. 21. 12:44:21

valami soklányu mezővárosba, szerelmes szemek kereszttüzébe. A lojális német, aki a császári asztalnál leesett felséges morzsát elcsente, nem bánta meg, a darab otthon tetszett és sikert aratott a külföldön, a vékony cselekmény, a tagadhatatlanul – de nem tulságosan – izléses miliőrajz és a teljes gondolatmentesség nem tévesztette el a hatását.

Katona-darab ez, egyéniségtelen, vezényszóra történő, a kedélyessége ama adomákéhoz hasonló, melyeket nyugalmazott katonatisztek mondanak el, de csak zárt körben, kissé szégyenkezve, egymásnak. Visszagondolunk az alakokra és egyikre sem emlékezünk, mind glédába állanak, rövidre nyirottak és egyformák, akár feszül rajtuk a kék dolmány, akár nem. Egyiknek foglalkozása kereskedelmi tanácsos, a másiké margarin-gyáros, a harmadiké ezredes, ez köztük a különbség. Időnként fehérzsinóros kék dolmányok tarkitják a szinpadot, a kék dolmányok először unatkoznak, aztán Neuhausba rándulnak, udvarolnak, a mezővárosban kigyulad a *Husarenfieber,* mindegyik kék dolmányt kap, egy fehérruhás leányt és senki sem marad pár nélkül.

A szinészeké a mai szinházi est s nem a darabé és ha siker volt, ez teljes mértékben az övék. Mindenekelőtt *Vendreyt* emlitem, ezt a jeles müvészt, aki mindig valami mély kedélyességgel játszik, maga a testté vált humor, talán azért, mert egész szervezetét humorosan fogja fel és magát a természet adományát is ki tudja és ki meri zsákmányolni. Ma is szivből gyönyörködtünk játékában, bár erősen stilizált volt és néhol a groteszk mókára hajló, de talán éppen ez szól müvészete mellett, az alkotó konyhájába látunk és mégis hat ránk. *Hegedüs* katonás ezredese, *Tanay* fess kadétja, *Tapolczay* beszéde s az érdekes és talentumos *Sarkadi* Aladárnak alakitása, valamit *Góth, Tihanyi, Gazsi* Mariska, *Kiss* Irén, *Biró* Irén stilusos játéka szintén tetszett a közönségnek. Pergő, eleven, tapsos bemutató volt, kár, hogy a szinészek ilyen darabra pazarolták el játék-kedvüket s mi, kénytelenek voltunk vele, a tapsainkat.

A táncos regiment mindazonáltal a müsoron marad és tetszeni fog, mert jámbor, nyárspolgáriasan egyéniségtelen, nem kényszerit gondolkoz[n]i s nem zavar sok vizet, afféle gyermek-darab felnőttek részére.

Koszt pub 2.indb 83 2025. 02. 21. 12:44:21

Megjelenés

K. D., *A táncos regiment. (Kadelburg és Skovronek négyfelvonásos vigjátéka, melyet ma mutattak be a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 48. sz., 1907. febr. 24., 12–13. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, február 23.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kadelburg: Gustav Kadelburg (1851–1925) pesti születésű színész, drámaíró

Skovronek: helyesen: Richard Skowronnek (1862–1932) német újságíró, dramaturg, drámaíró

kék dolmány: Berlinben, az egykori Poroszország fővárosában a 18. században állították elő szintetikus úton először azt a festékszínt, amelyet később poroszkéknek vagy berlini kéknek neveztek, s amely a század elejétől kezdve a porosz hadsereg gyalogsági és tüzérségi ezredeinek uralkodó egyenruhaszíne volt

ihletője a legendás Vilmos volt: II. Vilmos (Friedrich Wilhelm Viktor Albert von Preußen, 1859–1941) a Hohenzollern-ház tagja, Viktória brit királynő unokája, 1888. június 15. és 1918. november 9. között a Német Birodalom császára és Poroszország királya. A művészethez való vonzódását Kosztolányi több szövege is témájává teszi (lásd a 169. szöveget; továbbá F, 393–395; SB, 155–158), majd 1931-ben interjút is készített vele (EuK, 223–237).

Neuhausba: délnémet település az Inn mentén

Husarenfieber: (ném.) huszárláz. Valószínűleg a toborzás nyomán fölkeltett lelkesedésre céloz. (A szerzőpárosnak egyébként ugyanilyen címmel ismert darabja, ám jóval később, 1925-ből.)

Tapolczay: Tapolczai Dezső (1866–1925) vidéken, többek között Aradon, Temesvárott, Debrecenben is játszott, majd 1896-tól huszonegy évig a Vígszínháznak volt vezető tagja. 1917-től 1921-ig a Városi Színház helyettes igazgatója, 1922-től a Fővárosi Operettszínház igazgatója volt.

Sarkadi Aladárnak: (1874–1949) színész, komikus. 1904-től játszott fővárosi színpadokon.

Tihanyi: Tihanyi Miklós, ifj. (1880–1913) színész. 1906-ban szerződtette a Vígszínház, melynek haláláig tagja volt.

Gazsi Mariska: (1879–1953) Solymosi Elek színiiskolájába járt. Először a Népszínház szerződtette, majd 1903-tól 1931-ig a Vígszínház tagja volt.

Koszt pub 2.indb 84 2025. 02. 21. 12:44:21

16.

Longfellow.
(1807–1907.)

*Longfellow*nak százéves jubileumát hirdeti Amerikából a villamos szikra, de valljuk be, akkor sem csodálkoznánk, ha azt hallanók, hogy két vagy három századról van szó, bármennyire is illik tudni ma az irodalomtörténet szigoru dátumait. Ime egy világhires poéta, akivel életünkben, komolyan és szenvedélyesen, sohasem ismerkedtünk. Nem néztünk a szemébe, arczképére nem voltunk kiváncsiak, fejfáját sohasem okozott nekünk, mint a többiek, a kegyetlenek és nagyok, akik életünk bizonyos részében hónapokig, évekig reánk fekszenek, kizsarolják az érdeklődésünket és lázat lopnak éjjel a párnánk alá. Békés ismerősünk ez a *Longfellow,* néha talán barátunk is, ha szertartásos nagyságát le tudja vetkőzni, a poézise templomi és tiszta, de nem igazi táplálékunk, csak vasárnapi szórakozásunk, alkonyi olvasmányunk, pihenés egy fáradságos munkanap után. Lehunyjuk a szemünket s látjuk magunk előtt az öreg *Longfellow*-t, – jellemző, hogy mindig öregnek képzeltük – arcza minden merész vonal nélkül való, kenetes és bibliás, mint valami nagyfejü anglikán pap s amerikai volta ellenére is idilli, egy angolul iró derék, német romantikus.

De ha költőt akarunk megérteni, menjünk a költő hazájába, a reklám-zajos Amerikába, mely most szobra körül tolong s lassan beleszónokolja magát a lelkesedésbe. A praktikus yankee-k egy izmos munkást ünnepelnek odaát, aki verseket forditott és irt, gyorsan s oly imponáló tömegben, hogy sulyos köteteivel akár erőművészeti produkcziókat is lehetne müvelni. Ott, a nem differencziálódott érzések világában, Amerika szántatlan földjén végezte el hatalmas kultur-munkáját, felfedezte Amerika számára Európát. Annyit dolgozott, mint egy őserdő-irtó, nem csoda, ha csak izlése finomodott ki s maga, a sok nagy költő között, egészen elveszett. Finom és szomoru lélek maradt mindig, semmi egyéb, még a vonatok dübörgésétől is félt s mintha örök gunyul szakadt

Koszt pub 2.indb 85 2025. 02. 21. 12:44:21

volna a fülsiketitő zajba, a munka mühelyébe idilleket irt, középkori regékről álmodozott, az ind mithoszt élesztgette és megdalolta, mondjuk igazolta a középszerü poétákat, az ő rokonait, kiket annak idején már Horatius mester lehesselt a Parnasszusról.

Come, read to me some poem
Some simple and heartfelt[1] lay…

Ne tétovázzunk, irjuk ki nyiltan, ő is ilyen költő, egyénisége abban van, hogy egyáltalában nincs egyénisége. Az amerikai munkás s a farmer, akit a virágról s a tavaszról mondott néhány czukros banalitás is megrikat, természetesen nem is keresi ezt s itt értjük meg *Longfellow* érthetetlen népszerüségét, de mi, finnyás európaiak bizony követelődzve, gorombán turkálunk titkaiban és kutatjuk ott a nüanszos, puha poétalelket, hiába, mindhiába. Idegen is maradt nekünk mindig, a fülünknek, lelkünknek egyformán, bár lehet, ebben jó része van annak is, hogy nem akadt egy hárfalelkü Freiligrathunk, aki meg tudta volna szólaltatni magyarul. Csak nehány ódon balladája, pár dala, az Excelsior, az Evangeline és a Hiavata egy-két töredéke hizelegte be magát a fülünkbe, a többi, a tudósnak versei, örökre elvesztek. Az egyéniségtelen egyéniségek azonban vidéki városok szobáiban, nyugalmas kertekben mindig olvasták őt, ők növesztették nagyra, önmagukat becsülve meg benne, század rakták Pantheonjára a téglát téglára, ő maga is – *nulla dies sine linea* – és épitgették, toldozgatták együtt és külön, mig óriássá nem vált s a fellegekbe nem nyult, mint valami hirtelennőtt amerikai fellegkaparó. Most azonban, mikor a század órája hangos csenditéssel bejelenti az ünnepi pillanatot, ne békétlenkedjünk, hanem kiáltsunk mi is egy hurrát Henry Wadsworth *Longfellow*-nak, ki tudja, a másik század, a vakul haladó és hálátlan, nem felejti-e el majd végképpen ezt a komolyan hangzó, büszke költő-nevet?…[2]

[1] heardfelt [sh.]
[2] költő-nevet?.. [sh.]

Koszt pub 2.indb 86 2025. 02. 21. 12:44:21

Megjelenés

Lehotai, *Longfellow. (1807–1907.),* A Hét, XVIII. évf. 9. sz., 1907. márc. 3., 143. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Longfellow: Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882) amerikai költő. Kosztolányi néhány versét lefordította (MK1, 13–19).

villamos szikra: (itt) távíró

yankee-k: az észak-amerikaiak gúnyneve

az ind mithoszt élesztgette és megdalolta: utalás *The Song of Hiawatha* (1855) című epikus költeményére, melynek szereplői amerikai őslakók

Come, read […]: részlet a *The Day is Done* című Longfellow-versből, amelynek idézett sorai Ferencz Győző *A napnak vége* című fordításában: „Jöjj, olvass valami verset, / Őszinte, egyszerű dalt," (Ferencz 1990, 56).

Freiligrathunk: Ferdinand Freiligrath (1810–1876) német költő, fordító. Kosztolányi *A „Neue Reinische Zeitung" búcsúztatója* címmel fordította versét (IK II., 290–292).

Excelsior, az Evangeline és a Hiavata: Longfellow rövid verse, epikus költeménye és föntebb említett munkája az 1800-as évek derekáról

nulla dies sine linea: (lat.) szállóigévé vált fordulat, amely szerint egy nap se múljék el (toll)vonás nélkül – az idősebb Plinius szerint (*Természetrajz,* XXXV, 84) Apellesnek, Nagy Sándor udvari festőjének a szavajárása

Koszt pub 2.indb 87 2025. 02. 21. 12:44:21

17.

A nép.

(Verő György háromfelvonásos szinmüve,
melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.)

Nagy meglepetésekre készen ne menjünk el a Nemzeti Szinházba, de váltsuk meg a jegyünket, mert *Verő* György darabját nem kár megnézni… Különösen érdekes felvonásközeink lesznek, mikor az iró elhallgat s tisztán nyers anyaga hat reánk, mert meg kell engednünk, néhol felvillanyoz és a hajunknál fogva is belevisz az érdeklődésbe. A függöny legördül, lehunyjuk a szemünket és tovább szőjük a drámát. Vajjon hová fejlődik, kérdezzük magunkban, vajjon mi lesz ebből az alakból, abból az alakból? Maga a szintér is uj, a magyar közéletnek tarka, szemetes, zajos fóruma, nagyon ismeretes és nem éppen rokonszenves piac, de eleven s nekünk ez a fő. Itt kell keresni a sikert, *Verő* György nem rosszul választott. Ne haragudjunk rá azért se, mert le meri leplezni a talmi demokratákat és felfricskázza arisztokratáinkat, becsületeset akart s nem rajta mult, hogy nem tudta müvészien kifejezni. Az egyén s a tömeg küzd egymással, a mának jelszavai röpködnek a forró levegőben s legalább néha, pár pillanatra ugy tetszik, hogy nem festett világot látunk. Van illuzió s ez elég. Sajnos, a jelszó, a vezércikk-frázis mindig több, mint a dráma és végül minden várakozásunkban keserüen csalatkozunk. De azért a szinházi estünk mégsem veszett el egészen.

Ime a főalak, *Barkó* György! Eleinte azt hiszszük, hogy valami érdekességet hoz magával a szinpadra. Egy ideális, nemes férfi ez, parasztvér, egyetemi tanár, ki valósággal duzzad az egészséges demokratizmustól. Csattogtatja is a sas-szárnyait, később azonban azt látjuk, hogy ez izmos szárnyak mögött egy igénytelen fő huzódik meg, melyben csirke-velő van. Kár ezért az alakért. Mikor *Beregi* összeszoritja fogait, kimereszti szemét és szemünk láttára karriert csinál házassággal és mandátummal, szinte felkiáltunk, ez érdekes lesz, ez a csatornán, szeméten előre gázoló, magyar

Koszt pub 2.indb 88 2025. 02. 21. 12:44:21

Julien[1] Sorel, ismert alak, ismert helyzet, a szerző azonban ránk cáfol. Ez a csibe-eszü fiatal ur még csak akarnok sem, hanem egy álmodozó, ingatag néphős; paraszt és becsületes, de buta. Ő, aki az első felvonásban oly furcsán tört előre, később valósággal ájuldozik, mikor megtudja, hogy pénzért választották meg képviselőnek. Ez pedig a huszadik században történik…

Az igazi küzdelemben azonban mintha ujra megférfiasodnék. A parasztok, akik képviselőnek választották, egy utat kérnek tőle az erdőn át, a gróf területén. A miniszter nem akarja megadni, Barkó összetüz vele, meghasonlik apósával, feleségével és a mellével akarja védeni az igazságot. Várjuk. Vajjon mi lesz? A paraszt összetépi a kérvényt, Barkó urnak nem kell sem támadni, sem meghátrálni. A néző azonban feszeng a helyén és nem tudja, komédjás ez a hős vagy apostol.

Sokkal bántóbb azonban, hogy *Verő* alakjai nem tudnak hallgatni. Szinpadon mind elmondta azt, amit nekünk kellett volna kihámoznunk a darabból, szüntelenül előugrott a háttérből és magyarázott. Végre már meg kellene tanulni drámairóinknak a diskrét elhallgatás müvészetét, enélkül nincs drámai dikció. A mai szinmünek is legalább felét ki kellett volna huzni. Vajjon miért nem használják a rendezők a vörös ceruzát?

Az előadás érdekes volt, sokkal elfogadhatóbb, mint máskor. Hagyjuk ki a névsorból *Gyenest,* aki a miniszterbe ma is vaskövetkezetességgel[2] játszotta bele Jágót s „a tagadás ősi szellemét" és térjünk át a többiekre. Az „öregek" közül meg kell dicsérnünk *Mihályfit* s a fiatal *Beregit,* aki elfogadhatót produkált. A siker azonban *Márkus* Emmáé és a fiataloké. *Horváth* Jenő és *Hajdu* elsőrangut alkottak, mindennek a koronája volt pedig *Pethes* Imre játéka. Egy gazdát játszott, a népet reprezentáló barna, kedves, huncut és zsiros parasztot, melynek néhány nemes példánya tanyákon, pusztákon elbujva él még.

Ő ezt észrevette és megjátszotta, de nem afféle népszinmüfigurának, hanem egy igen reális, humoros és mégis naiv alaknak. Pompásan sikerült. Ugy látszik ezen a jeles szinészen a hamleti

[1] Július [sh.]
[2] vaskövetkezettességgel [sh.]

Koszt pub 2.indb 89 2025. 02. 21. 12:44:21

köpeny s a parasztguba egyformán jól állt. Mellette sok tapsot kapott *Gál,*[1] az arisztokrata földbirtokos személyesitője és *Rákosi* Szidi.

Ennyit a szinészekről.

A szerzőt tüntető szimpatiával fogadták, meleg tapsok hangzottak, várakozásteljes siker volt. A Nép sok előadásnak néz elébe.

Ne mondjuk, hogy egészen érdemetlenül!

Megjelenés

Lehotai, *A nép. (Verő György háromfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 54. sz., 1907. márc. 3., 11. Rovat: Szinház, Müvészet. A *Két premiér* a rovaton belül közös címe a Lehotai és a Cs[áth]. G[éza]. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Verő György: (1857–1941) zeneszerző, színműíró, rendező, színháztörténeti író

Julien Sorel: Stendhal *Vörös és fekete* című regényének karrierista hőse

Gyenest: Gyenes László (1857–1924) a színiakadémia elvégzése után egy ideig Nagyváradon szerepelt, majd Párizsba utazott. Ezután Kolozsvárott, majd 1882-től a Nemzeti Színházban játszott, ahol 1909-ben örökös tag lett.

Jágót: Shakespeare *Othello, a velencei mór* című darabjának cselszövője

„a tagadás ősi szellemét": utalás a luciferi, ördögi alakra Madách Imre *Az ember tragédiájá*nak szavait fölidézve

Horváth Jenő: (1881–1931) színész, rendező. A színiakadémia után a Nemzeti Színház szerződtette, majd a Népszínház és Vígopera tagja lett. Később visszatért a Nemzetibe, amelynek 1927-től főrendezője is volt. A színiakadémián is tanított.

Hajdu: Hajdú József (1884–1932) a színiakadémia elvégzése után, 1905-től a Nemzeti Színházhoz szerződött, majd a húszas évek elején a Vígszínházban játszott, de visszatért a Nemzetibe, amelynek 1926-tól haláláig tagja maradt.

Pethes Imre: (1864–1924) eredetileg jogi, illetve bölcsész végzettséget szerzett. A színiakadémia elvégzése után vidéken (Győr, Arad, Szeged, Debrecen) játszott, majd a Vígszínház, 1903-tól haláláig pedig a Nemzeti Színház tagja lett, 1923-tól a színház örökös tagja. Tanított a színiakadémián is. Kosztolányi nem csupán korai cikkekben, de később is többször, a legnagyobb elismeréssel ír alakításairól, művészetéről (KDP1/10., 50., 52., 88.; SzE II., 587–593).

parasztguba: a szegényebb rétegek gubaposztóból varrt (a jóval drágább subával szemben, mely sok bőrből készült, s gazdagon hímzett volt) hidegben használt felöltője

[1] *Gál.* [sh.]

Koszt pub 2.indb 90 2025. 02. 21. 12:44:21

Gál: Gál Gyula (1866–1945) műkedvelőként kezdte, majd beiratkozott a színiakadémiára, de nem szerzett diplomát. Kassán játszott, ezután mintegy hét évig Kolozsvárott, ahol Ditrói Mór társulatának tagja volt, majd Aradra került. Az 1896-ban nyíló Vígszínházhoz szerződött, és a színház színiiskolájában tanított. 1901-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, amelynek 1923-tól örökös tagja lett. Tanított a színiakadémián is. Kosztolányi 1926-ban interjút készített vele (SzE II., 368–370).

Rákosi Szidi: (1852–1935) színésznő, színészpedagógus. A Budai Népszínházban kezdte pályáját, a színiakadémia elvégzése után a Nemzeti Színházban, később a Népszínházban játszott, majd 1885-től ismét a Nemzeti Színházban, amelynek 1909-ben örökös tagja lett. Szerepelt továbbá a Magyar, majd a Vígszínházban is. 1892-től színésziskolát vezetett. Kosztolányi mindvégig nagyrabecsüléssel írt alakításairól, 1929-ben, a színésznő jubileuma alkalmából pedig művészetét ünneplő cikke jelent meg (SzE II., 594–596).

Koszt pub 2.indb 91 2025. 02. 21. 12:44:21

18.

A nagy fejedelem.

(Lengyel Menyhért háromfelvonásos drámájának bemutatója.)

Vasárnap délután a Folies Caprice szük helyiségében esemény történt, megjelent a magyar dráma, melyet ebben a vigasztalanul szürke, vizenyős idényben hiába vártunk. Tömött nézőtér előtt játszódott le, a Thália közönsége előtt, mely családias szeretettel néz a fejlődő magyar dráma jövője felé és láttuk, különös és szokatlan látvány volt, hogy a közönség nemcsak tapsolt, hanem örült is. Egyszerüen egy uj embernek beérkezését figyelte, kipirultan és feszült figyelemmel, egy drámát fogado[t]t, me[l]y mint irodalmi munka figyelemreméltó és értékes, mint igéret nagyon sok. A szerző neve, jól jegyezzük meg: Lengyel Menyhért.

Lengyel Menyhért izmos, eredeti tehetség, akinek pompás érzéke van a dráma iránt. Európai atmoszférában mozog, de azért nem utánoz senkit sem, magyar s amellett kozmopolita. Alakjait is csak körülrajzolja, nevet nem ad nekik, a dráma bárhol lejátszódhatik. Mindenütt van hazugság, buta hóbort, mindenütt akad egy nagy fejedelem, nálunk is, akinek szobra vason és véren hizott naggyá és mindenütt találkoznak naivul hivő csőcselékek, tömjénező uszályhordók és egy szent bolond, aki meghal az igazságért. De hagyjuk az eszmei tartalmat, melyet tisztultabb formában, világosabban megtalálhatunk az északiaknál, az izgató, lihegő sietségü dráma áll előttünk.

Annak az agg tudósnak lelki evolúciójáról van szó, aki felfedezte a nagy fejedelmet. A város már készül a szoborleleplezésre, magunk előtt látjuk a szobrot, melyre még a lepel borul. A tudós boldogan merül el emlékeibe, egész életét a fejedelemnek szentelte, könyveiben ő alkotta meg fenséges alakját, melyet a szobrász ércbe öntött: a nagy fejedelemben tulajdonképpen őt ünneplik. Időközben azonban megtudja, hogy egész nagysága hazugság, az

Koszt pub 2.indb 92 2025. 02. 21. 12:44:21

okmányok, melyekből rekonstruálta dicső képét, hamisak.[1] Mit tegyen? Nem lehet kétség, harcolni fog az igazságért, a szobrot nem engedi lelepleztetni. Ekkor azonban előlépnek a hazugság vértezett vitézei, a nagyfejedelemnek élni kell, mert a népnek nem igazságra, hanem bálványokra van szüksége. Harsog az éljen, zugnak a szónoklatok s a tudósnak megkötik a kezét-lábát, elnémitják.[2] A polgármester nem akar beleegyezni, hogy fia elvegye az ő leányát, hallgatnia kell s a hazugság szobra szemérmetlenül pompázik és pöffeszkedik a népszerüség napfényében. A fanatikus tudós mégis leszámol vele. Mikor másnap az ünnepi lakomára megy mindenki, levegőbe röpiti a szobrot és vele repül ő is.

Mindez uj és meglepő akkor is, ha a „Népgyülölő"-re emlékezünk, a helyzetekben a várakozás izgalma lüktet, a szavakban vér van. Az első felvonás a maga architektonikus megalkotottságában mintaszerü. Később lankad ugyan az akció, az iró nem elég ökonomikus és tulontul pazarolja a puskaporát, de azért mindig tudunk figyelni.[3] Mindezt kimondhatjuk, mert *Lengyel* Menyhért sokkal erősebb legény, semhogy jóakaratra, vagy elnézésre lenne szüksége.

Emberei mind élnek. Beszédük természetes és jellemző. A vidéki polgármestert egy kiforrott lélek kedves humorával rajzolja elénk. *Garas* Mártont, *Törzs* Jenőt, *Forgács* Rózsit méltán ünnepelték; a többiek *Sándor* Miklós, *Olasz* Pál, *Báthory* Gizella, az egy *Vámos* kivételével, mind megfelelők voltak.

A teljesség kedvéért megirjuk, hogy e darab előtt bemutatták Alfred *Mussetnek* egyfelvonásosát, a Szeszélyt. Nincs sok mondani valónk róla, fili[g]rán, törékeny munka,[4] aranyosan bájos történet, a régi idők zománcával és illatos poézisével. A hütelen grófot visszahóditja a felesége számára egy barátnője,[5] akinek a gróf ur szerelmi vallomást akar tenni.

A csevegés müvészete itt nem érvényesült egészen, az előadás kissé vontatott volt, de megy majd még gördülékenyebben is, különösen, ha *Sándor* Miklós s a többi férfiak megtanulnak mozogni a szalonkabátban, mely ezuttal ugy állt rajtuk, mintha Nessus-inget

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[2] elnémitjak. [sh.]
[3] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[4] munka. [sh.]
[5] baránője, [sh.]

Koszt pub 2.indb 93 2025. 02. 21. 12:44:21

viseltek volna. Nem olyan elviselhetetlen ruhadarab ez, kérem, csak hozzá kell szokni. Egyébként ne akadékoskodjunk, nekünk, kiknek annyi finomkodó szalon-hősünk és szellemes cseve[g]őnk van a szinpadon, nem kell igen rossz néven vennünk ezt a kedves félszegséget, főleg ha a szalonkabátba igazi szinész van bebujtatva.

Megjelenés

Lehotai, *A nagy fejedelem. (Lengyel Menyhért háromfelvonásos drámájának bemutatója.),* Budapesti Napló, XII. évf. 55. sz., 1907. márc. 5., 8. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, március 5.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lengyel Menyhért: (1880–1974) író, publicista, színműíró, forgatókönyvíró. A Thália Társaság körének tagja, amelynek előadásairól Kosztolányi 1906 óta folyamatosan írt. Érdemes említeni, hogy Lengyel 1907. május 20. és június 10. közé datált levelében (KDL1, 631–632) kéri Kosztolányit, küldje el *Négy fal között* című verseskötetét, s egyúttal jelzi, szívesen írna róla a *Budapesti Napló*ba, ha más kritikus még nem „foglalta le". (A kritikát a *Budapesti Napló*nak, mint köztudott, Ady írta: lásd a 78. szöveg megjegyzéseit.) Lengyel következő, 1907. június 10. körülre datált levelében lelkesen, de nem minden kritika nélkül véleményezi Kosztolányi első verseskötetét (KDL1, 643–645, vö. továbbá 633, ahol a sajtó alá rendezők felhívják a figyelmet arra, hogy Lengyel Hatvany Lajosnak írt levelében is egy igazán nagy tehetség jelentkezéseként üdvözölte a *Négy fal között*et). Kosztolányi később Lengyel Menyhért Biró Lajossal közös (SzE II., 24–26), valamint több önálló drámájának bemutatójáról is közölt kritkát (SzE II., 29–41).

Folies Caprice: 1898 és 1918 között működő színház (ma: Centrál Színház); 1904 és 1909 között itt játszott a Thália Társaság. 1898 és 1918 között a Schweiger Gyula műépitész által tervezett háromemeletes bérház földszintjén működött, amely eredetileg mulatónak épült, valódi orfeum volt, páholyokkal, szeparékkal, ahol vacsorázni is lehetett. A félemeleten kialakított télikertben a Casino de Paris tánclokál működött.

„Népgyülölő"-re: utalás Ibsen 1882-es drámájára, amely magyarul 1898-ban Vikár Béla fordításában jelent meg

Garas Mártont: (1881–1930) színész, rendező, filmrendező. 1906-tól 1907-ig a Thália Társaság előadásain szerepelt. 1907–1908-ban a Magyar Színház, 1908-tól 1910-ig a Modern Színpad Kabaré tagja volt.

Törzs Jenőt: (1887–1946) színész, író, filmrendező, 1907-től 1923 őszéig a Magyar Színházban is játszott. Érdemes említeni, hogy 1909-es Hamlet-alakítását Kosztolányi igen nagyra értékelte (SzE I., 28, 31), majd 1922-ben ugyancsak méltánylóan írt róla (SzE II., 128–129).

Forgács Rózsit: (1886–1944) színésznő, színházigazgató. A színiakadémia után, 1904-ben a Thália Társaság művésze, majd játszott a Népszínház–Vígoperában,

Koszt pub 2.indb 94 2025. 02. 21. 12:44:21

a Magyar Színház tagja lett, később Kolozsvárott s a Nemzeti Színházban is szerepelt. 1923-tól 1927-ig Kamaraszínház néven vezetett színházat. Ezenkívül az Írók Színházában és a Renaissance Színházban is vendégszerepelt. 1927-ben visszavonult. A német megszállás után férjével együtt öngyilkos lett. Kosztolányi cikkeiben nagyra értékelte művészetét, éles ellentétbe állítva a magyar színjátszás egykorú, méltatlannak tartott minőségével és érdemtelenül körberajongott sztárszínészeivel (SzE II., 346–351).

Sándor Miklós: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Olasz Pál: e színészre vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Báthory Gizella: Báthory Giza (1884–1941) 1899-ben végezte el a színiakadémiát, s 1906-ban kezdte pályáját a Thália Társaságban. 1907–1908-ban a Népszínház–Vígoperában játszott, majd 1909-től 1938-ig a Magyar Színházban, 1939–1940-ben az Andrássy Színházban.

Vámos: Vámos Hugó (1882–?) a Thália Társaság, illetve a Népszínház–Vígopera tagja

Alfred Mussetnek: Alfred de Musset (1810–1857) francia költő, drámaíró; Kosztolányi *Stanzák* címmel fordítja versét (IK I., 483–484).

egyfelvonásosát, a Szeszélyt: az 1837-ben írt színmű hozta az első sikert Musset-nek

Nessus-inget: a mitológiai történetben Héraklész hűtlenségét már elviselni képtelen felesége bekente ingét a Nesszosz kentaurtól kapott szerrel, amely viselőjének szörnyű kínokat okozott

Koszt pub 2.indb 95 2025. 02. 21. 12:44:21

19.

Hedda Gabler.

(Ibsen négyfelvonásos szinmüve,
melyet ma mutatott be a Nemzeti Szinház.)

Hedda Gablert ismerjük, ma este csak viszontláttuk. Ezer és ezer alakban kisért Hedda Gabler,[1] találkozunk vele, az utcán reánk nevet s mi elmegyünk mellette s észre sem veszszük. Jól nevelt és müvelt uri leányaink élete, az egész középosztály nőinek céltalan tévelygése vált testté benne. Igen, ismerünk mi téged, szomoru generálisleány s ma, mikor a betükből életre emelkedtél, egy régi ismeretség rokonszenvével köszöntöttünk. Tökéletlen és mégis tökéletes vagy, bünös és szimpatikus, gonosz és nagyszerü. Te büszke lovagló, szilaj katona-vér, revolverrel lövöldöző hideg és hősi Hedda, nekünk szimpatikus még a megtévelyedésed is. Sokszor láttuk a tragédiádat, mert láttuk az életet, a félig kinyilott lelkek, a félig érző, félig gondolkozó emberek sanyaru vágyát, hogy betekintsenek az igazi életbe, átcseréljék silány napjaikat vele s csókolják, öleljék egy darabig, hogy aztán elposványosodva végleg elbukjanak. A szegény Hedda is csak ezt akarta, semmi egyebet, s ezért kellett önzőnek, hidegnek és kegyetlennek lennie. Az élet kertjébe kukucskált be, melyet mégsem gondolhatott oly butánsivárnak, mint tábornok-apjának illusztrált lapjai mutatták, de a lelke hazug és romlott volt, nem találta meg az utját, elveszett. Először a kedvesét ölte meg, azután magát.

Különösek az ilyen női lelkek. Hidegek, meddők és terméketlenek. Leánykorukban megtanulják az illemszabályokat és azután csodálkoznak, hogy a világmindenség nem a konvenció törvényei szerint forog. Hedda is csak ilyen féligazságokat hozott magával a szülői házból. Az élet értéke előtte merőben ismeretlen. Ámde azért él a lelkében valami homályos vágy az örök szépség, a friss, egészséges akarás után, melyet sem a katonás nevelés, sem az élet prózaisága nem tudott elfojtani benne. Ez ennek a különös

[1] Gábor [sh.]

Koszt pub 2.indb 96 2025. 02. 21. 12:44:21

léleknek a szépsége. Természetesen a leghamisabb utakon keresi az ideált s ez Hedda Gabler tragikuma.

Ez a norvég leány alapjában véve démoni, irigy és kegyetlen nő. Az iskolában a barátnéját azzal fenyegeti, hogy lepörköli szép haját. A kedvesére fegyvert emel s kicsibe mulik, hogy le nem lövi, otthon pedig puszta tréfából élestöltésekkel lövöldöz a barátaira. Később egy börze-ügynök számitásával nyujtja a kezét Tesman professzornak. Az arisztokrata-leány leereszkedik a demokrata férfihoz, hogy előre jusson. Aztán kegyetlen önzésben él, adósságokat csinál és ugy tekinti magát, mint egy szép állatot, akit a férjének el kell tartania. Nem törődik azzal, birja-e, nem-e, erőproblémákat ad fel neki és kajánul nézi, mint vergődik. A kulturtörténet professzora azonban nagyon is „szakember", semhogy Hedda szerethesse, gyenge, kedveskedő és igénytelen, nem hozzá való. Hedda ideges türelmetlenkedéssel, egy beteg mérges szeszélyével várja az igazi férfit, aki forrón, szemtelenül jön érte, a pogány istenek glóriájával, „szőllőlombbal a hajában".

Megérkezik Lövborg, a régi ideál. Ő is olyan különös lélek, mint Hedda. Egész lehetne, de nem birja legyürni a hibáit és vergődve keresi önmagát. Egykor egészen elzüllött már, pazarló, iszákos lett, de mi látjuk, amint felemelkedik. Könyvet ir és szembe kerül Tesman professzorral. Egy egészséges agy zsenialitása lüktet benne s mindnyájan érezzük, hogy ő a gyenge Tesmant kérlelhetetlenül leteperi. Hedda ujjongva nézi régi kedvesét s figyeli, mint ébred fel férjében a féltékeny plebejus. *Lövborg* azonban már nem lehet az övé. A könyvet, amelyet irt: Thea, a barátnéja inspirálta. Hedda még el tudja szakitani tőle. Mást nem tud tenni Lövborg, ez az ujjászületett lélek, amely csak Thea szelid lelkétől lett emberré, ismét visszaroskad a sárba, mikor e büvös nő varázskörébe kerül. Hedda most már azon van, hogy siettesse a végét, a szép, dicső véget. Átadja[1] neki apja pisztolyát, hogy végezzen magával. Megöli a testét. Felégeti uj könyve megtalált kéziratát, Thea és Lövborg gyermekét. Megöli a lelkét. Hedda maga is nagyszerüen megy a vége felé. Ez a nő alkotni nem tud, de a romboláshoz nagyszerüen

[1] Atadja [sh.]

Koszt pub 2.indb 97 2025. 02. 21. 12:44:21

ért. Nagy. A házibarát szerelmét visszautasitja és ő is végez magával. Bátran, erősen, fönségesen.

Ez a két revolver-dörrenés két nagyszerü egyéniség megszületését és halálát jelezi.

*

A közönség lanyhán fogadta Hedda Gablert, ami előre várható volt. Párisban, Londonban, Berlinben sem hatott ugy, mint a többi Ibsen-dráma. A mély, nehéz problémák nem találták meg utjukat a publikumhoz. Nálunk *Lenkei* Hedvig csak hozzájárult ehhez. Két szine volt csak. A kezeit tördelte, ami a hiszteriát jelentette és tánc-lépésekben lebegett végig a szinpadon. Egyébképpen dalolt, csicsergett, beszédgyakorlatokat tartott, csak nem beszélt. Fel kell jegyezni, hogy ő forditotta a Hedda Gablert – ne mondjuk, hogy miképpen – s láthatólag szenvedélyes szeretettel mélyedt el alakitásába. E nagy és tiszteletreméltó ambició előtt el kell némulnunk. Annál jobb volt azonban *Pethes*. Ez a nagy szinész csupa csillogó, hideg intelligencia, minden hangja, minden mozdulata ibseni.[1] *Odry* a tanár szerepében kitünő.

Sokan vállvonogatva és elégedetlenül hagyták el a szinházat. Vajjon mit akart ezzel Ibsen? Három ország esztétikusa kapott hajba ezért. A két kiváló lélek a féligazságokért elpusztul s a többiek, a szerények, a kicsinyek[2] tovább élnek. Vajjon nem a gerinctelenek, a nem-akarók diadalát jelenti-e ez? Nem a saját igazságaiban kétkedő drámairó szól-e itt? Bizonyára nem. Vagy talán norvég Bovaryné rajza e dráma? Azt hiszem, ennél is több. Itt megmutatta Ibsen az utat az igazsághoz. Egész ideálokért kell küzdenünk. Egy lépcső ez ahhoz a magaslathoz, amelyre a norvég óriás feljutott, emléke egy küzdelemnek, amely Ibsen szavai szerint maga a poézis. Az apró emberek, akiket Ibsen annyira gyülölt, itt szóhoz jutnak és az akarni merő, de félbenmaradt nagyokkal szemben a kötelességteljesités pogári, de nem nyárspolgári bölcseségét hirdetik. Lövborgot egy ilyen szerény lélek emelte fel, Tesman,[3] aki a lángeszü halottnak munkáját összeállitja, boldogul,

[1] isteni [sh.: nincs mondatvégi írásjel, továbbá lásd a megjegyzéseket]
[2] kicsinvek [sh.]
[3] Tesmann, [sh.]

Koszt pub 2.indb 98 2025. 02. 21. 12:44:21

a szerény norvég asszony, Julcsa néni, mindenkitől elhagyatva, szintén megtalálja a maga szerény, házias müködési körét. Csak Lövborg és a szegény Hedda buknak el, az akarók, a nagyobbak, egymásért, egymás által.

Ámde ezzel csak a szinpadon fejeződik be a dráma, az igazi befejezést nekünk kell megadnunk, akik a szavakba tömörült mondatokat kihüvelyezzük és tovább érezzük. Ibsen csak a fél-ideálokat, a fél-akarókat támadta itt meg, mintha azt mondta volna, az egészeké az élet s a jövő. S a fél-igazságok züllött és nagyszerü áldozaival sem bánt mostohán. Hideg homlokuk köré az erősen akarók misztikus glóriáját fonta. Két erős ember kezet fogott egymással és az öngyilkosság nagyszerü apotheozisában, egy erős cselekedetben, életük egyetlen igazi tettében felmagasztosult.

Ezt kell olvasnunk abból a nagyszerü olvasókönyvből, melyben a legfenségesebb sor soha sincs kiirva. Ibsen, az épitőmester megalkotja magas palotáit, de a kupolája megépitését reánk bizza. Nekünk kell befejeznünk, nekünk kell kitüzni reá a zászlót.

Megjelenés

Lehotai, *Hedda Gabler. (Ibsen négyfelvonásos szinmüve, melyet ma mutatott be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 62. sz., 1907. márc. 13., 10–11. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, március 12.

Megjegyzések

Helyreigazitás címmel a következő néhány sor jelent meg a *Budapesti Napló* következő, 1907. március 14-ei számában, a *Szinház, Müvészet* rovat első, szerző nélküli bejegyzéseként: „A Hedda Gabler tegnapi előadásáról szóló szinházi referádába egy komikus és izléstelen sajtóhiba csuszott be, mely felett nem lehet napirendre térnünk. A szinházi tudósító egy jeles szinészünk játékát jellemezvén, azt jegyezte meg, hogy minden hangja, minden mozdulata *ibseni* volt, vagyis a Hedda Gabler stilusához illő, Ibsen felfogásához méltó. A cikkirónak még a legnagyobb elragadtatásában sem jutott volna eszébe, hogy e kitünő müvész játékát *isteni*-nek nevezze. A táncoló betük szeszélyéből szorult ki az a pár szó is, amelyben a tudósító *Delli* Emma és *Gál* Gyula érdekes, izléses és előkelő alakitásának szolgáltatott nagyon megérdemelt elismerést." A szövegközlést ennek megfelelően javítottuk, illetve a magyarázatokat kiegészítettük.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hedda Gabler: Ibsen egyik legismertebb, 1891-ben bemutatott műve

Koszt pub 2.indb 99 2025. 02. 21. 12:44:21

Lenkei Hedvig: Lenkey Hedvig (1877–1970) a színiakadémia után a Vígszínházhoz csatlakozott, majd 1903-ban átszerződött a Nemzeti Színházhoz. Kosztolányi 1909-ben igen hasonló véleményt formált róla (SzE I., 213).

Bovaryné: Flaubert regényének címszereplője

Delli Emma: (1866–1929) színésznő, rendező. Színiakadémiát végzett, majd Kolozsvárra, Ditrói Mór társulatához került, ahonnan társulatvezetője később a Vígszínházhoz vitte. A Nemzeti Színház tagja volt, majd a Thália Társasághoz csatlakozott. Rövidesen azonban fölhagyott a színészettel.

Koszt pub 2.indb 100 2025. 02. 21. 12:44:21

20.

Micz báró.

(Bemutató a Vigszinházban.)

Zboray Aladár és Oscar *Wilde* neve szerepelt ma a szinlapon s előreláthatólag nem is került volna kenyértörésre a dolog a magyar s az ánglius szerző között, a szinházi est sikerét csendesen megosztotta volna az élő s a halott. A véletlen azonban beleavatkozott s szinvallásra kényszeritette a publikumot. A premiér előtt nagy plakátokon könyöknyi nagyságu fekete betük hirdették, hogy az est izgatottan várt premiérje, a Salome elmarad, mert *Kertész* Ella, a Salome kreálója, hirtelenül megbetegedett. Szokatlanul élénk csoportok verődtek össze erre a foyerben, harciasan és hitetlen és szigoru urak orrukra csapták a csiptetőt és veszedelmet szimatoltak a csendes levegőben. Azt hitték, hogy a belügyminiszter, aki maga is ott ült egy proscenium-páholyban, betiltotta a világhirü modern drámát; ez a hir azonban később valótlannak bizonyult, mert a Salomét szerdára ujra kitüzték a játék-rendre. A szegény közönség tanácstalanul állott és egy-két ember, akik csak a Saloméért váltották meg a jegyüket el is ment. *Wilde* közönsége eltávozott, *Zborayé* ott maradt.

A fészkelődőket és elégedetleneket csakhamar elnémitották egy romantikus, kellemes vigjáték intim hangjai.

Zboray romantikus s az, aki szereti a régi fajta romantikát, mindent megtalálhat ebben az ügyes és nem szinpadi elevenség nélkül megirt darabban, amit régente poézisnek neveztek. A grófok és grófnők finomak és kedvesek, rózsabokrok s orgonák között beszélgetnek a szerelemről és a szivről. A vigjáték egyik alakja, Vazul gróf, ugyan cinikus megjegyzéseivel hüteni próbálja ezeket a forró, őszinte naivságokat, de itt nem az igazi *Zboray* szól hozzánk, *Zboray*-nak az irónak mása a hős, Micziszláv báró maga, aki a szinpadon oly reménytelenül epekedik a szabados Vaáth[1]

[1] Váath [sh.]

Koszt pub 2.indb 101 2025. 02. 21. 12:44:21

Böske után, mintha a tizennyolcadik században élnénk. Haladhat az idő, az aszfalt-ripőkök és operett-zsiványok faraghatják léha szójátékaikat, *Zboray* előtt még mindig olyan szent és naiv fogalom a szerelem, mint egy Grál-lovag előtt.

Egy pillanatra lefegyverez, a másikban kiábrándit. Ott, ahol a poézisével akar hatni reánk, közel tud férkőzni a szivünkhöz s kiejtjük kezünkből a dramaturgiát. Mozart menüettje szól, a lampionos keretben parókás párok járják a táncot nehézkes komolysággal, előkelő gráciával. Egy f[i]noman megirt pásztorjátékában a liberális Micz báró szerelmet vall a pásztorleánynak, a szép Böskének, a nagymama Szent-Annay Jenke[1] hercegnő tiltakozik, természetesen az ilyen hercegnők nem veszedelmes attitude-jében és végül a hölgyeknek fenn a páholyban mégsem kell elővenniök a zsebkendőjüket, mert a szerző udvarias és megszólaltatja ama megnémult kamarást, aki a nagymama előtt negyven évig hallgatta el amaz ismert szerelmi történetet, melyet a romantikusok ugy tartogatnak a mellényzsebükben, mint más halandó a gyufa-skatulyáját.

A rozsdás konvenció szelleme kisért tehát, és *Zboray* elég izlésesen kezeli a sujet-t és ritkán lesz banális. Őszintén szólva csak a közönség arcáról olvastuk le ezeket a benyomásokat, mert bennünket inkább az a gondolat nyugtalanitott, mért nem választott ez a talentumos iró valami épkézláb témát, a szürke középiskolai tanár, a kis varróleány tragédiáját, vagy akármit, amelyben élet van, emberek cselekszenek? Ez a kérdésünk elveszett a tapsviharban.

Tanay, Balassa ma este elemükben voltak. Csak *T. Halmi* Margit csöppent be egy nem neki való szerepbe. Jenke hercegnőt játszotta. A parókája hatvan évről beszélt, de mozdulatai egy tizenhétéves leány fiatalos fürgeségét árulták el.

A darab sikere? *Varsányi* Irén és *Hegedüs* Gyula játszottak s ezzel megmondtunk mindent.

Megjelenés

Lehotai, *Micz báró. (Bemutató a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 66. sz., 1907. márc. 17., 10. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, március 16.

[1] Lenke [sh.]

Koszt pub 2.indb 102 2025. 02. 21. 12:44:21

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zboray Aladár: (1868–1908) hírlapíró, szépirodalmi író, költő

Salome: Oscar Wilde 1893-as drámája

foyerben: (színházi) előcsarnok

proscenium-páholyban: a színpad előtt található páholy

Grál-lovag: egy legenda szerint Jézus feltámadása után az angyalok által ég és föld között tartott Grált a templomos lovagok őrizték a Megváltás hegyén

gráciával: bájjal, kecsességgel

Balassa: Balassa Jenő (1859–1926) színész, tanár, igazgató. Egyetemi tanulmányait félbehagyva ment a színiakadémiára, majd vándorszínésznek állt. Megalakulásakor a Vígszínház tagja lett, egészen haláláig. Az Országos Színész Egyesület iskolájának tanára, majd igazgatója volt. Basa bácsi néven meséket mondott, és filmszerepeket is vállalt.

Koszt pub 2.indb 103 2025. 02. 21. 12:44:21

21.

Naplegenda.

(Kisbán Miklós egyfelvonásos[1] szinmüvének bemutatója a Nemzeti Szinházban.)

Carlyle annak idején belevilágitott az ősi mitosz ködébe. Egy ember él, aki nagy, erős és őszinte; a többiek hisznek neki, meghódolnak előtte s lassan-lassan hőssé, hérosszá, istenné nő. A következő generáció már csak mint istenről beszél róla, a másik nemzedék már imádja, a harmadik templomokat emel neki, az utána következő összefüggésbe hozza vele a természet misztikus erőit. Ez az ember a király, a hős az isten. A legerősebb, a Könning, a Kan-ning, a king.

A ma este bemutatott egyfelvonásos ebben a világban játszik, de nem allegorikusan szemlélteti ezt az organikus fejlődést, hanem szimbolikusan: megforditva; ugyanazokon a lépcsőkön vezet át, de a legmagasabb lépcsőről indul s onnan halad lefelé: az istentől az emberig, a mesék hazájából a valóság földjére. A tudós az általánositás felé tör, a költő az egyénesitéshez. A tudós igazsága elvont, a költőé kézzelfogható.

Merész gondolat egy legendát szinpadra vinni, de mint látjuk, a drámairó már legyőzte a legnehezebb feladatot, testet adott a szétfolyó formáknak és a szimbolizmus által élő alakokban érzékitette meg az elvont igazságokat. A filozófiai tartalom nem türemlik szét, hanem mint költészet lép hozzánk, a mélységnek a szépség egyengeti az utját.

Kisbán Miklós a legősibb,[2] legerőteljesebb és legszinesebb mitoszhoz nyult, a naplegendához, mely az ős-népek fantáziáját mindig lázasan foglalkoztatta. Az Iliasban, a Nibelungen-Liedben, a Kalevalában ennek a mitosznak a visszhangjait halljuk. Apollo, Baal, Azazel, Ozir küzd a sötétséggel, a fagygyal, a zord jötunokkal, a termékeny élet ellenséges hatalmaival és győz rajtuk. A hazugság,

[1] egvfelvonásos [sh.]
[2] legősibh, [sh.]

Koszt pub 2.indb 104 2025. 02. 21. 12:44:21

az embert fojtogató jeges szörnyek elbuknak és a tavasz, az élet, a napsugár átveszi diadalmas uralmát.

Kisbán szinmüvének hőse a Nap, az igaz ember, a *trueman,* a hős, az isten, akit várnak, akitől félnek, aki eljövendő lesz.

Egy irdatlan sziklás tájon látjuk a tél és a hazugság embereit, akik fáznak, rettegnek és rőzselángnál melegszenek. Csak *Virágszál,* a harmatos, üde leány néz kacagva az erdő felé, ahonnan kelet felől selymes csira-szagu szellők fujdogálnak, nagyszerü uj igazságok és uj igéretek kisértenek. *Ijjas,* a brutális nyerserő, a zord ős-ember, és *Ünő,* a lángokat szitó vénasszony állanak vele szemben. Virágszálat azonban nem lehet visszatartani, kirohan az erdőbe s ott találkozik Nuppal és Nup jő utána. Mindkettő óriásfejü vörösliliomot tart a kezében. Ünő leveti magát a bálvány elé és kétségbeesve rimánkodik hozzá. Az igazságot azonban nem tudják elimádkozni. A gyönyörü nap-ifju agyondöfi Ijjast, a pislogó rőzselángok kialszanak és a természetes láng, az ujjongó tüz viharosan és ujjongva lángol az égre, mint egy piros diadalhimnusz.

Virágszál a dübörgő tusa végét kacagva várja. Lesi, mint öli meg urát az erősebb, mert az erősebbé az asszony, az élet, a tavasz, az erősebb joga az élet joga. Mikor pedig Nup legyőzi a gyenge Ijjast, a nöstény természetes ösztönével temetkezik bele karjaiba, hogy megüljék ők ketten, fiatalok és hatalmasak, a tüz ünnepét, az élet szent lakodalmát.

Ezt a nőt *Márkus* Emma játszotta. Alakitása ama napokat juttatta eszünkbe, mikor müvészetének tetőpontján állott. Egyszerü, bájos, vad és elragadó volt. A csicsergéséből is kiérzett valami elementáris marconaság. Az előadás különben a gyengék közé tartozik. Most tünt ki, hogy a nagystilü müvészek még orditozni sem tudnak, a gesztusuk[1] szabályos, a hangsulyozásuk ökonomikus, hazug. Igazán szeretnők megkérdezni[2] *Szacsvaytól* és *Beregitől,* vajjon ükapjuk is Laube iskolájába járt-e.

Kisbán Miklóst a közönség melegen ünnepelte. A darab stilusa uj, nyelve archaikus,[3] Vörösmartyéra emlékeztető, minden

[1] gesztusok [sh.]
[2] megkérkezni [sh.]
[3] archikus, [sh.]

Koszt pub 2.indb 105 2025. 02. 21. 12:44:21

tekintetben stilusos. Ősemberek cselekszenek benne, őserők[1] hatnak és a drámában is van őserő, egy szerencsés óra ihletének emléke. Ez a költemény olyan, mint egy tavaszi szimfonia, a fejlődés, a folytonosság, az örök csere, a nekibuzduló nedv-keringés apotheozisa. Bizonyára lesznek, akik a szerző dilettantizmusáról beszélnek, de ezeknek is el kell mind ismerniök, hogy a dilettáns nagyon ügyesen rejtőzött el az őseredeti sujet mögé. *Kisbán* Miklós egy izmos, egészséges talentum imponáló erejével zuzta be a Nemzeti Szinház nehéz kapuit.

Megjelenés

Lehotai, *Naplegenda. (Kisbán Miklós egyfelvonásos szinmüvének bemutatója a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 67. sz., 1907. márc. 19., 9–10. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, március 18.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kisbán Miklós: Gróf losonci Bánffy Miklós (1873–1950) magyar író, grafikus, díszlet- és kosztümtervező, színpadi rendező, politikus, külügyminiszter. Íróként a Kisbán Miklós álnevet is használta. Kosztolányi később is írt drámáinak egyes bemutatóiról (SzE I., 630–635).

a Könning, a Kan-ning, a king: Kosztolányi Carlyle *Hősökről* című művének etimológiai levezetését idézi föl. A szóban forgó részlet Végh Arthur 1900-ban megjelent átültetésében: „a »King«: »Könning, Kan-ning«, vagyis Az [!], aki tud és képes" (Carlyle 1900, 15; a magyar fordítás szóalakjai a németes formát követik, nem az eredeti angolt: „King, *Könning,* which means *Can*-ning, Able-man" [Carlyle 1904, 181], tehát az föltehetőleg az 1893-as német kiadás alapján készült).

Apollo: (gr.) Apollón, a gyógyítás, a vadászat és a költészet istene a görög-római mitológiában

Baal: Baál az ókori kánaáni kultúrkör vihar-, eső- és termékenységistene, jelentése: úr, uralkodó, férj

Azazel: más néven Azáel vagy Azázel a hagyomány szerint egyike az égi lényeknek, akikre a Biblia egy sokat vitatott verse (Ter 6,2) utal

Ozir: Ozirisz, az ókori egyiptomi vallás egyik legfontosabb istene Ízisszel és Hóruszszal alkot istenháromságot, és leginkább a túlvilág, a halottak isteneként ismert

jötunokkal: óriás szörnyek megjelölése a skandináv mitológiában

trueman: Carlyle említett művében a hős elengedhetetlen jellemzője az őszinteség, művének egyik központi fogalma a „true man", vagyis az őszinte ember

[1] őserök [sh.]

Koszt pub 2.indb 106 2025. 02. 21. 12:44:21

Szacsvaytól: Esztelneki Szacsvay Imre (1854–1939) színész, tanár. A színiakadémia után Kolozsvárra szerződtették. 1875-ben Szigligeti Ede próbaévre hívta a Nemzeti Színházhoz, de ezt nem fogadta el, s csak 1884-ben szerződött oda. 1909-ben örökös tag lett. 1913-ban visszavonult, majd 1915 és 1923 között a színiakadémián tanított.

Laube iskolájába: Heinrich Rudolf Laube (1806–1884) német író, színigazgató, lapszerkesztő, a 19. századi német nyelvű színház kiemelkedő alakja. 1849-től 1867-ig a bécsi Burgtheater, majd a lipcsei és a bécsi Stadttheater igazgatója.

Vörösmartyéra: Vörösmarty Mihály (1800–1855) születésének századik évfordulójáról Kosztolányi rajongva írt diákkori naplójában a szabadkai megemlékezések kapcsán (KDLN, 777, 779). 1908-ban szobrának fölállítása alkalmából méltatta Vörösmarty munkásságát (lásd a 113. szöveget), 1916-ban a *Csongor és Tünde* egyik előadásáról írt (SzE I., 127–128), 1929-ben a rádió Vörösmarty-emlékműsorát vezette be, 1935-ben pedig hosszasabb portrét készített az íróról (Tf, 94–97).

Koszt pub 2.indb 107 2025. 02. 21. 12:44:21

22.

Salome.

(*Oscar Wilde* szinmüvének bemutatója a Vigszinházban.)
– A *Budapesti Napló* eredeti tárcája. –

Szalome, Judeának boszorkányos szépségü hercegkisasszonya, ma este végre csakugyan megjelent a magyar szinpadon! A közönség nehezen, izgatottan, lázasan várta. Tiz óra volt, mikor a rivaldán kigyulladtak a hold-fényt hazudó zöld lámpák s hallani lehetett, amint ekkor a zsufolásig telt szinház, melyet előbb már egy háromfelvonásos vigjáték fárasztott, egy inyenc szakértelmével készült elő a raffinált szépségek élvezésére. A nagy nézőtér fellélegzett, az emberek kiköhögték magukat, idegesen szorongatták a szomszédjaik karját, nehogy később az előadás alatt zavarják őket, a közönséget ma mint öntudatosan viselkedő, önmagát is megbecsülő egészet láttuk. Ünnepi pillanatok voltak ma este a szinházban, ami nálunk felette nagy ritkaság. A függöny halálos csendben lebbent szét.

Megállapithatjuk, hogy ez a szinházi idény nálunk kétségtelenül *Wilde* jegyében áll. Mindenki *Wilde* Oscárról beszél, a fizetőpincértől le egészen a hivatalos – nem hivatott – szinházi kritikusokig. Nekünk nagyon rokonszenves ez a fiatalos, tulzó[1] hév, mert a kiforratlan és gyerekesen kedves Budapestet jellemzi, másrészről azonban nagyon kellemetlen is, mivel egy nemes és nagy iró vonásait eltorzitja.

A vitába tudniillik beleszóltak a vének s a habzószáju fiatalok és természetesen egyikőjüknek sem volt igaza. *Wilde* Oszkár nem iró, mondja az agyalágyult és becsületben megőszült szinházi róka; a nagyreményü ifju pedig azon erősködik, hogy nincs más iró, mint a readingi börtön Adonisa.

Mi egyik csoporthoz sem tartozunk, mert *Wildet* igazán szeretjük, meg tudjuk becsülni müvészi nagyságait és szemet tudunk hunyni ama defektusai előtt, amelyek miatt mások pálcát törnek

[1] tnlzó [sh.]

Koszt pub 2.indb 108 2025. 02. 21. 12:44:21

felette. *Wilde* Oscart nem állítjuk Goethe mellé. Sohasem fordulunk hozzá, hogy mélységet s lelki tartalmunkat növelő művészi élményeket kérjünk[1] tőle, de igenis szomjasan és éhesen keressük fel, valahányszor a szellemesség pezsgőjére s holmi lelki kaviárra vágyakozik az inyünk. *Wilde* Oscárt senkinek sem szabad megvetnie: minden tartalmas ember szükséges enyhülése és szórakozása, a lélek komoly tónusainak kiegészitő szine.

Izgatottan, nagyszerü benyomásokra készen mentünk el ma is a premiérre. Nem drámára vágytunk, a szépet, a lirát, a hangulatot kerestük. A gyémántos és aranyos, rubin-piros szavak muzsikáján[2] akartunk megrészegedni. Egy örök-emberi tragédia elevenedett meg szemünk előtt, mely kétezer év előtt történt meg a maga perverz, primitiv vadságában és vérpiros természetességében. Salome, a gyönyörü héber hercegkisasszony ideges huzakodással, csiklandozó nyujtózkodással táncolt és a néger rabszolga ezüst tálcán nyujtotta át neki a feketefürtü Jochanan vérző fejét.

Oscar *Wilde* maga is érezte, hogy ennek a csodás darabnak sulypontja a stiluson van és angol létére az elegáns és kecses francia nyelven irta meg. Mi, szerencsénkre, magyar nyelven is élveztük ezt a titokzatos, hárfás, szines-buja szó-muzsikát, mert nem kisebb irónk forditotta le, mint a finom-lelkü *Szini* Gyula, akinek a forditása maga is müvészi alkotás.

Vajjon elővegyük az esztetika lomtárából az elhasznált frázisokat s pedáns és fontoskodó dramaturg-képpel boncolgassuk ezt a kisértetiesen büvös költeményt, mely olyan, mint egy álom? A rendező nagyon ötletes volt, mikor a szinpad elé egy csipkefátyolt vont, mely a függöny fellebbenése után lassan emelkedett fel, mintha jelezte volna, egy stilizált, bizarr álom kezdődik, tessék, mélyen tisztelt közönség, álmodni s az, aki nem akar és nem tud, szedje a sátorfáját, minél hamarabb és menjen haza vacsorázni.

Itt a drámát nem lehet elvonatkoztatni a szavaktól, de még a ruháktól s a butoroktól sem, a Salome szépségeit csak egy másik költeménynyel lehetne jellemezni. A helyzeteknek meg van a maguk szinök és sulyuk,[3] az égen uszó teli hold, a lomhán andalgó

[1] kérjűnk [sh.]
[2] muzsikáján [sh.]
[3] sulyuk. [sh.]

Koszt pub 2.indb 109 2025. 02. 21. 12:44:21

héber zene s a tetrarka elefántcsont asztala, éppen ugy szerepel, mint Herodiás, vagy a marcona katonák. Tessék például elképzelni ezt a helyzetet. Egy fiatal százados, bolond, szerelmes gyerekember, sziven döfi magát s holtteste Jochanán és a prófétának szerelmet valló Salome közé esik s azután tovább ebben a szituációban folytatódik a gyötrelmesen-édes, vonaglóan vergődő enyelgés. Kijön a fejedelem és környezete, skarlátpiros selyembe, topáz és zafirszinü öltönyökbe bujtatott idegenek, rózsakoszorus epikureusok, sunyi egyptomiak, fekete négerek, tarka kendőjü zsidók. Ez a sok szin, ez a sok hang valóságos szimfóniába olvad. A ciszterna mélyéről az elfogott Jochanan szólogatja oroszlánhangjával Babylon és Szodoma leányát…

Itt a mult s a jelen kezet fog egymással, a biblia ódon szavai a modern ember szenvedélyes tüzétől izzanak át, a meseszerü alakok emberekké válnak, akiket már messziről megismerünk. A vörösfürtü zsidóleány komplikált, de perverzül egyszerü érzelmei lelkünkhöz szólanak, megértjük a szerelmét és megbocsátunk neki. Herodes a maga beteges bujaságában is emberi, egy beteg, paralitikus és zilált lelkü zsarnok, akit gyötör a mult, kinoz kényszerü, vérfertőző házassága s fél az ismeretlen jövőtől,[1] melynek titokzatos szárnycsapásait azon a babonás, holdfényes éjszakán már hallja is.

A szenvedélyek vad zenebonájába belezendül egy világtörténelmi esemény hatalmas akkordja. A tivornyázó, torkig lakott, részeg barbárokkal szemben áll egy feketehaju, szüztestü ember, akit a ciszterna mélyéről vezetnek elénk. Elnémult, halálra fagyott ajkai győzelmes némasággal hirdetik az Urnak eljövetelét, annak a másik igaz világnak elérkezését, melyben a gyengék lesznek az erősek s az erősek a gyengék.

…Oscar *Wildenek* nagy sikere volt. A szinészek közül mindenekelőtt Salome alakitóját, *Kertész* Ellát emlitjük, kinek fejlődését nagy szimpatiával és mély érdeklődéssel figyeljük. A bibliás leány kegyetlen szépségét ihlettel, érdekes szinekkel rajzolta elénk, de azért az a véleményünk, hogy az ő Saloméja még lesz egészebb, melegebb és közvetlenebb is. *Góth* Jochananja férfias, egyszerü és

[1] jövőtől. [sh.]

Koszt pub 2.indb 110 2025. 02. 21. 12:44:21

hatalmas, *Fenyvesi* Herodesben pompásan emelte ki a patologikus vonásokat, *Haraszti* Hermin pedig stilusosan és energikusan pörölt, igazi Heródiás volt.

A közönség visszafojtott lélekzettel hallgatta végig az egész előadást. A végén nem volt ruhatárláz, kiszökdösés, mindenki a helyén maradt és kihivták a színészeket egyszer, kétszer, sokszor. Nagyon komoly és szokatlan lelkesedésbe kellett jönniök a nézőknek, mert ime lemondtak arról, hogy pár pillanattal előbb üljenek fel a kocsikra s a villamosba s ez Budapesten sokat, nagyon sokat jelent.

Ma a Vigszinházban valóságos ünnep volt.

Megjelenés

Lehotai, *Salome. (*Oscar Wilde *szinmüvének bemutatója a Vigszinházban.). A* Budapesti Napló *eredeti tárcája.,* Budapesti Napló, XII. évf. 69. sz., 1907. márc. 21., 2–3. Rovat: [tárca].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Szalome: bibliai és történeti alak, Heródes feleségének, Heródiásnak első házasságából származó lánya, aki Iosephus Flavius történeti művében is szerepel

a readingi börtön Adonisa: utalás Oscar Wilde-ra

Jochanan: Keresztelő Szent János

francia nyelven irta meg: A drámát 1891-ben Wilde francia nyelven írta, s csak később jelent meg angolul. Bemutatója Sarah Bernhardt főszereplésével 1982-ben végül cenzurális okokból nem valósulhatott meg a londoni Palace Theatre-ben. Először 1896-ban adták elő a Théâtre de L'Œuvre-ben Párizsban.

Szini Gyula: (1876–1932) magyar író, drámaíró, műfordító. Kosztolányinak 1906-tól a *Budapesti Napló,* majd 1908-tól *A Hét* szerkesztőségében Szini közvetlen munkatársa volt. Az általa fordított művek bemutatóiról írott kritikáiban Kosztolányi mindannyiszor kiemelte az átültetés sikerültségét. 1909-ben szinte elragadtatottan írt egy novelláskötetéről (Tf, 317–318), s a tízes és húszas években is töretlen elismeréssel nyilatkozott szépírói és értekezői munkásságáról (Tf, 318–329). 1923-ban elismerően írt Szini drámájáról is (SzE I., 698–699).

tetrarka: a tetrarcha a tetrarchia, vagyis négyes uralom egyik tagja, amely a Római Birodalomban Diocletianus által bevezetett hatalmi, kormányzati rendszer volt, a császári hatalom területi megosztása a két társuralkodó és a két alcsászár között. Salomé Iosephus Flavius szerint először Fülöp tetrarcha felesége volt.

Herodiás: Heródiás a Bibliában II. Heródes zsidó király felesége. A történet szerint megharagudott Keresztelő Jánosra, aki elítélte, amiért a férjét elhagyva a sógorával, Heródes Antipásszal élt együtt. Heródiás lánya, Salomé egyszer táncolt mostohaapja előtt, s a királynak annyira megtetszett, hogy megígérte

Koszt pub 2.indb 111 2025. 02. 21. 12:44:21

Saloménak, bármely kérését teljesíti. Salomé anyja felbujtására tálcán kérte Keresztelő Szent János fejét.

epikureusok: Epikurosz ógörög filozófus után kapták nevüket Kr. e. 307 körül. Felfogásuk szerint a legnagyobb öröm a félelemtől való mentesség és a nyugalom, melyeket a tudáson, barátságon és önmegtartóztatáson keresztül lehet elérni. Tanaik aszkétizmussal határos erényes és visszafogott életvitelt hirdettek.

paralitikus: (szellemileg, lelkileg) bénult

Koszt pub 2.indb 112 2025. 02. 21. 12:44:21

23.

Duse Eleonora első estélye.
(A kaméliás hölgy.)

Még mindig a régi. Mikor a tapsviharokban[1] meghajlik, reánk mosolyog nagy, álmodó szemeivel, édesen, vádlóan, megbocsátóan, mintha azt mondaná, ilyen az örök szépség, ilyen csendes, ilyen nyugodt, ilyen szomoru. Budapest is a régi szeretettel fogadja, a lámpák elé tapsolja és nézi, nézi és nem tud tőle megválni. Ma este pedig nem is hozott ujságot, egy régi darabját játszotta, melyet tőle is többször láttunk, egy olyan darabot, melyet mi magunk szeretünk s azért még is megbüvölten látcsöveztük minden mozdulatát és ujra és ujra magunkba szivtuk hangjának fájda[l]mas rezgését. Az ő Gauthier Margitjának kaméliái még nem hervadtak el. A közönség is boldogan figyel és próbálja felfogni egy-egy pil[l]antását, egy röpke mosolyát. Hiába dörögte eléje egy hirneves szinésznőnk, aki haragszik reánk, haragszik a modern szinmüvészetre s talán magára az igazságra is, haragos és elutasitó szavait, a szent nő müvészete mindenen, mindenkin diadalmaskodik. Miben van ennek a müvészetnek titka? Nem tudjuk, senki sem tudja, tán maga Duse sem, csak érzi, csak érezzük. Egy szó, amit másképpen mond ki, vagy ki sem mond, egy mozdulat, amelyet alig láthatunk, egyszerre megváltoztatja az egész szinpadot, a nézőtért, bennünket, mindenkit. Gauthier Margit hirtelenül rosszul lesz. Duse csak a kezét teszi rá a barátjára és a szinházba egyszerre besuhan a szomoruság, mintha a villamos-lámpák is sötétebben égnének. Ez költészet, ez müvészet. Duse poézise által még Dumas filst is megszerettük, még a francia causeur is poéta lesz. Ez a játék igazabb, mint maga az élet, ennél a komédiánál nincs komolyabb, szentebb és mélyebb ezen a tarka, hazug, üres világon.

[1] tapsviharokbsn [sh.]

Koszt pub 2.indb 113 2025. 02. 21. 12:44:21

Megjelenés

D., *Duse Eleonora első estélye. (A kaméliás hölgy.),* Budapesti Napló, XII. évf. 71. sz., 1907. márc. 23., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Duse Eleonora: Eleonora Duse (1858–1924) a kor világhírű olasz színésznője, gyakorta csak Duse-ként emlegetik. Budapesten először 1892-ben vendégszerepelt, s ezt követően egy-két éves kihagyásokkal sokszor látogatott Magyarországra is európai vendégkörútjai során. 1907-ben két estén, március 22-én és 23-án lépett föl a budapesti Vígszínházban. Kosztolányi mindkét előadásról tudósított, a másodikról lásd a következő írást.

A kaméliás hölgy: ifj. Alexandre Dumas (1824–1895) francia író, színműíró alkotása, mely 1848-ban jelent meg regény alakban

Gauthier Margitjának: a regény címszereplőjének neve, helyesen: Gautier

Hiába dörögte eléje egy hirneves szinésznőnk […] haragos és elutasitó szavait: Kosztolányi föltehetőleg Jászai Marinak Duse első magyarországi vendégszereplésekor közreadott nyílt levelére utal, amely az olasz színésznő iránti túlzott rajongást teszi szóvá. A levelet a színésznő *A Hét*nek írta, ahol 1892. május 9-én jelent meg, de a *Pesti Napló* megszerezte a levelet, s esti kiadásában már május 7-én közölte azt.

Dumas fils: azaz ifjú Dumas, idősebb Alexandre Dumas fia

causeur: (fr.) társalgó, fecsegő

Koszt pub 2.indb 114 2025. 02. 21. 12:44:21

24.

Rosmersholm.

(Ibsen négyfelvonásos szinművének bemutatója
a Vigszinházban. – Duse Eleonora második estélye.)

A legnagyobb szinésznőt láttuk ma este *Ibsen*-nek legmélyebb és legérettebb drámájában.

Egyszerü, sötétvörös köntösben lépett elénk West Rebeka az első felvonásban. Ekkor még egészen háttérben áll, kevés mondanivalója van, a lelki fejlődés alig indul meg. *Duse* itt a hallgatásával beszél. Pár mozdulattal, pár szóval adja igazán ibseni alátestését annak a hangulatnak, amelyből később tragédiája kialakul.

A Rosmersholm a következmények, a lelki utánrezgések drámája. Mikor a függöny fellebben, a tulajdonképpeni tragédia már megtörtént, West Rebeka Rosmers János birtokos feleségét rávezette a malom keskeny pallójára s onnan letaszitotta a patak vizébe, a halálba és most hallgat, hallgat. Lassan, kisérteties némasággal gombolyódik le az a fonál, amelyet a multban felsodort az orsójára s ez a fonál belesodorja őt és kedvesét, Rosmerset a fatális pusztulásba.

A visszatérő, visszaható tettek kisértenek, egy halott szelleme mozgatja a drámát. A tájon feltünedeznek a Rosmersholm babonás fehér lovai. Halkan, csendesen folyik minden, a szerelmesek finoman, keztyüs kézzel, sikoly nélkül a gyötrelmes ölelés közt fojtogatják egymást.

Rebeka Rosmersné halála után is a birtokos házában él. A mendemonda szárnyra kél, mire Rosmers véget akarva vetni mindennek, egyenesen Rebekához fordul, bevallja neki, hogy szereti és feleségül akarja venni. Rebeka sorsa azonban meg van pecsételve, ő sohasem lehet Rosmersé, közöttük áll a halott asszony árnyéka.

Rosmers nagy ember, Ibsen szavait és gondolatait képviseli; radikális arisztokrata, a jövő emberéről álmodozik, akit lelki nemessége, igazi nagysága vált meg. Rebeka vallomása azonban megrenditi, életének célját veszni érezi s csak az akarat által emelkedik

Koszt pub 2.indb 115 2025. 02. 21. 12:44:21

fel ujra, mikor Rebekának kezét nyujtja,[1] hogy ketten öntudatosan lépjenek rá arra az utra, mely Beatát a halálba vezette. Rosmers és Rebeka fenkölten, nyugodtan vetik magukat a malom patakjába.

Ezt az egyszerü és megrázó emberi tragédiát Ibsen a filozofus szemével nézi és az eszmék láncolatába kapcsolja be. Rosmers Brendl Ulrik és Kroll, e két szélsőség között áll. Mindkettő tökéletlen és kifejletlen lélek; az egyiknek tüze szertepuffan, mint a fojtatlan puskapor, a másik fanatikus és korlátolt harcos, aki csak rombolni tud, alkotni nem. Mindnyájan a mult és jelen közt ingadoznak, elvesztették a hitüket, ujat nem találtak. Ebben a zavart ziláltságban csak Rosmers és Rebeka tudja megfutni a fejlődés nagyszerü utját. West Rebeka elveszti gyerekhitét, mire gyilkossá válik, azután öngyilkos lesz s ebben a tettében ujjászületik.

Igazán nem tudjuk, kié volt ez az izgatott, tapsviharos este, Ibsené-e, vagy Duseé. Duse két év előtt játszotta el először Rebekát Triesztben s azóta ez az alakitása az egész világot diadalmasan járta be. Ibsen tömör, szükszavu jellemzésének csak Duse kevés eszközü, szolid müvészete tud igazán testet adni. Az olasz müvésznő valósággal lázba hozta a mi közönségünket, zugva,[2] dinamikus erővel, egész felvonásközökön át csattogott a taps. Elégedjünk meg azzal, hogy feljegyezzük ennek a páratlan sikernek dátumát, mert minél tovább haladunk, annál inkább érezzük, milyen gyengén világitanak a szavak Duse titokzatos müvészetében. Virágot akarunk dobni diadalutjára s észrevesszük,[3] hogy kopár kertben járunk,[4] ahol már minden virágot letéptek s csak kopár ágakat tördelünk, kopár szavakat ismételünk.

[1] nyujta, [sh.]
[2] zugva. [sh.]
[3] észrevesszzük, [sh.]
[4] járunk. [sh.]

Koszt pub 2.indb 116 2025. 02. 21. 12:44:21

Megjelenés

Lehotai, *Rosmersholm. (Ibsen négyfelvonásos szinmüvének bemutatója a Vigszinházban. – Duse Eleonora második estélye.),* Budapesti Napló, XII. évf. 72. sz., 1907. márc. 24., 10. Rovat: Szinház, Müvészet. A *Három bemutató* a rovaton belül közös címe a Lehotai, az O [?] és a He. [Hegedüs-Bite Gyula?] aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Duse Eleonora második estélye: a színésznő budapesti vendégszerepléséről és első előadásáról lásd az előző írást

Koszt pub 2.indb 117 2025. 02. 21. 12:44:21

25.

A holt város.

(Gabriel D'Annunzio ötfelvonásos tragédiájának
bemutatója a Thália-társaságban.)
– A *Budapesti Napló* eredeti tárcája. –

Gabriel *D'Annunzio,* a nagy szinkeverő, az irodalmi boszorkánykonyhának ezermestere, egy ötfelvonásos tragédiát festett az ecsetjével. Mikor ezt a szines, forró drámát először adták Olaszországban, még népszerü volt D'Annunzio, mosolygott rá az olasz közönség kegye, mosolygott a muzsája, mosolygott még Duse Eleonora is, minden muzsák és asszonyok között a legnagyobb és legszebb. Ma, hogy hozzánk ért a *Citta morte,* D'Annunzio, a kis vörös emberke monomániájával és képtelenül kopasz fejével a karikaturarajzolók és az élclapok közprédája, egy bus, megkopott félisten, aki talán már maga sem hisz istenvoltában. Legutóbb is egy páratlan irodalmi kudarcáról hoztak hirt az ujságok. Mi azonban ne szégyeljük,[1] hogy *D'Annunzio*-t ma kell felfedeznünk, ne szégyeljük, hogy hatott reánk s hogy bántóan öntudatos, keresett és mégis parancsoló szépségü müvészetével egyszerüen meghóditott bennünket.

Biráljuk D'Annunziot, ha kedvünk tartja, de mindenekelőtt csodáljuk. Az ő hamis gyémántjai csiszoltabbak, mélyebb tüzüek, mint sok esetlen drágakő.

D'Annunzio mindenekelőtt olasz – ezt jegyezzük meg – becsületesen, őszintén tulzóan olasz, szertelen szinezésre hajló, némiképpen a szélhámosra emlékeztető, de még igy is érdekes, vonzó. Magába szivta az olasz tájak buja szinpompáját, fény-tobzódását s mindez élő és[2] faji, a lelkében. Ne kételkedjünk benne. Vajjon ki hitt volna a biboros, mély árnyu olasz alkonyatokban akkor, mikor ezeket még csak vásznakról ismerte? Ezek a szinek képtelenek s még is igazak. *D'Annunzio* müvészete is ilyen.

[1] szégveljük, [sh.]
[2] él is [sh.]

Koszt pub 2.indb 118 2025. 02. 21. 12:44:21

Az első *D'Annunzio*-bemutató e gondolatokat keltette fel bennünk. Mindnyájan meg voltunk lepődve, haragudtunk, vagy vitatkoztunk, de mindnyájan tapsoltunk.

Citta morte-től *D'Annunzio* egész egyéni müvészete fuvallt felénk. Körülcirogatott bennünket, elkábitott, mint a nehéz mirtusillat, megrészegitett, mint a füszeres olasz bor.

Nem akarjuk elmesélni ennek a tragédiának „tartalmát", nemcsak azért, mert céltalan egy festménynek leirását adni, hanem megsértenénk vele az iró müvészetét, sőt talán az izlés ellen is vétenénk, ha csak a szépségtől megfosztott ijesztő vázat takarnók fel. D'Annunzio a piros sebeket piros rózsákkal födi el, nincs jogunk, hogy csak a sebeket mutassuk meg. Leonardo szerelmes lesz a saját hugába és megöli. Perverz, borzasztó és izléstelen sujét. Valóban, ilyent csak D'Annunziónak szabad megirni, aki ezt a különös szerelmet egy lázasan vibráló, izzó levegőjü keretbe állitja be, a szineivel megszépiti,[1] szavainak zenéjével és sok helyütt müvészetével klasszikussá teszi. Itt nem követhetjük nyomrólnyomra az irót, nem mutathatjuk meg, mint vezeti elénk Bianca Máriát és bátyját, Leonardot, akik ott a holt városban, a fullasztó magányosságban együtt élnek, reszketve futnak egymástól, ijedten néznek egymás szemébe. Bianca Mária olvassa Sophokles Antigonéját, a testvéri szeretet költeményét, Leonardo pedig leszáll a sirok félelmes mélységeibe, ahol kincsek között, aranyos álarcok, drága koporsók alatt porladoznak az Atreidák hamvai. Elszorul a szivünk, ha rájuk tekintünk és megbocsátunk nekik.

Leonardot megmérgezik a thebai sirok mérges párái; érzi, hogy el van veszve s fut magától, fut a hugától, fut mindenkitől. A *Citta morte*-ben a tes[t]vérek alig beszélnek egymással, szavaikban hiába keressük a vallomást, ideges remegés, reszkető sejtelem vonaglik beszédükben.

E fatális szerelem csak Annának, a vak asszonynak lelkében tükröződik vissza tétován, sejtelmesen. Minden fonál az ő kezében fut össze. Betegen kifejlett tapintó-érzékével beletapogat a testvérek lelkébe és lát az ujjaival, érzi közelegni a végzetet, a görög tragédiák kikerülhetetlen fátumát, mely jön, dübörög feltartóztathatatlanul

[1] megszépit, [sh.]

Koszt pub 2.indb 119 2025. 02. 21. 12:44:21

s összemorzsol mindent, mindenkit. Ebben a vak asszonyban [a] klasszikus darabok Kassz[a]ndrája elevenedik fel.

A cselekmény – mint látjuk – holt ponton áll, el sem kezdődik s be sem fejeződik, csak a szinek ideges rezgése villódzik, fejlődés nincs, csak az izgalom füti a dráma katlanát s izzón, pirosra heviti, mig végre egy óriási robbanás mindent a levegőbe röpit, mindent megsemmisit.

A vak asszony megtudja, hogy férje, Alessandro, szerelmes Biancaba, Alessandro meg Leonardo titkát birja s igy ketten kölcsönösen vezetik el egymást az igazsághoz. Ijedten rohannak a patak partjára, ahol Bianca már holtan fekszik, Leonardo pedig, aki vizbe fulasztotta, hogy be ne szennyezze őt, őrjöngve csókolja hideg, fehér lábacskáit.

Anna előtt egyszerre minden világos lesz, a holttestre borul és ijedten kiáltja el magát:

– Látok, látok!!

A sejtelem szétfoszlik.

Ennyi az egész tragédia.

*

A Thália-társaság, amely bátor és nemes daccal harcol a modern müvészet ügyéért, tegnap délután valóságos diadallal mutatta be *A holt várost*. A forditás *Márkus* László müvészi munkája, a diszletek ujak és gazdagok, a rendezés dr. *Hevesi* Sándor izlését és intelligenciáját dicséri.

A szinészek mind stilusosan játszottak, hozzáilleszkedtek a darabhoz. Nem igyekeztek hamis naturalisztikus elevenséget belehazudni, hanem stilizáltan beszéltek, stilizáltan mozogtak. *Báthory* Gizella mint Bianka legjobban találta el a stilust, beszéde csupa lira, maga egy elomló, üde fehérség. *Forgách* Rózsi, aki *Duse* szerepét, a vak asszonyt játszotta, tegnap egyik legnagyobb sikerét aratta, alakitása komoly, müvészi elmélyedésről tett tanuságot. Mellettök *Törzs* Jenőt és *Verő* Margitot emlitjük.

A szinészek ebben az uj milliőben érdekesek és ujak voltak.

A holt város bemutatója a Thália-társaság idei müködésének csucspontja, mindenekelőtt pedig egy komoly, jelentős irodalmi esemény.

Koszt pub 2.indb 120 2025. 02. 21. 12:44:22

Megjelenés

Lehotai, *A holt város. (Gabriel D'Annunzio ötfelvonásos tragédiájának bemutatója a Thália-társaságban.) – A* Budapesti Napló *eredeti tárcája.* –, Budapesti Napló, XII. évf. 73. sz., 1907. márc. 26., 2–3. Rovat: [tárca].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gabriel D'Annunzio: lásd a 11. és 43. szöveget is

Citta morte: a dráma eredeti címe helyesen *La città morta*

Sophokles Antigonéját, a testvéri szeretet költeményét: Szophoklész görög drámaköltő (Kr. e. 496–406) tragédiájában a címszereplő Antigoné a király, Kreón parancsával szembeszegülve temeti el halott testvérét, Polüneikészt. Kosztolányi 1909-ben és 1918-ban is írt Szophoklész másik darabjának, az *Oidipusz király*nak egy-egy előadásáról (SzE I., 11–13; SzE II., 455–456).

Atreidák: a mükénéi Atreusz fiai: Agamemnón és Menelaosz, tágabb értelemben az előbbi gyermekei is, akik különbözőképp mind megszenvedték a családon ülő átkot

Kasszandrája: Kasszandra Priamosz és Hekabé, a trójai királyi pár leánya, Hektór és Parisz húga. A legszebb trójai hercegnő volt a görög mitológiában. Mindent előre látott, mégsem hitt szavainak senki.

Márkus László: (1860–1949) a Nemzeti Színház örökös és tiszteletbeli tagja, akiről Kosztolányi 1920-ban portrét készített (SzE II., 441–443)

dr. Hevesi Sándor: (1873–1939) rendező, színházigazgató, kritikus, író, műfordító. Bölcsészeti és jogi tanulmányai után színikritikákat és színházelméleti cikkeket írt a fővárosi lapokba és folyóiratokba. 1901-ben rendezőként szerződött a Nemzeti Színházhoz. 1904–1908 között a Thália Társaság irányításában vett részt, majd a Népszínház–Vígopera s az Operaház főrendezője is volt. 1914-ben visszaszerződött a Nemzetibe, amelynek 1922-től 1932-ig igazgatója volt. 1933-tól haláláig a Magyar Színházban rendezett. A színiakadémián is tanított, számos elméleti munkát, illetve tankönyvet írt. Műfordítóként főként George Bernard Shaw műveinek átültetésében volt jelentős szerepe. A *Magyar Szemle* szerkesztőségi tagjaként 1906-ban Kosztolányi közvetlen munkatársa volt, aki 1919-ben méltató szavakkal írt pályájáról (SzE II., 400–403).

Verő Margitot: (1880–1941) 1904-ben végezte el a színiakadémiát. 1905–1908 között a Thália Társaság tagja volt, majd visszavonult.

Koszt pub 2.indb 121 2025. 02. 21. 12:44:22

26.

A modern halottkocsi.

Megjelent az első, jön utána a második, harmadik, számot kap és rendőri engedélyt s lassan-lassan megszokják és észre sem veszik a halottkocsivá öltöztetett automobilt s a főváros zürzavarában szürkén, unalmasan fog előre prüszkölni, mint a levélhordónak, vagy a bankár urnak gépkocsija. A tülök pedig busan huhog:

– Sietni, sietni, nincs időnk. Előre!

A berlini közlekedési rendőrség lichthofján megvizsgálták a halottak automobilját és komoly, okos urak ugy találták, minden rendben van,[1] a kocsi mehet a rendeltetésére, legyen készen a chauffeur, a benzin pedig fütse a kazánt erősen, nagyon erősen, hogy minél gyorsabban rohanhasson előre, előre.

Az acél gyászszekér, a haladás nyakas szörnye megindult. Olyan, mint a többi automobil. Egyszerü fafaragvány ékesiti, meg egy szomoru kereszt, egyéb semmi. A chauffeur helyén fekete ember fekete ruhában, magas fekete kalapban, aki várakozik, mikor forditsa meg a csapot, hogy őrült sebességgel suhanjanak át a városok, villamosok, bérkocsik, teherhordó lovak, tolakodó emberek szomoru összevisszaságán át a célok céljához, a temetőhöz, a hervadás kertjéhez.

A kocsi lelkendező sietséggel kanyarodott be az Alexanderplatzon huhogott, fujt és ilyen dalt dalolt a csodálkozó, tágra meresztett szemü halandóknak:

– Emberek, emberek! Emlékeztek-e még a falusi temetésekre? Emlékeztek-e tavaszi délutánok melankóliájára, mikor összejönnek a gyászoló rokonok s a pap fehér miseingben beszenteli a bárdolatlan fa-koporsót? Emlékeztek-e a legényekre akik szomoru ballagással viszik ki vállukon a drága holttestet és a virágos, tavaszi földbe ágyalják nagy siránkozások közepette? Emlékeztek-e? Mindez elmult, elmult örökre…

[1] ran, [sh.]

Koszt pub 2.indb 122 2025. 02. 21. 12:44:22

A kocsi megbotlott a kanyarodásnál, egyet ugrott, aztán tovább dalolt:

– Vagy emlékeztek-e a kisvárosi temetésekre? A délutáni három óra gyászos csendjére, a fekete bóbitás lovakra, az angyalos halottkocsira, melyben mint valami üvegszekrényben pihent a koporsó? Itt már feketébe öltöztetett, fizetett szolgák emelik le a testet, de a menet lassu még, minden lépés fáj, mert a temetőhöz vitt közelebb és sir a gyermek, sir az asszony, merre elhaladtok s megbámul benneteket minden ház, minden ablak, minden porszem. Emlékeztek-e? Ez is elmult, el,[1] el…

A kocsi egy pillantás alatt egy utcát futott át, majd igy folytatta:

– Emberek, emberek! Érzitek-e mi vagyok én, érzitek-e, hogy a rohanó haladás átgázol bánatotok virágágyain és elrabolja még a fájdalmatok édességét is? Ugye emlékeztek a fővárosi temetésekre? Észrevettétek-e, hogy itt már ügető tempóban iparkodtatok a temető felé s a kocsis szaporán csapott a lovak közé, nehogy a sarki rendőr a közrend érdekében megállitsa az ünnepélyes menetet? Érzitek-e mint lettem[2] ur felettetek, lassan, de határozottan, én, az acélbordáju haladás-szekere, én a benzinlelkü, prüszkölő, köhögő, groteszk tákolmány?…

Az emberek tágrameredt szemmel hallgatták az automobil dalát s fázékonyan huzták be fejüket a kabátjukba, a rokonok sirtak, könyeztek, sóhajtottak, de a sirás, sóhaj, jajgatás beleveszett a kis masina dübörgésébe. A gyász-chauffeur még egyet forditott a csapon, kék benzin-fellegek szálltak fel, a kürt pedig tovább huhogott:

– Emberek, emberek! El az utamból, sietek. Előre, előre!…

Megjelenés

Lehotai, *A modern halottkocsi*, Budapesti Napló, XII. évf. 83. sz., 1907. ápr. 6., 5. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *A halál automobilja* címmel közölte az *Élet* 1909. október 24-ei számában.

[1] [sh.: nincs vessző]
[2] lettek [sh.]

Koszt pub 2.indb 123 2025. 02. 21. 12:44:22

27.

Nászinduló.

(Henry Bataille négyfelvonásos szinmüve,
melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.)

A nászinduló után a gyászinduló.[1] Először Mendelssohn tüzes, ujjongó marche nuptialja egy párisi szálloda padlásszobájában, azután Moszkovszki mézes és mérges zenéje, valami csábitó, vészthordozó és léha motivum, melytől egy szerelmes női fejecske megbolondul, oly komolyan, oly fájdalmasan, hogy egy ólomgolyóval zuzza szét magát, amivel aztán elriasztja a piszkos, ólálkodó regényt, mely kitárt karokkal várakozik reá s biztatja, vesse a pokolba szentimentálizmusát édes nyomoruságával, félszeg zongoratanárocskájával együtt s mindenekelőtt tagadja meg önmagát, a régi, naiv, szentimentálisan szerető gyerekleányt, olcsó lelkesedését, fehér becsületességét, mindent, ami egykor ő volt.

A nász és a gyász, e két motivum, e két akkord között huzódik meg Henry *Bataille* szinmüve, egy szürke, az életből szinpadra csöppent hétköznapi történet. Mit is beszél a szüleitől elszakadt főuri leánynak Mendelssohn indulója? Elsiratja a multját, buta előitéleteit és dalol neki arról a pillanatról, mikor majd ő és volt zongoratanárja párosan, nászi sápadtságban haladnak fölfelé az ünnepi vörös szőnyegen, föl a menyegzős oltár felé, egész a menyországig. A mansarde bohém-romantikájával megadta mind, amit a lelke vágyott, legalább azt hiszi s ők ketten szabadon,[2] gyermek-módra fogják átcsókolózni az életet, a szegénység szép lesz és a nyomort is megaranyozza az ő kacagó, halhatatlan, fiatal szerelmük.

Sejtjük, hogy nem igy lesz és helyesen sejtjük.[3] A fiatal gyerekek nem szerethetik egymást, a nászinduló dallamos akkordjai közé belecsikorog az élet nehéz banalitása és megjelenik a hagyományos csábitó, aki az életben nem is mindig gróf, csak egy tökéletes gentleman, aki nem is mindig csábit, csak udvarias rendkivül

[1] gyászinduló, [sh.]
[2] szabadou, [sh.]
[3] sejtük. [sh.]

Koszt pub 2.indb 124 2025. 02. 21. 12:44:22

s amellett gazdag és mint a zongoratanárnak hivatalos fölöttese és kenyéradója szemethuny egy kis sikkasztás előtt és felemeli a fizetést. Az asszony pedig mindig szebb ruhákban jár.

Egy pillanatig félünk, hogy valami banális Ohnet-regény-féle bontakozik majd ki előttünk, de oktalanul, mert Henry[1] *Bataille* nemcsak finom poéta, hanem humorista is, egy egészséges agyu, erősen, kiméletlen élességgel látó, könnyezve kacagó humorista, aki jobban szereti a földet, mint az eget. Ebben a limonádés szerelemben maga *Bataille*[2] sem hisz. Az uri lány, aki éveken át a zárda falai között nevelkedett, kijön a levegős, a napfényes világba, megrészegül a napfénytől, a kék levegőtől és az első férfinak karjába dől. Szakit a szüleivel és azt hiszi, hogy a multjával is szakithat. A férfi pedig nem hozzá való, gyerek, aki mozdulni sem tud nélküle, akit ő rajzolt nagygyá képzelődéseiben, akinek később maga járja ki a hivatalt Roger irodájában. A kis zongoratanár igy csak a szerelmese által él, Grace tőle nem kaphat semmit sem, mert az egész embert, szerelmét és életét ő maga alkotta meg. Ez a szerelem alapjában tehát egy pipogya kártyavár, melyet a legelső forró szellő szét fog fujni. A nyomor még nem birja ledönteni, de elég lesz egy lampionos est,[3] pár szó s a kis Grace meg fog tántorodni. Az erős, büszke arisztokrata lány acélos elhatározásán mulik csak, hogy nem akar alkudozni és miután megtudja a valóságot, vonatra ül s agyonlövi magát.

A csábitó alakja lassan bontakozik ki a homályból. Először hihetetlennek és nevetségesnek találja a gondolatot is, hogy mást szeressen, mint az ő kis romantikus bolondját. Kiutasitja a szobájából, kezébe adja a kalapját. A szerelmes azonban lassan, finoman szövi köréje a hálót vékony, szivós selyemszálakból, megköti minden mozdulatát, körülbogozza a szerelmével, jóságával, tartózkodó önuralmával[4] magához láncolja. A fiatal nő egy nap arra ébred, hogy benne van a hálóban és nem mozdulhat.

Henry *Bataillet* egy francia[5] iró „le poéte des emotions curieuses"-nak nevezi. A Nászinduló irója is csak érdekes lelki

[1] Henri [sh.]
[2] *Bataile* [sh.]
[3] est. [sh.]
[4] őnuralmával [sh.]
[5] franció [sh.]

Koszt pub 2.indb 125 2025. 02. 21. 12:44:22

emóciókat keres s hogy jobban tehesse, szerényen egy kissé elnyütt mese mögé bujik; de micsoda mélységeket, hatalmas drámai helyzeteket és uj szineket lát meg onnan. Henry *Bataille* elsőrangu drámairó, amellett pedig nagy poéta is. A széles miliő-rajz, mely sokszor a regényére emlékeztető, némely helyén olyan bájos, mint egy lirai költemény. Sohasem felejtjük el, hogy festi meg ennek a csicsergő szerelmes párnak az első boldogságát ott fenn a padlásszobában, a reggelit a kopott butorok, homályos tükrök között, mig lenn a kintorna szól és az ablakon át behallatszik Páris zajongó tobzódása, mint az élet harmóniás zenéje. Ez a darab maga is csupa zene. A *Fehér szobák* költője, a halk, tiszta lirai versek poétája szól hozzánk.

A mai szinházi est emlékét sokáig meg fogjuk őrizni. A Nemzeti Szinház idei előadásai között mindenesetre az első helyen áll. Nem kell mást mondanunk, mint hogy Henry *Bataillet Márkus* Emma, Cs. *Alszeghy* Irma és *Odry* interpretálták. *Márkus* Emma mindig ujabb, mindig nagyobb, de ma talán a legnagyobb volt. Egyéniség ő, akit nem szabad oly szemmel nézni, mint a többieket, szinésznő, aki miután nem játszhatja[1] el a Hedda Gablert, ibseni mélységeket csempész bele egy fiatal francia iró kissé bőbeszédü darabjába és meghódit vele mindenkit.

Nagy feladatok állottak előtte, de ezeket a feladatokat mind megoldotta. El kellett vennie a tulságosan irodalmi párbeszédek élét és nyomról nyomra láttatnia kellett azokat a különös emóciókat, melyekről föntebb beszéltünk. Hogy ismeri a nőt, hogy meg tudja értetni minden vágyát, minden szenvedélyét, melyet olvasva el sem hittünk! Ha egyszer szindarabot irnának Bovarynéről, jót, Flauberthez méltót, nem olyat, mint most egy fiatal párisi, és *Márkus* Emma eljátszaná nekünk…

Szóval a mai est becsületére vált a szinészeknek, a rendezőnek, az egész Nemzeti Szinháznak. Négy hosszu órán izgatottan ültünk a helyünkön. Nagy siker volt és izgatott, eleven felvonásközök. Diadalmasan zajongva, acélerővel csattogott a taps, szinte összezuzta a Nemzeti Szinház vén épületét, mint valami üde tavaszi

[1] játszthatja [sh.]

Koszt pub 2.indb 126 2025. 02. 21. 12:44:22

vihar. A tavasz és a Nemzeti Szinház, bármi hihetetlenül[1] hangzik is, ezen nem szabad mosolyognunk, legalább ez egyszer nem.

Megjelenés

Lehotai, *Nászinduló. (Henry Bataille négyfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 84. sz., 1907. ápr. 7., 11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Henry Bataille: Félix-Henri Bataille (1872–1922) francia költő és drámaíró. Kosztolányi több drámája bemutatójáról írt lesajnáló vagy éppen kíméletlen kritikát (SzE I., 609–627), ugyanakkor az *Esték* és *Az irgalom forrása* című két versét lefordította (MK1, 174–175). A *Modern költők* első kiadásának Bataille-ról szóló miniportréjában (MK1, 173) Kosztolányi le is szögezi: „Drámái a francia színházi évad szenzációi. Ezekkel a hatásra számító, kiesztergályozott és elegáns színdarabokkal erősen eltávolodott azoktól az ideáktól, amelyeket első verseskönyvében vallott."

Mendelssohn: Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) német zeneszerző, karmester, zongora- és orgonaművész. Házasságkötéskor mai napig játszott „Nászindulója" 1843-ban, Shakespeare *Szentivánéji álom* című művéhez írt alkalmi szvitjéből való (Op. 61).

Moszkovszki: Moritz (Maurice) Moszkowski (1854–1925) német-zsidó származású zeneszerző és zongorista. A 19. század második felének kedvelt alkotója.

banális Ohnet-regény-féle: Georges Ohnet (1848–1918) francia író, akinek regényei roppant kelendőek voltak a korban. A Singer és Wolfner kiadó 1885–1931 között megjelent Egyetemes Regénytár sorozata számos művét közölte. Ahogy Kosztolányi utalásából is látszik, alakjainak idealizált voltáért érte kritika.

egy francia iró „le poéte des emotions curieuses"-nak nevezi: (fr.) *„le poète des émotions curieuses",* a „különös érzelmek költője"; elképzelhető, hogy Kosztolányi Marcel Schwob megállapítására utal, aki Bataille első, 1895-ös *Chambre blanche (A fehér szoba)* című verseskötete elé írt előszót (vö. MK1, 173)

kintorna: verkli, azaz automata vagy kézi hajtású zenegép

Ha egyszer szindarabot irnának Bovarynéről, […] mint most egy fiatal párisi: Kosztolányi a Flaubert-regénynek arra a William Bertrand Busnach által dramatizált változatára utal, amelyről már szót ejtett egy 1906-os cikkében (KDP1/66.)

[1] hihetetlenül [sh.]

Koszt pub 2.indb 127 2025. 02. 21. 12:44:22

28.

Az ördög.

(Molnár Ferenc háromfelvonásos vigjátéka,
melyet ma este mutatott be a Vigszinház.)

Egy német tudós észrevette, hogy a mai kor már nem kedvez a Faust-problémáknak és megjósolta, többé nem élednek fel sohasem. Ma élni akarunk és nem tudni. A tudásszomjas Faustot Goethe kegyes szellemei felemelték az égbe, eltünt a föld színéről, örökre, de Mephistopheles és Lucifer annál inkább közöttünk maradtak. Csak aludt az örök ördög, csak fel kellett kelteni százados álmából s letörve ijesztő szarvait, megfésülve és megmosdatva frakkba kellett bujtatni, hogy ujra szinpadképessé legyen és hideg cinizmusával mosolyt és bizsergő borzongást keltsen a csodálkozó emberekben. Az ördög tehát ma is él, de ábrázatja nem ijesztő, sötét köpenyét, bizarr süvegét, spádéját sutba vetette, modora hideg és előkelő, igazi *comme il faut* ember, akinek kitárulnak a szalonok aranyos ajtai s piruló hölgyek, szerelmes urak gyónnak neki. Kissé megviselte a hatezer év, de azért eleven és fiatal; letett büvészkedő hajlamairól, nem gyujt lángokat a kupa szélén, a száraz asztalból nem csapol bort, csak a szerelmet szitja, csak a vágyak örök forrását buzogtatja. Mindenütt és sehol van ez a furcsa uri ember és még mindig megtalálja a maga Faustját és Margitját. Mikor nem is sejtjük, már közöttünk setteng egy semmiben, amit nem látunk, hatalmába ejt, szolgájává tesz bennünket egy kijegecesedő gondolat alakjában, viszonyokat köttet és bontat, leveleket irat velünk, máskor a játékosasztalnál áll a hátunk mögé, ismét máskor egy szép asszony szeméből pattan elénk. Honnan jön, hová megy? Nem tudja senki. A bünös és édes vágy még át sem lépte Fechner urnak ama bizonyos küszöbét, melyen át gondolataink agyunk világos szobájába sétálnak s ez a szemtelen fickó már javában ott tanyázik, dőzsöl, garázdálkodik a szivünk kellő közepén. Hogy kicsoda ez a fickó? Bizony ő sohasem hordja magánál a névjegyét. De él, virul, mindnyájunknak

Koszt pub 2.indb 128 2025. 02. 21. 12:44:22

ismeretlen ismerőse s a fojtott csendben, abban a pillanatban, mikor legkevésbbé várjuk, egyszerre felkél a székünkről.

Nekünk sem szabad indiskrétnek lenni ama feketébe öltözött szigoru és szemtelen ur iránt, aki a mai premiéren, az első felvonás közepén egyszerre váratlanul kelt fel a nézőtérnek háttal forditott karosszékből, hagyjuk meg őt előkelő inkognitójában és figyeljünk reá. Künn esik a hó, a festő szobáján vörös félhomály, az asszony pedig Gretchen, vagy Anna, a milliomos felesége kezdi kigombolni zöld selyem ruháját kétségtelenül csak azért, hogy aktot ülhessen a modern Faustnak, aki csak szeretni és élni akar és nem tudni. Hat év előtt volt közöttük ugyan valami szerelmi viszony, bohém, édes, fehér szerelem, amely már régen elmult s bizonyára nem elevenül fel soha. Ime a festő mint korrekt gentleman kimegy a szobából, az asszony magára marad és a legtisztességesebb gondolatok társaságában izgatottan veti le derekját. Ebben a pillanatban történik meg a csoda, felkél az üres székről az ördög, akit eddig senkisem látott, senki sem vett észre, mert nem is volt ott. Az asszony ijedten néz reá s rimánkodva kérdi tőle, kicsoda, de a néző, aki ennek az ötletnek diadalmas szépségétől megindul, nem találgatja, hogy a bünnek, az ősi cinizmusnak, a hirtelen ébredő emberi vágynak micsoda alakjával áll szemben, hogy allegoriát, szimbolumot lát-e, mert érezi, hogy mindez ennél is több: poézis.

Az ördög tehát lehajol a földre és felveszi az asszony leejtett kendőjét. A festő is bejön, meghökken a fekete parvenütől, ki akarja utasitani, de egyszerre eszébe villan, hogy ő ezt az urat tulajdonképpen ismeri, Monte-Carloból, egy kártya-affér révén és habozva bár, kezet fog vele. Csak az asszonynak nem tetszik semmiképpen az analizáló ördög, aki hamarosan reájuk süti, hogy szerelmesek egymásba és tüzes prédikációt tart nekik az ő lángban és vérben fogant vallásáról, a csóknak, a husnak emberi és isteni hitéről, amely nem vizzel, hanem tüzzel keresztel. A férfi még habozik, az asszony is s csak fanyalogva hivja meg az ördögöt másnap tartandó estélyére, de meghivja s az ördög el is megy. Ott aztán tovább szövi-fonja a viszony szálait, a festő természetesen menyasszonyának udvarol, nem a szép asszonynak, az ördög elemében van, egy lenge köpenyt adat az asszonyra, szóval amolyan modern Monna Vannát csinál belőle, a festővel pedig elhiteti, hogy

Koszt pub 2.indb 129 2025. 02. 21. 12:44:22

a köpeny alatt nincs semmi s a klasszikus Monna Vanna áll előtte, ugy hogy vágytól fuldokolva rohan feléje és le akarja tépni róla a ruhát, amelyhez még ördög ő felsége sem mert nyulni, nem tudva, nem gondolta-e meg magát az ördögnél is ördögebb szerelmes asszony. A festőnek magától értetődőleg távoznia kell, a zokogó asszony leül, hogy megirja a kitiltó-levelet, de a boszus, haragos szavak helyett forró vallomásokat, kábitóan édes igéreteket diktál tolla alá az ördög, aki másnap a festő lakásán összehozza őket, elrebbenti a kis modell s a menyasszony utban álló szerelmét és mint aki jól végezte a dolgát, veszi a kalapját és egy hideg mosolylyal az atelierben ölelkező párra mutatva, pár lépést tesz előre, mint a középkori szindarabok heroldja: Voila.

Faust[1] és Gretchen egymáséi, a cinikus modern Mephistopheles már fölösleges, eltünik azon a tág ajtón, amelyen a szindarabba lépett, nyilt kérdésül hagyva fantasztikus és bizarr alakját, egész szereplését,[2] egész jelentőségét. Mi sem akarjuk keresni az ördögnek esztétikai értelmét, keressék és kutassák a pedánsak és szőrszálhasogatók, akik nem értik a darabot. Hoffmann fantasztikus titokzatossága, Thomas Mann miszticizmusa jutna eszünkbe, ha nem lenne itt minden oly egyéni, annyira a szerző egyéniségére valló. Még Wilde-re emlékeztető képtelen szó-játékai és bántó paradoxonjai is annyira áthasonulnak, hogy szinte egészen az övéi. Ez az ördög pedig egész valójában szerencsés megtestesülése az ő diabolikus rakoncátlan humorának, annak a tulömlő jókedv toporzékolásának, amely ma fiatalosan dübörgött át a Vigszinház szinpadján. Az ördög, aki sans géne betoppan egy egész idegen lakásba s mindjárt szemtelen otthonossággal parancsolgat, eszünkbe hozza Molnár Ferenc egy bohózati figuráját, a zseniális betörőt, de most ez a betörő már letette zár-feszitő szerszámait, komolyabbá vált, filozófussá lett. Nemcsak visszhangokat hallunk e vigjátékból, hanem uj hangokat is. Az ötletek tarka arabeszkjei mögött komoly folytonossággal huzódik el egy lélektanilag megokolt analitikus finomsággal szőtt cselekmény festői szőnyege.

[1] Fauszt [sh.]
[2] szerereplését, [sh.]

Koszt pub 2.indb 130 2025. 02. 21. 12:44:22

A darabot ragyogó keretként vette körül a tapsoló, izgatott közönség. Az első pillanatokban olyan erős volt a szinpad és a nevetni kész nézőtér között az összehangoltság, hogy a szinészeknek a hang lefokozásával, izléssel és tapintattal kellett megakadályozni a hahota kitörését. *Hegedüs* Gyula, *Varsányi* Irén, *Gazsi* Mariska, *Hegedüs* Gyuláné és *Fenyvesi* vitték diadalra a darabot. A siker hőmérője az első felvonásban már szinte lázat mutatott; a végén ismét forróvá melegedett a hangulat, az ötletek forróságán, a vigjáték gazdag, bensőséges tüzén. Minden negyedórának, minden percnek meg volt a maga ötlete, a maga szenzációja. Végül mindenki megelégedve, egy szines est emlékével hagyta el a helyét.

Megjelenés

Lehotai, *Az ördög. (Molnár Ferenc háromfelvonásos vigjátéka, melyet ma este mutatott be a Vigszinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 87. sz., 1907. ápr. 11., 10. Rovat: Szinház, Müvészet. Dátum: Budapest, április 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Molnár Ferenc: (1878–1952) író, drámaíró. Kosztolányi számtalan darabja bemutatójáról írt (SzE I., 739–787; SzE II., 573–574), s 1928-ban és 1934-ben pályáját egy-egy cikkben is méltatta (Tf, 400–403).

comme il faut: (fr.) ahogy kell, azaz mintaszerűen, illendően

kijegecesedő: kikristályosodó, megszilárduló

Fechner: Gustav Theodor Fechner (1801–1881) német fizikus és természetfilozófus, a kísérleti lélektan egyik megalapítója

modern Monna Vannát: (ol.) hiú nőt. Dante Alighieri *Vita Nuova* című művének jelképessé vált alakja. Dante Gabriel Rossetti preraffaelita festő azonos című festménye s Maurice Maeterlinck drámája is megörökítette.

heroldja: a herold a középkori lovagi szertartásokat vigyázó hivatalnok

Hoffmann fantasztikus titokzatossága: Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (eredetileg Ernst Theodor Wilhelm, 1776–1822) a német romantika egyik kiemelkedő írója, továbbá komponista, zenekritikus, karmester, jogász, grafikus és karikaturista. Történeteire erőteljes fantasztikum jellemző.

Thomas Mann: (1875–1955) német író. Kosztolányi 1913-ban ismerkedett meg vele, amikor az író Magyarországra látogatott, s később is találkoztak, Thomas Mann vendégül látta Münchenben. Kosztolányi többször közölt róla önálló szöveget, egyikben versrészletet is fordított tőle (Tf, 311–316; IK II., 369), valamint levélváltásuk is fönnmaradt. 1924-ben Thomas Mann előszót írt *A véres költő* német kiadásához, 1929-ben pedig a regény második magyar kiadásának élén állt Thomas Mann Kosztolányihoz szóló levele. Kosztolányi fordításában

Koszt pub 2.indb 131 2025. 02. 21. 12:44:22

jelent meg továbbá a német író *Tristan* című kisprózája 1912-ben, illetve részlet *A varázshegy*ből a *Nyugat* 1922-es évfolyamában. Kapcsolatukhoz lásd még Réz 1959; Győri 1968; Varga 1975.

sans géne: (fr.) *sans gêne,* azaz fesztelenül

Molnár Ferenc egy bohózati figuráját, a zseniális betörőt: Kosztolányi minden bizonnyal *A doktor úr* című darab Puzsér nevű alakjára céloz

Hegedüs Gyuláné: Hegedűsné Berzétei Ilona (1876–1962) színésznő. 1899-től a Vígszínház tagja lett, majd összeházasodott Hegedűs Gyula színésszel, s elhagyta a pályát

Koszt pub 2.indb 132 2025. 02. 21. 12:44:22

29.

A hazug.

(A Nemzeti Szinház Goldoni-ünnepe.)

1793-ban Joseph Chenier a francia kormánytól egy mosolygó agynak, egy szomoru számüzöttnek könyörögte vissza a kegydijat, akit ekkor az olaszok Moliérejének nevezett, bár bizonyára igen kevesen tudták róla, hogy Carlo Goldoninak hivják és a kedélynek, a vigságnak nagy poétája, forradalmár a politikában és forradalmár, uj a költészetben is. Ma pedig a Goldoni-jubileum ünnepi szónoka és az irodalomtörténetiró nem tehet jobbat, mintha eldadogja utána ezt az igazságot. Goldoni és Moliére: csakugyan egyek ők, ha szellemben és tehetségben nem is, abban mindenesetre, hogy mindketten nagy költők. Goldoni igazi forradalmár, aki a francia forradalomtól erőt és tüzet kapott, hogy megcsinálja az ő irodalmi[1] forradalmát, detronizálja a hazug királyokat, akik előtte a *commedia a soggeto*-ban uralkodtak az értelmetlen tömeg felett. Mindössze pedig nem tett egyebet, minthogy visszatért a természethez és Moliérehez. Ma ez természetesen nem látszik müvészi eseménynek. Goldoni előtt is csak ugy locsogtak a halaskofák, csakugy veszekedtek a gondolások, hazudoztak, pörlekedtek, csalafintáskodtak az emberek, mint az ő darabjaiban, a szinpadon azonban nem. Ott a *commedia dell'arte* lélektelen bábjai a Dottore, Brighella, Pantalone okvetetlenkedtek és neki kellett megszületnie, hogy az izetlen rögtönzésnek véget vessen s Gozzit, Chiarit föld-izü, természetes igazságaival megverje. A müvészi evolucio szemlélőjének csakugyan ugy tetszik, hogy a fejlődés alacsonyabb fokain a természetellenes a természetes, a sallangos az egyszerü s az utóbbi csak[2] akkor nyeri meg polgárjogát, mikor jön egy lángész, aki Columbus tojásának problémáját ujra és ujra megoldja. Ezt tette meg a bohémlelkü Goldoni, a[3] *commedia* holt

[1] irodslmi [sh.]
[2] csak, [sh.]
[3] A [sh.]

Koszt pub 2.indb 133 2025. 02. 21. 12:44:22

váraiba élő embereket lopott be,[1] szines álarcok mögé rejtette az igazságot s parasztos egyszerüségével és naiv emberszemléletével[2] sokkal változatosabb, differenciálódottabb jellemeket látott és rajzolt, mint ügyeskedő kartársai. Egyszerü és változatos volt, a többiek csak cikornyásak és egyhanguak. A ma este bemutatott „Hazug" ily egyszerü és mégis bonyolult-lelkü embert fest, a hazugot, aki minden ok nélkül magáért a hazudozás müvészetéért hazudik oly kitartással és szenvedéllyel, hogy még az igazságot is csak hazugság alakjában tudja megmondani és kinálkozó szerencséjét is feláldozza tragikomikus szenvedélyének. Ezt a hazugot *Pethes* Imre játszotta, övé volt az est, ő uralkodott a szinpadon. Annyi szinnel, olyan sokoldalusággal jellemezte a primitiv velencei kalandort, hogy önkéntelenül Cyrano-alakitására kellett gondolnunk. Mellette *Hajdu, Kürthy* György, *Horváth* Jenő, *Vizváry* Mariska tüntek ki. Az ünnepi előadáson legkevésbbé sem uralkodott unalmas irodalomtörténeti hangulat, mert vig kacajok, eleven tapsok lelkesitették át a XVIII. századbeli poéta kedves vigjátékát.

Megjelenés

D., *A hazug. (A Nemzeti Szinház Goldoni-ünnepe.),* Budapesti Napló, XII. évf. 90. sz., 1907. ápr. 14., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Joseph Chenier: Marie-Joseph Chénier (1764–1811) francia drámaíró, költő

Carlo Goldoninak: Carlo Osvaldo Goldoni (1707–1793) olasz komédiaíró, szövegíró, dramaturg és ügyvéd. Kosztolányi egyéb drámáinak bemutatóiról is írt kritikát (SzE I., 107–111).

commedia a soggeto: (ol.) *commedia a soggetto,* rögtönzéses színjáték

commedia dell'arte: (ol.) hivatásosok rögtönzött játéka, amely a 16. század közepén alakult ki Itáliában

Dottore, Brighella, Pantalone: a commedia dell'arte állandó alakjai, szereplőtípusai

Gozzit: Carlo Gozzi (1720–1806) olasz drámaíró

Chiarit: Pietro Chiari (1712–1785) olasz katolikus pap, dráma-, regény- és szövegkönyvíró

[1] [sh.: nincs vessző]
[2] ember szemléletével [sh.]

Koszt pub 2.indb 134 2025. 02. 21. 12:44:22

Cyrano-alakitására: Pethes Imrét vidéki sikerei után Makó Lajos, a Fővárosi Nyári Színház igazgatója szerződtette, s Pethes ekkor, 1900. május 18-án játszott először a fővárosban, a Rostand-darab címszerepét alakítva

Kürthy György: (1882–1972) színész, színházigazgató, díszlettervező, író. Pályáját 1905-ben a Thália Társaságnál kezdte, innen 1906-ban a Nemzeti Színházhoz került, 1908 és 1909 között Kolozsvárott játszott, majd ismét a Nemzeti Színház tagja lett.

Vizváry Mariska: (1877–1954) színésznő. 1896-ban a Nemzeti Színház szerződtette, melynek haláláig tagja volt.

Koszt pub 2.indb 135 2025. 02. 21. 12:44:22

30.

Füst.

(Ifjabb Wlassics Gyula háromfelvonásos társadalmi drámája, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.)

Bár lenne füst, zavaros, széngázas és sötéten fellobogó, akkor még talán azt lehetne hinnünk, hogy van alatta láng, parázs, vagy valami szikra, de nem az, csak az unalmas, ködös és poros levegőhöz hasonló fojtó valami, ami ráfekszik a tárgyakra s elsötétiti, eltorzitja, unalmassá teszi minden konturjukat. Még füstnek sem nevezhetjük ifjabb *Wlassics* Gyula darabját. Száraz, érdektelen kezdet ez, melynek folytatására senki sem kiváncsi. Egy fiatal ember áll velünk szemben, akinek a legkisebb mentsége az, hogy fiatal. Vajjon ki fogja mentegetni ennek a huszéves kezdőnek a botlásait, aki abban a korban, mikor más legszentebb büneit követi el, kezébe vesz egy banális témát, először Marlitte-szerüen agyoncukrozza és végül Ohnet jól bevált modorában savanyitja el? A fiatalkornak sok nagyzoló hebehurgyasága és merész őrültsége van, a józan banalitás azonban csak a legmegülepedettebb öregeknek büne.

Az arisztokrácia és demokrácia harca, mely társadalmi és politikai téren napról-napra jellegzetesebb lesz, ma már igen gyakran kéredzik fel a szinpadra, ami nem is lenne baj, ha minden probléma nem zápulna el a chablonban és lépten-nyomon nem kisértene Claire-nek, meg az álszakállas grófnak alakja.[1] Tény az,[2] hogy a mi szerzőnk a demokratákat s az arisztokratákat egyformán oly untatóknak s ostobáknak rajzolja, hogy nem tudjuk melyikőjüket utáljuk jobban. A zsirtól csöpögő népszimnüvi paraszt kora lejárt, jön a festő, aki könyvet ir az elnyomott negyedik rendről és – meglepő fordulat – szerelmes lesz a grófkisasszonyba, aki, ah, nem lehet az övé. Másik oldalon meg az arisztokraták állanak, buták, tudatlanok, fogalmazni nem tudók, előitéletek alatt görnyedők, az egyéniség, a természetesség minden nyoma nélkül.

[1] alakja, [sh.]
[2] az. [sh.]

Koszt pub 2.indb 136 2025. 02. 21. 12:44:22

A néptribunok bombasztja s a kaszinó-jargon harcol és elbukik maga a darab. A szerző nem tud egy egyéniséget rajzolni s vázol helyette tiz embert, akik közül egyetlenegy egyéniség sem akad és azt hiszi, társadalmi drámát irt. Igazán ilyenek után érezzük, mennyire nem látta még senki sem meg a mi arisztokratáinkat, a léha és előkelő nagyurat, aki büneiben, hibáiban is ur s nem nevetlen tökfilkó, akinek fejébe száll gróf-voltának dicsősége és mennyire nem vették észre azt a pár jövő-akarót, aki szótlanul, panasz nélkül vesz el a küzdelemben. A fiatal *Wlassics* csak karrikaturákat adott, akarata ellenére. Drámairói müvészetét semmi sem jellemzi jobban, minthogy két szereplője – a követ és a festő – egyszerüen be sem mutatkozik egymásnak, de azért minden akadály nélkül, egész kedélyesen elbeszélgetnek.

Mi ma este főleg a közönséget néztük, mert a nézőtéren is egy érdekes szinjáték játszódott le. A földszinten premiérnek öltözött urak, akik csupa becsületes jó akarással, a legfrissebb, legujabb, legszentebb benyomásokra áhitozva foglalják el helyeiket, készen arra, hogy megtapsolják Strindberget, megértsék Ibsent, méltányolják Heyermanst, csupa igazi szeretet, szüz talaj, amibe csak vetni kellene. Fönn a páholyokban előkelő politikusok, egytől-egyig ismerősök. A földszint eleinte nem érti a darabot, vizenyősnek és tartalmatlannak találja, a páholyokban azonban felzendül a taps, a karzat meg abban a hitben, hogy a páholy bizonyára jobban ért a dramaturgiához, átveszi, a földszint folytatja s immár tizenkettedszer hajlong a lámpák előtt egy angol bajszu, gyerekarcu fiatalember, a boldog szerző, a drámairó. A szinészek intelligensebbjei bosszankodnak, *Odry* és néhány fiatal szinész láthatólag nyeli magába a visszatetszést, egy kitünő rendező hiába pazarolja el ötletességét és leleményességét, a siker azonban nagy, az igazságot pedig nem szokták megmondani, legkevésbbé kinyomtatni.

Mindez pedig azért történik, mert egy fiatal gyerekember s a Nemzeti Szinház pólyába visszagyerekesedő igazgatósága egymásra talált.

Koszt pub 2.indb 137 2025. 02. 21. 12:44:22

Megjelenés

Lehotai, *Füst. (Ifjabb Wlassics Gyula háromfelvonásos társadalmi drámája, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 95. sz., 1907. ápr. 20., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ifjabb Wlassics Gyula: báró (1884–1962) kultúrpolitikus, író, színműveket, verseket írt. Kosztolányi *Medúza* című darabjáról ugyancsak erősen bíráló kritikát közölt 1918-ban (SzE II., 108–110).

Marlitte-szerüen: Friederieke Henriette Christiane Eugenie John, írói nevén E. Marlitt (1825–1887) népszerű német regényírónő. Írásait sorozatban közölte a *Gartenlaube* című közkedvelt német családi lap.

Strindberget: August Strindberg (1849–1912) svéd dráma- és regényíró. Kosztolányi már egy 1907-es, Babitsnak címzett levelében is említi, hogy az ő munkái is könyvtárának részét képezik (KDL1, 698). A *Csöndes idill szombat estén,* a *Naplemente a tengernél* és a *Bábel-torony* című verseket fordította le tőle (IK II., 501–503), valamint számos alkalommal írt darabjainak bemutatóiról, műveiről (KDP1/128., különösen II. része; jelen kötetben a 75. és 91. szöveg; továbbá Szk, 182–190; SzE I., 227–235; SzE II., 264–265, 482–483, 567–569, 648–651). Figyelemre méltó egy 1925-ös írása, amelyben a svéd szerző fogadtatásának és saját lelkesedésének változásáról számol be (Szk, 189).

Heyermanst: Herman Heijermans (1864–1924) holland író, drámaíró. Kosztolányi 1918-ban színikritikát közölt *Remény* című darabjának fölújított előadásáról (SzE I., 457–458).

Koszt pub 2.indb 138 2025. 02. 21. 12:44:22

31.

Uj problemák.

A változatos sokféleségü élet most egy uj problémát vetett a törvényszék zöld asztalára és bebizonyitotta, mily kevéssé képesek a gyér paragrafusok behálózni, átszántani az életnek végtelen nagy ugarföldjét. Egy orvos ült a vádlottak padján, egy operateur, aki megmentette egy asszony életét s ezt az élet-ajándékozó sebészt nem más vádolta, mint magának az asszonynak a férje, aki a mütevés előtt, mint az asszony törvényes képviselője, kifejezetten tiltakozott az illetéktelen beavatkozás ellen. Az orvos nem engedett, de a férj sem; az egyik a kutyabőrét lobogtatta, a másik pedig a házassági bizonyitványát. Ez a nem egészen kedélyes pörpatvar, mely a szerencsés véletlennél fogva egészen ártatlanná vált s egy elvi jelentőségü kérdést körvonalazott, megismétlődött a törvényszék előtt is. A törvénylátók pedig bedugták ősz fejüket a vaskos könyvekbe, összeümmögtek és nem tudván határozni, emberies szavakkal békitették ki a feleket. Az asszony megelégedetten távozott, a férj is, sőt talán az orvos is, de azért valószinüleg mindenki látja, hogy itt a törvény hézagosságánál fogva nagy injuria esett az orvosokkal, az összes orvosokkal.

Tény az, hogy a törvény minden porcikámat megvédi, ha egészséges vagyok, ha nem. Ha kést emel reám valaki, legyen az a kés az utszéli zsivány bicskája, vagy a legelső operateur szerszáma, börtönbe kerül. Nekem megengedik azt a fényüzést is, hogy tetszés szerint választott halálos betegségben haljak meg. A klinikán megvizsgáltatom magamat, megmondják operabilis-e a betegségem s tisztán tőlem függ, ráfekszem-e az operáló asztalra. A májam akkorára duzzadhat, mint egy boroshordó, a vesém vigan rohadhat a kedve szerint, az én szegény májammal és rozoga veséммel[1] csak én rendelkezem és senki más s nincs az a Billroth, aki egy

[1] veésmmel [sh.]

Koszt pub 2.indb 139 2025. 02. 21. 12:44:22

karcolást is merjen tenni, ha nem akarom. Mindez helyesen és igen bölcsen van. A tudomány kötelességeivel szemben az egyén jogainak elsőbbséget szabad és kell is adnia. A hiba ott kezdődik, hogy a törvény oly vétkes lazasággal határolta körül ezeket az eseteket, hogy a korlátok között[1] mindenki kibujhat s nem lehet megállapitani, hol kezdődik a jótét s a merénylet, meddig tart a beleegyezés határa és mennyit nyom a latban a páciens hozzátartozóinak szava? Ez bün, ez méltánytalanság, nem a betegekkel, hanem az orvosokkal szemben.

Az orvosnak teljesen szabadnak kell lenni. Abban az ünnepélyes és sziv-remegtető pillanatban, amikor késével belenyul a természet megbomolt rendjébe, ne gyötörje semmi lelkiismereti kérdés. Legyen katona, aki vezényszóra harcol, hivatalnok, aki kötelességét teljesiti. Előtte fekszik egy ember, de ő ne lásson benne mást, mint egy beteg hus-masszát, melynek gennyes zavarában az egészség boldog rendjét kell helyreállitania. Az agy, mely kloroformos sisakban homályosuló öntudattal vergődik, nemsokára egészen elsötétedik s helyette a tudomány világos esze fog gondolkozni. Ezeket a nagyszerü perceket nem szabad zavarnia sem a nagynéni sirás-rivásának, sem a törvény habozó parancsainak. Ezt a szentséges szobát a törvény alabárdosainak kell védenie s jaj annak, aki tisztátalan lábbal bemerészkedik. Az orvos a tudomány vak eszközeként teljesiti a kötelességét, mint kezében a mütő-kése.

Az a felháborodás tehát, mely most egyszerre hangzik fel Európa több fővárosából, teljesen[2] jogos és megszokott. Az élet elég ártatlan alakban egy uj problémát adott fel, melyet meg kell oldanunk, minél hamarabb. Az orvosnak vissza kell adnunk a szabadságát. A diplomás gyógyitómestereket, csipeszbennfelejtő kisérletezőket megszabályozhatja a paragrafus, szabályozza is meg, a kés ihletes kezelőinek tetteibe azonban annyira nem szabad beleszólnia, mint a müvész ritmusaiba. Itt egy uj pör kezdődik, melyben maguk a törvényhozók ülnek a vádlottak padján.

[1] között [sh.]
[2] teljes [sh.]

Koszt pub 2.indb 140 2025. 02. 21. 12:44:22

Megjelenés

K. D., *Uj problemák,* Budapesti Napló, XII. évf. 96. sz., 1907. ápr. 21., 6. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Az orvos joga* címmel közölte az *Élet* 1909. szeptember 26-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

operateur: itt: operáló orvos, sebész

mütevés: műtét

kutyabőrét lobogtatta: itt valószínűleg nem a nemesi levélről, hanem az orvosi diplomáról mint oklevélről van szó

injuria: jogtalanság

Billroth: Theodor Billroth (1829–1894) német születésű osztrák orvos, egyetemi tanár, a 19. század második felének híres, úttörő sebésze

kloroformos sisakban: vagyis orvosi altatás közben

Koszt pub 2.indb 141 2025. 02. 21. 12:44:22

32.

Legenda-fejtők.

A *Gil Blas* élelmes riporterei most egy titokzatos világszenzációval csiklandják az ujság-botrányokra éhes emberiség inyét. *Lónyay* Elemér grófné memoárjait irja s még le sem tette a végső pontot, mikor egyszerre, váratlanul hire kél, hogy ezeken a lapokon meggyónik a kiváncsi világnak és a mayerlingi véres éjszakáról elmondja, amit rajta kivül nem tud senki. Állitólag egy uj alak is jelenik meg ennek a legendának zavaros kinematográf-képén, egy morva zászlósur, aki a véres rémülettől sápadtan másnap eldadogja fiának a királyfi-gyilkosság részleteit s e szerint *Baltazzi* helyett majd *Hoyos* gróf nevét kell feljegyezni a historikusnak. Nem tudjuk, mi igaz ebből a hiresztelésből és nem is akarjuk tudni. Az igazság felderitésére nézve tudniillik oly sovány valószinüségek vannak, hogy már most is biztosan leirjuk, a világosság-keresők csak még mélyebb, még titokzatosabb éjszakába tévednek. A Rudolf-legenda ős-bozótjában nem csak egy grófnő finom tolla nem tud utat törni, hanem a világ összes Sherlock Holmeseinek csákányai sem.

Van ebben a legendában valami középkorian misztikus, valami szinesen romantikus, ami a Habsburgok minden tettét kiszinezi és eltolja a mesék ködös világa felé. A középkori katholikus templomok mélységes árnya borul reá. Egy hatalmasan megizmosodott családi öntudat müködését érezzük, a Habsburgoknak, a nagy hallgatóknak és elhallgatóknak ösztönszerü erényét, amelyet az évszázados uralkodás nevelt beléjük, azoknak a görcsösen összefeszülő mosolytalan ajkaknak hallgatását, amely V. Károly aranykeretes képéről mered reánk és megtagad minden felvilágositást. A Bourbonok szemet[j]e festői zavarban kavargott. Páris piacain, minden utcakölyök beszélt hálószobáik titkairól, a történelemben azonban eddig nem született és az idők végezetéig sem fog születni Carlyle, aki az ő nyaklánc-pörüket megirja. A kemény,

Koszt pub 2.indb 142 2025. 02. 21. 12:44:22

szigoru fejedelmi ajkak dacosan egymásra szorulnak és a történetiró kétségbeesetten teszi le a tollát.

Ebben az érdekes ok-hálózatban azonban ott van magának Rudolf királyfinak romantikus egyénisége is. Egy érdekes koponyáju nép-hős ő, aki csupa igéret, csupa erő és misztikum. Arról sugdosnak, hogy veszedelmes forradalmár, ellentétbe kerül a családi tradiciókkal, a szegény népet álruhában látogatja meg, egy szimpla bécsi bérkocsisnak pedig feltárja szive legbensejét. A pezsgő, a kártya, az asszony, titkos szerelmek, titkos barátságok – kell-e tovább folytatnunk, hogy kiérezzük, mennyire benne van magában az életében a poézis varázsa? Üssünk fel akármilyen népköltési gyüjteményt és nyomban meglátjuk, hogy a fiatal, regényes királyfi maga egy kész költői alak, melyet csak be kell állitani a megfelelő keretbe, hogy egy zavaros, furcsa legenda bimbózzék ki belőle. Ha Rudolfot megkoronázzák és meghal őszen, nyolcvan éves korában az ágyban, a képzelet épp ugy legendás hőssé teszi. Csak természetes és nem meglepő, hogy a nép fantáziája még mindig becézgeti a fiatal, királyi gyermeket és várja még ma is, mint a hadak utján visszatérő Csaba királyfit. A XIX. századnak legendája a gőz és villamosság korában épp oly szükségszerü bizonyossággal kristályosodott ki, mint annak idején a Siegfriedről, vagy Attiláról szóló monda és ép oly rejtelmes, ép oly csodálatos.

Mi tehát csak sajnáljuk azokat a naiv kutatókat, akik itt a történelmi igazságot akarják kihámozni és azokat, akik még mindig hisznek végleges kiderülésében. A szomoru tragédia igazi okát örökre eltemette az a vaskoponyával-ékes komor koporsó, mely a legendás Rudolf holttestét rejti. Ma már nem lehet igazságokat irni róla, csak szenzációs hirlapi cikkeket és érdekes vagy kevésbbé érdekes legendákat. A poézis titokzatos kezével beleavatkozott az életébe és végleg összegubancolta egymásba fonódó szálait.

Megjelenés

K. D., *Legenda-fejtők,* Budapesti Napló, XII. évf. 102. sz., 1907. ápr. 28., 6. Rovat: Hirek.

Koszt pub 2.indb 143 2025. 02. 21. 12:44:22

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gil Blas: 1879-ben alapított, 1938-ig működő francia irodalmi lap, amely Alain-René Lesage francia regény- és színműíró *Gil Blas de Santillana históriája* című, 1715–1735 közt megjelent regényének elhíresült alakjáról kapta nevét

Lónyay Elemér grófné: Stefánia belga királyi hercegnő (1864–1945), osztrák–magyar koronahercegné, Rudolf koronahercegnek, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének felesége. Miután megözvegyült, Lónyay Elemér magyar gróf (majd herceg) vette feleségül. Ehhez azonban le kellett mondania osztrák főhercegnéi rangjáról és címéről. Ez a lépés végleges szakításhoz vezetett apjával, II. Lipót belga királlyal. Ténylegesen 1937-ben jelentek meg Kosztolányi által említett emlékiratai *Ich sollte Kaiserin werden (Lehettem volna császárné)* címmel.

mayerlingi véres éjszakáról: Rudolf koronaherceget a mayerlingi vadászkastélyban szeretőjével, Maria von Vetserával együtt holtan találták 1889-ben

kinematográf-képén: mozgóképén

Baltazzi helyett majd Hoyos gróf nevét kell feljegyezni a historikusnak: utalás a találgatásokra, amelyek szerint Rudolf trónörökös és Vetsera Mária mayerlingi halála közös öngyilkosság vagy gyilkosság volt. A Kosztolányi által említett személyek a tragédia napján vendégeskedtek a vadászkastélyban. Alexander Baltazzit (1850–1914), aki Vetsera Mária nagybátyja volt, azért keverték gyanúba, mert úgy vélték, unokahúgát erőszakkal is hajlandó volt elválasztani Rudolftól. Gróf Hoyos (1839–1899) császári kamarás, politikus, a trónörökös vadásztársa volt, ő vitte a halálhírt a Burgba.

V. Károly: (1500–1558) Habsburg-házból származó osztrák főherceg és kasztíliai királyi herceg. A Habsburg Birodalom az ő uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését.

Bourbonok: A Bourbon-ház egyike Európa legnagyobb uralkodócsaládjainak. Tagjai először Navarrában léptek trónra 1572-ben, azonban kiterjedt családi kapcsolataiknak köszönhetően később több állam élére is állhattak.

Carlyle, aki az ő nyaklánc-pörüket megirja: utalás a nagy vihart kavart szélhámossági bűnesetre, mely a Bourbon-házi XVI. Lajos francia király udvarában, 1785-ben, alig néhány évvel a francia forradalom kitörése előtt került nyilvánosságra. A csalás áldozata Louis de Rohan bíboros, Strasbourg hercegérseke volt, de a bűnesetet követő felzúdulás és rágalomhadjárat ártott Marie Antoinette francia királynénak is. Az esetről beszámolt Thomas Carlyle is *A gyémánt nyaklánc* című 1837-es munkájában.

mint a hadak utján visszatérő Csaba királyfit: Attila hun király egyik fia, aki a monda szerint elvesztette a testvérével folytatott hatalmi harcot. Fönnmaradt népe később idegenek betörésekor Csaba királyfihoz imádkozott, midőn csoda történt: a Hadak Útján (Tejút), az égből egy lovascsapat élén jelent meg. A támadókat elsöpörve megvédte népét, majd visszatért az égbe.

Siegfriedről, vagy Attiláról szóló monda: Siegfrid a *Nibelung-ének* főhőse, Attila a hunok királya

Koszt pub 2.indb 144 2025. 02. 21. 12:44:22

33.

Elga.

(Gerhardt Hauptmann szinjátékának bemutatója a Tháliában.)

Azok, akik vasárnap délután végig nézték a Thália[1] bemutatóját és ismerték *Grillparzer* novelláját is, melyből a szinjáték készült, olyasfélét érezhettek, hogy ez a szindarab minden irodalomtörténeti dátumot lecáfolva sokkal eredetibb, másoltságaiban, utánérzettségében is természetesebb, mint az a romantikus elbeszélés, melyet *Hauptmann* a szinpadra álmodott. Itt csodálatosképpen elmélyülnek a szinek, finom lelki rezdülések vibrálnak s az egészre ráborul valami fekete és kétségbeesett romantika, mely vérré és hussá vált, fájdalmasan vonagló költészet, maga a költő, a halvány német, Gerhardt Hauptmann. Egy álmot látunk a szinpadon, melyet a sendomiri kolostorba vetődött német lovag álmodik végig – magának és a nézőtérnek – a kolostor fráteréről, az egykori Strarsenski grófról és gyönyörüséges feleségéről, a hütelen Elgáról s ez a véres, primitiv történet egy vizió lázas gyorsaságával viharzik el előttünk. Csakugyan álom ez halk álom-akkordokkal, müvészi öntudatossággal elhanyagolt vonásokkal, a realisztikus cafrangok teljes elvetésével, látomás, melyet a fantázia bizarr fekete ágyán érez megelevenülni a költő. *Hauptmannt* bizonyára nem a vézna s meglehetősen igénytelen történet ragadta meg, melyet már készen kapott, sem az álom-játék ötlete, hanem bizonyára az a gondolat, hogy a szinpadon lássuk mindezt s ezzel egyuttal ki is mondtuk, hogy az Elga sulypontja az előadáson van és amit az iró papirra irt, nehéz és bonyolult lélektani feladattá magasodik a szinész szemében. Itt nem lehet az életet másolni, egy ködös, különös világban vagyunk, ahol baba-szerü, elmerevülő, groteszk figuráknak kell mozogniok, akik árnyak, álomképek és mégis emberek, szenvedélyeket, indulatokat kell játszaniok, melyek csodálatosan nagyoltak, hihetetlenek és a látomás fátyolán is éreztetik

[1] Tháliá [sh.]

Koszt pub 2.indb 145 2025. 02. 21. 12:44:22

izzó valóságukat. *Forgács* Rózsi egy nagy színésznő intelligenciájával érezte ki ezt s a legérdekesebbet, legfinomabbat produkálta, amit eddig magyar szinpadon láttunk. Az álom pszihologiájának megértésével, vagy inkább ösztönszerü megérzésével nyul Elga alakjához, a vigsága lázas, tulzott, a kacagása szilaj, határozatlan[1] s mikor kezében az égő gyertyával lassan végig sétál a szinpadon, eszünkbe hozza azokat a laza ziláltsággal, kisérteties merevséggel mozgó alakokat, melyek egy pillanatra elmosódnak, majd határozatlan kiduzzadnak álmainknak ködös hátteréből. Mindez nagyon uj, érdekes és müvészi. Mellette *Törzs, Garas, Báthori* Gizella öntudatos mérséklettel simulnak alakitásához és a rendezés ihletes finomságaihoz. A kiállitás nem gazdag, de igen izléses és minden festék-folt, minden fény-pont, minden butordarab szeliden olvad bele Hauptmann poézisének harmóniájába. A Tháliának ez a Hauptmann bemutatója egyik legnagyobb sikerét jelenti; a nézőtér lázas izgatottsággal tapsolt, valósággal ünnepelt. Végül egy kedves francia vigjátéknak sikerült megnevettetnie a komolyra hangolódott közönséget.

Megjelenés

K. D., *Elga. (Gerhardt Hauptmann szinjátékának bemutatója a Tháliában.),* Budapesti Napló, XII. évf. 103. sz., 1907. ápr. 30., 9–10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Grillparzer novelláját: Hauptmann 1896-ban írt drámája Franz Grillparzer (1791–1872) oszták író, drámaíró, költő *Kloster bei Sendomir* című, 1828-ban megjelent novellája alapján készült

Hauptmann: Gerhart Johann Robert Hauptmann (1862–1946) német író, drámaíró, a német naturalizmus egyik legjelentősebb alkotója. Kosztolányi önálló szöveget közölt róla a Nobel-díj odaítélésekor 1912-ben (Szk, 214–218), s más cikkeket is írt műveiről (lásd a 36. szöveget; továbbá SzE I., 381–386), *Őszi fiatalok* című, 1922-ben a *Színház Élet*nek írt eszmefuttatásában pedig Schnitzlerrel és Maeterlinckkel együtt tárgyalja „lelki alkat"-át (SzE II., 775–776).

[1] határozottlan [sh.]

Koszt pub 2.indb 146 2025. 02. 21. 12:44:22

34.

A velencei kalmár.
(Repriz a Nemzeti Szinházban)

Shakespearet annak idején a németek fedezték fel a világ számára, ma pedig a franciák a modern rendezés müvészetével egy uj, diadalmas Shakespeare-kultusz alapköveit rakják le, mely a nagy brit költészetének egy még fényesebb renesszánszát jelezi. Az epés Voltaire népéből, aki egykor „ivrogne sauvage"-nak nevezte Shakespearet, született Antoine, aki most megtette a lehetetlent és életre galvanizálta az alvó óriást s ami még több, megszerettette az igazi, az ős poézist a csupán artisztikus franciákkal. Ennek a nagy világmozgalomnak visszhangja volt a mai Shakespeare-repriz is és azok a diadalok, melyeket most a Shakespeare-darabok egymásután, lázas gyorsasággal aratnak nálunk, Berlinben, a világ minden részén.

Nincs ezen semmi csodálkozni való, sőt talán az ellenkező lenne csodálatos. Shakespeare ma lett „arrivé"; azok a gondolatok, melyeket a XVII. században lőtt bele az idők végtelenségébe, ma értek el hozzánk s semmi kétség, maga az idő érlelte meg poézisét és bizony nem puszta szóbeszéd az sem, hogy sohasem értették meg őt annyira, mint ma. Külön életet éltek a müvei századokon keresztül, ma pattannak fel, ma illatoznak, ma bontakoznak ki először teljes, hóditó pompájukban.

Érdekes a „Merchant of Venice" élete is. Ezer és ezer finom fluktuáción kellett keresztülmennie, mig végre a helyes, az egyetlen látószögbe billent, amelyből nézve végre igazán megérthettük az egész drámát. A Shakespeare-kutatók, többek közt maga Brandes is, állitják, hogy annak idején a kedélyes angol publikum egyszerüen nevetett az ádáz és nagyszerü zsidón, aki oly kéjjel vágta volna ki Antonioból a font hust. Ma már a komikum egészen távol áll Shylocktól, nagyszerü zordsága, telhetetlen birvágya, hatalmas akarata tiszteletet parancsol s mikor a negyedik felvonás végével megroppanva hagyja ott a szinpadot, ajkunkra

Koszt pub 2.indb 147 2025. 02. 21. 12:44:22

fagy a kacagás, megdöbbenünk és érezzük, hogy a felsült Shylock alapjában tragikus alak. Kietlen sötétségét csak szomoru, fehér reflexekkel csipkézi körül a komikum.

Ezeket az örök emberi vonásokat kell nivellálni minden Shakespeare-előadásnak.[1] A modern rendezés nem bánja a szinváltozásokat, sőt a fejlett technika még a mai irókat rákapatja arra, hogy akár huszszor egymásután huzassák fel a függönyt, ha kell. A mai rendezésben és a kiállitásban meg is volt a jóakarat, hogy európai nivón álló előadást produkáljon, s ezért feltétlenül dicséret illeti a Nemzeti Szinházat, hisz nem a rendezőn mult, hogy boszankodva és kacagva hagytuk el a szinházat, ahol ma valósággal orgiát ült *Iványfi* nagystilü orditozása és természetellenes kapálódzása, mely csak azt hitette el velünk, hogy egy dühöngő magyar szinész toporzékol a lámpák előtt s nem azt, hogy Shylock, a mindenéből kifosztott, nagyszerü, tragikomikus fájdalmában vergődő, kiált belé a világ igazságtalanságába. Természetesen a szegény fiatalokat is tuldörögte s amellett *Bakó* is ugy szekundált neki, hogy valósággal káromkodásra kényszeritette azokat, akik a müvészetet csak egy kicsit komolyan veszik.

Radó Antal uj forditása hü, dallamos, müvészi munka. Várva vár[t]uk, mert igazán itt az ideje, hogy végre valahára egészen kiszoritsuk Szász Károly forditásait. Ezt bővebben, részletesebben, kegyetlenebbül is meg tudnók indokolni, de eszünkbe jut egy közmondás, amely most hallgatást parancsol. Nil de mortuis.

Megjelenés

Lehotai, *A velencei kalmár. (Repriz a Nemzeti Szinházban),* Budapesti Napló, XII. évf. 107. sz., 1907. máj. 5., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Voltaire […] aki egykor „ivrogne sauvage"-nak nevezte Shakespearet: Voltaire (François-Marie Arouet, 1694–1778) francia író, költő, drámaíró, filozófus, a francia felvilágosodás egyik vezéralakja. Kosztolányi cikkeiben időnként hivatkozott néhány szállóigeszerű megállapítására, továbbá lefordította egy versét *A franciák…* címmel (IK I., 465). Shakespeare-ről tett, Kosztolányi által említett kijelentése, „un sauvage ivre" (kb. 'részeg vadember') *Sémiramis* című drámájához (1748) írt előszavában szerepel (Voltaire 2003, 161).

[1] Shakespeare-elöadásnak. [sh.]

Koszt pub 2.indb 148 2025. 02. 21. 12:44:22

Antoine: André Antoine (1858–1943) francia színész, rendező, szerző, kritikus, akit a modern francia rendezés atyjaként emlegetnek. Kezdeményezésére létesült egy kis párizsi társulat, a Théâtre-Libre (Szabad Színház), amely lehetőséget biztosított olyan fiatal színműíróknak és naturalista drámáknak, akik és amelyek akkor még sem más francia színpadon, sem külföldön nem kaptak nyilvánosságot. A társulat 1897-től Théâtre-Antoine néven működött.

repriz: fölújítás

„arrivé": (fr.) beérkezett, illetve itt kifejezetten: megértett

„Merchant of Venice": Shakespeare ötfelvonásos vígjátékának eredeti címe

Brandes: Georg Brandes (1842–1927) dán irodalomkritikus és -tudós. Kosztolányi egy 1905. februári levelében is említi már Brandest Babitsnak (KDL1, 363), áprilisban pedig Juhász Gyulának (KDL1, 371); egy korábbi cikkében a dán tudós Shakespeare-ről szóló munkájára utal (KDP1/10.). Georg Brandes 1900 és 1907 márciusában is Magyarországra látogatott, és mindkét alkalommal Ibsenről tartott francia nyelvű előadást.

nivellálni: kiegyenlíteni

Iványi: Iványi Jenő (1863–1922) színész, rendező, műfordító. A színiakadémia elvégzése után Szegedre, majd Sopronba, Kolozsvárra szerződött. Többször vendégszerepelt a Nemzeti Színházban és Nagyváradon. 1891-ben párizsi, majd 1893-ban francia, angliai, németországi tanulmányútra ment, megbízásból több darabot fordított, és tudósított a *Fővárosi Lapok,* illetve a *Budapesti Hírlap* számára. Tanulmányútjai után a Nemzeti Színházban, később Kolozsvárott játszott, majd a Nemzetiben maradt haláláig.

Bakó: Bakó László (1872–1928) színész, 1895-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek haláláig tagja volt

szekundált neki: segédkezett

Radó Antal: (1862–1944) magyar író, költő, irodalomtörténész, műfordító, a Kisfaludy Társaság tagja. Radó bírálója volt annak a Kisfaludy Társaság által hirdetett műfordítás-pályázatnak, amelyre 1904-ben Kosztolányi beadta *Childe Harold*-fordítását, ám nem nyert vele (lásd a 48. szöveg jegyzeteit).

uj fordítása: bár a fővárosi színházakban a darab már előbb színre került Lukács Lajos, majd Tóth József fordításában, *A velencei kalmár* először 1853-ban, Ács Zsigmond átültetésében jelent meg. Radó Antal új fordítása 1903-ban készült el.

végre valahára egészen kiszoritsuk Szász Károly fordításait: Szász Károly (1829–1905) magyar költő, drámaíró, műfordító, esztéta, református püspök, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A *Shakespeare minden munkái* című, a Kisfaludy Társaság által 1864–1878 között kiadott vers- és drámafordítások egyik készítője. Kosztolányi fordítói munkáját igen kritikusan szemlélte (Tf, 458–465), egy helyütt egyenesen „élvezhetetlennek" nevezi (Tf, 750–751), majd Shakespeare *Téli rege* című drámájának 1930-as újrafordításakor részletesen indokolja, hogyan és miért nem követte a Szász Károly-féle megoldásokat (NyL, 516–530).

Nil de mortuis: (lat.) a *De mortuis nihil nisi bonum* mondás, azaz halottról jót, vagy semmit rövidített változata

Koszt pub 2.indb 149 2025. 02. 21. 12:44:22

35.

A bosszuálló isten.

(Salom Asch háromfelvonásos drámája.
A németek első vendégjátéka a Vigszinházban.)

A pocsolyára rásüt a nap s már-már gyönyörködünk a napsugarak táncán és az aranyszinben ragyogó pocsolyában is. Mióta Zola poézise beragyogta a csatornákat és a szemétdombokat, nem botránkozunk meg semmin sem, még azon sem, hogy egy drámairó olyan miliőben játszatja le a szindarabját, ahol szines harisnyákban és fölöttébb hiányos öltözetben ugrálnak a hölgyek és szerelem-kereső vendégeket fogadnak a szemünk láttára. Ma azonban a naturalizmus már annyira elpolgárosodott, hogy a piszok, a bün-tanyák és részeg orditozások borzalma még nem jelent feltétlenül költészetet és sikert. Pár év alatt egészen beoltódtunk a naturalizmus szérumával s igy nyugodtan visszautasithatunk egy merésznek látszó nüansztalan drámát, anélkül, hogy forradalomellenes erkölcs-rendőröknek látszanánk.

A lelkes és nemes németek hozták el hozzánk Salom As drámáját, ugyanők, akik annak idején Gorkij Éjjeli menedékhelyével megismertettek bennünket. Ez jutott eszünkbe ma este, mikor végignéztük As drámáját, mert a szinezése és problemája csakugyan igen emlékeztet Gorkijra, aki először szólaltatta meg, erősen, becsületesen, szimfonikusan, a nyomor költészetét. Salom As a szerelem nyomorának költészetét szólaltatta meg. Egy leánynak és családnak összeroppanását látjuk, a becstelen földszintnek és az emeletnek küzdelmét, a szerelem rabszolganőinek s a rabtartóknak szomoru viaskodását, melyben végül a leánykereskedő ártatlan leánya bukik el. Elbuktatja a bosszuálló[1] Jehova, a haragnak zord istene, a hetediziglen verő.

Ez a dráma, mely eredetileg egy kis folyóiratban jelent meg héber nyelven, azután pedig zavaros zsidó-orosz jargonban, ma már több kulturnyelvre le van forditva s ugyszólván végig járta az

[1] bosszuáló [sh.]

Koszt pub 2.indb 150 2025. 02. 21. 12:44:22

egész Európát, nem tudjuk mi réven, talán nehány jelenete, talán rikitó miliője miatt, mindenesetre azonban jogtalanul. Nekünk egy gondolatot, egy frissebb érzelmi impulzust sem adott Salom As; tetszeleg a naturalizmusban, lényegében azonban romantikus s legjobban ott hat meg, ahol – mint Rebekának, a bünös leánykereskedő ártatlan lányának gyönyörüen megirt elcsábitási jelenetében – stilizáltan beszélteti az alakjait. A néző nem tudja, mikor higyjen neki. Akkor-e, mikor vastag ecsettel keni eléje az otromba bordélyos-párt, vagy amikor a májusi esőben fürdőző leányok hajnali illatokról, almafa virágokról beszélnek. Ez a drámairó ingadozik, csiklandja az érzékiséget, engedményeket tesz a karzatnak, a páholynak, nem „egész fából" való, – a népszerüségnél és a szinpadi sikereknél igazán nem érdemel többet.

Bennünket, budapesti közönséget – dicséretünkre legyen mondva – nem tévesztett meg, meglehetősen hüvösen is fogadtuk s inkább a szinészeknek tapsoltunk, akik közül *Wangel* Hedvig, *Schildkraut* Rudolf, *Herzfeld* Guidó ezuttal is elsőrangu müvészeknek mutatkoztak. A Deutsches Theater egységes felfogása, modern rendezése egy müvészi esemény szenzációjával hatott reánk, a sok jó szinész, a nagy olasz és francia szinészek szánalmas világjáró ripacs-truppjai után pedig valóságos müvészi reveláció és üdülés. Itt minden szereplő öntudatosan játszik, mindegyik legény a talpán.

Megjelenés

Lehotai, *A bosszuálló isten. (Salom Asch háromfelvonásos drámája. A németek első vendégjátéka a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 108. sz., 1907. máj. 7., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Salom Asch: vagy Sholem Asch (1880–1957) lengyel-zsidó regény- és drámaíró, valamint esszéista

németek első vendégjátéka: a további előadásokról lásd a 36–39. szövegeket, valamint átfogóan a 36. szöveg Reinhardt-jegyzetét

Gorkij: eredeti nevén Alekszej Makszimovics Peskov (1868–1936) orosz író, drámaíró. 1905-ben részt vett a forradalomban, amiért bebörtönözték, de hamar szabadult. Néhány, a cári rendszert bíráló írása miatt 1906-ban emigrált az Egyesült Államokba, majd Caprira. 1924-ben Kosztolányi olaszországi útja

Koszt pub 2.indb 151 2025. 02. 21. 12:44:22

során személyes látogatást tett sorrentói villájában, és interjút készített vele a *Pesti Hírlap* számára (Szk, 273–278). *Éjjeli menedékhely* című darabjának bemutatójáról is írt színikritikát 1929-ben (SzE II., 556–557).

Éjjeli menedékhelyével megismertettek bennünket: Reinhardt először 1903 májusában a berlini Kleines und Neues Theaterrel érkezett Budapestre. Ekkor három, merőben különböző stílusú művet mutatott be: Makszim Gorkij *Éjjeli menedékhely,* Oscar Wilde *Salome* és Max Halbe *Ifjúság* című műveit.

Wangel Hedvig: Hedwig Wangel (1875–1961) német színpadi és filmszínésznő

Schildkraut Rudolf: Rudolph Schildkraut (1862–1930) oszták színpadi és fimszínész

Herzfeld Guidó: Guido Herzfeld (1851–1923) német színházi és filmszínész

Deutsches Theater: Adolf L'Arronge alapította 1883-ban, azzal a szándékkal, hogy a berlinieknek a meiningeni udvari társulatéhoz hasonló színvonalú színházat hozzon létre. Max Reinhardt 1904-ben lett igazgatója, s tette a világ egyik legjelentősebb színházává.

ripacs-truppjai: rossz társulatai

Koszt pub 2.indb 152 2025. 02. 21. 12:44:22

36.

A béke ünnepe.

(Gerhart Hauptmann háromfelvonásos drámája.
Németek a Vigszinházban.)

Németnek, mindenekelőtt pedig Gerhart Hauptmannak kellett lennie annak, aki a Friedensfest megirására mert vállalkozni, Ibsen tanitványának s amellett egy erősen kiforrott egyéniségnek, aki az objektumát, a családi életet, nemcsak a gondolkozó hüvös perspektivájából, hanem egy érző poétalélek intim közelségéből szemléli. A németeknek köszönjük azokat a lapokat, melyeken legszebben van megörökitve a család meleg poézise, német költő érezhette és érthette meg csak igazán, micsoda átok, ha olyanok élnek együtt, akik semmiképpen sem születtek bele a családba. Ma este ilyen embereket láttunk a Vigszinház deszkáin, kapkodó, szerencsétlen, veszekedő, feleselő, epés embereket, egy boldogtalan házat, ahol soha karácsonyfa nem állott, ahol élő gunyként, komikusan hangzik a béke zsoltára is. Láttuk a fiut, aki egykor kezet emelt az apára, láttuk az apát, aki évek multán először tért vissza az áhitatos karácsonyi lángokhoz s láttunk egy nem sikerült, széthuzó, cinikus családot, amint vonakodva, gunyos vihogással, sápadtan tekintett az aranyködben csillogó idegen vendégre, a karácsonyfára. Ebben a házban nincs béke, még a béke ünnepén sem. Átok, guny, félreértés, civakodás remeg a levegőben, még ha hallgatnak is, mintha egy szunnyadó vihar lenne kitörőben. Ez Hauptmann fiatalkori drámájának magva. Nem egy egyéniséget ismerünk meg, hanem egyéneket, egy egész családot és nyomról-nyomra követhetjük tragikus összeroppanását. Az apa meghasonlik másik fiával is, meghal, a sértett fiu otthagyja a családját a másiknak azonban egy egyszerü leány keze mutatja meg a boldogulás utját s éppen akkor, amikor rozoga családi életük utolsó pillérje is összeomlik, fölcsendül egy szilaj, erős ibseni „leitmotiv", a megváltó szerelem himnusza. Gerhart Hauptmann naturalizmusa itt legszebb diadalát üli, a komikus perpatvar tragikus magaslatra emelkedik, a mindennapi próza

Koszt pub 2.indb 153 2025. 02. 21. 12:44:22

egy széles, komoly szimfóniává sürül. *Reinhardt* Miksa, *Wangel* Hedvig, *Kaysler* Frigyes neveit jegyezzük fel. *Durieux* Tilda egy hiszterikus vénkisasszony szerepében oly müvészettel beszélt és mozgott, hogy játéka reánknézve valóságos müvészi esemény.

Megjelenés

Lehotai, *A béke ünnepe. (Gerhart Hauptmann háromfelvonásos drámája. Németek a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 109. sz., 1907. máj. 8., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A béke ünnepe: Hauptmann 1889-ben írt és 1890-ben Berlinben bemutatott darabjának eredeti címe: *Das Friedensfest: Eine Familienkatastrophe*

„leitmotiv": (ném.) vezérmotívum

Reinhardt Miksa: Max Reinhardt (1873–1943) osztrák születésű színházi és filmrendező, producer, 1905-től a berlini Deutsches Theater igazgatója. Társulatával 1907 és 1914 között minden év májusában Budapesten vendégszerepelt, sőt az első világháború alatt is 1916-ban és 1918-ban, majd a világháborút követően is több évben bemutatta a magyar közönségnek rendezői újításait, melyek hosszú időn keresztül meghatározták az európai színházi törekvéseket. Reinhardt budapesti előadásai a kortárs drámairodalom alkotóival és alkotásaival is igyekeztek megismertetni az érdeklődőket: Schnitzler *Szerelmeskedés,* Wedekind *A tavasz ébredése,* Maeterlinck *A kék madár,* Strindberg *Haláltánc* című műve, Friedrich Freksa pantomimja, a *Sumurun,* Carlo Gozzi és Carl Vollmoeller erősen stilizált *Turandot*ja, Hofmannsthal *Akárki*je tette teljessé Reinhardt műsorait. Kosztolányi több alkalommal ír Reinhardtról, illetve társulatának vendégjátékairól (lásd a 35–39. szövegeket; továbbá SzE I., 109–111, 231–233, 775–777; SzE II., 601–619). Föl lehet figyelni arra, hogy a tízes évek színikritikáiban Kosztolányinál egyre inkább a szemfényvesztő és az artista jelzők dominálnak Reinhardt és társulata jellemzésekor.

Kaysler Frigyes: Friedrich Kayßler (1874–1945) német színpadi és filmszínész

Durieux Tilda: Tilla Durieux, eredetileg Ottilie Godeffroy (1880–1971) osztrák színpadi és hangjátékszínésznő. Kosztolányi 1926-ban két alkalommal is nagyon elismerően ír alakításáról (SzE II., 338–339).

Koszt pub 2.indb 154 2025. 02. 21. 12:44:22

37.

Bunbury.

(Wilde Oszkár négyfelvonásos bohózata. –
Német szinészek a Vigszinházban.)

Putois jut eszünkbe. Putois, Anatole Francenak bájos figurája, aki sohasem élt s akire mégis mindnyájunknak szüksége van, az a láthatatlan ember, akivel ijesztgetjük a gyerekeket, akikre a hazugok rákenik hazugságukat, a szakácsnék titkos bünüket, Putois, aki van és még sincs. Wilde Oszkárnak két ilyen Putoisja van: Bunbury és Ernst s ezt a két nem élő szereplőt – geniális merészség – a többiek közé keveri, sőt mozgatójává teszi annak a groteszk és kedves alkotmánynak, melyet szeretetreméltóan csak triviális komédiának[1] nevez. Természetesen, a szinpad rikitó lámpáinál letörlődik a Putois-k arcáról a spiritualisztikus báj. Anatole France kedves mosolya pedig harsogó, féktelen angol röhejjé szélesül, ámde a körülményekkel számolnunk kell, a comedyk világában vagyunk s Wilde Oszkár bukfenceket akar hányni előttünk.

Két angol gentleman, Jack és Algernon a kényelem és szellemesség szempontjából állandóan szolgálatukban tartják Ernst és Bunbury urakat, láthatatlan házi famulusaikat. Jack a vidéken egy bájos fiatal leányka felett gyámkodik s gyámi tekintélyének fenntartása érdekében sokszor szüksége van Ernst fivérére, a másik pedig szegény, nagybeteg Bunbury barátját használja ürügyül, ha kissé ki akar rugni a hámból. Az Ernst név lassanként misztikus hangzásu lesz, élni kezd a vidéki házban, a gyámleány előtt meg éppen a romlottság és férfiasság titkos glóriájában tündököl már. Egy szép napon azonban Jack gondol egyet és kedves öcscsét egy levéllel egyszerüen kivégzi, gyászruhát ölt és lemegy a vidékre.

Itt van a bonyodalom magva.

Jack a kedvese előtt azonban kénytelen magát Ernstnek kiadni, mert ő is, mint minden leány beleszerelmesedett ebbe a komoly, férfiasan hangzó névbe. Mikor haza megy, még egy ujabb

[1] kemédiának [sh.]

Koszt pub 2.indb 155 2025. 02. 21. 12:44:22

meglepetés várja, találkozik Algernon barátjával, aki, mint feltámadt kedves fivére üdvözli őt és Ernst hősi multjával meghóditja gyámleánya szivét. Két fiatal leány bolondul tehát azért az Ernstért, aki sohasem élt s a bohózat logikájával természetesen mindketten kétségbeesnek, mikor megtudják a valóságot és csak nagy nehézséggel, a bohózatiró diadalmas szellemességével sikerül őket kiragadni a tévedések, zavaros képtelenségek labirintusából.

Wilde comedyjében stilus van, fejetetejére állitott ötletek, féktelen bakugrások, hihetetlen merészségek, kedély, angolosan részeg jókedv és pazar változatosság, melyeket mind-mind a színészeknek kell megértetniök velünk. A németek ma remekeltek ebben. Nem emlitünk neveket, mert az egész szinlapot le kellene másolnunk, hisz ma este mind kitünőek voltak, finomak, mérsékeltek, merészek, angolok, wildeszerüek. Játékuk ugy hatott ránk, mintha egy intelligens ember feketekávénál, a szivarfüsttől kissé megrészegedve tálalná elénk kedves és badar ötleteit. Ebben a könnyedségben és intelligenciában volt sikerük titka. Az ilyen darabokat, melyeket Wilde fogadásból, pár száz üveg pezsgőért rázott ki szmokingja ujjából, nem is lehet másképpen – jobban – játszani.

A színészek mintha azt mondták volna:

– Látjátok, igy pihen, igy mulat, igy tréfálkozik egy nagy ember. Igy bukfencezik Oscar Wilde…

Megjelenés

Lehotai, *Bunbury. (Wilde Oszkár négyfelvonásos bohózata. – Német szinészek a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 110. sz., 1907. máj. 9., 8. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bunbury: Oscar Wilde 1895-ben nagy sikert aratott *Bunbury – avagy jó, ha szilárd az ember* című komédiája. Lásd még az 57. szöveget.

Putois, Anatole Francenak bájos figurája: Putois a *Crainquebille, Putois, Riquet és egyéb hasznos történetek* (1902) című kötet azonos című történetének szereplője. Anatole France (Jacques Anatole François Thibault, 1844–1924) francia iró, költő, kritikus, akadémikus. 1921-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. Kosztolányi már ifjúkori levelezésében említi néhány könyvét, később több alkalommal is ír egy-egy műve megjelenése alkalmából; 1916-ban France-nak egy, a háború mellett kiálló kötete kapcsán azonban megdöbbenésének ad hangot (Szk, 170–177).

Koszt pub 2.indb 156 2025. 02. 21. 12:44:22

38.

Angela. Biztos ur.

(Otto Erich Hartleben kétfelvonásos vigjátéka
és Courteline bohózata. Németek a Vigszinházban.)

A németek játékrendjén ma annak a fiatalon elhalt német irónak neve szerepelt, kinek szenzációs öngyilkossága két év előtt oly nagy port vert fel. *Hartlebent* a németek a Witz és Ironie mesterének ismerik, de a ma bemutatott finom kis aprósága bennünket meglehetősen hidegen hagyott s a szinpadon inkább nevettek, mint a nézőtéren. Nem értjük őt, a témáját, a szatiráját, nem értjük az egész embert s ezt nem kell szégyelnünk, mert bizony semmi sem annyira helyhez kötött, mint a humor, ironia, vigjáték. A társalgás – mint most egy szellemes francia kimutatta – minden hónapban változik, az élc pedig, ha pár száz mértfölddel tovább megyünk, nem élc már. Ami Berlinben humor, Budapesten szinét veszti, elfakul s itt az emberek esetleg éppen azon nevetnek, amitől Berlinben ásitógörcsöt kapnak. *Hartleben* görög klasszicitásra hajló szelleme és meglehetősen józan szatirája sem szól bele a lelkünkbe. Egyetlen egy szinésznőt bámultunk *Wangel* Hedviget, Angela alakitóját. Egy kedves, kacagó, durcás leányt játszott, aki egyszerre három férfit vezet az orránál fogva s mindhármat szerencsésen faképnél hagyja. Ennyi természetességgel ritkán tárja elénk szinésznő az „ewig weibliche"-t, a duzzogó csapodárságot, a kész odaadást, a macskaszerü hizelgést s mindegyikre hány finom árnyalata, hány szine, hány hangja volt. A Courteline[1] darabnál, melyet a mi[2] Tháliánk három év előtt mutatott be s az idén is felelevenitette, ismét a rendezés boszorkányos ügyességét[3] csodáltuk. A berliniek valóban urai a stilusnak s az, amit köznyelven rendezésnek nevezünk, náluk igazi megértés, igazi müvészet. Tegnap egészen Wildet adták, tegnapelőtt egészen Hauptmannt, ma egészen Courtelinet adták. Az előadás diabolikus tempóban

[1] Conrteline [sh.]
[2] ami [sh.]
[3] ügyességet [sh.]

Koszt pub 2.indb 157 2025. 02. 21. 12:44:22

hanyatt-homlok rohant előre, a szegény logika tótágast állott, szemtelenül badar ötletek őrült fortissimojukkal, csikorgó disszonanciájukkal hatottak, – maga Courteline tombolt a szinpadon. Két színész pedig, *Schildkraut* Rudolf és *Biensteldt* Pál valósággal elkápráztatta a nézőtért mélységesen megfigyelt karrikaturájával. Ez a két nagy színész még bohóc-ruhájában is ott hordja a müvészi elmélyedés és a pszichologia kátéját.

Megjelenés

Lehotai, *Angela. Biztos ur. (Otto Erich Hartleben kétfelvonásos vigjátéka és Courteline bohózata. Németek a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 111. sz., 1907. máj. 10., 5. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Otto Erich Hartleben: (1864–1905) német költő és drámaíró, az *Angela* 1891-es komédiája

Courteline: Georges Courteline, eredeti nevén Georges Victor Marcel Moinaux (1858–1929) francia író, drámaíró. Kosztolányi írt színikritikát önálló, majd társszerzős darabjairól (KDP1/161.; SzE I., 346–348), s az ő fordításában jelent meg a *Boubouroche és négy kis bolondság* című kötet (1912).

Witz és Ironie: (ném.) vicc és irónia

„ewig weibliche": (ném.) örök női/asszonyi, mely fordulat Goethe *Faust*jának második részéből vált elhíresültté (II. 5.7). Ibsen címszereplője is fölidézi a *Peer Gynt*ben.

fortissimojukkal: (ol.) igen erős

Biensteldt Pál: Paul Biensfeldt (1869–1933) német színpadi és filmszínész

Koszt pub 2.indb 158 2025. 02. 21. 12:44:22

39.

Tavaszi ébredés.

(Frank Wedekind gyermektragédiája.
Németek a Vigszinházban.)

Künn a körutakon a nyárrá hevült tavasz tüzes preludiumot játszik Frank Wedekind Frühlingserwachen-jához. Tavasz van az ébredő erdőkben, az aszfalton, a köveken; a ruhatárban is csodálatosan kivirágzott tavaszi kalapok rikitanak, a nézőtéren tavaszi nyakkendők, tavaszi bluzok s a szinpad deszkáin egy bizarr, átkosan buja szindarab bontja ki gyászos, mérgesen-édes illatu virágát, Wedekind gyermektragédiája, melyet Reinhardték hoztak magukkal Budapestre. Ez a tragédia mintha csak ontaná magából az izzó, perzselő hőhullámokat, hozzánk ér elernyesztő melege s a szinház levegője tüzzé változik. Az átkos tavasz, a „printemps maudit" vonul fel infernális dübörgéssel és kérlelhetetlenül követeli a maga jogait a gyermekeken, ártatlan, gyenge, fiatal fiukon és leányokon, akik elfulladt mellel, összeszoruló torokkal küzdenek ellene, meginganak és elbuknak. Közöttük pedig maga Wedekind áll, a bolond bábjáték igazgatója, reájuk mutat és hidegen, közönyösen mosolyog.

Az élet misztikumát érezzük ki ebből a tragédiából. Maeterlinckra emlékezünk, azokra a misztikus játékaira, melyekben a közelgő halál halk lépéseitől rémül és sápad mindenki; valaki jő, valaki kisért, valami végzetesség reszket a viharos atmoszférában[1] és érezzük, ez a láthatatlan erő mozgatja az egész bábszinházat. Itt azonban maga a kegyetlen élet ez a titokzatosság. A harc egyenlőtlen, brutális, mert vele szemben fegyvertelen gyermekek állanak, mitsem tudók, mitsem sejtők, összekötött kézzel és lábbal küzdők, félve tiltakozók és mosolyogva elbukók.

A hangulat kissé kórházi és perverz, de csak első pillanatra, egy magasabb szempontból minden elsimul a természetesség harmó-

[1] atmoszférában [sh.]

Koszt pub 2.indb 159 2025. 02. 21. 12:44:22

niájába és vádolva kiált vissza akadékoskodó kifogásainkra. Ezek a betegen szeretkező gyermekek egytől-egyig igazi és természetes emberek, a fiukban és leányokban benne van a férfi zsarnoki vágyával és az asszony vészthozó bájával, amint a cirkuszok üvegdobozba zárt krokodilusában is ott szunnyadozik már a dzsungelek félelmes kajmukja. Csak hunyjuk le a szemünket, legyünk őszinték önmagunkhoz és mindent megértünk.

Tizennégy-tizenöt éves fiukkal és leányokkal találkozunk, akiknek a fejük egyszerre tüzbe merül s ártatlan liliom-testükkel révedezve, tapogatózva indulnak el a szerelem poklában. Ki ne ismerné a diákszobák, az iskolaudvarok titkait? Ki ne látta volna, mint virágzanak ki a sárga penzumok, a görög tankönyvek fölött az első vágyak rózsái? Wedekind ezt meglátta, a költő szemével látta meg s mint egy igazi poéta, mint egy tudós, mint egy uj Kraft-Ebing felemelt fővel, dacos vakmerőséggel hatolt be ebbe a szomoru világba.

Wendla Bergmann, a kis tizennégy éves leányka nem tud aludni. Párnái parázszsá válnak feje alatt és panaszkodik az anyjának, szeretne meghalni. Felcsendülnek az első melódiák, a szerelem ősi szentimentálizmusának fuvola-hangjai. Nincs menekvés sehol sem, az élet halad tovább s bármerre fordul, mindenütt tüzbe, perzselő zsarátnokba lép. Apró, csitri leányok égkék s rózsaszinü atlasz ingekről ábrándoznak és lázas fejjel festik ki csábitó toalettjüket, rózsaszinü kalap, rózsaszinü cipő, minden csepp rózsaszin, csak a harisnya éjfekete. Ezek a kis leányok dacosak, óvatosak, az „örök asszonyi" ébred fel bennük, lázadozva utasitják vissza a naiv gólya-mesét és összeszoritott fogakkal, merészen hintik a züllött öngyilkos diák koporsójára a vérvörös héricset, szerelmük néma vallomását.

Wedekind pár szóval széditő perspektivákat nyit.

Látjuk a diák-szobát, halljuk a diák-filozófusok első atheisztikus vitáit, érezzük a megcsömörödött fiatalság iskola-undorát, mig künn a langyos tavaszi szellő fujdogál s a tulfütött agy arról álmodozik, milyen jó lenne driádnak lenni valamelyik nedves, élettől reszkető fában. A dekolletált coeur-dáma szerelmes álmokat lop a párnáik alá s a fantázia égkék trikókat lát maga előtt, egy diák pedig Palma Vecchio márvány Vénuszának vall szerelmet.

Koszt pub 2.indb 160 2025. 02. 21. 12:44:22

Ruháik fojtogatják őket s a mellényüket felszakitják, mint a virág[1] a kehely-leveleit tavaszsza[l].

Ebben a miliőben találkozunk Melchiorral, aki a kis Wendlának végzete lesz és Móriccal, akit a hájfejü, szuszogó pedagógusok a halálba kergetnek. Ezek az urak a konferenciaszoba gutaütéses melegében törvényt látnak a szegény diákon, aki megérezte a tavaszi ébredést és ezért valósággal halálra itélték őt. A tanári kar pedig megszavazza, hogy az egyetlen ablakot is be kell falaztatni.

Ez a gyilkos, fekete és kaján guny azonban oly előkelő, hogy távol van tőle minden tanitási szándék, mint egyáltalában az egész darabtól. Wedekind lát, leir, vállát vonja s nevet hideg, szomoru kacajjal. Az ő mosolya a koponya vigyorgása.

A diáktragédia a temetőben végződik. Ott látjuk viszont Melchiort, amint Wendla sirfeliratát betüzi, az élet és a halál között vergődik és öngyilkos barátja, kezében a koponyájával, kikél a sirból. Ekkor jelenik meg a „vermummter Herr", Wedekind filozófiájának megtestesülése, az élet jogainak hirdetője s visszatériti a halni készülőt az életbe. Az erkölcs? Diákgyerekeknek való mese és lényegében nem egyéb, mint bölcs megalkuvás a „Sollen" és „Wollen", a parancsoló szükségesség és az akarat között. A fiu hallgat reája s megy vele, nem tudjuk, meddig, nem tudjuk, hová, de kijut a temetőből és visszatér az élethez. Az álarcos ur karon fogja, de nem veszi le az álarcát.

A „vermummter Herr"-nek, akit nálunk is maga Wedekind játszott, ezuttal mégis le kellett álcáznia magát, mert a közönség tomboló lelkesedéssel kivánta látni a költő magas, elegáns alakját. Ma különben valóságos forradalom volt a szinházban, a nézőtér csatatérré változott, hol az ellentétes müvészi irányok viaskodva keltek sikra. A második felvonás egyik jelenete után pedig egy – hir szerint előre felbérelt – klerikális csapat fütyülni kezdett, mire az egész szinház tapssal, éljenzéssel zajos ellentüntetést rendezett. De a hangulat mégis forró lett, többen felkeltek helyükről s már már pániktól kellett tartani, mikor a nyugalom végre helyreállott. A szinészek közül *Eibenschütz* Camilla, *Henrich* György, *Jakobi* Bernáth csodálatosan hozzátörték magukat a miliőhöz, szinte

[1] irág [sh.]

Koszt pub 2.indb 161 2025. 02. 21. 12:44:22

visszatörpültek a gyerekkorba. *Wedekind* mint színész és mint iró – gyönyörü, izgalmas sikert aratott.

Taps és fütty: szebb, nagyszerübb diadalt, irónak, merész és uj müvésznek el sem tudok képzelni!

Megjelenés

Lehotai, *Tavaszi ébredés. (Frank Wedekind gyermektragédiája. Németek a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 113. sz., 1907. máj. 12., 8–9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Megjegyzések

A szövegben egy hasáb sajtóhiba folytán elcsúszott. Minthogy két mondatot szakított meg, eredeti helyének megállapítása nem volt kétséges; a nyilvánvalóan tördelői tévedést jelölés nélkül javítottuk.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

preludiumot: (zenei kifejezésből) előjátékot

Reinhardték hoztak magukkal Budapestre: a berlini Deutsches Theater 1907-es vendégjátékának műsorában szerepelt Wedekind darabja (lásd a 35–38. szövegeket is)

átkos tavasz, a „printemps maudit”: a kifejezés minden bizonnyal utalás Pierre-Jean de Béranger francia lírikus azonos című alkotására

infernális: pokoli

kajmukja: valószínűleg kajmánja

Kraft-Ebing: Richard Freiherr von Krafft-Ebing (1840–1902) német-osztrák orvos, igazságügyi orvosszakértő, pszichiáter és szexológus. A korban közismert műve a *Psychopatia Sexualis* (1886), amely a nemi érintkezés szerepét kizárólag a fajfenntartásra korlátozta, egyéb tekintetben perverziónak minősítette.

atlasz ingekről: sima, fényes felületű szövetből készült ingek

„örök asszonyi”: vagy németül „ewig weibliche” mely fordulat Goethe *Faust*jának második részéből vált elhíresülttté (II. 5.7). Ibsen címszereplője is fölidézi a *Peer Gynt*ben.

driádnak: a driád fában lakó nimfa az ógörög mitológiában és vallásban, a görög *drüsz* (tölgyfa, olajfa) nyomán

dekolletált: dekoltált, vagyis mélyen kivágott; itt: merész

coeur-dáma: (fr.) a piros dáma a kártyafigurák közül

Palma Vecchio márvány Vénuszának: Jacopo Palma il Vecchio (Jacopo Negretti, 1480–1528) velencei reneszánsz festő. Itt gyaníthatóan a drezdai gyűjteményben található, 1520 körül keletkezett alkotásáról van szó, mely egy fekvő Vénuszt ábrázol.

„vermummter Herr”: (ném.) álruhás úr

Koszt pub 2.indb 162 2025. 02. 21. 12:44:22

nálunk is maga Wedekind játszott: a drámaíró gyakorta föllépett saját darabjaiban

Eibenschütz Camilla: Camilla Eibenschütz (1884–1958) német színésznő

Henrich György: Georg August Friedrich Hermann Schulz (1893–1946), ismertebb nevén Heinrich George, német színpadi és filmszínész

Jakobi Bernáth: Bernhard von Jacobi (1880–1914) német színész

Koszt pub 2.indb 163 2025. 02. 21. 12:44:22

40.

Frank Wedekind.

A Vigszinházban ma délután a közönség Wedekinddel, a humoristával, a szatirikussal, a szatanikus költővel ismerkedett meg, a kétségbeesésnek[1] annak az ördögi és cinikus vigságával, melyet versébe igy szoritott be a költő:

> Glücklich der gesund und heiter
> Über frische Gräber hopst…
> Tanzend auf der Galgenleiter
> Hat sich niemand noch gemopst.

Ezuttal csakugyan ezt a sirok fölött való bukfencezést és ugrándozást láttuk a *Kammersängerben,* abban a vigjátékban, melybe csodálatosan össze van süritve, négy fal közé gyömöszölve az egész lihegve loholó, automobil-sebességgel haladó modern élet. A vigjáték után maga Wedekind olvasta fel darabját, a *Todtentanzot,* az érzékiség egy gyászos szépségü költeményét, melyből orgonazugásként hallik ki a prostitució átkának baudelairei szimfoniája. Igazi danse macabre ez. Borzasztó és megrenditő hallani magától Wedekindtől, aki cinikus és jeges nyugalommal, néha egy fölényes gesztussal, máskor fejéhez kapkodva, sokszor idegesen, sivitva deklamálja. Szemöldökei ilyenkor egy diabolikus ivben futnak össze, porcellán-fehér fogai villognak, az ember önkénytelenül Baudelaire-re gondol. Végül három kuplét adott elő, kezében egy gitárral, a régi Bänkelsänger-stilusban. A zsák-utcák pornográf[2] dalait halálos komolysággal, tragikus grimace-szal dudolja, mintha világ-teremtő eszméről lenne szó csak olykor billenti[3] meg gitárja hurjait. A publikum ilyenkor tapsol, Wedekind

[1] kétségbesésnek [sh.]
[2] zsák-utcák-pornográf [sh.]
[3] hillenti [sh.]

Koszt pub 2.indb 164 2025. 02. 21. 12:44:22

pedig komolyan hajlik meg. Ez a köszönete is csupa szatira és guny.

Megjelenés

(K. D.), *Frank Wedekind,* Budapesti Napló, XII. évf. 115. sz., 1907. máj. 15., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A Vigszinházban ma délután: budapesti tartózkodása során Wedekind matinét tartott a főváros közönségének, amelynek bevételét a Budapesti Újságírók Egyesülete segítőőalapjának ajánlotta föl, ahogy erről a *Pesti Napló* 1907. május 24-ei számában olvasható, *A Wedekind-matiné jövedelme* című hír is beszámolt.

Glücklich der gesund […]: (ném.) Wedekind *A négy évszak* ciklusa *Tél* című versének részlete, amelynek első sora így hangzik: „Glücklich wer geschickt und heiter", az utolsó pedig: „Hat sich keiner noch gemopst."

Kammersängerben: A kamaraénekes című Wedekind-műben

Todtentanzot: helyesen *Totentanz,* vagyis *Haláltánc,* Wedekind műve

baudelairei: Charles Baudelaire (1821–1867) francia költő, Kosztolányi korai levelezésében sokszor emlegette mint példaképet, számos versét lefordította (MK1, 121–131; IK I., 502–521), s több önálló írást szentelt életének, műveinek (KDP1/113.; Szk, 115–118, 459–463; EuK, 32–34).

danse macabre: (fr.) haláltánc

régi Bänkelsänger-stilusban: (ném.) vásári dalnok, aki piaci vásárok alkalmával, egy kis emelvényen állva történeti eseményekről, gyilkosságokról népies jellegű költeményeket szavalt vagy énekelt, miközben egy festményen mutatta az előadott esemény fő részleteit

Koszt pub 2.indb 165 2025. 02. 21. 12:44:22

41.

Pásztor Árpád: Uj versek.

„Ábrándjaimnak milyen célja van? – Oh mit feleljek?… Keresem magam."

Kapjuk ki ezt a két sort Pásztor Árpád[1] uj verskötetéből és világitsunk velük poézisének mélyébe. Pásztor Árpád azon a magatört uton, melyen annak idején elindult, egyik érdekes állomáshoz érkezett, mert nála, semmi kétség, nemcsak az embernek, hanem a költőnek első és utolsó célja, hogy önmagára leljen. Ebben az uj verseskönyvben találunk olyan hangokat, eredeti és merész, sokszor kicsit disszonáns hangokat is, melyek nekünk a küzdés, folytonos maga-legyőzés és tulhaladás diadalmas és szépséges viaskodásáról beszélnek.[2] Ez a finom lelkü poéta, aki Arlecchino könnyes és édes dalait énekelte és a muló idő melankóliáját lehellte bele holdfényes verseibe, ma vaspánttal ötvözi lantját, uj, kemény acélhurokkal húrozza föl s a forradalom szelét súgatja át rajta. Ez az az uj költő, akivel meg kell ismerkednünk. Pásztor Árpád uj húrt üt meg.

Folytatja amit elkezdett néhány poétánk és végeredményben azt akarja, amit a külföldön Rudyard Kipling, Morris Rosenfeld és sok más. A mi[3] nyelvünk eddig még nem lágyult meg ezekhez a kemény melódiákhoz, a makrancos szavak gyakran lázadoznak az élet könnyes, kegyetlen prózája ellen, de ő pompásan győzedelmeskedik felettük. A kezdés diadala az övé. Olvassuk el *A pénzt,*[4] melyből kidübörög az aranyok ördögi tánca s olvassuk el aztán az *Amathonte vázáját* és látjuk van és lessz forradalmi liránk, mely merész, egészséges s amellett nem néptribun-hangu, izléses. A többi költeményekben a régi szelid álmodóval találkozunk

[1] Arpád [sh.]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[3] Ami [sh.]
[4] [sh.: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 166 2025. 02. 21. 12:44:22

s szivből örülünk a viszontlátásnak. Az örök eszmék és örök álmok mellódiáit halljuk. Sorrentoban például meglátja a piszkos bárkákat, melyeken szegény halászok[1] lebegnek át, akik

„Ugy kelnek át a fényes habokon,
Mint a gőgös, nagy Nero egykoron."

Ez a szubtilis ötlet illuziót kelt s a könyv lapjára eleveniti ki az egész napfényes, olasz életet, az örök visszatérés ideáját. Nagyon kedvesek nekünk azok[2] a versei is, ahol a változás kisért s a közelgő öregkor rajzolja utunkra lilás, alkonyuló árny-csipkéit, ősziesen bágyadt nüanszait. *(Alkony a Vágparton.)* Ezen a köteten Herakleitos filozófiája reszket s bizonyára itt van a sulypontja is. Pásztor Árpád nagyobb, ha elhallgat valamit, mintha ki akarna mondani mindent. Magába fojt egy sóhajt, egy gondolatot, a verssorokba fojtja a poézist. A régi álmodó és az uj harcos-poéta jelenik meg tehát előttünk. Egy uj ember, akit már ismerünk és szeretünk.

Megjelenés

D., *Pásztor Árpád: Uj versek,* Budapesti Napló, XII. évf. 116. sz., 1907. máj. 16., 11. Rovat: Tudomány, Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pásztor Árpád: (1877–1940) magyar író, újságíró, riporter, műfordító. A *Magyarország,* a *Budapesti Napló* és *Az Est* munkatársa volt. Kosztolányi 1904. július 21-én, Babits Mihálynak küldött levelében Pásztor Árpád Poe-fordítását – barátjáéval ellentétben – „hűtelen és értelmetlen, badar" munkának minősítette (KDL1, 129). 1917-ben, Pásztor *Regényalakok* című interjúkötetéről ugyan elismerő kritikát közölt (Tf, 352–353), két drámájának bemutatójáról igencsak bírálóan szólt 1909-ben és 1925-ben (SzE I., 719–722).

Arlecchino: avagy Harlekin, az olasz commedia dell'arte jellegzetes alakja

Morris Rosenfeld: (Moshe Jacob Alter, 1862–1923) jiddis költő

Herakleitos filozófiája: Epheszoszi Hérakleitosz (kb. Kr. e. 535–475) preszókratikus filozófus. Kosztolányi nyilvánvalóan az ókori bölcsnek a dolgok változékonyságáról megfogalmazott nézetére utal.

[1] halások [sh.]
[2] azek [sh.]

Koszt pub 2.indb 167 2025. 02. 21. 12:44:22

42.

Zrínyi György házassága.

(Sajó Sándor háromfelvonásos történelmi vigjátéka, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.)

Sajó Sándor darabja akadémiai dijat nyert s – mentségére legyen mondva – bizonyára meg sem irta volna, ha nincs Akadémia. Nem ő felel tehát a darabjáért, hanem az az intézet, mely tunyán és álmos lomhasággal kérődzik a multon, megmérgezi a levegőt maga körül és azt az egészséges, szüzi humuszt, amely ki nem pattant csirákat, gyönyörü és izgató igéreteket rejt magában. Az ő virágai *a priori* nemzetiszinüek s már hősi tollbóbitákkal, rikitó kokárdákkal ékesen bujnak ki a napvilágra. Ez a tudományos társaság megteremtette a maga miliőjét, iróit, csak közönséget nem tudott teremteni, amely olvasná is őket.[1] Nála minden müfaj jogosult, legkivált az unalmas.

Sajó Sándor darabja ebből[2] a taplós, poros szárazságból fakadt ki. Nem mondhatjuk ki reá, hogy égbekiáltóan rossz és mégis azt szeretnők mondani. A biráló tulajdonképpen az „embarras de richesse"-ben van és a sok sivárság és kezdetlegesség láttára zavarba jön, mit kifogásoljon először. Üres és hideg ez a vigjáték, aritmetikai szabályok szerint felépitett, hazafias felbuzdulásokkal körültüzdelt, derékszögü faháromszöggel kiszerkesztett és kiizzadó, ugy, hogy az ember mindent talál benne, csak poézist nem. A cselekmény is bájos parallelben halad és az Akadémia vaskövetkezetességét[3] szem előtt tartva két házassággal végződik. Valami szabálytalanságot, valami merészséget, valami geniális kiruccanást, valami költészetet keresünk, mert érezzük, baj van.

Széchy elszakitja Zrinyi Györgyöt a menyasszonyától, Bánffy Magdolnától s szigoru szimetriával nyomban beléje szeret a fia. A bonyodalom minden felvonásban ily alakban jelentkezik. Az elsőben Zrinyi György beleszeret Széchy leányába, a leány azonban

[1] öket. [sh.]
[2] ebböl [sh.]
[3] vaskövezetességét [sh.]

Koszt pub 2.indb 168 2025. 02. 21. 12:44:22

a többi felvonások érdekében ellenkezik; a másodikban Magdolna már nem tiltakozik, az apj[a] azonban annál inkább; a harmadikban pedig jő a konvencionális apai áldás. Mindez számtan, rideg aritmetika, logika és következetesség nélkül.

Érdekes, hogy sül nyélbe ez a nüansztalan vigjáték is. Az apa kézen[1] fogja a vőlegényt s eleinte eszeágában sincs, hogy Zrinyi György pápista. Később azonban – minden ok nélkül – éppen ez lesz a bonyodalom gerince.[2] A leány meg, aki előbb tudni sem akart felőle, egyszerre halálosan belészeret, mert látja, hogy jó hazafi. Ilyenek *Sajó* Sándornak a motivumai.[3] Mindez kétségbeejtő és szomoru lenne, ha nem volna annyira mulatságos.

Az előadás jobb volt a darabnál. *Szacsvay* ma szerepkörében mozgott, *Kürthy, Horváth* kis szerepeikben sok finomat produkáltak, *Gabányi* pedig, aki egy XVII. századbeli nyakas protestánsot játszott, kitünő maszkjával és pompás játékával lepett meg bennünket.

Egyébként sivár és unalmas est volt. A páholyok tátongtak az ürességtől. A publikum immel-ámmal tapsolt a szinészeknek, a szerzőnek, mintegy önmagával szemben teljesitve kötelességet. Az ilyen darabot száz aranynyal és nem tapssal szokták jutalmazni.

Megjelenés

Lehotai, *Zrínyi György házassága. (Sajó Sándor háromfelvonásos történelmi vigjátéka, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 118. sz., 1907. máj. 18., 8–9. Rovat: Szinház, Müvészet. *A mai szinházi est* a rovaton belül közös címe a Lehotai és a H.-B. Gy. [Hegedüs-Bite Gyula] aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zrínyi György: (1599–1626) horvát bán, Zrínyi Miklós költő apja

Sajó Sándor: (1868–1933) költő, tanár, drámaíró, az Akadémia levelező tagja

akadémiai dijat nyert: 1902-ben Teleki-díjat nyert művével

„embarras de richesse": (fr.) a bőség zavara

aritmetikai: számtani

[1] készen [sh.]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[3] mutivumai. [sh.]

Koszt pub 2.indb 169 2025. 02. 21. 12:44:22

Széchy elszakitja Zrinyi Györgyöt a menyasszonyától, Bánffy Magdolnától: Kosztolányi összekeveri a szereplők keresztneveit, Zrinyi György menyasszonya ugyanis nem Bánffy Magdolna, hanem Mária volt, de végül Széchy Magdolnát veszi feleségül, Bánffy Mária pedig Széchy Tamás fiával, Miklóssal kel egybe

pápista: a katolikusok társalgási nyelvben (főként protestánsok körében) használt, esetenként gunyoros elnevezése

Gabányi: Gabányi Árpád (1855–1915) színész, rendező. 1884-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött, amelynek 1912-ig maradt a tagja. Kosztolányi 1912-ben, a színész nyugalmazása alkalmából közölt *A Hét*ben elismerő cikket munkásságáról, halálakor pedig a *Nyugat*ban búcsúztott tőle (SzE II., 363–367).

Koszt pub 2.indb 170 2025. 02. 21. 12:44:22

43.

Földi istenek.

Ujra egy hir D'Annunzióról, ujra essék hasra a tisztelt világ és bámulja ő istenségét, aki most már a halál hüs vermeibe is beviszi a reklámot és azon töri lángeszü és kopasz fejét, milyen koporsóban nyugodjék az a tetem, amely meleg korában több tucat könyvvel vágta kupán ezt a nyomorult sárgolyót. D'Annunzio méltóképen készül meghalni. Ő fensége már magához is citált egy florenci épitészt s megrendelte nála bizanci stilü történelmi koporsóját, valamint azt az allegorikus szoborcsoportot is, amely sirja fölött költészetéről fog beszélni a jövendő nemzedékeknek, sőt az Adriai-tenger egy öblében már ki is pécézte azt a helyet, ahol majd álmatlan álmát fogja aludni. Mindez nem tréfa, kedves olvasó, hanem szomoru, sulyos valóság. Ha pedig pár hét mulva azt méltóztatik olvasni, hogy a nagy olasz templomot épittet[1] magának, felállitja kies parkjában a szobrát s egy hozzázarándokló körmenet élén felfedezi, hogy tulajdonképpen ő az uristen, az sem lesz tréfa, hanem még szomorubb és még sulyosabb valóság. Ez az értékes és érdekes poéta megy azon az uton, melyen megindult s ugy látszik, már végképpen az a végzete, hogy még a temetésének harsonái is reklám-kürtök legyenek s a gyászdobját egy cirkuszi bohóc verje.

Minket ezek a tragikus zöldségek meglehetősen hidegen hagynak és semmi okunk sincs, hogy müvészetét, egész eredeti, finom költészetét kevésbbé szeressük, ámde ma már csakugyan azon a ponton áll, hogy objektumunkká válik, melyből több érdekes dolgot tudunk leolvasni. A lélektani kisérletezőből kisérleti nyul lett, a kor-jelenségből kór-jelenség. Itt van egy iró, akit a XX. század egyéniségkultusza egyszerüen őrültté tett. Száz és száz ujságiró setteng a sarkába s ha köhhent egyet, felirják, hogy mit köhhentett, milyen szellemeset, világ-rengetőt és eget-rázót köhhentett.

[1] épittett [sh.]

Koszt pub 2.indb 171 2025. 02. 21. 12:44:22

Azután ir egy drámát, mely véletlenül csakugyan visszafelé sült el s más dicsérő hiányában maga biggyeszt eléje egy dagályos előszót, melyben a világegyetem s a naprendszer költőjévé nevezi ki magát, az amerikaiaknak pedig, akik egy kisebb vagyont ajánlanak fel neki azért, hogy láthassák, azt üzeni, hogy ez neki cigaretta-pénzre sem elég.

Mindez nem egészen pose, de nem puszta cézári dölyf sem. D'Annunzio egyszerüen az idealizmus felfelé tornyosuló hullámormán lebeg s az idő lázában inkább él kifelé, mint befelé, kommentálja magát, ahelyett, hogy korrigálná. A modern ember magalátása az ő tragikuma, az öntudatlan öntudatosság, a modern kor üzletivé durvult lelki finomsága az ő komikuma. Egy költő ő, aki, mielőtt befejezné ércnél maradandóbb alkotását, előre felállitja a monumentumát. Ma azonban keményre feszülő ajkfodrán olyan mosoly jelenik meg, melyről nem tudjuk, a földi isteneké vagy az elmegyógyintézetek betegeié-e?

Megjelenés

Lehotai, *Földi istenek,* Budapesti Napló, XII. évf. 129. sz., 1907. máj. 31., 4. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ujra egy hir D'Annunzióról: lásd a 11. és a 25. szöveget is

florenci: firenzei

az amerikaiaknak pedig […] azt üzeni: a *Budapesti Napló* 1907. május 24-ei, név nélküli rövidhíre arról számolt be, hogy D'Annunziót Dél-Amerikába hívták esztétikai előadásokat tartani mintegy kétszázezer líra honorárium fejében. Ez – mint a lap megjegyzi – meglehetősen jó ajánlat volt, hiszen „mégis csak többet kinálnak, mint nyolcvanezer frankot, amennyibe tudvalevőleg d'Annunziónak a cigaretták kerülnek".

Koszt pub 2.indb 172 2025. 02. 21. 12:44:22

44.

Fátum.

(Zsiros István háromfelvonásos drámája,
melyet ma este mutat be a Nemzeti Szinház.)

Konvencionális katonaszerelem, garnizonromantika, egy pár honvéd-egyenruha, egy hamiskártyás, párbajsegédek, közjegyző, kegyelmes tábornok mint édes papa, elcsábitott leány, grófok, ápolók, sóhajok, nyögések, sőt sikolyok, orvosok s végül az öreg, banális halál. Az ember tépelődve nézi a zavaros ember-gomolyagot s az a benyomása, hogy itt egyik sem tudja, mit beszél a másik; azután rájön, hogy mindez alapjában igen mulatságos és gyönyörködik, mint licitálják tul egymást mulatságos naivságokkal. A cél homályos előttünk. A szerző azonban, aki aktiv főhadnagya egy budapesti tüzérezrednek meggyón egy ujságirónak s elárulja, hogy „problématikus darab"-ot akar irni a párbajról, Sudermann és a Morituri után. Engedjük meg, *Zsiros* drámai laposságban csakugyan versenyez is német kollegájával, de a tetejébe még irni sem tud, naiv és gyerekesen mulattató; tessék elképzelni, egy dadogó, magyar Sudermann bukdácsol előttünk, aki a tölgyfakoszoru helyett babér dicsőségére áhitozik s a párbajról mondott forradalmi igazságaival akar elképeszteni. Másodszor fedezi fel Amerikát.

Micsoda érdekel ma bennünket a párbajban?[1] A párbajellenes ligák s a dramaturgok eddig is elnyütték ezt a kiérdemült témát, ugy hogy ma már csak arra jó, hogy néhány vergődő dráma ballonját fujja tele üres, puffasztó szusszal. Ha a drámairó nem tud izgalmakat kelteni s idegeink felvillanyozására gyenge, párbajhangulatot locsol szét a levegőben, ideges embereket rángat előttünk, hogy a talmi izgalom a szinpadról átragadjon valahogy a nézőtérre is. Régi fogás. A hős párbajozik s természetesen szerelmes; a párbaj előtt való napon megjelenik a szobájában a nő, a hős hideg, udvarias, ellenben jön az árva leány, kinek anyja mosóné volt s apját hajókötél ütötte le és aki mégis hü és annyira odaadó, hogy

[1] bennünket párbajban? [sh.]

Koszt pub 2.indb 173 2025. 02. 21. 12:44:22

a második felvonás végén már anyának érzi magát; mindezeknek koronájául pedig látjuk a katonatisztet párnák között fuldoklani, vérzeni, haldoklani, halljuk az ősz katona-apát körmondatokat szavalni,[1] kettőspontokat kihörögni és pontosvesszőket kilihegni, majd nők sirnak, megjelennek, ujra eltünnek és a drámának vége. Mindez Sudermann-stilus – Sudermann irói ereje és ötletessége nélkül – dráma-mesteremberi fogás, komikus és fontoskodó félmüveltség, naiv és bájos gőgicsélés, kisdedóvói humor s ha nem a Nemzeti Szinházban történnék, azt hinnők, hogy áprilist járatnak velünk, a Nemzeti Szinház igazgatója azonban illő és hivatalos komolysággal veszi *Zsiros* drámáját és rejtélyesen mosolyog.

Véres guny és kegyetlen tréfa az is, hogy nálunk ilyen naiv szerzőket egyáltalán is szinpadra engednek. Nincs mulatságosabb, mint egy naiv drámairó. Peckes, komolykodó stilusuk az önkénytelen humornak valóságos remeklése, alakjaik, elkényszeredett embereik a borbély-cimtábla torz portréjaihoz hasonlóak. Ezek a szinpadi babák állandóan az elemi iskolai olvasó könyvek udvariasságait vágják egymás fejéhez. Az apa legnagyobb megindultságában azt mondja leányának: „Ha kivánja *szived,* jőjj haza." A gróf „szereti a kedvesét a sirig, sőt a siron tul is." Ez a „müvelt" emberek stilusa, a politikai csizmadiák és a magyar drámák társalgási modora.

A szinészekről csak annyit irunk, hogy *Beregi, Császár* és *Dezső* csinos honvéduniformisban domboritanak s fessebbek, mint valaha.

A siker? Kell-e mondanunk? Ezek után majdnem bizonyos.

Megjelenés

D., *Fátum. (Zsiros István háromfelvonásos drámája, melyet ma este mutat be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 129. sz., 1907. máj. 31., 8. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zsiros István: Zsíros István (1873–1917) újvidéki születésű császári és királyi katonatiszt, színműíró

[1] szavalni. [sh.]

Koszt pub 2.indb 174 2025. 02. 21. 12:44:22

Morituri: a Kosztolányi által említett 1896-os Sudermann-mű három egyfölvonásos színműből áll. A közös cím a római gladiátorok császárhoz intézett üdvözletére utal: Ave, Caesar, morituri te salutant! (Éljen a császár, üdvözölnek a halálba készülők!)

borbély-cimtábla torz portréjaihoz hasonlóak: föltehetőleg utalás az egykori borbélyüzletek hirdetésére, amely fésületlen, gondozatlan fejet ábrázolt, hogy a boltba csábítsa a rendezett külsőre vágyókat

Császár: Császár Imre (1864–1933) színész, a színiakadémia elvégzése után Kolozsvárott, majd Aradon játszott. 1887-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz, amelynek 1907-ben örökös tagja lett. A színiakadémián is tanított.

Koszt pub 2.indb 175 2025. 02. 21. 12:44:22

45.

Bernát.

(*Heltai* Jenőnek háromfelvonásos énekes bohósága, melyet ma este mutat be a Vigszinház.)

Hiszem, valaminthogy a praerafaeliták után nyulánk testü és hajlékony leányok születtek s Turner sötét képeitől még mocskosabb lett az angol köd, a mi[1] Budapestünk, ez a csörömpölő s nagyvárosiaskodó és csirkefogó tempóju falu csak azóta létezik igazán, mióta nehány fiatallelkü iró megalkotta papiron. E fiatal lelkü irók[2] között *Heltai* Jenő az első. Ő a Stadtpoet, a budapesti költő, aki látta és megérezte ennek a városnak a lelkét. Elszórtan megjelenő karcolatjai, mulatságos figurái, furcsa grimaceukkal, fejükön a rímek csilingelő bohócsipkájával egy serdülő, forrongó főváros ébredő szellemének első müvészi megnyilatkozásai s a croquis, melyet egészben, még a nevét is, a franciáktól oroztunk el, ma már egészen magyar specialitás, sőt kor-jelenség. Csak örvendetes, ha ezek az apró karcolatok mindég gyakrabban kéredzenek a szinpadra; ez az egyetlen mód arra, hogy nálunk is kifejlődjék a fővárosi vigjáték, mint ahogy Párisnak, Berlinnek, Bécsnek megvan a maga vigjátéka, a maga bohózata, a maga fővárosi speciálitása.

Nem csodálkozom, ha ma este zajongó lelkesedéssel fog tapsolni a Vigszinház közönsége. Müvészet ez és kedély, egy város müvészete és kedélye. Csak természetesnek találtam azt is, hogy miután a hatás kisebb területre szoritkozik, intimebb és intenzivebb lesz. A kiskomédiák hősét, Bernátot, a pesti fiskálist és családapát, mindnyájunk kedves ismerősét látjuk viszont ma este élete párjával, Bernátnéval. Megujulnak s kiszélesednek a házasélet csete-patéi, apró harcocskái, melyek csodálatos gyorsasággal bogozódnak össze, folytatódnak a szanatóriumban s érnek véget a Vampeticsnél egy nyári éjjelen. Természetesen a házibarát s egy kabaret-énekesnő is kisért a láthatáron, de Családyék boldogsága

[1] ami [sh.]
[2] iró [sh.]

Koszt pub 2.indb 176 2025. 02. 21. 12:44:22

a nyárspolgárság enyhe harmoniájába olvad s a pört fegyverszünet követi. Budapesti dalok, sziporkázó ötletek bijoui finom keretbe foglalják ezt a kedves és kedélyes bohóságot s mindenen ott marad *Heltainak,* a mély és mégis könnyed humoristának, kezenyoma. Egy szanatoriumot látunk például, ahol minden paciens egészséges, az orvos irtózik a betegek szinétől is s szükségből szerződteti és fizeti mü-betegjeit, a köhögőt s a haldoklót s a kedélyes indiai tábornokot, aki a hölgyközönséget szórakoztatja. Mindez groteszk karrikaturisztikus humor, de egyéni s az elmélyülő kedély mosolygása van mögötte.

Igazi müvészetnek tartjuk azt is, ahogy *Kornai* Berta játszik és mozog. Kissé szabados még, tulontul eleven, még rajta van az operettszinpadok kikapós könnyedsége, de stilszerü és mindenekfölött budapesti. *Hegedüs, Gótné, Kiss* Irén, *Tanay, Szerémi* érdekesek s ujak, *Tihanyi,* a szinház ritkán szereplő müvésze, ma este ujra fel fog tünni.

Megjelenés

Lehotai, *Bernát.* (Heltai *Jenőnek háromfelvonásos énekes bohósága, melyet ma este mutat be a Vigszinház.*), Budapesti Napló, XII. évf. 131. sz., 1907. jún. 2., 11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Heltai Jenőnek: (1871–1957) Kossuth-díjas magyar író, költő, újságíró, dramaturg. Néhány művének bemutatójáról Kosztolányi színikritikát közölt (KDP1/162.; SzE I., 585–588; SzE II., 274), külföldi drámák bemutatójakor pedig általában elismerően emelte ki Heltai fordításait. *Színes kövek* című novellaskötetéről méltató hangú bírálatot írt (Tf, 307–308). 1932-ben a magyarországi PEN Kongresszus elnökségének tagja Kosztolányi és Herczeg Ferenc mellett.

praerafaeliták után nyulánk testü és hajlékony leányok születtek: Utalás az angol író- és művészcsoport festőinek jellegzetes alakábrázolására. 1848-ban William Holman Hunt, John Everett Millais és Dante Gabriel Rossetti vezetésével alakult a csoportosulás azzal a szándékkal, hogy koruk festészetét kivezesse az akkori akadémizmusból. Mintaképüknek a Raffaello előtti 15. századi toszkánai festők művészetét tekintették. Bírálták a polgári társadalmat, idealizálták a középkort, és a korai naiv művészetet próbálták feltámasztani. Misztikus szimbolizmus és stilizáltság jellemezte művészetüket. Esztétikájuk kialakításában John Ruskinnak központi szerepe volt. A költők közül például Algernon Charles Swinburne és Robert Browning munkásságán hagyott nyomot a preraffaeliták hatása.

Koszt pub 2.indb 177 2025. 02. 21. 12:44:22

Turner sötét képeitől: Joseph Mallord William Turner (1775–1851) angol romantikus festő, hatással volt a barbizoni iskolára és az impresszionistákra. Képei egy részére jellemző a monokromitás, néhány alkotása csaknem fehér, mások egészen mélysötétek.

Stadtpoet: (ném.) (nagy)városi költő

croquis: (fr.) a kroki publicisztikai műfaj, rövid színes, csattanós karcolat

Kornai Berta: (1885–1950) színésznő, 1907-től 1910-ig a Vígszínház tagja

Szerémi: Szerémy Zoltán (1861–1934) színész, eredetileg jogi végzettségű, a színiakadémia után Kassán, Kolozsvárott játszott, majd 1896-tól a Vígszínház első társulatába került, s 1930-ig, nyugalmazásáig tagja maradt. 1903–1921 között több némafilmet is forgatott.

Koszt pub 2.indb 178 2025. 02. 21. 12:44:22

46.

Antigone.

(Repriz a Nemzeti Szinházban.)

Tegnap este másféléráig nem nyiltak ki a Nemzeti Szinház ajtai. Egy antik tragédiát adtak, egy két ezer év előtti ó-görög poéta szólt a huszadik századhoz s mi percről-percre meglepődöttebben vettük észre, milyen közel áll hozzánk, mennyire érdekel bennünket primitiv embereinek tragikuma. A dráma felépitése, naivsága például egyenesen Maeterlinket juttatja eszünkbe. Az ősi ember, az ősi természet csak nála ennyire primitiv, csak nála ennyire átlátszó. A márványarcu Antigone is, aki fehér, mint a hó s hideg mint a jég, ma egészen modernül hat s világos és éppen ez egyszerüségében megrenditő tragikuma, mely nem a környezetéből, sem az istenek akaratából fejlődik ki, lebilincsel. Ez a görög leány magában hordozza az örök Fatumot, vergődik gondjainak, erkölcsi feladatainak sulya alatt s elbukik a saját akarata folytán, szüzisége, érzésének tulsága miatt, akár csak Melisande. Minden tiszta és természetes Sophoklesnél. A poézise olyan, mint a forrásviz. Egyszerü és üde s ebben az izomcsiklandó frisseségében, szüzi épségében örökkévaló. Nem lett volna tehát baj, ha a szinészek és a rendező kétezer év messzeségébe képzelik vissza magukat és primitiv pátosszal, erős deklamálással – nem *játszszák!* – hanem öntudatos fölénnyel *stilizálják* a tragédia arhaikus részeit. Ez azonban nem történt meg. A *chorus* drágakőfoglalatát szétdarabolták, a verseket utszéli beszéddé torzitották, minek következtében az egész kar jellege elveszett s az előadás két szélsőség között mozogva, egyáltalán stilustalan maradt. Vagy talán *Bakó* förtelmes ál-pátoszában, *Beregi, Iványfy* ósdi szinészkedésében érezzük ki a görög ókor fuvallatát? Mindössze ketten közeledtek igazán a stilushoz: *Gál,* aki Tiréziást játszotta[,] *Pethes,* az őr alakitója. A karvezetők közül *Mihályfi, Horvát* s

Koszt pub 2.indb 179 2025. 02. 21. 12:44:22

Hajdu szépen, müvészi[1] ökonomiával beszéltek. Antigonet *Paulay* Erzsi játszotta. Még szépsége sem tudta elhitetni velünk, hogy színésznő.

Megjelenés

D., *Antigone. (Repriz a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 135. sz., 1907. jún. 7., 11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Melisande: Maeterlinck *Pelléas és Mélisande* című 1892-es drámájának egyik címszereplője

Paulay Erzsi: (1886–1959) színésznő, Paulay Ede lánya. A színiakadémia elvégzését követően, 1904-ben a Nemzeti Színház szerződtette, s 1923-ban örökös tagságot kapott.

[1] mümüvészi [sh.]

Koszt pub 2.indb 180 2025. 02. 21. 12:44:22

47.

Zene és villamosság.

Mindakettő körülöttünk van és mindakettő maga az élő titok. Nézzük a villamosságot.[1] Ott szalad az orrunk előtt az utcákon, a villamos sineken, mint valami megvadult csudaló beléje botlunk, elgázoltatjuk magunkat vele,[2] vaskocsikba fogjuk; kedvünk szerint megtakarithatjuk, vagy elpazarolhatjuk, ha jól esik s mégis biztosak vagyunk benne, a berlini egyetem tanára sem igen tud róla többet, mint a szegény budapesti villanyos kalauz. Csak alkalmazzuk, csak vörösnyaku, staniolpáncélos palackokba raktározzuk el, egyebet nem tudunk vele müvelni. Az elfojtott és bebörtönzött istennyila azonban éppen olyan titokzatosság a mi szemünkben, akár a nyári viharban szepegő parasztfiu előtt a felhőkön táncoló villám. Micsoda ez a bizsergő erő, ez a mozgásból, hőből ujjászülető csoda, ez a gyujtó, romboló, lázongó és alamuszi szolga, amely látszólag berzenkedve,[3] de tulajdonképpen engedelmesen és alázatos hunyászkodással igában hajlik, gépeket, kocsikat hajt, főz, mos, fur, farag, fürészel és a verejtékező tudománynak még sem veti le az inkognitóját. Ez a mozgó, élő titok, a tudomány titka.

A köruton pedig zene hallik. Egy zenés kávéházból valami busitó magyar dalnak ütemei hullámzanak ki. Miért ez az elfogódottság, a jókedvnek ez a hirtelen ajkra fagyása, ez a csendes megdöbbenés, a megilletődött sziveknek tétovázó szomorusága? Nem tudjuk megérteni. A vonó oda dörgölődik a hurokhoz s egyszerre a fájdalomnak és örömnek egész világa születik meg. Mi magunk, akik a hatás tüzében állunk, legkevésbbé tudjuk megmondani mit érezünk és miért s ebben – biztosan állitjuk – egyek vagyunk mindnyájan, Puccini éppen annyira, mint a fizetőpincér. Miért busit el egy lágy melódia, miért tesz szilajjá és heroikussá a lázadó

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[2] [sh.: nincs vessző]
[3] berzenkedve. [sh.]

Koszt pub 2.indb 181 2025. 02. 21. 12:44:22

ujjongás, a wagneri dörgés s miért ragad el a hangok csillogó, habzó zuhataga? Mit fejez ki Beethoven kesergő, tomboló, hánykolodó lelke. Csak sejtjük,[1] de dadogó ajkainkra nem merészkedik szó. A zene örök titok marad. Előttünk az aszfalton egy csirkefogó vigan fütyürészget s ez a füttyszó is talány és misztikum. A zene a müvészetek misztikuma.

Most pedig egy lázasan érdekes, szükszavu hiradást olvasunk, mely széditő perspektivát nyit előttünk. Két tudós kisérletezett a villamossággal s a zenével és a tudomány és müvészet ez a két élő, folyton előttünk levő misztikuma között sikerült kontaktust létrehozniok. Egy amerikai feltalálónak nem régen *sikerült zenét előidéznie minden hangszer nélkül,* tisztán azáltal, hogy a paciens testén át villamos áramot vezetett. A titokzatos hullámok áthatották, birtokba vették a testet és zenéltek benne. Ezzel szemben Dupont doktor, egy francia tudós még meglepőbb eredményt ért el. Ez a tudós az amerikai experimentumának megforditottját végezte s a zenét változtatta elektromossággá.

E két kisérlet jelentőségével ebben a pillanatban nemcsak a két tudós nincs még tisztában, de az egész tudományos világ is inkább sejti, mint érti, mi történik két távol fekvő laboratoriumban. Annyit azonban már most is tudunk, hogy a hangrezgések megfelelő sorait kölcsönáram adja vissza s ez az áram a zenedarabot alkotó hangrezgések képét reprodukálja.

Mi magának a ténynek tudományos diadala előtt állunk csodálkozva. A tudósok pozitive észlelték, hogy zenét tudunk előidézni hangszerek nélkül és hallgathatjuk fül nélkül is, mert a hangok ilyenkor nem érzék szerveink kapuján jutnak be hozzánk, hanem egyszerre ömlenek testünkbe és áthatják, körülhizelgik, körülhullámozzák vérünket, csontjainkat, minden izünket, összes szöveteinket ugy, hogy az ember mint egy médium áll a csapkodó zenehullámok végtelenségében. A jövőben már nem fogunk csodálkozni, ha a doktor a recepten Beethoven-áramokat rendel a páciensének, az unatkozó süketnémának.

A huszadik század egy pillanatra megáll előretörtető utjában és néma csodálkozással várakozik. Vajjon mi fog történni? A tény az,

[1] sejtük, [sh.]

Koszt pub 2.indb 182 2025. 02. 21. 12:44:22

hogy a villamosság és a zene immár kapcsolatban áll egymással és az egyik talányt a másik oldja fel. Egyelőre csak annyit látunk, hogy a tudomány s a müvészet e két misztikus jelentkezése kezet fog s titokzatos szellem-frigyre kél egymással.

Megjelenés

Lehotai, *Zene és villamosság,* Budapesti Napló, XII. évf. 138. sz., 1907. jún. 11., 6–7. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Két titkos hatalom* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 15-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

staniolpáncélos palackokba: azaz leideni palackokba, amelyeknek a falát kívül és belül nagyobbrészt staniollal, vékony ónlemezzel vonták be, s így azok kondenzátorként alkalmasak voltak az elektromos töltés tárolására

Puccini: Giacomo Puccini (1858–1924) a 20. század egyik legnépszerűbb olasz operaszerzője

wagneri: Wilhelm Richard Wagner (1813–1883) német zeneszerző, karmester. Kosztolányi írt kétkötetes önéletrajzáról (Szk, 414–415), továbbá 1933-ban, amikor a *Színházi Élet*nek számolt be olvasmányairól, megemlítette, hogy Thomas Mann Wagner nagyságáról és szenvedéseiről írt emlékbeszédét olvassa (Szk, 432).

Beethoven: Ludwig van Beethoven (1770–1827) német zeneszerző. Kosztolányi *A cseh trombitás* című novellájának központi alakja.

Egy amerikai feltalálónak nem régen sikerült zenét előidéznie minden hangszer nélkül: minden bizonnyal Thaddeus Cahill találmányáról lehet szó, a telharmóniumról, amelyről többek között a *Budapesti Hírlap* is röviden hírt adott 1906. május 1-jén. Kosztolányi ugyanakkor némileg összemossa a két kísérletet: a „paciens testén át villamos áramot vezetett" részlet Dupont alább említett eredményeihez kapcsolódik, aki munkáját hasznosíthatónak tartotta a süketnémák számára.

Dupont doktor, egy francia tudós: Maurice Dupont (1857–1910) a párizsi Szent Anna-kórház neurológusa. A *Pesti Hírlap* 1907. június 9-ei, *Zenéből elektromos áram* című kishíre szintén beszámol a francia kísérletező eredményeiről. Ahogy Kosztolányi írása vagy a *Magyarország* későbbi, június 12-ei ismertetése, úgy ez a rövid híradás is együtt említi Dupont nevét azzal a nevesítetlen amerikai feltalálóval, aki sikerrel hozott létre zenét hangszer nélkül, villamos áram segítségével. (A két kísérletező azonosításában Bengi László volt segítségünkre.)

Koszt pub 2.indb 183 2025. 02. 21. 12:44:22

48.

Harcoló szobrok.

Két nagyszerü idegen jelent most meg Amerika földjén, a két legnémetebb német, aki valaha élt: Goethe és Schiller. Német pénzből, német lelkesedésből nőtt ki az ő szobruk Cleveland földjéből s idegenül fognak állani sokáig a zugó sokaságban, a sietö, tülkölő, előrelihegő idegenek között. Vajjon mit keresnek itt? kérdi majd magában a munkás s talán tovább halad, talán megkérdez egy német kékzubbonyost.[1] Amerika egyelőre csak vendégül látja őket. Ezek az idegenben elhullajtott vendégszobrok azonban érckarjukkal abba a másik, uj időbe mutatnak, mikor az emberiség kölcsönös megértése folytán minden gát, minden hazugság ledől és az egész világ egygyé forr a nagy emberek tiszteletében.

Eddig a hős-kultusz majdnem kizárólag nemzeti formában jelentkezett. Valami lokálpatriotizmus-szerü volt abban a módban, ahogy nagy müvészeinknek, államférfiainknak, tudósainknak hódoltunk; a mai gazdasági és társadalmi viszonyaink elzárták előlünk a horizontot[2] s lehetetlenné tették, hogy nagy perspektivákat nézzünk, nagy átfogóképességgel öleljük magunkba a tudást s a müvészetet. Az országok határain vámsorompók állottak, melyek megtiltották az idegen szellemi áruk becsempészését. Ma már nincs is védvám, ma már szabad a szellemi kereskedés, de még mindig elfogódottak és féltékenyek vagyunk a külföld nagyságaival szemben.

Most azonban egy egészen uj időt jelez a szobrok jelentkezése az idegen földön. Elszórtan bukkannak fel ezek a kőtömbök, mint távoli őrszemek, soruk mindig tömöttebb lesz, a kapcsolat erősebb. A németek a tengeren át küldenek egy szobrot, hogy beszéljen helyettük s az amerikaiak szivesen látják, mert szükségük van reájuk.

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[2] horizont [sh.]

Koszt pub 2.indb 184 2025. 02. 21. 12:44:22

Az angol kultur-emberek nem tudják megérteni, mennyivel inkább a németeké Goethe vagy Schiller, mint az övék. Miért ne olvassuk mi Dantét, Byront s miért ne valljuk be szóban, irásban, szoborban, hogy szeretjük? Vagy talán Pasteur széruma nem éppen ugy gyógyitja meg a magyar fiu sebét, mint a franciáét?

Az idegen lángelmék kultusza az első becsületes lépés egymás kölcsönös megértése és megbecsülése felé; az amerikai Goethe-Schiller-szobor is erre törekszik. A mi Lenau-emlékünknek is ez lett volna eredeti célja, de a szobor fehérségét, mint nálunk mindent, beszennyezték a kor zavaros hullámai s Lenauban, ebben az igazi germán lélekben nem a német költőt ünnepelték, hanem a magyart. Ezek a külföldre szakadt szobrok pedig követjei, előharcosai a lefegyverkezésnek, a békének, az egész emberiség eljövendő nagyszerü ünnepének.

Az amerikai szobor is erről a nagyszerü ünnepről beszél. Egy őrssel, egy előharcossal több van már. Számuk immár napról-napra növekedik. Védfallal fogják át az emberiség kulturáját. Uj tüzeket gyujtanak az emberek lelkében. Behálózzák az egész világot.

Övék lesz a föld!

Megjelenés

D., *Harcoló szobrok,* Budapesti Napló, XII. évf. 141. sz., 1907. jún. 14., 6. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) május 9-én hunyt el Weimarban; halála századik évfordulóján (KDP1/23.), majd százhetvenötödik születésnapján önálló szövegben emlékezett meg róla Kosztolányi (Szk, 52–54). Bécsi és budapesti egyetemi órái során is foglalkozott Schiller életművével (KDL1, 811, 816, 825), egy Babitscsal történő 1904. novemberi levélváltás pedig arról tudósít, hogy mindketten olvasták Carlyle Schiller életéről szóló 1857-es munkáját (KDL1, 257, 267).

szobruk Cleveland földjéből: Goethének és Schillernek a cikkben említett szobra valójában a weimari bronz szoborpáros másolata, mely Ernst Rietschel 1857-es munkája, ahogy arra a *Budapesti Napló* 1907. június 12-ei, *Goethe és Schiller szobra Clevelandban* című pár soros híre is utal. E szobornak Amerikában összesen négy pontos, néhány év eltéréssel állított másolata található: San Francisco (1901), Cleveland (1907), Milwaukee (1908) és Syracuse (1911) városában.

Koszt pub 2.indb 185 2025. 02. 21. 12:44:22

hős-kultusz: utalás Thomas Carlyle munkájára, lásd az 5. szöveg jegyzetét, egyúttal vö. KDP1/6., 80.

kékzubbonyost: munkást

Dantét: Dante Alighieri, eredetileg Durante (1265–1321) olasz költő. Kosztolányi ifjúkori levelezésében barátaival gyakorta emlegetik mint nagy klasszikust; Kosztolányi cikkeiben hasonlóképp bukkan föl. Dante fő művéről 1912-ben, Babits *Pokol*-fordításáról megjelent rövidebb írásában is szólt (Tf, 454–455).

Byront: George Gordon Noel Byron, Lord of Newstead (1788–1824) angol költő, drámaíró. Kosztolányi egy korai, 1900 végi elragadtatott naplóbejegyzésében arról számol be, hogy a *Don Juan*t olvassa (KDLN, 780–781). Már első hosszabb lélegzetű fordításai közt is szerepel Byron-mű, a *Childe Harold,* amelyet a Kisfaludy Társaság pályázatára nyújt be, de nem jár sikerrel (a fordítás beadásáról lásd ifj. Brenner Józsefnek 1904 októberében, Bécsből küldött levelét s annak jegyzeteit: KDL1, 233–235). Saját átültetéséből részleteket közölt különböző lapokban, de műfordításköteteiben nem szerepeltette ezeket, a teljes kéziratos fordítás pedig csak a közlemúltban került elő (Péti 2024). Kosztolányi később *Inezhez* címmel lefordította Byron egyik versét is (IK I., 55–56), illetve *Mazeppa* (1917, átdolgozva: 1924) és *Beppo* (1920) című műveit.

Pasteur széruma: Louis Pasteur (1822–1895) francia mikrobiológus és kémikus, aki az orvostudomány történetében mint a mikrobiológia, az immunológia és a járványtan megalapítója vált ismertté. Hírnevét leginkább a baktériumok kórokozó hatásáról szóló elmélet felkarolásának és a védőoltási módszerek kidolgozásának köszönheti.

A mi Lenau-emlékünknek: Nikolaus Lenau, eredeti nevén Nikolaus Franz Niembsch Edler von Strehlenau (1802–1850) német nyelven alkotó osztrák költő, a német biedermeier korának meghatározó alakja. Az egykori Torontál vármegyei Csatádon (ma Románia) született, ahol Radnai Béla szobra állít emléket neki. Németül és magyarul is tudott, verseit németül írta; magyar tárgyú verseiben a magyar táj, a puszta, a Hortobágy tűnik föl. Kosztolányi már gimnáziumi naplójában nagy becsvággyal számol be Lenau műveinek fordításáról (KDLN, 766, 770, 781; vö. Csáth 2013, 208), és egy korai szövegében is megemlékezik róla (KDP1/14.). Később *Három cigány* címmel fordította egyik versét (IK I., 307–308).

Koszt pub 2.indb 186 2025. 02. 21. 12:44:22

49.

Őszi vihar.

(Vojnovits István három felvonásos drámája,
melyet ma mutat be a Nemzeti Szinház.)

Nem hiszem el sem a magyaroknak, sem a horvátoknak, hogy Vojnovits István az első horvát drámairó. A báró ur elsősorban aranyakat és dicséreteket nyer a horvát akadémiától, másodszor tudom, hogy ma már nemcsak nálunk, hanem Boszniában, sőt a Balkán legsötétebb csücskében is vannak elszórtan egészséges, hagyomány-gyülölő lelkek, akik mint távoli őrszemek, mint a toll és a keserves, gyönyörü igazság proletárjai, izmos lánccal fogják át a világot. Vojnovits nincs ebben a láncolatban. Drámája, melyet ma este látunk, holmi buksi, torzonborz alkotás; tucat-munka, jóval az átlag alatt; naiv, lázasan véres és brutális, ahogy egy elnagyoló etnográfus a szimpatikus és kulturképes horvát népet festené. Mi ezt a tultömött, sallangos, megtalpalatlan cselekményt nem fogadhatjuk el, a brutalitást nem nevezzük erőnek s az egészet egyszerüen és nyugodtan vissza kell utasitanunk.

Ámde Vojnovits vendége a magyar szinpadnak, ez a mai bemutató tulajdonképpen gavalléros viszonzása a Zágrábban előadott magyar drámának, adassék tehát neki teljes tisztelet és becsület! A Nemzeti Szinház mai estéje mindenképpen érdekes lesz, legalább is külsőleg s az ünnepi hangulatot bizonyára az a pikáns parallelizmus sem zavarja majd meg, hogy a horvát dráma éppen most kerül bemutatóra, mikor a dunaparti márványkupolák horvát szót visszhangoznak.

Élesen világitó, reflektoros lámpával kell előhaladnunk[1] a ködös, átlátszótalan ősbozóton, hogy végre a szerző koponyájába világitsunk. Mit akart? Igen nehéz kérdés, mert terjengő bőbeszédüségével egyszerre majd ide, majd odaráncigál, mint az olyan kalauz, aki maga sem tudja a járást és fogalma sincs arról, menynyire önmagában bevégzett, magáért beszélő egésznek kell lennie

[1] előhaladunk [sh.]

Koszt pub 2.indb 187 2025. 02. 21. 12:44:22

a modern drámának. A dalmát tengerparton vagyunk, matrózruhába bujtatott veszekedő dalmaták között. Benn megbujnak az emberek s ha nem csalódunk, künn éppugy dühöng a tenger és a szél, mint Heijermans halász-tragédiájában. Ez dicséretreméltó olvasottság és megbocsátható reminiscencia lenne, ha ennek a horvát irónak egyáltalán csak sejtelme is volna az uj dráma kátéjáról. Annál megdöbbentőbb, hogy az egyszerü emberek félrőfös tirádákat szavalnak el, sans gene monologizálnak s ma, Ibsen után, magyarázgatják magukat, végszóra toppannak be, ahogy két, háromszáz évvel ezelőtt volt szokásban, de ami most kinosan naiv és pogányul mulattató. Ez a drámairó nem ismeri a dráma Boyle-Mariotte-törvényét. A kinai orvosok operálnak ugy, akik büszkén és fenkölten esküsznek a kétezer éves anatómiákra, tudomást se véve az életről, a rohanó perc mindig uj és uj diadalairól.

A bonyodalom kusza sokrétüsége mellett sem differenciálódott. Tessék elképzelni egy mindennél sardoubb Sardout, egy kis nemzet fiát, aki a tetejébe erőszakos és naiv. Egy émelyitő és elcsépelt motivum nyitja meg a drámát. Visszatér a milliomos amerikai Dalmáciába Anicáért, a Karszt liliomáért, hogy megkérje a kezét; a zord apa, egy kapzsi kalóz beleegyezik s a fiatal hajóács mindezt szivszorongva nézi; a másik oldalon Jelene, az ács anyja áll lesben s ugy tetszik neki, ezt a gentlemant ismeri,[1] a hangja, a mozdulata olyan hasonlatos valakiéhez. Semmi kétség, ez az ő elcsábitója, az ács apja. Mindeddig Sardou, elrontott Sardou, vagy még inkább elrontott Sudermann. A fiu természetesen semmit sem tud erről s vetélytársává válik saját apjának s csak egy „hatásos" felvonás végén tudja meg, hogy akit bárdjával akar lesujtani, saját apja. Ez már a kontárrá nemesitett Echegaray. Végül sok szentimentálizmus, has-rengető valószinütlenségek, észre nem vett betoppanások s a drámának vége. Csodálatos, mennyire kezére játszik a véletlen az ilyen drámairóknak. A hajóács Amerikába megy, a leány utána szökik, „véletlenül" sikerül megmenekülniök. Az anya „véletlenül" szembejő az amerikaival s megöli, ámde „véletlenül" éppen a vének tanácsa ül széket s ez felmenti őt, vagyis minden jóra fordul, pusztán az isteni „véletlen" jóvoltából, mig az utolsó pillanatban, a

[1] ismerni, [sh.]

Koszt pub 2.indb 188 2025. 02. 21. 12:44:22

távozó párnak integetve, a halálos örömtől megreped az anyai sziv. Itt minden percben fellép a „deus ex machina". Sivárság, félszegen középkori csoda-hit, vakság, kicirkalmazott valószinütlenség ez, mely egyenesen a legvidékibb karzatok 20 filléres publikumának készült. Egy varróleány banális sorsában, egy lámpabél intim sercegésében, egy kompromittált szamovár otthonos duruzsolásában több poézis van, mint ilyen szokvány-dráma kiizzadt szenzációjában. A kritikus azonban tajtékozhatik, benn az ügyelő dolgozik, a villamoslámpák villámlanak, a vaslemezek mennydörögnek, sziklákkal gurigáznak. A nézőtéren pedig erre visszhang fog felelni – ha jól halljuk – taps. *Gál, Beregi, Jászai* Mari játszszák a főszerepeket. *Hajdu* egy mellékalakot gazdag egyszerüséggel szinez, s a tőle megszokott müvészi finomságokkal lep meg.

Irjuk le még azt is, hogy ez a mai bemutató az utolsó, ez a dráma zárja le ezt a páratlanul szegényes és szürke szinházi évadot. Elmésség-e, vagy keserü önguny, hogy éppen e recsegő diszszonanciát választjuk az év sirató fináléjául?

Megjelenés

Lehotai, *Őszi vihar. (Vojnovits István három felvonásos drámája, melyet ma mutat be a Nemzeti Szinház.),* Budapesti Napló, XII. évf. 143. sz., 1907. jún. 16., 11–12. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Vojnovits István: Ivo Vojnović (1857–1929) szerb drámaíró. Kosztolányi 1912-ben is éles kritikát közölt egy darabjáról (SzE I., 307–309).

buksi: (itt) formátlan, torz

gavalléros viszonzása a Zágrábban előadott magyar drámának: Solymosi Elek *Magyar–horvát művészkedés* címmel a *Pesti Hírlap*ban 1907. június 5-én megjelent cikkében kifejti, hogy a magyar–horvát kapcsolatok művészet felől való megerősítését remélve kezdeményezte Vojnovics *Őszi vihar* című darabjának Nemzeti Színház-beli előadását, és ennek párjaként Gárdonyi Géza *A bor* című drámájának dalmáciai bemutatójára lehet számítani. Nem sokkal később, június 13-án – azonos cím alatt, de S. E. aláírással, saját szerepét harmadik személyben dicsérve – arról is beszámol a *Pesti Hírlap* olvasóinak, hogy korábbi fölhívása, mely szerint a sajtó karolja fel a kezdeményezést, igen eredményes volt a magyar lapok részéről, a horvát újságok azonban az ilyesféle együttműködés ellen hangolták a közvéleményt, s ezért Gárdonyi darabjának bemutatója késik. (Érdemes megemlíteni, hogy a cikk információira a lap június 15-ei számában Gárdonyi Géza értetlenül reagál, cáfolva azt, hogy tudott volna

Koszt pub 2.indb 189 2025. 02. 21. 12:44:22

drámaszövegének sejthető átalakításairól.) Ahogy arról nyáron több fővárosi rövidhír is tudósít, a következő színházi évadban nemcsak az állítólag már előkészített Gárdonyi-darabot, hanem Herczeg Ferenc *Bizánc* című drámáját is műsorra tűzi a zágrábi színház. A *Pesti Hírlap* 1907. augusztus 22-ei színházi kishíre arról számol be, hogy a zágrábi színigazgató engedélyezte *A bor* előadását, amelynek bemutatójára így szeptember 15-én kerül sor. Szeptember 8-án Solymosi mégis *A hálátlan Fiume* címmel közöl cikket a *Pesti Hírlap*ban, azt panaszolva, hogy a horvát–magyar kapcsolatok kiegyensúlyozását célzó törekvése Horvátországban nem talált valódi visszhangra.

dunaparti márványkupolák horvát szót visszhangoznak: utalás arra, hogy 1907 közepére a horvát–magyar viszony a közös országgyűlésen annyira megromlott, hogy a horvát képviselők obstrukcióba kezdtek

halász-tragédiájában: Heijermans *A remény*ként magyarított, *Op Hoop van Zegen* című darabja (1900) a holland halászok kizsákmányolásáról

sans gene: (fr.) *sans gêne,* fesztelenül

Boyle-Mariotte-törvényét: tökéletes (ideális) gázokra vonatkozó törvény, mely kimondja, hogy adott mennyiségű ideális gáz térfogatának és nyomásának szorzata adott hőmérsékleten állandó. Robert Boyle (1627–1691) ír természettudós és filozófus 1662-ben fedezte fel ezt az összefüggést, Edme Mariotte (1620–1684) francia fizikus pedig tőle függetlenül 1676-ban írta le.

„deus ex machina": (lat.) Isten a gépből; az isteni közbeavatkozás eseménye, itt lényegében váratlan-megalapozatlan szerzői beavatkozás

Jászai Mari: (1850–1926) a kor egyik legünnepeltebb magyar tragikája. Önműveléssel lett színész, őstehetségnek tartották. Vidéki szerepléseket követően 1872-ben lett tagja a Nemzeti Színháznak, s ugyan egy évre, 1900-ban a Vígszínházba szerződött, 1901-től a Nemzeti örökös tagja lett. A Petőfi Társaság 1908-ban tiszteletbeli tagjává választotta, mivel szavalatai hozzájárultak a Petőfi-kultusz század eleji fölvirágzásához. Érdemes megemlíteni, hogy Kosztolányi 1925 novemberében elragadtatott köszönőlevelet küldött neki, miután a színésznő közreműködött szerzői estjén (KDLN, 521), s 1918-ban és 1925-ben is készített vele beszélgetést (SzE II., 413–423).

Koszt pub 2.indb 190 2025. 02. 21. 12:44:22

50.

Tudós fejedelmek.

Rooseveltnek, az Egyesült-Államok koronázatlan királyának most egy pikáns és kellemetlen afférje akadt Long doktorral, egy jeles amerikai tudóssal. Az apró csetepaté klasszikus verekedéssé nőhet ki s mi már most, a veszekedés embriójában is – egy szükszavu ujsághirben – felfedezzük az érdekes és kemény magot, a keserü tanuságot, a szociológiát, mely már most is levegős perspektivát nyit elénk. Az elnök megleckéztet egy tudóst s homlokára süti, hogy nem érti a mesterségét, mert az elnök, ha folyton reprezentál is, ha folyton udvari ebédeken is vesz részt és audienciákat is ad, még mindig jobban ért mindent, mint a kopaszodó laboratoriumférgek, akik hajukat, fogukat, hájukat, hátgerincüket a Tudomány gyönyörü és kegyetlen hetérájának áldozzák föl.

A koronázott és koronázatlan fejedelmeknek ez a fontoskodó beavatkozása ma már jelenség, szomoru, tragikomikus szükség, a zilált határozatlanság és a korral való lázas lépéstartás nevetséges sietsége. Ha olvasom Vilmos császár irodalmi és müvészeti aperszüit, sohasem tudok nevetni. Ha a lapok megirják, miképpen adta be a császár a világnak, hogy Rostand és Shakespeare egy anyaméhben fogantatott s Newton Schiller hatása alatt fedezte fel a nehézkedési törvényt, inkább elszomorodom, mint mulatok. Ezeknek a világvezető embereknek a buta tömegekre még ma is a tudás büvös hatalmával kell hatniok. Hátuk megett ágyuk, hadseregek, millió és millió tányérnyaló és léhütő, nekik azonban még mindig szükségük van azokra a ringy-rongy eszmékre, amiket mi izzadó, silány ágyutöltelékek préselünk ki alattvalói agyvelőnkből.

A fejedelem természeténél fogva a legerősebb, legtökéletesebb, legtudósabb ember egykoron, pontifex maximus, poéta, tudós, mindenben a legelső, a legnemesebb ragadozó. Ma azonban megváltoztak a körülmények. Ezek az uralkodó erények idővel másodlagos, sőt harmadlagos tulajdonságokká válnak s rendszerint

Koszt pub 2.indb 191 2025. 02. 21. 12:44:22

néhány udvari nevelő veri belé a trónörökösök felséges fejébe, csak a külsőségek kedvéért, csak hogy a mobban ezután is fenntartsák a régi szellemi hatalom e[l]veszendő illuzióját. Ezzel a hamarjában szerzett ál-kincscsel azután nem csak élniök kell az uralkodóknak, hanem uzsoráskodniok is, ha nem akarják, hogy komikussá váljanak.[1] Tenniök kell, de mindenek felett tettetniök.

Szomoru, véres kényszer tehát, ha a fejedelmek reákoppintanak olykor a tudósok, poéták körmére s bizonyára maguk vetik meg leginkább gyerekesen ellenőrző rendőr-szenvedélyüket. Azok a királyok, akik nem tudták életüket ily ügyesen szcenirozni, többnyire szánandóak és kómikusak a történelemben.

Gondoljunk csak Rudolf királyra, aki csillagokat vizsgál, vagy V. Ferdinándra, aki a palotája ablakából statisztikát csinál a bérkocsik forgalmáról, hogy este megtudja, melyiknek volt legjobb keresete. Ezek az őszinte egyszerü lelkek nem tudtak tettetni, naiv emberek és rossz királyok voltak.

Istenem! Az élet oly tág, annyi gyönyörüsége van. Hányan vágyakozhattak legyeket fogdosni, bélyegeket gyüjteni, szines papirokkal játszani, vadkanokat agyonpuffantani s mégis a tudóst kell pózolniok, következetesen és szisztematice, sőt olykor még vitába is kellett állniok azokkal a rongyos éhenkórászokkal, akik trón és elnöki cim nélkül üzik a tudomány sportját. Az amerikai tudósaffér is igy fog végződni, mert Long[2] mostan nyilt levelet intéz az elnökhöz s egyenesen azt követeli, hogy tudós-becsületének megsértéséért nyilvánosan kérjen bocsánatot. Semmi kétség, az elnök kész örömest fog rálépni a[3] visszavonulásnak előre megépitett aranyhidjára, a tudós pedig át fogja látni, hogy még sem neki volt igaza, hanem Rooseveltnek. Ma az uralkodónak még mindig élni kell ezzel a középkori mindenható pózzal, a sok hazugság mellett ez a hazugság talán a legértékesebb véd-bástyájuk. Ezért a sok selypegés, a kép-vásárlás, a poéta-kegyelés, a maecenas-allür; ezért tornyozzák fel a palotákban azt a könyvgarmadát, melyhez sohasem nyulnak; ezért kerülnek kegyetlen viták kereszttüzébe, amihez egy gyökérszál sem köti őket; ezért lesznek szolgáivá,

[1] vállajanak. [sh.]
[2] Lang [sh.]
[3] a a [sh.]

Koszt pub 2.indb 192 2025. 02. 21. 12:44:23

megalázottjaivá nyomorult, kopasz, foghijas alattvalóiknak, magas homloku álmodóknak, sápadt, alázatos koplalóknak.

Szegények…

Megjelenés

D., *Tudós fejedelmek,* Budapesti Napló, XII. évf. 148. sz., 1907. jún. 22., 7. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Long doktorral, egy jeles amerikai tudóssal: William Joseph Long (1867–1952) amerikai író, természetbarát és az első kongregacionalista egyház lelkésze. A *Pesti Napló* 1907. május 28-ai szűkszavú újsághíre alapján maga Roosevelt amerikai elnök vonta őt kérdőre az oktatási célra is használt természetrajzi kézikönyveiben foglaltak miatt. Bár a napilapokban közölt kishírek az elnök és a tudós csatájaként mutatják be az esetet, a korabeli Amerikában nagy vita folyt az antropomorfizált-szentimentalizált természetleírások szerzői, akik közé Long is tartozott, valamint a tárgyilagos természettudományi leírást szorgalmazó szakemberek között. Az előbbieket az utóbbiak s velük egyetértésben Roosevelt természethamisítóknak *(Nature Fakers)* bélyegezték.

aperszüit: (fr.) *aperçu,* szellemes megjegyzés

Rostand és Shakespeare egy anyaméhben fogantatott: Edmond Eugène Alexis Rostand (1868–1918) francia költő, drámaíró. Kosztolányi lefordította egyfölvonásosát *(A két Pierrot, vagy a fehér vacsora),* valamint *Széllel-béleltek* című versét és *Kikeriki (Chantecler)* című négyfölvonásos darabjának részleteit ültette át magyarra (IK I., 643–662). A *Chanteclerről* 1910-ben cikket is írt, továbbá Rostand több drámájának előadásáról közölt kritikát (SzE I., 516–525). A *Magyar Polgár* című lap egy 1902. március 13-ai számában is olvasható a történet, amely szerint Vilmos császár Rostand *Cyrano de Bergerac* című drámájának berlini bemutatóját követően a címszerepet alakító Cocquelint megdicsérte, s közölte vele, hogy a mű bizonyos részei Shakespeare-re emlékeztették. Nem kizárt, hogy Kosztolányi erre az esetre célzott.

pontifex maximus: főpap az ókori Rómában

mobban: (ang.) *mob,* jelentése tömeg

Rudolf királyra, aki csillagokat vizsgál: Habsburg Rudolf vagy Ausztriai Rudolf (1552–1612) a Habsburg-házból származó osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, aki II. Rudolf néven német-római császár, német és cseh király, I. Rudolf néven magyar király, V. Rudolf néven Ausztria uralkodó főhercege 1576-tól haláláig. Rudolfot jobban érdekelték a különféle tudományok, szellemi irányzatok, az okkultizmus és a csillagászat, mint a birodalom mindennapi politikai ügyei. Madách Imre *Az ember tragédiájá*nak nyolcadik színében épp ezen vonzódásán keresztül lesz meghatározó szereplő.

V. Ferdinándra: Habsburg–Lotaringiai Ferdinánd (1793–1875) I. Ferenc császár és király és Bourbon–Szicíliai Mária Terézia császárné és királyné második

Koszt pub 2.indb 193 2025. 02. 21. 12:44:23

gyermekeként született osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg. 1835-től 1848. december 2-ai lemondásáig osztrák császár és lombard–velencei király I. Ferdinánd néven, valamint magyar és cseh király V. Ferdinánd néven. A politika iránt semmi fogékonyságot, érdeklődést nem mutatott, helyette lényegében Metternich kancellár kormányzott. 1848. április 11-én Ferdinánd írta alá a nevezetes áprilisi törvényeket.

Long mostan nyilt levelet intéz az elnökhöz: a *Budapesti Napló* 1907. június 16-ai számának szerző nélküli, *Roosevelt és a természettudós* című kishíre is idézi Long doktor nyílt levelét

maecenas-allür: műpártoló modor(oskodás)

Koszt pub 2.indb 194 2025. 02. 21. 12:44:23

51.

Gyermek-szépség.

Azok a közkeletü igazságok, melyeknek már rég meg van a maguk értékjelzetük s a világ piacain állandóan zajos adás-vevés tárgyai, ujra és ujra felbukkannak a tudósok előtt is s csak akkor lesznek igazán a miéink, ha egy gondolkozó koponya a saját világosságában nézi és másodszor is felfedezi. A patologikus vizsgálatok ősz professzora, *Lombroso,* aki éles szemeit eddig zsiványok és gyilkosok ferde, horpadt és rosszul nyirt koponyáin jártatta, most, késő öregségében, lelki üdülésből egy esztetikus és harmonikus világ felé fordul, a gyermekekhez, ezekhez az ártatlan, tökéletlenül is tökéletes emberkékhez, akikből uj pszihikai és fizikai igazságokat kap. Miért szép a gyermek? Miért hat reánk megnyugtatólag büvös ártatlanságuk, egyszerü, sokszor komikusan primitiv vonásu arcuk? Ezeket a kérdéseket teszi fel s végeredményben odajut, ahová mindnyájan, a közfelfogás igazolásához, öntudatlan benyomásunk magyarázatához.

Lombroso tudományos vizsgálatai csak nagyritkán fedeznek fel meglepő és szenzációbamenő igazságokat, nagyságuk és értékük éppen abban van, hogy póriasan köznapi, banálisnak nevezhető népszerü tételek tudományos és pozitiv magyarázatát[1] adják. A gyermekarc felemelő, szinte tulvilági szépségét a legutolsó paraszt is érzi, de eddig csak igen kevesen tudták benyomásaikat elemezni, magyarázni és megindokolni. *Schopenhauer* látta meg először ezeket a pszihikai és filozófiai momentumokat, amelyek mindnyájunkat elfognak, ha egy gyermek hideg és nyugodt szemébe tekintünk. E szemek vágytalan tisztasága, ártatlan tétlensége a gyermekek szüzi egyszerüségét példázza. Két apró tükröcske a gyermek-szem, melyben a nagy világ, a vágyaktól bőszült, érdekek után futkosó, makacs akarattól vonagló emberek forgataga, a

[1] magya-ázatát [sh.]

Koszt pub 2.indb 195 2025. 02. 21. 12:44:23

tárgyak, a fák, az ég, a fellegek, az összes jelenségek torzitás nélkül tükröződnek. Ezek a panaszos és beszédes szemek nem akarnak semmit, – nyugodtak és kékek, mint az alföld tavai; mozdulatlanok, mint a tisztavizü kutak, melyeknek üde mélységét forradalmas hullámok sohasem háborgatják.

Lombroso vizsgálata nem lélektani alapon történik, ő arcismészeti tudással a gyermekarc harmóniájára vet világot. Szerinte a gyermek reprezentálja a tökéletes ember-szépséget, mert a tiszta formák sehol sem találhatók meg oly csorbitatlan tökéletességben, mint éppen a gyermeknél. A további fejlődés csak torzit, kifejleszti a szerveket, az élet keserves szükségeihez töri, alkalmasabbá teszi a használhatóságra ugy, hogy minden nap elrabol valamit az arc érdeknélküli bájából. Azt szeretnők mondani, hogy a természetanyánk gyermekkorunkban még poéta s *l'art pour l'art*-t játszik velünk. Később üzlet-ember lesz, átgyur bennünket, belök az életbe, zavaros izgalmat lop a szemünkbe, sunyi vágyakat, titkos tüzeket, kemény akarást az agyvelőnkbe s ez a sok destruktiv izgalom, tüz és akarat arcunkra égeti sötét bélyegét és eltorzitja szépségünket.

Ami a gyermekeknél leginkább feltünő, legjobban meglepő, a nagy, beszédes szem, egy fejlődéstani alapigazságra vezethető vissza. A szemre elsősorban van szükségünk s ezért leggyorsabban fejlődik. A hét éves gyermeknél már eléri fejlettségének tetőpontját. Ez adja meg a gyermekarc spiritualisztikus jellegét. Sok gyermek nem is más, mint egy óriási nagy szem, egy szeliden világító enyhe kékség, egy bensőséges aranyosbarna fény-harmónia, szőke, fekete haj-keretben. A természetnek ez a nagyszerü és céltalan pazarlása, ez a tulzó bőkezüség kiemel az anyagiság porából és magasabb szellem-régiókba ragad. Az arc többi része e mellett nevetségesen torz és fejletlen. A vékonyfalu, karcsu, többnyire ijesztően pisze orrocska szerényen huzódik meg s csakhogy éppen hivatását teljesiti, az arcon alig van valami zsirréteg, amely felpuffasztaná és husos képződményével eltemetné az arc nemesebb vonalait. Később, a fejlődés folyamán azonban mindinkább azok a szervek fejlődnek ki, amelyek állatiasságunkat, bestialitásunkat hangsulyozzák. Mindenekelőtt az orr. A komikus, üzleti és fontoskodó szaglószerv, amely a kutyával és más kevéssé szimpatikus állatkollegánkkal hoz közeli rokonságba, erősen megnyulik,

Koszt pub 2.indb 196 2025. 02. 21. 12:44:23

elveszti légies jellegét és erősen emlékeztet azokra a bestiákra, amelyek szorgalmasan szimatolva cserkésznek a futó zsákmányok után. A zsir-lerakódás[1] mindig erősebb, az arc megvastagodik s a szem, amely izmos husfalak közül pislog ki egy szimpla látószervvé degradálódik és beteg izgalom, a kenyérkeresés ravasz, aggodalmas gondja villog ki belőle. Ezért fog el mindnyájunkat valami szomoru aggodalom, mikor egy izmos, tagbaszakadt embert pillantunk meg; a ragadozót, az izmos ellenfelet látjuk benne s az erősen kifejlett csontok, a zsir-párnás hát és a kiduzzadó gyomor esztétikai érzésünket sérti. A gyerekszépségnek vége s a szomoru csak az, hogy a szépségnek is vége.

Amit tehát mi fejlődésnek, növekedésnek és hasonlóknak nevezünk, csak szétterjeszkedés, dezorganizáció, elhasználódás, elernyedés, árnya az elmulásnak, tér-feladás, gyáva engedés az ideális követelményekből, a szépnek hasznossá válása. Az igazi testi és lelki szépség csak a gyermekeknél található fel. A potenciális energia, amely maga a szépség és az erő-tulság, lassanként mozgási erővé változik s belenyul az életbe, hasznossá válik. Ez a csendes és szomoru lepergés, a lejáró órának egyhangu munkája azonban maga az élet és maga a halál.

Az életünk végén mindnyájan azt látjuk, hogy a bennünk szunnyadozó gyermek olyan igéretet tett, amelyet sohasem vált be.

Megjelenés

Lehotai, *Gyermek-szépség,* Budapesti Napló, XII. évf. 152. sz., 1907. jún. 27., 10–11. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *A gyermek arca* címmel közölte az *Élet* 1909. december 12-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

a patologikus vizsgálatok ősz professzora, Lombroso: Cesare Lombroso (Ezechia Marco Lombroso, 1835–1909) olasz kriminológus orvos. Lombroso antropológiai kriminológiaelmélete, amelynek előzményei a fiziognómia, a korai eugenika, a pszichiátria és a szociáldarwinizmus terén keresendők, azt állította, hogy a kriminalitás öröklött. A „született bűnöző" azonosítható fizikai jelek

[1] zsir-lerakodás [sh.]

Koszt pub 2.indb 197 2025. 02. 21. 12:44:23

alapján. Kosztolányi minden bizonnyal ismerte leghíresebb, 1864-es művét, mely magyarul Szabó Károly fordításában *Lángész és őrültség* címmel jelent meg 1906-ban. Kosztolányi már ekkor említi Lombrosót (KDP1/120.).

most, késő öregségében, lelki üdülésből egy esztetikus és harmonikus világ felé fordul, a gyermekekhez: a gyermekekről valójában Cesare Lombroso lánya, Paola Lombroso (1871–1954) újságíró közölt tanulmányt, ahogy arról *Az Ujság* 1907. június 23-ai száma, illetve Kosztolányi cikkével egy napon a *Budapesti Hírlap* is rövid hírben beszámolt. Utóbbi meg is jegyzi, hogy az újságíró „az ismert olasz tudós leánya". A *Budapesti Hírlap* egyébként egy évvel korábban, 1906. szeptember 13-án közölte Paola Lombroso *Miért szép a gyermek?* című cikkét, amelyben a Kosztolányi által itt az apának tulajdonított vélekedések is megjelennek.

Schopenhauer látta meg először ezeket a pszihikai és filozófiai momentumokat: Arthur Schopenhauer (1788–1860) német filozófus Kosztolányi számára ifjú korától meghatározó bölcselő, baráti levelezésében sokszor hivatkozik rá mint aktuális olvasmányára vagy mint életérzését legjobban kifejező gondolkodóra. 1910-ben önálló szöveget is közölt róla (Szk, 68–69), 1923-ban pedig lesújtó véleményt mondott egy róla szóló operettről (H, 168–169). Schopenhauer *Életbölcsesség* című művének *Az életkorok különbségéről* című fejezetében állapítja meg, hogy „a gyermekkorban e tisztán objektív és így poétikus szemlélet az uralkodó, amit támogat az a körülmény, hogy akaratunk még távolról sem lép föl teljes energiájával. Innét van némely gyermeknek az a komoly, fürkésző tekintete" (Schopenhauer é. n., 324).

l'art pour l'art-t játszik velünk: (itt) kedvtelésből

Koszt pub 2.indb 198 2025. 02. 21. 12:44:23

52.

A csillaghegyi remetéről.

Az inaktualitás jegyében irunk arról az ősz tudósról, aki a mult héten a Csillaghegy egy szomoru és hallgatag házában, mint Magyarország egyik leginaktuálisabb embere halt meg. Egy kemény bika-nyakon nyugvó római fejet látok magam előtt, Bodnár Zsigmondnak piros, ősz fejét, két vizsgálódó, mélységes tüzben forgó szemet s egy hangot hallok, mely meghalkulva és ércét vesztve is a régi idők naiv hitét s a fiatalság nosztalgiáját kelti fel bennem. Most pedig, mikor ráhányták a földet és az Akadémia nem fél ettől a nagystilü gondolkozótól szeretném elmondani, hogy ember volt, tudós volt, nagy volt.

Szeretném elmondani, mert érzem e pillanatban a keserüség és harag elborulásában élesen látom, hogy ebben a leroskadt főben egy világ nyugodott, mely éveken át, fájdalmas küzködések, önkinzó vivódások után jegecedett ki az erkölcsi törvény nagyszerü palotájává.

Ez a Balzac-szerü titánember látott és gondolkozott. A nemzeti szinü esztetikusok és a körmondatokat csicsergő gerinctelenek között egyedül ő érezte ki az eszmék szeszélyes lüktetéséből a természettudomány összhangosan nagyszerü törvényeit. A mi tudománytalan tudományunkban ez volt a büne. Ez volt a tragédiája.

A nagy magyar emberek sorsa volt az övé. Ez a szomoru, nagy magyar ember, ez a vasdereku, fáradhatatlanul küzködő lassanként komikus lett a hitével, a tüzével, ott, a budapesti egyetem puhány-esztetikusai és ollózó tudósai között. A nagy emberek démonikus egyenessége és szilaj poétatüze csodálatos fényben mutatta be alakját s ellenségei siettek reásütni, hogy megbolondult, hogy őrült, mert a mi kulturátlan ős-bozótunkban egy európai tudomány magvait hintegette. Groteszk, borzalmas és fájdalmas harc volt s mi, akik naponta láttuk őt az utcán, a villamoson, a

Koszt pub 2.indb 199 2025. 02. 21. 12:44:23

lakásán folyton olvasva, küzdve és vivódva, ez emberfölötti erőfeszítés láttára sokszor összeborzongtunk.

Az a világ azonban, melyet a boltozatos, kupola-szerü homloka alatt hordozott, nem rendült meg. Hitt. Az erkölcsi törvény sugárgyüjtő lencséjén keresztül derülten szemlélte a mi „bomlott" ideális világunk kánkán-táncát és századokba érzett vissza, századokba vetette előre tekintetét.

Halála előtt két hónappal – egy koradélutáni órában – kerestem fel utoljára csillaghegyi lakásában. Most is hallom remegő próféta-hangját:

– Ma a tudománytalan, fölszines ideálizmus korszakát éljük. A mi tulhabzó, lázas magyar fajunk ma a nemzeti szemfényvesztés szineiben pompázik és ezért lebeg a felszinen. Mi lesz a mi sorsunk, ha egy évtized mulva a realizmus kor-hulláma emeli fel a reális fajokat? Borzasztó elgondolni. Szomoru, hogy én magyar ember létemre a sirom szélén igy godolkozom és hogy ily világosan látok. Lengyelország sorsa…

Nem fejezte be a mondatát. A hangja elcsuklott. Bejött a gazdasszonya – egy jószivü parasztasszony, aki könyörületességből ápolta az ősz tudóst – és sört öntött a poharunkba. Kocintottunk. Mentem.

Utközben a csendes budai szőllők között azután sokat gondolkoztam az ő társtalan nagyságáról. Mennyit kellett neki szenvednie másoktól és mindenekelőtt[1] magától, az ő világos, fenséges nagy agyvelőjétől!

Azóta bevégződött a tragédiája. A gazdasszonya, a jószivü parasztasszony lefogta a szemét. Szomoru gunyja a sorsnak, hogy második funerátorául – nyáron – egy ujságiró jelentkezik.

Megjelenés

Oggi, *A csillaghegyi remetéről,* Bácskai Hírlap, XI. évf. 199. sz., 1907. szept. 1., 5. Rovat: Napi hirek.

[1] mindenekelőt [sh.]

Koszt pub 2.indb 200 2025. 02. 21. 12:44:23

Megjegyzések

Teljességgel nem zárható ki Bengi László fölvetése, hogy Csáth Géza 1907. május 26-ai naplóbejegyzése talán ennek a látogatásnak az élményét rögzíti: „Délután Bence, Dide, Sándor, Réthy Hugó, én kimegyünk az öreg *Bodnárhoz.* Nagyszerű és szomorú volt. Este kitűnő este volt, Budán vacsoráltunk és hajón jöttünk haza." (Csáth 2016, 116.) Ugyan a cikk két hónapot említ, a naplóbejegyzés pedig szinte napra pontosan három hónappal előzte meg Bodnár Zsigmond halálát, Kosztolányi életművében az időpontok ennél nagyobb eltérése sem kivételes. Egyezik viszont a napszak és a belvárostól távolabbi, budai helyszín, amint Csáth kettős tapasztalata, a nagyszerűség szomorúság kísérte érzése is egybevág a cikk hangnemével. Kosztolányi nem szól róla, de sorai nem is zárják ki, hogy a látogatásra kisebb társaságban került sor. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy „az öreg *Bodnár*" valamely más természetű budai intézmény tulajdonosa volt.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bodnár Zsigmondnak: (1839–1907) irodalomtörténész, főreáliskolai és egyetemi tanár. *A magyar irodalom története* című, háromkötetesre tervezett vállalkozás 1891–1893 közt jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában, de harmadik kötete végül félbemaradt. Bodnár fokozatosan elmagányosodott, az értetlenség és visszhangtalanság szinte rögeszméjévé vált. Kosztolányi már korábban is írt róla (KDP1/46.).

jegecedett: kikristályosult, megszilárdult

Balzac-szerü: Honoré de Balzac (1799–1850) francia író. Kosztolányi fordításában jelent meg *Sarassine* és *Facino Cane* című elbeszélése 1919-ben. *Az elegáns élet fiziológiája* című művének fordítása végül csak tervben maradt (Arany 2017, 119).

funerátorául: a temetés lebonyolítója; Kosztolányi valószínűleg itt jelképesen magára utal

Koszt pub 2.indb 201 2025. 02. 21. 12:44:23

53.

Grieg meghalt.

Grieg Edvárd, mint ahogy egy bergeni távirat jelenti, tegnap váratlanul meghalt. Meghalt őszen, hatvannégy éves korában, a szülőföldjén, befejezve minden munkáját, hangokra váltva minden álmát, nyugodtan és csendesen, ahogy ott fönn Északon szoktak elaludni a fehér sörényü, komor müvészemberek. Alig mult el egy év, hogy Ibsen, az oroszlánlelkü skald nyugodni tért, *Grieg* Edvard, a hangok Ibsene követte honfitársát az örökkévalóságba.

A havas, ködös, sejtelmes Északot testesitette meg ő zongorákon, hegedükön, zenekarokon átsuhanó álmaiban. Nemzeti volt és norvég, de olyan nemzeti s annyira norvég, hogy én is, te is, mindnyájan norvégeknek érezzük magunkat, ha a hurokon végigzugnak a müvészivé nemesitett norvég dalai. Visszaszállt a multba, leszállt a néphez, saját magának nagy titkát akarva megfejteni a norvég lélek gyökeréig hatolt oly mélyen, annyi bensőséggel, hogy erős, komor taktusaiban az óskandináv mitosz, az Eddák világa elevenedik meg dalban, hangban.

Egy világ az ő zenéje!… A sujet-i is sajátos[a]k, ködösek, bizarrok, grieg-esek. A köd, az árnyék, a lélegzet-állitó borzalom kisért. Derüje is norvég derü. Hallja a kavicsokon tovasikamló patak mormolását és hangokra váltja a viz csevegését, de ezekből a pajzán ütemekből[1] is szivünkhöz csörgedezik valami jeges komolyság, valami norvég hidegség az ő hidegsége. Ouverture-t ir az őszről s egy elfelejthetetlen dalocskában a hollók lakodalmát érzi hangokban. Mindenütt egy sötéten elmélyülő egyéniség áll előttünk.

Akik szerették őt otthon – nem mindenki szerette – norvég Schumannak nevezték. A legnagyobb azonban mégis a Peer Gynt cimü suiteje marad, melyben kisérteties hajlékonysággal közeliti meg Ibsennek drámai költeményét. Nem programmzene ez, nem

[1] ütemekböl [sh.]

Koszt pub 2.indb 202 2025. 02. 21. 12:44:23

a zenére nézve silány valóságnak izzadságos, nyomoruságos másolása, hanem egy uj alkotás,[1] Ibsen költeménye s még sem az, Peer Gynt, Solveig, Anitra, Aase, maga a sulyos ibseni alapgondolat a Grieg nyelvén, Ibsen, Grieg müvészi temperamentumán át nézve. Solveig[2] dala, Aase halála, Anitra tánca jelzik ennek a mozaikokból összerakott müremeknek kiemelkedőbb pontjait.

Most, a halála hirén, egy komor nyugodtsággal előre törtető norvég melódia zsong a fülünkben és a szivünkben. Még a halála is stilszerü. Minden sajtó-szenzáció nélkül aludt el szeptember egyik esős, őszies napján, néhol egy kis fájdalmas meglepetést okozva, váratlanul elnémulva, mint egy bus Grieg-dal.

Megjelenés

K. D., *Grieg meghalt,* Budapesti Napló, XII. évf. 212. sz., 1907. szept. 6., 11. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Grieg: Edvard Hagerup Grieg (1843–1907) norvég zeneszerző és zongoraművész

bergeni távirat: a zeneszerző Bergenben született, s ott is hunyt el

hangok Ibsene: utalás a drámaíró *Peer Gynt* című 1867-es darabjához Grieg által írt kísérőzenére

Alig mult el egy év, hogy Ibsen […] nyugodni tért: erről lásd még KDP1/80.

skald: a skandináv népek énekmondója a vikingek korában

óskandináv mitosz, az Eddák: a 13. században lejegyzett óizlandi mitológiai és hősi énekgyűjtemény

Ouverture-t ir az őszről s egy elfelejthetetlen dalocskában a hollók lakodalmát érzi hangokban: utalás *Ősszel* címmel (op. 11.) írt koncertnyitányára, valamint *Norvégiai dalok és táncok* című gyűjteményének (op. 17.) a *Hollók lakodalma* című zongoradarabjára

Schumannak: Robert Schumann (1810–1856) német zeneszerző. Kosztolányi több művében, *A rossz orvos*ban, az *Aranysárkány*ban és a *Szeptemberi áhitat*ban is fölbukkan (vö. Szegedy-Maszák 2010, 51–53).

suiteje: a szvit különböző jellegű tételekből álló hangszeres mű. Leggyakrabban tánctételek párokba állított sorozatából áll. A tételek általában azonos hangneműek.

[1] altatás, [sh.]
[2] Sloveig [sh.]

Koszt pub 2.indb 203 2025. 02. 21. 12:44:23

54.

„Nincs-e elvámolni valója?”

– Főpróba a Vigszinházban. –

Vannak olyan disznóságok, amelyeken nevetni lehet és oly bolondságok, őrültségek, amiket komolyan kell venni. A Vigszinház mai főpróbájáról azt az impressziót hozzuk haza, hogy *Hennequin* és *Veber* urak bohózata nem tartozik e bolondságok közé. Ez a két uriember nagyon érti azt a müvészetet, hogyan kell a közönség szinvonala alá helyezkedve aranyakat, tapsokat szerezni s müvészet- és izlés-mentes ötletekből összevarrni három esetleg öt felvonást, amelyet anyósviccek, átöltözések, elbujások, házasságtörések és hálószoba-illatok füszereznek. Ez a nyár-utói darab is ilyen.

Miről van tulajdonképpen szó? Egy nászutazó-pár a gyorsvonaton robog. Amaz izzó és vibráló pillanatban, egyszerre benyit egy finánc, szigoru hangon kérdezve: nincs-e elvámolni[1] valója? A férj varázslatának vége s ami borzasztóbb, nem is tér vissza két hónapig, mert a pszichológiai[2] percben mindig megjelen előtte[3] az álom-rontó, láz-oltó finánc zord alakja. Egy patológikus ideggyengeséggel van tehát dolgunk, melyről az orvosi könyvek is beszélnek. A férjnek elég a finánc nevét emliteni, hogy minden tüze összefagygyon. Ez már nem valószinü és bántó, de a bohózat érdekében szivesen kompromisszumot kötnénk a szinpaddal, hacsak egy szikrányi müvészetet is adna nekünk. De nem ad.

Ez *Hennequin* és *Weber*. A többiekben azonban a két illusztris bohózat-gyáros[4] már *Maupassant*-hoz folyamodik. A fiatal férjet, aki elvesztette a magában való bizalmat, elküldik egy kokotthoz, a kéj-festőnőhöz, Zézé-hez, aki a lábával mázol Velasquezeket és Tintorettokat s itt a vőlegény csakugyan megtalálja, amit keresett. Ugyebár mindnyájan Roger urra, a Maupassant-novella hősére

[1] elvámvlni [sh.]
[2] pszichhológiai [sh.]
[3] elötte [sh.]
[4] bohozat-gyáros [sh.]

Koszt pub 2.indb 204 2025. 02. 21. 12:44:23

gondolunk? A bonyodalom fokozására azonban előráncigálnak egy fiut is, aki szerelmes a menyasszonyba, a vőlegény találkozik vele s az após, a gavallér, a férj egymásnak fekszik és *Hennequin* és *Weber* segitségével hamarosan fel is forgatják a világot. Eddig csak két felvonáson estünk tul, a darab azonban még elbir akár tizet is, ha kedvünk van végignézni. Én nem mondom el a sablonos kibékülést, amit ugy is mindenki tud, mert ha valami mulattató és kedves ebben a bohózatban: nem a *mi,* hanem a *hogyan* az.

Nekünk – kimondjuk – fáj, hogy a Vigszinház olyan darabbal nyit kaput, amelyet kétszázszor adtak Bécsben. Az ilyfajta francia vásár-müvel szemben óvatosnak kell lennie. Nem hiszszük ugyan, hogy ezidei programmjának kifejezője lenne, de most az idény kezdetén különös kedvünk van megizenni – nem hadizenetül – hogy a mai Budapest már elbir kevésbbé izléstelen darabokat[1] is. Ebben a gerjedő szinházi szezonban minden vonalon fegyverkeznek s a harcban a Vigszinházra különösen előkelő szerep vár. Csak ne féljen a nagy koponyáju európaiaktól, az ujtól, a szabad levegőtől, az igazi müvészettől és vesse tüzre egyszer és mindenkorra *Hennequin* és *Veber* urakat anyósvicceikkel, hosszu monológaikkal együtt!

Megjelenés

Lehotai, *„Nincs-e elvámolni valója?" – Főpróba a Vigszinházban.* –, Budapesti Napló, XII. évf. 214. sz., 1907. szept. 8., 11–12. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hennequin és Veber: Maurice Hennequin (1863–1926) belga drámaíró, Pierre-Eugène Veber (1869–1942) francia író, drámaíró. Kosztolányi Vebernek egy Henri De Grosse-szal közös darabjáról 1912-ben, majd 1926-ban is közöl kritikát (SzE I., 568–571).

Velasquezeket és Tintorettokat: Diego Rodríguez de Silva y Velázquez (1599–1660) spanyol festő, IV. Fülöp király udvarának vezető művésze, a spanyol aranykor egyik legfontosabb alkotója. Tintoretto (Jacopo Comin, 1518–1594) olasz festő a velencei iskola jeles képviselője.

Roger urra, a Maupassant-novella hősére: Kosztolányi minden bizonnyal *A Roger-balzsam* című 1885-ös Maupassant-elbeszélésre utal

francia vásár-müvel: Kosztolányi a *farce* műfajára utal, amely virágkorát a 14–16. században élte, s durva, vaskos tréfálkozás jellemezte

[1] darakokat [sh.]

Koszt pub 2.indb 205 2025. 02. 21. 12:44:23

55.

Sully Prudhomme.

A negyven „immortel" közül ujra kidőlt egy… Sully Prudhomme, a francia akadémia tagja, finom és álmodó lelkek meghitt poétája tegnapelőtt chatenai palotájában meghalt.

E szomoru hir hallatára meg kell erőltetnünk az emlékezetünket, mert a mi[1] poétánk arca, élete bizonytalanul szürke körvonalakban mosódik el előttünk; most vettük észre, milyen kevéssé volt köze hozzánk, a földhöz, mennyire nem élte egyáltalában azt a közönséges és unalmas valamit, amit életnek szoktak nevezni. Csak néhány könyvcimmel, pár dátummal tudnók busitani az olvasót, érdekes lelki vivódásról, poéta-forrongásról nem beszélhetünk Sully Prudhomme-mal kapcsolatban. Egy ember egyszerüen eltünt. Milyen volt az arca? Sohasem voltunk kiváncsiak reá. Hogyan élt? Nem tudjuk. Pusztán csak annyi bizonyos, hogy itt járt, álmodott, fáradsággal és gyönyörrel csiszolta, ráspolyozta, esztergályozta pompás verseit, akárcsak egy középkori aranymives s ősz fürtjeire megkapta az Academie francaise komoly és rideg babérkoszoruját és a svéd akadémia – aranyokban is kifejezett – elismerését.

Azért nincs okunk, hogy idegenkedjünk ettől a hüvös márvány-piedesz[t]álon ülő költőtől.[2] Fehér, átlátszó, üveglélek volt, melyet a legkisebb csekélység is megkarcolt és dallamos zengésbe hozott. Ez a tiszta, zengő üveg-zene, ez a lányos hajlékonyság, ez a *sensibilité*[3] *raffiné* az, ami Sullyt, e par exellence lány-lelkü[4] költőt igazán jellemzi. A Vase brisée izléses poétája nem érchurokat, hanem vékony selyemszálakat kötött a lantjára, melyeken virágokról, enyhe csalódásokról, lányos bánatokról vert ki szelid, elmélyülő

[1] ami [sh.]
[2] költötől. [sh.]
[3] *sentibilité* [sh.]
[4] lány-lelkü, [sh.]

Koszt pub 2.indb 206 2025. 02. 21. 12:44:23

dalokat. Tevékenysége a csipkeverő, az üvegfestő, az ötvös munkájához hasonlitott inkább, mint a költőéhez.

Ma, az uj gerjedés lázas korszakában még mindig a parnasszusiakra, Leconte de Lisle-re esküdött. Korrekt, hideg biztossággal formálta ki márványos verseit, akár csak Heredia, aki hónapokig izzadt egy tizennégysoros szonetten. Inkább maga köré tekintett, mint magába. Megénekelte a nevelő-intézetek magányát, visszavisszanézett a multba, fellelkesitette a tudomány diadala – gondoljunk a „Csillagász" cimü pompás szonettjére – s később egy vastag kötetben megpróbálta a komoly, filozófiai problémákat is versbe szedni. Mindenen ott maradt aranyos keze nyoma, de a lelke csak néhány apróbb dalából szól hozzánk. Hiányzott belőle az a démoniság, az a csöpp őrültség,[1] amit Larochefoucauld kiván meg a géniusztól, mert csak artista volt s nem igazi müvész.

Ma egyremásra jelennek meg a[2] francia antologiák s a poétes d'aujourd'hui között hiába keressük[3] az ő nevét. A *Stances et*[4] *poémes* zajongó sikere óta sok idő mult el s Sully azóta végképp a tegnapé lett. Koporsója felett a francia akadémia éloge-a bizonyára sok szépet és igazat fog elmondani, de a fiatal müvészek ma más – magasabb – célok felé tekintenek. Az ujat akarók, akik hisznek a jövőben és magukban, már most is érzik, hogy ez a „halhatatlan" költő[5] mennyire halandó…

Megjelenés

K. D., *Sully Prudhomme,* Budapesti Napló, XII. évf. 215. sz., 1907. szept. 10., 12. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sully Prudhomme: René François Armand (Sully) Prudhomme (1839–1907) francia költő és esszéíró. Kosztolányi több versét lefordította (IK I., 522–526). 1935-ben egy antológiában írt róla (Szk, 159–162).

„immortel": (fr.) halhatatlan

[1] örültség, [sh.]
[2] jelennek a [sh.]
[3] keresrük [sh.]
[4] *Stanceset* [sh.]
[5] költö [sh.]

Koszt pub 2.indb 207 2025. 02. 21. 12:44:23

chatenai: Châtenay-Malabry település Franciaország középső részén, az Île-de-France régióban

ráspolyozta: reszelte, csiszolta

a svéd akadémia – aranyokban is kifejezett – elismerését: Prudhomme 1901-ben elsőként kapott irodalmi Nobel-díjat

sensibilité raffiné: (fr.) *sensibilité raffinée,* leleményes érzékenység

Vase brisée: helyesen *Le Vase brisé,* Prudhomme verse, amelyet Kosztolányi *A tört váza* címmel fordított

parnasszusiakra: lásd a 13. szöveg jegyzetét

Heredia: José Maria de Hérédia (1842–1905) kubai születésű francia költő. A minden részletében gondosan megformált, tökéletes műalkotás parnasszista eszményét képviselte. Kosztolányi lefordította néhány versét (MK1, 185–191).

Megénekelte a nevelő-intézetek magányát: minden bizonnyal a Vargha Gyula által *Az első elhagyatottság* címmel fordított Prudhomme-versre utal (Anthologia 1903, II., 114–116)

a „Csillagász" cimü pompás szonettjére: Kosztolányi talán a *Le rendez-vous* című szonettre gondol

Larochefoucauld: François de La Rochefoucauld (1613–1680) francia herceg, író és moralista, akinek neve mindenekelőtt *Maximák* című aforizmakötetének köszönhetően maradt fenn

poétes d'aujourd'hui: (fr.) *poètes d'aujourd'hui,* a ma költői, azaz a kortársak

Stances et poémes: Stances et poèmes, Prudhomme 1865-ös verseskötete

éloge-a: (fr.) a görög eredetű latin *elogium*ból, mely dicséretet jelent. A halott érdemeit, kiváló tetteit felsoroló verses vagy prózai sírfelirat.

Koszt pub 2.indb 208 2025. 02. 21. 12:44:23

56.

Strófák a járványról.

Izgatott lelki feszültség pillanataiban gyönyörködve nézem a tömeg kedélyhullámzását. Mert nem kell Wundtnak lenni, hogy konstatáljuk, ma mindnyájan megvagyunk fertőzve egy apró ujsághirecske toxinjától s betegek vagyunk, mielőtt betegek lettünk volna és félünk, hogy majd a jövőben ne kelljen félnünk. A tömeg-pszihologiával csinján hozzáférközöm a nép pszihéjéhez és magamon, másokon könnyü szerrel megállapitom,[1] hogy ez a sok ember, annyi különböző érdek és vágy hajszolt rabja, egyszerre összeforr és megmozdul, nyugtalanul hánykolódva, mint egy beteg test, mely védekezve a takarót magára vonja. Hiába tiltakozunk, idegeink ma izgékonyabbak, a fantáziánkat a félelem magasra transzformálta s a nyilt utcákon, napfényben, utcazajban sötéten lógó fejjel jár mögöttünk a Gond.

Nem váratlanul jött… Ezer és ezer apróság puhitotta számára a lelkünk talaját, sok jelentéktelen semmiség, ami annak idején mindnyájunkra egyformán hatott s egy porszemnyi gyanuban ott is hagyta a nyomát. Most a fekete évek sejtelmességével hüvösödött reánk az ősz. A hideg, természetellenes nyáron vasuti katasztrófák, szokatlan véres gyilkosságok s egy beköszöntő nyomoruságos tél borzalmai idegesitettek m[i]ndnyájunkat. Azután a táviró tifusz-járványt kopogott a legegészségesebb magyar vidékekről s egy vakhirt a kolerajárványról. A vállunkat vontuk, nevettünk rajta, de az izgalom, mint valami láthatatlan fluidum átszivárgott a vérünkbe és megmérgezte a nyugalmunkat.

Lassan-lassan mindnyájan hipochonderekké lettünk.

A bécsi himlőjárvány valóságos bombaként pattant ebbe a száraz, tüz-éhes gyuló anyagba. Tej-vérü, pirosarcu emberek, akik azelőtt tiz órát aludtak naponta és a legkifogástalanabbul

[1] megállapitom. [sh.]

Koszt pub 2.indb 209 2025. 02. 21. 12:44:23

emésztettek, egyszerre himlő-smokkokká lettek s arról beszéltek: a járványt titkolják. A kórházakból aztán kiszivárgott, hogy titkos rendeletet kaptak az eljövendő nagy kolerajárvány eshetőségére. Most már mind egymást tesszük idegessé. Látjuk a himlőoltásról szóló plakátokat, mindig több és több ismerősünkkel találkozunk, aki már beoltatta magát, olvassuk az orvosok hirdetéseit, s egyszerre azon vesszük észre magunkat, hogy elvesztettük a fejünket. Éjjel felkelünk az ágyunkból, ijedten tapogatjuk meg a karunkat – nem vagyunk beoltva – félünk a kolerától, reggel tehát beoltatjuk magunkat a himlő ellen. Az orvosok várószobája telve van. A sok ember azonban idegessé tesz,[1] nincs türelmünk[2] várakozni, hazarohanunk és gyorsan elolvassuk a lexikon himlő-cikkét. Elmulik két-három nap és még mindig nem vagyunk beoltva. Egy reggel megint felmegyünk az orvoshoz és azután ujból kezdődik a játék.

Ebben a groteszk, komikus zavarban azonban néha a szivünkhöz férkőzik valami komolyan fenséges érzés. Ilyenkor valami remeg a várakozás-teljes levegőben. Az emberi szolidaritás érzése ébred fel és amire a bölcsek, a könyvek, hosszu évek tapasztalatai nem tudtak megtanitani, megtanit egy pillanat, mely egyszerre közel hoz a többiekhez és megérteti velünk, nincs az a katonai bürokrácia, az a zsarnoki hatalom, amelyik oly pompásan tudná szervezni az ellenállás komoly védekező munkáját, mint az öntudatra[3] jutott ember. Millió és millió koponyában, költők és utcaseprők fejében egyformán, egy pompás világot-átölelő gondolat lüktet át, az emberi egységnek, az érdekek közösségének fönséges, mindent eltörpitő gondolata, mely a magát-féltés önző félelmén keresztül jut el a legtisztább önzetlenség eszméjéhez. Ezek nagy pillanatok. Az emberiség, ez a lomhán emésztő, tunya, ragadozó hus-kolosszus egy pillanatra megmozdul, idegcsövein a nagy érzések villamos borzongása cikázik át és homlokára a halál nagyszerü gondolata ül ki. Mi pedig, ennek a nagy szervnek apró atómjai ellágyulva, remegve szélesülni érezzük nyügös határainkat és egy örökkévaló percben szeretnők magunkhoz ölelni a nagy összességet, hogy vigasztaljuk és megcsókoljuk, mint egy félő gyermeket.

[1] lesz, [sh.]
[2] türelmük [sh.]
[3] öntudra [sh.]

Koszt pub 2.indb 210 2025. 02. 21. 12:44:23

Megjelenés

Lehotai, *Strófák a járványról,* Budapesti Napló, XII. évf. 221. sz., 1907. szept. 17., 6. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Wundtnak: Wilhelm Maximilien Wundt (1832–1920) természettudós, fiziológus, a kísérleti pszichológia megalapítója. Az élmény, a tapasztalat, az érzékelés körülményeit vizsgálta.

toxinjától: mérgétől

fluidum: folyadék

bécsi himlőjárvány: a *Pesti Hírlap* hasábjain részletesebb tájékoztató cikk olvasható a bécsi hímlő pusztításáról, amely nyomán kelt pánik már a magyar fővárost is elérte (Feles 1907, 8–9).

himlő-smokkokká: a smokk előkelősködő, szellemességét fitogtató ember. A német Schmock jelentése gerinctelen újságíró. Kosztolányi gyakorta használja a kifejezést publicisztikájában, illetve *A smokk* címmel fordítja le Jules Renard francia író egyik művét, amelynek *Pár szó az íróról és a regényről* című előszavában így határozza meg a fogalmat: „A hőst, akit Jules »ecornifleur«-nek (élősdi, parazita) nevez, smokknak kereszteltem el, aki nálunk – sajnos – tipussá lett és leginkább képviselője annak a kasztnak, amely az életben, a művészetben egyaránt élősdi, szomoru nulla." (Renard é. n., 7.)

Koszt pub 2.indb 211 2025. 02. 21. 12:44:23

57.

Bunbury.

– Főpróba a Vigszinházban. –

(Kora délutáni órában jövünk a vigszinházi főpróbáról ketten, én és barátom és az üres villamosban kölcsönösen meggyóntatjuk egymást a benyomásainkról.)

Ő: Ha nem szégyelném magamat, bevallanám, hogy pompásul mulattam. Van Wildeben valami nagy rábeszélő képesség s ha eleinte elutasitottam angolosan szögletes élceit, utóbb az ötletek, a furcsa szózavarok és bukfencek sokaságában – készen és bocsánatkérően – megadtam magamat. Elvégre is pénzért irta…

Én: Ez a legkevésbé fontos. Ha a jó darab fogadásból, tréfából, nyegle vetekedésből, pezsgő-éhségből iródik, csak az irónak van joga, hogy mulasson rajta, nekünk, akik előtt egy kész szerves alkotás áll, komolyan kell vennünk. A Bunbury pedig semmiképpen sem szorul rá a jóakaratunkra. Ez a pénzért irott komédia legékesebben beszél a XX. század müvészi revelációjáról: a kormányozható muzsáról.

Ő: Elismerem, hogy csakugyan kedves és szellemes. De az előadás alatt gyakran kisértett Alfred Kerrnek[1] Wilderől mondott igazsága, hogy csak stilmüvész és igen kétséges, egyáltalán több-e.

Én: Ma legkevésbbé jutott eszembe ez. Nem vetted-e észre, hogy mennyire rabjai maradtunk ennek az abszurd bolondságnak, ennek a Dumas-stilü, névcserén alapuló szokvány-bonyodalomnak, a hősnek, aki komikus pá[l]yafutását egy utitáskában kezdte meg, ahová egy regénykézirat helyett került. Az emberek itt pukkadásig, rogyásig, undorig tömik torkukba a muffint, a sandwich-et és magában abban,[2] hogy Wilde Oszkár észreveszi, meglátja és komoly arccal nézi ezeket a gyerekségeket, van valami

[1] Kermek [sh.]
[2] [sh.: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 212 2025. 02. 21. 12:44:23

fájó humor. Nem érzed-e a bohózat szines rongya mögött egy nagy, véres sziv fájdalmas dobogását?

Ő: Megbocsáss, én csakugyan nem érezem. Csak azt látom, hogy egy nem is igen eredeti szójátékból nő ki az egész, két angol szó az *earnest*[1] és *Earnest* felcseréléséből s ez jellemzi az egész darabot és utat mutat nekem is, aki be akarok nézni[2] a bohóság veséi közé. Mi is történik voltaképpen? Két leány egyszerre szerelmes lesz egy nem létező alakba, egy névbe, az *Earnestbe* s mikor megtudják a valóságot, mindketten kétségbeesnek, jóllehet kérő szemmel, kitárt karral állanak előttük az imádók. A helyzet tagadhatatlanul mulatságos, Bunbury a nem létező barát alakja pedig Anatol France egyik legfinomabb ötletére emlékeztet és hat is, ha Wilde gazdag ötlet-tárával áll a háttérben és minden percben szárnyra bocsát egy szalon-rakétát. Egyáltalán az egész darab egy matematikailag megszerkesztett, szivós erővel keresztül vitt brilliáns ötlet.

Én:[3] Ez a tévedés: Bunbury sokkal több, mint egy bon mot-kkal körül tüzdelt komédia, több, mint az élet félszegségeinek gunyolása, mert irónia van benne, önguny, mert magának a bohózatnak eltorzitása és paródiája. A fejök tetejére állitott képtelenségek önmagukat gunyolják ki, az iró maga nevet cifra clown-ruháján. Irodalmi szatira ez, maga Wilde, akinek élete, minden lehellete annyira irodalmi, hogy nem is látszik valóságnak, hanem valami cachirozott, mesterségesen kiformált, müvészien összeállitott alkotásnak. Hagyjuk a történetet. De vizsgáljuk ezeket a furcsa bohózat-figurákat, amelyek hideg arccal tekerik ki a valóság nyakát, nyugodtan mondják ki és teszik meg a hajmeresztő bárgyuságokat és banalitásokat. Mintha olykor-olykor fellebbentenék a ruháikat s gunyolódva fatestükre mutatnának, amelyen ott lóg a bohózatiró póráza, mintha reánk mosolyognának, hogy mindez csak bolondság s éppen azért oly mulattató és szomoru, mert nem igaz. Igen, a Bunbury stilizáltsága csak Salomééhoz fogható s ezért nagy, ezért van jövője.[4]

[1] *carnest* [sh.]
[2] vésni [sh.]
[3] **En:** [sh.]
[4] jövöje. [sh.]

Koszt pub 2.indb 213 2025. 02. 21. 12:44:23

Ő: De a realizmus…

Én: A realizmus és a naturalizmus hála istennek meghalt és szeretném minden drámairónak fülébe dudálni, fel sem támad soha. A müvészet leszámolt az élettel s ma – mint minden időben, mikor megértették a lényegét – magát disziti, ornamentikával dolgozik, magáért él. A jövőben pedig, talán nem is olyan sokára, megértik majd azt is, hogy a zseni festett láza és hazug könnye, több a buták és a lehetetlenek igaz és átélt, őszinte ihleténél.

Ő: Meglehet. Mostan már én is érdekesnek találom a Bunburyt. S minthogy nálunk divatos paradoxonokban[1] beszélni, ma este egy paradoxont fogok elkövetni. Megnézem még egyszer ezt a furcsa komédiát és tapsolok.

Én: Én pedig, hogy tökéletes legyen a paradoxon és a pointe se maradjon el, mint a Bunbury szószólója és Wilde védője, megirom a te kárhoztató véleményedet.

Megjelenés

Lehotai, *Bunbury. – Főpróba a Vigszinházban. –*, Budapesti Napló, XII. évf. 226. sz., 1907. szept. 22., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bunbury: lásd a 37. szöveget is

Alfred Kerrnek: Alfred Kerr (Alfred Kempner, 1867–1948) német színikritikus és esszéíró. Kosztolányi sokszor idézi föl megállapításait, s önálló szöveget is közölt róla 1924-ben és 1928-ban (Szk, 260–266). *Hanako* címmel fordította egy versét (MK1, 317–318).

Wilderől mondott igazsága, hogy csak stilmüvész: Alfred Kerr *Az új dráma* című tanulmánykötetében szerepel a vonatkozó kijelentés: „Oscar Wilde stílművész. Nagyon is kétséges, több-e ennél." („Oscar Wilde ist ein Stilkünstler. Sehr zweifelhaft, ob er mehr ist." – Kerr 1907, 280.)

earnest: (ang.) komoly

a nem létező barát alakja pedig Anatol France egyik legfinomabb ötletére emlékeztet: Kosztolányi minden bizonnyal Anatole France *Putois* című elbeszélésére utal, amelyben egy felnőtt testvérpár visszaemlékezik, hogyan talált ki magának édesanyjuk – egy kellemetlen vendégeskedést elkerülendő – egy Putois nevű kertészt, akinek alakja ezt követően mintegy önálló életre kelt, újabb és újabb történeteket, legendákat gerjesztve gyerekkorukban. Lásd még a 37. szöveget és jegyzetét.

[1] paradoxokban [sh.]

Koszt pub 2.indb 214 2025. 02. 21. 12:44:23

bon mot-kkal: (fr.) szellemes megjegyzésekkel

clown-ruháján: (ang.) bohócruháján

cachirozott: kasírozott, itt: beburkolt

Salomééhoz fogható: utalás Oscar Wilde *Salomé* című darabjára (lásd a 22. szöveget is)

pointe: (fr.) csattanó, zárás

Koszt pub 2.indb 215 2025. 02. 21. 12:44:23

58.

Logical insanity.

– Egy nő portréja. –

Ezt a furcsa szóferditést Weininger irta le először a nőről abban a könyvében, melyben a kékharisnyás filozófiának hadat üzenve, lerombolja az udvariasságból, diák-ábrándokból s hazugságokból magasra emelt piedesztált, amit hosszu időkön át emeltek a nőnek. A nő *a priori* illogikus. Nemcsak az erkölcsi világrendet nem respektálja, de a józan ész törvényeinek sem enged, *moral insanityben* és *logical insanityben* szenved egyszerre. Természetétől fogva annyira nem képes erkölcsös lenni, s az ész hideg törvényeinek engedelmeskedni, amint nem tudja megtagadni önmagát. Hisz minden büne és végzetes hibája össze van foglalva ebben a szóban: *nő*.

Ha ma élne Weininger, ujjongva olvasná a berlini lapok legfrissebb szenzációját, a scheveningi fürdői botrányt és nyomban dus adattárába sorakoztatná Sophie H. Holland festőnő portréját. Olvassuk a szerelmét, hideglelős, kétségbeesett küzködését, fondoran kieszelt boszuját s a hideg fut át rajtunk, mert érezzük minden bestialitása és emberből való kivetkőzöttsége ellenére is, mennyire nő maradt.

Ez a müvésznő tizenhatéves korában szerelmes lett egy berlini operaénekesbe, aki azóta régen megházasodott. A logika szerint végének kellett volna szakadnia a viszonynak s a férfi végleg le is számolt vele. A nő logikátlan logikája, nyugtalan temperamentuma azonban mást diktált. Követte az énekest. Állandóan nyilvántartotta a hollétét és üldözte lihegve, kétségbeesetten – kocsin, hajón, éjjeli gyorsvonatokon – ahova csak ment, akár tengeri fürdőbe bujt el, akár Oroszország fehér fővárosába menekült. Az énekes felesége ernyőjével hessegette tovább, a férfi botjával riasztotta el, a nő azonban nem tágitott. Visszajött, mint a kivert, kóbor kutya. Zavaros agya kába, álmatlan éjszakákon azt a kifogást koholta ki, hogy a férfi hipnotizálta őt s ha akarja, ha nem, utána

Koszt pub 2.indb 216 2025. 02. 21. 12:44:23

kell mennie. Felébredt benne a német filozofus meglátta[1] *logical insanity,* a nő ösztöne és vakon, fejetlenül, fogcsikorogva követelte a szerelmet, melyhez érzelmei révén csakugyan joga is volt. A törvény? A család, a társadalom? Nevetett mindezen. Csak azt érezte, hogy szeret.

Ennek a sokáig tartó tragikomédiának utolsó felvonása azonban csak tegnap játszódott le. A festőnő és egyik barátnéja – két asszony – tervet főzött, kegyetlen, hideg asszony-tervet. A férfit becsalta a két amazon egy villába és véresre verte. Boszut álltak rajta, céltalan, otromba, céda boszut s bizonyára maguk sem tudják miért? Ez pedig ma történt, mikor a nő-agitátorok sorra járják Europa fővárosait és lelkesen izgatnak a szabad, felvilágosult nő jogai érdekében. Az ősmonda Penthesileája jut eszünkbe, aki a naiv és izmos Achillest fogaival tépi össze.

Strindberg, Schopenhauer és Weininger szelleme száll meg bennünket és ebben a pillanatban szentül hiszszük, hogy a modern nőgyülölet a tudományban és szépirodalomban legkevésbé sem hülye divat és émelyitő smokkság. A naiv, szüzlelkü férfi mindig csak reakcióképpen fog össze, védekezik a nő aránytalanul kifejlődött nemi intelligenciája ellen akár Keleten, akár a régi Görögországban, akár ma, az egész tudomány vonalán folyó izgató harcban. Mi azonban ezuttal kellő udvariassággal tartózkodunk az itélettől s csak egy távoli páholyból nézzük és őszinte gyönyörrel nézzük a „gyengébb" nemet, amely c[s]upa liliomszerü gyengédségből a véres tenoristákat ugy szurja fel a gombostüre, mint a bohó ifju a pillangókat. Ifju költők továbbra is dalolják csak a vágya végtelenségében fuldokló szent nőt, komor tudósok ráncolják szigorura homlokukat és foglalják rendszerbe kellemetlen és udvariatlan igazságukat. Mi ebben az[2] afférban – ismételjük – csak az „ewig weibliches"t bámuljuk, amely tudvalevőleg az égbe ragad bennünket, ha meghalunk, de életünkben sok kék és piros folttal élénkiti arcszinünket. A holland festőnő fölött egyébként törvényt fognak ülni s komoly urak állapitják meg, hogy mi volt: szent-e, vagy őrült, martir-e, vagy gonosztevő?

[1] meglátta: [sh.]
[2] ebben a az [sh.]

Koszt pub 2.indb 217 2025. 02. 21. 12:44:23

Mi már most is megfelelhetünk erre a kérdésre.
Asszony volt. Semmi egyéb.

Megjelenés

Lehotai, *Logical insanity. – Egy nő portréja. –*, Budapesti Napló, XII. évf. 228. sz., 1907. szept. 25., 8. Rovat: Hirek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Logical insanity: (ang.) beszámíthatatlanság

Weininger: Otto Weininger (1880–1903) osztrák filozófus. 1903-as *Geschlecht und Charakter* című kötete nőgyűlöleten és antiszemitizmuson alapul. Magyarul csak 1913-ban jelent meg *Nem és jellem* címmel, Gábor Andor fordításában.

moral insanityben: (ang.) erkölcsileg beszámíthatatlan

a scheveningi fürdői botrányt: ahogy a *Budapesti Napló* 1907. szeptember 22-ei számának *A festőnő boszuja* című kishíre beszámolt róla, egy hágai festőnő nem nyugodott bele fiatalkori ideáljával, egy berlini filharmóniai énekessel való szakításába. A férfit annak házasságkötése, családalapítása után is zaklatta, hipnotikus kényszerre hivatkozva mindenhová követte, majd annak érdektelensége folytán bosszúból megverette, amire a férfi eljárást indított ellene.

a nő-agitátorok sorra járják Europa fővárosait és lelkesen izgatnak a szabad, felvilágosult nő jogai érdekében: lásd Kosztolányi Ellen Keyről írt korábbi cikkét (KDP1/17.), továbbá a 111. szöveget is

ősmonda Penthesileája jut eszünkbe, aki a naiv és izmos Achillest fogaival tépi össze: Pentheszileia az amazonok királynője. Akhilleusszal párviadalra kelt, de ez az életébe került.

Strindberg, Schopenhauer és Weininger szelleme: Kosztolányi minden bizonnyal az emlegetett személyek közismertnek tekintett nőgyűlöletére, nőellenes magatartására céloz. Lásd még a 91. szöveget.

smokkság: lásd az 56. szöveg jegyzetét

„ewig weibliches": (ném.) örök női/asszonyi, mely fordulat Goethe *Faust*jának második részéből vált elhíresültté (II. 5.7). Ibsen címszereplője is fölidézi a *Peer Gynt*ben.

Koszt pub 2.indb 218 2025. 02. 21. 12:44:23

59.

Irók levelezése.

– Csehov két levele. –

Pár év előtt irodalmi revükben és nehány külföldi lap vezércikkhasábjain élénk vita folyt arról, hogy szabad-e, illik-e az iró hátrahagyott leveleit közölni. Szabad-e befeketiteni fehér és szüzies egyéniségét, melyet egy életen át öntözött vérével és könyével, piszkos és rosszagu nyomdafestékkel? Szabad-e megtudni X. Y. polgártársnak, a derék és jól szituált mészárosnak, mint veszekedett Poe, Baudelaire és Flaubert a kiadóival, hogyan csititgatta a türelmetlen szabót, a butorkereskedőt, a füszerest és mily szivrepesztően tudott könyörögni pár nap halasztásért a tekintélyes pénz-embereknek? Szabad-e nyilvánosságra hozni a költő mosószámláit, adó-intéseit, törvényszéki idézéseit, levél-rongyait, melyekkel egy szines és illatos szoknya szivét ostromolta? Szabad-e, kell-e feltétlenül szellőztetni, miként kivánt a regényiró – a szokott, banális frázisokkal – boldog ujévet, kellemes ünnepeket a rokonainak és barátainak? Mindenekelőtt pedig azt kérdezzük: érdekes-e ez?

Nem azokról a levelekről beszélünk, amelyeket irodalmi istenek irtak, egymás cimére ugyan, de tulajdonképpen az egész világnak, *in specie aeternitatis*. Schiller és Goethe pompásan cizellált leveleik miatt bizonyára nem szégyenkeznének. Ők a leveleikben is mindig magas piedesztálról,[1] az irók öntudatával és erejével szólnak egymáshoz. A közönséges, vágtatvást rohanó modern élet azonban sokszor falhoz szoritja az irót s ilyenkor bizony nincs ideje arra, hogy felöltse a koturnust. Egy életen át végre is sok papirt szórunk szét és ebben a reklám-zajos korban – sajnos – mindig akad egy pár fiók-Eckermann, aki ezeket összeszedi, nyomdába viszi és pénzt csikar belőlük.

[1] piedásztálról, [sh.]

Koszt pub 2.indb 219 2025. 02. 21. 12:44:23

Ezekről az álmos, fáradt, irás után való nyujtózkodásokról, kikalandozásokról van szó. Olvassuk a levelet és nem ismerünk rá a mi nagy irónkra. A mondatkötés bágyadt, a szavak kopottak, fáradtak, a szellemnek nyoma nincs. Hol van a félisten, aki máskor fényes ünnepi köntösben kápráztat el bennünket? Nem találjuk. Érezzük, hogy tisztán csak az ember áll előttünk, egy fáradt, szomoru ember, egy szegény szenvedő beteg, aki a természetellenes, agy-sorvasztó lángolások után kimerülten, halvány ajakkal dől le a közönségesség daróc-ágyára. Egy pillanatig mély részvéttel nézzük, aztán mikor látjuk, hogy olyan, mint mi, dagadni kezd a hiuságunk s valami titkos öröm izza át vérünket. A rokonunk volt, ember volt. Majd valami csendes kiábrándulás férkőzik hozzánk. Csak a szerelmes diák érez ilyet, aki először látja meg a festett szinésznő arcát az éles, durva napfényben, csak a fiatalasszony csüggedt csalódása hasonlitható ehhez, aki férjét egy reggel álmosan, hálóingben látja maga előtt és nem ismeri fel.

Abból az alkalomból irom ezeket a sorokat, hogy egy francia lap Csehov irói hagyatékából két rövidke levelet közöl. Két szomoru, igénytelen levél ez, olyan, aminőt mindenki ir és irhat. Csehov, az iró, hálóingben. Egy szegény, beteg ember panasza, akinek pénzre és egészségre van szüksége és unja a dicsőséget, az élet buta, badar céltalanságát, un mindent. Csak néha tör át a sürü ködfellegen valami fájdalmas, szomoru csillogás, az orosz nap ragyogása, a Csehov mosolya. Ilyenkor felismerjük az irót s elámulunk az ő beteg, ködös kedélyének csodálatos gazdagságán. Mennyi volt benne! Mennyi volt irásai mögött is! Milyen nagy volt, akkor is, mikor nem játszott!

Mostan Csehov iró-asztal-fiókjában szorgalmas kutató kezek kotorásznak. Nemsokára megjelennek azok az irások, amelyeket abban kellett hagynia. Ebben a gyüjteményben éppen a legérdekesebb kötet lesz az, amely a hisztrió-irókat legjobban kompromittálja, azok a levelek, amiket gondtalanul szórt szerte egy üres, fáradt órájában. Egy ember szenved előttünk, minden irodalmi cafrangtól és póztól mentes, egy sápadt haldokló, kinek homloka köré a láz fon aureolát. Bámultátok eddig Csehovot? Olvassátok el ezeket a levélbe szoritott apró köznapi tragédiákat és szeretni fogjátok.

Koszt pub 2.indb 220 2025. 02. 21. 12:44:23

Megjelenés

Lehotai, *Irók levelezése. – Csehov két levele.* –, Budapesti Napló, XII. évf. 231. sz., 1907. szept. 28., 6. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Két levélről* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 1-jei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Poe: Edgar Allan Poe (1809–1849) amerikai költő, novellista, szerkesztő, kritikus. Poe ismert költeménye, *A holló* Kosztolányi fordításában a *Bácskai Hírlap* 1904. október 16-ai számában jelent meg, majd 1913-ban a *Nyugat* is közölte a Poe-vers átültetését, amelyhez Kosztolányi rövidebb kísérőcikket is írt (NyL, 495–499). Poe néhány további versét is lefordította (MK1, 3–12), s számos alkalommal írt róla (Szk, 88–92).

in specie aeternitatis: (lat.) helyesen *sub specie aeternitatis,* az örökkévalóság távlatából

Schiller és Goethe pompásan cizellált leveleik miatt: Goethe és Schiller levelezését az irodalomtörténet a világirodalom leghíresebb levelei közt tartja számon. A jó egy évtizedig tartó (1794–1805) folyamatos eszmecsere során a két alkotó elsőként fejtette ki a német klasszika meghatározó esztétikai elveit.

koturnust: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszár feléig érő vadászcipő, melyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkhülosz honosította meg használatukat a színházi előadásokon, mert magas fatalpat erősítve rájuk magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkéltség, a színészkedés kifejezésére használják. Itt Kosztolányi a nyilvánosság előtt való viselkedés jelképeként érti.

fiók-Eckermann: Johann Peter Eckermann (1792–1854) német irodalomtudós, aki gyakorlatilag Goethe titkáraként működött, általa följegyzett beszélgetéseik Kosztolányinak is meghatározó olvasmánya volt

hisztrió-irókat: komédia-írókat

aureolát: dicsfényt

Koszt pub 2.indb 221 2025. 02. 21. 12:44:23

60.

Diszletpróba a Vigoperában.

A Vigoperában ma délelőtt volt az első próba. Ezen a próbán nem szindarab és szinészek szerepeltek, hanem maga a megifjodott szinház, amely büszkélkedve mutatta be pompás, modern felszerelését, a fegyverzetet, amelylyel harcba fog indulni a szinházak versenyén. A zord és vén Népszinházban tudniillik uj élet kezdődik. A festék-szagu foyerban, a szinpadon, a nézőtéren lázas sürgölődés. Uj diszletek és uj emberek. A forgószinpad – az első magyar forgó szinpad – meg oly preciz és biztosan müködő, hogy egyenesen csodája a szinpadi technika fejlettségének. Egy tizenhat méter átmérőjü[1] óriási korong forog előttünk. A kört ma négy részre osztották s mindegyik körszektoron egy-egy felvonás diszlete volt felépitve Szemere György „Bolond Istók"-jából. Ha a felvonás végződik, egy ember nekidől a vasrudnak s nem is nagy erőlködéssel be forditja a korongot szinészestül, diszletestül, butorostul együtt a másik felvonásba. Ez a boszorkányos gyorsasággal müködő szinpad nem ismer semmi technikai akadályt. Müvészi értékét azonban csak akkor tudjuk majd igazán megbecsülni, ha Shakespeare „Szentivánéji álmá"-nak[2] tündérképei egymás után vágtatvást peregnek le előttünk. Az uj diszletek – *Molnár* Ákos müvei – egytől-egyig szolid és feltétlenül kitünő izlésre vallanak, leleményességük és arhaikus zománcuk egyformán meglep. A ma délelőtti házavatás-félén egyáltalán azt a benyomást nyertük, hogy a leggöthösebb és legvénebb szinház egyszerre a modern szinjáték otthonává lett; a régi hagyományok szinházában *Hevesi* Sándor dr., ez a kitünő modern tehetség, a rendező. Eddig csak egy szük deszkahasadékon tekinthettünk még be a kulisszák közé, de a

[1] tizenhat átmérőjü [sh.; emendálva Sz. n. 1907, 17 figyelembevételével]
[2] Szentivánéji álmá"-nak [sh.]

Koszt pub 2.indb 222 2025. 02. 21. 12:44:23

közönségnek már most is meg merjük mondani, hogy a Vigopera friss, gazdag, müvészi szenzációkat és nagy sikereket igér.

Megjelenés

(L–i.), *Diszletpróba a Vigoperában,* Budapesti Napló, XII. évf. 232. sz., 1907. szept. 29., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

foyerban: (fr.) előcsarnokban

Szemere György „Bolond Istók"-jából: Szemere Artúr György (1863–1930) földbirtokos, író, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagja. *Bolond Istók* című népszínművét 1907-ben mutatták be a Népszínházban. Kosztolányi 1909-ben *Ő!* című darabjáról is írt színikritikát, a darabot mint banális allegóriát elmarasztalva (SzE I., 437–438).

Molnár Ákos: minden bizonnyal Molnár Árpádról lehet szó, aki híres díszletfestő volt, s a Népszínház–Vígopera megbízásain kívül más fővárosi és külföldi megbízásokat is vállalt; életére vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

leggöthösebb: legbetegeskedőbb

Koszt pub 2.indb 223 2025. 02. 21. 12:44:23

61.

Frank Wedekind.

Abban a kisértetjáró órában, mikor a gazos sirköveken rémesen vihorászó skálákat fütyül a szél, találkozunk Frank Wedekinddel, aki, mint „az álarcos ur" – egyik alakjával a karján – beszélget az öngyilkos diákkal. Az öngyilkos koponyáját kezében tartva, áll előttük. Végül jön a bucsu perce. A hustalan csontváz lefekszik a sirba, hogy a rothadáson melegedjék és mosolyogjon, az álarcos ur és a diák pedig elmennek. A temető kapujából azonban a diák még egyszer a halott felé fordul s azt mondja neki: *„éljen boldogul"*.

E ponton meg kell állanunk, mert ebben a két kicsi szóban komprimáltan, összetömöritve, mintegy mikrokozmoszban látszik Frank Wedekind, a koporsókkal és csontvázakkal kacérkodó, a halál humoristája. Az a benyomásunk, hogy egy bohóc áll előttünk, talpig fekete ruhában és keserüen vigyorgó arca sirásra torzul. Egy irónikus póz-egyveleg ő, akinek annyira vérében van a müvészet nemes affektálása s oly komoly és véres szeretettel csüng rajta, hogy minden póza természetesnek és egészségesnek látszik. Ha nem értenék félre, azt mondanám, hogy e nagy müvész gigászi arányokban üzi ezt az előkelő hisztrió-mesterséget s a hitünket követeli ki vele, megdöbbent és lefegyverez. Neki szüksége van a suta, idegenszerü, bizarr taglejtésekre, melyekkel tragédiáit és komédiáit kiséri, nála a természetes lesz a természetellenes – ami viszont is igaz – s a borzalmas, a különös, a förtelmes lelki szüksége és mindennapi kenyere. A szeme, mintha egy csodálatos finomságu torzitó tükör lenne, mindent meglát, de az ihlet pátoszában elferditve, a végtelenség perspektivájába torzitva, széles, koromfekete konturokban, messzire kitolva a költészet vetitőfüggönyére. A világ egy Augias-istálló, ahol csak bün, szörnyüség és szenny van. Mi, a játék szemlélői és szereplői, vagy nevetünk, vagy sirunk ezen. Ő egyszerre teszi mindakettőt.

Koszt pub 2.indb 224 2025. 02. 21. 12:44:23

Kinek jut eszébe, hogy az élet közönséges mértékét alkalmazza az ő földöntuli, nagyszerű álmaira? Kicsoda kérdi, hogy csakugyan oly mocskos és iszonyu-e minden, amint azt Wedekind az *Erdgeist*-ben, a *Büchse der Pandora*-ban, a *So ist das Leben*-ben, a *Hidalla*-ban rajzolja? E szertelen, gyászos költemények elnémitanak és érezzük, hogy mélységeikben mindig ott lappang az igazság keserű magja.

Azt hiszem, Wedekind nagysága mindenekelőtt abban van, hogy észrevette az emberiség *univerzális nemi nyomoruságát*. Ez a világot átölelő gondolat először jutott öntudatra az ő pompásan megformált germán koponyájában s novelláiban, drámáiban, verseiben, mint költészetének vezérmotivuma állandóan visszatér. Az *Erdgeist*-ban egy nő miatt hárman pusztitják el önmagukat egymásután: az apa és a fiu, majd maga a nő, aki fogcsikorogva, vágyának telhetetlenségében vesz el. Minden felvonás pointe-je egy revolver-dörrenés, egy halál. A föld szelleme reánk nehezedik s a szerelemre éhes ember éppen annyira tehetetlen vele szemben, mint a gravitáció alól nem tudja emancipálni magát. Nem egy véletlen, ügyesen kipécézett esettel van dolgunk, hanem mindnyájunk közös átkával, a szeretni vágyó ember falánk gonoszságával és kapzsi éhségével.

A *Todtentanz*-ban is ez az égbekiáltó örök nyomoruság vet sötét árnyékokat a prostitució festett papnőire, akik a fertőben szüzi lélekkel, pihegő mellel vágynának szeretni és nem tudnak, nem birnak. A kérgeslelkü leánykereskedő haldokolva szerelmet vall egyik leánynak, mig a többiek körül táncolják hülő testét.[1] Ez a Wedekind világa. Mély árnyékok, valószinütlen, nagyszerü, tragikus szépségek. A hőstenort a nők halálra üldözik tolakodó szerelmükkel. Szobájában a függöny, a kályha-ellenző mögött egy nő, egy imádó s neki nincs ideje a szerelemre, mert a müvészet láza égeti és sietnie kell. Egy fiatal leányka azután, akit szintén el kellett riogatnia, megöli magát ott a szobájában, a bőröndjei, a plaide-jei között, a kihurcolkodás zürzavarában. Egy halál esik

[1] hülőtestét. [sh.]

Koszt pub 2.indb 225 2025. 02. 21. 12:44:23

a loholó, modern élet bohózatában. Egy kacaj csendül fel,[1] hideg és szomoru, mint a koponya üres vigyorgása.

Wedekind szereti az embert. Hogy micsoda imádattal csüng rajta, semmi sem mutatja jobban, minthogy ő vette észre először a gyerekeket, ezeket a szegény, elhagyott emberkéket, akikkel eddig senkisem törődött. Benézett a rózsás gyermekvilágba és kietlennek, kétségbeejtőnek találta. Követte az apró fiukat és leányokat olyan helyekre, ahonnan más iró ijedve rettent volna vissza s még a *Kraft-Ebing*-problémák sem riasztották[2] el. Megirta a *Tavaszi ébredést,* ezt a szimfónikus költeményt, ahol tiz éves hősök gyötrődnek átkozott, kénköves lángokban, a tavasz fojtogató, buja kezei alatt, nem a saját hibájukból, hanem a társadalom büne miatt, a természettudomány kérlelhetlen következetessége szerint. Ez a költemény több, mint Dante Pokla. Senki iszonyubb igazságokat nem köpött a hipokraták arcába, mint ez a nagy poéta, akit otthon „gemein"-nak neveztek.

Mégis szép az ő poézise. A fekete, véres virágok szépsége lebeg irásai fölött. Mégis szüz és fehér lélek ez a Wedekind. Látja a hulla-foltos, rothadt társadalmat, a feloszló óriási szervezetet és vágy fogja el, a szépség, az egészség, a napfényes tisztaság nosztalgiája.

Abban, ahogy a mocsokkal és a bünnel enyeleg és ahogy belemélyed a sárba, mint a ganajturó, van valami tragikus pátosz, valami szent komolyság. Ez a fehér, szüz ember álarcot szorit nagy, nemes arcára, hogy elrejtse a kiváncsi szemek elől.

Én azonban e vas-álarc mögött két ártatlan szemet és egy könnyes gyerekarcot látok, amely fájdalmasan eltorzulva pityereg.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Frank Wedekind,* Népszava, XXXV. évf. 238. sz., 1907. okt. 6., Olvasótár: A Népszava Melléklete, 2–3.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

mint „az álarcos ur" – egyik alakjával a karján – beszélget az öngyilkos diákkal: a dráma egyik név nélküli szereplője az „álarcos úr"; a *Tavaszi ébredés* című

[1] el, [sh.]
[2] riasztoták [sh.]

Koszt pub 2.indb 226 2025. 02. 21. 12:44:23

darabjának egyik szereplője, s amint egy fenti bírálatában szerepelt, a német vendégjátékkor ezt a szerepet maga Wedekind játszotta (lásd a 39. szöveget is).

hisztrió-mesterséget: színészmesterséget

Augias-istálló: vagyis züllött, romlott hely. Eredetileg Augeiasz mondabeli király igen piszkos, elhanyagolt istállója, amelyet – mítoszban szereplő munkái egyikeként – csak Héraklész tudott kitakarítani.

Erdgeist-ben, a Büchse der Pandora-ban, a So ist das Leben-ben, a Hidalla-ban: Wedekind darabjai, sorrendben: *A Föld szelleme,* 1895; *Pandora szelencéje,* 1904; *Ilyen az élet,* 1902; *Hidalla,* 1905

Todtentanz-ban: Totentanz, azaz *Haláltánc,* melyhez kapcsolódóan lásd még a 40. szöveget

Tavaszi ébredést: lásd a 39. szöveget is

hipokraták: képmutatók, álszentek

„gemein"-nak: (ném.) közönségesnek

Koszt pub 2.indb 227 2025. 02. 21. 12:44:23

62.

Modern Szinház-Kabaré.

Az Andrássy-uton, a régi Mücsarnok helyén tegnap este nyilt meg a *Faludi*-féle Modern Szinház-Kabaré. Fényes lámpakoszoruk uj és friss villanyfénye pazarul öntötte el azt a puha és világos fehér fészket, amelyet *Márkus* Géza épitett az éppen nem fehér, varietébe és kabaréba oltott könnyü szinmüvészet otthonának. Ebben az izléses, selyemtől és üvegfestményektől ékes kis otthonban találkozik majd esténként a főváros, hogy ébredő, kacagó, vonagló lelke szózatát hallgassa. Mert meg kell állapitanunk, a kabarék, melyek immár gombamódra nőnek ki Budapest aszfaltjából, életszükséglet, sőt társadalmi jelenség, arra mutatók, hogy végre mi is nagyvárossá cseperedünk s a budapesti ember annyira megkivánja a cigaretta és piccolo mellé az élcet, a kedélyt és a müvészetet, mint a mindennapi kenyeret. Lassan-lassan közelebb jövünk egymáshoz és ami faluban, kisvárosokban személyes érintkezés utján terem meg, itt integrálisan, a müvészetből és a kedélyből fejlődik ki s megadja azt, ami nekünk szétszórtan küzködőknek, leginkább hiányzik, az egymáshoz való közelségünk érzését. A nagyvárosok családiasságát ápolják ebben az intim skatulyaszerü szinházban is, hol a muzsa azon a tolvajnyelven beszél, ami közösségbe hoz, egy család tagjává tesz minden budapestit. Fáradtan és késő este jön ide majd a főváros, hogy elfelejtve mindent, leüljön a homokban – nem a sárba – és gondtalanul eljátszadozzék.

Ezért kell komolyan vennünk a Modern Szinházat, már most a megnyitásánál, bár nem tudjuk, hová fog fejlődni a jövőben. Ma este azonban már egyet-mást megsejtettünk. Az a mód, ahogy *Heltai* Jenő és *Molnár* Ferenc tréfázik a legnemesebben európai és a mi[1] maradi közönségünket jobb nevelőiskolába nem is igen küldhetjük, mint egy könnyed és izléses kabaréba. Ezuttal csak

[1] ami [sh.]

Koszt pub 2.indb 228 2025. 02. 21. 12:44:23

egy számra utalunk, *Kemény* Simon versére, melyet *Nyárai* Antal adott elő. Nem csalódunk, hogyha azt hisszük, ez a vers fejezte ki legsikerültebben a modern és intelligens kabaré szellemét s igazán szeretnők, ha a jövőben is ez mutatna utat az igazgatóságnak. Itt a vers megtalálta a színészt és a zeneszerzőt: Kemény Simon izgatott ritmusaiba uj lelket öntött Kálmán Imre ideges zenéje s az előadó müvész finoman cizellált interpretációja.

Pálmay Ilka népszerüségének, szépségének, müvészetének verőfényében tündöklött. A tegnapi est azonban *Medgyaszay* Vilmáé volt. Pár kupléba, pár dalba egészen beleszoritotta müvészetét. Nagy, intelligens, sokoldalu müvésznő ő, aki a diseuse, a drámai és operettszinésznő jelességeit egyformán egyesiti magában. A szük, fényes szinházacska *Medgyaszay* énekszámai után valósággal dörgött az ujjongó tetszés-lármától. Ilyen ovációkat nagy szinházakban is ritkán hallani. Ebből a tetszésből bőven kijutott *Vörös* Lidynek is, egy teljesen ismeretlen szinésznőnek, aki készen, merészen ugrott a szinpadra és a müvészet kellősközepébe.

Megjelenés

D., *Modern Szinház-Kabaré,* Budapesti Napló, XII. évf. 243. sz., 1907. okt. 13., 8–9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Andrássy-uton, a régi Mücsarnok helyén: 1890-ben az Andrássy út 69.-ben, Láng Adolf tervei alapján épült Műcsarnokot 1896-ban nevezték át Régi Műcsarnoknak, amikor a millenniumi ünnepségekhez kapcsolódva a Városligetben Műcsarnok néven épült új kiállítási palota. Később egybenyitották a szomszédos épülettel, így a Régi Műcsarnok épülete ma már a Képzőművészeti Egyetem része.

Faludi-féle Modern Szinház-Kabaré: 1907. október 11-én Faludi Sándor Modern Színház Cabaret néven nyitotta meg „ellenkabaréját" a Régi Műcsarnok alagsorában. A színház művészeti vezetője Heltai Jenő és Molnár Ferenc, a zenei vezető Szirmai Albert lett. A szuterén Márkus Géza tervei alapján készült, és nyolc lépcsővel az utcaszint alatt helyezkedett el. 1908-ban Nagy Endre Modern Színház néven vezette tovább s átépíttette (Alpár 1978, 43).

Márkus Géza: (1872–1912) magyar építész, a magyarországi szecesszió jelentős képviselője. Tanulmányait Budapesten végezte, majd Hauszmann Alajos, illetve Lechner Ödön tervezőirodájában dolgozott. Jelentős műve a nemzeti szecesszió törekvéseinek hatását mutató kecskeméti Cifrapalota. Több színházépületet, valamint díszleteket is tervezett.

Koszt pub 2.indb 229 2025. 02. 21. 12:44:23

piccolo: kis adag feketekávé

Kemény Simon versére: (1882–1945) költő, író, újságíró, lapszerkesztő *Az én kezem* című verséről van szó

Nyárai Antal: (1868–1920) színész, 1907–1908-ban a Modern Színház Cabaret-ban, 1908-ban a Fővárosi Cabaret Bonbonnière-ben játszott. Kosztolányi 1908-ban (lásd a 119. szöveget) és 1912-ben is közölt elismerő írást művészetéről (SzE II., 529–531).

Kálmán Imre ideges zenéje: (1882–1953) későbbi operettjeitől híressé vált magyar zeneszerző, karmester. A szóban forgó darab zenéjét azonban nem ő, hanem Hetényi-Heidelberg Albert szerezte (Alpár 1978, 44).

Pálmay Ilka: (1859–1945) színésznő, 1906-ban, 1908–1909-ben a Király Színházban játszott

Medgyaszay Vilmáé: (1885–1972) színésznő, 1907-ben szerződtette Nagy Endre a Modern Színház Cabaret-hoz. Legtöbbször Szép Ernő, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Emőd Tamás, Ady Endre megzenésített verseit énekelte. Kosztolányi 1918-ban és 1921-ben is önállóan szólt művészetéről (SzE II., 446–450).

diseuse: (fr.) a dizőz általában könnyű, érzelmes (tánc)dalokat szórakozóhelyen, kávéházakban előadó énekesnő

Vörös Lidynek: Vörös Ili, azaz Vörös Ilona színésznő, akinek játékát más korabeli lapok is említik; életére vonatkozóan nem találtunk pontos adatokat

Koszt pub 2.indb 230 2025. 02. 21. 12:44:23

63.

Rabok.

– Egy emlék. –[1]

Évekkel ezelőtt külföldön egy kemény és durva ágyon feküdtem betegen. Horpadt, homályos petróleum-lámpa vetett rám szomoru, piszkos fényt. Csikorogtak a butorok, unalmasan bicegett előttem egy sánta asztal, a csupasz falak, a székek, az ablakok, mind-mind mondhatatlan fájdalmakat, emberfölötti szenvedést keltett bennem, hogy üvölteni és sirni szerettem volna. Egy gyertyatartóra ma is emlékezem még. Vén, kopott, lomtárba való jószág volt, csupa szenny és gyertya-csöpp, maga a kiérdemültség, a poros elhagyatottság furcsa szimboluma. Órák hosszáig bámultam ezt az ócskaságot és lassan-lassan sajogni, a szétpattanásig feszülni kezdett minden idegem. Magamba öleltem az egész szobát és szinte nem is láttam, hallottam, tapintottam semmit, csak éreztem, csak fájt minden, a szék, az ajtó,[2] a törött ablak, a sánta asztal, az egész szoba. Egy érzelem, egy szétterjengő, könnyes szubjektivitás volt a körülöttem elterülő világ. Künn a fákra, a mezőkre busan szállott le az október.

Emlékezem az első alkonyra és az első éjszakára. Kétségbeesetten vetettem le magamat a durva daróc-ágyra. Nyugtalan, halálra zaklatott idegeim piros lázfoltokat[3] rajzoltak elém. Lehunytam a szemeimet és ebben a rideg és csupasz vacokban Tizianokat, Murillokat láttam, elfelejtett szonátákat, misztikus verssorokat hallottam. A képzeletemből egy buja, keleti park serkedt, egy fehérszobros, ezüstvizü szökőkut[4] bugyogott ki. Azután felnyitottam a szemeimet és ujra a régi, otromba sirásra késztető kép. Vigasztalhatatlanság és csikorgó unalom. Vajjon hogy szokom meg itt az életet, ahol a másodpercek órák, a napok évszázadok, a szenvedések

[1] [PHsz] [nincs alcím]
[2] [BpN] az asztal, [sh.; emendálva PHsz alapján]
[3] [PHsz] lazfoltokat [sh.]
[4] [BpN] szőkőkut [sh.]

Koszt pub 2.indb 231 2025. 02. 21. 12:44:23

elviselhetetlen, halálos brutalitások? El fogok pusztulni, meg fogok halni,[1] gondoltam magamban. Később csalatkoztam.

Multak napok, hetek, hónapok. A szobát aranyos napfény öntötte el, reggelek, alkonyok[2] ragyogták be és én erőlködve, nagyon nehezen megbarátkoztam vele. A kopottságot és a müvészietlenséget mintha valami kedves, rozsdás patina vonta volna be. A tárgyak már nem voltak olyan idegenek. Egy-egy zug megtetszett, az ágyamat, a kemény párnámat megszerettem. Akkor ezt nem mertem bevallani magam előtt sem. De mikor ütött az óra s a kényszerü rabságból az igazi Tizianok, a Murillok közé, a fényes hangversenytermekbe,[3] nyugalmas, puha otthonomba mehettem,[4] könnyes szemmel néztem az ócska szoba felé és megremegtem.

Különös percek voltak. A válás fájdalma fojtogatta a torkomat. Ugy éreztem,[5] valami nagy jogtalanság esik rajtam, hogy elszakitanak attól az ágytól, melyben egy fél évig aludtam és álmodtam – milyen szépeket álmodtam –[6] s fellázadt minden[7] csepp vérem arra a gondolatra, hogy ott kell hagynom az asztalt, a széket, a gyertyatartót, melyen a kezem nyoma, a könnyeim sava, az életem, az énem egy fájóan kiszakadt darabja tapad,[8] s majdnem olyan érzésem támadt, mintha magamtól kellene[9] elválnom és a saját temetésemet nézném végig könnyben uszó, révedező, viszszavágyó szemekkel.

Vissza kellett mennem az életbe, idegen[10] kongó szobákba, melyeket az élet nehéz, szivós[11] munkájával, egymásután sorakozó napok verejtékével kell majd megszokottá, kedvessé, az enyémmé[12] tenni.

[1] [PHsz] halni –
[2] [PHsz] alkonyok, [sh.]
[3] [BpN] hang-versenytermekbe [sh.; nincs vessző]
[PHsz] [sh: nincs vessző]
[4] [BpN] otthonouba mebettem, [sh.]
[5] [BpN] éreztem. [sh.]
[6] [PHsz] [sh: hiányzik a záró gondolatjel]
[7] [PHsz] mindem [sh.]
[8] [PHsz] [nincs vessző]
[9] [BpN] kellane [sh.]
[10] [PHsz] idegen,
[11] [BpN] szivás [sh.]
[12] [PHsz] *enyémmé*

Koszt pub 2.indb 232 2025. 02. 21. 12:44:23

Ott[1] az érdes darócon sokat gondolkoztam erről. Ma pedig, mikor ez a felzilált emlék ujra él és vérzik, teljes erővel ragad karon egy gondolat, a szokás szomoru rabsága, az ember, ez a tehetetlen „Gewohneitstier" tragikuma, aki a rabláncait is megsiratja. Felzaklatja ez az emlék azt az ujsághirt is, melyet pár héttel ezelőtt olvastam a berlini lapokban egy rablógyilkosról. Ez a gyilkos harminc évi rabság után visszament a tömlöcébe, mert annyira megszokta a börtönt, hogy a szabad napfényben már nem is tudott élni s összetett kézzel kérte a fogházigazgatót, kötöztesse meg, zárja be, verje rabbilincsre ujra. Nincs ebben semmi szenzáció, semmi csodálatra méltó. Ez a gyilkos hosszu harminc év alatt ember lett, olyan, mint bárki közülünk.[2] A vadállat lassanként egy szenvedő martirrá válik, a Lombroso-tipus arcán egy kedves emberi vonás jelenik meg, valami légies báj, annak a szenvedő embernek aszketikus szépsége, aki legyőzte a szenvedést és önmagát. Én nem is csodálattal veszem ezt a furcsa hirt, de hálás szeretetttel, mert sok emberiességét a legegyénibb fájdalmaim[3] megértését és megérzését, az egész emberiség pszichéjének különös megnyilatkozását látom benne.

Mindnyájan[4] ilyen rabok vagyunk.

Megjelenés

Lehotai, *Rabok. – Egy emlék. –*, Budapesti Napló, XII. évf. 244. sz., 1907. okt. 15., 4–5. Rovat: Hirek.

Kosztolányi Dezső, *Rabok,* Politikai Hetiszemle, XIV. évf. 21. sz., 1907. okt. 20., 12–14.

Megjegyzések

A közlés a *Budapesti Napló*ban [BpN] megjelent szöveget követi, a *Politikai Hetiszemle* változatait lábjegyzetekben adja, [PHsz] rövidítéssel vezetve be. A másodközlésben többször előforduló egyértelmű nyomáshibákat a szövegváltozatok közé nem vettük föl. Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát K. D. névaláírással, *A börtön* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 8-ai számában is.

[1] [PHsz] Ott,
[2] [BpN] [sh: nincs mondatvégi írásjel]
[3] [BpN] fádalmaim [sh.]
[4] [PHsz] megsiratja. Mindnyájan

Koszt pub 2.indb 233 2025. 02. 21. 12:44:23

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Évekkel ezelőtt külföldön: alighanem Kosztolányi 1904-es bécsi tartózkodására utal, ahol beszámolói alapján rossz körülmények között élt, és szellemi-lelki magányra panaszkodott (KDL1, 812)

Tizianokat: Tiziano Vecellio (1488/1490?–1576) a velencei érett reneszánsz egyik legnagyobb festője

Murillokat: Bartolomé Esteban Murillo (1616–1682) a spanyol barokk festészet egyik legismertebb alakja

„Gewohnei[t]stier": (ném.) *Gewohnheitstier,* vagyis a szokás rabja

Koszt pub 2.indb 234 2025. 02. 21. 12:44:23

64.

Dorian Gray.

(Bemutató a Magyar Szinházban.)

Miért változott meg Dorian Gray arcképe és miért maradt fiatal az ifju lord? Ezek a kérdések vibráltak tegnap a szinház levegőjében, melyek nekünk, akik elolvastuk Wilde regényét, soha sem jutottak eszünkbe. Mindig ugy hatott ránk ez a gondolat, mint egy sok ezer évet élt ind legenda brilliáns ötlete, amely anélkül, hogy megvilágitásra szorulna, egy fájó érzés árnyalatában remeg a lelkünk mélyén; nem is akartuk, nem is kiséreltük meg soha sem müvészetileg, sem pszichológiailag magyarázni. Elfogadtuk és nem kerestük az értelmét. Gyönyörködtünk benne, mint a zenében. A müvészet és az élet misztikus kapcsolatát éreztük s nem találtuk képtelennek, hogy a mindenható ecset megállitsa az időt és egy pusztuló, vétkező testre a képek örökegyforma ifjuságát, hamvát és szépségét vigye át. Die Freude ist tief – mondja Nietzsche – az öröm mély és örökkévaló s mi ennek a mondásnak költői beigazolását láttuk a bünöktől, a gyönyöröktől átitatott, az élet diadalmas harcától megedzett Dorian Gray el nem muló szépségében. Ezek a titkos gondolatborzongások tegnap hidegen hagytak és sokakat nevetésre, sokakat professzori okoskodásra késztettek. Brutális nyerseséggel láttuk, mint változik a portré, mint torzul, ráncosodik, zsugorodik össze Gray gyönyöreitől és büneitől a kép fiatalsága. Ez nem lehet drámai igazság. A regényben lélektani magyarázatát kapjuk. Egy autoszuggeszció hatása alatt ugyanis Gray látja a kép változásait, a lelkében lejátszó folyamatokat tárgyiasitja és kivetiti a képre, bár nyiltan kimondja Wilde, hogy a képen semminemü változás sincs. Ezeket a finomságokat nem birja el a más eszközökkel más hatásokra dolgozó szinpad még akkor sem, ha Wilde szellemességeivel tüzdeli körül.

Dorian Gray a fiatalság költeménye. Halk hárfahangokkal, holdfényben bucsuzik tőlünk az ifjuság. Ha néha az ágyban, gyertyafénynél olvassuk a csodálatos regényt a szivünkbe markol ez a

Koszt pub 2.indb 235 2025. 02. 21. 12:44:23

szomoru lira és öregek, vagy fiatalok vagyunk, cinikusak, vagy hivők, könyes lesz a mi[1] sokat látott, kiégett, szomoru szemünk. Gray körül minden hervad. Barátai lassan kikopnak az életből, Harry lord is, aki gomblyukában[2] a fehér krizantémmal cinikusan éveleg az elhaladó idővel. Hová száll a fiatalság? Chopin szentimentális noktürnje felel rá, mig Harry öreges, korrekt lépésekkel halad át a kerten és fájó, száraz arccal vissza-vissza sóhajt…

Van még valami, ami nagygyá teszi a Dorian Grayt. A görög derü, az életkedv pompázó tulsága. A hedonizmus bölcselete, egy uj filozófia kezdőakkordja kisért. Azok a szellemességek, paradoxonok, amiket itt hallunk, nem olcsó ürességek, hanem keserves, véres igazságok. A társalgás a görög dialektikára emlékeztet, arra a bölcseletre, amelynél öncél a stilus, a szépség, a könnyüség s az igazság csak másodrendü. Ez a görög levegő a szinpadról nem csaphatott az arcunkba, az aforizmák vagy gyorsan, vagy későn érkeztek, elvesztették a hatásukat.

A darab-irónak tartozunk azzal, hogy elismerjük, a lehetőségek határai között mozgott és nem igen rontotta el Wilde regényét. Meg vagyok győződve, hogy a bécsi négy átdolgozás sem jobb, sem rosszabb, mint *Hajó* Sándoré. Mindenki azt viszi a szinpadra, amit lehet, a mozgalmas rémdrámát, a kis szinésznő szerelmét, a festő meggyilkolását. Ez történt nem rég Párisban, mikor Bovarynét és Karenin Annát dramatizálták. *Hajó* Sándor azonban sok helyütt finomságokat, emberi motivumokat csempészett a darabba, ami a cselekmény értékét, érthetőségét emelte és szinpadiassá tette.

Az előadás? Középszerü és mindenesetre stilustalan. A rendezést semmi sem jellemzi jobban, minthogy egy harmadrangu londoni szinésznő hercegnői toalettben jelenik meg. *Szirmai* – bár az utolsó jelenetben kifogástalan – nagyon furcsa Wilde Oszkár köntösében, reánk legalább ugy hatott, mint egy aforizma-gép, amely ontja magából a szellemességeket, anélkül, hogy bármi köze lenne hozzájuk. Annál pompásabb T. *Halmi* Margit, Sybil Vane szerepében. Ő[3] ma egyik legnagyobb szinésznőnk. Dorian Gray alakitója, Somlai, aki egy Wilde-szerü ötlettel vezette be

[1] ami [sh.]
[2] gomlyukában [sh.]
[3] O [sh.]

Koszt pub 2.indb 236 2025. 02. 21. 12:44:23

mai fellépését, érdekes és kétségtelenül értékes szinész, de ezuttal még nem tudta fegyelmezni magát, szertelen, ideges és tulontul reális volt. Mintha az egész szinházat a mellény-zsebébe akarta volna gyürni. Ugy játszott, mint a modernkedő iró, aki csupa felkiáltójellel, pontokkal, zárójellel dolgozik. Az első felvonásban[1] pedig annyira félszegen és félénken állitotta be magát, hogy nem a szépség illuzióját keltette, hanem szánalmat. Ennyit a szinészekről. A többiekről hallgatnunk kell.

Megjelenés

Lehotai, *Dorian Gray. (Bemutató a Magyar Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 253. sz., 1907. okt. 25., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dorian Gray: lásd a 13b. szöveg jegyzetét

ind: indiai

Die Freude ist tief – mondja Nietzsche: föltételezhető, hogy Kosztolányi a *Zarathustra Das trunkne Lied* című részére, illetve betétversére utal. Keresztury Dezső *Az ittas ének* című fordításában: „Ember, figyelj! / A titkos éjfél mit üzen. / Éj szállt le rám. / Mély álomból ocsudtam fel. / A világ mély; / mélyebb, mint hittem éberen. / Gyötrelme fáj, / de kínjánál mélyebb a kéj. / Kín szól: halál! / De öröklétre vágy a kéj; / mély öröklétre vágy a kéj." (Nietzsche 1989, 71.)

autoszuggeszció: önmeggyőzés

Hová száll a fiatalság? Chopin szentimentális noktürnje felel rá: Frédéric François Chopin (Fryderyk Franciszek Chopin, 1810–1849) lengyel zeneszerző összesen tizenkilenc noktürnt komponált. Wilde – Kosztolányi fordításában csak 1922-ben megjelent – regényében néhányszor szerepel Chopin neve. A cikk arra a részletre utal, amikor Lord Henry Dorianhez beszél: „Zongorázz egy nocturne-t és amint zongorázol, meséld el, hogy őrizted meg az ifjuságod. […] Milyen édes az, amit most zongorázol! Szeretném tudni, vajjon Majorcában irta-e ezt Chopin, mikor a tenger a villája körül sirt és sós tajték csapódott ablakaihoz? Bűvösen romantikus." (Wilde 1922, II., 186–188.)

a bécsi négy átdolgozás: a *Pesti Napló* 1907. szeptember 18-ai számának Szinház és müvészet rovata *Dorian Gray-láz* című kishírben számol be a Wilde-regény négy tervezett bécsi színreviteléről. Ebből végül – egyazon napon, 1907. szeptember 18-án – kettőnek a bemutatója valósult meg. Josef Jarno, a Theater in der Josefstadt igazgatója Ludwig Wolff német fordításában a George Bentley által dramatizált változatot tűzte műsorra, míg a Ferdinand Skuhra igazgatta Kleines Schauspielhaus Otto Stockhausen átdolgozásában játszotta a művet (Mayer 2018, 27–29, 313). A *Pesti Napló* híradásából kiderül, hogy a másik

[1] felvonáshan [sh.]

Koszt pub 2.indb 237 2025. 02. 21. 12:44:23

két darabot a Felix Fischer és Oskar Friedman irányította Intimes Theater, illetve a Sigmund Lautenburg vezette Raimund-Theater mutatta volna be. Előbbi az események hatására lemondott a darab előadásáról, az utóbbi sorsa pontosan nem ismert, de nem találtuk nyomát későbbi bemutatónak. A budapesti sajtónak a színházak hajba kapása előtt még csak három tervezett bécsi premierről szóló értesülései szerint – ahogy azt például a *Pesti Napló* 1907. július 18-ai színházi rövidhíre is említi – a társulatok eltérő adaptációkat mutattak volna be. (Nem találtunk információt arról, hogy a másik két átdolgozás kinek a nevéhez fűződött volna. A négy átdolgozás azonosításában Bengi László volt segítségünkre.)

Hajó Sándoré: Hajó Sándor (1876–1944) drámaíró, fordító, színikritikus. Kosztolányi többször írt drámáinak előadásairól (lásd a 174. és 181. szöveget; továbbá SzE I., 398–399, 455–456, 704–714).

Párisban, mikor a Bovarynét és Karenin Annát dramatizálták: Kosztolányi Flaubert a *Bovaryné* William Bertrand Busnach által dramatizált változatára utal, amelyről már több alkalommal szót ejtett (KDP1/66.; továbbá lásd a 27. szöveget); Tolsztoj *Anna Karenina* című regényét Edmond Guiraud dramatizálta

Szirmai: Szirmai Imre (1860–1945) színész, színházigazgató. A színiakadémia elvégzését követően egy szegedi társulatnál kezdte pályafutását, majd a fővárosba került, különböző színházakban játszott.

Somlai: Somlay Artúr (1883–1951) színész, színészpedagógus. Kosztolányi számtalanszor kiemeli játékát, egy 1925-ös színikritikában művészetének nagyságát hangsúlyozza (SzE II., 630–632), a húszas évek közepén Hamlet-alakítása, valamint Ibsen *Kísértetek*jében, Strindberg *Haláltánc*ában nyújtott játéka is lenyűgözi (SzE I., 68, 194–195, 235).

Koszt pub 2.indb 238 2025. 02. 21. 12:44:23

65.

Az ingovány.
(Főpróba a Vigszinházban.)

Az esemény közelségénél fogva merjük e helyütt emlékezetébe idézni az olvasónak azt a jelenetet, ami pár nappal ezelőtt a törvényszék tárgyaló termében játszódott le. Forradalmi igazságok hangzottak az elnöki székből és rájok hangos tapssal felelt a karzat. Egy perdität mentettek fel, aki a férfit ugy pusztitotta el, mint holmi kártékony férget. Ennél a szokatlan jelenetnél – ami ma este bizonyára meg fog ismétlődni a Vigszinházban is – nem maga a méltányos felmentő itélet érdekel bennünket, hanem a tömeg és az erjedő társadalom hivatalos forumának gyors irányváltozása. Erjedésnek, buzgásnak jele, hogy a bukott nőt ma nem itélik el és tapsolnak, mikor észreveszik benne az elhagyott, szerencsétlen, ártatlan embert. Csak pár évtized előtt is megtörténhetett volna ez? Ma már akár divatból, akár meggyőződésből mindnyájan szociálisták vagyunk, bennünk van a dal ked[v]e, az ellenmondás szüksége és romantikus pózzal töröljük le a kaméliás hölgy könnyeit. Ma mindenki Dumas. A szinmüirók pedig észre sem veszik, hogy a társadalom szalonszocializmusa lassanként közhelylyé változtatta azt, ami azelőtt még lázadás volt a konvenció és a morál ellen és igy nyilt kapukat döngetnek, mert a lelkünk ajtait már rég kitártuk a szegény ártatlan leányoknak, csak a szalonunk aranytapétás ajtaja marad előttük bezárva.

Hallom előre a szinház tapsait. Mert ma este ilyen tárgyalásféle lesz a szinpadon, itélet a tisztességes asszonyok és a bukottak fölött. Semmi kétség, a közönség nem fogja elitélni az igazságot és Pierre Wolffot. Tudjuk, hogy a „femme honette" lelke gyakran csupa mocsár, bün, romlottság és előre kitervelt öntudatosság s ezzel szemben az utszéli korcsmában is kínálkozik[1] egy vérző, öntudatlan leánysziv. A cikkiró nem meri elmondani a szinmü

[1] találkozik [sh.]

Koszt pub 2.indb 239 2025. 02. 21. 12:44:23

tartalmát, a festő és a bukott leány boldog szerelmét, nem mert félne a szerző nyers igazságaitól, – hanem a banalitástól.

Egy ponton kívánunk csak[1] hosszabban időzni. A második felvonásban egy párisi kabarét látunk s vig, zajongó tarka képet, leányokat, elegáns, szmokingos, pezsgőtől becsipett urakat. Szól a dal és a vig párisiak a tálcával, a késekkel csörömpölnek hozzá. Ebben a világban egész véletlenül találkozik két fáradt, megcsömörlött ember, Paul festő és Denise. Ahogy ez az egész felvonás meg van irva, az az irásmüvészet remeke. Stilus és igazság van benne. Egy-egy szó röppen csak el a festő, a bukott lány ajkáról, kedves, igénytelen, megszokott szavak, de mögöttük szivek remegését érezzük. Góthné *Kertész* Ella pompásan, vakitó biztossággal játszsza meg ezeket a csodás jeleneteket. Nem elismerést és dicséretet érdemel, többet kellene róla mondani, mert itt igazán nagy. Az Ingoványt egyébként a régi, kipróbált gárda viszi diadalra: *Gazsi* Mariska, *Góth, Hegedüs, Fenyvesi, Tapolcai*. *Szini* Gyula hajlékony forditása, mely egészen a mi kabaret-szellemünket tükrözteti, mindenképpen magyaros és müvészi.

Megjelenés

Lehotai, *Az ingovány. (Főpróba a Vigszinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 254. sz., 1907. okt. 26., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pierre Wolff: (1865–1944) francia drámaíró. Kosztolányi később írt Georges Courteline-nel közös darabjának várszínházi előadásáról is (SzE I., 346–348).

perdität: kéjnőt

romantikus pózzal töröljük le a kaméliás hölgy könnyeit. […] Ma mindenki Dumas: utalás ifj. Alexandre Dumas *A kaméliás hölgy* című nagysikerű regényére, amely a társadalom által megvetett örömlányok, bukott nők iránti érzékenységet mintegy mozgalomszerűvé tette

„femme honette": (fr.) *femme honnête,* becsületes asszony

[1] bsak [sh.]

Koszt pub 2.indb 240 2025. 02. 21. 12:44:23

66.

Rabensteini Bersabé.

(Főpróba a Nemzeti Szinházban.)

Egy népszerü német kezébe ragadta a középkor kialudt, piros fáklyáját és életet próbált rázni belőle. Néhány bágyadt szikra serkedt, pár halvány fény-nyaláb lobbant bele a sötétségbe. *Wildenbruch* Ernő nem az az iró, aki korok lelkét, régi emberek arcát tudná elénk idézni. Ez a müvészet tetőpontja. Az old merry England krónikása, a Florian Geyer szerzője körülbelül sejttették velünk, mi a történelmi látás és pár lépéssel közel is vittek a históriához. *Wildenbruch,* ez a jámbor és kedves német ur, aki fiatalok között állt, de fiatal sohasem tudott lenni, minden érzék és nagyotakarás nélkül beszél nekünk a mult időkről, akár csak egy történelemprofesszor. Mindenkor segitségére van a szinházi szabó, a diszletfestő, a rendező és a német nagypublikum is, amely rostélyossá tapsolja a tenyerét, ha drámairója a német gyarmat-politika érdekében izgat. Wildenbruch, mint okos ember, respektálja a császári páholyt, az altdeutschokat és bölcsen gyámolitja azt a politikát, amit nemrég Dernburg gyarmatügyi államtitkár locsolt életre. Lelkesedésért, ha kell, egészen a XVI. századig megy vissza, mikor a németekben először kezdtek ébredezni az indiai gyarmatpolitika csirái. Emellett [f]aji iró, nehéz, mint a sár, vaskos, körmönfont, izig-vérig német és vigyáz mindenkor, nehogy valami ujat mondjon. A lomha történelmi festmények nehéz hangulata lengi körül. Nála minden sallangos, pompázatos és – a legrosszabb értelemben – költői. Érezted-e, olvasó, a német vén kisasszonyok virágos szobáinak hervadt, édeskés illatát? Ilyen levegő csap ki *Wildenbruch* e darabjából s ezt néhány szerény igényü német kritikus történelmi levegőnek kereszteli el.

Wildenbruch ama boldogok közé tartozik, akik szellemi gyomor-tágulásban szenvednek. Mindent megemészt és minden vérré, nyálkás, szintelen savóvá válik benne. A drámairó selejtez, válogat a témák között, keresi a sokrétü, ezerarcu problémát, ő

Koszt pub 2.indb 241 2025. 02. 21. 12:44:23

nyugodtan megragadja az első banalitást és darabot kanyarint belőle.

Nem mondhatjuk el, mennyire érdektelen nekünk *Rabensteini Bersabé,* ez a lovagregényből drámává dicsőült rém- és büv-történet. Egy kemény harcos nő lenne a központja, a nürnbergi érc-szüz, akit foglyul ejtenek, börtönbe visznek, vérpadra hurcolnak, csak azért, mert szerelmes, hogy végül görögtüzben ráomolhasson a vitéz lovag nehéz mell-vértjére. Az ember véres verejtéket izzad, mikor nyakon öntik ezzel a sok balladai ócskasággal s kétkedik itélőképességének megbizhatóságában. Sehol egy nagy drámai fellendülés, valami, ami ablakot nyit egy távol perspektivára, mindenütt jámbor középszer, német piszmogás, jól vagy rosszul sikerült, végtelenbe nyuló párbeszédek és „izgalmas" jelenetek.

A „probléma" azon fordul meg, hogy Rabenstein lovag megtámadja az ifju Weisert, akitől elrabolja drága „indiai" gyöngyeit. Sebesülten viszik be a lovagot Rabensteinék sziklavárába, ahol Bersabé, a szőke szüz kötözi be sebeit. Ez a nő az ifju lovag végzete. Lázában azt hiszi, hogy a menyasszonya s csak később tudja meg, mennyire csalódott.[1] Az apja, anyja természetesen nem akarnak tudni az ellenséges leányzóról és Waldstein ellen küldik a fiukat, az ifju Weisert, aki oldalán a másik menyasszonyával kénytelen megostromolni a katonaszüz várát. Bersabé egy ijjal leteriti a gőgös Ursulát. Jön a börtön, a vérpad, a megbocsátás, görögtüz, apai, anyai áldás és – ne feledjük – az indiai gyarmatpolitika, mert a boldog pár a szerelem szárnyain, a német kakasüllő tombolása közben egyenesen Indiába repül.

Szintelen ez a dráma, szintelenek ezek az alakok, akár maga *Wildenbruch*. Néhány szinész, aki tegnap játszott, saját magából vitt bele tüzet, erőt, szépséget. *Odry* az ifju lovag szerepében elsőrangu. Ezuttal nemcsak tüzes, drámai, hanem bölcsen és müvészien gazdálkodó. *Pethes* egy sánta nyomorult katonát játszik nagy alkotó kedvvel, rábeszélő müvészi erővel. *Lenkeit, Mihályfit, Bónist* – a többiek nevét diszkréten el kell hallgatnunk – látjuk a többi[2] szerepekben. Végül – last not least – *Márkus* Emma, mint

[1] csalódott: [sh.]
[2] többi [sh.]

Koszt pub 2.indb 242 2025. 02. 21. 12:44:23

a cimszerep alakitója. Ma bizonyára egyik legnagyobb szinpadi sikerét aratja. Ez a csodálatos nő egész szépségét, müvészetét harcba viszi s olyan finomságokat játszik bele ebbe a harmadrangu német drámába, amiről szegény Wildenbruch sohasem álmodott. Egy-egy pillanatban, mikor talán legkevésbbé öntudatos és csak az asszony meleg ösztönével fest, alkotja a legszebbet. Átéli a német szüz ideges szerelmét, lázas vergődését, feltámad benne a harcias, ragadozó nő, majd a vérpadon mosolyog halvány megdicsőülésben, szőkén, mint egy fiatal Krisztus-arc. E nagy lelki távolságokon három óra alatt visz át s a szakadékokat a müvészettel és lélektannal[1] hidalja át. Ma este örök pillanatai lesznek *Márkus* Emmának. Ezért kell elmennünk a szinházba s ezért tilos megszökni idő előtt Wildenbruch drámája elől.

Megjelenés

Lehotai, *Rabensteini Bersabé. (Főpróba a Nemzeti Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 255. sz., 1907. okt. 27., 8–9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Wildenbruch Ernő: Ernst Adam von Wildenbruch (1845–1909) német színműíró és követ

old merry England krónikása: (ang.) régi boldog Anglia, az iparosodás előtti ország utópisztikus megjelölése. Kosztolányi minden bizonnyal az általa sokat emlegetett Strindbergre gondol, akinek *Old marry England* című novellája a *Történelmi miniatűrök* című 1905-ös gyűjteményben jelent meg. Kosztolányinak már 1906-ban, a *Modern történelmi nézőpontról* írt cikkében (KDP1/128.) is utalhatott erre a Strindberg-novellára.

Florian Geyer szerzője: Florian Geyer (Florian Geier von Giebelstadt, 1490 k. – 1525) frank nemes, német birodalmi lovag, Luther Márton híveként a parasztháború egyik vezére. Wildenbruch *Heinrich und Heinrichs Geschlechts* című drámája szól Geyerről.

altdeutschokat: (ném.) ónémeteket

a politikát, amit nemrég Dernburg gyarmatügyi államtitkár locsolt életre: lásd a 7. szöveget

Bónist: Bónis Lajos (1863–1935) színész, 1906-tól a Nemzeti Színházban epizodistaként működött

last not least: (ang.) végül, de nem utolsósorban

[1] lélektanal [sh.]

Koszt pub 2.indb 243 2025. 02. 21. 12:44:23

67.

Raszkolnyikov.

(Főpróba a Népszinázban.)

Szerettem volna valakit magammal vinni a Népszinház főprobájára, aki nem olvasta Dosztojevszky regényét, de még csak nem is hallott róla. Vajjon hogy hatott volna rá a regényből formált dráma? Ezekben az elfogulatlan szemekben, melyeket még nem kápráztatott el sohasem Dosztojevszky[1] nap-ragyogása, akartam bámulni a szinpadi lángok,[2] a cselekménynyé perdülő regény halvány visszatükrözését. Csakis igy tudtam volna megmérni a hatás láz-fokát. A mi benyomásunkat ugyanis állandóan egy árnyék zavarja, az első olvasás gyönyörüséges izgalma, sok-sok emlék és részlet, melyet rongygyá szakadt könyvünkben ujra elolvastunk és kijegyeztünk magunknak. Ámde mit érez az, aki józan fővel és tiszta szemmel, mint egy tökéletes felfogó-készülék először öleli magába a Raszkolnyikov mérges és izgatott szépségeit, micsoda döbbenés foghat el bennünket, mikor először dereng agyunkban a bün és bünhődés gondolata és először lép elénk a szinpadon sápadtan, fekete ruhában, lázasan a gyilkos orosz diák? Mindezek érdekes kérdések, melyekre nem mi felelünk, hanem a nagyközönség, a ma esti bemutató publikuma.

Magunk részéről páratlanul merész vállalkozásnak tartjuk a Raszkolnyikov dramatizálását.

A diák megöli az uzsorás öregasszonyt és végül bevallja bünét a törvényszéknek. Eközben sötét vergődéseken, izgatott – drámainak látszó – hánykódásokon megy keresztül, melyek alapjában véve azonban nem szinpadiak. Nem tettek sorakoznak egymásután, hanem a *Tett,* akárcsak a Hamletben, filozófiai perspektivában van beállitva. Az elhatározás, elkövetés és bevallás körül mélységes távlatok nyilnak elénk, melyek arra mutatnak, hogy az

[1] Dosztoevszky [sh.]
[2] szinpadilángok, [sh.]

Koszt pub 2.indb 244 2025. 02. 21. 12:44:23

ember az egyéniségét csakis a tettei által realizálhatja meg, mert közte és a külvilág között ez az egyetlen, el nem szakitható, meg nem változtatható kapocs. „Mi lenne, ha ezt elkövetném?" kérdi magától Raszkolnyikov és előre kéjeleg már a gyilkosság hatásában, erős kezének beavatkozásában, amely mindennek egyszerre más arculatot ad. Látja magát a tett elkövetése után, elgondolja, milyen lesz „aztán" a világ. A gyilkosság problémája valósággal intellektuálisan izgatja: azért gyilkol, mert gyilkolni akar. Elköveti a bünt, belenyul a világrendbe és várja, hogyan remeg meg a tett sulyától. Büne biztosan repül végzetes célja felé, mint a kilőtt puskagolyó s ő izgatottan, halványan néz a száguldó golyó után, mig kezébe sulyosan nehezedik a fegyver, amelyből a tett, az akarat a valóságba pattant. Ez a homályos, sötét pont, amely legtöbb filozófiai mélységet takar, elveszett a szinpadon s el is kellett vesznie, mert ilyen igazságokat nem bir el a világot jelentő deszka.

Raszkolnyikov gyilkosságát[1] a drámairók tisztán a nietzschei morállal magyarázták meg.[2] Az erős embernek joga van gyilkolni, joga van eltaposni az utjában álló kártékony férget, ha előre akar haladni, aminthogy Napoleon is jogosan és erkölcsösen cselekedett, mikor mint a rend zsenije magas történelmi hivatásának tudatában halomra lövette a lázongó csőcseléket. Ez azonban csak az egyik szempont. A bünös belátja, hogy tévedett és a lázas hatalmi őrület után szeliden borul reá az emberi szeretet és belátás nyugalma. Szemünk láttára tehát két filozófia ütközik, a görög és a keresztény és e két ellentétes világnézet között folyik le Raszkolnyikov bünhődése és megtisztulása. Szonja, a bukott leány, a megbocsátás és alázatosság keresztjét, a szerelem tüzét, a béke malasztját hozza a gyilkosnak. Ennek a beállitásnak hangsulyozása a drámairók leleménye s talán e ponton kell keresnünk a mai szinmü eredetiségét és legfőbb érdemét is. Egy ecsetvonás egészen modernné teszi az orosz diák történetét és ama etikai problémák előtérbe helyezése, melyek ma lázasan forronganak a tudomány s az irodalom üstjeiben, közelebb hozza lelkünkhöz Raszkolnyikovot.

[1] gyitkosságát [sh.]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 245 2025. 02. 21. 12:44:23

Kedvem lenne kimutatni, micsoda feladatokkal birkózott meg még a két szerző, de a tér parancsol, rövidre kell fognom a mondanivalómat. Mindenekelőtt valósággal transzponálniok kellett a regényt a dráma nyelvére. Ez lehetett legnehezebb feladatuk. El kellett vetniök azokat a részleteket, melyekben a gyilkos maga számol be vivódásairól, pedig ezek az izzó lélek-festések legalább is oly fontosak a regényben, mint a Shakespeare-drámákban a nagy monológok. A szerzők mint modern emberek azonban – igen helyesen – lemondtak a magánbeszédek használatáról. Más, drámaibb eszközökkel közelitették meg a regény szépségét. Itt igazán sok tapintattal és müvészi raffinement-nal kellett operálniok, mert titkok, meglepetések egyáltalán nem izgatják a néző fantáziáját, hiszen egy bevégzett eseménynyel áll szemben s mindenki tudja, hogy Raszkolnyikov és nem más a gyilkos. Természetesen a szinpad sok fonákságot is teremt. A drámai megalapozás szükségessé teszi, hogy mindjárt az első felvonásban egy sereg eseményt ismerjünk meg, amiért is Raszkolnyikov szük szobájába – egy kis ajtón – egyik alak a másik után jön be, valóságos véget nem érő, bucsujáró körmenet. Ezt a hibát azonban nem csak *Vajda* László és *Moly* Tamás követte el szükségszerüen, hanem mindenki, aki erre a dramatizálásra vállalkozott volna.

A gyilkos orosz diákot *Csortos,* egy elsőrangu szinésztehetség játszsza. Nehéz és nagyszerü feladat jellemezni, megértetni a gyilkos bünhődés-szomjas, gyötrődésre éhes küzdelmét. Érthetetlen és mégis ismert lelki kényszer ez, olyan, mint mikor fájó, viszkető sebünket véresre kaparjuk, hogy még jobban fájjon. *Csortos* a szinész eszközeivel megérttette velünk ezt. Illuziót keltett. A lázálom folytatólagosságát éreztük. *Mészáros* Gizella, *Báthory* Gizella, *Kürthy* József mind diskrét alakitást produkálnak. *Horváth* Jenő a vizsgálóbiró szerepében pedig egyszerüen elsőrangu. Ez a fiatal, kitünő szinész beszédében, játékában egészen uj és meglepő egyéniség. Szonját régi ismerősünk, *Forgách* Rózsi, a Thalia müvésznője kreálja annyi nemes müvészettel, hogy jellemzésére a legszebb és legmelegebb jelzőinket kellene használnunk. Az egyes szereplők játékát gondos, stilusos rendezés olvasztja harmoniába.

Koszt pub 2.indb 246 2025. 02. 21. 12:44:23

Megjelenés

Lehotai, *Raszkolnyikov. (Főpróba a Népszínházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 257. sz., 1907. okt. 30., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dosztojevszky: Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821–1881) orosz író. Egy Juhász Gyulának 1904-ben írt s olvasmányairól beszámoló levelében a fiatal Kosztolányi kijelenti, hogy „Raszkolnyikovot már diákkoromban olvastam" (KDL1, 133). Később is írt Dosztojevszkij prózai munkáiról, illetve az azokból készült színdarabokról (Szk, 119–123; SzE II., 550–552; lásd még Zágonyi 1990, 46–76). A szóban forgó dráma forrásaként szolgáló, 1866-ban írt regény Szabó Endre fordításában már 1888-ban olvasható volt magyarul *Raszkolnyikov (Bűn és bűnhődés)* címmel.

raffinement-nal: (fr.) kifinomultsággal

Vajda László: (1877–1933) vidéken színész, majd Budapesten újságíró a *Tolnai Világlapjá*nál és a *Színház és Élet*nél. 1908-tól a Magyar Színház rendezője, 1913-tól főrendezője. 1915-ben forgatókönyvíróként kapcsolódott be a filmgyártásba. 1922-től Bécsben, majd Berlinben dolgozott. Kosztolányi *Kőmüves Kelemen* című, Kárpáti Aurállal közös drámájának bemutatójáról önálló kritikát írt 1917-ben (SzE II., 96–98).

Csortos: Csortos Gyula József (1883–1945) a színiakadémia után Debrecenben, majd 1905 és 1907 között Szegeden kezdte pályáját. Ezután hosszabb-rövidebb időre fővárosi színházakba szerződött (Népszínház–Vígopera, Magyar Színház, Vígszínház, Renaissance). A Magyar Színházhoz többször is visszatért. 1927-ben a Nemzeti Színház szerződtette, amelynek 1933-ig, majd 1935-től haláláig volt tagja, emellett a főváros számtalan színházában vállalt egy-egy szerepet. Kosztolányi 1922-ben és 1928-ban is nagy méltánylással ír alakításairól (SzE II., 324–328).

Mészáros Gizella: Mészáros Giza (1879–1954) színésznő, 1907-ben rövid ideig a Vígoperában, 1907-től 1910-ig a Magyar Színházban játszott

Kürthy József: Kürti József (1881–1939) színész, a Thália Társaságnál kezdte pályáját. 1906–1907-ben Pécsett, 1907–1908-ban a Népszínház–Vígoperában, 1908–1909-ben ismét a Thália Társaságnál játszott. Bár Kosztolányi nem közölt róla önálló írást, 1929-ben a *Lear király* Nemzeti Színházban bemutatott fölújítása kapcsán kiemeli és hosszabban méltatja a címszerepben nyújtott kiváló alakításáért (SzE I., 84).

Koszt pub 2.indb 247 2025. 02. 21. 12:44:23

68.

Kerülő ut.

(Főpróba a Magyar Szinházban.)

Éppen a multkor irtunk e rovatban arról a dacos ellenmondáskedvről, amely mai napság egyre divatosabb lesz s már majdnem teljesen meghóditotta az irodalom uj harcosait. A tisztességes asszony tisztességtelen, a bukott nő ártatlan és szent, mondják ezek a fáradhatatlan ellenmondók annyi tüzzel és meggyőződéssel, hogy már teljesen hajlandók vagyunk hinni a tisztességes nő aureolájában[1] is. Henri *Bernstein* is ilyen iró. Azok, akik ma este végignézik uj szinmüvét, bizonyára gyönyörködni fognak benne, nekünk azonban engedtessék meg, hogy ezuttal a szereplők sivár lélektana helyett a ravasz és népszerü irót vegyük szemügyre, mert *Bernstein* magát jobban tudja jellemezni, mint kitervelt, cirkalommal megszerkesztett alakjait. Ő azok közül való, akik problémát mindig találnak, de sohasem látnak. A költők és müvészek lelkében véresen, lázas vergődés között nő ki az uj meglátásokból és érzések végtelenségből fakadó élő gondolat. *Bernstein,* a népszerü és bámult francia, Sardou utóda, a mai intelligens ember Marlittja, a drámára transzponált modern Ohnet, feladatot tüz ki magának és ezt bravurral, eleganciával, mint egy ügyes és fordulatos drámaezermester meg is oldja. Akadályokat tesz maga elé és eltakaritja utjából, lélektani problémák ugrómércéin ügyeskedik és bókolva hajlik meg a közönség előtt, mikor mégis talpra esik. Taps és aranyak zenélnek fülébe s ő joggal megvetheti a kritikusok szavát. Ma este[2] is bizonyára tapsdörgés fogadja *Bernstein* ugynevezett „forradalmi" igazságait, melyek a mi józanul látó szemünkben nagyon is elnyüttek, és kopottak és nem differenciálódottak. Egy könnyüvérü leány szakit a multjával, rangján felül házasságot köt s azután az előkelő család konok ridegségével visszaüzi előbbi

[1] auroleájában [sh.]
[2] esre [sh.]

Koszt pub 2.indb 248 2025. 02. 21. 12:44:23

életébe. A családi szentélyen át megcsinálja a deroute-ot, a kerülőutat, mert a tisztességes emberek *esprit de corpsa* nem engedi becsülethez, polgári élethez, egészséges levegőhöz jutni. Ime ez Bernstein problemája. A lavendula ódon illata helyett parfümül a kokott juponjaiból kiáradó illatot használja. Öreg banalitások, kiérdemült szinpadi fogások az ügyesség és a szinpadi elokvencia ékes köntösében lépnek elénk. Erő, müvészet és modernség egyedül a szinészek játékában van. T. *Halmi* Margit, aki Susanne Després szerepét kreálja, annyira diszkrét, finom hogy a kedvéért szivesen esünk ismétlésbe és ujra megirjuk róla, hogy ő ma egyik legnemesebb eszközökkel dolgozó modern szinésznőnk. *Törzs* Jenő, *Garas, Molnár* kitünő erők, akik sokat adnak és még többet igérnek. Az összjáték és a rendezés izléses s bár néhány elkényszeredett komikus alakitás pikánsul füszerezi az együttest, dicséretet érdemel. *Bernstein* uj darabja biztosan néz a siker elé.

Megjelenés

D., *Kerülő ut. (Főpróba a Magyar Szinházban.),* Budapesti Napló, XII. évf. 261. sz., 1907. nov. 3., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

aureolájában: (itt) dicsfényében, glóriájában

deroute-ot: (fr.) helyesen *détour*

esprit de corpsa: (fr.) együttérzése, bajtársiassága

kokott: örömlány

juponjaiból: alsószoknyáiból

Molnár: Z. Molnár László (1883–1956) színész. A Magyar Színházban – kisebb megszakításokkal – 1941-ig működött.

Koszt pub 2.indb 249 2025. 02. 21. 12:44:23

69.

Juhász Gyula versei.

Juhász Gyulában azt szeretem, ami az övé. Hogy kicsoda ő és micsoda az övé, most szeretnők megmutatni azoknak, akik még nem ismerik a poézisét. Egy fiatal, de csodálatosan nyugodt poéta-lélek ő, európai és mégis annyira ódonan magyar, hogy sokszor kisértetbe esünk és kérdezzük, miként lehet ennyi merész előretörtetést ily merev és szivós konzervatizmussal összeegyeztetni? A nagy magyar Alföld fia, a tiszaparti homok kékes árnyékai között római álmokat és gondolatokat álmodik vissza. Ezt a földet egykor római kultura itatta át s nem véletlen, hogy éppen innen nőtt ki Juhász Gyula poézise. Juhász, aki a Tisza partján hallja a régi tenger dalát, a római idők tovasuhanását, egy érzésében, egy öntudatlan átélésben önkénytelenül megnyilatkozott és most szinte a tollamra adja, hogy ő egyben magyar és római. Magyar a fáradtságában, a lemondásában, örökös meddő vágyakozásában, római a nyugodtságában és a müveltségében. Két harcos, lehanyatló nép lelke dalol belőle.

Ez a fáradt és csendes ember közeledik most hozzánk büszkén, dobszó nélkül egy vékony izléses verskötettel. Nekünk kell csinálnunk hozzá a zajt, mert a mi földünkön[1] ma még csak a lármázókat veszik észre. Harsogó öröm-lármát kell vernünk, hisz ujra egy ember jelentkezett, aki az európai-magyar litteratura megalapozásán fárad. Valóban ez a diskrét, szürke fedelü füzetecske, helyet foglalhat ama kicsiny könyvespolcon, ahol nehány ujra szomjas, finom álmodozó az uj magyar irodalom kevés könyvét sorakoztatja egymás mellé.

Hogy vezessem be az olvasót ebbe a fehér, selymes álomvilágba? A kulcs, a könyv a kezünkben van. Olvassuk el ezt a könyvet és álljunk meg azoknál a lapoknál, amelyeken lázongva, forradalmi

[1] földünkőn [sh.]

Koszt pub 2.indb 250 2025. 02. 21. 12:44:23

vajudással kifejezésre tör ez uj poéta uj lelke. Ne tévesszen meg a nyugodtság és a csiszolt simaság, a márvány alatt itt csakugyan tüz forrong. Néhol még habozik Juhász, még sokszor többet lát a külvilágban, mint saját magában, még nagyon huz a parnasszusiak felé, de azért az idegen tárgyakban, amiket meglát és átérez, az ő szenvedő lelke forrong. Utja biztosan vezet a cél felé. Ez a hárfalélek mindenre megrezdül. Előtte uj világ, létező valóság lesz a könyvtárak gondolatköre, a poéták érzés-szférája és hat is rá. Azok a sugarak azonban, melyek lelkének opálján áthaladnak, uj pompában, opalizált rezgéssel, meleg villódzással érnek hozzánk. Néha ugyan bánt ez a könyvtár-szag, ez tulerős irodalmi iz (tekintsük csak a cimeket: Klytemnesztra, Meunier, Gauguin, Hamlet, Shakespeare, Szokratesz, Dionysos, Madách,[1] Kiss József), Juhász azonban mindenkor poéta marad, még akkor is, ha nem a saját forró és vérző mélységeibe markol.

Kétségtelenül legnagyobb érdeme, hogy lantjára kapta a jelenkor etikai problémáját s költőien átélte Nietzschenek morálfilozófiáját. Ez a hang uj. Ez a hang az övé. Magyar versei azonban, melyekben a mi törpe voltunkat siratja el, a kis népek átkát, magyar volta tragédiáját, hidegen hagynak és ha halljuk, más versek visszhangzanak fülünkben. Ezt a gondolatot, az utóbbi husz év legnagyobb költői revelációját, Ady Endre hozta hozzánk, nekünk – ha ily kétségek bántanak – el kell némulnunk. Maradjon ez teljesen az övé, legyen ez az uj magyar lira érintetlen dicsősége. Mélységes gondolat ez és ha igazán méltányolni akarjuk, tudnunk kell, hogy az apró népek lirájában természetszerüleg a hamis nemzeti büszkeség pöffeszkedik. Minél kisebb a nép, a társadalom feszitő erejénél fogva, annál nagyobb az ellenállás-szülte sovinizmus. Sehol, soha sem zokogta el a kis nép költője, micsoda szomoru az ő végzete. Egy nagy költői egyéniségben jutott ez öntudatra, nálunk először s nekünk, akik ezt mindenkinél jobban érezzük, nem szabad őt követnünk, hanem ujabb utakat kell keresnünk. Vade mecum, vade tecum.

[1] Madach, [sh.]

Koszt pub 2.indb 251 2025. 02. 21. 12:44:23

Mi többre becsüljük Juhász Gyulát, mint ő. Azt akarjuk legyen, egészen az, akinek lennie kell. A *Maris,* a *De profundis, Óda*[1] *Dionysoshoz,* az *Ave* már megjelölik az utját, ezen kell járnia és a mindnyájunk lelkesedése kiséri majd magas célja felé. Legyen hü önmagához s ahhoz az arcképhez, amit egy versében rajzolt magáról:

„Az uj dalosok közt
Régi Arany fia
Vivódó világban
Görög harmonia."

Megjelenés

Lehotai, *Juhász Gyula versei,* Magyar Szó, VIII. évf. 264. sz., 1907. nov. 9., 2. Rovat: Tudomány, Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi már 1907 augusztusában azt ígéri levelében Juhász Gyulának, akinek hálás volt a *Négy fal között*ről írt kritikájáért: „Ha – viszonzásképpen – elküldené a könyve kefelevonatát, boldoggá tenne vele. A verseskötetéről hosszan és szépen fogok írni." (KDL1, 666.) Juhász Gyula október 18-ai keltezésű levelében kéri barátját, hogy amint elkészül recenziójával, küldje el neki Szegedre (KDL1, 683). Kosztolányi három nappal később arra kéri Juhászt, juttasson el hozzá egy másik példányt, mert „Szegedről ugyan magammal hoztam egy példányt, de ezt a budapesti barátaim rögtön szétszedték" (KDL1, 688), egyúttal ismét megígéri: „A kötetjéről hamarosan irok." (KLD1, 687.)

1907. október 31-étől a *Budapesti Napló*t Pályi Ede, a *Magyar Szó* tulajdonosa vette át, aki egyesítette a két szerkesztőséget. Kosztolányi szövege ezért jelenhetett meg a *Magyar Szó*ban.

A Kosztolányi-kritikát Juhász több levelében is örömmel említi 1907 végén. Rozsnyay Kálmánnak – viszonyuk ellentmondásait is érzékeltetve – írja: „Kosztolányinak köszönöm szives ismertetését a B. N.-ban […]. Nagyon leleményes férfiú ő, de azért jó fiú és most már biztos vagyok benne, szeret engem és ami fő: megárul velem egy gyékényen." (Juhász 1981, 162.) Babitsnak mintegy három héttel később szintén úgy nyilatkozik: „Egyébként szeretettel üdvözlöm Kosztolányit, aki a leglelkesebb és legrajongóbb tollú kritikusa volt Juhász Gyula verseinek és ezért hálám mély." (Juhász 1981, 166.)

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Juhász Gyulában: (1883–1937) magyar író, költő. Kosztolányi Dezsővel a bölcsészkaron ismerkedtek meg, 1903-ban. Közös szemináriumuk volt Négyesy László

[1] Oda [sh.]

Koszt pub 2.indb 252 2025. 02. 21. 12:44:23

stílusgyakorata, amelynek titkári teendőit ez idő alatt Juhász Gyula látta el. Babits Mihályhoz hasonlóan Juhásszal folytatott kiterjedt baráti levelezése a leggazdagabb forrás Kosztolányi egyetemi éveivel kapcsolatban. Egymás érvényesülését támogatva Kosztolányi elsősorban fővárosi, Juhász Gyula pedig szegedi lapokba közvetítette barátja műveit. Így jelentek meg 1904-től Kosztolányi írásai a *Szeged és Vidéké*ben (első ott közölt recenziója: KDP1/2.). Viszonyuk a levelek ismeretében ugyan változékonynak mondható, Kosztolányi többször is, mindig nagy elismeréssel méltatta munkásságát (Tf, 491–501).

vékony izléses verskötettel: Juhász Gyula versei címmel jelent meg 1907-ben Szegeden

parnasszusiak: lásd a 13. szöveg jegyzetét

Klytemnesztra: a görög mitológiában Klüthaimnésztra Mükéné királynője, Agamemnón felesége, aki szeretőjével, Aigiszthosszal férje gyilkosa lesz, ezért később saját fia, Oresztész öli meg, hogy apja halálát megbosszulja

Meunier: Constantin Émile Meunier (1831–1905) belga szobrász, festő és grafikus. Kosztolányi 1906 őszén tárcát is írt róla (KDP1/149.).

Gauguin: Eugène Henri Paul Gauguin (1848–1903) francia festő, Van Gogh és Cézanne mellett a posztimpresszionizmus meghatározó képviselője

Madách: Madách Imre (1823–1864) író. Kosztolányi 1905-ben a fővárosban állítandó szobra kapcsán ír *Heti level*et (KDP1/38.), s *Az ember tragédiájá*ról többször (Tf, 145–155; SzE I., 160–161), a *Mózes* bemutatójáról pedig 1925-ben közölt méltatást (SzE I., 161–164).

Kiss József: (1843–1921) magyar költő, szerkesztő, a Petőfi Társaság tagja. 1890-től *A Hét* folyóirat alapító szerkesztője, ahol Kosztolányi 1906-tól publikált, majd amelynek 1910-ig belső munkatársa lett. Kosztolányi több alkalommal nyilatkozott műveiről, pályájáról cikkeiben (Tf, 179–189), ezekben a tiszteletteljes elismerés hangján, ellentétben személyes leveleivel (vö. Arany 2017, 102–103). Lásd még a 123. szöveget.

Ady Endre: (1877–1919) költő, publicista. Kosztolányival való összetett viszonyát – egymásra vonatkozó írásaikat tételesen is számba véve – részletesen földolgozta Veres 2012.

Vade mecum, vade tecum: (lat.) kövess engem, kövesd magad

„Az uj dalosok közt…”: idézet Juhász Gyula *Verseim után* című művéből

Koszt pub 2.indb 253 2025. 02. 21. 12:44:23

70.

Zacconi a Vigszinházban.

(Rovetta:[1] a Becstelenek; Bracco: Don Pietro Caruso.)

Tiz év után Ermete Zacconi tegnap este lépett ujra a magyar szinpadra. Azok, akik legutóbb látták, azt mondják, hogy meghizott s a nyurga, éhes olasz fiuból husos és telt arcu férfi lett. Nem kicsinyesség, hogy ezt most észreveszszük és ide leirjuk, mert Zacconi csakugyan egész valóját harcba viszi és arca, nemesen nagy, kellemes orra, mely a mi Hegedüsünkre emlékeztet, beszédes szemei, egész teste, a legnagyobb szellemeknek ez isteni zongorája épp annyira hozzátartozik a müvészetéhez,[2] mint hangjának rezgése, vagy a kigondolt, holt alakokat tüzzel átlelkesitő müvészi képessége. Hires kedvessége és előzékenysége azonban a régi maradt. A tapsra minden fesz és hamis tartózkodás nélkül hajlik meg, mélyen[3] és boldogan, mint a megdicsért diák. Kék, nagy szemei ilyenkor boldogan villognak a mozgó, fekete nézőtérre. Mikor Rovetta[4] szinmüvében belép és nem nagyon erős, de annál lelkesebb taps fogadja, hálásan hajlong és csak azután fordul meg, hogy a szerepe szerint levesse télikabátját s az előszoba fogasára[5] akassza. Aki nem tudja, észre sem veszi, hogy a világhirü Zacconi mozog előtte.

Két tüzes, eleven olasz darabot hozott, amelyekben mozgalmas, mélyenjáró, vad szenvedélyek a szemünk láttára irnak le szélesivü, izgatottan cikkázó merész parabolákat. Rovetta és Bracco mintha neki irták volna a drámájukat, csak a szerep kedvéért, mert nyilvánvaló, itt a szinészi feladat a fő. Társulata is sokkal jobb, mint a többi vándorló szinésztrupp. Az olasz szinész egészen rosszul nem is tud játszani, bárhogyan is erőlködik. Mindig a szinpadra való rátermettség, az ősi komédiás-ösztön, kétezer év kulturája beszél

[1] *Rovetto:* [sh.]
[2] müyészetéhez, [sh.]
[3] méleyn [sh.]
[4] Rovelta [sh.]
[5] folyosóra [sh.]

Koszt pub 2.indb 254 2025. 02. 21. 12:44:23

belőle s ez ősrégi kultura csucsán, mint egy csodálatos befejezettség pompázó kivirágzása áll: Ermete Zacconi, Duse és Novelli.

Zacconi tegnap – ugy látszik – nem akart igen kifáradni s igy csak a szinészi készségét vitte harcba és biztos sikerre dolgozott. Rovetta „Disonetti"-jét választotta ki, ezt a hazugságokból és hatásjelenetekből összetákolt drámát, amely egykor, a verizmus idejében, még az olasz akadémia szivét is megdobbantotta. Bizonyára nem is a dráma érdekelte Zacconit, hanem az egymásra torlódó viharosan gyors esemény-sorozat. Carlo Moretti egy rövid felvonás alatt kiábrándul a feleségéből, megtudja, hogy becstelen s azután ő maga is sikkasztóvá lesz. Itt minden a szinészre van bizva, még a lélektani képtelenségek elsimitása és elhitetése is. A bravuros Zacconi erre vállalkozott és Rovetta drámájába egész geniuszát belejátszotta. A második felvonásban sok csodálatos pillanata s meleg és közvetlen sikere volt. Még mélyebb és melegebb érzéseket keltett a Don Pietro Carusoban, Roberto Bracconak egy finom, forró lelki emocióktól átitatott egyfelvonásosában. Egy pityókos, öreg csavargót játszott, akinek a leányát elcsábitják; egy céltalan élet utolsó fellángolását láttuk, majd az öreg alkoholistának, végleges összeroppanását, aki megértve, hogy mindennek ő az oka, elvonul a lánya utjából és zsebében a revolverrel dalolva megy a halálba. Zacconi csendes elmélyedéssel éles analitikus szemekkel nézett bele[1] a züllött ember sötét mélységeibe. Elénk ráncigálta a semmiből és az egész szinpad, az egész nézőtér megtelt az ő nagy szenvedő lelkével. Uj volt és a szinpadi realizmus a régi fényében tündökölt.

Mikor ezt az utolsó jelenetet játszotta hátam megett egy öreg ember halkan és hevesen zokogott.

Megjelenés

Lehotai, *Zacconi a Vigszinházban. (Rovetta: a Becstelenek; Bracco: Don Pietro Caruso.),* Budapesti Napló, XII. évf. 269. sz., 1907. nov. 13., 7–8. Rovat: Szinház, Müvészet.

[1] ebbe [sh.]

Koszt pub 2.indb 255 2025. 02. 21. 12:44:23

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zacconi: Ermete Zacconi (1857–1948) olasz színházi és filmszínész, a naturalista és verista színjátszás jelentős alakja; vendégjátékáról lásd a következő írást is

Rovetta: Gerolamo Rovetta (1851–1910) botrányos hírű olasz író, színműíró

Bracco: Roberto Bracco (1861–1943) olasz színmű-, forgatókönyv- és újságíró

tegnap este lépett ujra a magyar szinpadra: Zacconi 1897 októberében már mint világhírű művész vendégszerepelt Magyarországon

színésztrupp: színésztársulat

Novelli: Ermete Novelli (1851–1919) olasz színész és színműíró

„Disonetti"-jét: a mű pontos címe *I Disonesti*

verizmus: eredetileg a naturalizmus egyik válfaja volt a 19. század második felében. Alapjait Luigi Capuana író, újságíró dolgozta ki. A verista művek kezdetben a szegénységben élő olasz parasztok életét dolgozták föl, kerülve minden idealizálást. A verizmus a század végén egy új színházművészeti kifejezésmódra is vonatkozott, amely patetikus szavalás helyett természetességet és élethűséget várt el.

Koszt pub 2.indb 256 2025. 02. 21. 12:44:23

71.

Zacconi a Vigszinházban.

(Ibsen: a Kisértetek.)

Il sole, il sole… hangzik most is a fülembe és a reggeli órákban, mikor e sorokat irom, még egyre hallom ezt, még egyre látom Oszvald elfáradt, betegesen mozgékony arcát és a laza szájat, mely az élet-akarás csökönyös szivósságával követeli magának az életet, a fényt, a napot. A napot, a napot… mint egy lirai költemény visszatérő refrénje cseng vissza a multam emlékeiből és most is ugy hallom, mint az ember mindenhatóságért való kiáltását, mint a szegény beteg lázadó égre hördülését. Mikor mindenünk elveszik, a napot kérjük az anyánktól. A porból felkelünk és az égre akarunk törni. Az ember tragikumát érezzük, aki vágyaival leküzdi testhez kötöttségének rabságát és fölfelé néz, mig lebukik a sárba. Alving Oszvaldban, a szőke, sápadt müvészben, aki apjától egy roncsolt hátgerincet és sok béna, meddő vágyakozást kapott örökségbe, csakugyan minden emberi nyomoruság, a mai siető kor minden szenvedése és tragikuma össze van süritve és meg van testesitve.

A napot!… Nem tehetek róla, de az egész darab ugy hat reám, mint egy lirai költemény és minden Ibsen-dráma közül ez van legjobban a szivemhez nőve. Itt Ibsen a lehetetlent vitte szinpadra és ez a titáni akarat teszi nagygyá a „Kisérteteket". A kisértetek, a titkosan ható erők játéka ez, a halál hatalmainak, a mult büneinek a feltámadása. A bosszuálló, eltemetett tettek annyi év után uj életre ébrednek s a hetediziglen büntető isten az uj modern Jehova, a természettudomány kérlelhetetlen törvényei szerint bünteti a fiut az apja büneiért. Azok, akik előttünk mozognak, csak bábok; az igazi drámai erők a sirból kelnek fel és nesztelen vetik a fényes szinpadra sötét, fantasztikus árnyék-arabeszküket. Egy ártatlan test vergődik, egy néma, tehetetlen ember, akiben a letünt idők vihara dörömböl és mindössze annyiból áll a dráma, hogy ez az áldozat megsemmisül. Előbb azonban végig kell járnunk vele a kálváriáját, hallanunk kell, amint ijedt szemekkel,

Koszt pub 2.indb 257 2025. 02. 21. 12:44:23

paralitikus hebegéssel kérdezi az anyját, miért született a világra és miért éppen neki kell szenvedni azokért a bünökért, melyeket nem ő követett el.

Soha sem fogom elfelejteni Zacconit, amint a sötét diványon ülve sápadtan és reszketve felidézte ezeket a rettenetes pillanatokat. Szellemidézés volt ez, felelősségrevonása a bünnek, a jelen kérdése a multhoz, itélkezés és istenitélet. Hogy Alfred Kerr szavait használjuk, az örökkévalóság pillanatait hallottuk fölöttünk elzugni. Zacconi egy pillanatra megállitotta a szivünk verését és a müvészet, a tiszta látás időtelen országába vitt el. Itt olyan nagy volt, mint még soha. Az utolsó jelenet groteszk torzitásával feketén és élesen beleégette magát az agyvelőnkbe. Ezt a képet sokáig látjuk magunk előtt s az az érzés, amit felidézett, mindig ott fog rezegni lelkünk mélyén.

Más pontokon azonban gyakran kiütközött az az ellentét, ami a szimbólikus Ibsen és a realista szinmüvész között van. Zacconi tegnap este tulontul részletezett, mindent hangsulyozott és aláhuzott. Mikor Oszvald felbontja a pezsgőspalackot, percekig tétovázik és paralitikus[1] kapkodással, remegő ügyetlenkedéssel babrál a dugó körül. Zacconi, mint realista, majdnem annyi tisztelettel néz a lelketlen tárgyakra, mint Zola. Egy orvos barátom, aki jelen volt a premiéren, kifogásolta azt a tulságos remegést és erős patologizálást is, amivel Zacconi Oszvald paralizisét jellemzi. Ez bizonyára nem Ibsen szimbólikus világába való, de megérthető.

Zacconi vérbeli szinész, aki mint minden született müvész nemcsak tudja, mit mivel, hanem azt is érzi, hogy hat alakitása s igy, mikor játszik, a közönség perspektivájába helyezkedik. Neki bizonyos durvaságokat is meg kell engednie, mint a diszletfestőnek, aki a távolságokra és a szinpadi világitásra is számit. Tudnunk kell amellett, hogy olasz és sehol a világon nincs oly nagy kontaktus a szinpad és a nézőtér között, mint Olaszországban. Mi mindenesetre egy kis kellemetlen csalódást és megdöbbenést éreztünk. A bucsuzó realizmus hangjait hallottuk. Az eljövendő szimbolista szinész, a holnap müvésze diszkrét elhallgatásokkal, széles ecsettel fog operálni és meg kell majd tanulnia, hogy nem csak a drámairó

[1] paralatikus [sh.]

Koszt pub 2.indb 258 2025. 02. 21. 12:44:23

és a színész intelligens lény, hanem mi is értelmes és megértő fiuk vagyunk, akik lenn a nézőtéren figyelünk az isteni komédiára.

Megjelenés

Lehotai, *Zacconi a Vigszinházban. (Ibsen: a Kisértetek.),* Budapesti Napló, XII. évf. 270. sz., 1907. nov. 14., 9. Rovat: Szinház, Müvészet.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Il sole, il sole…: (ol.) „A napot, a napot!" – a dráma főszereplőjének szólamában szereplő sor olasz nyelven

paralitikus: bénult (szellemileg, lelkileg)

Koszt pub 2.indb 259 2025. 02. 21. 12:44:23

72.

Wedekind uj darabja.

A repedezett, polituros kis zongora, álmaink ébresztgetője, fájdalmunk altatója mint szimbólum jelenik meg és a zene, ez a szent, légies, immateriális valami az élet hatóerői közé sorakozva, véresre ránczigál, őrültté pofoz, a teljes megsemmisülésbe hajszol egy buta és ártatlan leányzót. A legistenibb müvészet egy triviális tragédiában: itt csakugyan Wedekindre ismerünk. Ott ül ő fönt hüvös piedesztálján és nézi, hova ragadják az embert forró művészi vágyai s élesen, hidegen, szivtelenül, ahogy szokta, a vesék közé, az összemarczangolt, véres zsigerekbe világit egy izzó villamosgömbbel és vége a komédiának. A csörgősipka leesik a földre, harlekin meghajtja magát.

Wedekindnek uj könyve jelent meg s ez már ok, hogy valami különöset és ujat várjunk, mert ő olyan müvész, hogy a saját testvérét is megölné egy uj témáért. Az élet sohasem járt sakk-koczkáján mozog és örökké ujat keresve, az eredetiért, az el nem mondottért mindent feláldoz, még magát a müvészetet is és azt hiszem, éppen ezért nagy müvész ez a komor, előkelő hisztrió.

Akik azonban csak irodalmi kaviárra vágynak, – tanácsolom – ne olvassák el a „Zené"-t, mert ez a dráma feltünően komoly emberi hangon, a megtisztult szenvedélyek beszélő g-hurján szól hozzánk. Egy kopottságig aktuális problémával, a mai kor müvészi kalandorságával bibelődik itt Wedekind, azokkal a szomoru magahivőkkel, akiket a müvészet czentrifugális ereje egy pillanatra magához ránt s akik azután mint az élet bitangjai messze kivetődnek a porondra, hogy a földbe harapjanak s ott haljanak meg, ahogy tudnak. Uj, ideges, modern levegő vibrál körülöttünk és látjuk a keritőt, a müvészi ügynököt, akinek egyetlen ambiciója, hogy minél több ilyen áldozatot szállitson az oltárra s ezalatt kiszivja belőlük a vérükkel elcsöpögő ideálizmust, hogy a saját használára kamatoztassa, látjuk a vágyat, amely lassanként szerelemben,

Koszt pub 2.indb 260 2025. 02. 21. 12:44:23

szexuális mocsárban sekélyesedik el, látjuk a hivőt, kiből egyszerre hitetlen lesz. A müvészi akarat már-már csak mint a tehetetlenség takarója, az igénytelenség életrevágyásának igazolója marad meg. Az öntudat alatt leső vágy még mindig rombol az agyvelőben s hihetetlenül görbe utakra csalja a szegény áldozatot. Ha azonban semmi köze sincs is a müvészethez, mégis a müvészet morzsolja szét. Ha életet nem is tudott neki adni, tőle kapja a halálát. Mert nem mese az, hogy a rossz versirók évente sok rizsma irópapirt pusztitanak el a megértés, a méltánylás, a dicsőség minden reménye nélkül és nem tréfa, hogy az év minden órájában czéltalanul nyekergetik, kinozzák, nyuzzák a zongorákat, a hegedüket ezren és ezren, akik meg nem alkuvó vágygyal a müvészethez esküdnek fel. Ezek mind drágán, az életükkel fizetnek s ha müvészetüket nem is, őket magukat komolyan kell vennünk. Egy semmiért, egy rongyért, egy álom czafrangjáért elfordulnak az élettől, paczkáznak a sorssal és meghalnak. A kisszerü müvészet mellett ott van nagyszerü vágyuk és még nagyszerübb haláluk.

Egy ilyen müvészet-páriát elemez Frank Wedekind, Hühnerwadel Klára kisasszonyt – a név is merő szatira – s vizsgálja őt, üvegburája alá veszi, mint egy apró, fejetlen férgecskét és gyönyörködik a vergődésében. Ez a svájczi tisztkisasszony valamikor fejébe vette, hogy müvésznő lesz és Wagner-operákat énekel. Egy este a zongorája mellett égő gyertyaláng belekapott[1] a szivébe és csodálatos lángrózsák nőttek belőle, rózsaszinüek és merészek, aminők csak álmokban viritanak ki. Mikor a szinpadon találkozunk vele, már inog, „bei Nacht und Nebel" tapogatózik, összve van törve. Fényes hangversenyterembe, ragyogó szinpadokra vágyott és hova jut? Először egy zenetanárhoz, aki anyagilag és erkölcsileg tönkreteszi és mint a 812. §. ellen vétőt a börtönbe juttatja. Azután jönnek az apró kis szenvedések, a tüszurások, a megvetés, az ujságbotrány, családi szczénák, a tolonczkocsi s ezalatt az utolsó pénze az ujjai között folyik szét. A zenéről semmit se hallunk. A lány már szinte belebutul a sok szenvedésbe, maga sem tudja, mit akar, csak azt érzi, hogy ujra menekülnie kell, hogy legalább valami zugban békén piheghessen. Ez sem adatik meg

[1] bekapott [sh.]

Koszt pub 2.indb 261 2025. 02. 21. 12:44:24

neki, mert a zenetanártól gyermeke születik, aki mint céltalan életének élő dokumentuma ordit reá és a gyerek meghal, hogy érezze, mindezt csak a zenéért, a müvészetért kell elszenvednie, melynek nevében a legtöbb gazság történik a földön. Hiába vágyik meghalni, öngyilkosságra sem képes, mert végleg kómikus, kisszerü lett; kaczajok alatta, fölötte, mindenütt csak kaczajok és az emberek nevetőgörcsöt kapnának, ha hallanák k[i]njait; szenvedései oly nagyok, hogy önmagukat teszik lehetetlenné és nevetségessé. Hiába minden, őt a müvészet szomoru vágyakozása érintette, rajta a bélyeg. Akarata meddő, izmai bénák. A helyzet kómikus és mi is nevetünk rajta, bár kaczajunk sirássá töredezik.

A kómikus halál: ezzel a wedekindi akkorddal végződik a hideg és szomoru dráma és ez a mély, disszonáns hang sokáig ott bug a szivünk mélyén. A kemény, vasgerinczü Wedekind hangja ez. Ámde nekem ugy tetszik, hogy a régi fiatal cabaret-énekes ezuttal az érdekeset ott hagyta az értékesért, Wedekind mélyült. S most eszembe jut, hogy Wedekind pár év előtt mily fájóan siratta el ifjukorának édes és bünös szerelmét, azt a szép időt, mikor még a szexuális patológia furcsaságai érdekelték. Valóban ma hiába keressük a régi arretinói kedvet, „a piszkosság zsenialitásá"-t, amit Alfred Kerr emlit, a hires malaczságoknak, a klasszikus disznóságoknak nyomuk sincs. Szomoru, de való, ez a nagy piszkos ember egyszerre meglepően tiszta lett.

Szegény Wedekind – ugy látszik – csakugyan öregszik.

Megjelenés

Kosztolányi, *Wedekind uj darabja,* A Hét, XVIII. évf. 47. sz., 1907. nov. 24., 791–792. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

hisztrió: színész

„Zené"-t: eredeti címén *Musik. Sittengemälde in vier Bildern (Zene. Erkölcsrajz négy képben)*

rizsma: nyomdászati mértékegység, 1 rizsma = 1000 ív

müvészet-páriát: vagyis a művészetből kizártat. A párja a kasztokon kívül álló vagy annak szabályai ellen vétő s ezért az adott társadalmi csoportból kizárt, minden jogtól megfosztott személy az ókori Indiában.

Koszt pub 2.indb 262 2025. 02. 21. 12:44:24

Hühnerwadel Klára kisasszonyt – a név is merő szatira: a német *Hühner,* azaz csirkék, valamit *Wade,* azaz lábikra, vádli szavakból

„bei Nacht und Nebel”: (ném.) szó szerint: éjjel és ködben; átvitt értelemben: titokban; egyúttal Wedekind szóban forgó drámájában az első kép alcíme

régi arretinói kedvet: Pietro Aretino (1492–1556) itáliai reneszánsz író, költő, szatirikus, aki hírhedt volt (zsaroló) leveleiről is. A modern pornográf irodalmat tőle eredeztetik.

„a piszkosság zsenialitását”-t: Alfred Kerr *Az új dráma* című tanulmánykötetében írja ezt Wedekindről: „Wedekind hat eine Genialität des Schmutzigen.” (Kerr 1907, 136.)

Koszt pub 2.indb 263 2025. 02. 21. 12:44:24

73.

Ruth St. Denis.

A Fővárosi Orfeum szinpadán Ruth St. Denis tánczol, aki északamerikai, de lelke, ihlete, müvészete egészen napkeleté. Csak a szikkadt Kelet forró homokjából nőnek ki ily csodálatos asszony-rózsák, ily ritmikus, szépséges test-költemények. Ezen a földön még mindig ikertestvér a fülig bebugyolázott szemérem s a női test ősi bujasága és éppen ebből a frigyből sarjad a legősibb müvészet, amely régibb, mint a Védák és a Szentirás s majdnem olyan vén, mint maga az ember. A fekete kanadai lány is ezt az ősi müvészetet adja a kacskaringós hindu táncz szeszélyes lüktetésében vad természetességgel és naiv perverzséggel. Valami elemi, ősi, menydörgésszerü van e tánczosnő stilizált tánczában, amely már annyira ódon, hogy szinte uj s oly modern, hogy a kulturától agyonkinzott ember idegeit is megsajgatja. Ruth St. Denisben egy ősi jelenség áll előttünk, a táncz müvészete: maga a táncz. Távol mindentől, ami magyarázó és ábrázoló, egy figurális, légiesen könnyed vonalcsoportot látunk mereven és stilizáltan, mint az évezredes reliefeken, mert a müvésznő tisztában van vele, hogy nem egyéb, mint emberi érzések és indulatok finoman rezonáló médiuma. A nyulánk, rugalmas szépséges test Ruth St. Denisnél szoboranyag csupán, melyet szobrász-ihlettel idomit kedve szerint. Az orfeum-táncz szédelgői oly messze maradnak mögötte, mint a falusi malaczbanda vinnyogása a bayreuthi zenekartól. Nem töri mozdulatokká Chopin kromatikus skáláit, nem mimel, nem utánoz soha s a keleti miliő, a drágagyöngyök, a kék, lila, sárga tömjénfüst, csak lényegtelen staffage, a lényeges, amit ád, a szüz, minden programmtól mentes müvészet: a táncz. Biztos vagyok benne, hogyha Ruth St. Denis nem az orfeum kikészitett szinpadán járná a tánczot, hanem valahol a körut kövezetén, ugyanezt a hatást érné el. Hipnotikus kézmozdulatai, őrjöngő prestissimói, kigyószerü testhullámzása, nehéz, ópiumos

Koszt pub 2.indb 264 2025. 02. 21. 12:44:24

grácziája, nyugalma és mélysége, ezek a nagyszerü primär jelenségek, melyeket csak a legnagyobb kelet-látók, Leconte de Lisle, Flaubert és a Goncourt-ok tudtak bennünk az illuzióig heviteni, nála mind élnek és szinesen izzanak. Nem részletez, hanem érzi a tánczot. Ha tánczol, szive a lábában dobog. És tánczol a fejével, hajával, kezével, az ujjpereczeivel, hogy minden apró vonalacska összeolvadjon a táncz melódikus hullámzásával. Zseniális testén pedig egy komoly, okos, mitsem sejtő gyerekfej ül nyugodtan, mintha az ő naiv, egész müvészetét szimbolizálná.

Megjelenés

K. D., *Ruth St. Denis,* A Hét, XVIII. évf. 49. sz., 1907. dec. 8., 821–822. Rovat: Szinház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ruth St. Denis: (1879–1968) az amerikai modern tánc úttörtő művésze, akire jellemzőek a táncába épített keleties motívumok

Fővárosi Orfeum: Ruth Saint Denis 1908-as vendégföllépte keretében december hónapban többször is szerepelt az Orfeum színpadán

Védák: a védikus irodalom India legrégibb irodalmi emlékeit, a hagyomány alapján az univerzum ezoterikus bölcsességét jelenti. A véda szó tudást, szent ismeretet jelent. A hagyomány egy része e szent szöveget Brahmához köti, aki azt a világ teremtésekor nyilatkoztatta ki.

reliefeken: domborműveken

bayreuthi zenekartól: a Richard Wagner által saját operáinak előadására kialakított színház alapkőletételére 1872-ben került sor Bayreuthban. Az első Bayreuthi Ünnepi Játékokat 1876-ban rendezték, kezdettől vezető karmesterek és énekesek szereplésével.

staffage: különböző művészeti ágazatokban a mellékes részletek elnevezése; a szó a német *staffieren* (itt: feldíszít, felszerel) szóból ered, amely francia festészeti kifejezésként franciás végződést kapott

prestissimói: zenei kifejezés: nagyon gyorsan

grácziája: bája, kecsessége

primär: elsődleges

Goncourt-ok: a Goncourt fivérek – Edmond de Goncourt (1822–1896) és Jules de Goncourt (1830–1870) – francia író testvérpár. Közösen írták könyveiket, a naturalizmus úttörőinek számítanak a regényirodalomban. Nevüket viseli az általuk alapított francia irodalmi díj és akadémia.

Koszt pub 2.indb 265 2025. 02. 21. 12:44:24

74.

Zarathustra.

Állapitsuk meg, hogy Nietzsche népszerü Budapesten és már nemcsak a Lipótvárosban, hanem a Ferencz- sőt a Józsefvárosban is. A könyvtárakban óriási a Nietzsche-éhség s bizony sokaknak felkopik az álluk, akik idegen könyvekből akarják magukba szedni a naumburgi fejfájós bölcs filozófiáját. Ma azonban, hogy Fényes Samu magyarra forditotta a Zarathustrát, még mindig nem tudjuk, komoly szükséglet-e nálunk egy magyar Nietzsche, mert Budapest – sajnos – nem Magyarország, aminthogy Páris egész Francziaország. Most ugyan egymásután jelennek meg az értekezések s már az egyetemi katedrákon is beszélnek Nietzscheről és Zarathustrával egyidejüleg Vályi Bódog is megjelenteti a „Jenseits von Gut und Böse" magyar forditását, melyhez Lichtenberg, Nietzsche nagy interpretátora ir előszót.[1] Mindezek a körülmények arra inditanak, hogy különös rokonszenvvel nézzük Fényes Samu merész törekvését. Mert Zarathustrát leforditani mindenkoron merészség, sőt vakmerőség. Egy kor, egy egész élet van belesürüsitve ebbe a rapszódikus könyvbe; aforizmákká jegeczedett hideg igazságok, egyéni szeszélyekből, őrült hóbortokból emberi és tul-emberi szépségekké nemesült esztétikai értékek szivárványlanak, káprázatnak és villognak itt egy csodás kaleidoszkópban. Ezt a bibliát, ezt a modern élet-megnyilatkozást Nietzsche maga is arra szánta, hogy mindenki kivülről tanulja meg. Vajjon ki mer hozzányulni? Ki adja vissza a vakmerő nyelvezetet, mely „szikláról sziklára ugrik"?[2] Fényes Samunak volt merészsége reá és megtette az első csákányvágásokat. Forditását természetesen csak részletekben tudjuk élvezni; egész, kerek, egyéni munkát nem adott, mert nem is adhatott. Nyelve, bár sok helyütt ércz és tüz

[1] élőszót. [sh.]
[2] ugrik?« [sh.]

Koszt pub 2.indb 266 2025. 02. 21. 12:44:24

van benne, egyáltalán nem Nietzsche nyelve. Ez a fanyar, kapkodó, keserümandula-izü – keserü és illatos – nyelv, ugy látszik, nem igen tür magán idegen kezet. Ide nemcsak erő kell, hanem bomlasztó, erjesztő és fejlesztő erőszak is, az alkotó nyelv-géniusz termékenyitő, kultur-értéket képviselő szent erőszaktétele. Mi nem hányjuk a forditó szemére enyhe germanizmusait, hanem azt, hogy inkább nyelvész, mint müvész. Nem tudja elkövetni a nyelvalkotó zseni nagyszerü hibáit. Miért „emberebb ember" például az Übermensch? Ezren és ezren találgattuk már, hogy forditsuk Goethe ez ihletes szavát (a nyelvészek „faj-embert" és „szinembert" ajánlanak) s végül mindnyájan visszatérünk a primitiv, magyartalan, de kifejező *tul-ember*-hez. Ha az angol nem ütközik meg a *superman*-en, a franczia elfogadja a szolgaian forditott *surhomme*-ot, az olasz a *soprauomo*-t, miért berzenkedjen magyar fülem a *tul-ember* ellen? Éppen igy csak bágyadtan kapjuk vissza a filológus Nietzschenek bizarr, eredetieskedő, de egyéni szóficzamitásait. Nietzschét nem szabad megfésülni. Ujszerü nyelve pedig nem türi, hogy a Károlyi-biblia rozsdás szavait csempésszük bele hangulatkeltőknek. Papi talár Nietzsche ideges testén: ez legalább is képtelenség. Az első Zarathustra-forditást örömmel fogadjuk, de reméljük, hogy nem ez az utolsó.

Megjelenés

Lehotai, *Zarathustra,* A Hét, XVIII. évf. 49. sz., 1907. dec. 8., 824. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Zarathustra: Nietzsche 1883–1885 közt készült művének eredeti címe *Also sprach Zarathustra*

Nietzsche népszerü Budapesten: már 1903-ban *Nietzsche-kultusz* címmel jelent meg Vetési József cikke a *Bölcseleti Folyóirat*ban. Laczkó Sándor bibliográfiája 1872-től 1907-ig ötvenkilenc ismertetőt, kritikát, illetve tanulmányt és mintegy tizennégy fordítást tart számon a német gondolkodóról (Laczkó 1996, 563–564).

a naumburgi fejfájós bölcs: Nietzsche e szász-anhalti német városban élt gyerekkorában, majd később is. Ugyancsak köztudottnak számít, hogy a filozófust gyerekkorától kezdve fejfájások gyötörték, s élete végén elméje elborult.

Fényes Samu magyarra forditotta a Zarathustrát: (1863–1937) ügyvéd, regény- és drámaíró, filozófiai, szociológiai és jogi író, a radikális polgárság szószólója.

Koszt pub 2.indb 267 2025. 02. 21. 12:44:24

1907-ig Kassán gyakorló ügyvéd volt, majd Budapestre költözött. 1908-ban megindította az *Úttörő* című hetilapot, 1911-ben az Úttörő Társaságot, amelynek célja a szabadgondolkodás és tudomány népszerűsítése volt. Vezetője lett a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének. Főleg német filozófusokkal foglalkozott, Nietzsche legismertebb művét elsőként fordította egészében magyarra (Nietzsche 1907a). A mű egyes részletei már korábban is megjelentek: 1891-ben Katona Lajos átültetése az *Élet*ben, 1900-ban Fényes Rezső [!] fordítása a *Huszadik Század*ban. Kosztolányi 1909-ben színikritikát írt Fényes Samu *Álmodozók* című drámájának előadásáról (SzE I., 449–451), amelyben kifogásolta, hogy „a drámát megveri a retorika".

Vályi Bódog is megjelenteti a „Jenseits von Gut und Böse" magyar fordítását: (1885–1952) újságíró, politológus, szociológus, orientalista, egyetemi tanár. A *Túl az erkölcs világán* 1907-ben jelent meg Vályi fordításában (Nietzsche 1907b).

Lichtenberg, Nietzsche nagy interpretátora: Henri Lichtenberger (1864–1941) francia akadémikus, a német irodalom szakértője. 1899-ben életrajzot jelentetett meg Nietzschéről.

jegeczedett: kikristályosult, megszilárdult

a vakmerő nyelvezetet, mely „szikláról sziklára ugrik": valószínűleg csak stílusbeli rájátszás a sziklás vidékre, ahol Zarathustra él

Miért „emberebb ember" […]: a szóban forgó *Übermensch* kifejezés nem Nietzsche leleménye, az már Goethe *Faust*jának első részében, a Szellem szólamában megtalálható. „Du flehst, eratmend mich zu schauen, / Meine Stimme zu hören, mein Antlitz zu sehn; / Mich neigt dein mächtig Seelenflehn, / Da bin ich! – Welch erbärmlich Grauen / Faßt Übermenschen dich!" (Goethe 2010, 23, 486–490. sor.) Jékely Zoltán fordításában: „Repesve vágytál látni engem, / hallani hangom, nézni arcomat, / rám esdeklésed hatva hat, / hát itt vagyok! – Emberfeletti ember." Kosztolányi két korábbi cikkében is utal e fogalomra: az egyikben a „túlember", a másikban pedig a „fajember" kifejezést használta (KDP1/26., 113.).

Koszt pub 2.indb 268 2025. 02. 21. 12:44:24

75.

Fekete lobogók.

Valami különös változást érezünk magunkon és Strindbergen, ahogy ezt a könyvét átolvassuk, melyet irója a „századváltozás regényé”-nek keresztelt el. Nem tudjuk, hogy a század csakugyan ezekre a légies utakra fog-e kikanyarodni, csak azt látjuk, hogy aki eddigelé kemény pogánysággal harczolt és saulabb volt Saulnál, egyszerre Paulus lett és egy gazdag, szépségekkel, kegyetlen igazságokkal tulzsufolt irásban a mai kor apokalipszisét látta meg.

A piros rózsa elsápad s a fehér elpirul, ha a házban megbillen a lelkek egyensulya. Az óra, akárcsak a szivünk, perczenként hatvanat ver s szerkezetében a világmindenséget mimeli. Mindenünnen titkos erők, eltemetett energiák sugároznak ki, a kremonai hegedüből, melybe szerető kezek tapogatták belé a lelket, a csodatevő Mária-képből, mely évszázadok szivós akarat-energiáját konczentrálja magában és hattatja kifelé reánk, a zongorából, a butorokból, minden tárgyból egyformán, ami velünk egykor vonatkozásban állott. Strindberg odáig megy, hogy a sejtéseket és a babonákat igazolja a tudománytalan tudomány pöffeszkedésével szemben, mert – kérdezi – van-e egyáltalán csoda a földön, ahol minden egyaránt csodálatos és érthetetlen? Biztos-e a természettudomány piszmogó rendszere, nem lehetetlen-e, hogy egykor egy uj Amerikát fedezünk fel? Mindenre az okkultizmus sötét fátyolát boritja, toporzékol az igazságon s őrjöngő fenekedésében mi is megfeledkezünk magunkról és megyünk vele. A tudomány határán tul vagyunk, a költő varázskörébe jutottunk.

Nem szabad elitélnünk Strindberg pálfordulását. Ez a nagy svéd már mindenütt járt s egy rövid emberéleten át évezredek eszméit élte keresztül. Mindenkoron a gyülölet és a fanatizmus volt az ihletője s neki ma is fanatikusnak kell maradnia, mikor a szkepszist isteniti. Az ellenmondás költője ő, akinek mindig szüksége van bőszitő vörös posztóra. Egykor egy piros burzsoá-arcz

Koszt pub 2.indb 269 2025. 02. 21. 12:44:24

volt ez a posztó, aztán egy selyemszoknya, később a kékharisnya, ma pedig a negativ dogmatizmus hivő papjainak önelégült jóllakottsága. Csoda-e, ha ebben a korszakban, mikor a filozófia ujra ismeretlen problémákkal vesződik és a müvészetekben végleg megbukott a természetmajmoló naturalizmus, ilyen szinben látja a századváltozást, amely már a többi tudományon, különösen a lélektanon s legujabban az orvostudományon is otthagyta spiritualisztikus nyomát?

Strindberg tehát haragszik! Haragszik és rombol. Rombol és alkot. Egy századvégi mocsaras ujságirót mutat be, egy részeges, ollózó eszmetolvajt, aki kékharisnyás feleségével együtt sikeresen bebalanszirozik a fertőbe és onnan a halálba. Az uj filozófiához ez a rothadt, sötét, iránytütelen század adja meg az impulzust és nem véletlen,[1] hogy épp egy kolostorban sarjadzik ki, mely magasan mered fel a hegyormon, mint az Araratra érkezett Noe bárkája, büszkén tekintve le a mocsárban uszkáló erkölcsi dögökre, a velőtelen, elégedett tudatlanokra. Emberi megértésekből, párakönnyü érzelemfoszlányokból szövődik ez a légies szkepszis és zavaros furcsasággal olvad össze a gyülölettel, mint a vitriol és a rózsaviz.

Vitriol és rózsaviz, kénfüst és tömjén: ez Strindberg uj regénye.

A regény modeljei, a svéd new-york-kávéházi alakok, a csahos hátramozditók és bősz kritikusok természetesen körülkaffogják Strindberget és ujra az őrültek házába tessékelik, mig ő nyugodtan áll közöttük, majdnem ugy, mint Gulliver a törpék között. Ehhez a ponthoz szükségszerüen el kellett érkeznie a „Gót szoba" után és legujabb munkája, a kék könyv azt bizonyitja, hogy ez a regény nem holmi artista müvész-szeszély szülötte, hanem egy nagyszerü, folyton fejlődő gondolatvilág kiméletlen megnyilatkozása, egy emberi dokumentum, egy életvallomás. Strindberg ebben a regényében csakugyan odajutott, ahova eddig még nem ért el modern iró, a kusza jelenségeket egységbe foglaló és egységben látó lelki univerzalitáshoz. Mintha egy kor lelke szólna belőle, mindent lát és megért s megdöbbenve látjuk, hogy ez az ember zenész, csillagász, természettudós, filozófus, vegyész, ujságiró és költő egyszerre. Adatok, jéghideg disztinkcziók, szikrázó aperszük, tudományos

[1] nem a véletlen, [sh.]

Koszt pub 2.indb 270 2025. 02. 21. 12:44:24

eszmecsaták, költői szépségek és emberi mélységek kápráztató egymásutánban vonulnak el előttünk. Ennyit nem lehet megtanulni, ennyit csak tudni lehet. A részlet-emberek, a bájos ügyeskedők, az irodalmi czipőfelsőrész-készitők méltán haragudhatnak reá.

„Ezzel a könyvemmel egészen egyedül állok, a tengerben egy sziklán, fölöttem a csillagok, bennem a lelkiismeret."

Mégis hinnünk kell, hogy – vallomása ellenére – örömmel marczangolta szét ellenségeinek csontjait és ugy érezzük, sohasem láttuk nagy átfogóju költészetének csillagos és sötét szépségét, mint ma. Korát egy jó évszázaddal hagyta el. Az arcza csupa láng, verejték és vér s ő egyedül áll dühös tajtékzó ellenségek övében, egy kis nemzet kicsinyes bajai és gondjai közepette harczot viva az ősi Butasággal, oltárokat rombolva és épitve.

Elszorul a szivem, ha arra gondolok, minő regényt irna Strindberg, ha véletlenül magyarnak születik.

Megjelenés

Kosztolányi, *Fekete lobogók,* A Hét, XVIII. évf. 50. sz., 1907. dec. 15., 839–840. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

irója a „századváltozás regényé"-nek keresztelt el: utalás a regény alcímére

kremonai hegedüből: az északolasz Cremona város hegedűiskoláját az Amati hegedűépítő család alapította

vitriol: a koncentrált kénsav neve, átvitt értelemben: maró

a „Gót szoba" után: helyesen *A gót szobák,* Strindberg 1904-es regénye

legujabb munkája, a kék könyv: Strindberg élete vége felé kezdte írni az úgynevezett *Kék könyv*et, amelyet 1907 elején kezd megjelentetni, s 1912-ig összesen négy részben készül el. A könyv gondolatok, megfigyelések gyűjteménye, jórészt párbeszédes formában íródott, amely Johannes Damascenus, a tanítvány és tanára között zajlik. Johannes Damascenus alakja mögött magát Strindberget, míg a tanár mögött Emmanuel Swedenborg svéd misztikust és teológust sejtik, akinek Strindberg könyvét ajánlotta.

aperszük: (fr.) *aperçu,* szellemes megjegyzés

„Ezzel a könyvemmel egészen egyedül állok, a tengerben egy sziklán, fölöttem a csillagok, bennem a lelkiismeret": a *Budapesti Napló* 1907. június 25-ei, *Strindberg és a feketék* című kishíre idézi – a Kosztolányi által kiemelt sorokkal egyetemben – Strindberg néhány gondolatát, amelyek Emil Scheringnek a *Fekete lobogók* német fordításához írott előszavában is szerepelnek (Strindberg 1908, x).

Koszt pub 2.indb 271 2025. 02. 21. 12:44:24

76.

Hét szilvafa.

Budán a Vizivárosban van nekem egy titkos szerelmem, egy kis utcza s abban egy Biedermeyer-korból ott felejtett házacska, – öntött vaserkélylyel, virágcserepes, halványzöld ablakokkal – amit mindig felkeresek, ha a fákon akáczfürtök és hóvirágok nyilnak. E baba-házacska előtt rendesen egy ezüsthaju nénike ül, kopott arabeszk-diszitett kendőben, óriás okuláréval s beszél az unokáinak, bizonyára a régi vitézlő időkről, régi emlékekről, Napoleon császárról. A mult illatos terhét érzem a szivemen, ha itt járok s – nem tehetek róla – ugyanez az érzés fojtogat, ha Krúdy Gyula illatos, finom, álmokból és párából szőtt novelláit olvasom. Mintha ódon, drága poharak csendülését hallanám, mintha vagyont érő selyemcsipkék, ábrándok aranyos pókháló-szálai ragyognának szemembe halvány, áttetsző aranyködben; Krúdy Gyula szereti a multat s ez már majdnem azt jelenti, hogy költő. Csak egy tulfinomult, friss és egész lélek érezheti vissza igy a letünt századokból mindazt, ami archaikus szépség, bájos és intim ódonság: a nemesi kuriák bőséges gazdagságát, a[1] mi hétszilvafás keleti fajtánk uri gőgjét, a csokoládés uzsonnák, a borbafulladó dáridók és végtelenné nyuló éjszakák poézisét. Mi nem szeretjük az anekdotázó irodalmat, mely zsiros magyarossággal teremtettézi körül igénytelen, lapos kedélyességeit. Krúdy Gyula azonban sohasem anekdotáz, hanem mesél, mindig mesél és magyarsága ősi, vérségi, a legjobb fajtából való szilaj és mégis európai magyarság. A multat mindig a jelenen keresztül érzi át s ha régi portréket fest, szint, ecsetet a mától lop és széles vonásokkal, modern, merész szinrakással pingálja elénk a sokáig élő, boldog kurtanemesek, a zugódi Gaálok arczát. Mit szaporitsuk a szót? Nála a mult mese. A mese pedig szent, mert belőle gyerekkorunk

[1] gazdagságát. a [sh.]

Koszt pub 2.indb 272 2025. 02. 21. 12:44:24

megvásárolhatatlan naivsága, a sziv örök lirája buggyan ki. Vagy nem ezt a mesét szerette minden nagy elbeszélő, Anatole France, sőt Maupassant is, akiről csak nagyon kevesen tudják, hogy a lelke mélyén mennyire lirikus volt? Krúdy Gyulából is napról-napra jobban kiszól a „Nyiri csend" halkszavu poétája és müvészete mindig erősebben billen Andersen stilizált, kedves zamatu mesevilága felé. Mindezeket, melyek éveken át féltve őrzött titkaim voltak, csak kedvetlenül árulom el másoknak is, abból az alkalomból, hogy Krúdy Gyulának egy vékony elbeszélés-füzetét jelentette meg a Magyar Könyvtár.

Megjelenés

K. D., *Hét szilvafa,* A Hét, XVIII. évf. 51. sz., 1907. dec. 22., 870. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hét szilvafa: Krúdy Gyula 1907-ben megjelent, rövidprózai írásokat összegyűjtő kötete

Krúdy Gyula: (1878–1933) író. Bár ismert Kosztolányi olyan, 1916. július 20-án unokaöccsének, ifj. Brenner Józsefnek írt levele, amelyben az általa elutasított „hangulat-irodalom" képviselőjének tartja az írót (KDLN, 379), Kosztolányi több ízben, a levél írásának évében is, nagy méltánylással szólt Krúdy munkásságáról (Tf, 390–396; SzE I., 788–789). Krúdy Kosztolányi fölkérésére szerepelt az 1921-ben, *Vérző Magyarország* címmel megjelent irredenta kiadványban is. 1932-ben pedig a magyar PEN Club elnökeként Kosztolányi a pénzgondokkal küzdő Krúdy és Móricz Zsigmond között osztotta meg a Rothermere-díjat, mely döntése következményeként, a konzervatív írók nyomására elnöki tisztéről is le kellett mondania.

kurtanemesek: kisbirtokos vagy teljesen elszegényedett nemesek

„Nyiri csend": Kosztolányi Krúdy Gyula korábbi, 1903-as elbeszéléskötetére utal, mely ugyancsak a Lampel-féle *Magyar Könyvtár* sorozatban jelent meg

Andersen: Hans Christian Andersen (1805–1875) dán költő és meseíró. Kosztolányi 1935-ben közölt hosszabb írást életútjáról a *Pesti Hírlap*ban (Tf, 81–85).

Koszt pub 2.indb 273 2025. 02. 21. 12:44:24

77.

A forradalmi dráma.

Ha valaki 1793-ban kétkedik a francia forradalomban, a jakobinus bizonyára a lázadó utcára appellál. Ha ez sem győzi meg a kétkedőt, elvezeti a vérpadhoz és megmutatja neki XVI. Lajos véres fejét. Nekünk, akik a forradalmi drámáról irunk, majdnem olyan a helyzetünk, mint a mi jakobinusunknak: egy erjedő, vivódó, uj igéreteket hozó korban beszélnünk kell a fejlődésről és mennydörgések, villámok közepette kell beigazolnunk, hogy vihar van. Vajjon kik kétkednek még ma is, hogy a dráma *ancien regime*-je végleg megbukott? Kik nem hisznek a dráma ujjászülő forradalmában, a régi, korhadt pillérek összedülésében? Az egyszerü igazságokban pedig sokan nem hisznek, talán éppen azért, mert látják. A forradalmi dráma is diadalmas ököllel töri be a vén konzervativ szinházak megvasalt kapuját és ennek ellenére ezer és ezer hitetlen akad, aki nem veszi észre, hogy ma már a dráma egészen más, mint egykoron. A társadalom, amely a régi drámát megteremtette, elpusztult s amelyik helyébe jött, uj drámát teremtett: az uj idők uj drámáját.

Ugy látszik nekünk is el kell mennünk a végső határig és rá kell mutatnunk az utolsó bizonyitékra: a véres fejre.

Tolsztoj az idén egy könyvet irt, amelyben Shakespearetől megtagad minden költői tehetséget.

Mondjuk ki: a dráma királyát detronizálták.

Ne nézzük kritikai szemmel a drámai fejlődés e megrázó peripetiáját. A müvészet-forradalom egy érdekes jelensége áll előttünk, egy fejedelmi fő hever a porban. Meddő kérdés lenne, kinek van igaza? Tolsztojnak bizonyára nincs, amint a francia forradalom vérbiróit is csak részben igazolta a tovább haladó kor s a Macbeth, a Lear király és a Hamlet, örökké nagyszerü müvészi megtestesülései maradnak az alkotó emberi szellemnek. De maga az a tény, hogy

Koszt pub 2.indb 274 2025. 02. 21. 12:44:24

Shakespearet megtámadhatták,[1] müvészi mindenhatóságát, melyet századok áhitata táplált, kétségbevonhatták, bizonyitja, hogy valami villamosság van a levegőben és ha az előző századokban tudtunk hinni a multban, ma szeretjük a jelent és megbecsüljük a müvészi forradalom uj erőit. Értékes volt ez a támadás, mert hitet adott, hitet a fejlődésben és megujhodásban s igaztalan volt, de termékenyitő, erjesztő és forradalmi.

A forradalmi dráma fejlődését nem kisérte zaj és nem jelentette be irodalmi harsona. Nem csoda, ha nem vették észre. Hugo Victorék egykor valóságos politikai forradalmat keltettek a szinházban, mikor kibontották a romanticizmus cifra zászlóját. Az uj dráma zajtalanul ért diadalához. Forradalma csendes volt, fegyvere finom és előkelő. Ha valaki, aki sohasem járt még szinházban, meghallgatna egy Shakespeare-előadást a Comèdie Françaiseben, vagy a Nemzeti Szinházban s azután elmenne Antoinehoz, bizonyára azt hinné, hogy Sarah Bernhard és Jászai Mari a forradalmárok s nem Susanne Després és Forgách Rózsi. Az uj dráma, az uj szinmüvészet diszkrétül finom eszközökkel, lefokozott hanggal dolgozik, melyet csak a beavatottak tudnak kellően méltányolni. Ha a régi hősök torok-akrobaták voltak, az ujak tudnak halk hangon beszélni. Tudnak hallgatni és a hallgatással jellemezni. A szinház pedig nem a régi cikornyás, lovarda-szerü, müvészietlen épület, hanem egy intim skatulya, melynek fehér tisztasága és természetessége már előre hangfogót tesz az üres, elhasznált szinpadi fogások tulkapásaira. Ide Ibsen és Gerhardt Hauptmann irnak drámát. A nézőtér sikos parkettjén kényelmes zsöllyék – alig kétszáz – a szinpad kicsiny, ugy, hogy a szinésznek halkan kell beszélnie s senki sem ütközik meg azon, hogy nincsen kifestve. A szinpadot felülről világitja meg egy lámpás, a nézőtéren gyertyák égnek. Ez a szabad szinpad, a *theatre libre,* melyet először Antoine valósitott meg Párisban 1887-ben s éppen ilyen a berlini Intim Szinház és a stockholmi Strindberg Szinház is, mely épp most nyilt meg. Ezeken a szinpadokon játsszák a forradalmi drámát s vajjon csoda-e, ha itt nem a tenoristák a legelső drámai szinészek és nem az a drámairó, aki leghosszabb monológokat és legunalmasabb

[1] [sh.: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 275 2025. 02. 21. 12:44:24

történeti tragédiákat kanyarit ki? Be van igazolva, hogy mióta az első modern szinpadot fölállitották, nem csak uj közönséget teremtett magának, hanem uj szinészeket és mindenekelőtt uj drámairókat, akik más eszközökkel, más célokra törnek.

De micsoda célra tör a forradalmi dráma? Két rövid szóval, azt hiszem, egészen kifejezhetem: egyszerüségre és mélységre. Az egyszerüségen a tisztánlátást, az erőt, a mélységen a probléma differenciálódottságát, egyéni szinét és rendkivüliségét értem. Azt mondhatnám, hogy a mai dráma egyben egyszerübb és bonyolultabb lett. Célját világosabban látja, mert állandóan etikai problémák foglalkoztatják, de másrészről finomságokba mélyül el és olyan lelki állapotokat ir le, amilyeneket egy századdal ezelőtt még csak meg sem láthattak. Racine és Corneille analizise finom, de Ibsené már mély. Ibsen problémái azonban mélységük mellett is végtelenül egyszerüek. Vagy van-e primitivebb és egyszerübb, mint a Nóra, a Rosmersholm problémája? A nő elhagyja az urát, aki hozzá kicsiny és ugy érzi, hogy ezt a lépést lelki nemességével, emberi jogainál fogva meg kell tennie, még akkor is, ha a törvények és az emberek az ellenkezőt parancsolják. West Rebeka meg nem élhet együtt szeretőjével, mert feleségét megölte. Minden drámát be kell szoritani egy ily szükszavu szürke mondatba. A sallangnak, a romantikának, a koturnusnak nyoma sincs. Henschel fuvaros – Gerhardt Hauptmann drámájában – elveszi a cselédjét, miután meghalt a felesége. A dráma mindössze azon fordul meg, hogy a fuvaros megigéri asszonyának, hogy sohasem nősül meg. Henschel azonban megszegi a szavát és ezért meg kell halnia, a saját keze által, a büne miatt, mint saját erkölcsi világának áldozata. Mit törődünk azzal, hogy ő alapjában ártatlan? Henschel ugy érzi, hogy bünt követett el s ez a fontos. A modern drámában, Ibsennél, Hauptmannál, Wedekindnél, Maeterlincknél,[1] mindent a hős szemével nézünk, mindent egy ember léleksugarai világitanak be. Ebben az egyéni világitásban azután a problémák elmélyülnek. Egy mikrokozmos mindegyik dráma, egy különös óraszerkezet, melynek külön törvényei, külön szabályai és kivételei vannak s ez a szuverénitás, ez a mindentől független, majdnem természet-jelenséggé

[1] Maeterlineknél, [sh.]

Koszt pub 2.indb 276 2025. 02. 21. 12:44:24

magasuló drámai élet az, amely a mai drámát a régi, sallangos, ágbogas eseménysorozattól leginkább megkülönbözteti.

Utunk a Zola-féle naturalizmusból indul ki és a drámai realizmuson át halad a szimbolizmusig. Zola két szindarabja, a Raquis és a Therèse bizonyára nem számottevő a dráma fejlődésében, de esztétikája és merész harckiáltása igen. A mai drámának a formát, a romantikus képtelenségektől mentes egyszerüségét és valószerüségét mégis csak a naturalizmus adta meg. Ma már tudjuk, hogy a naturalisták tana hamis és müvészetellenes, de az is bizonyos, hogy a romantikus szinpad sok zagyvaságát semmi sem gyomlálhatta volna ki sikeresebben, mint az a törekvés, hogy szolgaian másoljuk az életet s ne térjünk el tőle soha egy hajszálnyira sem. Ez mentette meg a dráma technikáját. Akkoriban még gyöngék voltunk a stilizálásra, az élet müvészi látására, purifikáló szerepre, tökéletesitésre azonban jó volt a naturalizmus.

A naturalizmus tüntette el a monológot, a természetellenes cikornyákat, a fölösleges, szines szellemeskedéseket. A mai Hamletek már nem bizzák a közönségre titkaikat, hosszu, ékes magánbeszédekben. Ma a hősök hallgatnak. A drámai nyelv meglepően egyszerü. A szavak szürkék s csak néha kapnak delejes erőt, mikor a többi szó keretében, távoli mondatok vonzóerejénél fogva helyzeti[1] energia ömlik beléjük s az alattuk parázsló érzelem elfojtott melege piros izzásba hozza őket. Ilyenkor egy szó világokat tár föl. Rank orvos mielőtt eltávoznék, egy végtelen tekintettel magába öleli Nora szobáját és hallgat. Nem tud beszélni és hiba lenne, ha a drámairó csak egy szót is adna ajkára. Mi megértjük a hallgatását. A távolságok hüvös pátosza lehell reánk. Elég, ha megköszöni a tüzet, amivel meggyujtja utolsó havannáját. Ez a pár szó *potenciális energiájánál* fogva sötét éjszaki fénnyel világitja meg alakját és a kép lelkünkbe ég s ott marad örökre. Minek a szóbeszéd? Az életben is igy szokott történni: megköszönjük a tüzet és elmegyünk meghalni. Minek mutasson reá egy másik szereplő, minek elemezzük az elemezhetetlent, amit csak egy érzelem végtelenül finom remegése fejezhet ki? Köszönöm a tüzet… a tüzet…

[1] helyzeit [sh.]

Koszt pub 2.indb 277 2025. 02. 21. 12:44:24

hangzik fülünkbe s fekete romokat, fekete temetkezést látunk és megértjük Rank tragédiáját.

Szüntelen Ibsenre kell visszatérnünk, mert a modern drámában minden ut hozzá vezet, Ibsen univerzális látóképessége végig tekintett a modern élet egész területén s nincs oly kérdés, amelyhez még egy kérdést ne füzött volna. Egy szem ő, aki mindent lát, egy száj, amely szüntelenül kérdez, de feleletet ritkán ad. Néha egy ablakon át mutatja meg a jövőt, de csak ködösen, egy pillanatra, egy lirai föllendülés önkivületében, azután ujra a jelen talaján vagyunk. A lihegő, sietö jelen kapkodását látjuk, furcsa felemás emberek küzdenek előttünk. Heijermans, Gorkij, Hauptmann szociális drámáinak[1] is ez az erősségük. Shaw is azért nagy, mert a modern szkepticizmus öltött benne testet és Wilde akkor irja legjobb szindarabját, mikor a Bunburyban a tultengő modern öntudatot parodizálja. Sőt D'Annunzio és Hoffmansthal is a jelenben élnek, bárhogy idegenkednek tőle. Ha visszafutnak a multba, követi őket a jelen és a mának ecsetével, széles szinekkel, ultra-modern festék-rakással dolgoznak. Ezért értjük meg őket s – bár paradoxon-nak látszik – ezért van irásuknak arhaikus zamatja. D'Annunzio Citta morte-ja kétezer év messzeségébe ránt vissza, Hoffmansthal néhány stilizált, aranycirádás jelzője fölkelti a hallgatag, tornyos, szomoru középkor illuzióját. A középkori irók erre nem képesek.

A jelenből látszólag kikapcsolva, érzelmi világuk s az örök emberi szenvedések végtelenségében él két drámairó: Strindberg és Maeterlinck, akiket én a legujabb müvészeknek tartok. Mindkettő önkényesen formálja a természetet a saját képére és hasonlatosságára. Strindberg egyedül áll. A drámában a rendkivülit keresi. Háborgó vulkán-lelke, müvészi fanatizmusa tüzesiti át a szinpad remegő atmoszféráját, lelkesiti át müvészi életet élő embereit. Maeterlinck pedig időtelen időben él, megállitja a napot. Az örökkévalóság aranyló szemébe néz és kedve szerint stilizálja alakjait. Embereinek nincs neve, minden kortól elvonatkoztatott mese-szerü drámáiban az Élet, a Halál és a Szerelem hatalmai

[1] drámainak [sh.]

Koszt pub 2.indb 278 2025. 02. 21. 12:44:24

küzdenek.[1] Egy bizarr, fantasztikus meseszálakból szőtt világba ragad, de ő is csak akkor igazán nagy s csak akkor egészen Maeterlinck, ha lába alatt a jelen szenvedése, a mai forrongó élet izzó talaja ég, mint egy könyes, vér-arabeszkes csodaszőnyeg.

*

A forradalmi dráma fejlődésében, ime, a legszélsőbb realizmusig és a legszélsőbb idealizmusig jutottunk. Az uj müvészet szereti az embert és sem a rongyoktól, sem az élet többi keserves nyomoruságaitól nem riad vissza, diadalmasan szólaltatja meg az élni akaró embert, a mai kor termékeny forrongását. Már nemcsak egyéneket lát, hanem érzi az egyénekből kialakuló társadalom[2] forradalmi erjedését is. A kis emberek hősökké lesznek s a szilézíai sztrájkoló takácsok, akik a harcban a tőkével, a jelen kétségbeesett *kenyércsatáját,* az igazság küzdelmét vivják, egy eljövendő kor világitásában óriásokká nőnek és a szinpadról, mint küzdők harsogják be a nézőtérbe a jövő harci riadóját. A szinpadon már győz a mi igazságunk s a szinpadi királyok bádogkoronája már régen lehullott a földre. Uj hősök jönnek, vézna,[3] kormos munkásemberek, akiknek könnyes, beszédes[4] szeméből szinte kikiált a társadalom vétkes igazságtalansága s uj utakra térünk, látjuk az éhség pincevackait, a gyárak forró, büzös poklait, a boszorkánykonyhákat, ahol könnyben, vérben, forró emberi vivódások, vajudások és megrázkódtatások közepette a jövendő fő és forrong. A régi királyhősök nehéz hermelinpalástját és harci vértjét fölváltja a kék munkászubbony.

De az uj müvészet emellett uj eszközöket keres. Csak a gyökér nyul a fekete földbe, az ág és a virág, mely belőle nő, a kék, levegős ég felé kacag. A dráma emberi küzdelme stilizáltan, légiesen formálódik, a müvész sápadt álmait azonban[5] mindig az élet tüzesiti át piros vérrel és forró könnyel.

[1] küzdenek, [sh.]
[2] társadalmi [sh.]
[3] jönnek, könnyes, vézna, [sh.]
[4] akiknek vézna, beszédes [sh.]
[5] azouban [sh.]

Koszt pub 2.indb 279 2025. 02. 21. 12:44:24

Itt találkozik a társadalmi és müvészi forradalmár. Ezen a ponton fog kezet a szocializmus és a müvészi forradalom, az igazság és a szépség.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *A forradalmi dráma,* Népszava, XXXV. évf. 305. sz., 1907. dec. 25., 27–28.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Vampa névaláírással, *Jegyzetek az uj dráma kialakulásához* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 1-jei számában. Az írás témájánál fogva kapcsolódik a két hónappal később szintén a *Népszavá*ban közölt *Proletár-költészet* című cikkhez (lásd a 84. szöveget).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

appellál: itt: hivatkozik

XVI. Lajos véres fejét: (1754–1793) francia király, akit a jakobinusok 1793. január 21-én guillotine-nal kivégeztek

ancien regime-je: (fr.) az *ancien régime* jelentése régi rendszer; elsősorban Franciaország történelmének a késői középkortól az 1789-es forradalomig tartó időszakát jelöli

Tolsztoj az idén egy könyvet irt, amelyben Shakespearetől megtagad minden költői tehetséget: a lapok 1907 elején hosszan cikkeztek Tolsztoj Shakespeare-ről kifejtett munkájáról. „A támadó írás könyvi alakban, egyszerre hét európai nyelven jelent meg és nagy feltűnést keltett mindenütt" – olvasható a *Pesti Napló* 1907. január 16-ai számának név nélkül beszámolójában. A kötet oroszul és néhány fordításban 1906-ban jelent meg, magyarul csak 1930-tól lett olvasható Schöner Dezső átültetésében. Lásd még a 143. szöveget.

peripetiáját: (gör.) *peripeteia,* sorsfordulat, az antik dráma egyik alapvető eleme

Hugo Victorék egykor valóságos politikai forradalmat keltettek a szinházban: a klasszicista hagyományok és a cenzúra által meghatározott színház elleni elméleti támadást Victor Hugo (1802–1885) francia költő, író, drámaíró 1827 decemberében indította, amikor *Cromwell* című drámájának igazolására fontos értekezést adott ki Párizsban. Ebben fejtette ki nézeteit a művészet szabadságáról, a klasszicista dráma hármas egységének megszüntetéséről, a groteszk modern szépségéről. A politikai támadás 1829-ben a *Marion de Lorme* című darabbal történt, amelyet X. Károly felségsértés gyanúja miatt betiltott. Végül 1830. február 25-én a Théâtre-Français (Comédie-Française) színpadán bemutatták Hugo *Hernani* című darabját, amely hírhedt esemény lett a romantikus dráma történetében, s a darab körül nagy csatározás folyt. Érdemes említeni, hogy Kosztolányi korai naplójában, egy 1900. decemberi bejegyzésben tudósít arról, hogy Hugo „Notre Dame-i egyház Párisban című hatalmas, megrázó regényét" olvassa (KDLN, 786; a cím alapján Szalkay Gergely 1858-as fordításáról

Koszt pub 2.indb 280 2025. 02. 21. 12:44:24

lehetett szó). 1906-ban pedig arra kéri ifj. Brenner Józsefet Szabadkáról címzett levelében, hogy nézzen utána, mennyibe kerül Hugo összes műve franciául (KDL1, 468). Később néhány versét le is fordította (IK I., 465–479).

Comèdie Françaiseben: a Comédie-Française vagy Théâtre-Français 1680-ban alakult meg XIV. Lajos rendelete alapján, két párizsi társulat (Théâtre de Guénégaud, Hôtel de Bourgogne) egyesítéseként. A világ egyik legrégebben működő színtársulata.

Sarah Bernhard: Sarah Bernhardt (Sara-Marie-Henriette Rosine Bernard, 1844–1923) korának nagy hatású francia színésznője, aki több ízben Budapesten is megfordult. Kosztolányi 1906-ban egy elmaradt kitüntetés kapcsán cikket írt róla (KDP1/107.), Wilde-fordításai között pedig szerepel a *Phédre. Sarah Berhardtnak* című.

szabad szinpad, a theatre libre, melyet először Antoine valósitott meg Párisban 1887-ben: a párizsi Théâtre Libre alapítója és művészeti vezetője, André Antoine 1887-től a naturalista kifejezés jegyében reformálta meg a színjátszást. Megújította a szokványos repertoárt, így színháza műsorán modern francia és más külföldi szerzők – Henry Becque, Maurice Donnay, Victorien Sardou, illetve Gerhart Hauptmann, Björnsterne Björnson, Henrik Ibsen, Giovanni Verga és mások – darabjai szerepeltek, amelyek akkor még sem más francia színpadon, sem külföldön nem kaptak igazán nyilvánosságot. A társulat 1897-től Théâtre-Antoine néven működött. Lásd még a 34. szöveg jegyzeteit.

berlini Intim Szinház: az intim színház nem egy adott intézmény, hanem egy olyan modern színházi forma elnevezése volt, amelyet a kevesebb férőhely, a letisztultabb formák és az ebből adódó kifejezési lehetőségek jellemeztek. Jóllehet nem sokkal Kosztolányi cikke után ebben a szellemben nyílt meg a berlini Hebbel Színház is, Kosztolányi ekkor még minden bizonnyal a Max Reinhardt által 1906-ban a Deutsche Theater épülete mellett kialakított kamaraszínházra utalt, ahol Shakespeare, Ibsen, Wedekind darabjait adták.

stockholmi Strindberg Szinház: a Strindbergs Intima Teaternt Strindberg alapította és irányította 1907 és 1910 között. A játéktér kicsi volt, befogadóképessége százötven főig terjedt, a világítása azonban a kor legfejlettebb technikája szerint működött. Strindberg saját és más modern svéd vagy külföldi szerzők darabjait egyaránt műsorra tűzte. A színház rövid élete során mintegy kétezerötszáz előadás zajlott le, európai és skandináv vendégjátékait nagy siker fogadta.

Racine és Corneille: Jean Racine (1639–1699) és Pierre Corneille (1606–1684) a francia klasszicista drámairodalom két nagy alakja. Racine *Athália* című drámájának (csak posztumusz megjelent) fordítása mellett Kosztolányi a *Phaedra* Nemzeti Színház-beli fölújításáról közölt 1935-ben kritikát (SzE I., 102–105).

koturnusnak: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszárközépig érő vadászcipő, amelyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkhülosz honosította meg használatát a színházi előadásokon, mert magas fatalpat erősítve rá magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkéltség, a színészkedés kifejezésére használják.

Zola két szindarabja, a Raquis és a Therèse: Zola *Thérèse Raquin* címmel írt színdarabot korábbi regényéből

purifikáló: tisztító

Koszt pub 2.indb 281 2025. 02. 21. 12:44:24

Shaw: George Bernard Shaw (1856–1950) ír drámaíró, 1925-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. Kosztolányi Shaw színdarabjainak igen sok magyar előadásáról írt bírálatot (SzE I., 260–297; SzE II., 265–267, 280–282, 286–287, 300–301, 488–489).

Wilde […] a Bunburyban: lásd a 37. és az 57. szöveget

Hoffmansthal: Hugo von Hofmannsthal (Hugo Laurenz August Hofmann, Edler von Hofmannsthal, 1874–1929) osztrák költő, drámaíró, novellista. Kosztolányi *A mulandóság tercinái* (vö. KDP1/2.) és *Kora tavasz* címmel ültette át verseit, továbbá *Elektra* című drámájának egy részletét, valamint Arthur Schnitzler *Anatol* című darabjának Hofmannsthal által írt verses prológusát fordította (MK1, 306–311; IK I., 309–319; Schnitzler 1911, 3–5). Többször írt színdarabjainak bemutatóiról is (SzE I., 667–670; SzE II., 330–333).

D'Annunzio Citta morte-ja: lásd a 25. szöveget

sziléziai sztrájkoló takácsok: utalás Gerhart Hauptmann *A takácsok* című 1892-es darabjára, mely az 1844-i sziléziai munkásfölkelést dolgozza föl, s a naturalista dráma jelentős alkotásaként tartja számon az irodalomtörténet

Koszt pub 2.indb 282 2025. 02. 21. 12:44:24

78.

Vér és arany.

(Ady Endre ujabb versei.)

Vér és arany!… A reneszánsz véres és aranyos kora ragyog a szemembe, Benvenuto Cellinit, a kaczagó, tőrön, véren és aranyon keresztül szeretkező és alkotó reneszánsz-müvészt látom, a tulfeszitett, izmos élet diadalmas, dagadó teljességét. Arról van szó, hogy Ady Endre versekben ugyanezt az életet éli, a vér és arany életét. A mi izgatott sietségü modern korunkban ő valósággal fürdik s tárt kebellel, nekiszegzett, daczos fővel megy neki mindennek, ami szép, ami uj, ami élet. Ebben és nem holmi furcsa külsőségekben s bizarr eredetiségben van az uj kötet sulya s ez az ut jelzi Ady Endre mindig följebb kanyarodó hegyi pályájának magas czéljait és meg-megujuló fejlődését.

Az emberi gondolkozás őrszemei a világ minden pontján észrevették a modern kor fuvallatát, sőt már a filozófiát is meglegyintette. Az amerikai pragmatizmus, amely intuitive nézi az életet és csak az emberileg érdekes és értékes momentumokat keresi, egyszerre átcsapott Európába is s az olaszoknál Giovanni Papini, a franczióknál Ravaisson, de főleg Bergson, a legujabb filozófia mestere távol minden holt formától már a véres, izgalmas életet formulázza s a *vécu*-t, az átéltet, a mozgalmas cselekvést ragadja meg. A lira ugyanezen az uton halad. Nem véletlen, hogy Ady Endre is uj isteneknek gyujt tömjént és kegyetlen bálványukat, az aranybornyut őrjöngő tánczczal keringi körül. Nem azt irja, amit megtud, hanem amit tud, érez és lát, mert agyán ragyogó sorozatban villannak el az élet kinematográf-képei egy lirikus intuiczió önkivületében. Ekkor azután szavakat keres, csengő, különös, sejtető szavakat, melyekkel mondani semmit sem akar, csupán a fantáziánkat izgatja, hogy mi is lássuk, amit ő látott a lelke mélyén. Éterinjekcziót ad a képzeletnek. Sejtet és elhallgat. Az igazi érzés távol, sötétben nyiló virágként illatozik felénk.

Koszt pub 2.indb 283 2025. 02. 21. 12:44:24

De sokkal gyöngébb a lámpásom, semhogy be tudnék világitani abba az izzó konyhába, ahol ezek a keserü, lángoló, uj versek születnek. Ki vállalkozik arra, hogy még egyszer papirra lehelje ezt a biborpiros életet, ezt a szilaj, szent szerelmet, ezt a sok hideglelős, holdfényes látományt összes finomságaival, kaján merészségével együtt? Irjuk le, hogy egy uj arcz néz reánk. Irjuk le, hogy mig a fiatal francziák és olaszok kétségbeesetten majomkodnak, hogy megrikassák a világot egy pár Verlaine-utánzattal, addig a mi nábob-lelkü fajtánk egy erős, eredeti, uj költőt szült meg. Csak a mi földünkön történhetik csoda, ezen a tulzó, pazar, keleti magyar földön, ahol még a mocsarakba is csillagok hullnak…

*

Mert Ady Endre fájdalmasan, sirnivalóan, – ez a helyes szó – *tragikusan* magyar. Még sirása, még duhaj mulató-kedve is magyar, még örök tiltakozása is a kevély Kálvin protestálására emlékeztet. Egy született lázadó, aki tettek hiányában vers-katonákkal harczol s formák bilincsét töri. Fejedelmi öntudata, gőgös hite a méltóságos magyar paraszté, aki érezve lelki nemességét, nyugodtan és bölcsen megveti a világot és senki különbet nem ismer el maga fölött. Az asztal-trónuson ül ő, a mámor-fejedelem s az élet, a vágy, a gyönyör lakomáján száz szál gyertyát, száz itcze bort tétet maga elé és siratja magát és a népét. Petőfi óta poéta ily sokat és ily komolyan még nem foglalkozott a magyarság végzetével. Ámde Ady Endre a meghiggadt idők árjában már másként lát, másként kell látnia és igy nem kerülheti a Byronok, Shelley-k és Browningok sorsát, hogy nemzetgyülölőnek bélyegezzék, holott csak a kis népek általános tragikumát dalolja s annak a kiforditott, de nagyon igaz közmondásnak ad lelket, hogy az igaz költőnek mindenütt rossz, de otthon a legrosszabb.

Vajjon merre halad utja a jövőben? Ez az uj kötet egy egész embert és egész költőt mutat be, aki millió és millió szállal kapaszkodik be az élet kerékfogaiba s mindig emberibb lesz. Egyre közelebbről látja a halált, az ősi, legnagyobb problémát és egyre jobban szereti az Életet, amelyet titkos szimbólumává emelve fogalmi szférákban mélyit el. Távolból egy asszony örök szerelme s a közeledő falu fehéres árnya kisért. Mintha egy ékes kürthang

Koszt pub 2.indb 284 2025. 02. 21. 12:44:24

lenne a „leitmotiv", mely később lassan-lassan könyes zokogásba, fájdalmas és bölcs lemondásba fullad.

*

E gazdag gondolat- és érzésvilág mögött pedig egy diadalmas poéta áll, egy oroszlánszivü, nemes napember lép ki a könyvből.

A kritikus itt leteszi a pontot, mert érzi, hogy kezében megbotlik a toll és akarata ellenére lirát ir.

Ady Endre annyira lirikus, hogy róla csak lirát tudok irni.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Vér és arany. (Ady Endre ujabb versei.),* A Hét, XVIII. évf. 52. sz., 1907. dec. 29., 891. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi kritikája Ady *Négy fal közöttr*ől írt bírálata után született (Ady 1968, 225–228), melyben Ady, „ha látszólag elismerő szavakba burkolva is, de valójában – frontális támadást intézett ifjabb költőtársa ellen" (Veres 2012, 28). Erre a kritikára válaszként íródott az a – kettejük közt váltott egyetlen ma ismert – levél, amelyben Kosztolányi így reflektált költőtársa kifogásaira: „Nem a szeretetreméltó és kedves pofonokat akarom megköszönni egy megvert gimnazista romantikus és komikus pose-ával. Megköszönöm önnek azt a nemes egyszerűséget, amellyel be mutatott a magyar fórumon. Igaza volt." (KDL1, 638, valamint lásd a levél jegyzeteit: 639–642.) Kosztolányi Ady-kritikája, még ha több ponton ironikusan is olvasható, összességében elismerőbb, mint Ady Kosztolányiról írt bírálata. Ennek ellenére Adyt mélyen sértette, hogy *A Hét*-ben Kosztolányi mutatta be kötetét, és azt több mint két hónap távlatából is Kiss József támadásaként értékelte. Ezt írta ugyanis az akkoriban Berlinben tartózkodó Biró Lajosnak 1908. március 6-án: „Hát te nem tudod a Kiss József dolgát? Az egész [ti. a megbékélés] célja az volt, hogy ne rontsam el a jubileum harmoniáját. Kosztolányival íratott a kötetemről s ráadásul a bírálatnak csak a lirizáló végét adta le. Erre olyan komisz lettem, amilyen csak lehettem. Belemartam még a veseköveibe is szóval s üzenettel és otthagytam." (Ady 2001, 27.) A levél ugyan nem említi, de Kosztolányi írt egy második kritikát is a *Vér és arany*ról, amelyet az *Új Idők* közölt (lásd a 80. szöveget; a két bírálatot és azok kontextusát, Kosztolányi 1929-es Ady-különvéleményével való kapcsolatát tárgyalja továbbá Veres 2012, 33–36). *A Hét*-beli bírálat Ady által említett megkurtítása folytán nem elképzelhetetlen, hogy Kosztolányi a kimaradt részeket fölhasználta az Ady-versekre konkrétabban is utaló *Új Idők*-beli írásában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Benvenuto Cellinit: (1500–1571) olasz szobrász, ötvös, éremművész. Hírnevét nagy sikerű önéletrajzával alapozta meg, amely 1562-ben jelent meg, s Szana

Koszt pub 2.indb 285 2025. 02. 21. 12:44:24

Tamás magyar fordításában 1890–1891-től volt olvasható. Cellini lényegében a művész-zseni környezete felett aratott diadala értelmében vált fogalommá a 19. század folyamán, és így bukkan föl például Hector Berlioz egy operájában, továbbá id. Alexandre Dumas, Mark Twain, Honoré de Balzac, Herman Melville egyes műveiben.

amerikai pragmatizmus: a pragmatizmus Charles Sanders Peirce amerikai bölcselő, matematikus munkásságával kezdődött, ő adta a mozgalomnak a görög *pragma,* azaz gyakorlat szóból származó nevet. A pragmatizmust William James tette ismertté a szélesebb akadémiai közösség előtt.

Giovanni Papini: (1881–1956) újságíró, kritikus, költő, író. Az avantgárd mozgalmak hatása alatt kibontakozó íróként és kiadóként vált ismertté, ám később megtért, és a római katolikus hit szószólója lett.

Ravaisson: Jean Gaspard Félix Ravaisson-Mollien (1813–1900) francia filozófus és archeológus

Bergson: Henri-Louis Bergson (1859–1941) francia filozófus, alakja jelentős a kontinentális filozófia alakulásában

vécu: (fr.) átélés

aranybornyut: az aranyborjú imádása az Isten elleni lázadás őspéldája

kinematográf-képei: a Lumière testvérpár 1895-ös találmánya, mely forradalmasította a mozgófényképezésre irányuló kísérleteket. A kinematográf névre keresztelt készülék egyszerre volt alkalmas mozgókép rögzítésére és vetítésére.

Éterinjekciót: bódítószert

Verlaine-utánzattal: Paul Verlaine (1844–1896) francia költő, a parnasszista és szimbolista líra meghatározó alakja. Kosztolányi számos versét fordította (MK1, 136–148; IK I., 536–545). 1904-es, Babitsnak címzett levelében mint „nyavalyás" dekadenst utasítja el (KDL1, 150).

itcze: több változatban is használt régi űrmérték, 1 icce általában 7-8 deciliter folyadékot jelentett

Shelley-k: Percy Bysshe Shelley (1792–1822) angol költő. Kosztolányi önálló cikket nem közölt róla, de számos versét lefordította (IK I., 121–132).

Browningok: Robert Browning (1812–1889) angol költő. Egy 1929. július 24-ei keltezésű, Füst Milánnak írt levelében Kosztolányi indulatosan reagál az Ady-vita kapcsán nyilatkozó Móricz kijelentéseire, és Mallarmé mellett e költő nevével érzékelteti Móricz – és Ady – világirodalmi tájékozottságának szűkösségét: „Én nem sajnálom őt [ti. Móriczot], hogy nem tudja kívülről Mallarmét és Browningot, mint én." (KDLN, 581.) Önálló cikket nem közölt róla, de fordította verseit *Éjjeli találkozó, Aztán* és *Prospice* címmel (IK I., 141–143).

„leitmotiv": (ném.) vezérmotívum

Ady Endre annyira lirikus, hogy róla csak lirát tudok irni: e záró mondat olvasható akár rájátszásként is Ady kritikájának Kosztolányit jellemző következő szakaszára: „Csúnya, tudományos szóval íme meg akarom magyarázni ezt a budapesti kávéházak népének is: *abszolút költő.* Ha föladnám neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt, az egyszeregyet vagy a magyar agrár-kérdést: ő mindegyikben ezer költői témát találna." (Ady 1968, 226.)

Koszt pub 2.indb 286 2025. 02. 21. 12:44:24

1908

Koszt pub 2.indb 287 2025. 02. 21. 12:44:24

79.

A külföld lirája.

(Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge. Leipzig.)

Németország gyomra évenként legalább három-négy antológiát megemészt. A boldog németek, a nagy megértők, továbbitók és felfedezők, akiknek olyan lirikusok dalolnak, mint Dehmel, Liliencron, Hofmansthal, nem féltékenyek másokra sem és most ime letarolják az egész világ virágtermését, hogy csüreikbe raktározzák. Náluk nem olyan szigoru az irodalmi védvám, mint nálunk, s az import majdnem akkora, mint az export. Egy ideig a franciák után mentek gőzölgő szorgalommal és kissé kómikus sietséggel, ma azonban már legalább tiz erős, egészen eredeti germán énekeli az uj idők uj dalait. Ezzel a gondolattal veszszük kezünkbe Hans Betge antológiáját és nem találjuk közönyösnek, hogy ez uj gondolatokra és uj érzésekre éhes nép egyformán kiváncsi Csehország, Hollandia, Dánia, Spanyolosság, Portugália, Kina és Japán lirájára, sőt reánk is, akik a német alfabéta szerint ugyan utolsók vagyunk, de értékben és eredetiségben a világversenyen is keményen álljuk a sarat. Nem tulozunk, ha azt irjuk, hogy a fiatal magyarok diadalmasan lovagoltak be Európa szivébe. Büszkeség éreznünk, hogy valami egységes szellem van e könyvben, az uj érzések és gondolatok egymástól független nemzetközi közössége, és békés harmóniában fér meg egymás mellett a franczia orchidea, a norvég gyopár, a mélytüzü olasz rózsa s a holdimádó japánok baraczkvirága. A forditások alatt Dehmel, Schaukal, Hans Betge és a tiz nyelvet beszélő Ottó Hauser nevét olvassuk. A fiatal magyarságot pedig Petőfin kivül Kiss József, Vajda János, Ady Endre, Szilágyi Géza képviseli és még néhányan, akik legujabban jelentkeztek. A magyar verseket egytől-egyig Horvát Henrik forditotta le, akit mi – sajnos – már elkéstünk felfedezni, mert már ezuttal is az a kitüntetés érte, hogy Baudelaire-t több jeles német müforditás mellőzésével egyedül az ő átültetésében kapjuk. Ihletes, lelkes, költői munkák ezek, utánköltések, hárfaszerü

Koszt pub 2.indb 288 2025. 02. 21. 12:44:24

utánérzések, melyeken semmi fordítás-iz, semmi szászkárolyi csináltság sincs, mind csupa merészség, eredetiség és zene s a nyelv is, a legeslegujabb, tüzben és vérben megedzett modern német nyelv, amelyen a Hart testvérek, Dehmel és Stephan George irnak. A fordítás technikája szinte nem is érzik. Horvátot a vers, mint egy primär természetjelenség ihleti az utánköltés merész költői munkájára. Mindezt csak azért irjuk le, hogy megjegyezzük annak az embernek a nevét, aki közöttünk él s eddig oly ügyesen és csendesen tudott elbujni előlünk.

Megjelenés

Lehotai, *A külföld lirája. (Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge. Leipzig.),* A Hét, XIX. évf. 2. sz., 1908. jan. 12., 32.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge. Leipzig: Kosztolányi 1907 decemberéből keltezett levelében arról számol be Babits Mihálynak, hogy aznap „kaptam meg Hans Betge [!] Anthologiáját, melyben több fiatal magyar között én is szerepelek" (KDL1, 697; a kiadvány pontos adataihoz lásd Bethge 1907). Az antológiában Kosztolányi is szerepel a *Lámpafény* című verssel, Horvát Henrik fordításában. Bethge jelen gyűjteménye lett egyik forrása Kosztolányi kínai és japán versfordításainak is (Zágonyi 2008; lásd továbbá JV, 427, 496, 499 és KV, 873–874, 876, valamint a vonatkozó versek jegyzeteit). Hans Bethge (1876–1946) német költő. Főként klasszikus keleti versek utánköltéseivel vált ismertté. Sikeres kiadója volt a modern német és idegen nyelvű költészetnek.

Dehmel: Richard Fedor Leopold Dehmel (1863–1920) német költő és író. Fő témája a szerelem és a testiség, amely korában – botrányokkal kísérve – fölszabadítóan hatott. Kosztolányi több verset is fordított tőle (MK1, 298–305; IK II., 344–353). 1913-ban, ötvenedik születésnapja kapcsán rövid írást közölt róla a *Világ*ban (Szk, 245).

Liliencron: Friedrich Adolf Axel Detlev von Liliencron (1844–1909) német író, drámaíró, költő. Kosztolányi több verset fordított tőle, valamint részletet *Poggfred* című eposzából (MK1, 286–294; IK II., 298–330), s 1909-ben önálló cikket is szentelt neki (Szk, 167–169).

a német alfabéta szerint ugyan utolsók vagyunk: tudniillik a német *Ungarn* megnevezés miatt a magyar költők Hans Bethge antológiájának a végén szerepelnek

Schaukal: Richard Schaukal (1874–1942) osztrák író. Kosztolányi *Maryuis de… arcképe* címmel fordította versét (IK I., 323).

Ottó Hauser: (1876–1944) osztrák író és fordító

Szilágyi Géza: (1875–1958) költő, író, újságíró. Kosztolányi 1912-ben két kritikát is írt verseskönyvéről (Tf, 312–315), amelyre meleg hangú levélben hívta

Koszt pub 2.indb 289 2025. 02. 21. 12:44:24

föl a költő figyelmét (KDLN, 241). 1916-ban a *Fantasztikus szerelmek* című novellaskötetről közöl méltatást (Tf, 315–316), 1927-ben pedig levélben gratulál újabb verseskötetéhez (KDLN, 561). 1925-ben megköszöni Szilágyinak az *Aranysárkány*ról írt „gyönyörű jellemzés[é]t", értő kritikáját (KDLN, 508).

Horvát Henrik: (1883–1947) műfordító, kritikus, Medgyaszay Vilma férje, a harmincas években a *Brassói Lapok* munkatársa, az irodalmi rovat vezetője. Egymás közvetlen baráti körébe tartoztak; 1907-ben Kosztolányi szeretetteljes hangú levelet ír neki (KDL1, 654–656), s fordította is Horvát néhány német nyelven írt versét (IK II., 225–228), 1919-ben pedig az új magyar líra Horvát átültetése nyomán készült német antológiájáról szól méltatással (NyL, 502–506). *Kenyér és bor* című verseskötete 1920-ban a következő ajánlással jelent meg: „Ezt a könyvemet Horvát Henriknek a művésznek és barátnak ajánlom." Ismert Horvátnak egy 1932-es levele, amelyben arra kéri barátját, hogy mostoha anyagi körülményeire tekintettel terjessze föl a tíz ajánlható író között a Rothermere-díjra (Dér 1985, 83–84).

Hart testvérek: Heinrich Hart (1855–1906) német író, irodalom- és színikritikus, valamint Julius Hart (1859–1930), akit a német irodalmi naturalizmus kezdeményezőjeként tart számon az irodalomtörténet. Kosztolányi – korai levelei tanúsága szerint – Babits Mihálytól kapja kölcsön Julius Hart *Leo Tolstoi* című 1904-es munkáját, amelyet lelkesen fogadott: „komoly és nem iskolás, költői és nem ötletes, mély és érthető" (KDL1, 143). Lefordította tőle a *Walpurgis-éj* című verset is (IK II., 335–336).

Stephan George: Stefan George (1868–1933) német költő, műfordító. 1892-ben folyóiratot alapított *Blätter für die Kunst (Levelek a művészetért)* néven, melybe csak a körülötte kialakult csoport tagjai írhattak, így jött létre az úgynevezett George-kör. Kosztolányi lefordította néhány versét (MK1, 312–316; IK II., 312–362, 524).

primär: (ném.) elsődleges

Koszt pub 2.indb 290 2025. 02. 21. 12:44:24

80.

Vér és arany

– Ady Endre újabb versei. –

Hadd jellemezzem Ady Endrét a saját ajkával, hadd írjam le a szót, aminél hamarjában jobbat nem tudnék lelni az ő harcos költőegyéniségének megérzékeltetésére. „Pacsirta-álcás sirály": ez Ady Endre. Mintha megismétlődnék a multak játéka, ő sem lehet el a harc és kard nélkül, amint nálunk senkisem, aki valami újat akar, a poéta legkevésbbé. Katonái vagyunk a gondolatunknak és érzésünknek s nem tréfa és olcsó szellemeskedés, hogy mi lovas és szittya-hősök utódai még a szalonkabát alatt is kardot rejtegetünk, mert az álmaink jogáért is viaskodnunk kell. Félig-meddig talán a reneszánsz humanistáihoz vagyunk hasonlatosak ebben, akik egyik kezükben kardot, a másikban írótollat szorítgattak, csakhogy mi nem heroikus pózból, hanem keserü szükségből, a magunk és igazunk védelmére tesszük ezt, úgy, hogy sokszor a jobb kezünkbe kell vennünk a kardot és – izgató harcok után, a béke treuga Dei-jén – csak a balunkkal írhatjuk meg azt, amit sietve el kell mondanunk.

Ady Endrének is így kellett írnia, az új költészet küzdelmében s minden szépség és elnagyoltság, nagyszerűség és naivság, befejezettség ebből a harcból született. A fegyverek közt nála nem hallgatnak a múzsák. Sőt éppen ez a szimbólikus líráért való hosszu és szívós csatázás fejlesztette ki szinte betegesen nagy költői öntudatát, amelylyel még a versírás pillanatában is látja magát és azt az acél-kemény hitet, amely a „Vér és arany" minden sorából felénk kiált. Ady Endre új poéta, szimbólista költő! Nem a premier-érzést[1] teljesen fedő legelső kifejezést keresi, hanem valami távolabbat, igazabbat, az érzelmet a szavak perspektivájába helyezőt s szavai ezek az új-veretü, nagyon benső, a csiklandó érzelmek szüksége szerint átmódolt szavak, tisztán arra szolgálnak, hogy

[1] premiör-érzést [sh.]

Koszt pub 2.indb 291 2025. 02. 21. 12:44:24

– Tancréde de Visant idézzem – a legintimebb lelki folyamatokat betükkel és hangokkal külsősítse. Valami van benne Verlaine könynyes, fátyolos, letompított, szentimentális realizmusából, a befejezetlenség befejezettségéből, a tökéletlenség tökéletességéből, amely sohasem mondja ki az utolsó szót. Néhány hangból, pár álmos koppanásból, korhadt vén deszkák recscsenéséből boszorkányos finomsággal szűri össze az őszi lármát és mindnyájan érezzük az őszt. Párisban pedig búcsúzó, sápadt nyáron tréfás falevelek zörgése közt találkozik az őszszel. Igazi Rippl-Rónai-kép. Más talán jobban kisikálta volna a verssorokat, de mi érezzük, ha csak egy hangot tennénk is hozzá, vagy csak egy betüvel lenne csonkább, már nem lenne oly egész, mint így, vázlatos befejezettségében. Neuraszténiás álma a jó Csönd-hercegről, a vér és arany misztikus zenéje s könnyel és vérrel átitatott legnagyobb verse „Az ős Kaján”[1] mind erről az új művészetről beszélnek. Magyar versei, amelyekkel újabban leginkább exponálta magát, ha értékbecslésével nem is értünk egészen egyet, atavisztikus visszaérzéseivel és merész előrenézésével új variációkat remegtetnek át a magyar lírán. Sok strófája oly ősi komolysággal, oly komorbúsan búg fel, mint egy elnémult Rákóczi-kürt.

De nem akarok részletekbe merülni. Ady Endrénél, aki igazán egész költő és egész ember, különösen veszedelmes ez, mert poézise nem ott kezdődik, ahol az írás mestersége és nem ott végződik, ahol a nyomtatott szó hatása. Versei gyakran annyira hipnotikus hatásuak, hogy médiái leszünk s behunyt szemünkkel tapogatjuk ki költői alakját és ha szeretjük, érezzük őt egészben. A kritikai spectral-analizis ilyenkor csődöt mond. Az ultra violett sugarak halkan, láthatatlanul elillannak az esztétika nagyító üvege alól. Egy embert látunk, aki itt él közöttünk a XX. század elején és viharos, szenvedélyes, fájdalmas életével, új verseivel egész szeretetet és egész gyűlöletet kap a kor-társaitól. Szeretetet és gyűlöletet kérek én is a számára. Egész szívet és egész kardot!

[1] hajón” [sh.]

Koszt pub 2.indb 292 2025. 02. 21. 12:44:24

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Vér és arany. – Ady Endre újabb versei. –*, Új Idők, XIV. évf. 7. sz., 1908. febr. 9., 144.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Vér és arany: lásd a 78. szöveget és jegyzeteit is

„Pacsirta-álcás sirály": részlet Ady *Anyám és én* című verséből. A teljes versszak a következő: „Ő szülje az átok sarját / Erre a bús magyar földre, / Az új hangú tehetetlent, / Pacsirta-álcás sirályt."

treuga Dei: (lat.) isteni kegyelem/fegyvernyugvás. A 11. században meghirdetett elv, amely szerint a katolikus egyház a böjti időszakokra, valamint az ünnepek idejére tiltott minden fegyveres tevékenységet, erőszakot.

Tancréde de Visant idézzem: Tancrède de Visan (Vincent Biétrix, 1878–1945) francia költő, műkritikus írói álneve

Párisban pedig búcsúzó, sápadt nyáron tréfás falevelek zörgése közt találkozik az őszszel: utalás Ady *Párisban járt az Ősz* című versére

Igazi Rippl-Rónai-kép: Rippl-Rónai József (1861–1927) magyar festő- és grafikusművész. A posztimpresszionista és szecessziós törekvések legjelesebb magyarországi képviselőjeként tartják számon. Alapító tagja volt a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre csoportnak.

Neuraszténiás álma a jó Csönd-hercegről: utalás a *Jó Csönd-herceg előtt* című Ady-versre

atavisztikus: eredetileg biológiai fogalom, az ősök tulajdonságainak átöröklését jelenti

Rákóczi-kürt: azaz hadba hívó kürt

médiái: médiumai, itt: szellemlátói

spectral-analizis: színképelemzés, azaz a megfigyelt objektumokból érkező fény színképének vizsgálata, amelyből többek között meghatározható a vizsgált anyag összetétele. 1814-ben Joseph von Fraunhofer német fizikus állította össze az első spektroszkópot.

ultra violett sugarak: ultraibolya, vagyis a látható fénynél kisebb hullámhosszúságú elektromágneses sugárzás

Koszt pub 2.indb 293 2025. 02. 21. 12:44:24

81.

Thury[1] Zoltán összes művei.

Emberi, vagy méginkább irói dokumentum ez a két kötet, amely most Thury Zoltán összes műveiből megjelent, egy becses és sulyos kulturtörténelmi adat, amely körülbelül arra a kérdésre felel meg, mi lesz Csehovból, ha véletlenül ide hozzánk szakad és irodalmi viszonyainkhoz sanyarulva magyar földön hadakozik a tollával. Egy szomoru, sötét férfiarc tekint reánk ezekből az irásokból, amely merészen és keményen elsőnek nézett farkasszemet a régiekkel.[2] Valami nagyon egyéni bánat, a szürkeség, az esőbe elmosott szinek szomorusága csap arcunkba, ha bepillantunk ebbe a világba, ahol minden egyhangú, fájdalmasan fakó és szürke, szürke, örökre szürke. Csak a vidéki magyar városok lámpátlan utcái, széles, embertelen terei, bitangul hagyott házai ilyen szomoruak, ilyen kétségbeejtőek este, novemberben. S ilyenek Thury Zoltán emberei? Mereszkovszky, az orosz esztetikus irta Csehov alakjairól, hogy mást se tesznek egész életükben, mint unatkoznak és meghalnak. Thury Zoltán novellahőseiről még ezt sem mondhatjuk el. Itt csak unatkoznak az emberek, az igénytelen adóhivatalnokok, az iparosok, az ügynökök, a züllött festők és irók, a dijnokok, a kortesek, ezek az annyira ismert, beteg, ideges, iszákos fél-emberek, akiknek vérébe, velejébe, csontjába belezápul a csöpörgős, őszi unalom s még arra is gyöngék, hogy meghaljanak. Magyar bánatot, magyar szomorúságot érzek ki Thury Zoltánnak ebből a vigasztalhatatlanságából, amely talán első komoly hirnöke a faji zamattal átitatott magyar dekadens-érzésnek. Ez az iró flegmatikus vérmérsékletü, akárcsak a magyar paraszt s ahogy Csehov irásait a szláv melankólia melegiti át, épugy őt is a magyar temperamentum örök nemtörődömsége, levegőbe mélázó

[1] Thúry [sh.]
[2] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 294 2025. 02. 21. 12:44:24

közönye segiti embereinek és sujet-inek megrögzitésében. Közel érzi magát ezekhez a nyomott homlokú apró emberekhez, fáj neki a fájdalmuk, közéjök vegyül, velök sir és örül s nem mosolyog le rájuk felülről, amint Csehov teszi, hanem néha maga is elmosódik a bántó, fakó szürkeségbe[1] és rokonnak vallja magát velök. Nincs itt semmi pointe,[2] ügyeskedés, kifaragott és kicifrált stilus – ami tulajdonképpen maga is stilustalanság – a témák nehezek s a komor levegő sötéten fekszi meg a látkört. Sokszor a művészet is szenved miatta. Az iró megy[3] a toll után s nem a toll az iró után.[4] Balzac küzdött[5] az igazság és a művészet e problémáival,[6] de neki sziklatörő karjai voltak s monumentális regények boltozatát emelte és nem ily filigrán, rövid novellákat irt, amelyekben sokszor egy szó is döntő, egy rosszul alkalmazott irásjel is bántó. Thury Zoltán keserüségét és nagy egyéniségét azonban egészben el kell fogadnunk, meg kell szeretnünk, még mély egyhangúságát is s akkor ezer és ezer meleg szint, opálos villanást fedezünk fel ebben a szürkeségében, amely csak annak szintelen, akinek nincsen iró-látó, festői hatásokra begyakorolt, magasságokat és mélységeket megkülönböztető szeme.

Megjelenés

(K. D.)., *Thury Zoltán összes művei,* Politikai Hetiszemle, XV. évf. 4. sz., 1908. febr. 16., 15–16.

Megjegyzések

A cikk kidolgozottabb változata megjelent *A Hét* 1908. szeptember 27-ei számában, lásd a 156b. szöveget.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Thury Zoltán: (1870–1906) író, újságíró. Kosztolányi már egy 1905-ös *Heti levél*-ben elismeréssel beszél egyik novellájáról, amelyből kibontja eszmefuttatását a játékról, 1906-ban pedig utolsó színdarabjáról írt kritikát (KDP1/105., 153.).

[1] szürkességbe [sh.]
[2] prointe, [sh.]
[3] megy- [sh.]
[4] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]
[5] küzedött [sh.]
[6] problémaival, [sh.]

Koszt pub 2.indb 295 2025. 02. 21. 12:44:24

Mereszkovszky, az orosz esztetikus irta Csehov alakjairól: Dimitrij Szergejevics Mereskovszkij (1865–1941) orosz regényíró, költő, vallási gondolkodó és irodalomkritikus. A Kosztolányi által fölidézett vélekedést *Csehov és Gorkij* című tanulmányában fejti ki (Mereskovszkij 1926, 69–70).

pointe: csattanó, zárlat

Koszt pub 2.indb 296 2025. 02. 21. 12:44:24

82.

Sámson.

A Vigszinházban Sámsont, Bernstein drámáját[1] játszák. Becstelenül tökéletes. Becstelenül izgató. Mi, akik még kicsit hinni tudunk a művészetben s sirunk is, szenvedünk is érte, néha, mikor álmatlan éjszakákon fülünkbe kopog a szivünk és mérföldeket járunk, hogy csak egy lépéssel közelebb jussunk hozzá, fáj ez a pirositó, amely oly hűséggel hazudja az egészséget, ez a valóságnál is igazabb hazugság, ez a nagyszerű, ez a dörgedelmes és becstelen irodalmi szemfényvesztés. A történet, ami lejátszódik előttünk, majdnem a ponyvára való, a rosszbetűjű, kétfilléres, lila és vörös fedelü füzetekbe. A lélektana egyenesen a pokolba. De a darab a szinpadra termett, akár a legelsőre is, mert csillogó, forró és káprázatos. Harmincmillió reccsen a porba előttünk egy szédületes börzespekuláció miatt, egy asszonyért és – sirj oh karzat! – koldussá lesz a pénzkirály, aki félnyolckor a darab kezdetén még harmincmillión uralkodott. Ez a bika-nyaku, komor vasból formált milliomos, aki valaha kikötő munkás volt, egész ember, sőt néhol bizonyos balzaci iz is van benne. A felesége felszarvazza őt, mire saját fegyverével felel a csábitónak. Aranybarlangjába csalja és aranynyal fojtja belé a lelket. A tőzsdén egy zivataros *baisset* rögtönöz, amiben eluszik harminc milliója, de tönkre megy egyutal az udvarló is, akin bosszut áll, ahogy a nagy emberek, a harminc milliomosok szoktak. Hogy a hatás tökéletes legyen, a visszatérő, leszegényedett tőzsért szerelemmel fogadja a felesége, elvégre harmincmilliót fizetett érte, ami csinos kis summa, még szinpadon is. Bernstein megold minden csomót és valóban érdekes, mily vakmerőséggel magasitja az aljas és kicsinyes művészi fogásokat lélektani problémákká. Paulan jut eszembe, aki most könyvet irt a hazugság szerepéről a művészetben… Góth ur azonban egész

[1] drámaját [sh.]

Koszt pub 2.indb 297 2025. 02. 21. 12:44:24

más ösvényeken jár és sok, igen sok nyomtatott betűt érdemelne az ő előkelő, művészettel, lélekkel és merész ujsággal átitatott alakitása. Ezt kell leirnom *Szerémyről, Tapolcairól, Góthnéról* és a darab gondos, invenciózus rendezéséről is.

Megjelenés

K. D., *Sámson,* Politikai Hetiszemle, XV. évf. 4. sz., 1908. febr. 16., 18–19. Rovat: Szinház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

baisset: (fr.) tőzsdei fogalom; olyan spekuláció, amikor a kereskedő az áresés előtt eladja, később pedig olcsóbban visszavásárolja értékpapírjait

tőzsért: kereskedőt

Koszt pub 2.indb 298 2025. 02. 21. 12:44:24

83.

A császár katonái.

A fiatal Földes Imre, akinek homlokára éveken át rakta az Akadémia fagyos, nehéz és vénitő koszoruit, ezen a héten ujra megfiatalodott a Magyar Szinház élettől lüktető sikerében. Egy három felvonásos drámáját mutatták be, a *Császár katonáit,* amely távol minden akadémiai fontoskodástól és kékvirágu romantikától merészen és illetlenül egyszerre az élet husába vág és meleg piros vért serkent belőle. A katonákat, a szegény agyonkinzott egyenruhás rabokat vonultatja el szemünk előtt, akik a sujtásos atillák kényszerzubbonyában vergődve hiába akarnak emberi életet élni, elsavanyodnak, megzápulnak, elzüllenek s vagy kicsinyes intrikák egérfogóiba vagy tragikumuk gyilkos kelepcéibe kerülnek és ebben a helyzetben érezzük az egész katonai szervezetet, ezt a kitünően megszerkesztett élő mehanizmust, mely zugó kerekekkel hajtja a dráma gépezetét s igazi drámai akciót, bensőséges, izgatott küzdelmet teremt. Szillassy Ernő kapitány katonás becsülettel feljelenti egy antimilitarista cikk sze[r]zőjét. Ezért az életével és emberi becsületének elvesztésével[1] fizet. A vas-sineken előre robogó tragikum könyörtelenül elgázolja. Mellette egy szimpatikus, világosfejű tiszt megy tönkre, mert éppen az ellenkezőt teszi, azt, amit becsületes belátása sugall. E két ellentétes alak között mozog a forró, lüktető dráma. Földes Imrét drámai invenciója és kipróbált rutinja természetesen itt sem hagyja cserben, de fel kell jegyeznem és sokszorosan hangsulyoznom, hogy a friss, életképes és szinpadra termett dialógba egyetlen gyujtó utcafrázis, egyetlen suta és nehéz izléstelenség sem tévedt bele. Mindennél jelentősebb, hogy a drámairó meleg művészettel és humorral tud elémrajzolni néhány ember-fejet s egy kitünő katona-portrét, amelyet sokan megirigyelhetünk tőle. *Márkus* László választékos és

[1] elvesztésevel [sh.]

Koszt pub 2.indb 299 2025. 02. 21. 12:44:24

művészi rendezésében *Csortossal, Törzszsel* és *Garassal* valóságos diadalt aratott a darab, Z. *Molnár* pedig egy jeles Simplicissimus-karikaturát dolgozott ki, amit külön kell megemlitenem. Ennyit az előadásról. Egészben az az impresszióm, hogy egy uj ember érkezett meg, akire sok várakozással illik tekintenünk. A megvénhedett, szerencsétlen Akadémia már temetni sem tud.

Megjelenés

Lehotai, *A császár katonái,* Politikai Hetiszemle, XV. évf. 4. sz., 1908. febr. 16., 20–21. Rovat: Szinház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Földes Imre: (1881–1958) magyar író, színműíró

homlokára éveken át rakta az Akadémia fagyos, nehéz és vénitő koszoruit: romantikus drámáival az 1900-as évek elején a Magyar Tudományos Akadémia több pályadíját nyerte el *(A király arája, Dacos lelkek, Hadik-huszárok)*

kékvirágu romantikától: utalás Novalis *Heinrich von Ofterdingen* című befejezetlen művének egy részletére, mely saját korszaka, a romantika életfölfogásának szimbólumává is vált. A kék virágot s benne egy gyönyörű leányarcot a mű címszereplője és főhőse, a 13. századi lovagköltő pillantja meg álmában, majd keresi mindenütt.

sujtásos atillák: az atilla a huszárok öltözékének részét képező lovasruhából alakult ki, melyen a sujtás fonatolással előállított, ruhadíszítésre használt lapos, szélesebb zsinór

Simplicissimus-karikaturát: Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen német író 1668-ban megjelent, a harmincéves háború idején játszódó híres barokk pikareszk regényének csirkefogó címszereplője. Nem lehetetlen, hogy a „karikatúra" itt az e szereplőről elnevezett vicclapra (is) céloz (lásd még a 127. szöveget).

Koszt pub 2.indb 300 2025. 02. 21. 12:44:24

84.

Proletár-költészet.

A költészet észreveszi a jelent. Az a berlini poéta, akit a németek is, én is legjobban szeretek az összes proletárköltők közül, csatakos, csunya hajnalon bandukol haza a Frigyesvároson át, egyszerre magára eszmél, megnézi az óráját s azt látja, hogy félkettő van. Ez az óra, az Arno Holz órája, amely merészen és dacosan félkettőt mutat még a költészet anyagiatlan régióiban is, jellemzi azt az uj poézist, amiről most szólni akarok, a proletárlelkűek, az ujat akarók és ujra vágyakozók költészetét. Nem véletlenül ragadtam ki ezt a költeményt azok közül s nem véletlenül tüzöm ki az uj költészet cégéréül a prózai, de emberagy-alkotta gépecskét, amely a rohanó időt, az ezerfelé tagolt jelent percekre és másodpercekre aprózza. Mindez csak azt jelenti, hogy egészen a jelenben élünk s a költészet óramutatója már nemcsak az évszázadot, évet és napot mutatja, hanem az órát, a félórát, a percet, a másodpercet is. Nem szégyeljük a jelent, hanem szeretjük s bajaink, nyomoruságunk, a mindennapi élet sara és piszka, a körutak nagyvárosias zugása és csörömpölése polgárjogot nyer a versekben is. Miért ne? Egy ember áll hajnalban az utcaszögleten, aki mankójára támaszkodva viaszgyufát, viharálló finom svédgyufát árul. Ez az ember, ez a szomoru hajnali madár ismerősünk, aki ezer és ezer kapocscsal ékelődik belé lelki életünkbe, ez a hajnali ködben szunnyadó főváros a mi otthonunk, ez a kő-rengeteg[1] gipsz-lombjaival, bádog-ágaival, vas-törzseivel a mi kegyetlen, megátkozott és mégis édes hazánk. Miért ne énekeljük meg ezt a kő-erdőt és miért kárhoztassuk némaságra[2] dalos madarát, a csilingelő villamos csengőt? A természet már majdnem távol esik tőlünk, már majdnem idegen. Vasárnapokon villamoson, omnibuszon libegünk feléje s

[1] ez kő-rengeteg [sh.]
[2] námaságra [sh.]

Koszt pub 2.indb 301 2025. 02. 21. 12:44:24

csak port, zajt, tolongást, kör-hintát, olcsó, talmi, hazug kulturát kapunk helyette. Az ember előtérbe kerül s mindenen otthagyja kezenyomát. Ami régente poézis volt, ma már idegennek, primitivnek tetszik nekünk, akik a villamosság, a vasut, a telefon századában élünk s nem az erdőzugást, hanem a vashámorok és füstölgő gyárak robaját hallgatjuk. Hány gyermek él a fővárosban, aki még sohasem hallott pacsirtaszót, de naponta hallja a kultura zaját, a villamosok, a gépkocsik, a telefonok csörömpölését. Miért daloljunk tehát pacsirtákról? Reám minden természet-csodánál, minden vizesésnél fönségesebben hat egy rotációsgép prestissimója, amely menydörögve, sisteregve, öntudatosan sokszorozza az időn és téren diadalmaskodó[1] emberi gondolatot.

Ebből az uj világból nőtt ki a proletárköltészet. A poézis régi, primitiv skálája hihetetlenül kiszélesedik s magába öleli az egész nagyszerü és kegyetlen, szép és borzalmas életet. A muzsa csókja, akárcsak a Schilleré, az egész világnak szól, mindenkinek egyformán, de elsősorban azoknak, akiket az életben senki sem csókolt meg, a nyomorultaknak, a gyárak hallgatag, falszinü martirjainak, a pinceszobák éhes rabjainak. Jön egy angol poéta, aki ezer és ezer varrógép gyászos kopogásából egy vers ritmusát érzi ki s megirja az első igazi proletár-költeményt. Azután megérkezik Heine s a takácsok néma nyomorának ad nyelvet. Csupa *homo novus,* csupa uj ember áll előttünk, egy uj világ, ahol feketébb a gyász, de pirosabb, lángolóbb, egészségesebb az élet. Az olaszoknál két merész proletárnő, Ada Negri és Annie Vivanti dalol, Németországban pedig Arno Holz megirja az *Idők könyvét,* ezt a csodálatos verses-könyvet, melyben keserü haraggal, dacos szeretettel a harcos költők közé áll. Beszéljek a többiekről, Conradiról, Henckelről, Otto Ernstről, Julius Hartról,[2] Jean Rictusról, Morris Rosenfeldről, Gorkiról, az orosz proletárliráról? Mindenütt valami titkos szociális érzék van fejlődésben s a költő, akár tudja, akár nem, varázskörébe jut. Nemcsak a szeretet és a megértés, hanem a müvészet örök megujhodás-vágya is azokhoz a sujet-ekhez vezeti, amelyeket azelőtt senkisem vett észre. A proletárköltő maga

[1] diadalmoskodó [sh.]
[2] Hastról, [sh.]

Koszt pub 2.indb 302 2025. 02. 21. 12:44:24

teszi királyává a koldust és emeli föl a sárból az utcák perditáját az intuitive[1] megsejtett szociális igazság lelkesedésében.

Hiába fintorgatja orrát a romantikus esztétika, a költő ma már belerohan a viharba kalap nélkül, hajadonfőt, olykor mezitláb is és minden kisérlet, mely el akarja zárni az élet gyönyörü és szomoru teljességétől, merénylet maga a poézis ellen. Mert ki zárhatja el a poétát az élettől? Maga a poézis nem gazdasági s társadalmi összetevők különös eredője? A legfinomabb agyak rezdülései[2] nem a bankok asztalán, pénzemberek aktáin intéződnek el? Miért álljon tehát a költő süketen és vakon a tomboló idők viharában, mikor egész valóját millió és millió finom gyökérszállal öleli körül az életet szövő jelen? Álmainknak ez a különös hatalom vet véget, regényünkre, novelláinkra, verseinkre ez tesz pontot. Miért félünk tehát tőle, miért nem merünk farkasszemet nézni vele?

A proletárköltő nem is fél tőle, hanem merészen lantjára kapja és poézist teremt belőle, az élet költészetét. És ezt a költészetet éli és irja ma mindenki, aki nagy és igaz ember, ha szóval nem is vallja a mi hitünket s látszólag nem is lelkétől lelkezett fia a forradalomnak. Proletárok, az uj, elfinomult érzések és gondolatok kivertjei, hátbarugottjai, megpofozottjai vagyunk mindannyian, akik ma hangot keresünk e különös, ezerarcu, energiátlan modern élet kifejezésére s szavunkat is csak az ujra éhezők és szomjazók hallják meg, akiknek lelkében a jövő rejtett energiája alszik.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Proletár-költészet,* Népszava, XXXVI. évf. 47. sz., 1908. febr. 23., Olvasótár: A Népszava Melléklete, 2.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát *Vampa levele. A másodperc művészete* címmel közölte az *Élet* 1910. június 26-ai számában. Az írás témájánál fogva kapcsolódik a két hónappal korábban szintén a *Népszavá*ban közölt *A forradalmi dráma* című cikkhez (lásd a 77. szöveget).

[1] intimitive [sh.]
[2] rezdülése [sh.]

Koszt pub 2.indb 303 2025. 02. 21. 12:44:24

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Frigyesvároson: eredeti nevén Friedrichstadt, I. Frigyes porosz királyról elnevezett berlini történelmi városrész

Arno Holz: (1863–1929) naturalista és impresszionista német költő és drámaíró. Művei jó részét Johannes Schlaffal együtt alkotta. Kosztolányi *Ninon* és *Szomszédaim* címmel fordított tőle verset (MK1, 353–359).

Nem véletlenül ragadtam ki ezt a költeményt: utalás Holz *Nagyvárosi reggel* című versére

vashámorok: vasbányához tartozó, ércfeldolgozásra szolgáló épületek

rotációsgép: különösen napilapok gyors nyomtatására használt, a forgó nyomóhengernek köszönhetően folyamatos üzemre képes nyomdagép

prestissimo: (ol.) nagyon gyorsan

egy angol poéta, aki ezer és ezer varrógép gyászos kopogásából egy vers ritmusát érzi ki s megirja az első igazi proletár-költeményt: föltehetőleg George Pope Morris 19. századi amerikai lapszerkesztő és költő *Song of the Sewing Machine (A varrógép dala)* címmel írt költeményére utal

megérkezik Heine s a takácsok néma nyomorának ad nyelvet: Heine 1844-ben *A sziléziai takácsok* címmel balladát ír a sziléziai takácsok lázadásának emlékére. Heinrich Heine (1797–1856) német költő, akit Kosztolányi ifjúkori levelezésében mindvégig csodálattal emlegetett, s már gimnazistaként is próbálkozott verseinek átültetésével (KDLN, 768, 798, 809; Csáth 2013, 323). Fordította néhány költeményét (IK II., 280–288), és önálló cikkeket is közölt róla (KDP1/63.; Szk, 72–73).

homo novus: (lat.) új ember. Az ókori Rómában azokat a személyeket nevezték így, akik családjukból először viseltek közhivatalt.

Ada Negri: (1870–1945) olasz költő, író, akinek Kosztolányi *Anyaság, Testvéri üdvözlet az emberekhez* és *A fal* címmel fordította verseit (IK II., 428–432)

Annie Vivanti: Annie (vagy Anita) Vivanti Chartres (1866–1942) brit születésű olasz író

Idők könyvét: Arno Holz 1886-ban megjelent verseskötete *(Das Buch der Zeit. Lieder eines Modernen),* amely a nagyváros problémáit mutatta be naturalista módon. A kötet tartalmaz egy tizenhárom versből álló ciklust is, amely egy berlini bérkaszárnyában álmodozó szegény költőről szól.

Conradiról: Hermann Conradi (1862–1890) német naturalista író

Henckelről: Karl Friedrich Henckell (1864–1929) német költő, író, fordító

Otto Ernstről: Otto Ernst Schmidt (1862–1926) német költő és drámaíró

Jean Rictusról: Jehan Rictus Gabriel Randon (1867–1933) francia költő művészneve

perditáját: kéjnőjét

Koszt pub 2.indb 304 2025. 02. 21. 12:44:24

85.

Rövid mesék.

Én és a festő.

A festő, kezében a palettával, festette az arcképemet. Egymásután dobáltuk el a rongyossá mart cigaretteket és fejünk már forró volt a füsttől, a láztól, az izgatottságtól.

– Tetszik? – kérdezte tőlem és felém forditotta a vásznát, ahonnan kusza foltokból, izgatott ecset-vonalakból diadalmasan nézett reám a fejem.

– Ez – mondottam – egészen az én portrém. Te a szemeddel és az ecseteddel csodálatosképpen hozzá tudtad adni az arcomhoz azt, ami hiányzik belőle s nem azt festetted le, amit látsz, hanem amit látsz benne. Ez a komor nekibusultság, az ajkak körül ez a fájdalmas sápadtság, a szemek e könyes és ideges rezgése nagyon hozzám talál, anélkül, hogy talán egészen az enyém volna. Sokszor csakugyan szeretnék ilyen lenni és igy képzelem el magamat nyugtalan éjszakákon, mikor a virrasztástól elgyötörve arcomra erőltetem, szinte reáhipnotizálom valami furcsa őrület önkivületében, valami naiv öröm hevületében, a fájdalom merev, kőkemény lárváját. Te az én nyugodt, puha vonásaimból kiérezted ezt a vágyat s ez bizonyitja, hogy müvész vagy.

A festő mosolygott.

– Szóval tetszik a portré, mert nem hasonlit reád.

– Egészen igazad van. Ebben a festményben müvészet van. Nem a valóságot adja, hanem valamit, ami azon tul van. A müvész mindig hütelen a valósághoz. Vagy képzelsz-e rosszabb portrérajzolót a tükörnél, ennél a mindig kész, mindig igen hü és tehetségtelen kontárnál, amely hajszálnyi pontossággal festi le minden vonásodat, minden szinedet, mihelyt csak elé ülsz? A tükörnek soha sincs igaza. A müvésznek pedig mindig igaza van. Minél merészebben tér el a valóságtól, annál inkább hü marad hozzá. De még a tükör sem adja az igazi képet. Kérdezz meg egy fizikust s

Koszt pub 2.indb 305 2025. 02. 21. 12:44:24

megtudod tőle, hogy az, amit az üveg foncsorja eléd ver, szintén csak képzeleti kép, melynek egymáshoz tartó sugarai a tükör háta mögött találkoznak és csak ott, a metszési pontban van a valódi kép, amit a te emberi szemeid soha sem látnak. Ebből a természettudományi igazságból én egy mély müvészi szimbólumot érzek ki. Az igazi müvészet is mindig csak hangot üt meg, csak vázlatot ad, melyet a mi alkotó fantáziánk egészit ki a maga módja szerint szervesen egész alkotássá. Az összetartó sugarak csak egy darabig vannak meghuzva és csak a képzeletben találkoznak, az olvasó, a képnéző, a zenehallgató képzeletében. Ez a portré a maga müvészi befejezetlenségében és tulzásában ezeket a sugarakat vetiti elém, amelyeknek meghosszabbitása a valóságot, az én látható és tapintható arcomat adja.

Egy nyárspolgár is volt a müteremben, aki az utóbbi szavak alatt kényelmetlenül fészkelődött a székén.

– Ez az ecset tökéletlensége – mondta látható bátortalansággal és zavarral.

– Ez a festő tökéletessége – felelte reá a festő.

– Ez a müvészet – tettem hozzá én és ezzel bevégeztem a vitát.

Tücsökdal az éjszakában.

Valamikor – két vagy három éve lehet már – gyorsvonaton robogtam egy nyári szürkületkor. Kihajoltam az ablakon s szinte beleszédültem a fekete, szénaillatos sötétségbe. Kezemben egy hosszu, finom cigaretta parázslott s lankadtan, tétlenül néztem, mint alszik el, szenesedik meg, feketül hozzá az alvó, mozdulatlan éjszakához. A kerekek süket dübörgésében egyszerre csak egy ezüstös, trillázó hangot hallottam. A szürke mezők mélységében, valahol messze, messze egy tücsök dalolt magánosan, egyedül.

Akkor egyszerre elérzékenyültem a primitiv hangszeren és a szemeimbe könyek csorogtak. Cigarettámat leejtettem az éjszakába. Oly fájó, édes és különös volt, hogy egy tücsök valahol messze dalba kezd, egy gyorsvonaton rohanó vándor meghallja és magával viszi az emlékét.

Aztán egészen elfelejtettem a tücsök nótáját. Két vagy három éve lehet már. Ma pedig itt ülök a lámpám árnya alatt és fütött

Koszt pub 2.indb 306 2025. 02. 21. 12:44:24

szobában, csikorgó télen ujra hallom a tücsökdalt, az ezüstös, trillázó éneket, amely egyszer – valamikor – hozzám repült az éjszakában. Egyszerre nevetni és sirni szeretnék. Miért, miért kell ujra ellágyulnom? Az ismeretlen mezőn azóta sokszor elszáradt és kivirult a fü, az ugart fölszántották,[1] ezer és ezer fiatal tücsök kezdett uj dalba s az én igénytelen énekesem még azon a nyáron meghalt. A vidék talán el is pusztult egészen, a gyorsvonatom mozdonyát, amely tovaröpitett a dübörgő sineken, azóta piszkos kereskedésekben ócskavasként árulják, a gépész meghalt, a jelző-lámpa összetört, a kocsik inai meghibbantak és a vasut utasai szertezüllöttek, örökre eltüntek a szemem elől. A dal azonban él, a tücsök, ez az apró füzfapoéta, ez a semmi, ez a cirippelő, zöld féreg egyre huzza lelkemben fájdalmas, vékony hegedüjét.

És dala most ujra a vágy, az öröm, a fájdalom végtelenségét kelti föl bennem, mint akkor – két, vagy három éve – a nyári szürkületben.

Az utolsó levél.

Mikor már a százezredik levelet is kézbesitette, ágynak esett. A levélhordó haldoklott. Kiszáradt pergamen-bőréből szánalmasan pislogtak ki a szürke, apró egér-szemek, de ajkairól még mindig nem tünt el az a közönyös, petyhüdt, fáradt mosoly, amellyel életében talán saját igénytelenségét mosolyogta le. A szegény test félve bujt a párnáiba, mintha szerénykedve kérdezte volna, van-e joga a meghaláshoz. Egész életében megszokta, hogy minden jogot mások vesznek el tőle. Ez egyszer azonban rajta volt a sor. Szemei üvegesedtek.

A család körülállotta az ágyát. A pap várta, hogy meghaljon. Elérkeztek az utolsó percek.

A sovány emberke egy mélyet sóhajtott, erőlködve kinyujtotta a jobb kezét s azzal visszadült az ágyra.

A pap megszólalt:

– Imádkozzatok! A megboldogult Istenben mult ki s utolsó gondolata Isten után ti voltatok. Mielőtt meghalt volna, ti reátok

[1] fölszáritották [sh.; emendálva a BEB szövegközlésének figyelembevételével]

Koszt pub 2.indb 307 2025. 02. 21. 12:44:24

gondolt s kitárta karjait, mintha magához akart volna ölelni mindnyájatokat…

A pap tovább folytatta kenetes és bölcs beszédét, mert nem sejtette, hogy a levélhordó még halálos deliriumában is szolgálatot teljesitett és utolsó mozdulatával is egy levelet nyujtott át valakinek: az utolsó levelet.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Rövid mesék. Én és a festő; Tücsökdal az éjszakában; Az utolsó levél,* Népszava, XXXVI. évf. 53. sz., 1908. márc. 1., 2–3. Rovat: [tárca].

Megjegyzések

Az MTAK Kézirattára Ms 4613/32 jelzet alatt őrzi az írás kivágatát a *Népszavá*ból, amely a szöveget közlő két újságlapnak a hasábok sorrendjében történő egymáshoz ragasztásával jött létre. Az egyik lapfél tetején piros ceruzás aláhúzott 1-es, a másik lapfél tetején piros ceruzás aláhúzott 2-es látható. A kivágat nem tartalmaz más (autográf) módosítást.

Kosztolányi a cikk *Tücsökdal az éjszakában* című részét később kiemeli az eredeti szövegösszefüggésből, és – egyetlen érdemi változtatással, azonban már szépirodalmi alkotásként, mint a *Vers-tárgyak* darabját – illeszti be *Boszorkányos esték* című első novelláskötetébe (lásd BEB, 64–65). A *Tücsökdal az éjszakában* megjelenéseit a *Boszorkányos esték* kritikai kiadása számba veszi, és a változatok összevetése alapján a *Népszava* és a kötet közé eső, *Egyetemi Lapok*-beli közlést eliminálja (BEB, 705–706).

Az utolsó levél a *Bácskai Hírlap* 1905. február 19-ei számában megjelent *Apró mesék a halálról* című, három kis tollrajzot tartalmazó írásból *A levélhordó bucsuja* című rész némileg átdolgozott változata (vö. KDP1, 712–715).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

üveg foncsorja: a tükröknél az üveg hátoldalán lévő fémes, fényvisszaverő réteg

Koszt pub 2.indb 308 2025. 02. 21. 12:44:24

86.

Őrültek Karneválja.

Karnevál herczeg ezen a fekete, pénztelen farsangon soványan és sápadtan lődörög az éjszakában. Én is igy találtam meg multkor a köruton, amint elfanyarodott kedélylyel, a báloktól agyonizzadtan, lefogyva, besározva, egy szenesedő egyiptomi czigarettát rágicsált a fogai között és a tabetikusok tipikus bicczenésével, közönyös bohémiával haladt előre a maga utján. A jó, züllött, vén fiu örült, mikor meglátott engemet, régi ismerősét, s már messziről a levegőbe penderitette kiérdemült csörgősipkáját, amelyről lehullottak az összes csörgők és szalagok. Mélyen és tisztességtudóan üdvözöltem ő herczegségét, aki rögtön előrántotta frakkjából a piros selyem czigarettatárczát és megkinált belőle.

– Hová, mester? – érdeklődtem kissé félénken, amig szemügyre vettem szürke, sovány, fájdalmas arczát.

– A Lipótmezőre. Ez az egyetlen hely, ami még némiképp érdekel. Ma az elmegyógyintézet igazgatósága hangversenynyel egybekötött bált ad az őrültek mulatságára és az én tiszteletemre, az összes al- és főorvosok segédletével. Nem gondolja, hogy valóban felemelő dolog ebben a savanyu farsangban annyi mü-jókedv és mü-őrültség után végre igazi bolondok között mulatni? Tartson velem. Ön elvégre verseket ir, önnek hivatalból ott kell lennie, mert – mint igen jól tudja – a modern lira és az agylágyulás egy anyaméhben születtek. Egyébként is zártkörü a tánczest, egészen magunk között leszünk…

Kissé meghökkentem és tétováztam, mikor meghallottam rekedt kaczaját, de Karnevál herczeg már karomba öltötte karját s feltuszkolt egy közuti villamosra.

– Nem izgatja az ön fantáziáját – folytatta a vén, pezsgőmámoros bohém – a kényszerzubbonyos lengyelke, a jégsipkás és morfiuminjekcziós keringő, amit esetleg vizeslepedőkkel fognak sulyosbitani? Képzeljen el azután egy négyest, ahol a rendező egyszerre

Koszt pub 2.indb 309 2025. 02. 21. 12:44:24

elkiáltja magát: „colon des paralitiques", „tsardache hystérique", „boston epileptique". Mindezek annyira jeles farsangi attrakciók lesznek, hogy a Royal csillárai, ha látnák, elsápadnának irigységükben s a kabaréigazgatók egytől-egyig fejbelőnék magukat.

Nem tudtam nevetni ezeken a fáradt ötleteken, annyival is kevésbé, mert a villamosunk a Lipótmező elé ért. Már csak az intézet tetőzete meredt ki az alkonyati szürkületből, mint egy elborult, geniális homlok. A fázós, hamuszinü égbolton, a Hüvösvölgy jegenyéi közt szomoruan kandikált ki a koradélutáni hold. Szótalanul mentünk fel az enyhe lejtőn, az elmegyógyintézet kapuja felé, ahová egy jóságos kéz a Dante pokolfeliratának ellenképéül a humanitás és a remény igéit irhatná fel. A hideg villamfénynyel világitott előcsarnokban azután végleg elváltam bolondos kisérőmtől, aki boldogan vegyült el ünneplő alattvalói közé s egyedül maradtam.

Egy kedves fiatal orvost kértem meg, hogy kalauzoljon az élőhalottak ez infernójában. Végighaladtunk a kongó, visszhangos folyosókon. Itt az embernek nincs valami különös kedve a beszédre. A szó öblös hahotává tördelődzik szét s a félénk kaczaj hosszu, kimagyarázhatatlan szomoruságu zokogássá nyulik. Inkább hallgatunk. Az orvosom egymásután nyitja fel a folyosók ajtaját a nála levő kulcscsal. Végre beérünk a bálterembe, ahol három-négy hosszu asztal mellett vacsoráznak a bálozók. A hangversenynek vége.

A benyomás első pillanatra nem is érdekes, de még csak különös sem. Csupa kifogástalanul öltözött hölgy és ur, aki nyugodtan, vigyázva és illedelmesen bánik a késsel és villával. Az izmos szolgák tányércsörgés közt hordják fel a zsirban puffadozó, kövér farsangi fánkot és a forró teát. Egy halvány fekete leányt nézek, aki a hajába erre az estére sok izléssel fehér rózsabimbót tüzött. Mellette egy vékony, látszólag jó családból való fiu elegáns angol ruhában, krétafehér arczczal, kárminpiros szájjal olyan, mint egy nyurga osztrák princz. Mind a ketten nevetgélnek, de egyik sem figyel a másik szavára. Valami össze nem hangoltság, valami bizalmatlanság és fitymáló fölény setteng az asztal fölött s ha jól figyelünk, nyomban észreveszszük, hogy a társaság vezetéke, amely a gondolat elektromos szikráját röpiti, el van romolva. Az apró kotériák szigoruan ellenőrzik egymást, a felelet nem kapcsolódik a kérdésbe, a kaczajok czéltalanul pukkannak szét. Mikor azután

Koszt pub 2.indb 310 2025. 02. 21. 12:44:24

a fejek feltekintenek a tálakból s rád néz az ezerféle, idegen tekintetü, kereső és nyugtalan szem, egyszerre megérted, hova kerültél és a hátad gerinczén egy kicsit átfut a hideg.

Ez volna tehát az élőhalottak börtöne? Pihegő vállakat, fényes szemeket, tánczra lendülő lábakat látok. Egy megrögzött alkoholista az asztalnál a tea láttára valami duhaj, lezüllesztő magyar nótára gyujt. A czigányok felállnak a hálószoba emelvényére és gyantázzák a vonójukat. A parketten simán csusszannak a czipők, a szemek csakugy lobognak, az arczok csakugy tüzelnek, mint a Royalban s a táncz szilaj, lüktető áramában szinte észre sem veszed, hol vagy. Most hiszek Schopenhauernak, aki az őrülteket tartotta a földgolyó egyedül boldog embereinek, mert a saját kozmoszukban élnek, melynek törvényeit, függetlenül minden természettudományi és filozófiai kényszertől, ők maguk irják elő. Elvégre a ketreczbe zárt oroszlánnak is joga van azt hinni, hogy az állatsereglet közönsége van bezárva s a rácsok az ő szabadságát védik csupán. A „Varázskeringő" vigan zeng, a párok karöltve sétálnak s még a spanyol etiketten sem esik csorba. Az orvos maga is felkéri leánypáczienseit. Hátraszegzett fejjel, ideges merevséggel,[1] kibomló hajjal tánczolnak. A bál hőse egy fekete haju, sápadt arczu fiatal ember, aki huszonnégyéves korában kapta meg a paralizist. Elegáns lakkczipőjében finoman czifrázza a bostont. Az orvos a hátam mögé áll és a fülembe sugja: két évig sem fog élni.

Mi egyébként lézengünk a bálteremben s a maflaszigeten cercle-t tartunk. Egy pinczér szaladgál körülöttem tipikus, gyors lépteivel. Láthatólag rosszul érzi magát, hogy nem lóg ki zsebéből a szalvéta s legalább annyira fáj neki a ma esti tétlenség, mint egykor a Szent-Ilona szigetére deportált Napoleonnak. A folyosón pihenő párok sétálnak, czitromosvizet isznak, legyezik egymást. Egy kékszemü, őszhaju magyar ur, aki egykor ügyész volt a szegedi törvényszéken s mint „Világszellem" jött ide, épületes fejtegetést tart a világtudós s a világszellem közti különbségről és az ő saját külön politikai, filozófiai, gazdasági rendszeréről, amely legalább is oly misztikus, mint Hofmansthal némelyik verse. Az ember kellemetlen borzongással hallgatja a sok holt matériát, terminus technicust,

[1] merevséggel, [sh.]

Koszt pub 2.indb 311 2025. 02. 21. 12:44:24

évszámot, szótárak kiböngészett és polczra rakott kincsét, jobb napok ötleteit, melyek egyszerre rendszertelen kánkánra kapva, háborogva, értelem nélkül zudulnak ki a torokból. A durva agymechanizmus még mindig jól müködik, az asszocziácziók helyesek, a test még mindig fel van zsinórozva az idegek finom szálaival, a battériák be vannak fütve, de valami alig látható baj van s a csengetyü nem akkor és nem ugy szól, ahogy kellene. Egy markos, vörös szakállu és bajuszu ember, aki egykor plébános volt, kifogástalanul társalog velem angolul. A „Világszellem" pedig egyre vezet rendszerének kacskaringóin. Mert rendszernek kétségtelenül ez is rendszer, de – hogy megforditsuk a hires szólást – van benne őrültség.

És az otthon maradottak? A vallásosak, az arisztokraták, a sohasem szólók és mulatók, az illetlenek, a fenegyerekek, a geniálisok? Őket is meglátogatjuk czelláikban. Hódolunk ő fenségének és leadjuk névjegyünket a harminczmilliós pénzkirálynál. Sokáig nézek egy szőke leányt, aki a szerelemtől tébolyult meg s most tágranyilt szemekkel ölelgeti a levegőt, csókokat hint a falaknak és annyira elevenek a halluczinácziói, hogy észre sem veszi az orvost, bár erősen szoritja a kezét. A rajztanár finom, halvány, esztétikus fejét rosszalólag rázza és esztétikai szempontokból nem jön le a bálra. Egyáltalán majdnem mind tudják, hogy tánczmulatság van az épület másik szárnyán s arczukon az otthonhagyott kis gyerekek vágyakozó áhitozása szomorkodik. Egy homályos teremben három egymás mellett álló ágyban feltünő nyugodtan fekszik három elmeorvos. Mikor belépünk a czelláikba, halálos nyugalmat szimulálnak és higgadtan, kinos lassusággal felelnek a kérdéseinkre. A hivatásuk kergette őket ebbe[1] a szomoru házba.

Végigszaladunk a dühöngők osztályán is. Egy alig huszéves gyerek ugrik elénk, a budapesti kávéházak és szerelmek őrültje, aki a tébolyodottak lakonikus rövidségével jellemzi egész életét, miközben bohém-kedvvel nyujtja nekünk a kezét:

– Én egy piszkos, kedves kis kölyök vagyok…

Nem jó vele sokáig beszélgetni és vitába elegyedni. Mi is már valósággal szaladunk. A szőr-lepedőn ül egy bőgő ember, Darwin

[1] kergette ebbe [sh.]

Koszt pub 2.indb 312 2025. 02. 21. 12:44:24

visszafejlődött majomembere, az ajtónál pedig egy siró férfi bucsuul reánk ölti a nyelvét. Futunk.

Megyünk vissza a bálterembe, ahol Karnevál még egyre bonyolitja össze a párokat a forró bálest szeszélyes, szines zürzavarában. A táncz már szabadabb, a gallérok össze vannak izzadva, a hangulat teljes. Az ember nézi a vig arczokat, a kifogástalanul lejtő lábakat, az elegáns tánczmozdulatokat és szinte kétségbeesik, mennyire mellékes szerve az embernek a fej. A bál hőse, az én szegény huszonnégyéves Pierrot-m még mindig nem fáradt el. Most kéri tánczra a halvány fekete leányt, akinek hajában oly szerelmesen himbálódzik a fehér rózsabimbó és boldogan száguldozik hiszterikus Pierette-jével. Egy ablaknál azután megállnak és együtt bámulják a szeles, barátságtalan égbolton elsuhanó különös holdat. Vajjon mire gondolhatnak? Nekem Verlaine verse zsong a fülemben, a haldokló Pierrot-ról, aki hosszu, halottszerü orral, szemfedőhöz hasonlatos ingben mosolyog a holdra, és megyek ki az éjszakába, nem tudok tovább itt maradni.

Megjelenés

K. D., *Őrültek Karneválja,* A Hét, XIX. évf. 9. sz., 1908. márc. 1., 138–139. Rovat: Saison. Dátum: febr. 28.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikket közölte a *Bajai Hírlap* 1909. február 21-ei számában, majd *Danse Macabre* címmel, apró változtatásokkal *Mécs* című, 1913-as kötetében s annak két további kiadásában (M1, 48–52; M2, 38–43; M3, 38–43).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

tabetikusok tipikus bicczenésével: a tábesz (a latin szó jelentése sorvadás, kórság) vagy hátgerincsorvadás *(tabes dorsalis)* a (kezeletlen) vérbaj (szifilisz) késői szövődménye. A gerincvelő betegsége, mely egyre súlyosabb mozgászavarokkal jár.

Lipótmezőre: 1868-ban nyitott meg a Budai Magyar Királyi Országos Tébolyda. A Hűvösvölgyben található telek Göbl Lipót tulajdona volt, róla kapta a terület a Leopoldfeld, azaz Lipótmező nevet. 1898-ban átnevezték Országos Elme- és Ideggyógyintézetre, végül Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet néven működött 2007-es bezárásáig.

lengyelke: vagy mazurka a 18. század végén Európa-szerte elterjedt háromnegyedes ritmusú társastánc

Koszt pub 2.indb 313 2025. 02. 21. 12:44:24

„colon des paralitiques”: vagyis a paralitikusok kolonja. A paralitikus/paralízises a valami oknál fogva (szélütés vagy annak idején vérbaj miatt) bénult betegeket jelöli. A kolon a francia négyes tánc térformát jelölő elnevezése.

„tsardache hystérique”: vagyis a hisztérikusok csárdása

„boston epileptique”: vagyis az epileptikusok bostonja. A boston lassú, a blues elemeit tartalmazó amerikai keringő.

Royal csillárai: A Royal Szállót, vagyis a Grand Hotel Royalt az 1896-os millenniumi kiállítás vendégeinek építették. A századforduló minden technikai és szállodaipari vívmányát fölhasználták, a cél a korban világszínvonalú, minden luxussal és kényelemmel berendezett épület létrehozása volt.

Dante pokolfeliratának: Babits Mihály először 1912-ben közölt *Pokol*-fordításának harmadik énekében: „Én rajtam jutsz a kínnal telt hazába, / én rajtam át oda, hol nincs vigasság, / rajtam a kárhozott nép városába. / Nagy Alkotóm vezette az igazság; / Isten Hatalma emelt égi kénnyel, / az ős Szeretet és a fő Okosság. / Én nem vagyok egykoru semmi lénnyel, / csupán örökkel; s én örökkön állok. / Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!”

infernójában: poklában

princz: (ném.) herceg

kotéria: (fr.) *coterie,* eredetileg társulat, társaság, kör

„Varázskeringő”: az *Ein Walzertraum* Oscar Straus operettje Leopold Jacobson és Felix Dörmann német librettójával. 1907-ben mutatták be, s már ekkor megjelent a Mérei Adolf által magyarra fordított dalbetétek kottafüzete Bárd Ferencz és Testvére kiadásában.

még a spanyol etiketten sem esik csorba: Spanyolországban a 16. században igen szigorú, a külsőségekhez mereven ragaszkodó etikett szabályozta az udvari viselkedést

cercle-t: (fr.) kört

Szent-Ilona szigetére deportált Napoleonnak: 1815-ben a brit kormány Szent Ilona szigetére száműzte Napóleont

terminus technicust: (lat.) fogalmat, szakkifejezést

battériák: tüzérségi ütegek

hogy megforditsuk a hires szólást – van benne őrültség: Shakespeare *Hamlet*jében Polonius mondja a címszereplő szavairól: „Őrült beszéd, őrült beszéd: de van benne rendszer.” (Arany János fordítása, II. felvonás, 2. szín.)

lakonikus: tömör, velős, szűkszavú

Darwin: Charles Robert Darwin (1809–1882) angol természettudós, a biológiai evolúció tanának kidolgozója. Leghíresebb munkája *A fajok eredete* (1859). Nagy vitákat váltottak ki tézisei, így az ember és a majom közös ősre való visszavezetésének elmélete is.

Pierrot […] Pierette: Pierrot a commedia dell’arte jellegzetes figurája, aki női ellentétével, Pierrette-tel egészült ki

Koszt pub 2.indb 314 2025. 02. 21. 12:44:24

Verlaine verse zsong a fülemben, a haldokló Pierrot-ról, aki hosszu, halottszerü orral, szemfedőhöz hasonlatos ingben mosolyog a holdra: Kosztolányi Verlaine *Pierrot* című versére utal, amelyet maga is átültetett magyarra (MK1, 147):

Nem az a régi holdfényes vitéz,
Ki a kapukba nevetett apánkra,
Halott a kedve s gyertyalángja már ma
Holdfénybe bújkál, vékony s halni kész.

A villám lobban és elül hamar,
Mint szemfedő rezeg sápadt kabátja
A hűvös szélben s a száját kitátja,
Mikor a féreg a húsába mar.

Mint nagy madarak röpte, inge újja
Suhog-suhog, ha szél néha fújja
S bolond jelére senkisem felel.

Lyukas szemébe foszfor lángja forr ma
És arcából, amit a lisztpor fed el,
Magasra tör hegyes, halotti orra.

Koszt pub 2.indb 315 2025. 02. 21. 12:44:24

87.

Ouverture.

Ma délután tintatartómba mosolygott a napsugár. Ez a fanyar, fekete leves, melybe máskor sötét és fejfájós álmaimat főzöm bele, egyszerre ragyogó tükörré simult, hogy Tavasz őnagysága nézdegélte benne kaczér és finom fejecskéjét és én ott, a kávéházi tintatartó napsugaras szélén rögtön fel is fedeztem e heti szezón-czikk egyetlen témáját. Szivárványszinünek láttam a tintát, mikor belevágtam tollamat a kalamárisba s kárörvendő boszuval gondoltam a többi czikkiróra, aki most télikabátban gyanutlanul nézi a kihült kályhát, mig én, szintén télikabátban, felcsapok mükedvelő levelibékának s megirom a kályha mellett az első tavaszi czikket.

De vajjon észrevetted-e, nyájas olvasó, hogy minden okosabb ok ellenére is szükségünk van egy ilyen levelibékára, aki először brekekézik a tavaszról? Sokszor már idő előtt melegedik ránk s mégsem veszszük észre. Mellénk ül kaczéran és forrón, mint egy láthatatlan utitárs s a hatodik vagy a hetedik érzékünk kell hozzá, hogy megsejtsük. Ugy este hét óra tájban, talán mikor éppen a közeli váltólejáratoktól savanyodik el kedvünk, botorkálunk haza a szürke, orgonaszagu esőben és anélkül, hogy tudnók, néhány bolondos, virgoncz esőcseppben meghalljuk először a tavasz muzsikáját. Nyomban azután el is felejtjük. Otthon az asztalunkon pár laza hóvirágban hagyja ott a tavasz a névjegyét. Ügyetlen, pisze, igénytelen virágok, léhák és vigak, mint a tavaszi nyakkendők, mintha a természetanyánk téli fagytól dermedt, virágkötéshez még ügyetlen keze férczelte volna össze vásári munkában, első virágnak, mutatóul. Muster ohne Wert. A buta kis virágot eldobod és észre sem veszed, hogy a tavasz lelkedbe lopta fütyörésző könnyelmüségét. Másnap már mámoros fejjel ébredsz és lábujjhegyen, dudorászva jársz az aszfalton. A fizetőpinczérnek rimes jambusokban felelsz és észreveszed, hogy a kálvintéri rendőr is érzeleg. Lapda puffan a Muzeum-kertben, meglátod az első piros

Koszt pub 2.indb 316 2025. 02. 21. 12:44:24

léggömböt, melyet fehér czérnaszálon tánczoltat a kék égbe egy vérszegény urigyerek és ugy találod, hogy az Arany-szobor is nyájasabb, mint máskor. Millió apró villamoscsengő ideges bizsergését hallod a levegőben, harsonák riadását, tüzoltótrombiták harsogását. Az ismeretlen vendég már öledbe ül, napsugár-fürtjeivel csiklandja arczodat és virágos, tapsoló kezeivel kaczagva fogja be szemedet, mint egy dévaj leány. A budapesti tavasz megérkezett.

A budapesti ember ilyenkor egy tavasziat kurjant és fizetés nélkül hagyja ott a kávéházat. Én is ezt akartam tenni, mikor egyik örök ellenségem, akit majdnem ugy gyülölök, mint jó barátaimat, hozzám sompolygott és elém tolta Brückner professzor meteorologico-astronomiai czikkét, melyben czinikusan és lelketlenül az évszakok lassu eltünéséről beszél. A professzor ur itt azt vitatja, hogy az európai klima ujabban periódikusan ingadozik ugy, hogy a melegség és a szárazság csak harminczéves turnusokban ejti utjába a vén Európát, ma pedig nyakig a hüvös és lucskos, tavasztalan időszakban vagyunk. Jöhet a meteorológiai márczius elseje, a csillagászati equinoctium, az elkényeztetett Tavasz primadonnáskodik és csak harmincz évi pihenő után jön vissza, akkor is fanyalogva, rövid vendégszereplésre. Akaszszuk szegre tavaszi lantunkat és verjük fejünket a falba, a Ver sacrum maga is fut a tavaszi versek és szezón-czikkek elől.

Ez a kijelentés azonban nem fagyasztotta be tavaszi kedvemet, sőt annál lelkesebben kiáltottam fel:

– Meghalt a tavasz, éljen a tavasz! Pokolba a romantikusok virágos ábrándjával, jöjjön a derék pénzügyi kikelet, a bankok és bankók tavasza. Ez pedig, uram, most minden jel szerint utban van, amiről a pénzügyi horizon legjelesebb meteorológusai tanuskodhatnak s ezért nem szabad rossz néven vennie, ha egy csikorgó, keserves tél után lirai elérzékenyültséggel köszöntöm a földből kicsirázó kék és piros hasu bankókat és kopár zsebünk kivirágzását. A télikabátunkkal együtt nyugodtan naftalinba tehetjük téli gondjainkat is. Igenis, én tintatartómat erre az uj tavaszra emelem.

Fejemet ropogós, tavaszi bankókkal koszoruztam meg s mármár ajkamhoz emeltem a serleget, mikor Mefisztófeleszem megszólalt:

Koszt pub 2.indb 317 2025. 02. 21. 12:44:24

– Ó, ön naivnál naivabb ifju, aki betümámorban beszél és keserü tintától rug be! Nem olvas ujságokat? Nem hallotta Éhtifusz mester ujabb viselt dolgait? A vállalatok recsegnek, fejünk alól a végrehajtó ránczigálja ki a párnánkat, a nyomor magasra rázza fekete lobogóját s ön mégis budapesti tavaszról lantol?

– Nem ért engem. Ilyenkor magamnak is, de másoknak is szükségünk van egy harsány torokra, mely elkiáltja, hogy vége a gondnak, kitavaszodik a mező és a pénztárczánk, minden másképpen lesz holnap és erre, ha nyakig is fuldoklunk a hóban és az adósságban, egyszerre rózsa nő a kedvünkből. Mert ha igaz a közmondás, hogy egy fecske nem csinál nyarat, az is bizonyos, hogy a tavaszt mindig ez az egy fecske csinálta. Egy embernek ki kell állnia a fórumra és hangos hazudozással odaszuggerálni a tavaszt. Ma is csak ez hiányzik még. Arczunkon a tél sárga redői, szánkban a gondok áporodott ize, egy kissé nevetnünk kellene, mérgesen és egészségesen, egy kissé a fejünk tetejére kellene állnunk, s nyomban a világ is megfordulna. Olvasta Darwint? Akkor tudja, hogy nemcsak a rosszkedvtől szomorodik el arczunk, hanem attól magától is szomoruak leszünk, ha bánatos arczot öltünk. Egy kis festett mosoly, kevés pirositó, kevés jóakarat kellene csak ahhoz, hogy boldogok legyünk és minden ölünkbe hullna. Átok pedig azokra, akik a harczsorban sóhajokkal, rémlátásokkal rontják a csatakedvet.

– Az ön jelszava tehát nem az, hogy „tavasz van", hanem „legyen tavasz".

– Valóban. Fantázia kellene hozzá. Hallott arról az elképzelt kétszáz tallérról, melyről Kant kimutatta, hogy épp annyira van, s egy századfillérrel sem kevesebb, mint a valóban létező? Nos, ez a kétszáz tallér hiányzik minden budapesti ember zsebéből. Én egyelőre ezzel a coup-val szanálnám a pénzügyi helyzetet, mig a jövendő vetései felzsendülnek.

Mefisztófeleszem kaczagott.

– Ó, hiába nevet, – szóltam ravaszul – én már többször kiteleltem ezzel a kétszáz tallérral, s nem egyszer festettem oda magam elé a rózsaszinü[1] tavaszt. Nem veszi észre, hogy a mi asztalunkhoz,

[1] elé rózsaszinü [sh.]

Koszt pub 2.indb 318 2025. 02. 21. 12:44:24

amig beszéltem, már is letelepedett a napsugaras és ibolyacsokros vendég? Künn a villamosok már tavasziasan csengetnek, az a lány valóságos tavaszi ritmusban harangoz a kalapskatulyával, s a kávéházi vendég nem fizet. Ez a budapesti tavasz legkétségtelenebb jele…

A nagy üvegtáblán át ezalatt csakugyan benyult az első tavaszi napsugár, s lassan kicsiklandozta kezemből a tollszárat. Félrecsapott kalappal, könnyü kedvvel vágtam neki a tavaszodó kőházaknak. A fizetésről természetesen elfeledkeztem. Kárpótlásul a tálcza szélén borravalóul otthagytam mind a kétszáz elképzelt tallért, összes vagyonomat.

Megjelenés

Lehotai, *Ouverture,* A Hét, XIX. évf. 11. sz., 1908. márc. 15., 170–171. Rovat: Saison. Dátum: márcz. 13. A rovaton belül Kosztolányi írása az I., míg a Vulpes [Kálnoki Izidor] aláírással jegyzett a II. számú cikk.

Megjegyzések

Réz Pál feltételezése szerint az *Ouverture*-ről esik szó Kosztolányi Jász Dezsőnek március végén küldött levelében, amelyben rokonán keresztül kéri szabadkai szerelmét, Lányi Heddát, aki nemrégiben Budapestre látogatott, „s amerre járt, aranyos uszályt hagyott maga után, mint a hajó a vízen", hogy „olvassa el a küldött tárcát" (KDLN 150–151, 890). Kosztolányi a cikk egyes részeinek némileg átdolgozott változtát *Pesti tavasz* címmel közölte *Tinta* című kötetében (T, 156).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

szezón-czikk: utalás *A Hét* folyóirat *Saison* című rovatára, amelybe Kosztolányi a szóban forgó cikket is írta

kalamárisba: tintatartóba

felcsapok mükedvelő levelibékának: utalás a hiedelemre, mely szerint a levelibéka hangja, illetve mozgása az időjárás változásáról ad hírt

Muster ohne Wert: (ném.) minta érték nélkül

Brückner professzor meteorologico-astronomiai czikkét, melyben czinikusan és lelketlenül az évszakok lassu eltünéséről beszél: Eduard Brückner (1862–1927) német geográfus, meteorológus, glaciológus és klímakutató. A szóban forgó cikk valószínűleg az *In wie weit ist das heutige Klima konstant? (Meddig állandó a jelen éghajlata?)* című 1889-es munkán alapszik. A *Természettudományi Közlemények* 1907. június 10-ei számának Róna Zsigmond által jegyzett, *Az éghajlat változásai* című kis közleményében az olvasható, hogy újabban magukra vonták a szakma figyelmét Brückner professzor megfigyelései a harmincöt

Koszt pub 2.indb 319 2025. 02. 21. 12:44:24

éves periódusokban történő éghajlat-ingadozásról. Elmélete, amely szerint száraz és meleg, illetve nedves és hűvös időszakok váltják egymást, az éghajlattal kapcsolatos más észleleteivel együtt 1908-ra már nem csak a szakmai közönség számára volt ismeretes.

equinoctium: (lat.) *aequinoctium,* nap-éj egyenlőség

Ver sacrum: (lat.) szent tavasz; a bécsi szecesszió hivatalos folyóirata, mely 1898 és 1903 között jelent meg

kék és piros hasu bankókat: a korban a korona bankjegyei közül kék volt az ötvenes, az ezres, és piros a húszkoronás

naftalinba: a naftalin jellegzetes szagú, fehér kristályokat alkotó, szilárd szénhidrogén, amelyet molyirtóként, az éppen nem szezonális ruhák védelmére használnak

Mefisztófeleszem: az ördög neve Goethe *Faust* című drámájában

Éhtifusz mester ujabb viselt dolgait: az éhtifuszról először járványként cikkezett a *Pesti Napló* 1908. február 25-én, *Éhtífusz Budapesten* címmel. A rá következő cikkekből kiderül, hogy a tiszti főorvos nem értett egyet a betegség járványként való megnevezésével, mert elmondása szerint csak szórványos esetekről lehetett beszélni, továbbá a betegség csak nagy nyomorban, éhínségben élő emberek körében ütötte föl a fejét. A *Pesti Napló* némileg visszakozott, de szkeptikus maradt a betegség szórványosságát s a város lakosságára való veszélytelenségét illetően.

Olvasta Darwint? Akkor tudja, hogy nemcsak a rosszkedvtől szomorodik el arczunk, hanem attól magától is szomoruak leszünk, ha bánatos arczot öltünk: Charles Darwin 1872-ben publikálta hosszabb munkáját *Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése* címmel, amelyben megállapítja: „Még az érzelem színlelése is könnyen kiváltja az érzelmet bennünk." (Darwin 1963, 283.)

Hallott arról az elképzelt kétszáz tallérról, melyről Kant kimutatta, hogy épp annyira van, s egy századfillérrel sem kevesebb, mint a valóban létező: Immanuel Kant (1724–1804) német filozófus. Kosztolányi már 1904-es, barátainak írt leveleiben emlegeti, 1905. július 29-ei, Babitsnak küldött levelében pedig egyenesen úgy fogalmaz: „ovatosan [!] olvasgatom Kantot, kiben nagy gyönyörűségem telik" (KDL1, 389), majd 1906. február 19-ei levelében is arról számol be barátjának, hogy *A tiszta ész kritikáját* olvassa, amelyre eredeti német címén utal (KDL1, 441). Kosztolányi megjegyzése minden bizonnyal ennek a műnek a következő passzusára vonatkozik: „a valóságos semmi többet nem tartalmaz, mint a pusztán lehetséges. Száz valóságos tallérban egy krajcárral sincs több, mint száz lehetséges tallérban." (Kant 2018, 485.)

coup-val: (fr.) hittel

Koszt pub 2.indb 320 2025. 02. 21. 12:44:24

88.

„A dollárkirálynő” a Király-Szinházban.

Két német operett-iparos talált egy egészen sovány kis témát, amely nem is éppen uj a nap alatt, azt a közgazdasági tényt tudniillik, hogy az európai arisztokráczia ujabb időben lényegesen érdeklődik az amerikai milliárdos-kisasszonyok iránt. Ehhez a talált gombhoz a két német, *Willner* és *Grünbaum* egy operett-öltönyt szabott, amely azonban olyan, mintha kissé öreg primadonnákra szabták volna, mert tulságosan – vatta-teremtette. A jószándéknak az utja ugyanis itt csupa vattával van kibélelve, amire a szinházi habitüék hamarosan rá fognak jönni. Cselekményről beszélni ugyan egy operettnél kissé idejétmult dolog, de hogy ennyire semmi se legyen egy lengő kosztüm mögött, az operett-nyelven szólva is – shocking. A német librettisták általában is tériszonyban szenvednek, de itt ez a tér két és fél óra terjedelmü. Egyetlen ötlet-fácska, egyetlen poétikus kis virág sem népesiti be ezt a teret, amelyen végül a két amerikai kisasszony a két európai mágnás felesége lesz. Semmi, de semmi sincs ebben a darabban egyéb, mint két nagy bomba, amelyek azonban a világért sem robbannak fel és két nagy szivar, amelyek olyan szomoruan égnek, mintha Veszta-lángok volnának. Ehhez a közgazdasági esethez *Fall* Leó irt zenét, egy kissé hangos, angolos muzsikát, amely azonban nem tagadja meg a saját fajtáját sem, mert olyan könnyü, elmés és raffinált valczerek is vannak benne, amelyeket nemsokára nemcsak az utczákon, de a kabaret-zongorákon is hallani fogunk. Valóban csak ez a melódikus, kissé tulontul is muzsikás volta mentheti a szövegirók tévedését, no meg az, hogy az öltöny a szó legszorosabb értelmében testhez álló. *Petrás* Sári, *Ötvös* Gitta, *Németh, Csapó, Örley* Flóra és *Raskó* játszszák benne a főszerepeket sok igyekezettel és kevés humorral. Az angolos szabásu német kosztümöt Faragó Jenő forditotta ki magyarra.

Koszt pub 2.indb 321 2025. 02. 21. 12:44:24

Megjelenés

Lehotai, *„A dollárkirálynő" a Király-Szinházban,* A Hét, XIX. évf. 12. sz., 1908. márc. 22., 189. Rovat: Szinház. Dátum: márcz. 20. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a B–n. [Nádai Pál] és a Lehotai aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Willner és Grünbaum: Alfred Maria Willner (1859–1929) osztrák író, filozófus, muzikológus, zeneszerző és szövegíró; Fritz Grünbaum (1880–1941) osztrák kabarészereplő, operett- és dalszerző

habitüék: törzsvendégek, rendszeres látogatók

shocking: (ang.) sokkoló

librettisták: szövegkönyvírók

Veszta-lángok: a Vesta-szüzek Vesta istennő papnői voltak az ókori Rómában. A szüzek feladata volt a szent tűz fenntartása, a Palladium (Pallasz Athéné szent képe) őrzése és az előírt áldozatok bemutatása. Ha a szent tűz kialudt, korbácsütésekkel büntették a feladatát elhanyagoló Vesta-szüzet. Ha valamelyik Vesta-szűzről bebizonyosodott, hogy szüzességi fogadalmát megszegte, élve eltemették.

Fall Leó: Leo Fall (1873–1925) osztrák zeneszerző

Petrás Sári: Petrass Sári (1888–1930) színésznő, 1907-től 1910-ig Beöthy László színházainak volt a tagja

Ötvös Gitta: színésznő, 1907–1908-ban a Népszínház–Vígopera, 1908–1909-ben a Király Színház tagja volt

Németh: Németh József (1854–1916) színész, színigazgató, a Népszínház komikusa és operetténekese. 1904-től egy évtizedig volt a Király Színház tagja.

Csapó: Csapó Jenő (1881–1914) jogot végzett, majd a Király Színházban debütált színészként, s szerződést is kapott. Később Kolozsvárott is játszott, majd bevonult, s az első világháborúban elesett.

Örley Flóra: (1861–?) operettprimadonna, 1905-től a Magyar és Király Színház szerződtette

Raskó: Raskó Géza (1870–?) színész, énekes (bariton), 1893–1908 között rövid megszakítással a Népszínház–Vígopera tagja volt, 1908-tól 1933-ig a Magyar és a Király Színháznál volt szerződésben

Faragó Jenő: (1872–1940) magyar újságíró, író, műfordító

Koszt pub 2.indb 322 2025. 02. 21. 12:44:24

88b.

[Ifj. Hegedüs Sándor és Verő György darabjai]

Ma a szinpadon szeretjük a rejtelmeset. Egymásután három oly franczia darabot adtak most elő Párisban, ahol állatok szerepelnek, misztikus varjak kárognak és rejtélyes kakasok kukorékolnak kifogástalan jambusokban. Titokzatos kék fény rezeg a Magyar Szinházban is ifj. *Hegedüs* Sándor drámája alkalmából, hideg kék fénypamacsok csapódnak a szereplők verejtékező homlokára, kék és fantasztikus hangulatok terjeszkednek a szinpadon, mig az ember a nézőtéren óráját nézi s arról gondolkozik a világ legjózanabb kedélyével, miért nem esik rá csak egy sugárpászma is abból a misztikus fényforrásból? Az első felvonás közepén hosszu papi tógában egy nyurga és csontosujju ismeretlen lép be a szinpadra, aki kis kellemetlenkedés után le is veti inkognitóját és mint a Lelkiismeret mutatkozik be a hősnek. Tudnunk kell, hogy a hős, az agyafurt, kemény örmény milliomos röviddel ezelőtt halálba kergette barátját, bár annak idején szép csendesen elvétette vele a szeretőjét s közben is okosan kihasználta arra, hogy aranyszekerét tovább tolja. A dráma fantasztikus páravilága ismerős előttünk s idegrendszerünk jól be van rendezve a váratlan vendégek érkezéséhez, akik mint modern deus ex machinák érdekes kavarodást teremtenek a szinpadon; ifj. *Hegedüs* Sándor ötletét is ujnak, életrevalónak tartjuk. Kár, hogy ezt a jobb sorsra érdemes ötletet egy lanyha drámává rontotta. Mert mihelyt a Lelkiismeret leveti álarczát, minden egyszerre utszéli allegóriává sekélyesedik, a fantasztikusnak elkeresztelt dráma pedig a középkori moralitások és misztériumok szinvonalára sülyed. Az irónak megtetszik az ötlet, jobban, mint ahogy kellene. Igy történik, hogy a keszeg ur s vele együtt a dráma is, rögtön elveszti érdekességét, mihelyt a drámairó melléje áll és bántó, iskolásan pontos párhuzamot von közte és lelki küzdelmeket mozgató eszmei jelentősége között. A Lelkiismeret mindenütt nyomunkban van, törvényt ül felettünk,

Koszt pub 2.indb 323 2025. 02. 21. 12:44:24

elnöke a lelkiismereti törvényszéknek, s vagy megkegyelmez, vagy elitél bennünket. Ily részletességgel csak az allegóriairók irnak. Ez az az öreg hiba, amely megbénitotta ifj. *Hegedüs* Sándor darabját. Paragrafusokba szedte a titokzatosságot, ahelyett, hogy értő kézzel szimbólikusan mosta volna el, mint E. T. A. Hoffmann és Thomas Mann[1] szokta, vagy Wells példáján teljesen fantasztikussá torzitotta volna. A darab fáradtan imbolyog a vége felé. Kit érdekel a küzdelem? A hős a porban vergődik, mint egy féreg. Ki ir egy féregről drámát? Hiába vezeti a lelkiismereti törvényszék elé, ahol mosolyfakasztó vontatott formalitások közt vallatják a vádlottat, hiába küldi üldözési mániával elmegyógyintézetbe, a lelkiismeret rabja szánalmasan inaktiv és olykor – sokszor – untató is. Kiszaladt alólunk a valóság talaja, a szereplők légüres térben mozognak és hápognak, hápog a szerző és hápogunk mi is, akik olykor kopoltyukkal is tudunk lélegzeni, ha Maeterlinck ragad fel fantasztikus, ritkalevegőjü ormaira. *Törzs* Jenő azonban sokat megment a darabból és *Réthey* diszkrét játéka egészen elfogadtatja a szimpátikus alapötletet. *A rab* után Verő György *Leánynéző* czimü egyfelvonásosát adják, mely ujra megnyugtat bennünket, hogy a népszinmünek nevezett leányzó nem halt meg, csak aluszik. *Verő* György nem sikertelenül költögette, mert ujra megjelent a szinpadon a nép egyszerü gyermekeinek bokrétás, tulipiros és tájszólásos jókedve. Le kell azonban irnom, hogy ezuttal minden hajmeresztőbb izléstelenség és sulyosabb müvészet nélkül vonulnak fel a jó öreg müparasztok. Szivből kedvelem ezeket az ódon naptárból kivágott figurákat, mert csak meg kell vakarnom paraszti dolmányukat, hogy kibujjon alóla az uri szmoking.

Megjelenés

Lehotai, [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 12. sz., 1908. márc. 22., 189–190. Rovat: Szinház. Dátum: márcz. 20. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a B–n. [Nádai Pál] és a Lehotai aláírással jegyzett ismertetőknek. A cikk csillaggal elválasztva, önálló cím nélkül követi *„A dollárkirálynő" a Király-Szinházban* feliratú kritikát.

[1] Menu [sh.]

Koszt pub 2.indb 324 2025. 02. 21. 12:44:24

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Egymásután három oly franczia darabot adtak most elő Párisban, ahol állatok szerepelnek: lásd a 104. szöveget

ifj. Hegedüs Sándor drámája: (1875–1953) magyar író, Hegedüs Sándor politikus fia. Darabja, melyről Kosztolányi ír, *A rab* című háromfelvonásos, „fantasztikus" dráma.

deus ex machinák: (lat.) Isten a gépből; az isteni közbeavatkozás eseménye, itt fantasztikusként ható drámai megoldásokra utal

középkori moralitások és misztériumok: a moralitás allegorikus szereplőket felvonultató vallásos színjáték, míg a liturgikus drámákból a késő középkorban kialakult misztériumjáték a Bibliából, néha apokrif evangéliumokból merített jeleneteket dolgozott fel

Wells: Herbert George Wells (1866–1946) angol író, a fantasztikus irodalom ismert művelője

Réthey: Réthey Lajos (1860–1940) színész, 1906-tól volt a Magyar Színház tagja

Verő György: Verő egy másik darabjáról lásd a 17. szöveget

Koszt pub 2.indb 325 2025. 02. 21. 12:44:24

89.

Bojer.

Ennél az öt betünél többet alig tudok róla. Bojer Jánosnak hivják, norvég, fiatal és regényeket ir, de az, aki nem kilószámra méri az irókat, már most is megsejti, hogy ez az öt betü, mely nevét rakja ki, egykor fogalommá csontosodik és az irodalmi világpiaczon drága értékként fog forogni. Ez az izmos, tengerész-szemü norvég egy regényt irt, amit egy fürge olasz rögtön leforditott a maga déli, csilingelő nyelvére – Un cuore ferito a czime – s ezzel átadta a világnak. Nekem pedig egy halhatatlan asszonyportrét szolgáltatott, Aas Reginàét, melyet mohón raktároztam el a Bovaryné, Grandet Eugenia és Karenin Anna képei mellé.

Valaki észrevette egyszer, hogy az asszonyok nem látják magukat, csak a férfiak tükrében. Mindig egy igazi férfinak kellett megérkeznie, hogy valami ujat tudjunk meg a nőről, mert a nőirók, még a legnagyobbak is, Ada Negri, Annie Vivanti és Serao Matild, etikett-kérdésnek tartják az irást s a tollukat oly kaczér pose-zal forgatják, mintha állandóan tükör előtt ülnének és félszemükkel belésanditanának. Nem akarják letörülni magukról a pirositót? Nem akarnak, vagy nem tudnak őszintén gyónni, nyers vallomást tenni, hogy mi van bennük, a szfinkszekben, amikben nincs semmi titokzatosság? Vagy nem érzik önmagukat?

Bizonyára itt van a nyitja, mért nem tud a nő-iró önportrét rajzolni. Csak mi ismerhetjük őket, csak bennünk tükröződhetik szépségük, bünük, szenvedélyük, nagyságuk és kicsiségük s én hiszem, hogy maga ez a szó: asszony nem jelent egyebet, csak azt, hogy kicsoda a nő a férfinak s hogyan látja, érzi és szereti őt. Markos, marczona és vad férfiak vezették be az irodalomba a halhatatlan nőket. Flaubert, aki tagbaszakadt és durva volt, mint egy ökrös gazda, Balzac, a paraszt Tolsztoj és – tegyük hozzá – Bojer.

Ez a világosfejü norvég nem holmi olcsó és pikáns parfümöt locsol hősnője ruhájára, nem is koszoruzza meg az idillek mezei

Koszt pub 2.indb 326 2025. 02. 21. 12:44:24

virágával. Egyszerüen egy leányt rajzol, egy anyát, akinél asszonyabb asszonyt még senki sem festett, egyben jóságosnak, kegyetlennek, isteninek és állatinak, öntudatlannak és ravasznak, önzetlennek és sunyinak tüntetve fel őt. Bojer nem a szokott hetératipusu nőn rágódik tehát, akin annyi modern iró koptatta el már tollát és életét, hanem arra ad feleletet, amire eddig még nem mondott kádencziát regényiró, micsoda titkos komponensekből tevődik össze az anyai szeretet nagyszerü, brutális és misztikus eredője? Egy anyát látunk, egy igénytelen nagyságot, egy buta nagy szivet hallunk dobogni, amely oly óriási, hogy gondolkozni is tud és ösztönös ügyességével, az örök nőiesség millió furfangjával mindenkin felülkerekedik.

A szülészeti klinika 47-es számu betegjének, Aas Reginának gyermekét egy gazdag vagyonos család örökbe fogadja. A szerencsétlen szegény leányban csak később ébred fel az anya. Lélekzetállító harczokon, sötét, földalatti aknautakon siet a gyermekéhez és nem találja sehol. Belebetegszik az anyai szeretetbe, hátgerincze meggörbed, arcza elfonnyad és mi ijedve látjuk, hogy ez a senkileány a hajszában egy fejjel megnő. Kicsoda ez a leány? Alattomos utakon egy vén svéd milliomoshoz férkőzik, elveteti magát vele s hideg fővel, okos anyai gonoszsággal lassu tüzön öli meg a nyügös férjet, hogy a vagyonával szabadon kutathassa fel gyermekét. Egyre nő. Bün-e, amit tesz? Nem törődik vele. Küzd, mint egy heroikus anyagalamb s turbékoló csőrével halálra sebzi a vén vércsét. Azután csapzottan, letörve látjuk vénülő arczát robogó villámvonatok ablakából, tengeri hajók lámpásánál, ismeretlen puszták vörhenyes alkonyi világitásánál, amint vérző lábakkal lihegve fut a gyermeke után és aczélosan, bután, vakul, esztelenül rohan az ismeretlen czél felé. A férfi már ezerszer megpuhult volna, ezerszer letette volna a fegyvert, Aas Regina azonban nő, anya, neki nem lehet megalkudnia. A kocsi az ismeretlen szálloda elé gördül, hogy Aas Reginát tovább vigye czéltalan utján. Ez a történet utolsó akkordja.

Szeretem ezt a sötét, norvég regényt, merész eredetiségét, furcsa clair-obscurejét. Valami különös levegő lengi körül, valami bevégzettség és bezártság van benne, egy külön földterület, egy egész világ. Bojer a mai vánnyadt, beteges európai literaturában

Koszt pub 2.indb 327 2025. 02. 21. 12:44:24

a nőgyülölők émelyitő hóbortja és a romantikusok könyes hárfafutamai után egy uj, komolyan és sokáig zengő hangot üt meg a nőről s bennünket egy sohasem látott interieurbe vezet. Ugy érzem, mintha egy bezárt szobába lépnék, ahol az anyai tej enyhe illata s a vér nyers szaga olvad egybe.

Megjelenés

K. D., *Bojer,* A Hét, XIX. évf. 12. sz., 1908. márc. 22., 191. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Oggi névaláírással, *Egy norvég regényről* címmel közölte az *Élet* 1910. május 29-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bojer Jánosnak: Johan Bojer (1872–1959) népszerű norvég regény- és drámaíró

egy regényt irt, amit egy fürge olasz rögtön leforditott […] Un cuore ferito a czime: Bojer szó szerint *Egy sebzett szív* című regényét Giulia Peyretti fordította le olaszra

Bovaryné, Grandet Eugenia és Karenin Anna: Flaubert, Balzac és Tolsztoj regényeinek címszereplői

Valaki észrevette egyszer, hogy az asszonyok nem látják magukat, csak a férfiak tükrében: Kosztolányi föltehetőleg Heine következő gondolatára céloz: „O die Weiber! […] Wenn sie schreiben, haben sie ein Auge auf das Papier und das andre auf einen Mann gerichtet, und dieses gilt von allen Schriftstellerinnen, mit Ausnahme der Gräfin Hahn-Hahn, die nur ein Auge hat. […] die Frauen […] schreiben immer für oder gegen einen einzigen Mann, oder besser gesagt, wegen eines einzigen Mannes." (Heine 1854, 20–21. „Ó, a nők! […] Amikor írnak, egyik szemük a papíron van, a másik pedig egy férfin, és ez minden írónőre igaz, kivéve Hahn-Hahn grófnőt, akinek csak egy szeme van. […] a nők […] mindig egyetlen férfiért vagy egyetlen férfi ellen, vagy inkább egyetlen férfi miatt írnak.")

Serao Matild: Matilde Serao (1856–1927) görög születésű olasz újságíró és regényíró, a ma is létező *Il Mattino* nápolyi folyóirat alapítója és kiadója

hetératipusu: örömlányféle

kádenciát: eredetileg zenei fogalom, jelentése zárlat, befejezés

clair-obscurejét: a (fr.) *clair obscure* az olasz *chiaroscuro* megfelelője, amely a fényviszonyok és hatásuk ábrázolását jelenti a festészetben. A reneszánsz idején figyeltek fel az árnyék térképző hatására. A chiaroscuro első mesterei Leonardo da Vinci, Caravaggio, Georges de La Tour és Rembrandt voltak.

Koszt pub 2.indb 328 2025. 02. 21. 12:44:24

90.

Az ihletről.

Ma, ha a birálók valamilyen költeményt meg akarnak dicsérni, azt mondják, hogy az irója a benne megirt érzelmeket és gondolatokat valósággal átélte.

A multkor győződtem meg e konvencionális, önképzőköri frázis teljes valótlanságáról.

Meglátogattam a szülőházamat, a hol nyolc évig éltem egyfolytában. S a mint néztem a régi háztetőt, a sárgatéglás udvart, a pincegádort, melynek hajlata egykor az Ararat bércének tetszett nekem, egészen visszaszálltam a gyermekkor távolságába. Beleerőszakoltam magamat s újra visszatértek azok az érzelmek, melyek egy évtized előtt dobogtatták a szivemet. S mennyi kincset találtam benne, mennyi izzó, szikrázó és kápráztató érzelmet. Nincs az a boszorkányos Ephrain Mikhael, Henri Regnier, Jean-Arthur Rimbaud, ki különb érzelem-árnyalatokat tud produkálni. Mily mélyen éreztem egykor; hogy fogtam föl a nap keltét, az esthajnalt! Milyen egyszerüen s mily – kifejezhetetlenül!

Láttam, hogy az érzelmem mélysége a kifejezés által csekélyedett. Akkor mindent finomabban éreztem át mint most; akkor nem volt előttem probléma, pusztán a szennytől tisztult jelenségek valóságuk szűzi pőreségében. Akkor átéltem mindent. Az esti csillag izzón vágta szivembe fényes nyilait s nem gondoltam másra, mint erre. Ma jelzőket, metaforákat formálok a fejemben ilyenkor s az én vén tentatartóm[1] jelenik meg képzeletemben. A gondolatot, az érzelmet izzé-porrá zuzom s a kifejezhetőt[2] szoborba öntöm; a többit, jóllehet aranypor, mint használhatatlant, elvetem.

Sajnálandó-e, hogy az emberi szellem csak igy tud alkotni: nagy kérdés. Sokan Mallarméval azt mondják, hogy ez a mi kudarcunk.

[1] tentatartom [sh.]
[2] kifejeztetőt [sh.]

Koszt pub 2.indb 329 2025. 02. 21. 12:44:24

Én a dekadensekkel ellentétben szeretném azt állítani, hogy a szellem legnagyobb diadala. Azok a csipkefinom érzelmek, melyek gyerekkorunkban dühös hullámcsapással ostromolják szivünket, elvesztek; az ihlet által kiselejtezett, érthető gondolataink azonban megmaradtak.

E gondolat kapcsán azután eszembe jutott, hogy azt a hangulatot, melyet ott szülőházam udvarán éreztem, egykoron, mikor épen távol voltam s legkevésbé sem engedtem magamat át a visszaemlékezésnek, sikerülten kifejeztem. A nagy érzelem ólomsulylyal kapaszkodik belénk s megakadályozza lelkünk szárnyalását. Az igazi ihlet mindég távol visz tőle, hogy elvonatkoztathassuk magunkat a tárgyaktól; nem subjektivvé tesz – mint a hogy ma legtöbben hiszik – hanem objectivvé. Az ihletet technikai dispositiónak nevezem.

Nincs értelme tehát annak, hogy egy ily helyzetet elszalasztunk, mert kicsinyesnek látszik, vagy mert mélyebben a dolog szivébe akarunk hatolni. Egy üres piperkőc éles megjegyzése, egy csekély semmiség, egy pillanatnyi pénzzavar az érzékeny költő lelkében sokszor a világmegvetés és a lét fájdalmának oly tökéletes kifejezését idézi föl, hogy azok, a kik igazán szenvednek és nyomorognak, közel sem tudják magukat úgy megértetni, mint ő. Ha szenvedünk, hallgat a lant. Mi természetesebb, minthogy épen életkedvünk pillanataiban énekeljük meg szenvedéseinket és halálvágyunkat? Hisz már ahhoz is, hogy tollat fogjunk a kezünkbe bizonyos életkedv kell! Az ihlet nagyon távol áll attól az érzelemtől, a melynek kifejezésére serkent. A költőnek azonban minden önanalizist elvetve, hallgatni kell rá.

A szó, mely erre inti, az égből jön!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Az ihletről,* Politikai Hetiszemle, XV. évf. 6. sz., 1908. márc. 22., 11–13.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát Oggi névaláírással, *Az ihlet pszichológiája. Jegyzetek egy iró naplójából* címmel közölte az *Élet* 1909. augusztus 1-jei számában.

Koszt pub 2.indb 330 2025. 02. 21. 12:44:24

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Aratat bércének: utalás az Ararát-hegyre

pincegádort: pincelejáratot

Ephrain Mikhael: Éphraïm-Georges Michel (1866–1890) francia szimbolista költő

Henri Regnier: Henri-François-Joseph de Régnier (1864–1936) francia szimbolista költő. Kosztolányi *Nocturne* címmel fordította egy versét (MK1, 156).

Jean-Arthur Rimbaud: Jean Nicolas Arthur Rimbaud (1854–1891) francia szimbolista költő. Kosztolányi két versét *A völgyben egy katona alszik,* illetve *A kenyér-lesők* címmel fordította magyarra (MK1, 115–117).

Mallarméval: Stéphane Mallarmé, eredeti nevén Étienne Mallarmé (1842–1898) francia költő, kritikus. Kosztolányi 1904-es levelében mint „üres" dekadenst bírálja (KDL1, 150), de később másként ítél felőle, gyakorta idézi (vö. Szegedy-Maszák 2010, 28). Figyelemre méltó például, hogy egy 1929. július 24-ei keltezésű, Füst Milánnak írt levelében az Ady-vita kapcsán nyilatkozó Móricz kijelentéseire indulatosan reagálva Kosztolányi részben épp e költő nevével érzékelteti Móricz – és Ady – világirodalmi tájékozottságának szűkösségét: „Én nem sajnálom őt [ti. Móriczot], hogy nem tudja kívülről Mallarmét és Browningot, mint én." (KDLN, 581.)

dekadensekkel: a 19. század végén a dekadenseknek nevezett alkotók öntörvényűnek tekintették a művészetet és az irodalmat, így fordulva szembe a modern világ általuk kisszerűnek tartott értékeivel, és a hanyatlást mint a haladással ellentétes eszmét éltették. Verlaine követői nevezték magukat *décadents*-nak, Mallarmé tanítványai, Jean Moréas vezetésével 1885-ben különböztették meg tőlük a szimbolistákat. Kosztolányi kezdetben kifejezetten „mint a modern dekadens iskola elveinek hirdetője" nevezi meg magát (KDL1, 85; továbbá Csáth 2013, 480). 1904 augusztusában Babits Mihálynak írt levelében ugyanakkor már a következőképp nyilatkozik: „A dekadensek tehát azon […] embereim közé tartoznak, a kiket lelkem mélyéből gyűlölök. Az urakat in corpore vetem meg csak ugyan, de szenvedélyesen, úgy hogy mindegyiknek jut dühömből egy emberséges porció. Még a nagy Beaudelairenak is, a ki költő-óriás és unicum, még Jean Richepin-nek is, a kit újabban olvastam, s a ki bizonyos tekintetben felül áll eszményképén, – nem is beszélve az üres Mallarméról, s a nyavalyás Verlaineről. Pokolba velök! Elrontják az ember szép-érzékét, megfeketitik a világnézletét egy francia rim miatt; mert ők a disznóságokon kívül főleg a rimeket szeretik. […] Ezt a nézet változásomat azért közlöm önnel, minthogy jó részt dekadens hajlamúnak ismert s nem szeretném, ha később félreértések merülnének fel közöttünk." (KDL1, 150.) A dekadensekről lásd még Kosztolányi 1904-es, illetve részben 1906-os cikkét: KDP1/2. és 113.

Koszt pub 2.indb 331 2025. 02. 21. 12:44:24

91.

Strindberg.

Csak Strindberg és nem Strindberg Ágoston, a világhires svéd iró. Egy fogalommá emelkedett, hatalmas emberről szólok, aki majdnem összes lelki szépségét, energiáját lassan-lassan tetté váltotta a papiron. Érzem, hogy nem is szabad részleteznem ennek a hideg, szoborarcu bölcsnek munkásságát s ebben a pillanatban igyekszem elfelejteni mindazt, amit tőle és róla olvastam, hogy egy benyomás ihletében idézzem föl alakját, ide az iróasztalom elé és megértessem másokkal is, mi az, mikor ebbe a felemás, kapkodó, korcsmákban és kávéházakban rohadó generációba véletlenül beleszakad egy hidegfejü és forró tüzü ember goethei vonásokkal, mindenkinél lázasabb modern érzésekkel s már ötven éves korában megépiti gondolatvilágának templomát és maga teszi rá a koronázó kupolát. Azok, akik ma „modern"-eknek nevezik magukat, mert tudatlanok, üresek és gerinctelenek, haragszanak erre a germán tökélyü óriásra, a tudósra, aki költő, a költőre, aki tudós. Mert kétségtelen, benne az irónak egy eddig teljesen ismeretlen tipusa érkezett meg tökéletesen, ragyogó, sulyos fegyverzetben, perzselő harckedvvel. Állitani, tenni és küzdeni jött ő az elposványosodott tétlenség és az ásitó, tunya álmosság után s becsületet szerezni a már majdnem csődbe jutott modern litteraturának, amely előtte csak bájos és nagyszerü részleteket látott az életből egy szük kis csövön, a kávéházi absinthe szalmaszálán át s tág perspektivákig, *az egész életet átfogó egyetemességig* emelkedni sohasem volt képes. Vajjon mit látott a nagyszerüen sokféle életből akár Verlaine is? Szines árnyakat, elsuhanó mozgófényképeket. Strindberg azonban az egész életet látja. Szivében dobog a világ. Meg kellett születnie ennek az egészséges óriásnak a kákabélü, saját romlásán szenvelgő, önfertőző poézis után, ujjongó pozitivizmusának bele kellett kacagnia a nyavalygások és a pityergők nyafogó koncertjébe, amely az élet tagadásából kultuszt csinált és

Koszt pub 2.indb 332 2025. 02. 21. 12:44:24

szentté avatta az impotenciát. Üde látvány nézni ezt a tökéletes, kőből faragott fejet. A sok sóhaj és hiábavaló nyögdécselés után ugy hat reánk az ő hangja, mint egy egészséges haragos kacaj.

Dühöngő alkotókedv: ez Strindberg. Düh és harag van minden irásában, a düh és harag alkoholistája ő. Az élet legközvetlenebb hatásai reázáporoznak s vas-gerinccel áll a kopogó jégesőben. Szinte azt szeretném irni, hogy nem az ihlet, hanem a tajtékzó indulat adja kezébe a tollat. Alakjai annyira lázas életet élnek, mintha mindig magukon kivül lennének és mámorban beszélnének. A legkülönösebb ragadja meg, mert benne összesürüsitve és kihegyezve találja az élet egész tartalmát a köznapisággal a vontatottan haladó, figyelemre sem méltó egyszerüvel együtt. A *Szeimumban* egy vad afrikai nőt látunk, aki a vörös homokfergetegben dühöngve itatja a haldokló európaival a korsó forró fövényét. Ez a kócos haju, erős, ravasz és kegyetlen furia a strindbergi nő. Nem jó és nem rossz, nem erkölcsös és nem erkölcstelen, hanem nő, egy egészen külön lény, aki a fondor ötletek vékony selyemszálaival kötözi össze a férfit, a gyámoltalan, szüz, izmos óriást és öl azért, mert a természete a rontás s a vérben nem lát egyebet, mint egy piros és meleg folyadékot, amelyet nézni jó. Ez a gondolat valósággal kényszerképzetként ül Strindbergen s sokszor már valóban mi is hajlandók lennénk hinni ellenségeinek, akik maniákusnak tartják, ha nem tudnók, hogy az Észak ragadozó amazonjai ott fönn tényleg minő harcos szerepet játszanak nemcsak társadalmi, hanem politikai tereken is és hogy Strindberg mennyit szenvedett a nők és kivált házassága miatt. Nem őrültségről van tehát szó ott, mikor Strindberg azt hirdeti, hogy a nő rossz és javithatatlan, voltaképp nem tesz egyebet, mint Weiningernek, a német filozofusnak bölcseleti igazságait szépirodalmi értékekre váltja. A szem jól lát, csak a tükör torzit, amelyen keresztül szemléli a jelenségeket. Valóban pedig Strindberg imádja az asszonyt. Soha iró még annyi asszonyportrét nem rajzolt mint ő. A csunya, vénülő kékharisnyás leány, a ragyogó, gonosz bestia, az anya, aki szövetkezik leányaival, hogy bosszut álljon az apán, a feleség, aki székhez köti és kényszerzubbonyba dugatja a férjét, mind egészen uj

Koszt pub 2.indb 333 2025. 02. 21. 12:44:24

tipus, strindbergi fogalom. A századforduló[1] három nagy regényén: *A vörös szobán, A gót szobán* s a *Fekete zászlókon* és a drámák, a novellák egész során át végigvonul ez a különös asszonygyülölet. Strindberg mindenütt megszimatolja a mai házasság végleges csődjét és letépi a baldachin függönyét.

Ezeken a szük hasábokon még csak megsejtetni sem tudom, hogy kicsoda ő a mai[2] irodalomnak. A történelmi fölfogást, a legigazabbat, az egyedüli igazit ő penditette meg apró elbeszéléseiben és svéd drámáiban, ahol a királyok egy ingre vetkezetten, borotválatlanul, korona nélkül, emberi gyarlóságukban lépnek elénk.

Mestere a versnek, a regénynek, a drámának. Kémiai, történetfilozófiai, *pszichopatológiai* tudásával a legalaposabb német professzorokat is zavarba hozná. Egy szertelen, tobzódó erő, maga a forradalom. Egy költő, aki igazán a jelenben él. Egy ember, aki mindent lát, a zseni, a „tiszta világszem". Látja ezt a gerinctelen századot is összes förtelmeivel, kis és nagy panamáival és megsejti a jövendőt, amely piros lángokban erjed, fő és forrong. Emlékezünk a „Julia kisasszony" utolsó jelenetére? A grófleány, sápadt, pusztulásnak indult arisztokraták gyermeke elcsábitja Jeant, az erős, okos és kiváló urasági inast, aki ma még alul van és semmi, de holnap már minden lehet. A gyönge leány bukásában mintha egy vértelen, rothadó osztály temetkeznék el. Az élet a markos szolgáé, aki kegyetlen hidegvérrel nyujtja át a kisasszonynak a borotváját, hogy finom, uri nyakát elmesse vele.

Ez a szöveg, dal nélkül.

De ha értjük a jelenét, halljuk a dalt is, az indulót, a mi dalunkat.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Strindberg,* Népszava, XXXVI. évf. 83. sz., 1908. ápr. 5., Olvasótár: A Népszava Melléklete, 2–4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

absinthe: az abszint nagy alkoholtartalmú égetett szesz, melyben fehér ürömfű, ánizs, római édeskömény van; színe általában zöld, ritkábban színtelen

kákabélü: gyönge gyomrú, beteges

[1] századofrduló [sh.]
[2] ő mai [sh.]

Koszt pub 2.indb 334 2025. 02. 21. 12:44:24

Szeimumban: a *Számum* Strindberg 1889-es regénye. Első magyar fordítása 1911-ben jelent meg Gömöri Jenő átültetésében.

Weiningernek, a német filozofusnak bölcseleti igazságait szépirodalmi értékekre váltja: Strindberg és Weininger nőgyűlöletének összekapcsolásáról lásd az 58. szöveget

A vörös szobán: Strindberg 1879-ben írt, első nagy irodalmi sikerét hozó regénye

A gót szobán: helyesen *A gót szobák,* Strindberg 1904-es regénye

Fekete zászlókon: 1907-es regénye, melyről lásd a 75. szöveget

Kémiai, történetfilozófiai, pszichopatológiai tudásával: Strindberg Stockholmban kémiai tanulmányokat is folytatott, *A pszichogyilkosságról* című esszéjében pedig a Nancy Iskola pszichológiai elméleteire is reflektált, amely szorgalmazta a hipnózis alkalmazását. Történetfilozófiai problémák iránti érdeklődését elsősorban történeti drámái, regényei, novellái jelzik, ehhez kapcsolódóan lásd Kosztolányi *Modern történelmi nézőpont* című 1906-os írását (KDP1/128.).

„Julia kisasszony": Strindberg naturalista színdarabja, melyet 1906-ban mutattak be

Koszt pub 2.indb 335 2025. 02. 21. 12:44:24

92.

A csizma és a király.

A csizmáról és a királyról szól az ének, furcsa, didergő, hátborzongató ének, sirató ének, amely éppen a te lantodra termett, oh keserü Carlyle, históriai nagyszerüségek és kisszerüségek epés és kaczagó krónikása! Kaminskinek hivják azt a férfiut, különben derék csizmadia, aki most a szerb konzul ellen keresetet inditott egy pár diszcsizma miatt. Ezt a diszcsizmát Sándor királynak formálta remekbe, mikor a mokány szerb legény lakodalmas kedvben készült a nászára. Álmodtátok-e, ropogós, tükrös csizmák, sarkantyupengés zenéjénél, hogy egyszer a konaki véres éjen remegő, izgatott kapkodással nyulnak majd értetek a királyi kezek? Hittétek-e, hogy rövid idő multán lekerültök erről a szép napfényes földről egy nyirkos kriptába, hogy a király hideg, szederjes lábait védjétek a férgek, pondrók, döglegyek falánksága ellen? Dehogy hittétek. De sejtettétek-e, hogy egyszer előáll majd Kaminski mester, a köpczös lengyel csizmadia, aki a sirgödör mellett széles szájjal követeli járandóságát? A tragédia után komédia jön, nemcsak Shakespeare-nél, hanem az életben is. És a szerb kormány elküldi a csizmadiát, azt mondván, hogy sem a királyról, sem a csizmáról nem akar tudni. A csizmáról nem vitatkozik, de a királyhoz semmi köze. Mondom, Carlyle szive, tüdeje és torka kellene ide, hogy elüvöltse, milyen nevettetően szomoru és halálosan kaczagtató az, mikor a királyt tuléli egy pár diszcsizma…

Megjelenés

D, *A csizma és a király,* A Hét, XIX. évf. 14. sz., 1908. ápr. 5., 219. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sándor királynak: I. Sándor Obrenović (1876–1903) szerb király 1889-től a haláláig

Koszt pub 2.indb 336 2025. 02. 21. 12:44:24

a konaki véres éjen: utalás I. Sándor erőszakos halálára, melynek során oroszbarát szerb tisztek törtek be a belgrádi fejedelmi lakosztályba (a konakba), és a menekülni próbáló uralkodót, valamint hitvesét meggyilkolták

Koszt pub 2.indb 337 2025. 02. 21. 12:44:24

93.

A Hau-pör finaléja.

Ujra elrendelték a Hau-pör revizióját, ez egyszer azonban nem a magas törvényszék, hanem ott fenn, vagy ott lenn, ahol végzetünk szálait bogozzák. Hau Károly meg fog halni. A tárgyalásba beleszól a sápadt és sovány főbiró, minden akta legfőbb intézője: a Tuberkulózis. Az orvosok alig adnak neki pár hetet s Hau Károly örökre szabad lesz. Koporsójába azonban bezárják a mai igazságszolgáltatás legnagyobb[1] problémáját is, azt a kulcsot, mely felnyitja Hau egyéniségét. Kicsoda ez az ember? Bizonyára maga sem tudja egészen. Zseni, orgyilkos, tudós, színész, vagy őrült? Homlokán a huszadik század uj emberének tudása, erkölcs-megvetése és diadalmas energiája lángol. Háta mögött pedig egy rejtélyes nőalak áll, a vörös Olga. Sápadva nézünk most érdekes profiljára, mely mintha Nietzscheére is emlékeztetne olykor és ugy érezzük, Hau Károly boldog. Sirba viszi jelleme titkát, élete aranykulcsát, anélkül, hogy egyéniségébe kapczáskodtak volna és el kellett volna adnia, értékre váltani, megmásitani, mint annyiunknak, akik itt tusakszunk és belőle élünk. Ugy hal meg, hogy nem mondja ki az utolsó szót. Mikor a Hau-pör revizióját elrendelték, néhányan már remegtünk, hátha egy pillanatban vallomásra nyilik a szája s kilép az illuzió érdekes ködéből pőrén, ványadtan és fakón, oly lelki habitusban, mint a század többi emberei. De nem! Most már a halál áll háta mögé. Befejezi a pört. Szeretetteljesen beburkolja fekete köpenyébe és szólni akaró ajkára rányomja hideg, fagyasztó pecsétjét…

[1] legnagyobbb [sh.]

Koszt pub 2.indb 338 2025. 02. 21. 12:44:24

Megjelenés

D, *A Hau-pör fináléja,* A Hét, XIX. évf. 14. sz., 1908. ápr. 5., 220. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Hau-pör: Hau Károly (Karl Hau) Londonban élő német ügyvédet azzal vádolták, hogy 1906-ban Baden-Badenben megölte anyósát. Az elhúzódó perben az áldozat lánya, Molitor Olga is gyanúsítottá vált. *A Hau-pör titka* címmel Ady Endre is írt róla a *Budapesti Napló*ban, 1907 júliusában (Ady 1968, 279–280).

Koszt pub 2.indb 339 2025. 02. 21. 12:44:24

94.

„A föld meg a város”.

Teleszórják arczomat virággal, csupa szagos és szines, kék, fehér, feketepiros rózsával, hogy szinte fulladozom alatta. Szemkápráztató szineket látok és hangokat hallok, dallamosan előrekigyózó verssorok hizelegnek fülemnek. Dutka Ákos kétségtelenül ügyes artista. Lantját, ha kell, ecsettel és zeneszerszámmal toldja meg. Szinesen vibráló szavak önmagáért való zenéjétől, tökéletes szómuzsikától, verssorok zengő tüzjátékától ittasodik meg. Akarja a zenét. Benne van abban az uj áramlatban, amely a zene és a poézis közeli atyafisága révén harczot üzen minden bárgyu és lapos prózaiságnak és Verlaine-nel együtt hirdeti: „de la musique avant toute chose”, a zene, a beszéd titkos lüktetésü muzsikája mindenekelőtt való.

Ennyi bizonyos. Dutka Ákos betéve tudja a mai költészet kis és nagy kátéját. Ámde mindjárt le kell irnom, hogy ritkán tévesztett meg valakit annyira az uj papok igéje, mint őt, aki a zene keresésében mérges és lápos bozótokba tévelyedik s tarka külsőségekért feláldozza a vers daloló lelkét, a gondolatot. Nem csoda, ha ezek után állandóan ismételnie kell önmagát s szük skáláján szomoruan setteng az egyhanguság, a modorrá savanyitott modernség ásitó géniusza. Szavai levegőben lengenek, nincs semmi sem mögöttük. Aki statisztikus, megolvashatja, hányszor fordul elő nála a „szomoru” szó és szomoruan mosolyoghat rajta. Mintha lombokat látnék, afféle báltermi ékességeket, melyeknek nincs gyökerük, mintha virágok illata bóditana, melyeknek mesterséges tüllszirmára a gyógyszerész üvegéből permetezték a mező-szagot hazudó parfümöt. Ebből áll az ő modernsége.

Néha, mikor elfelejti a kis és nagy kátét, a revüket és főleg azt a poétát, akinek szemmelláthatólag nyomában jár, félöntudatlanságban, álom és való közt ringatózva sikerül egy-egy igaz hangot

Koszt pub 2.indb 340 2025. 02. 21. 12:44:24

megütnie önmagáról is, tud egy csipkefinom, boszorkányos[1] hangulatot lerögziteni. Bánt ugyan, hogy a Szajna partján termett ő is s az uj idők „szomoru" uj dalaival akar betörni és csak a könyvespolczra kell felnyulnom, hogy ráolvassam egy másik poéta nevét; Dutka Ákos azonban ezek ellenére is annyit és oly izléssel ád magából, hogy bün lenne mosolyogni bombázó, hangzatos szavain és szalónkabátos, de telivér magyarságán. A názáreti éjszakák, ha egytől-egyig Benzmann szinrakására is emlékeztetnek, lágyak és finomak s rögtön elárulják a formamüvészt. Pár képe, pár ujveretü sora, trouvaille-ja és mindig őrködő izlése egy igazi poétát sejtetnek, aki már utban van, de még ma nem érkezett meg.

Dutka Ákos egykor, ha legyüri majd eredendő vétkeit és megtanul gazdálkodni a szavakkal, arra lesz hivatva, hogy a legfinomabb, selyemlágy és párakönnyü érzések csipkeverője legyen. Ma azonban még bántó szimbólumként hat reám, hogy verseskönyve czimét is macskakörmök közé rakja…

Megjelenés

K. D., *„A föld meg a város",* A Hét, XIX. évf. 14. sz., 1908. ápr. 5., 223. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dutka Ákos: (1881–1972) magyar költő, újságíró. *A föld meg a város* 1908-ban megjelent második verseskötete. Kosztolányi – Dutka Ákossal, Ady Endrével, Juhász Gyulával vagy Babits Mihállyal ellentétben – nem szerepelt az ugyanebben az évben megjelent *A Holnap* című nagyváradi antológiában (erről lásd Veres 2012, 40–41). Kosztolányi kritikája Ady túlzott hatására célozva lényegében művészi önállótlansággal vádolja a verseskötet szerzőjét, ami minden bizonnyal érzékenyen érintette Dutkát. Erre enged következtetni egy 1910-re datált Kosztolányi-levélben (KDLN, 211–212) a „köztünk lévő feszültség" föloldódására való utalás: „amit két húszéves gyerek követett el, mi nem lehetünk felelősek. Én azóta megváltoztam. A poézisem is megváltozott. Ön is más lett. A kritikája is más lett. […] Harcok és háborúk után tehát fogadja a kezemet és a szívemet." Kapcsolatuk tehát nem szakadt meg véglegesen, Kosztolányi az *Élet*nél, a *Világ*nál is helyezett el Dutka-verseket (KDLN, 212, 255). 1929-ben Kosztolányi Ady-vitacikkére azonban *„A Meztelen király" apró szentjei. Hozzászólás az Ady-revízióhoz* címmel válaszolt Dutka, teljességgel elmarasztalva Kosztolányit (Veres 2012, 179–182).

[1] beszorkányos [sh.]

Koszt pub 2.indb 341 2025. 02. 21. 12:44:24

Verlaine-nel együtt hirdeti: „de la musique avant toute chose", a zene, a beszéd titkos lüktetésü muzsikája mindenekelőtt való: az idézet Paul Verlaine *Art poétique* című versének első sora; a költeményt Kosztolányi később *Költészettan* címmel fordította le (IK I., 536–537), ahol a következőképp hangzik az idézett sor: „Zenét minékünk, csak zenét".

a Szajna partján termett ő is s az uj idők „szomoru" uj dalaival akar betörni: utalás Ady *A Szajna partján* című versére, valamint a *Góg és Magóg fia vagyok én* második versszakának zárósoraira

Benzmann: Hans Benzmann (1869–1926) német költő. Kosztolányi 1904-ben írt az általa összeállított modern német líraantológiáról (KDP1/2.), valamint lefordította *A kánai menyegző* és a *Jön a halál…* című verseit (MK1, 379–381).

trouvaille-ja: (fr.) leleménye

Koszt pub 2.indb 342 2025. 02. 21. 12:44:24

95.

Pater Lucifer.

Esőtelen augusztusi délután a lombardiai sikságon lankadtan ügetett vonatommal egy kehes kis olasz mozdony. Sárga melegség fátyola borult reánk. Alélt agygyal, fáradtan alvó szemekkel néztem a poros mezőket, a szikkadt kék égboltot és a nyári lángoktól pirosra mart gyepet, ahol lihegve, tobzódva, ujjongó tulságban virágzott az élet. Pufók, kövér sárgadinnyék aludtak a forró homokban, karvastagságu indák kusztak és a vékony venyigékben lángolva forrt az olasz bor czukros tüze. Mintha egy más világba röpitett volna a vonat, egyszerre megcsapott a buja olasz atmoszféra. A termékenység nagyszerü álmát aludta a természet. Virágzott a föld, az ég, a levegő, virágokat hajtott, serkedt és fakadt még a kő és a kopár karó is, minden, ameddig a szem ellátott egy harsogó szin-orgiába olvadt. Mi pedig rohantunk a sárga, forró, virágos pokolba, szemünkben a szinek rikitó villódzásával, szájunkban az édesség émelyitő izével, előre a parázna termékenység és a rothadás gazdag hazájába, ahol a bőség, a töppedt felbomlás, a förtelem és a szépség csókolkozik egymással, – álmosan, pihegve száguldtunk be Olaszország szivébe.

Ez a kép elevenedik fel bennem és ebbe a keretbe akarom berámázni don Rivát, a milanói törvényszék sötét vádlottját. Hogy jobban megértsük egymást, olvasóm, nevezzük őt mindjárt a nevén, pater Lucifernek. Ne fázzunk a romantikától és a bántó szin-tulságtól, don Rivát, a milanói Consolata-kisdedóvó lelkészét e milieu illeti meg. Mert kétségtelen, hogy ez a szikár olasz pap minden fekélyes undoksága mellett is romantikus alak és büne, anélkül hogy megbocsátást, vagy megértést kérne, regényessé magasodik.

Álljon tehát előttünk Lucifer atya feketén, élesen az olasz ég lángoló hátterében! Ne engedjük, hogy sunyin szemére huzza szemüvegét, mint a milanói tárgyaláskor, mikor szembesitették siró öt éves áldozataival. Nézzünk vele farkasszemet. Egy

Koszt pub 2.indb 343 2025. 02. 21. 12:44:24

titokzatos és rettenetes embert látunk s mielőtt végighallgatnók a vádat és józanul a serpenyőbe vetnők itéletünket, összeszoritja szivünket a bün regényes iszonyata. Ugy teszünk, akárcsak az olasz esküdtek, akik a terhelő tanuk kihallgatásánál befogták fülüket és lázongva kérték az elnököt, hogy forraszsza torkukra a szót. Ne tovább.

Hiába beszélnek a paragrafusok és a jogorvoslást igérő birák, mi is ezt kiáltjuk. Vannak bünök, melyek annyira szörnyüségesek és meseszerüen irtózatosak, hogy el sem birják a hideg latolgatást. Futunk és láttukra ájulás környékez, mint azokat a különös betegeket, akik egy csepp vértől is elalélnak. Éjszakai lidércznyomásokhoz, a félébrenlét förtelmes látomásaihoz hasonlitanak ezek a bünök, nem tudjuk, hogy álmok-e vagy valóságok, mert nem is annyira agyunkat, mint inkább vérünkben alvó emberiességünket lázitják fel. A milanói pör is ilyen. Ki tud itt itélni? Reátekintünk a ketreczben ülő sápadt vádlottra, az apró leánykák sebes, tályogos ajkára és már kimondtuk az itéletet.

Pater Lucifer pedig földreszegzett szemmel, keresztbefont karokkal áll a tárgyalási terem közepén. Némán, ravaszdian mosolyog ellenzőnek használt jó vastag szemüvege alól, mint maga a testté vált középkor. A misztikusok, alkimisták, az egyházatyák beszélnek izgatott szaggatottsággal suttogva oly bünökről, mint aminő don Riváé és csak az apokalipszis tud homályos, képes beszédjével közelférkőzni fekete titkához. A középkorban érezzük magunkat, a boszorkánypörök, ördögüzések és istenitéletek korában s szinte csodálkozunk, hogy a tárgyalás egy tágas milanói teremben játszódik le higgadt birák, zöldposztós asztalok előtt és nem hüvelykszoritóval, spanyolcsizmával a kinzókamrában. Pater Lucifer elhiteti velünk, hogy van boszorkánymester s a boszorkánymestereket meg kell égetni. Kenetes, szemérmes modora tömjénes bün. Sanda nézése fortélyos álszenteskedés. Puha beszéde czukros méreg. Most már megértjük, mért hallgatott reá a kis Brambilla, a szép Filomena a kertben azon a fojtó őszi estén, melynek emlékére orditva takarják el a leánykák orczájukat kék intézeti köténykéjükbe. Lucifer atya az ördöggel czimborált, akinek szombat esténként tilos órákban bizonyára parázna szertartásokkal és bünös imákkal hizelkedett.

Koszt pub 2.indb 344 2025. 02. 21. 12:44:24

Vén középkori krónikák titkos lapjain olvasunk ilyesmikről. Ezekről a titkolódzó, selypegő, kenetteljes paterekről, akik szüntelenül keresztet hánynak és szivökre szoritják kezöket, mikor beszélnek. Félig talán mese, félig valóság, hogy a reájuk bizott szentségekkel trágár játékot üznek s olvasóikat az ördög oltára előtt pörgetik, istentelen litániákat és átkokat mormolva. Sötétek, szótalanok és fanatikusok ezek a papok. A fekete misék kancsal fénye villog zavaros szemükben. Mozdulatuk lágy, kissé félénk és asszonyos s a szentelt vizet piperkőczként használják kendőzőszernek. Ódon szemináriumok és klastromok könyvtáraiban furcsa ábrák, óriási üvegkorongok és érczhengerek előtt kuksolnak s csak olyankor bujnak ki odvaikból, ha megjelenik a tarjagos égen a vékony holdsarló. Akkor is lábujjhegyen járnak és lesütött szemmel beszélnek. Mosolyra torzult ajkukon pedig állandóan ott remeg a guny és a titokzatosság kérdőjele…

Ime mesék hig ködébe botorkál a megbicsaklott logika és a fantázia szárnyas mankóját veszi segitségül! A törvénykönyvben nincs magyarázat erre a bünre. Don Rivához képest Aretino nem elég frivol, Baudelaire és Wedekind naiv iskolásfiu, Leo Taxil leleplezése és Stecchetti „volume segreto"-ja egyszerüen leányoknak való szüzi olvasmány. Csak Dante tud ily szörnyüséget festeni – képzeletből. A tárgyalások pedig azt igazolják, hogy ez a minden képzeletet tulliczitáló iszonyuság való. Pater Lucifer, kinek kézfogása már maga a ragály, lelki igazgatója lett egy kisdedóvónak és ördögi szuggesztióval minden vádat elnémitott. Még a tárgyalási teremben is eczetes, fanyar mosolyra csucsorodik a szája s az apró leányok kővé dermedten, az iszonyattól fehér ajkakkal néznek reá, mig Fumigalli nővér kezeit tördelve zokog, és a szó torkukon akad.

De a krónika rovója szeretné már letenni a pontot. Nem beszélhet nyiltan, hisz még a milanói elnök is bezáratta a tárgyalási terem ajtait és csak ugy ujságirók előtt négyszemközt merte vallatóra fogni a kénkőszagu Lucifer atyát. Csak egy hurt üt meg dühösen és izgatottan, inkább ököllel, mint ujjal, hogy tovább rezegjen másokban is egy hangulata és igazsága. Csak egy képet akar még vázolni, amint képmutató müvészetének utolsó megfeszitésével felháborodik a vádakon s a magasra rázott karokkal, lengő reverendával kiáltja a padlat felé, hogy nincs Isten. Azután

Koszt pub 2.indb 345 2025. 02. 21. 12:44:25

kissé megcsodálja még ezt a pokoli patert és bucsut vesz tőle. Mert feje nagyon energikus és karakteres s a gerincze vas. Annak idején öntudatosan kuszott előre szük vakondokjáratain és szentbeszédeken, szombati gyónásokon annyira másokba tudta csepegtetni lelki mérgét, hogy még megalázottan, idegeskedve a vádlottak padján sem vesztette el szuggesztiv erejét. A kis áldozatok nem mernek elé lépni és eltakarják szemüket, mikor szemébe köpik iszonyu vádjukat. Még mindig imponál. A rendőrségnek kellett beavatkoznia, hogy az igazság egészen napfényre kerüljön. Csakugyan a pokollal kellett felvennie a harczot.

A pokol, a középkori[1] sátánimádás és a bujaságig virágzó szines olasz érzékiség teremtménye don Riva. Halványkék fényben látom őt, középkori vagyok magam is, ha reágondolok. A középkort is ily bünök, ily förtelmek, ily emberek idézték elő. És egy cseppet sem csodálkoznám, ha a fanatikus olasz nép most lázongva vonná kinpadra a pap képében földre szállott ördögöt s azután lassu tüzön piritaná meg. Minden boszorkánypörnek meg volt a maga lélektannal ma is nehezen magyarázható titokzatos oka. Valami babonás rejtély tüzelt a szemben, valami ragyogó sikosság fehérlett a nő fehér rózsánál is fehérebb testén, ami oly csábító és földöntuli volt, hogy szinte bünnek tetszett. Többnyire ilyen gyönyörü, hisztérikus és elmebajos nők sültek meg a boszorkányégető üstökben. Ez a milanói pör is feltétlenül istenitéletté fajult volna, ha véletlenül a XI. században játszódik le. Ma azonban csak az undor fojtogatja torkunkat. Egy hangulatban érezzük vissza a multat. Eltakarjuk a szemünket s szeretnénk a törvénykönyveket eldobva lángoló, kegyetlen itéletet diktálni és irigykedve gondoljuk el, mily könnyü dolga volt bölcs Kálmán királynak, aki már a XI. században érczhatározottsággal törvénybe iratta: *De strigis vers, quae non sunt…*

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Pater Lucifer,* A Hét, XIX. évf. 15. sz., 1908. ápr. 12., 230–231. Rovat: Krónika II. Dátum: ápr. 10.

[1] középkori [sh.]

Koszt pub 2.indb 346 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk elejének némileg átdolgozott változatát *Sárga, fojtó délután* címmel közölte *Tinta* című kötetében (T, 107; tévesen 1901-es keltezéssel).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

don Rivát: számos lap, így például a *Pesti Napló* 1908. április 14-ei száma is beszámolt a botrányos esetről, illetve az ítéletről *A milánói gyermekrontók*ról című kishírében

hüvelykszoritóval, spanyolcsizmával: középkori kínzóeszközök

olvasóikat: rózsafüzéreiket

fekete misék: fekete mágiát űző, ártó szándékú szertartások

klastromok: zárdák

Leo Taxil leleplezése: Léo Taxil, eredeti nevén Marie Joseph Gabriel Antoine Jogand-Pagès (1854–1907) francia antiklerikális író, újságíró, aki arról vált nevezetessé, hogy rászedte a pápát és a francia főpapokat

Stecchetti „volume segreto"-ja: (ol.) titkos kötet; Kosztolányi minden bizonnyal Stecchetti 1887-es, *Il Libro dei colori. Segreti del secolo xv. (Színek könyve. A 15. század titkai)* című művére utal

bölcs Kálmán királynak, aki már a XI. században érczhatározottsággal törvénybe iratta: De strigis vers, quae non sunt…: Könyves Kálmán (1074–1116) 1095-től haláláig magyar király. Az első törvénykönyvében szereplő kitétel helyesen: „De strigis vero quae non sunt, nulla questio fiat", azaz „a boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmi emlékezet ne legyen".

Koszt pub 2.indb 347 2025. 02. 21. 12:44:25

96.

A sakk.

Sakkmesterek verekszenek most egymással Bécsben az internaczionális sakktornán. Már közel két hete bámulják a sakktáblák sárguló és feketülő tarkaságát mereven, hidegen, hipnotikus nyugalomban. Tele vannak a lapok sakkhirekkel, a sakkozók meghitten zárt körében feszült izgatottság rezeg s esténként, ha találkoznak egymással, halkan és bizalmasan kérdezgetik, mi hir a harczmezőn? Ilyenkor, azt hiszem, még Mucsa, Mezőlaborcz és Karaszentjenő is megmozdul. A mucsai sakkbáb megérzi, hogy távol Bécsben folyik a csendes fekete-sárga háboru a király ellen és a királyért. A vidéki kávéházak tintapecsétes zöld tarisznyájából pedig előkerülnek a buksi figurák, a jegyző ur meg a szolgabiró szépen odatelepszik a felpattogzott sakktábla mellé és megkezdődik a párti. Valami nagyszerüen demokratikusat és internaczionálisat látok ebben a pillanatban a sakkban. Kétezer év előtt is igy meredt erre a deszkára egy szikár arab, mint most a mucsai biró ur véraláfutott szeme és a király, a futó, a pion mindig ugyanabban a kosztümben van, akár egy otromba, zsiros kéz fogja, akár Rubinstein és Maróczy csal ki belőlük finom gondolatzenét. A sors kajánságát látom ezekben a szótalan egyenruhás figurákban. Morphi megőrül miattuk, a sakkmester legjobb esetben neuraszténiát kap, a mucsai biró pedig disznópaprikás és rámpás után hozatja maga elé a sakkot – szódabikarbona helyett emésztőszernek. A bábok azonban némák. De azért csak sakkozz tovább, boldog Mucsa, a te pártodon van az igazság, aki nem veszed komolyan a játékot. Csak előre, csak csipj minél több figurát. És ha kiütik királyod, sohase zavartasd magad, hanem fütyülj a konvenczióra és játszszál tovább, mint eddig. Valósitsd meg legalább a sakktáblán a respublikát…

Koszt pub 2.indb 348 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *A sakk,* A Hét, XIX. évf. 15. sz., 1908. ápr. 12., 236. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Bécsben az internaczionális sakktornán: hagyományos bécsi sakkverseny, amelyet először 1873-ban rendeztek meg

buksi: (itt) idomtalan

pion: (fr.) a sakkban a gyalog elnevezése

Rubinstein: Akiba Kiwelowicz Rubinstein (1880–1961) lengyel sakknagymester

Maróczy: Maróczy Géza (1870–1951) magyar mérnök, sakknagymester, sakkolimpiai bajnok

neuraszténiát: ideggyengeséget

rámpás: vagy másodbor: már kiforrt, de még zavaros bor

Koszt pub 2.indb 349 2025. 02. 21. 12:44:25

97.

A genfi börtön őrültje.

A genfi börtön mélységéből egy hir jut el hozzánk: Luccheni megőrült. A hir azt jelenti, hogy az orvosok most állapitották meg rajta az őrültséget. Mi már tudtuk azon a rettenetes őszön, mikor tőrével véres utat nyitott Erzsébet királyné szivén. Most elérte a legszomorubb végzet, ami embert érhet, a paralitikus élőhalottak bamba, tétlen, fejlógasztó tunyasága. És nem gyülöljük Lucchenit, mert Luccheni már nincs. Egy kicsit el is gondolkozunk. Szánalom lopódzik be szivünkbe. Sokról, nagyon sokról beszél nekünk ez a hir, kietlen börtönéjszakákról, sovány rabkosztról, mogorva őrök zord ökléről, öntépő vádaskodásról és álmatlan álmokról. Vagy talán nem is a sanyaru rabsor háboritotta meg, hanem egy szenvedő asszony utolsó pillantása, mely esdeklő és szemrehányó volt, mint a haldokló galamb fáradt nézése. Vajjon az orvosnak van igaza, vagy a pszichológusnak? Vajjon csakugyan börtönbe kellett vetni az olasz fenevadat, vagy jobb lett volna mindjárt a kórházba küldeni, hogy ott pusztuljon el lángoló betegsége tüzében? Ki tudja?…

Megjelenés

D, *A genfi börtön őrültje,* A Hét, XIX. évf. 15. sz., 1908. ápr. 12., 236. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Erzsébet királyné: (1837–1898) Wittelsbach-házból származó bajor hercegnő, I. Ferenc Józseffel kötött házassága után osztrák császárné és cseh, majd magyar királyné

Luccheni: Luigi Lucheni (1873–1910) olasz anarchista, Erzsébet császárné és királyné gyilkosa

paralitikus: bénult (szellemileg, lelkileg)

Koszt pub 2.indb 350 2025. 02. 21. 12:44:25

98.

A sacerdos.

Kell nekünk elfáradt, ideges fővárosiaknak a nagyhét hangulata, amint illatos czigarettánkon az a pár csepp ópium, amivel olykor elzsongitjuk fájó idegeinket. Prohászka Ottokár, aki nemcsak nagy pap, de modern ember is, tudta ezt és illatot, ópiumot hozott a szegény, hitetlen Budapest nagyhetére. Ilyenkor szeretünk álmodozni. Feldult fekete oltárok előtt, rügyező, vidéki temetőkben, rozzant fakeresztek, halvány eső-mosott szentképek között. Fekete fátyolon keresztül nézzük a parázsló tavaszt. A tavaszi szimfóniába mindig belezeng ez a gyászos hang. Igy történik, hogy egy alkonyaton megszököl a jour-ról és elmégysz az egyetemi templomba, hogy a székesfehérvári püspöktől a legtisztább vallásos hangulatok sokszorosan desztillált italát vegyed és némán, hivően, igénytelenül átengedd[1] magadat, mint annyi sok ezer, a szószékről hangzó igéknek. A templom sötét. Egy árva, vékony gyertyácska világitja csak meg a sacerdos kemény arczélét. Egy prédikátor áll ott czifra, tulzsufolt, aranyczirádás barok-szószéken. A barokpap, aki kicsit poéta, kicsit szinész, kicsit tudós, kicsit próféta is s Krisztust Nietzschével, Tolsztojjal, Haeckellel emliti együtt. Illik hozzá a tipikus barok-templom, ezek az aranyos templomékességek, amelyekről nem tudni biztosan, angyalok-e vagy pajkos ámorkák, ez a vakbuzgókból, fáradt napszámosokból, borotvált kulturemberekből álló szedett-vedett közönség, amely tolong, nyugtalankodik és lelkesedik, mint a deczemberi vigszinházi premiéreken. Csak ő nyugodt. Szavai komolyan zengenek a sötét templomban. Most mereven feszül a szószékhez, mint egy hajóskapitány, majd kitárja karjait, leszegzi fejét, szinte az arczod fölé hajol, szinte a szemedbe mered s ugy érzed, mindez kell, mindez uj tartalmat ad eleven, uj-veretü szavainak. Az ős-kereszténység

[1] átenged [sh.]

Koszt pub 2.indb 351 2025. 02. 21. 12:44:25

ódon hangulatait iszod magadba. És ha térded nem is hajlik meg, lelked odarogy a templom hideg kövére. A tolongásban egy ájult embert visznek ki. Savonarola népes prédikációi jutnak eszedbe. Igazán századokkal kell előresietned, mikor később kilépsz a templomküszöbön és bánt a csilingelő villamos, az automobil, mely közönyösen pöfékeli a levegőbe kék benzinfellegeit…

Megjelenés

D, *A sacerdos,* A Hét, XIX. évf. 16. sz., 1908. ápr. 19., 257. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

sacerdos: (lat.) pap

Prohászka Ottokár: (1858–1927) székesfehérvári püspök, katolikus egyházi író, a magyar kereszténységszocializmus jelentős képviselője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Kosztolányi 1925-ben levelet intézett hozzá, amelyben interjút kért tőle: „Tíz portrét – szellemi arcképet – óhajtok rajzolni arról a tíz emberről, ki a mai Magyarországot jelenti szememben, s egy negyedórás párbeszéd során bemutatom őket az olvasóközönségnek." (KDLN, 509.) Réz Pál jegyzete szerint „Prohászka Ottokár 1925. május 26-i levelében betegségére hivatkozva kitért a beszélgetés elől" (KDLN, 974).

illatot, ópiumot hozott a szegény, hitetlen Budapest nagyhetére: a székesfehérvári püspök a húsvéti ünnepkörre való felkészülésként, a nagyhetet megelőzően április 6. és 11. között tartott konferenciabeszédeket este fél hétkor, az egyetemi templomban. Az elmélkedéseket a Szent István Társulat 1908-ban kőnyomatos füzetben is megjelentette.

Haeckellel: Ernst Heinrich Philipp August Haeckel (1834–1919) német zoológus és filozófus. Ismertté tette Charles Darwin munkásságát Németországban, valamint saját származáselméletet is kidolgozott.

Savonarola: Girolamo Maria Francesco Matteo Savonarola (1452–1498) olasz domonkos szerzetes, az előreformátorok egyike. Ellenségei eretnek tanok hirdetésével vádolták meg Rómában, inkvizíciós törvényszék elé állították, s a kínzások után Firenze főterén felakasztották és megégették.

Koszt pub 2.indb 352 2025. 02. 21. 12:44:25

99.

Mozognak az anarchisták.

Az állami rend meteorológusai naponta vészes hireket jeleznek. Egy rövid hét alatt négy titkos anarchista-merénylet hire riasztotta fel a békét. Egymásután kopogta le a táviró, hogy merénylet készül XIII. Alfonzó, a szultán, Roosevelt és az anyaczárnő ellen. A föld négy különböző pontján ugyanaz a rém. Az ember szinte látja a szivós, hosszu lánczot, mely az egész földgolyót behálózza. A kedély pedig a legkisebb lökésre is megrezzen, akárcsak a szeizmográf. Ez a titkos, iszonytató mélységeken gerjedő forrongás csakugyan olyan, mint a föld benső vihara, amely alattomosan, settengve ad jelt magáról a borzasztó rombolások után, hogy a nyugvók álma ne legyen tulságosan nyugalmas. A spanyol földindulás után is idegesen meg-megrezdül a talaj. Az alvó föld tudatja, hogy nem halt meg, csak kissé elszundikált…

Megjelenés

D, *Mozognak az anarchisták,* A Hét, XIX. évf. 16. sz., 1908. ápr. 19., 258. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

XIII. Alfonzó: XIII. Alfonz (Alfonso León Fernando María Jaime Isidro Pascual Antonio de Borbón y Habsburgo-Lorena, 1886–1941) Spanyolország királya, Habsburg–Tescheni Mária Krisztina fia és I. János Károly spanyol király nagyapja volt

szultán: II. Abdul-Hamid (1842–1918) az iszlám világ kalifája, 1876 és 1909 között az Oszmán Birodalom szultánja

anyaczárnő: Alekszandra Fjodorovna (Hessen–Darmstadti Alexandra, 1872–1918) IV. Lajos hesseni nagyherceg és Szász–Coburg–Gothai Aliz brit királyi hercegnő hatodik gyermeke, II. Miklós orosz cárral kötött házassága révén az Orosz Birodalom cárnéja

szeizmográf: a földrengések erősségének mérésére használt készülék

Koszt pub 2.indb 353 2025. 02. 21. 12:44:25

100.

Álom egy párnáról.

Hadd álmodjak egy párnáról! Arról a párnáról, amit halvány rutén leányok vittek a halvány gyilkosnak, Sziczynsky Miroslavnak. A gyilkosság kiabáló, véres riport-hirei között olyan igénytelenül huzódik meg, hogy talán szólni sem érdemes róla. De én mégis látom ezt a párnát és álmodom róla. Puha és nagyon selymes, szlávosan tarka és rikitó. Rutén leányok, szőke szláv szüzek küldték be a szegény Miroslav börtönébe, hogy a gyilkosság után való borzasztó éjszakán ráhajtsa fejét. Vajjon tudott-e rajta aludni? Vajjon a leánykezek bele tudták-e varrni és himezni a vászon érdes rostjaiba az álmot is? A bölcs mosolyog. A romantika azonban könyezik. Olyanforma ez, mint mikor sok arany és ezüst kellett volna a haza oltárára s nagyanyáink a hősök vérző sebeire ágyuk bömbölésénél csinálták a tiszta, fehér tépést. Azzal a párnával együtt millió csókot és titkos üzenetet röpitettek be a börtönbe, Sziczynsky Miroslav őrjitő egyedüllétébe és beküldték a piros, nagyralátó álmatlanságot is. Legalább igy nem lesz egyedül. Látom a gyilkost, aki éjjeli vergődésében reáhajtja fejét, ezer népdal jut eszébe és azt hiszi, hogy Napoleon, Brutus, Desmoulins Camille s csak kicsit fanyarodik el mosolygó szája, mikor arra gondol, hogy ez a vánkos koporsó-párnája lesz majd…

Megjelenés

D, *Álom egy párnáról,* A Hét, XIX. évf. 16. sz., 1908. ápr. 19., 258–259. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

rutén: vagy ruszin, keleti szláv népcsoport

Sziczynsky Miroslavnak: rutén diák, aki népe elnyomatására hivatkozva megölte a galíciai lengyel helytartót, ahogy arról *Politikai gyilkosság Ausztriában* címmel a *Pesti Napló* 1908. április 14-ei híre is beszámolt

Koszt pub 2.indb 354 2025. 02. 21. 12:44:25

Brutus: Marcus Iunius Brutus Caepio (Kr. e. 85–42) római politikus, a Julius Caesar elleni gyilkos merénylet egyik szervezője

Desmoulins Camille: Lucie-Simplice-Camille-Benoist Desmoulins (1760–1794) ügyvéd, a francia forradalom idején az egyik legbefolyásosabb újságíró

Koszt pub 2.indb 355 2025. 02. 21. 12:44:25

101.

Fanyar husvét.

Egy kisvárosban, ahol a város a temető alján, kertek és lombok között lassanként faluvá szelidül, végignéztem az idén a husvéti locsolkodást. Felbokrétázott kedvvel ugrottam ki ágyamból a hétfői reggelen, hogy meglessem az első parasztleányt, akit a mokány magyar legény először csikland nyakon a vödör vizzel. Gyermekkori hangulatokat kerestem. A várt parasztlegény csakugyan megérkezett, de csak ugy déltájt, kialudva, megborotválkozva, blazirt világfias járással. Öblös üvegben vitte a rózsavizet, amit tiz kemény vasért vásárolt a patikában s kellő grácziával és tartózkodással fröccsentette a dézsa mosolygó tündérére. Az életunt dézsahölgy pedig cseppet se tiltakozott ellene. Kisfiuk és kisleányok meg éppen tüntetve kedvetlenkedtek, mimelték a kedélyt, mint akik unják az elcsépelt játékot és érzik, hogy mindenképpen fölötte állanak. Boldogan nevetgélő leányarczocskák helyett tehát fáradt vonások, kedélyes rikkanások és sikolyok helyett kabaré-ötletek. A huszártiszt Browning-revolverből, a helyi poéta disztollból, vagy egy epedő margaréta-virágból robbantja az ideál hajára a drága illatködöt és a leány arcza csupán az olcsó parfümre torzul el. Csak mi nagy fiuk és nagy leányok, kissé szomoruak és öregedők, baktatunk a haldokló régi szokás után szagos butykosunkkal. Csak mi szeretnénk még hahotázni széles jókedvvel husvét hétfőjén. Mert nem akarjuk érezni, hogy vénülünk és vénül velünk a világ, ez a hétezer éves tehetséges csecsemő, aki már gyárkéményekkel, vámsorompókkal, katonákkal, füsttelen és dörejtelen puskaporral játszik és haragosan ellöki játékasztalkájáról a henye parfümös csecsebecséket.

Koszt pub 2.indb 356 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *Fanyar husvét,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. ápr. 26., 275. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

blazirt: fásult, egykedvű

grácziával: bájjal, kecsességgel

Browning-revolverből: John Moses Browning (1855–1926) amerikai fegyvertervező találmánya, aki számos lőfegyvert, lövedéket, fegyvermechanizmust fejlesztett ki, melyekből egyesek szerte a világon még napjainkban is használatban vannak

Koszt pub 2.indb 357 2025. 02. 21. 12:44:25

102.

A magyar kabaré-járvány.

Egy német lap a magyar kabaré-járványról tárczaczikkezik. Nyakig vagyunk a kabarékban, fuldoklunk bennök s nemsokára már fejünk bubja, tiltakozó kezünk se látszik ki az áradatból. Csakugyan külföldre kell mennünk, hogy meglássuk, micsoda epidémia pusztit most a magyar fővárosban. Minden pikkoló-csészéből egy kabaré-ötlet nő ki, minden vers kabaré-verssé, minden dráma kabaré-jelenetté sanyarul. Sőt már a pirospozsgás vidék is kabarézik és öt éves gyerekeink üres óráikban – nem tréfa – kabarét, kabarét, kabarét kabaritanak. Az epés német toll belénk szur, de jajgatva is el kell ismernünk, hogy igaza van. Mult idők avult játékát szenzációként áruljuk, a külföld elnyütt ruháiban pipeskedünk és azt hiszszük, hogy szörnyen eredetiek vagyunk. A fáradt idő hulláma mindig egy-két évtized késéssel hozza erre a földre az ujságokat. Mi meg lóhalálában sietünk, hogy utolérjük magunkat. Marokszámra tömjük torkunkba a giardinettót és elfelejtkezünk a kenyérről. Igazság. Kegyetlen, magyar igazság. Ezen a földön a kakasok délben kukorékolják a hajnalt…

Megjelenés

D, *A magyar kabaré-járvány,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. ápr. 26., 276. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Egy német lap a magyar kabaré-járványról tárczaczikkezik: minden bizonnyal a bécsi *Die Zeit,* amely 1908. április 23-án *Kabarettepidemie in Ungarn* címmel közölt tárcát. Az Arpad név alatt megjelent írás szerzője valószínűleg Weisz Julián volt. (A cikk azonosításában Bengi László volt segítségünkre.)

epidémia: járvány

pikkoló-csészéből: sörből 2 dl-es pohár, kávéból mokkáscsésze

pipeskedünk: pipiskedünk

giardinettót: vagy zsardinettót, azaz gyümölcsből, édességekből álló csemegetálat, az étkezés utolsó fogását

Koszt pub 2.indb 358 2025. 02. 21. 12:44:25

103.

Nincs többé szabadjegy!

A párisi szinigazgatók összedugták a fejüket és elhatározták, hogy többet nem adnak szabadjegyet senki fiának. A franczia ujságiró mosolyog, Budapesten azonban sok embernek elfintorul reá az orra. Olyan bökés ez, amely ugyan Párisnak szól, de először nálunk, a szabadjegyek városában érzik meg. A szabadjegy itt ugyanis közügy, mert minden budapesti ember ujságiró, ha szabadjegyről van szó. Ne felejtsük azonban, hogy a magyar billet de faveur-ért uzsorakamatot fizetünk, a kiadóhivatal az ingyenes szinlaphirdetéssel, az ujságiró pedig az agyvelejével. Sehol a világon nincs ez igy. Mikor Duse Párisban vendégszerepelt, sok százezer frankot költött el reklámra, pedig Párisban játszott és Duse volt. Nálunk megforditva állanak az ügyek. A magyar kritikus a kulturáért való legnemesebb hevületében rója a birálatot, mig az élelmes szinházi üzlettember rögtön a reklám-oszlopra ragasztatja és a maga czéljaira használja ki. Ennek ellenében pedig szabadjegyet kapunk. Amint látni méltóztatik, a helyzet nem is olyan rózsás. Külföldön, ahol a közönség a sajtótól egészen függetlenül itél szinházi darabok élete és halála fölött, felesleges is ilyfajta szerződés. Csak Magyarországon áll a ferde alku. Pénz helyett szines papirokkal fizetnek a szinházak. Ezért mosolyog a franczia ujságiró s ezért remeg a budapesti angolszabó, akinél az ujságiró ruhaszámláját már évek óta szabadjegyek alakjában törleszti…

Megjelenés

D, *Nincs többé szabadjegy!,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. ápr. 26., 276–277. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

szabadjegy: a hírlapírók ingyen kaptak jegyet a színházba

billet de faveur: (fr.) szabadjegy, tiszteletjegy

Koszt pub 2.indb 359 2025. 02. 21. 12:44:25

104.

A csillár.

Baudelaire, mikor drámát irt, vagy nézett, egy ragyogó üvegcsillárról álmodott. Az a poéta, aki márványoszlop-erdőkkel, rózsaszinű gyémántkataraktákkal és selyem- meg bársonymezőkkel akarta helyettesiteni a rakonczátlan és müvészietlen természetet, a szinpadon sem tagadja magát s az emberi szivnél érdekesebbnek tartja az illuzió izzó és káprázтató fényszóró lámpását. Hátrahagyott irásaiban olvasom ezt, melyek most jelentek meg Párisban és hogy Baudelaire töredék-drámáit átfutom, nem tudok mosolyogni rajta. Egy kevés önguny, kevés szomoru és halvány szatira van benne, de mélységeket takar. Már majdnem ugy áll a dolog, hogy a szinpadon ma elsőrangu szereplő egy kifogástalanul égő, tündöklő üvegcsillár. A rendezés annyi müvészettel hazudja az életet s oly csodákkal képeszti el a nézőt, hogy fényénél maga a poézis is halványra sápad. Hol vannak azok az idők, mikor a reálizmus durván toporzékolt a világot jelentő deszkákon? Mikor forradalmat jelentett az, hogy a hős sirás közben fujni merte az orrát? Ma már a szinpad is külön életet él, önmagáért disziti magát, akárcsak egy fényes dáma és a müvészet nevében tulliczitálja magát az életet is.

Tavaly egymásután hozta a telegráf az ugynevezett rendezési csodák hirét. Wagner zenedrámájában a hableányok igazi vizben usztak, a rendező sikos korcsolyapályát öntetett a szinpadi deszkákra, másutt meg valóságos vonatok dübörögtek a nézők elé. Nem szólok arról, hogy egy jóorru üzletember egyszerüen a vén Mont-Pelée-t tette meg drámai hősnek és ezzel a csinos fogással egy millió frankot lopott ki a nézőközönség zsebéből. A nézőknek már szédült a fejük s cseppet sem csodálkoztak volna, ha Othello a tragédia végén elevenen megette volna azt a tyukot, amelyről egy ásatag adoma regél.

Ma azonban nem csepürágók és szemfényvesztők, hanem elsőrangu drámairók és müvészek sem tudják magukat kivonni a

Koszt pub 2.indb 360 2025. 02. 21. 12:44:25

hatáshajszoló ujság-keresés kényszere alól. Mihelyt a szinpadot érinti a lábuk, bármily izlésesek és finomak is egyébként, engedményeket tesznek a szinpadnak és a közönség vulgáris izlésének. *Rostand, Richepin,* Henri *Bataille* mostan egymásután olyan drámákat irtak, ahol a szerepeket kizárólag vagy részben állatok játszszák s a felvonásvégeken dörgő taps szólitja a lámpák elé a kakast, a tyukot, a varjut és a farkast. Idők jele. A szinpad egy mesevilág, melynek külön törvényei vannak, egy elsőrangu, művészi mozi, ahova a felsőbb tizezer jár mulatni. Mikor Wagner először vitte a szinpadra Fafnert, a sárkányt és szöveget adott a szájába, heves kérdések, vádak és izgatott viták viharját kavarta fel. Most mindenki tapsol és senki se kérdez. Nézzük a boszorkányokat, a manókat, a sirból feljáró szellemeket és eszünkbe se jut kiváncsiskodni, honnan jöttek, hová mennek, mit jelentenek, bár egy időben könyvtárakat irtak össze róluk és nagykoponyáju irók véreztek el értök a kritikai csatamezőn.

Nem tréfa tehát, hogy a szinpadi csillár ma majdnem a főszerepet játszsza. Egy uj szuverén élet jelentkezik a dráma világában, a drámairás egészen formákba merevedik. A szinpad egyre szinpadiasabb s a kulisszák világa megmarad festett világnak és a hazugságok finomabb és magasabb tableau-ját adja a költészet csinált görögtüzével, amelynek semmi köze sincs a valósághoz. Még a szinész sem másolja az életet, hanem ágál ujra, csakhogy tartózkodóbban és müvésziebben, mint azelőtt, hazudik, olyanformán, de nem ugy, mint az élet. A technika boszorkányos fejlődése valami ismeretlen jövő felé sodorja a drámai müvészetet. Még nem tudni, hogy megsemmisiti-e, vagy ismeretlen magasságokba emeli-e, aminthogy bizonytalan az is, hogy a harczi technika fejlődése az örök békét szankczionálja-e, de kétségtelen, hogy ez az evolucció már megkezdődött.

Erről a pontról értjük meg, mit jelent Baudelaire irónikus kifakadása a szinpad ellen és miért nem irt soha drámát Dosztojevszky, Anatole France és sokan, akik nem tudták álmaikat egy szinpadi diszlet durvaságához hangolni és választani a költészet s a szinpad közönségességet kivánó kérlelhetetlensége között. Egy egészen külön müvészet rejtélyét érezték a szinház küszöbe előtt s inkább künn maradtak, semhogy megalkudjanak. Látták

Koszt pub 2.indb 361 2025. 02. 21. 12:44:25

talán azt is, hogy a drámához még a legnagyobb irómüvész sem nyulhat, ha nincs hozzá hivatottsága, amint szobrot sem önthet, képet sem festhet. Ők a kivülmaradottak, a mostohák, Thália kivert gyermekei, akik egy deszkahasadékon néznek a szinpad szines csodavilágába a gyermekek fájó sóvárgásával és fitymáló szomoruságával s nem akarják háborgatni a festett életet. Baudelaire is azon a deszkahasadékon nézett csak be a szinpadra s nem is csoda, hogy csak a vakitó és kiabáló csillárt látta meg, de megdöbbentő, hogy mégis igazat mondott.

Ebben a pillanatban csakugyan nem tudom, kik nagyobbak, akik az élet fájó sebeivel künn a szinház előtt kuksolnak, vagy azok a nagyok, akik benn ágálnak és álmaikat a szinpad sajátságos hangszerére transzponálják?

Megjelenés

K. D., *A csillár,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. ápr. 26., 279. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk átdolgozott változatát *Vampa levele. Szinpad és irodalom* címmel közölte az *Élet* 1910. július 3-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Baudelaire, mikor drámát irt, vagy nézett, egy ragyogó üvegcsillárról álmodott: Baudelaire a cikkben említett, 1908-ban kiadott hátrahagyott írásaiban található a csillárhasonlat: „Mes opinions sur le théâtre. Ce que j'ai toujours trouvé de plus beau dans un théâtre, dans mon enfance, et encore maintenant, c'est le *lustre,* – un bel objet lumineux, cristallin, compliqué, circulaire et symétrique. / Cependant je ne nie pas absolument la valeur de la littérature dramatique. Seulement, je voudrais que les comédiens fussent montés sur des patins très hauts, portassent des masques plus expressifs que le visage humain, et parlassent à travers des porte-voix; enfin que les rôles de femmes fussent joués par des hommes. / Après tout, le lustre m'a toujours paru l'acteur principal, vu à travers le gros bout ou le petit bout de la lorgnette." (Baudelaire 1908, 105. „Véleményem a színházról. Mindig, gyermekként és még most is, a *csillárt* tartottam a legszebbnek a színházban – egy szép fényes, kristályos, bonyolult, körkörös és szimmetrikus tárgyat. / A drámairodalom értékét sem tagadom teljes mértékben. De szeretném, ha a színészek magas görgőkön állnának, az emberi arcnál kifejezőbb maszkot viselnének, megafonon keresztül beszélnének, s végül ha a női szerepeket férfiak alakítanák. / Elvégre, nézzük bár a lornyon nagyobbik vagy kisebbik végén át, nekem mindig a csillár bizonyult a főszereplőnek.")

gyémántkataraktákkal: gyémánt vízesésekkel

Koszt pub 2.indb 362 2025. 02. 21. 12:44:25

telegráf: távíró

egy jóorru üzletember egyszerüen a vén Mont-Pelée-t tette meg drámai hősnek: a Mont Pelée Martinique szigetének tűzhányója, amelynek 1902-es pusztító kitörése elpusztította Saint-Pierre-t, a sziget akkori legnépesebb településtét. Az eseményeket hamar színpadon is bemutatták – a *Budapesti Napló* 1902. augusztus 31-én kishírben, *A Mont Pelée kitörése a szinpadon* felvezetéssel számolt be egy New York-i színház *Martinique pusztulása* című, különleges villamosgépeket alkalmazó előadásáról –, illetve több rövidfilmet is készítettek a katasztrófáról. A témát 1907 őszén André de Lorde (André de Latour, 1869–1942) hírhedt francia rémdrámaszerző szintén földolgozta *A terror földje* című előadásban, amelyre a *Pesti Hírlap* 1908. január 2-ai számában Nádai Pál, *A Hét* munkatársa is kitért *Szinpadi képtelenségek* című cikkében. (A színdarabok azonosításában Bengi László volt segítségünkre.)

Rostand, Richepin, Henri Bataille mostan egymásután olyan drámákat irtak, ahol a szerepeket kizárólag vagy részben állatok játszszák: Rostand szárnyasokat szerepeltető *Chantecler* című darabjára utal valószínűleg Kosztolányi, amelyből később *Kikeriki* címmel fordított is részleteket. Jean Richepin (1849–1926) algériai születésű francia költő, regény- és drámaíró. Kosztolányi gyakran utal rá ifjúkori leveleiben, s több versét is átültette magyarra (MK1, 213–220; IK I., 548–554). Amikor azonban Richepin 1911 végén előadást tartott Budapesten, Kosztolányi meglehetősen távolságtartó jellemzést közölt róla *A Hét*ben (Szk, 191–192). A cikk valószínűleg a *Le Chien de garde* című drámájára céloz. Bataille esetében Kosztolányi minden bizonnyal a *Faust* című drámájára utal, amelyben beszélő állatok is szerepelnek, s ezek megszemélyesítéséhez a szerző az előadás színrevitelét tervezve egy akrobatacsaládot szerződtetett.

Wagner először vitte a szinpadra Fafnert, a sárkányt: Wagner tetralógiájának, *A nibelung gyűrűjé*nek alakja

ágál: hevesen vitázik, ellenkezik

Thália kivert gyermekei: Thalia görög mitológiai alak, a komédia, a színház és a pásztorének múzsája. Gyermekeiként a színészeket szokás emlegetni.

Koszt pub 2.indb 363 2025. 02. 21. 12:44:25

105.

Budapesti szép asszonyok.

Honnan jöttek? Egyszerre jöttek. Télen alig látni őket. Elvesznek a szinházakban, bálokon, hangversenytermekben, de igy tavasszal kibukkannak a föld alól, vagy honnan, hadsorokba verődnek, tüntetőleg, zajos kaczajjal és kiabáló napernyőkkel sétálnak előttünk az Andrássy-uton. Ilyenkor egyet mosolygunk, vagy sóhajtunk – ahogy tetszik – és azt mondjuk: megjöttek. Megjött Tavasz istennő udvari suite-je betyár kikeleti szelek szárnyán és magával hozta összes pajkoskodó grácziáját, hogy elriogassa férfiarczunkról a tél sápadt, beteg álmait. Ezt dadogja szájunk és a fejünk meg a szivünk kissé megőrül a buja asszony-tavasztól. Álmodva botorkálunk az utczákon, akárcsak valami nagy kertben, ahol a nyár illatait már előlegezte a jótékony gyógyszerész parfümje, a fejünk fáj és napjában többször szedünk aszpirint. Ó boldog fejfájás; ó tavaszi gondok édes gyötrése, karok szoritása, álmok derengése a barna szobákban, ahol ibolyaillat párolog; ó, édes banalitások tavasza; locsolt utak hüvös illata az alkonyatban, haragos fekete szemek égető nézése, aranybarna szemek, violafényü árnyékok keretében és szürke, titokzatos macskaszemek, melyek a hétórai félhomályban ibolyaszinüeknek rémlenek; ó nagyon is világos, fájóan kék szemek atropinozott pupillái; szinek és szivek; hollófekete, czitromsárga és bronzvörös hajzuhatagok, nyugalmunk gyülölt, káromolt és csókolt ellenségei: tiveletek viselünk most hadat. A diadalmas asszonyhadsereg tarkán, kaczagva, csicseregve vonul előre. Mi pedig bódultan vetjük el a fegyvert, még a tollat is, amely most – ime – önkénytelenül hozzájuk pártol és dicséretüket zengi. Minden hiába. Még a langyos és kellemetlenkedő „Innen-Onnan" is költeménynyé forr, ha ők ugy kivánják…

Koszt pub 2.indb 364 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *Budapesti szép asszonyok,* A Hét, XIX. évf. 18. sz., 1908. máj. 3., 290. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

suite-je: (fr.) kísérete

grácziáját: (itt) bájos udvarhölgyét

atropinozott pupillái: az atropin pupillatágulatot okozó, mérgező alkaloid, amely a nadragulya *(Atropa belladonna)* fekete bogyóinak kivonatában fordul elő, és ekként a női szépítkezés igen régi módszere volt

Koszt pub 2.indb 365 2025. 02. 21. 12:44:25

106.

Szőke fürtök halála.

Egy harminczéves szőke asszony, kinek dus hajában hunczut ősz hajszálak játszanak alattomos bujósdit, mult este igy sóhajtott fel mellettem:

– Olvasta? Ujra egy tudós, aki a szőke hajat parentálja el. Nem tudom, hányadik már. Masonnak hivják és professzor, bizonyára német, mert szőrszálhasogató – a hajról ir – és statisztikai alapon áll. Idéz Tacitus Germániájából és fejünkre olvassa, hogy a hóditó hatalmas törzsek, a teutonok, gallok, perzsák, spanyolok és makedonok, akik ma jórészt feketék, egykor szőkék voltak. Az erős és szép faj mind szőke. Egy ezredév mulva azonban jó, ha a régi, daliás időkből hirmondóul marad egy szőke férfifej. De én ugy gondolom, hogy az utolsó szőke arszlán harczias sörénye a csenevész fekete hajfürtök között oroszlánosan fog majd ragyogni és lesznek néhányan, akik akkor is meglátják fölötte a vitéz teutonok ezüstös sisakját. És az asszonyok? A szőke halvány asszonyok? Nos, muzeumokba teszik majd a hajukat és csak szentimentális diákok, meg sápkóros poéták siratják enyhe, szelid szőkeségüket. Mi asszonyok nem tudjuk megérezni az ilyenfajta kulturtörténeti tragédiákat. Mi csak azon a néma nagy tragédián tudunk sirni, az egynapos, banális, könytelen és mégis érthetetlen változáson, amelyről a költő énekel. Látja, erről a tragédiáról hallgatnak a tudósok…

A sóhajtó szőke asszony halántéka körül gyorsan előkotorászott egy kicsi hajtincset, amit alig észrevehetően – igen kiméletesen és diszkréten – zuzmarázott be az idő ködszerü, hideg hajporával…

Megjelenés

D, *Szőke fürtök halála,* A Hét, XIX. évf. 18. sz., 1908. máj. 3., 291. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 366 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

parentálja: búcsúztatja

Tacitus Germániájából: Publius Cornelius Tacitus (Kr. u. 56 k. – 120 k.) római történetíró. A *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum* Germánia természeti adottságait, lakóinak társadalmi, hadi, vallási viszonyait írta le, bemutatta az egyes törzseket, valamint összefoglalta a germánok és rómaiak közötti harcok történetét.

teutonok: korai germán törzs

gallok: a kelták népcsoportja volt, akik Gallia (a mai Franciaország) területén éltek

makedonok: vegyes származású pásztornép, önálló etnikai jellegét a makedón állam hozta létre

arszlán: (itt) hős, hódító

sápkóros: vérszegény

Koszt pub 2.indb 367 2025. 02. 21. 12:44:25

107.

Gyerekszobaforradalom.

Ki látta a gyerekeket királyosdit játszani? Ki hallotta a gyerekszobák székrecsegtető, toporzékoló, orditó forradalmát? Fontoskodó arczocskák merednek a gyerekkirályra. Széles bársonypalástot akasztanak nyakába, plüs zsöllyébe ültetik és fejére teszik az aranyos papirkoronát. Azután egyik elkiáltja magát és kitör a gyerekszobaforradalom. Porba ütik a koronát. Kegyetlen trónkövetelőcskék ugranak az asztalra és fülsiketitő sipzajjal, kegyetlen csikorgással, ablakcsörömpöléssel, macskazenével száll le közéjük a detronizáczió réme. A gyermekkirály pedig megalázottan, könyektől maszatos arczczal szepeg a sarokban. Szerbia évek óta mást se tesz, mint ezt játszsza. Csakhogy a rakonczátlan és vásott szerb gyerekek a koronával együtt a királyi fejet is leütik a porba. Most is egy ilyenfajta jelenet zajlott le Belgrádban, kissé diszkrétebb, de annál kegyetlenebb formában. Keszics pópa husvéti prédikáczijában haragos szájjal átkozta meg az Obrenovicsok gyilkosait és ott az Isten templomában, a szószékről, mindjárt vértanukká avatta az áldozatokat. És a beszéd alatt jelen volt az egész szerb udvar, Péter király is, aki királyi megalázottságában némán meredt maga elé. Szepegett, mint a maszatos arczu, megvirgácsolt gyerekkirály a sarokban. A pópa kezét a szentbeszéd után nyilt lázadók rázták, de a király mocczanni se mert. Érezte talán a történelem komoly lehelletét, amely egy pillanatra beszökött abba a véres, szük szobába, amit Szerbiának neveznek. Mert csak a gyermekek – naiv, kegyetlen gyermekek – tudnak ily förtelmes, véres tréfát müvelni…

Megjelenés

D, *Gyerekszobaforradalom,* A Hét, XIX. évf. 18. sz., 1908. máj. 3., 291. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 368 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

macskazenével: hamis, fülsértő zene

az Obrenovicsok gyilkosait: I. Sándor Obrenović szerb királyt oroszbarát szerb tisztek ölték meg

Péter király: I. Péter (1844–1921) a Karagyorgyevics-ház tagja, 1903–1918 között szerb király

naiv, kegyetlen gyermekek: utalás az *enfant terrible* (fr.) kifejezésre

Koszt pub 2.indb 369 2025. 02. 21. 12:44:25

108.

Circenses!

A Városligethez és a májusi éjszaka hangulatához okvetlenül hozzátartozik a Beketow-czirkusz is. A fák között halk bársonyczipellőkben suhan a homály, alkonyi szellők hárfáznak és a kötelességtudó esthajnalcsillag sziporkázik az ég dekorációján, hogy banális tüzével megkoronázza a hangulatot. A kép azonban mégse tökéletes. A csillag mellé kell a czirkusz rikitó reklámtüze és kell az olcsó, bufogó, bohózatos czirkusz-zene, hogy a hárfázó szelek melancholiáját enyhitse. Igy azután egy keserü czigarettával a szájunkban könnyebben elviselünk minden érzelgősséget, megvárjuk az éjszakát, a májusi éjet, mely a lombosodó fasorból nesztelenül lopózkodik ki és busan, sokáig nézegeti diadémos sötét alakját a tóban. Később már valósággal hivogat a czirkusz fanyar, czinikus levegője.

Majdnem mindig ezzel az érzéssel megyek czirkuszba. A vékony vászon-sátor alatt, gázlángok homályos lobogásánál, mintha a hervadás finom illata lengene. A hervadó emberiség kivénhedett játéka ez, – gondolom magamban – melynek tejfelét már a bölcs és mulatni tudó rómaiak rég leszedték annak idején, a dekadenczia szinháza, amely csörömpölő zenelármával, hajmeresztő és lélekzetállitó szörnyüségekkel hazudja magába a lelket. A porondon ime ott a bohócz, a fáradt és kopasz élczelő, a modern halálmadár. Bekrétázott arczczal, kármintól vérző hullaszerü szájjal nézi végig saját birodalma szomoru pusztulását és a vállát vonitja rá. Egy percz mulva azonban már villamos izgalom fut át idegcsöveinken. Hogyan, tehát az ember, aki itten a vörös páholyokba könyököl, még nem álmosodott el az évezredes játék fáradságától? Elevenen és frissen ül ma is, mintha most kelt volna ágyából. A szeme tüzel. A gerendázattól a porondig egy nagy, mindent uniformizáló láz mámora bujkál a levegőben és a vérben. Minden arcz egyforma. A közbaka, czukrászsegéd és a társadalomtudós testvériesen felezi

Koszt pub 2.indb 370 2025. 02. 21. 12:44:25

egymással az izgalom gyönyörét. Magam is részt kérek belőle. Már mindennek tapsolok, mindenen nevetek, a clown csütörtököt mondott ötletei is nagyszerüek és nagyszerü a majom is, amely királyi palástban bukdácsol végig a homokon. Mulatni akarok, fürödni és dőzsölni a szenzációkban, látni vágyom mindent, ami izgalmas, idegfeszitő és rettenetes: ősember vagyok.

A czirkusz mást se csinál, mint ezeket az ősemberi ösztönöket csiklandja életre és éppen ebben van örök fiatalsága. Ma pedig fiatalabb mint bármikor. Nézd meg a közönséget és mondd, hogy nincs igazam. Hogy tapsol és őrjöng! Hogy bizsergeti tunya idegeit a halálos veszedelmek elektromos áramával! A sárga pergamenszerü arczokon ideges élet piroslik, az enervált kéz pedig ma is tetszelegve nyujtja át a győzőnek a pálmát, akárcsak Nero korában. Idegrendszerünk ellöki magától a szemenszedett élvezeteket és a legősibb és legkegyetlenebb ösztönökhöz, a szilaj, vad és primitiv perverzséghez menekül. Izmos és karcsu atlétákat aggatunk a kötélhálóba halálos mélységek fölé. Egy vékony leányka a kedvünkért – emléknek is borzasztó! – a fejebubjára feszül három másik atléta-test tornyán és gyenge kezecskéivel remegve tapogatja ki az egyensulyt. Csak egy fél pillanatnyi szédülés, vagy csak a zene bicsakoljon meg, vége. Az induló meg is áll. Fönn az ijesztő csöndben pedig apró kis ütérkék perczegnek, egy sziv ver és erőlködve próbálja magát konczentrálni egy bódult, hiperämiás agyvelő. Most csak a vér lüktetése, a sziv viharos dobogása zenél. Ilyen lehet talán a halál néma muzsikája. A leány azonban már a földön van és mi dörzsöljük a homlokunkat, a halántékunkat, mert mi fáradtunk ki. A nézőtér is egy kenetes és képmutató sóhajban könnyebbül meg. De a szemekben ott lobog a vallomás, hogy a produkczió lehetett embertelen, lehetett galád és kegyetlen, érdekes volt, uj volt, izgató volt: kellett.

Kellett! Nyiltan hirdetjük és nem szégyeljük, hogy idegzetünk berug az ilyfajta olcsó szenzáczió-pálinkától. Szeretjük a czirkuszt, mert türelmetlenek és idegesek vagyunk. A czirkusz a türelmetlenek és idegesek szinháza. És ki nem türelmetlen, ki nem ideges ma? Csak a szemünk akar nézni, a fáradt agy pihenjen. Vissza akarunk törpülni a primitiv ősszemléletbe, a gyerekember állókájába. Mindent magáért bámulunk, az izmok aczélos játékát, a

Koszt pub 2.indb 371 2025. 02. 21. 12:44:25

karcsu és elegáns karok feszülését, a légtornászok evetügyességét és fecskekönnyüségét. Egy képet akarunk, egy impressziót. A művészi impresszionizmus kisért itt is s nem észszel, hanem ököllel megfogható, érzéki szépségeket, bóditó izgalmakat keresünk.[1] A mozgószinházak, a kabarék, egész Budapest eléggé beszélnek a modern ember e különös kulturszükségletéről, amely nem pusztán divathóbort, hanem – ugy érezzük – müvészi szükség is. A szem csak látni kiván, a fül csak hallani. Felületen lebegő, szenzuális, önmagukért való szépségeket kérünk. A zene a dobhártyánkat rezgesse meg s ne kavarjon agyvelőnkben programmgondolatokat, az élet, a szinház, a komédia, a czirkusz pedig a reczehártyánkon tükröződjék, azután pedig tünjön el.

Sok raffinált élvezet után csendesen visszaprimitivedtünk a czirkuszok ősi kultuszához. A látás telhetetlen vágyát pergőbb változatosságban semmi sem tudja igy kielégiteni. Kell müvészet? Ott van az eleven, meleg szobrászat, a tökéletes ember, atléták vékony és izmos teste. Nem a régi czirkusz-monstrumok, kövér és pöfeteg izom-nagybirtokosok, de erős, finom, graciózus emberek, akárcsak öntött vasból lennének. Az erő öntudata dagad bennök. Urai a husuknak, maguk felett állanak, s akár a zseni szellemi öntudatát, összes testi erejüket rögtön egy pontra tudják összevonni. Vagy akarod, hogy a legtiszteletteljesebb törvényeket egyszerüen orronfricskázzák? A derék nehézkedési törvény bénán tántorog, ha a Perez testvérek levegőben álló létrájukon ezermesterkednek. Csoda-e, ha feldördül a taps és az ember ujjong, hisz ősi ellenségét győzték le csalással, egy pillanatra, de legyőzték, pofon ütötte négy olasz akrobata a becsületben megőszült földgolyót és Newton hires törvényét egyszerüen mellényzsebébe sikkasztotta.

Nincs olyan ideg-billentyü, melyet a czirkusz meg ne mozgatna bennünk. Az ügyes czirkuszigazgató igazán idegrendszerünkön zongorázik és szimfóniákat csal ki belőle. A fáradt, unatkozó sivár lélek éhségét elégiti ki, az emberiség jótékony lelki mészárosa ő. Nem is csoda, hogy annak idején egyszerre mozdult meg a korgó bendő és az üres lélek. Egyiknek kenyér kellett, a másiknak czirkusz. De mindkettő egyformán éhes volt. És nem tudom, melyik

[1] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 372 2025. 02. 21. 12:44:25

volt vágyóbb, követelőbb, lázasabb kívánság, a kenyérért kiáltó panem, vagy az ásitásba és dühös haragba fulladó szó: Circenses!

Megjelenés

Lehotai, *Circenses!,* A Hét, XIX. évf. 19. sz., 1908. máj. 10., 306–307. Rovat: Saison. Dátum: máj. 8.

Megjegyzések

A cím egyezése és a téma részleges átfedése ellenére az írásnak nincs szövegszerű kapcsolata Kosztolányi 1906-os *Circenses* című cikkével (lásd KDP1/81.).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Circenses!: utalás a latin *panem et circenses,* azaz „kenyeret és cirkuszt" szállóigére. A fordulat Iuvenalis (50/60 k. – 130 k.) X. szatírájából való, amellyel a római népen élcelődik, mivel azt nem érdekli más, csak az evés és a szórakozás.

Beketow-czirkusz: Wulff Ede német–holland cirkuszigazgató 1889. június 27-én nyitotta meg a Városligetben világvárosi műsorral az általa építtetett vasvázas hullámbádogból készült első cirkuszépületet. 1895-ben a Városi Cirkusz bérletét az Állatkert vezetőinek adta át. 1904-től lett Matvej Ivanovics Beketov (1867–1928) a cirkusz új bérlője, aki 1906 és 1914 között, majd 1923-tól 1928-ig, öngyilkosságáig Magyarország vezető cirkuszigazgatója volt.

a vállát vonitja rá: a vállát vonja rá

clown: (ang.) bohóc

enervált: fásult, kimerült

Nero: Claudius Caesar Augustus Germanicus (Kr. u. 37–68) 54-től haláláig római császár, a Iulius–Claudius-dinasztia utolsó uralkodója. Az európai történetírás az egyik leghírhedtebb zsarnokként tartja számon. Alakja áll a *Nero, a véres költő* (az 1921-es első kiadásban még csak *A véres költő*) című Kosztolányi-regény középpontjában.

ütérkék: ütőerecskék

hiperämiás: hiperémiás, azaz vérbő; Kosztolányi írásmódja a német *die Hyperämie* főnév írásmódjához áll közel

állókájába: járókájába

evetügyességét: az evet a mókus régies elnevezése

reczehártyánkon: retinánkon

graciózus: kecses, bájos

Koszt pub 2.indb 373 2025. 02. 21. 12:44:25

109.

Butorok az utczán.

Ugy jöttek, mint a kisértetek. Óriási kocsik derekán vonult fel a butorok proczessziója. Egy hétig az egész Budapest más se volt, mint csupa mozgó szoba. Az ember, aki kissé neuraszténiás, ilyenkor szédülni kezd és ugy érzi, hogy az egész földgolyó egy ormótlan butorszállitókocsi, amely döczögve bukdácsol előre a naprendszerben, – az ég fönn egy kék lepedő – a nap a szalón csillár – a Gellérthegy egy szimpla papirnehezék – s minden állandótalanul inog, türelmetlenkedve bukfenczezik a hurczolkodás hangulatában. A talaj ég czipőnk alatt. Bolond ideges halántékunk körül az utolsó elhurczolkodás gondolata fészkelődik és este nem tudjuk megvaczkolni magunkat az ágyban, mert mintha vizen hánytorognánk, az is mozog. Reggel azután ujra butorok dübörögnek elénk. Mindenki lót-fut, csetlik-botlik, sürög-forog. Ma még az aszfalt is kicsuszik lábunk alól és felhengerül, mint valami villamos automata-szőnyeg. Csak földrengéskor vannak ilyen hangulataink. Családi szentélyek függönye lebben fel. Az intim titkok szemérmetlenül sütkéreznek a napfényben. Bitangul és elhagyatottan állanak a butorok, amiken még ott a kerék nyomása, a könyek melegsége és szégyenlik magukat, mert nekik is emberi lelkük van. A mosdó sir. A gyertyatartó stearin-könyeket hullajt. Az asszonyok kézitükre pedig asszonyosan és félénken hunyorog a napfénybe. Mert itt van minden, amit a háztartás aprólékos fontoskodása valami érthetetlen kegyelettel évekig őriz fáskamrákban, padlásokon, pinczékben, lomtárakban. Még a Zola-féle naturálizmus se álmodik ily enumeráczióról. Sánta asztalok, vak tükrök, nyomorék böröndök biczegnek előtted. Azután üstök és bödönök, angolkóros butorok, rozsdás tepsik, serpenyők, kiérdemült kályhacsövek, kutszivattyuk, fürdőkádak, pamutgombolyagok, kulcskötegek és – ó Muzsa segits! – karácsonygyertya-végek. Majd más sok elképzelhetetlenül tarka-barka szemét. Az apró butorkák pedig millió

Koszt pub 2.indb 374 2025. 02. 21. 12:44:25

nyelven beszélnek hozzád. A legkisebb gomb is sok-sok emberről, könyről és bánatról tud. Az, aki ért a butor-nyelven, itt idegesitő szomoruságot sziv magába. Ezért nem jó járni künn az utczán májusban a házbérnegyed évadján. Az embernek néha ugy rémlik, hogy maga az élet, a mult, a szenvedés halad el mellette egy kisértetiesen nagy szállitókocsin…

Megjelenés

D, *Butorok az utczán,* A Hét, XIX. évf. 19. sz., 1908. máj. 10., 308. Rovat: Innen-onnan.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikket *Bútorok az utcán* címmel, apró változtatásokkal közölte *Tinta* című kötetében (T, 160–161).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

proczessziója: felvonulása, körmenete

neuraszténiás: ideggyenge

gyertyatartó stearin-könyeket hullajt: vagyis lecsöpögő viaszt. A gyertyák gyártására a 19. század elején kezdték el használni az állati zsiradékból és növényi olajból előállítható sztearint.

enumerációról: seregszemléről

angolkóros butorok: (itt) görbe lábúak. Az angolkór a csontok elégtelen ásványi-anyag- és kalciumtartalma okozta betegség, amely a végtagok torzulásához – egyes csontok megvastagodásához, görbüléséhez – vezet.

házbérnegyed: a bérházakban, -lakásokban a negyedéves fizetés időszaka, amikor azok, akik nem tudják fönntartani bérleményüket, kénytelenek kiköltözni onnan

Koszt pub 2.indb 375 2025. 02. 21. 12:44:25

110.

Az evés esztétikája.

Gyerekeknek, bolondoknak és a gondtalanságban lubiczkoló amerikai milliomosoknak jön ily ötletük! Egy chicagói pénzkirály diner-t ad s a vendégek egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy rugók csattognak, érczléczek ugranak ki az asztalból s vékony ezüstlemezek formálnak köréjük intim kis zárkát. A társaság egy fél percz alatt el van szigetelve. A drága ezüst ólakban mindenki kényére hódolhat az evés és habzsolás sertés-szenvedélyének. Egy darabig megdöbbenés feszeng a társaságban. A házigazda végre, szintén ezüstbe gubózva, megszólal és kéri vendégeit, cseppet se zavartassák magukat, ő csak esztétikai szempontból ólazta be vendégeit, minthogy nem akarja, hogy állatok módjára egymás előtt végezzék el az evés baromi tevékenységét. A vendégek azután vegyes érzelmek között ették végig a dus menüt. Mi se tudjuk, nevessünk-e a buta és eredeti ötleten, vagy ránczba szedjük a homlokunkat. Bennem azonban máris fészkelődik a széljegyzetes alkalmi bölcs. Nem volt-e igaza az amerikai milliomosnak? Annyi bizonyos, hogy nagy gourmand és gourmet lehet egy személyben. Az evés alkoholistája. Mert természete nemcsak a magyar embernek, de minden embernek, még az állatnak is, hogy komoly és fontoskodó, mikor a táplálkozás ünnepi szertartását végzi. Nem szeretjük, ha tányérunkba sanditanak. Talán érezzük, hogy minden falat kenyér egy-egy tégla, melylyel szervezetünket épitjük tovább, talán félünk, hogy tányérunkról legtitkosabb inyenczségünk édes büneit olvassák le, nem tudom. De magam is láttam egy étkező urat, aki mélyen elpirult, mikor a kávéházi ablakon egy utczakölyök éles veréb-szeme bámulta. És láttam négy napig éhező embert, aki a hentesboltból kijövet mohó szájjal – félig marva, félig csókolva – harapta a füstölt kolbászt. Utálatos volt. Ha ekkor beszélnek az amerikai fonák reformjáról, tapsolok neki. Elvégre az evés legszemélyesebb magánügyünk. Csak a fülünk kivánja a

Koszt pub 2.indb 376 2025. 02. 21. 12:44:25

társaságot, ha eszünk, a szemünk vizsga, önző vágygyal villog a tálba és ez csunya, nem esztétikus. A chicagói gentleman hóbortos és bizarr ötlete pedig megoldotta a problémát…

Megjelenés

D, *Az evés esztétikája,* A Hét, XIX. évf. 20. sz., 1908. máj. 17., 322–323. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

diner-t: (fr.) *dîner-t,* vacsorát

gourmand és gourmet: (fr.) falánk és ínyenc

Koszt pub 2.indb 377 2025. 02. 21. 12:44:25

111.

Északi amazonok.

Kardiffban, Angolországban a férfiak megverték az asszonyokat. Itt keleten és délen pedig elsápadunk és nem értjük, hogy vetemedhetnek ennyire az Istentől elrugaszkodott, lovagiatlan him bestiák. Nem tudjuk, hogy mindez csak enyhe kölcsön-visszafizetés. A kékharisnyások északon a ködtől és a nő egyenjogusitásától berugva, bizony maguk se kezelik keztyüs kézzel az erősebb nemet. Sőt a gracziózus gyengébb nem hetente megver egy tenyeres-talpas angol rendőrt. Multkor is harang-lármával és asszony-sipitással akadályozták meg az angol miniszterelnököt, hogy beszédét megtarthassa. A kardos északi asszonyok politikailag és társadalmilag már oly erősek, hogy nem virággal, de doronggal kell velök ölre menni. Nem csoda tehát, hogy véres orrok, kék hátak jelzik hóditó utjukat és az se oly érthetetlen, hogy az északi irók mostanában dézsaszámra öntik a nők nyakába a gorombaságok moslékját. Eljön talán az az idő is, mikor a feministákkal szemben megalakul az elnyomott férfiak, a viristák – nem virilisták! – pártja. Ha az egyenjogusitási törvény a nőknek megengedi, hogy minden vasárnap egy véres rendőr főjjön a fazekukban, a férfiaknak is van joguk követelni a maguk igazát. Elvégre ők is csak emberek…

Megjelenés

D, *Északi amazonok,* A Hét, XIX. évf. 20. sz., 1908. máj. 17., 323. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

gracziózus: kecses, bájos

kardos északi asszonyok: lásd még az 58. szöveget

virilisták: eredetileg a legtöbb adót fizető vagyonosok, akik számára ennek fejében kitüntetett jogok jártak, elsősorban aránytalan választójog

Koszt pub 2.indb 378 2025. 02. 21. 12:44:25

112.

A varázsló kertje.

(Csáth Géza novelláskönyve.)

Viharos reggeleken születnek ily erős könyvek. Csáth Géza kötete fiatal könyv. Nemcsak azért, mert első és irójuk merész kézzel markol bele a harmatos hangulatokba, hanem mert a fiatalságról szól, az iró fiatalságáról, aki – mondjuk ki mindjárt – mindig többre becsüli a testtelen lirát a testes elbeszélésnél. A fiatalság: igen, ez a szó zene. Csáth Géza is körülbelül zenét ir róla, vidám, könnyü, andalgó elégiát. Lassanként elmarad mögöttünk minden, emlékeinkre óriás árnyak tüznek fantasztikus gyászbokrétát és a gyerekkor, a család oly különössé, fájóvá és érthetetlenné válik, hogy csak visszaálmodni tudjuk néha s csak egy misztikus szertartást látunk bennök. Ezt olvasom ki Csáth Géza könyvéből. Halott anyánk, aki egykor fiatal volt és álomban, kék levegőben, gyöngyvirágkoszorusan mosolyog reánk, a szombat este kenetes és zsolozsmás hangulata, a varázsló titokzatosan elmélyitett alakja, mind erről a fiatalságáról beszél, amely az évek mértföldtávolságán ködlik felénk. Egykor valóság, ma azonban mese. Mese és költészet. Finom idegekhez szóló, majdnem ideg-beteg történet. Az eredeti mesehangulatok között néha ott bujkál az orosz realizmus hatása is, a visszaemlékezések titokzatos lirájává finomitott és idillé lágyitott szépségei mellett akadnak csinált – jól csinált – Andrejev Leonid-hangulatok és egypár rózsaszinü erotikus merész kirucczanás is. Az igazi elbeszélés csak itt-ott hömpölyög széles folyamatossággal, a történeteken rendesen a zene uralkodik. Az emberek mindig felemásak: árnyból és husból vannak gyurva. Vagy a fejök, vagy a szivök, vagy a lábuk köd: ködemberek. Ezeket a ködembereket az iró azonban öntudatosan halvány lirai messzeségekbe mossa el. Egy álmodó, aki behunyt szemmel nézi az életet. De látja.

Koszt pub 2.indb 379 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

[Szerző nélkül], *A varázsló kertje. (Csáth Géza novelláskönyve.),* A Hét, XIX. évf. 20. sz., 1908. máj. 17., 327. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

A név nélkül közölt írást Réz Pál azonosította (Réz 1958, 263; lásd továbbá Dér 1977, 10).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Csáth Géza: (ifj. Brenner József, 1887–1919) magyar író, idegorvos, zenekritikus, zeneszerző. Jász (Brenner) Dezső bátyja és Kosztolányi unokatestvére. Szabadkán együtt tölötték gyerekkorukat, majd fővárosi egyetemista éveik alatt is jórészt napi kapcsolatban voltak. Egy időben közösen béreltek szobát, baráti társaságuk is részben azonos volt. Életük során számtalan levelet váltottak. Tervezték azt is, hogy Kosztolányi *Lótoszevők* című, 1910-ben megjelent mesejátékához Csáth ír zenét (Takács 2017; Arany 2017, 113–114). Kosztolányi 1913-ban, ugyancsak névtelenül írt *Muzsikusok* című novelláskötetéről (Réz 1958, 264–265), majd a *Schmidt mézeskalácsos*ról (Tf, 560–561), továbbá színikritikát közölt *A Janika* és a *Hamvazószerda* című drámáinak bemutatójáról is 1911-ben (SzE II., 157–158). Kosztolányi unokafivére válságba jutott életét látva eredménytelenül igyekezett segíteni rajta. Tragikus halála után, 1919-ben ő jegyezte nekrológját a *Nyugat*ban (Tf, 561–566), *Mostoha* című dráma- és regénytöredékébe pedig unokaöccse kérése nyomán kezdett bele (MEKM, 139–142).

Andrejev Leonid: Leonyid Nyikolajevics Andrejev (1871–1919) orosz próza- és drámaíró, az orosz expresszionizmus első alakjaként tartják számon. Kosztolányi 1905 nyarán vele indítja egyik *Heti level*ét (KDP1/30.).

Koszt pub 2.indb 380 2025. 02. 21. 12:44:25

113.

Az élő szobor.

– Jegyzetek Vörösmarty szobra alá. –

Vannak emberek, akiknek nem tudom elképzelni a szobrát. És vannak olyanok, akik előttem vacsoráznak, végigdülnek a kávéházi diványon s már is szoborba öntve látom őket. Vörösmarty ilyen szobor-ember. Élete és sok testes kötete csak piedesztál egy elkészülendő szoborhoz; arcza egyszerü, de architektónikusan épitett nemes feje már az arczképből is mintha szoborba kivánkoznék és – érdekes – a szeme, bármilyen mély, kék és kifejező, a vonalak imponáló játékával szemben visszasatnyul a fejbe, akár a szobroknál s semmitmondóvá válik. Ő a szózatos, hömpölygő költő, akit a szobrász – egyedül ő – les meg s nem az irómüvész, nem is a festő, a vak Miltont ecsetjével érző, mert nem keserü, bogos problémák és nem vászonra kivánkozó intimségek alszanak benne, hanem szobrász-szépségek, magasba lendülő, kék égbe mutató, békés bölcseséggel elpihenő gesztusok.

Ő maga is egy fönséges gesztus. Innen van, hogy most valami bizsergető, idegen érzéssel állunk a Gizella-téren a fehérbe burkolt szobor előtt és kissé kellemetlenül lepődünk meg, hogy csak most lép elénk a szoborba faragott Vörösmarty Mihály. Csak most? Hiszen mi már ezeregyszer faragtunk neki szobrot kék levegőből és kék fantáziából. Budapest azonban mégis elfogódva várja a nyéki költőt. Tán nincs benne elég gerincz, keménység, felfegyverkezettség, hogy bátran ajkára szoktassa harsonázó, romantikusan menydörgő, hosszu és szép nevét, melyet még a polgári keresztnév se tud a profán budapesti lármához hangolni. Mindenféleképpen furcsa neki, hogy oly embert formálnak szoborba, aki maga is szobor.

Mégis jó, hogy itt van már. Mégis érezzük, hogy ez a szobor él. Az élő szobor ez, melytől a zengő igét veszszük. És talán különös, talán megható, talán rikatóan költői, hogy a piedesztál alatt mindnyájan férfiasan csengő és vasba öltöztetett szavait selypitjük, mintha unokái lennénk, hisz tiz rongyosra olvasott kötetét

Koszt pub 2.indb 381 2025. 02. 21. 12:44:25

vérünkkel együtt még nagyapánktól örököltük. Rokonai vagyunk ennek a hideg és eleven szobornak egytől-egyig, az ünnepi szónok, az éljenző közönség, a rikkancs, aki a szobor körül ujságot árul s a filléres ujság, amely vezérczikkéhez zengő hurozatból lop emelkedett tónust. Kellett ez az eleven szobor, és már, hála Isten, nemcsak riogató ébresztőnek, politikai koránkelőnek és árboczkosárkémnek, de szemben a forradalom népies költőivel, irodalmi irányjelzőnek egy magasabb és elegánsabb költői kultura felé. Mert az egyedül üdvözitő népiesség tankönyvbölcsesége Vörösmartyt szerencsére még nem kapatta el. Vadvirágos, délibábokban fürdő mezei álmok helyett okosan hallgatott saját álmaira és poétasipját nem igénytelen füzfaágból törte. Férfias hazafiságát se nyütték el annyira, mint a 48-as generáczióét, amely mindig szerette robbantgatni a boulangerizmus franczia szalónrakétáit és a szinészkedés egyéb olcsóbb tüzijátékait is. Benne zsenivé érett egy kemény költőegyéniség, minden poklon és posványon keresztül, költő lett tisztán a szivében parázsló, magát felélő melegség árán, verseibe szivárványlott az a villámló, pántlikás és koszorus pompa, az a gazdag, fuldokló, tulczifrázott, szinte parázna dantei tulság, ami Vörösmarty zengő nagyságát jelenti minden más elérkezett és elérkezendő költők felett. Mintha nem is öt érzéke lett volna, hanem legalább is kétszer annyi.

*

Kossuthot apjának, Petőfit költőjének, Deákot bölcsének nevezi a magyar, ugyan hogy hivná Vörösmartyt? Azt hiszem, zavarban lenne a keresztelőnél. Valószinüleg csak Vörösmarty maradna aztán is. Félszegek vagyunk a piedesztálon álló költővel szemben, s nem merünk rátukmálni egy bizalmaskodó másik nevet. Ez a dus és előkelő magyar mintha felhős magasságokból esett volna közénk. Köztünk volt, de a viharos ormok harmata csillogott rajta. A régi magyar urak római müveltségét árasztotta, akik szerették a deák szót, a római vas-gerinczet, Cicerót és Catót. Nem tudott és nem akart dicskört teremteni maga körül. Feljegyezték, hogy a nagy, szent, szemérmes gyerek még ötvenhárom éves korában is elpirult. A költők glóriáját pedig csinálják. A földön, nem az égben. Többnyire maguk a költők. Koholt és nem egészen izléses

Koszt pub 2.indb 382 2025. 02. 21. 12:44:25

legendákkal, kimustrált regényötletekkel, költői garderobe-okkal, melyeknek azután szépen felül a jámbor publikum. Poétai tornákon is áll a jelszó: ha nem elég hosszu a tehetséged, toldd meg egy lépéssel! Vörösmarty nem tette meg ezt a lépést. Nem volt szüksége rá.

*

Én akkor szerettem meg igazán, mikor először olvastam, mily előkelő elbusultsággal futott meg az élettől. Mi, akik ma élünk és a holnapba nézünk, mind ezt az öreg költőt szeretjük, a Vén czigány költőjét, aki költőnek fiatalabb a husz éves Vörösmartynál és sok ma iró magyar poétánál is. Pedig a beteg, összecsapzott, sir felé züllő öreg ember ez, aki Pusztanyékre fut s a homokban dinnyét meg dohányt termel. Ott egy Shakespeare-szobor áll csak puszta szobájában és puszta lelke is csak Shakespeare-re néz, mint a tengerész, aki fut a világtól és évekig, évtizedekig szegett fővel a tenger örök vizét bámulja, a sohase unalmas, véget nem érő zöld elementumot s a felleges égboltot, mig szeme bele nem kábul s olyan zöld és titokzatos nem lesz, mint a tenger és a homlokát fellegek nem lepik, akár fenn az égboltot. Shakespeare-i boru ült ezeken az utolsó éveken. Sokszor méltatlan társaságban, adomázó urambátyámok közt virradt rá a balatoni boros hajnal. A megsürüdött vérrel, kiapadt agyvelővel és fáradt vállairól lekivánkozó vén gunyával vánszorgó vándorra ilyenkor uj arczu kétségek vigyorogtak és dekadencziáig tántorgó hangja az ima és a káromkodás között ingott. Ekkor született meg a szelid tüzü tuladunai emberben a féktelen tusakvó. Ebből az uj költőből szakadt ki azután véresen, feketén a Vén czigány, ez a rekedt, őrült sikoly, mely egyenesen föl a kongó, sivár égbe, a világmindenségbe kiált, az Isten bitangul hagyott trónusáig.

*

Ezt az uj magyar titánt szeretném megtalálni a Gizella-téri élő szoborban.

Koszt pub 2.indb 383 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

K. D., *Az élő szobor. – Jegyzetek Vörösmarty szobra alá –*, A Hét, XIX. évf. 21. sz., 1908. máj. 24., 329–330. Rovat: Krónika [vezércikk]. Dátum: május 22.

Megjegyzések

Az írás egyezéseket mutat a *Vörösmarty Mihály legszebb költeményei* címmel, Somló Béla kiadásában megjelent kötethez írt Kosztolányi-tanulmány ötödik részének gondolatmenetével, továbbá a *Vörösmarty. Irói arckép* című, a *Pesti Hírlap* 1935. április 21-ei számában közölt hosszabb portré némely szakaszával.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Vörösmarty szobra: az egykori Gizella – ma Vörösmarty – téren álló szobor(csoport) Kallós Ede, Telcs Ede és Márkus Géza alkotása

tiz rongyosra olvasott kötetét: a „nagyapánktól örököltük" megjegyzésből kiindulva arról a 19. századi kiadványról lehet szó, amelyet *Vörösmarty' minden munkái* címmel tíz kötetben adott ki Bajza József és Schedel (Toldy) Ferenc 1845 és 1848 között

piedesztál: emelvény, magaslat

vak Miltont ecsetjével: Kosztolányi valószínűleg Munkácsy Mihályra utal, s 1877-es, a vak Miltonról és három lányáról készített festményére

nyéki költőt: Vörösmarty pusztanyéki (kápolnásnyéki) születésű volt

boulangerizmus: Georges Ernest Jean-Marie Boulanger (1837–1891) francia katonatiszt, jobboldali politikus köré szerveződő mozgalom nézeteinek összefoglaló elnevezése

deák szót: latin szót

Cicerót: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43) az ókori Róma egyik leghíresebb szónoka

Catót: Marcus Porcius Cato Maior (Kr. e. 234–149) ókori római író, történetíró, államférfi

kimustrált: ócska

költői garderobe-okkal: (itt) költői eszköztárakkal

tuladunai: dunántúli

Koszt pub 2.indb 384 2025. 02. 21. 12:44:25

114.

A három csodanő.

Három nőcske lejtett végig a lóverseny-porondon. Maguk se sejtették, hogy egy óra multán már halhatatlanok lesznek. Halhatatlanok egy hónapra, egy hétre, vagy egy napra, ahogy Párisban szokás. De mindenki csak róluk fog beszélni. A kék, a fehér és az aranybarna csodanőről. Fogalommá válnak, minden párisi utcakölyök róluk csiripel és a lapok harsogva csattogtatják a reklám czintányérjait. A csodanők, – járja szájról-szájra – „les merveilleuses", a szépek szépei, az utolérhetetlenek. Ezek a nők pedig csak abban különböztek a többiektől, hogy szabónőjük oly ügyesen tudta szoborrá faragni eleven idomaikat, mintha ruha egyáltalán nem lett volna rajtuk. A ruhás pőreséget, a selyemben való meztelenkedést találta fel a szabótehetségeknek ez a Marconija, nem is csoda tehát, ha a pákosztos Páris örömében fejebubjára állt és a lábaival meg a kezeivel egyszerre tapsolt nekik. Egy testhez tapadó selyemrongy ime már forradalmat kavar a Szajna mentén. A forradalom pedig magamagát szervezi. Jelszavak keletkeznek és egy percz alatt vernek gyökeret. Az arczképek maguktól sokszorozódnak. Igy ma már mindenki tudja Francziaországban, ki a három csodanő. Gyerekség, naivság és bölcseség van, kedves feleim, ebben s gondolkozóba esünk, ha latba vetjük, hogy mindez a romlott Párisban történik. Vajjon megeshetett-e volna ez nálunk. Aligha. A mi humorunk fenekén ott ül a fekete kávé alja s a czinizmus mérges választóvize. Csak a francziák tudnak ily kedvesen és ostobán kaczagni. Boldog, ártatlan, naiv gyerekek egytől-egyig, akik lehajolnak és észreveszik, hogy a tavaszi füvek közt elczikázik három aranyos bogárka. A budapesti humor czipője sarkával taposná agyon őket…

Koszt pub 2.indb 385 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *A három csodanő,* A Hét, XIX. évf. 21. sz., 1908. máj. 24., 340. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„les merveilleuses": (fr.) a csodálatosak

Marconija: Guglielmo Marconi (1874–1937) olasz fizikus és mérnök, a drót nélküli távíró feltalálója, 1909-ben megkapta a fizikai Nobel-díjat

pákosztos: torkos

Koszt pub 2.indb 386 2025. 02. 21. 12:44:25

115.

Mégis mozog a föld!

Egy lanyha, szőke májusi délelőttön egyszerre csak megmozdul a föld a főváros alatt. Afféle fia-földrengés ez, alighogy éppen hullámot vet a talaj. A rengés azonban mégis forradalmat kavar egész Budapesten, sőt a homokos Alföld is Galileivel együtt helyeslőleg kiáltja, hogy mégis csak mozog a föld. Érdekes megfigyelni az embereket. Minden kávéházi törzsasztal akadémiává alakul. Mindenki földrengés-szakértő és geológus. A fizetőpinczér is. A lapokban hasábos czikkek. Az emberekben alattomos, be nem vallott félelem s szenvedélyes vita-kedv. Lessük, folytatja-e a föld azt a haragos, komor Beethoven-szonátát, melynek kezdő pianó akkordjait az esős, mélabus májusi szinjáték kiséretéül már meg is ütötte. Mosolygunk, de ott belül idegesek vagyunk. Ebből az idegességből pedig valami nagyon szomoru és nagyon bölcs filozófia párolog ki. Láttam és néztem Budapestet, mikor San-Franciscót házastul és emberestül megette a föld gyomra egy ebédre. Akkor is hasábos czikkek jelentek meg, akkor is filozofáltak a kávéházakban, de azt a bizsergő idegességet még sem éreztük. San-Francisco messze volt és nem remegett meg vázánkban a virág. A szivünk se remegett. Ma azonban, hogy egy kissé tántorogni kezd alattunk a szilárd humusz, a földkéreg megperczenését már fontosabbnak érezzük, mint azt, hogy valahol távol itéletnapi temetkezésben egy világváros bukik bele a semmiségbe. Hiába, mégis csak más az, ha durva elektromos vezetékek sodronyai szállitják hozzánk a vészhirt s más, ha idegzetünk érzékeny telegráfszálain rohan egyenesen agyunkba a katasztrófa közvetlen érzése…

Megjelenés

D, *Mégis mozog a föld!,* A Hét, XIX. évf. 22. sz., 1908. máj. 31., 354. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 387 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

fia-földrengés: enyhe földrengés

mikor San-Franciscót házastul és emberestül megette a föld gyomra: 1906-ban nagy erejű földrengés rázta meg az egyesült államokbeli San Franciscót és Észak-Kalifornia partvidékét. A földrengést, és a nyomában keletkezett tűzvészt az Amerikai Egyesült Államokat ért legnagyobb természeti katasztrófák között tartják számon.

Koszt pub 2.indb 388 2025. 02. 21. 12:44:25

116.

François Coppée.

Abból az alkalomból, hogy Coppée levetette zöld frakkját és befeküdt egy hideg, de kétségtelenül kényelmes és előkelő koporsóba, sok kemény és szigoru itéletet irtak le a világhires franczia akadémikusról. A nemes, fiatal arczu poéta, aki akadémikussá kopaszodott s kopaszságát dus babérkoszorukkal takarta, már évtizedek óta ellenszenves volt minden igazibb literary gentleman előtt s ezt az ellenszenvet, ugy látszik, még a halál se tudta az enyhe és közönyös méltánylás hangjáig tompitani. Antipátikus maradt Coppée még a koporsóban is. Ennek az antipátiának okaira azonban könnyen rátapinthat a felületes szemlélő is, mert inkább emberiek, mint Coppée költészetéből leszürt s meghiggadt irodalmi itéleten alapulók. Ez a polgári költő egyszerüen boldog ember volt és még boldogabb poéta. Nem találok rá példát, hogy költő annyi készséggel, gyors biztonsággal és ügyességgel át tudta volna váltani összes álmait, levegőből és ködből való ábrándjait forgalmi értékekre, népszerüségre, hirnévre és aranyra, mint Coppée s nem tudok senkit, aki fel tudná vele venni a versenyt abban, hogy lehet és kell hatni lehetőleg kevés és közönséges eszközzel, lehetőleg mélyen és tartósan egy sok millióból álló internaczionális közönségre, amely nem az elite-ből, hanem a szürkékből, szegényekből és egyszerüekből toborzódik össze. Intelligens, mozgékony arcza nem hiába beszél egy ügyes és előkelő szinészről, alapjában maga is szinész volt. A költészet nála nem lelki probléma, de puszta garderobe-kérdés. Fáradhatatlanul cserélgette a különböző ruhákat s mindegyikben egyformán jól érezte magát. Vér és köny sohasem tapadt hozzájuk. Egyénisége is csak a ruháiban volt. Nem is csoda, hogy most, mikor meztelenre vetkőztetetten, halottas hidegséggel fekszik, rá se ismerünk már. Ő volt az, aki a husz éves tavaszi őrültségek évadján franczia létére a legangolabb hidegvérrel vallotta be Catulle Mendésnek, hogy

Koszt pub 2.indb 389 2025. 02. 21. 12:44:25

eddig hatezer verset irt s azután egy hétre rá más száz ily verset prezentált neki. Bántóan értette a métier-jét ez a koravén poéta. Elhallgatni semmit se tudott; az utolsó szót mindig kimondta. Gondosan kifaragott költeményeit, czizellált történetkéit és apró szindarabjait majdnem csak az menti meg, hogy franczia beszéli el, aki ha bájos, könnyü és szellemes, teánál előkelő szalónban a legczukrosabb banalitásokat is lenyeletheti velünk. Coppéet még tapintat és egészséges izlés is vezette. Egykor modern is volt, Páris sápadt gyermeke, az utolsó grisette s a városi poéta uj tipusa, aki cigarette-tel bolyong az éjszakában és gyengéd álmait szörnyü szenvedések parfümjével szagositja be. Mert Coppée szenvedett is, amennyire az etiquette megengedte. Szerencséjére hamar a „Parnasse"-hoz szegődött, ahol enyhe, nőies formában körülbelül ugyanazt mivelhette, amit a férfiasan görög és antik Leconte de Lisle, a barbár álmok visszaálmodója. A „poète des humbles" közöttük, bár természetétől fogva tömjénesen keresztény lélek, pogány lett. Ez a milieu, melyben a meleg vért az „impossibilité" gőggé s a forró emberi szenvedéseket fantasztikus kő-arabeszkké fagyasztotta, éppen neki való volt és Heredia, Sully Prudhomme, ha tehetségben és finomságban nem is, de formában és a költészet egy előkelő, nagyon nehéz és nagyon nemes müvészi mesterséggé való degradálásában ikertestvére. Ma egy alkonyodó költői iskola földi istenét látom benne, akit a régi szertartás szerint biborban, aranyos harsonák zengése mellett emelnek ravatalra. Az utolsó földi isten távozik. Les dieux s'en vont. Nekünk azonban örülnünk kell ennek, mert a horizon alján uj emberek jelentkeznek, akik nem értenek annyira a poézis kézmü-ügyességéhez, de igazabbak és bátrabbak, akik olykor dadognak is, de sohasem hazudnak s ha félszegek, szegények és sejtések ködében botorkálnak, mindig magasra néznek, ujak, érdekesek és – emberek.

Megjelenés

K. D., *François Coppée,* A Hét, XIX. évf. 22. sz., 1908. máj. 31., 360. Rovat: Irodalom.

Koszt pub 2.indb 390 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

François Coppée: François Édouard Joachim Coppée (1842–1908) francia költő, író. Kosztolányi *A magyar* címmel fordított verset, illetve *A vándor* címmel versrészletet tőle (IK I., 527–531). Halálakor *A Hét*ben önálló szöveget közölt róla, amelyben fölrója az életmű mesterkéltségét és őszintétlenségét (Szk, 165–166).

literary gentleman: (ang.) művelt ember

Catulle Mendésnek: Abraham Catulle Mendès (1841–1909) francia költő, prózaíró, kritikus, dramaturg

métier-jét: (fr.) hivatását, foglalkozását

grisette: eredetileg a francia munkásnőt jelölő kifejezés a francia *gris,* azaz szürke szóból, mely a munknásnők szürke, silány minőségű ruhájára utalt. Később jelentése pejoratív árnyalatot kapott, s a feslett, olcsó nőkre utaltak vele.

„Parnasse"-hoz: lásd a 13. szöveg jegyzetét

„poète des humbles": (fr.) szegények költője

„impossibilité": itt helyesen *impassibilité* (fr.) szenvtelenség (lásd még a 14. szöveget, továbbá vö. KDP1/2., 137.)

Les dieux s'en vont: (fr.) „Az istenek meghaltak"

Koszt pub 2.indb 391 2025. 02. 21. 12:44:25

117.

Tizéves találkozók.

Most van az idejük. A lapok mindennap emlékeztetik rájuk a feledékeny osztálytársakat. Kezdődnek pedig reggel a temetőben sirkoszoruzással és végződnek hajnalban az asztal alatt. Kijöttök ugy-e, barátaim, üvegketreczeitekből, a hivatal-rácsok mögül, otthagyjátok a kardot, a törvénykönyvet és a tanári méltóság nemes szimbólumát, a nádi pálczát,[1] hogy nyári lugasban tizéves találkozó czimén kaczérkodjatok az idővel? Kissé perverzek vagytok. Nem féltek a multtól? Mert bizony borzongós, koporsó-szagu érzés lehet egy kicsit, mikor tiz év után hirtelen viszontlátjuk egymást. A lámpa, mely diszkréten kopaszodó fejetekre világit, bizonyára maga is azt hiszi, hogy a kisértetek vacsoráznak alatta. Különös egy séance. Fönn az igazgató elnököl,[2] de fogatlan szája már szomoruan sipol, mikor az istenről, királyról és hazáról beszél. A tanári kar pedig tegnapról mára megvénült. És – ó valljátok csak be! – ti is. Az első eminens itt az utolsó eminens. Az élet nehány pofont adott neki s ő szépen elcsendesült. A virgoncz előtornásznak poczakja nőtt. Az osztály költője megházasodott, négy gyermeke van és prózát ir. Mi maradt meg belőletek? Az arczotok sápadt, lesoványodott, vagy puffadt, de unott, mindnyájatoké fáradt, fáradt. Nem féltek egymás arczába nézni? Nem tartotok attól, hogy meglátjátok saját magatokat benne? Mert a tükör, barátaim, melytől naponta kértek tanácsot, konspirál veletek és jámbor hazugságokkal ámitja el hiuságtokat. Az igazságot mások arczában olvassátok. Az élet hus-tükrében. Itt aztán rémülve látjátok meg a saját arczotokat is, mint Ripp ősz szakállát a vödörben, mikor álmából ébredve inni készült belőle.

[1] [sh.: nincs vessző]
[2] [sh.: nincs vessző]

Koszt pub 2.indb 392 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *Tizéves találozók,* A Hét, XIX. évf. 23. sz., 1908. jún. 7., 374. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

séance: (fr.) est, ülés

mint Ripp ősz szakállát a vödörben, mikor álmából ébredve inni készült belőle: utalás Rip Van Winkle-re, Washington Irving 1819-es elbeszélésének címszereplőjére, aki álomba merül, és csak húsz év múlva ébred föl, miután átaludta az amerikai függetlenségi háborút

Koszt pub 2.indb 393 2025. 02. 21. 12:44:25

118.

Isten rabjai.

– Gárdonyi Géza uj regénye. –

(461 lap. A kritikus inkább magában nem bizakodva, mint a regényben, a vaskos könyvvel egyenesen a Margitszigetre fut, a romok közé. Maga a regény is itt játszódik le. A szigettől akar csenni egy kis ódon hangulatot szüz szent Margit történetének olvasásához. Mig a hajó vigan nyargal a hullámok közt pihegő zöld folt felé, a kritikus igy méláz magában:)

– Történelmi regény. Gárdonyit – ugy látszik – erősen izgatja a történelem problémája. Ismerőseitől hallottam, hogy Flaubert Salambója ujabban *livre de chevet*-je. Ez a bogos, merész csodakönyv mindnyájunkban felgyujtja az álmot, hogy a mult csak olyan, mint ez a fakó paraszti jelen s ha iró ez a valaki, okvetlenül arra vállalkozik, hogy a történelmet egy ingujjban, csupaszon, a maga bájos gyámoltalanságában mutassa be. Az igazi történelmi regényiró távolság-áthidaló, idő-romboló, határkő-eltüntető. A multat jelenné teszi. Jó történelmi regényt irni tulajdonképpen annyit jelent, mint jó társadalmi regényt irni. Ezt teszi most Strindberg apró miniatürképeivel és ezt tette Flaubert. Hiába mutatja ki azután egy alapos szőrszálhasogató, hogy a Salambo tiz év verejtékével megkeresztelt adatai hamisak, az emberek azért is igazak maradtak, tulliczitálják az életet és a bennük lakozó müvészet-élet szuverén jogánál fogva hazuggá csufítják magát a történelmet is. *Desto schlechter für die Tatsache…* Vajjon Gárdonyi is ily multvisszabüvölő? Az „Egri csillagok"-ban mintha meg akarta volna kisérelni, de csak az első pompás momentkép sikerült neki. A többi regényes, majdnem jókais. Vajjon mit akar Gárdonyi ezzel az uj regényével?…

(A kritikus olvasni kezd. Pár percz mulva már a XIII. században járkál. Az iró megragadja a kritikus multba vágyakozó kezét és szük mellékösvénykéken egyre beljebb csalogatja a középkorba. Megtudja, hogy mindnyájan rabok vagyunk. A becsüs a pénz rabja,

Koszt pub 2.indb 394 2025. 02. 21. 12:44:25

a király a nemzet rabja s a szerzetes az isten rabja. Ezekről a kolostor-rabokról van szó. Az iró azonban mintha egy szivárványos templomüvegen át nézné ezt a fekete világot. A királykisasszony, akit egy keményrajzu, középkori legenda örökre beleégetett agyvelőnkbe, itt meseszerüvé, nyulánkká, ibolyaszemüvé válik és rózsák közt andalog. Nagyon sok, nagyon szines ruha káprázik szemünk előtt és kevés ember. A violás pluviálék, pezsgőszinü, meggypiros, kén-sárga diszruhák alatt valami durván és meginditóan emberit keres a kritikus, de hiába. Jancsi, a kertészfiu álmodozik a királykisasszonyról. A királykisasszony ciliciummal maratja fehér testét. Külsőségek. Az egész középkor lassan eltolódik a magyar népmesék regényes világa felé. A hős is, a hősnő is álom-ember, levegőn járó mese-alak. Az a kevés realitás, ami itt-ott félve felüti a fejét, csak a magyar népmesék szokott realitása. Bármi könnyü, finom és elegáns Gárdonyi stilusa, végre is belefáradunk s a regény nem érdekel többé. Az olvasó czigarettára gyujt és a füstkarikákban körülbelül a következő gondolatokat fujja fel a kék levegőbe:)

– Nem ezt vártam! A fanyar, kesernyés középkort akartam látni, vézna, beteg szenteket, akik stilizáltságukban is emberek maradnak. Lepréselt, halavány szentképek ódon illatára gondoltam. A prerafaelita-képek elrajzolt félszegségéről álmodoztam. Egyszerü népmese-hangulat nem tud már lekötni. Egy meleg lirai lendület kell, amely az egész regényt átfüti titokzatosan vibráló hevével. Egy parázsmag kell, amelyből egyszerre nő ki a mese tüzvirága. Minden nagy regény ilyen lirai önkivületből sugárzik ki. És ha Boodenbrockról, Bovarynéról beszélek, egy egész érzelemvilág borul reám s épp ugy melegit, mint az irójukat, mikor megirták chef d'oeuvre-jüket. Gárdonyi aligha érezhetett ilyet, hogy az Isten rabjait irta…

(A szerelem, ami Margitot és Jancsit összeköti, spirituális, majdnem spiritiszta szerelem. Alakjaik azonban nem jöhetnek közelebb hozzánk, mert minden lelki differenciálódottság nélkül tág általánosságban mozognak s gerinczük ködből van. A kertészfiuból szerzetes lesz, a novicziát meg apáczává szentelik. Gárdonyi bizonyára öntudatosan nem nyult kézenfekvő, durván felkinálkozó motivumokhoz. Margit az isten szerelmese. Mindenünnen kimagaslik egy fejjel, akárcsak a legendában, de éppen ezért nem

Koszt pub 2.indb 395 2025. 02. 21. 12:44:25

érezzük emberi nagyságát. Ezekben az emberekben egy csöpp vér sincs. Az elrajzoltságuk nem az iró, hanem a makranczoskodó toll önkényes akaratából történt. Még az epizód-szereplők is a hazáért és az országért cselekesznek gyanus eszmék hatása alatt s nem a vérük emberi szózatára. Sőt végül Margit nemzeti hősnővé dicsőül egy görögtüzes tableau-ban, ami bántó, legalább is furcsa. Minden a felhőkön lebeg. A baj csak az, hogy az iró nem képes bennünket ezekbe a különös stilizált magasságokba büvölni. A kritikus szinte felkiált:)

– Gárdonyi spirituális lélek, de a regényét még nem tudja spirituálissá tenni! A mult fehér köd-rózsái közt andalog, mi azonban mégis a jelenben maradunk. Mindenre rezonáló leányos lelke nem elég erős, hogy másokra is reálehelje álom-világa árnyait. Csak a könyező lirikust érezzük. A regényiró hamis romantikában vész el. Ez a spirituális uj Gárdonyi pedig modern ember, aki annak a legujabb irodalmi mozgalomnak fókusában áll, mely a stilizált finomságok jogait igazolja a földön kuszó müvészietlenségekkel szemben és a diadalmas költői akarat önkényességét hirdetve, tulvilági fényrezgések violás reflexeit keresi. Az uj iró a levegőbe tör. Gárdonyi is. Ez egyszer azonban nemcsak a ballasztokat dobálta ki léghajójából, hanem az embereket is. Nem csoda, ha léghajója kilyukadt és maga is elveszett a fellegek között.

(Mindez nem azt jelenti, hogy ezután a földön kell maradnia. Sőt. Fel kell találnia a kormányozható léghajót.)

Megjelenés

Lehotai, *Isten rabjai. – Gárdonyi Géza uj regénye –*, A Hét, XIX. évf. 23. sz., 1908. jún. 7., 375–376. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gárdonyi Géza: (1863–1922) magyar író, költő, drámaíró, újságíró, pedagógus. 1907-ben Gárdonyi levélben köszöni meg Kosztolányinak a *Négy fal között*et (KDL1, 629). Kosztolányi később többször ír műveiről, általában elismerően (Tf, 254–260; SzE I., 439–445).

szüz szent Margit történetének: Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) IV. Béla magyar király leánya. Apja – a tatároktól elszenvedett vereség miatt – felajánlotta Magyarország megmentéséért: Margit a veszprémi domonkos apácákhoz, majd a Nyulak szigetén – a ma róla elnevezett Margit-szigeten – lévő zárdába

Koszt pub 2.indb 396 2025. 02. 21. 12:44:25

került, ahol haláláig élt. Életének történetét a 14. században rögzített középkori legendája őrizte meg, amelyet Ráskay Lea domonkos apáca 1510-ben a Margit-szigeti kolostorban másolt kódexbe.

Flaubert Salambója: a *Salammbô* (1862) Gustave Flaubert Kr. e. 3. században, Karthágóban játszódó történelmi regénye

livre de chevet-je: (fr.) állandó olvasmány

Strindberg apró miniatürképeivel: utalás Strindberg *Történelmi miniatűrök* című novellagyűjteményére

Desto schlechter für die Tatsache…: (ném.) „annál rosszabb a tényekre nézve"

pluviálék: liturgikus ruhák, palástok

ciliciummal: (lat.) szerzetesek által használt, vezeklésre szolgáló, szögekkel kivert övvel vagy lánccal

prerafaelita-képek: lásd a 45. szöveg jegyzetét

Boodenbrockról: utalás Thomas Mann *A Buddenbrook ház* című regényére

Bovarynéról: Flaubert regényének címszereplője

chef d'oeuvre-jüket: (fr.) mesterművüket

novicziát: szerzetesnőjelöltet

tableau-ban: életképben

ballasztokat: nehezékeket

Koszt pub 2.indb 397 2025. 02. 21. 12:44:25

119.

Nyárai Antal.

A cim lehetne ez is: Az utolsó bohém. Vagy: A modern szinész. De legjobb igy minden diszitő jelző és sallang nélkül: Nyárai Antal. Mert Nyárai Antal, ez a nagyon finom és kissé keserü szinész nekem kedves müvészem, akinek egész egyéniségét nem akarom azzal kisebbiteni, hogy a második, vagy az első klasszisba skatulyázom. Ő egyszerüen: Nyárai Antal. Ismerőse az összes budapesti kávéházak főpincérének, ismerőse minden modern magyar embernek és azonkivül kedvence a boldog isteneknek. Egy istenáldotta muzsafi, – ahogy Kazinczyék mondták volna. Differenciálódott[1] lelkü müvész és európai szinész, ahogy ma szokták mondani a kávéházakban és egyéb helyeken, ahol még müvészetről is beszélnek. Mindenféleképpen pedig egy szomoru, finom lélek, amely a budapesti körutak zajából és kávéházak hajnali, kesernyés levegőjéből szivja magába[2] az ő merész, eredeti, egyéni müvészetét.

Mostan is Blumau és Steinau urakkal kapcsolatban jelenik meg Szabadkán az orfeum szinpadán. Ámde[3] ez itt ne tévesszen meg senkit sem, mert Nyárai olyan isten, aki földön jár és akkor is gyalog. Sohasem értett ő ahhoz a mesterséghez, hogy lovasszobrot álljon valami bamba, fontoskodó tragédiában és nem volt kenyere, hogy rosz jambusokban orditsa fel mü-keservét a kakasülőnek, de tud könnyezni egy pár semmiségen és tud rikatni egy pár semmiséggel, amit talán csak te veszel észre, meg én, akit ez a rohanó század arra kárhoztat, hogy gyomromból utáljak mindent, ami lapos, közönséges és izléstelen. Nyárai Antal izléses müvész és ez mindennél többet mond. Tud hallgatni és némán állni. És a hallgatásával beszél, a némaságával magyaráz. Az izléstelenség szélesre taposott skáláját millió és millió ripacs tiporja, ezer és

[1] Differencialódott [sh.]
[2] megába [sh.]
[3] Amde [sh.]

Koszt pub 2.indb 398 2025. 02. 21. 12:44:25

ezer iró visszhangoz fölösleges szavakat és számtalan festő mázol hülye ürességeket, mig jön végre egy szinész, egy iró, egy festő, aki sok-sok kopott hang, szó és szin közül kiválaszt egy ujat, ami a legfinomabbak lelkét rezgeti meg. Nyárai Antal ilyen müvész.

Vajjon mit tud? Én azt szeretném kérdezni: mit nem tud? Sokszor láttam őt és a kabarében gyakran órákat ásitoztam át, hogy egy apró számát végighallgassam. Láttam, amint harmadrangu orfeumi divák bokáit csókolgatta, láttam, hogy tükrözte vissza démoni vonásokkal, halkan visszafojtott szenvedélylyel a legmaibb emberek legmaibb tragédiáját. Láttam zsiványnak, operettkirálynak, cinikus gavallérnak, félistennek, öngyilkosjelöltnek és akasztófavirágnak. Mindig müvész maradt. Akkor is, ha beszélt és akkor is, ha hallgatott. Egyszer egy csavargót siratott el valami léha kabarénótával és szájára tapasztott kezével fojtotta magába a felbuggyanó zokogást. Sohasem felejtem el. Ott a pállott kabarélevegőben mintha remegni kezdett volna a levegő és a mi cinikus, forró könnyünk sózta meg a piccolonkat.

Csak ennyit. Szivesen beszélnék még róla sokat és érdekeset, mert Nyárairól sokat és érdekeset lehet mondani. De nem akarok elébe vágni most, hogy Nyárai ugy is Szabadkára jön. Kérem önöket mind, nézzék meg Nyárait és tapsoljanak neki és szeressék őt!

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Nyárai Antal,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 133. sz., 1908. jún. 11., 2. Rovat: Napi Hirek. Dátum: Szabadka, junius 10.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

muzsafi, – ahogy Kazinczyék mondták volna: régies nyelvhasználattal (általában kezdő) költő, művész, színész. Érdemes megjegyezni, hogy ezen a címen volt ismert Dóczi Lajos egy Goethe-fordítása. Kazinczy Ferenc (1759–1831) író, költő, fordító, akadémikus. Kosztolányi önképzőköri műfordítás-bírálatában többször is hivatkozik fordítói elveire (KDP1/III.). Később, nyelvvel foglalkozó írásaiban időről időre mint a nyelvújítás vezéralakját emlegette, majd 1931-ben és 1935-ben önálló tanulmányokat szentelt pályájának (Tf, 70–77).

Szabadkán az orfeum szinpadán: A *Bácskai Hírlap* 1908. június 12-ei, név nélküli színházi kishíre jelen cikkre utalva, *Nyáray Antal vendégszereplése* címmel számolt be az eseményről: „Kosztolányi Dezső után Nyárayról, a müvészről ujabb megfigyeléseket papirra vetni felesleges munka, szebben és jellemzőbben az ő istenáldott müvészetét ismertetni alig tudná valaki. A tegnap esti

Koszt pub 2.indb 399 2025. 02. 21. 12:44:25

siker, amelylyel vendégünk a Nemzeti orfeumának kis brettlijén kacagtató, sirásra fakasztó kabaretszámait bemutatta, a legszebb kritika, mely valóságos tapsorkánban nyilvánult meg minden szám után. Nyárai gazdag müsorából naponként ujabb számokat lesz módjában a közönségnek megismerni."

piccolonkat: a piccolo a korban a kis adag feketekávé elnevezése

Koszt pub 2.indb 400 2025. 02. 21. 12:44:25

120.

Pozsonyi dalnokverseny.

Tehát a királykoronázó, diétás város kertjei kivirágoztak piros pünkösd hétfőjén hajnalra. Halvány, arisztokrata nő-kezek öntözgették a kertet, mig ki nem nőtt az aranyibolya, az ezüstliliom, a nefelejts és a tulipán. Igen előkelő urak és hölgyek pedig módfelett jól mulattak, hogy az év háromszázhatvanöt napja közül egy jutott a poézisnek is s persze csak toppanniok kellett, hogy előbujjon a földből a Potemkin-irodalom. Vadonatuj poéták jöttek pókhálós versekkel, melyekben a haza, hit és szerelem nagyobb dicsőségét zengedezték. Dallal csatáztak a virágért. Hazafias felbuzdulásukban aztán keveset törődtek azzal, hogy ennek a virágnak egyik gyökérszála sváb, a másik meg franczia földbe kapaszkodik s egy ize, egy rostja, egy porczikája se magyar.

A magyarnak keresztelt, francziába ojtott sváb ünnep nem is a *Frauenlob*-ok és a *jeu floral*-ok korát akarta felbüvölni, csak egy kis finom és bánatos parfümöt permetezett az arisztokrata kertésznők zsebkendőjére. A poézis náluk még elkél illatnak és ünnepnek. A költőt pedig szerződtetik, ha kell, akárhonnan. Egy ügyes szinpadi szabó és egy fodrász pár percz alatt mindenkit költővé tud sikálni, aki oly sikos, illedelmes és finom, mint a Szalonujság papirja. Ez a reprezentativ költő a pünkösdi dal király, neki nyilik ki azután az aranyibolya, az ezüstliliom és a gyémánttulipán.

Csak azoknak fáj kissé ez a frivol költő-játék, akiket azzal vert meg a Teremtő, hogy az igazi müvészetet mindennapi sovány kenyerük mellé is megkivánják és a vérükkel, éjszakájukkal fizessenek érte. Azok látják, hogy a poézist ma már nem lehet csinos hölgykoszoruba és virágkeretbe foglalni. Elérkezett a versek hétköznapja. Minden nap ünnep. A poéta pedig nem bokrétás disz-fiu, aki virágot kap és ad, hanem a szürke élet egy sokszorosan megsanyargatott és összerugott áldozata, mindenki közt a legszegényebb, kinek ezerszerte inkább része van a gondok keserü prózájában, mint másnak.

Koszt pub 2.indb 401 2025. 02. 21. 12:44:25

A pozsonyi virágok tehát hazudtak. Gyökerük drótból volt. Még középkori emlékeket se tudtak kelteni. Mert még a wartburgi daltornán is bele-belehangzott a hurok pengetésébe a hóhérbárd köszörülése, hogy fenyegesse a dalost, aki a ritmusok versenyén vesztes marad. Itt azonban még verseny se volt, csak Potemkin-játék Potemkin-költőkkel. Az igazi müvészet szomoruan és bánatosan mosolygott – befelé. Nem is vett róluk tudomást. Annyi köze van hozzá, mint Budapest főkapitányának ahhoz, hogy a gyerekek valahol a Városligetben rablót és zsandárt játszanak. Hisz az egész virágjáték nem is annyira virágjáték volt, mint inkább – gyerekjáték…

Megjelenés

D, *Pozsonyi dalnokverseny,* A Hét, XIX. évf. 24. sz., 1908. jún. 14., 388. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Pozsonyi dalnokverseny: Pozsonyban 1908. június 8-án, pünkösdhétfőn – a középkorban gyökerező dalnokverseny hagyományát fölelevenítendő – virágjátékokat rendeztek, több műfaji-tematikus kategórában

királykoronázó, diétás város: utalás egyfelől arra, hogy a Habsburg-ház magyar uralkodóinak nagy részét Miksától kezdve II. Lipótig Pozsonyban koronázták; másfelől a Pozsonyban tartott reformkori diétákra, vagyis országgyűlésekre

csak toppanniok kellett, hogy előbujjon a földből a Potemkin-irodalom: Grigorij Alekszandrovics Patyomkin, Tavricseszkij herceg (1739–1791) orosz politikus és hadvezér, az 1762. évi palotaforradalom megszervezője, II. (Nagy) Katalin cárnő kegyence, aki a parasztság jólétének bizonyítására a cárnő látogatásakor díszletfalvakat építtetett.

Frauenlob-ok és a jeu floral-ok korát: vagyis a középkort. Heinrich von Meißen, vagyis Frauenlob (1250/60 k. – 1318) középfelnémet költő, ünnepelt minnesänger. A *jeu floral* (franciául: *jeux floraux*) a középkori dalnokversenyekre utal, amelyeknek győztesei aranyból vagy ezüstből készült virágot kaptak.

Szalonujság: 1900 és 1913 között Holló Tivadar szerkesztésében megjelent képes folyóirat

pünkösdi dal király: utalás a pünkösdi királyválasztás népi hagyományára, melynek alkalmával a faluközösség fiataljai különböző próbákat kiállva vetélkedtek, és a győztes egy esztendőre a falu első legénye lett, s ezalatt különböző kiváltságok illették meg.

wartburgi daltornán: a középkor irodalmi hagyománya szerint 1206 táján történt Hermann türingiai őrgróf udvaránál

Koszt pub 2.indb 402 2025. 02. 21. 12:44:25

121.

Zola hiénái.

A bordeaux-i ezredparancsnok egyszerre megjelenik a kaszárnya udvarán és riadót fuvat. Egymásután szökkennek talpra a századok és alig telik bele fél percz, az egész ezred fegyveres készenlétben van. Az ezredparancsnok pedig elorditja magát s egyenesen a Pantheonba akarja vezényelni a legénységet, hogy a szemétdombra dobassa Zola koporsóját. A tisztek összenéznek. A legénység megdöbben. Az ezredparancsnok zavaros szemeiből olvassák ki, hogy megtébolyodott. Végre néhány tiszt összedugja fejét és megállapitja, hogy a hazafias tébolynak, bármily tiszteletreméltó is, ez esetben nem engedelmeskedhetnek. Elmaradt tehát az a nagyszerüen groteszk jelenet, amint a hadsereg egy őrült vezénylete alatt halott-marczangoló dühvel, habzó szájjal megostromolja a földi istenek templomát. Az eset azonban igy is tanulságos. A francziák, mint született patológikusok, bizonyára tudják, hogy minden nagy embernek, aki ujat akart és korokat temetett el, megvan a maga, nem is kisszámu őrültje. Most már azt kérdi a józan ész, mennyivel kevésbé volt bolond az a hazafi, aki a multkor a Pantheonban revolverrel lövöldözött? Vajjon mi menti a tömeget, mely annakidején le akarta köpni Zolát? Ezeket az urakat még idejekorán meg kell vizsgáltatni, hogy szentek-e vagy őrültek, nehogy később egy egész hadsereget vezessenek az igazság ellen…

Megjelenés

D, *Zola hiénái,* A Hét, XIX. évf. 24. sz., 1908. jún. 14., 389. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 403 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A bordeaux-i ezredparancsnok: ahogy arról a *Pesti Hírlap* 1908. június 10-ei, *Megőrült francia ezredes* című, név nélküli kishíre is tájékoztat, egy Boulanger nevű ezredesről, a 138. gyalogezred volt parancsnokáról van szó

Pantheonba: Émile Zola hamvait 1908-ban, halála után hat évvel helyezték el a párizsi Panthéonban (ehhez kapcsolódóan lásd még KDP1/101.)

patológikusok: betegesek, kórosak

Koszt pub 2.indb 404 2025. 02. 21. 12:44:25

122.

Csönd-kongresszus.

Egy német bölcs vette észre először, micsoda nagy átok, hogy az ember füleit nem tudja becsukni. Az orrunk például, ha akarjuk, nem szippantja fel mindig az illatos Gschwindt-gyárat. Tapintásunk és izlésünk is szabad. Szemünket kedvünk szerint lehunyhatjuk bármikor. Vajjon miért nem hunyhatjuk le a fülünket is? Ebbe a kis tölcsérkébe oly vigan kavarog be minden társzekérzörgés, vasrud-csörömpölés, gyerekvisongás, mintha egyenesen kiöntő csatornája lenne a hangok legpiszkosabb moslékjának. Az amerikaiak[1] ezt a levegőben szálló igazságot röptében elkapták és leforditva a maguk gyakorlati nyelvére, megalakitották a csönd-ligát. Harczot üzentek a lármának, mely idő előtt megvéniti a fiatalságunkat és neuraszténiássá tépi szegény idegszálainkat. Ezek az amerikaiak bölcs emberek. Nem tudják megérteni, amit mindenki megért. Miért kell türnöm, hogy minden utczakölyök belefüttyentsen a gondolataimba? És miért van hatóságilag engedélyezve a különböző járművek ormótlan konczertje? A kurjantó kocsist megbüntetik csendháborításért s a kocsiját nem? A bölcs amerikaiak a kórházak utczáiba mutatnak, ahol csak a fölösleges zaj tilos és máris ideggyógyitó csöndesség uralkodik. Igazuk van. Az egész világ egy idegbeteg-kórház. Minden utczára hangfogót kell tenni. Ők valóban bölcsebbek, mint a német bölcs, mert tesznek is valamit az igazságért. Meglássátok, addig csönd-kongresszusoznak, szónokolnak és lármáznak, mig egyszerre csönd nem lesz náluk is, nálunk is. Jó jel, hogy az elnökük, Mrs. Isaac Rice – asszony. Az asszonyok szépen tudnak *beszélni* a csöndről…

[1] amerikaik [sh.]

Koszt pub 2.indb 405 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

D, *Csönd-kongreszus,* A Hét, XIX. évf. 24. sz., 1908. jún. 14., 389. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

illatos Gschwindt-gyárat: a Gschwindt-féle Szesz-Élesztő-Likőr és Rumgyár az első szeszfinomító volt az országban

társzekér: négykerekű, csupán teherszállításra használt, lapos rakfelületű jármű

neuraszténiássá: ideggyengévé

Mrs. Isaac Rice: (1860–?) new orleansi születésű társadalomreformer, az Anti-noise Society (Zajellenes Társaság) megalapítója

Koszt pub 2.indb 406 2025. 02. 21. 12:44:25

123.

Simon Judit csókja.

(Der Kuss der Judit Simon. Ein legendäres Drama von Herbert Selke. Danzig, 1907.)

Egy talpig feketébe öltözött zsidó férfi, Selke drámájának prológusában[1] meglehetős önérzetesen kérdezi: „Ki nem ismeri Simon Judit sötét legendáját? A távoli időkből zeng vissza és még ma is énekli a tizenkét testvértörzs". Erre az önérzetes kérdésre azonban még önérzetesebben felelhetne az egész magyar literatura. Elmondhatná, hogy „a Simon zsidó szomoru nótája" sohasem volt legenda és sohasem dalolta a zsidó nép, csak egy poéta, alig pár évtizede s az a poéta is magyar volt. Hangsulyozhatná, hogy ez a balladává kovácsolt tragédia az övé, amelyhez senki fiának nyulni nem szabad. Kavarhatna zajos irodalmi botránypört irói tulajdonjog orzása miatt, ahogy Európában Maeterlinck és D'Annunzio szokták. Mi azonban inkább megállunk egy pillanatra és gyönyörködünk abban, hogy galvanizál egy költeményt fokozott, delejes életre a benne alvó ótestámentomi erő és mint válik egy harmincz éves vers egyszerre hétezer éves legendává.

Ime, egy ismeretlen német iró jő, aki elolvassa Kiss József balladáját és se szó, se beszéd, a tollából egyszerre egy dráma bugyborékol ki. Az irót – ugy látszik – Kiss József poézisének ódon-modern zamatja fogta meg, a népiesnek a szalónszerüvel, a legendásnak és rozsdásnak a legmaibb élettel és a legmaibb szinekkel való egyénien jellemző, pikáns elegyesitése, mert a dráma maga is a halvány stilizáltságok, az álomra áttranszponált magasabb élet felé tolódik el. Majdnem egész az antik drámába billenünk vissza. Primitiv emberek ködlenek előttünk, akik lábukkal rugják fel a hétköznapi logikát és szivárványok hidjain andalognak. Egy-egy szereplő beszédében még az antik kórus bölcs és kenetes igéit is halljuk. Az anya és a leány, a férj és a feleség szinte eljátszszák Aischylos hires felismerési jelenetét az Oresteiából. Közben azonban ujra

[1] prológusa [sh.]

Koszt pub 2.indb 407 2025. 02. 21. 12:44:25

és ujra felbukkan a modern ruhába bujtatott, titokzatos Fátum. „Az élet utjai számtalan szakadékon vezetnek által és sötét, zárt kapukba torkollanak." Ez a Fátum a hetedizig verő Jehova boszuszellemétől, az ótestámentom zord erejétől lelkesedik át. De a dráma sorstragédiává lapul.

A tragikus csattanó Simon Judit csókja. Ez a csók, melyet a balladában egy hazajáró lélek lehel hülő ajkkal a menyasszonyi ajakra, itt gyilkol, a leány ugyanis meghal tőle és az egész dráma valami konfuzus gombolyaggá bonyolódik. Mert az iró a ballada egy pár mellékesen elejtett szavából köti meg a drámaiatlan dráma csomóját, abból, h[o]gy a férj hütlennek tartja Juditot, holott csak a rabbi büntetésének veti magát alá. A férj méltán tépelődik: volt-e joga tenni? A drámairó azonban ne tépelődjék, mert nyomról-nyomra eltávolit az igazi tragédiától, az anya tragédiájától. Igy lesz Simon Judit boszuló szellem, aki kegyetlen férjét a leánya halálával bünteti. A feleség jön vissza és nem az anya. Gyilkol Simon Judit, ahelyett hogy meghalna. Csókja a bün csókja, holott az anya éppen ezzel a kiengesztelő csókkal sóhajt át a halálba megsemmisülve az anyai szeretet végtelenségében. Kiss József balladájában van valami keresztényi, valami fönséges kibékülés és elpihenés. A drámában nincs. A zsidó nép fátuma mozgatja, de egyuttal meg is hamisitja minden jellemét. A motivumokat pedig Herbert Selke csak fejtegeti és kiszélesiti, mint az esztétikus, drámaiakká azonban még se tudja varázsolni. Az alakok müvészien megszakitott vonásait egyszerüen meghosszabbitja. De a szükszavu lihegő ballada nekünk mégis többet mond a bőbeszédü drámánál.

Herbert Selke bizonyára csak egy állomás a Simon Judit világkörutjában. Az ilyen versek magukba szivják minden kor energiáját és név nélkül, rozsdásan, megkeményedetten folytatják önálló legendás életüket, mintha kovácsolt vassá merevedtek volna.

Goethével történt meg, hogy egyik dalát Herder minden név nélkül önkényesen bekebelezte egy népdalgyüjteménybe. Ugy érezte, hogy joga volt hozzá.

Az irói dicsőség – ugy látszik – azzal kezdődik, hogy az embert – megkülönböztetik, de tetőfokra akkor ér, ha a titokzatosan müködő költői erőkkel lassan-lassan – összetévesztik.

Koszt pub 2.indb 408 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjelenés

Lehotai, *Simon Judit csókja. (Der Kuss der Judit Simon. Ein Legendäres Drama von Herbert Selke. Danzig, 1907.),* A Hét, XIX. évf. 24. sz., 1908. jún. 14., 390–391. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Herbert Selke: Herbert Sellke (1882–1939) német nyelvű, Danzig (Gdańsk) városában élt költő, újságíró

Hangsulyozhatná, hogy ez a balladává kovácsolt tragédia az övé: a *Pesti Napló* 1908. június 7-ei számában az ekkor Berlinben tartozkodó Vészi József *Az ellopott Simon Judit* címmel, Verax alírással számol be arról, hogyan leplezte le a plágiumot, hogyan fogadta azt a német sajtó, és hogyan védekezett – Kiss József hatását részben elismerve – a danzigi szerző. (A tudósítás fölkutatásában Bengi László volt segítségünkre.)

zajos irodalmi botránypört irói tulajdonjog orzása miatt, ahogy Európában Maeterlinck és D'Annunzio szokták: Maeterlinck tudományos munkájával, *A termeszek élete* cíművel kapcsolatban merült föl a vád, hogy valójában egy dél-afrikai amatőr természetbúvártól, Eugène Marais-tól plagizált, s annak egy cikkét építette be jelöletlenül e művébe.

Kiss József balladáját: Simon Judit Kiss József 1875-ben megjelent balladája

Aischylos hires felismerési jelenetét az Oresteiából: Kosztolányi valószínűleg Aiszkhülosz (Kr. e. 525–456) görög drámaíró trilógiájának az *Áldozatvivők* című részén belül arra a jelenetre gondol, amelyben Oresztész atyjuk sírjánál a gyászruhás nők közt fölismeri nővérét, Elektrát

konfuzus: zavaros, kusza

Goethével történt meg, hogy egyik dalát Herder minden név nélkül önkényesen bekebelezte egy népdalgyüjteménybe: Johann Gottfried von Herder (1744–1803) német költő, műfordító, teológus, filozófus. Amikor Kosztolányi megírja *A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyílt levél Antoine Meillet úrhoz, a Collège de France tanárjához* című nyílt levelét 1930-ban, Herdernek a magyar nyelv eltűnését jósló tézisére is hivatkozik (NyL, 84–98).

Koszt pub 2.indb 409 2025. 02. 21. 12:44:25

124.

Szekundák alkonyán.

Tegnap éjjel megint találkoztam a latin tanárommal. Mióta meghalt, minden évben felkeres álmomban, különösen ilyenkor, hogy a vizsga-iszony és az érettségi-láz czikázik a puskaporos levegőben. Valami sebet kaptunk egykor diákkorunkban és ez a viharérző seb ujra és ujra visszasajog a multba, még álmunkban is, valahányszor viharossá válik az iskolák firmamentuma. Bölcs és jó professzorom egy ködös országuton kanyargott felém, abban a szalónkabátban, amelyet még temetésén láttam utolszor, a szokott vaskos lépteivel, régi nádpálczájával, de kövér és piros arcza most sápadt volt és kék szemeiben valami ijedt izgatottság bujkált. Egy óriási köd-katedrára lebbent, mely legalább is akkorának rémlett, mint a Gellérthegy, mig én alázatosan lapultam alája, mint holmi hitvány és szerénykedő gombostü.

– 1908-ban pedig – daráltam a leczkét – forradalom ütött ki a pedagógiában Marchet, osztrák kultuszminiszter jóvoltából. A kultuszminiszter vihart kavart egy pohár vizben. Az iskolában franczia forradalmat rögtönzött apró emberkék között egy szimpla rendelettel, kikiáltva a diákok emberi jogait, megszüntetve a klasszifikálás középkori kaszt-rendszerét és szabad pályát nyitva minden tehetség egyéni, egyoldalu érvényesülésének is. Mert eddig számokkal fejeztük ki az emberi agyvelők értékét, ezután azonban – legalább Ausztriában – a tanuló egy egyszerü képesitéssel léphet a felsőbb osztályba, ha emberül megállja a sarat. Ez a reform merész és becsületes szakitás a pókhálós pedagógiával, mely azt hitte, hogy a gyerekkel okvetlenül gyerekesen is kell bánni, és hadüzenet a professzoroknak, akik addig buzgólkodtak, mig a gyerekek között a mimikri elméleténél fogva lassan visszatörpültek az állóba s maguk is gyerekek lettek. Minden bizonytalan, de az az egy már is feltétlenül bizonyos, hogy a notesz halálával uj élet serked még az iskolák falai között is…

Koszt pub 2.indb 410 2025. 02. 21. 12:44:25

– Silentium! – hangzott egyszerre felülről és bölcs professzorom akkorát csapott a zöld asztalra, hogy a katedra menydörgő porfelhőbe borult. Halvány és ideges volt. Feneketlen zsebéből pedig villámgyorsan előkotorta noteszét és hegyes czeruzája harczi készenlétben állott.

Csakugyan a régi, történelmi hirességü notesz volt, a tisztes tanári zsebnaptár, szolid polgári kötésben, homlokán a gubbasztó arany-bagolylyal, Minerva bölcs és komor madarával. Ez az a szivdobogtató könyvecske, a hetvenhétpecsétes titok-tár, minden könyvek könyve. Ha lapja rebben, életek intéződnek el. Felajzott agyvelők remegnek és piczi szivek riadt dobogásába beledördül a szekunda harczi ropogása. A zord ákombákomok és titkos jelek között ez az egyetlen rettegett rémkép. Nemcsak lelketlen számjegy, buta numerus, mely sunyin huzódik meg a vonalak kalitkájában, de valami élő, diákfantáziánktól átlelkesitett fogalom, amelyet szeretünk is, mert félünk tőle. Sokszor csak közönyös intés, máskor atyai kézlegyintés, enyhe és szelid, mint egy jóságos püspöki pofon, de olyankor minden büntetések büntetése, levezetője és központositója minden indulatnak, harag, boszu, vészes és zivataros dorgálás. Még a czeruza se közönyösen irja, hanem bizonyos lelkes odaadással, hogy sokszor a hegye is belétörik és kiadja lelkét, meghal.

Haragos professzorom már nekigyürkőzött, hogy mostan is helybenhagyjon, de látva szepegő arczom, egyszerre letompitotta hangját és atyai kenetességgel fordult felém:

– Gyermekem, – mondta – te mindig kissé hebehurgya és elhamarkodott voltál, s ugy látszik, most is az vagy. A latin auktorok olvasásában sem tanusitottál kellő szorgalmat és figyelmet, s a pad alatt inkább silabizáltad Rabelais-t, mint a tömör, homályos, de mégis oly élvezetes Tacitust. Cseppet sem csodálkozom tehát, hogy most felületes elmével itéled meg ezt a komoly problémát és forradalmat látsz abban, ami tulajdonképpen gyerekség. Hallottam róla, fiam, én is és csak azért jöttem ma, hogy együtt vitassuk meg, mert már ime Ausztriában pusztit. *Jam proximus ardet…* Mi azonban – láthatod – most is résen vagyunk s nem engedjük, hogy kicsavarjátok kezünkből ártatlan fegyvereinket, melyeket atyai kézzel használtunk a ti javatokra. Vajjon nem találod veszélyesnek,

Koszt pub 2.indb 411 2025. 02. 21. 12:44:25

hogy a tüzérütegtől elvegyék – az ágyukat? Gondolkozzál csak, fiam. Nem értem, hogy te, a ki modernnek vallod magad és igen jól tudod, hogy nincs a földön két egyforma kéz és két egyforma koponya, hogyan helyeselheted ezt a ballábbal kelt reformot, mely a tudás csarnokában mindenkit egyenlővé tesz?

– Éppen erre akartam felelni, bölcs és szeretett professzorom. Mert ti voltatok azok, akik a tudás egyenlőségét törvénybe iktattátok. Katonai szellemet honositottatok meg az iskola falai között, uniformizálni akartatok mindent, ráhuzva a bimbózó lelkekre a klasszifikáczió egyenruháját, a kitüntetés piros ingét, vagy a szekundák gyászos köntösét. A kis diák talán álmodni akart nagyot is és merészet is, de szegényke mindig visszaroskadt a földre, ha eszébe jutott az a holt szám, mely – sokszor oly hamisan – emberi értékét fejezte ki. Hogyan volt ehhez jogotok? Ha előbb oly bölcsen jegyezted meg, hogy a föld kerekségén nincs két egyforma kéz és koponya, felelj arra, van-e két egyforma tudás? Igenis, mi vagyunk az egyenlőtlenség hivei, akik pokolba kivánjuk az érdemjegyeket. Mi vagyunk a becsületesebbek, mert nem jelezzük embereink értékfolyamát számmal, de mindenkit szabadon engedünk érvényesülni az individuális fejlődés harczában saját képessége és egyénisége szerint.

– Ujra tévedtél, fiam, – vágott szavamba professzorom némi szelid haraggal – mert szem elől tévesztetted, hogy a fejlődés egyetlen szitója a verseny. Tekints körül és a kereskedelemben, az iparban, a modern élet minden tekergős ágazatában ezt az elvet látod kicsucsositva: *laisser faire, laisser passer.* Ti ezt a gerjesztő verseny-szellemet akarnátok elaltatni oktondi reformokkal, ti az életet rendszabályoznátok, balgák. Bizony mondom neked, *si tacuisses…*

– Engedd meg hát, áldott jó mesterem, – szóltam – hogy mindjárt a szavadba vágjak. Én csak irigylem ezt az eljövendő nemzedéket, amelyet a hamis verseny szelleme nem ront oly tudóssá, mint minket, mert legalább nem kell elfelejtenie a sok levegővel töltött haszontalanságot, mielőtt komoly munkába kezdene. Tudom, ezek kevesebbet reprodukálnak, de bizonyára majd többet produkálnak. Egyoldaluan is fejlődhetnek és ez azt jelenti, hogy alkotók lesznek. Mert minden tudás és alkotás egyoldalu. Vagy

Koszt pub 2.indb 412 2025. 02. 21. 12:44:25

nem egyoldalu-e örökös jambusaival maga Shakespeare is, aki ugyan az egész világot látja, de bizton nem tudott se nyulat páczolni, se czipőt fejelni, se kutat furni? És nem szánalmas-e Newton, mikor zsebóráját főzi meg lágytojásnak és a tojáson nézi, elég ideje főtt-e benn a vizben? Vajjon hol az igazság? Azt hiszem, a mi oldalunkon.

– A mienk az igazság – dörömbölt professzorom a katedrán – és hiába hetvenkedő nagyralátástok, talmi gyerek-forradalmatok, háborus rikkanásotok, nálunk is marad. Ebben a kis könyvben alszik, sárga, poros aktákban, amiket száz év előtt róttak szikár jezsuiták s most archivumokban, gimnáziumok poros padlásán eszi kicsipkézett levelüket a moly és az egér. Itt van a fiatalságotok, örömetek és bánatotok, a tartalommá higgadt élet, a mult. Mi szeretjük a multat és tudunk érte harczolni. Ti lennétek forradalmárok, sápadt, jövőbe nyavalygó levegő-emberek, s nem mi, akik katonák, hősök vagyunk egyben sülyedő hajón s összeszoritott fogakkal sziszegjük fületekbe daczunkat? Hallottad-e már a mi érczből faragott jelszavunkat? Tudod-e, mi az, mikor egy vén ember azt kiáltja a zöldfülü világnak: *et si fractus illabatur orbis?…*

Csakugyan – mintha egyszerre földindulás kerekedett volna – a katedra összerázkódott és kénköves zivatar söpörte végig bölcs professzorom irtózatos üstökét. Még mindig a felhős magasba rázta a félelmes noteszt. De egyszerre elcsendesedett. Leszegte a fejét és leoldva a kezére kötött fekete olvasót, amit még a sirból hozott magával, mély áhitattal imádkozni kezdte rajta a rendhagyó igéket. Aztán óvatosan zsebébe tette noteszét és visszafeküdt a koporsójába.

Megjelenés

K. D., *Szekundák alkonyán,* A Hét, XIX. évf. 25. sz., 1908. jún. 21., 393–394. Rovat: Krónika [vezércikk]. Dátum: junius 19.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

firmamentuma: (lat.) égboltja, támasza

Marchet, osztrák kultuszminiszter: Gustav Marchet (1846–1916) 1906 és 1908 között kultuszminiszter

Koszt pub 2.indb 413 2025. 02. 21. 12:44:25

mimikri elméleténél fogva: amikor egy élőlény felveszi vagy utánozza egy másik élőlény vagy a környezet mintáját, színét, külalakját, szagát, viselkedését

állóba: járókába

Silentium: (lat.) csend, ebben a formában a csendre való fölszólítás

Minerva bölcs és komor madarával: ősi itáliai, alighanem etruszk eredetű istennő, a békés foglalatosságok, mesterségek és művészetek védnöke. A rómaiak azonosnak tekintették a görög Pallasz Athénével, a bölcsesség istennőjével, akinek jelképe a bagoly.

numerus: (lat.) szám

auktorok: (lat.) szerzők

silabizáltad Rabelais-t: François Rabelais (1494–1553) pap és orvos, francia reneszánsz író. Szatirikus prózai művében, az ötrészes *Gargantua és Pantagruel életé*ben éles gúnnyal illeti az álszenteskedést, a szellemi korlátoltságot, a tudományos nagyképűséget és a világi hatalom visszaéléseit.

Jam proximus ardet…: idézet Vergilius *Aeneis*éből (II. 311.): „Iam proximus ardet Ucalegon", azaz Kartal Zsuzsa fordításában: „A szomszéd Úcalegonnak / háza is ég már"

laisser faire, laisser passer: francia mondás, kb. „hadd menjen a maga útján". A laisser-faire egyúttal közgazdasági fölfogás jelszava is, amely a gazdaság működését a kormányzattól függetlenül képzeli el; híres képviselője a 18. századi Adam Smith filozófus-közgazdász.

si tacuisses…: latin mondás, mely egészében így hangzik: „Si tacuisses, philosophus mansisses", vagyis „ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna". Boethius *A filozófia vigasztalása* című művéből származik.

et si fractus illabatur orbis?…: idézet Horatius ódájából (III. 3.): „Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae", azaz Bede Anna fordításában: „Rettenthetetlen, hogyha Föld s Ég / összerogy is, s a romok lesújtják."

olvasót: rózsafüzért

Koszt pub 2.indb 414 2025. 02. 21. 12:44:25

125.

Lieber Simplicissimus!

Baj van Köpeczen: és immár károgják is feletted a circumdederumot. A hazafias varjak megharagudtak reád, – biztosan nem is méltatlanul – hogy a császárjubileum alkalmából Ausztria vad hordái között, a tótok, betyárok, czigányok, egérfogókészitők és ollóköszörülők állatseregletében vonultattad fel mi daliás fajunkat. Akár jóhiszemüen, akár rosszhiszemüen követted el, megérdemled, hogy barátságosan fejbekólintsanak érte. De a Jugend sorsára mégse kivánlak, bátor, fiatal és szeleburdi barátom. Minden hazafias varju vigasztalására pedig megjegyzem, hogy a külföld közjogát mi sem igen tudjuk jobban és az Isten mentsen meg engem, – és minden jótét lelket – hogy például a német herczegségek és fejedelemségek közjogi viszonyáról examináljanak. Az a föld, ahova két napig robogunk gyorsvonaton, egyszerüen nem érdekel már. Felületesek és közönyösek leszünk, ha nincs fejünkön bohóczsipka. Ezért nem károgok feletted én is gyászéneket, ó rakonczátlan, rosszmáju és zseniális ellenségem, sőt a magam részéről továbbra is szerződtetlek a magyar udvartartáshoz udvari bohócznak. Mert minden háztartásnak szüksége van egy fenegyerekre, aki kellemetlenségeket mond, feldönti az asztalokat, összegubanczolja a czérnát, megcsempiti a tányérokat és összetöri az ablakokat. Ha tehát ugy tetszik: törd be az ablakunkat.

Fejünket már ugyse törheted be…

Megjelenés

D, *Lieber Simplicissimus!,* A Hét, XIX. évf. 25. sz., 1908. jún. 21., 405. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Lieber Simplicissimus: (ném.) kedves Simplicissimus. Utalás Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen 1668-ban megjelent, a harmincéves háború idején

Koszt pub 2.indb 415 2025. 02. 21. 12:44:25

játszódó híres barokk pikareszk regényének csirkefogó címszereplőjéről elnevezett müncheni élclapra. Az I. Ferenc József császár jubileumi fölvonulásán részt vevőkről a lap karikatúrát közölt, melynek képaláírásában „Ausztria vad népei" megjelölés alatt a magyarokat, illetve bizonyos kisebbségeket igen durván minősített (Sz. n. 1908). A magyar nemzeti fölháborodás jeléül az újságot végül kitiltották az országból.

Baj van Köpeczen: szólás, jelentése: valami nincs rendben

circumdederumot: helyesen Circumdederunt, a latin nyelvű katolikus temetési szertartás kezdő énekének első szava a XVII. zsoltárból: *Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni circumdederunt me,* vagyis „körülvettek engem a halál fájdalmai, a pokol gyötrelmei megkörnyeztek engem" (Zsolt 17,56). Mivel a latin szöveget a nép általában nem értette, a kezdő szó a Kosztolányi által itt használt rímes formulává torzítva is elterjedt. A szertartás latin szövege alkotja majd Kosztolányi *Édes Anna* című regényének mottóját.

császárjubileum: 1908-ban volt I. Ferenc József császári trónra lépésének hatvanadik évfordulója

a Jugend sorsára mégse kívánlak: a *Jugend* című müncheni hetilap egyik 1903-as karikatúrája miatt nagy fölháborodást keltett a hazai sajtóban és közvéleményben, mert sokak szerint a nemzetet sértette, és emiatt a postai szállítás jogának megvonásával ki is tiltották az országból

examináljanak: vizsgázzanak

megcsempiti: elcsorbítja

Koszt pub 2.indb 416 2025. 02. 21. 12:44:25

126.

A gellérthegyi leányzó.

A horpadt, vén Gellért mégis csak a regék hegye marad. Egykor a jámbor életü püspököt gurigázták fekete pogány legények a Dunába, ma meg egy szerencsétlen cseléd leányzó lelte halálát a boszorkányos hegy lábánál. Akkor nem volt nyomozás, detektiv és rendőrkapitány, lett tehát Gellért püspök halálából legenda. Ma azonban Geng Mária esete a rendőrség jóvoltából egy izgató, pikáns és modern bünténynyé válik. A gellérthegyi leányzó, több mint valószinü, csak egy szines nyári idillt keresett. A hegy, az öreg szerelmi csősz, bizton joviális röhejjel is fogadta. Diszkréten behunyta szemét, ahogy szokta. Itt azonban az idill véres ködbe borul. A rendőrség névtelen levelek, halvány gyanuk alapján izgatottan szimatolja a nyomokat. Mi azonban álljunk félre a nyomozóktól s sutba vetve minden bünjelet és sejtést, kérdezzük egész naivan: nem tartjátok-e lehetetlennek, hogy ez a leányzó szent? Nem gondoljátok, hogy Budapest minden moslékján és förtelmén keresztül is gyereklélekkel ment fel a cserjés barlangokba és ott a tisztaság evangéliumát prédikálta a pogány pesti betyároknak, amiért később halálnak halálával halt? Bukása pedig nem gyilkosok boszuja, hanem önkényes, magasztos és megtisztitó repülés. Ha kétezer év előtt történt volna, talán szentnek tisztelnők a dézsahölgyet, bár Gengnek hivják és Máriának. Ma azonban csak kétkedni tudunk és vagy összeborzongunk, vagy mosolygunk, vagy a vállunkat vonogatjuk.

Megjelenés

D, *A gellérthegyi leányzó,* A Hét, XIX. évf. 25. sz., 1908. jún. 21., 406. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 417 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Egykor a jámbor életü püspököt gurigázták fekete pogány legények a Dunába: 1046-ban a hegy sziklás dunai oldaláról lökték a mélybe (egyes források szerint hordóban, mások szerint talyigán) a Vata-féle pogánylázadás résztvevői a hittérítő Gellért püspököt. Ennek állít emléket a Gellérthegyen 1904 óta látható szoborkompozíció

Geng Mária esete: más lapok mellett a *Pesti Napló Gyilkosság vagy baleset?* című kishíre is beszámolt róla 1908. június 13-ai számában, majd június 17-én *A gellérthegyi leány* címmel az ügy további fejleményeiről, kihallgatásokról adott hírt

dézsahölgyet: szolgálót, cselédet

Koszt pub 2.indb 418 2025. 02. 21. 12:44:25

127.

A romantikus királyné.

A portugál királyné eddig is eléggé romantikus alak volt. Udvari bálokon aranyos és ezüstös legyezők alatt csiklandós titkokat suttogtak róla irigykedő, piros női szájak. Egy névtelen franczia iró pedig, akinek jobb dolga nem akadt, novellát irt regényes szerelméről, de ugy, hogy a mirtusait istenigazában megtépdeste. A romantika kelyhe azonban csak most telt be. Megérkezett a vivómester. A romantika és a vivómester ugyanis egy anyaméhben születnek. A vivómester tehát kardja elé szólitja a becsülettipró firkászt és tintás körmére koppant. Az ügy ekképpen a legközépkoribb lovagiasság szerint el van intézve. Ti pedig nevessetek, ha tetszik, ezen a Bayard-lovagon, de én mégis azt kérem, hogy ne nevessetek. A királyné csakugyan romantikus alak. Mikor mázsás férjét gyilkolták, ő mellette ült és egy virágcsokorral pofozta a kocsiról az anarchistát. Egy ártatlanul karmoló csokorral a halált. Fessétek le magatoknak ezt a képet, a virágot, a hörgő férjet és a fenevaddá torzult embert s nekem fogtok igazat adni. Ehhez a halállal tusakodó virához okvetlenül dukál egy költői vivómester is, aki érettünk félig ismerten, félig ismeretlenül farkasszemet néz a halállal…

Megjelenés

D, *A romantikus királyné,* A Hét, XIX. évf. 26. sz., 1908. jún. 28., 420. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A portugál királyné: Orléans-i Amália (Marie Amélie Louise Hélène, 1865–1951), I. Károly portugál király felesége

mirtusait: a Földközi-tenger mellékéről származó növény, mely a keresztény művelődésben a szűzi tisztaság jelképe is

Koszt pub 2.indb 419 2025. 02. 21. 12:44:25

Bayard-lovagon: Pierre du Terrail (1473–1524) francia lovagnak születési helyéről, Bayard városáról kapott neve; hőstetteiért „félelem és gáncs nélküli lovag”-nak nevezték

Mikor mázsás férjét gyilkolták, ő mellette ült és egy virágcsokorral pofozta a kocsiról az anarchistát: utalás az 1908. február 1-jén történt merényletre, amelyben a portugál királyi család kocsijára lőttek, és Orléans-i Amália férjét, I. Károly királyt (1863–1908), valamint Lajos Fülöp herceget halálosan megsebesítették. Mánuelt, legkisebb fiát a királyné testével próbálta védeni, így ő csak könnyebben sérült meg. A fővárosi lapok napról napra cikkeztek az esemény újabb részleteiről. A *Pesti Napló* február 4-én például arról tudósított, hogy a királyné, aki sértetlen maradt, a beszámolók szerint egy virágcsokorral ütlegelve igyekezett az egyik merénylőt fia közeléből eltávolítani.

Koszt pub 2.indb 420 2025. 02. 21. 12:44:25

128.

Napimádás.

A tüzbeborult Eiffel-toronyról tudós papok bókoltak a Napnak. Köztük volt a legszebb és legerősebb, minden papok papja: Flammarion Camille is. Vörös tüz ragyogott az arczukon s a homlokukon és bevörösitette szalónkabátjukat is, ezt a fonákul uj ruhadarabot, amit ilyenkor tüz-ünnepeken papi talár helyett használnak a főcsillag imádói. A bájos francziák, akik ötletek mozaikjával rakják ki életüket, minden junius derekán megismételik a napimádást. A forró nyárból huszonnégy óra egészen a Napé. Nem a kisbetüsé, a polgárié, akivel vérünket melegitjük, szobánkat fütjük és üstök vizét forraljuk, hanem az egyetlené, a tüz-kráteré, minden élet és halál uráé, akit Ozir, El-Saddaj, Phoibos Apollo néven imádtak a régiek. Tiszteletére ilyenkor az Eiffel-torony egész éjjel vörös tüzviharban lángol. A fáradt és halvány párisi szivekben pedig egy-egy félénk szikrácska serked, valami régenalvó pogány vágy, valami réveteg visszaemlékezés a mult tüzimádására és az a nap nem olyan szürke, mint a többi. Mert mindnyájan szeretjük a tüzet. Éjjel sötét alagutban még egy Emke-gyufát is tudnánk imádni. Nem csoda, hogy ez a bitanggá vált kultusz ma is bujdosik ábrándos franczia csillagászok szivében. Minden dogma, hit és áhitat nélkül csak próbálj kimenni, czinikus barátom, az utczára és bár arczod borotvált, nadrágod jólvasalt, nem találod magad kómikusnak, ha egy pillanatkára letérdelsz az aszfaltra és pogány módra imádod az egyedülvaló és látható tüzistent, a Napot…

Megjelenés

D, *Napimádás,* A Hét, XIX. évf. 26. sz., 1908. jún. 28., 421. Rovat: Innen -onnan.

Koszt pub 2.indb 421 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

tüzbeborult Eiffel-toronyról: 1904 óta Párizsban a napforduló idején úgynevezett napünnepet tartottak, amelyet a *Pesti Hírlap* 1908. június 24-ei számának *Bankett háromszáz méter magasságban* című rövidhíre szerint abban az évben június 20-án rendeztek meg

Flammarion Camille: Nicolas Camille Flammarion (1842–1925) francia csillagász, író, tudomány-népszerűsítő, a fenti napünnep kezdeményezője

Ozir: vagy Ozirisz az ókori egyiptomi vallás egyik legfontosabb istene, elsősorban a túlvilág és a halottak isteneként ismert

El-Saddaj: a Kivonulás könyve 6,3 szerint Isten az ősatyáknak El-Saddáj néven nyilatkozott meg

Phoibos Apollo: a görög mitológiában Zeusz és Létó gyermeke, a költészet, a jóslás, a zene, a tánc, a művészetek istene, a csordák és nyájak őrzője. Gyakori jelzője a Phoibosz, amely ragyogót, fénylőt jelent.

Emke-gyufát: az EMKE az 1885–1946 között Kolozsvárott működő Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet jelöli. Az egyesületről elnevezett gyufa az osztrák gyufa kiszorítása érdekében került piacra, a belőle származó bevétel pedig részben az egyesület támogatását célozta.

Koszt pub 2.indb 422 2025. 02. 21. 12:44:25

129.

Juniusi poéták.

A franczia poétáknak szelid, aranyos vihart hoz a juniusi égbolt. Forronganak a poéták és – ez ott egyet jelent – forrong a franczia nép is. Valami gall fürgeség és romantika van abban, hogy rózsák között, forró nyári csillagok alatt várunk egy költőt, aki egész ismeretlenül bukkan fel az éjszakából és ifjonti kedvvel érdeklődünk, kié a köztársasági, a Sully Prudhomme- és egyéb dij, mig mások gyorsvonaton dübörögnek ki a szezónból, fagylaltot szopnak vagy hintaágyakon lógnak. A francziák ilyenkor mind lázban főnek. A junius a meglepetések hónapja. Egy fiatal ember, többnyire nem több huszévesnél, egy reggel valamelyik bretagne-i mezővárosban arra ébred, hogy neve a Figaro vezérczikkén kevélykedik és ő az idén – akarva,[1] nem akarva – mint világhires poéta megy nyaralni. Ez megtörténhetik valamelyik toscanai falucskában is. Az olaszok szintén ismerik a juniusi felfedezést, minthogy a román atyafiság révén a lapok betüitől a könyvek kötéséig szeretetreméltó majomkodással mimelik[2] franczia testvérüket müvészetükben, irodalmukban, mindenben s igy ebben is. Nekik is megjött tehát a juniusi poétájuk, amint Párisba is megérkezett Pierre Volland személyében.

Aki nem tud olvasni, olvassa ebből azt, hogy a franczia lira virágzik. Ezeket a kései sápadt virágokat senki sem tekinti termékenységnek. A valóság az, hogy a legujabb franczia lira évek óta hátgerinczsorvadásban szenved. Ez a költő-várás, ez az egyéniségtermesztő verseny nagyon hasonlit ahhoz, mikor valaki apróhirdetések utján keresi az örök szerelmet. Mióta néhány igazán uj és igazán nagy költőjük elnémult, az ujak között alig akadt egy is, aki uj hurt feszitett volna inczi-finczi lantjára. Az uj lirát

[1] [sh.: nincs vessző]
[2] müvelik [sh.]

Koszt pub 2.indb 423 2025. 02. 21. 12:44:25

hagyományok pókhálósitják be. A forradalmi költészet kezd immár a tisztes megszokottságok költészetévé válni. Ha francziának születtél és poétának készen kapod az összes formákat, görcscsé merevedik ziláltságod is és a borodból czukrosviz lesz. Nehéz merned. A szinek unottan terpeszkednek a palettán s csak az ecsetedet kell belé mártanod. A szinkikeverés izgatott ihlete már nem a tied, kulturába fáradt gyermeke a nagy nácziónak, de a kulturátlanoké, a félkulturásoké, azoké a népeké, amelyek müveltségén még van rés, betöltetlen ür, várakozás és ujat teremtő rázkódtatás, vágy és akarat, amit a tudósok és az irók még nem könyveltek el véglegesen. Ki tudja például, hogy Szerbiában, a politikai bohózatok szinpadán most egy erős, uj arczu irógeneráczió cseperedik fel s egy félelmes és kemény gerinczü lirikus meresztgeti oroszlánkarmait? Az uj orosz és magyar lira forrongása hasonlóról beszél. A költészet és a kultura nem egyenes, de néha majdnem forditott arányban áll egymással.[1]

Amilyen biztatás ez nekünk és másoknak, épp oly leverően kiábránditó az irásba fanyarodott román népeknek, különösen a francziáknak. A franczia lira beláthatatlan időre arra van kárhoztatva, hogy az epigonok költészete, tehetséges mükedvelők társasjátéka legyen. Nemcsak azért, mert az érzések skáláján már bajos kitapogatni oly hangot, amit valaki ne ütött volna meg, hisz itt minden fél-, negyed- és nyolczadhangot is régen megrezegtettek már. Nem is azért, mert az elfinomodott és sokszorosan részekre szakadt franczia érzésvilág annyira kasztokra osztódik, hogy mindenki – bármily fenegyerek és kóczos bálványromboló – zárt szobába jő s egyenesen a neki szánt karosszékbe ül. De a parnasszusiak lelketlen tana még ma is hat és kényszerzubbonyt huz minden egyéniségre. A romantikusok nem voltak oly nagy müvészek az egyéniség fejlesztésében, mint ők a költői gerinczek megroppantásában. Négy-öt költői tipust teremtettek és a négy-öt tipus ma is változatlanul él. A két sarkpont ma: Verlaine és Nietzsche. A költő vagy keresztény és aszkéta, vagy pogány neohellén vágyak kergetője, Pán fia és variálója a bántóan kész, fakóra koptatott gyöngyházszinü és ametisztfényü jelzőknek. Eredetisége

[1] egymással, [sh.]

Koszt pub 2.indb 424 2025. 02. 21. 12:44:25

legtöbbször az, hogy nem a holdat hasonlitja a gyöngyházgombhoz, de a gyöngyházgombra fogja rá, hogy olyan, mint a hold. Vannak azután változatok is. Irodalmi czukrászinasok, uri inyek csiklandói; illatszerpárolók; szakácsok, korhely gyomroknak pogány dáridók után káposztalevest főzők; lirikus kényeskedők; pityókos szentek, korcsmahősök, kótyagos szivüek, akik a feketére züllött fehér nyakkendők szomoruságát, a kóczos mosdatlanságot, a piszkos elegánczíát zengik, de nem költők és nem emberek. A fejük Baudelaire-é, a szivük Verlaine-é, Mallarmé-é,[1] Kahn-é, vagy Samain-é, hamis a foguk, hamis az ékszerük, hamis még a zuzájuk is. Vannak azután juniusi poéták.

A juniusi poéták a vonat biztonságával minden évben berobognak. Tavaly egy koravén poétagyerek jött, aki az állatokat szedte versbe, nem az iskolák használatára, de felnőtt csecsemők számára. Az idén egy fiatalon elhalt olasz, Sergio Corazzini érdekes, huszéves sápadtsággal, a halálos betegség halvány fényében. Azután Pierre Volland, aki a „Jardin enchante" czimü kötetével majdnem annyira nyomába jár az uj franczia hagyományoknak, mint pár magyar lirikus. Asszonyos és finomkodó érzései félénk, beteg visszhangok s inkább emlékkönyvekbe, mint szivünkbe kivánkoznak. Valami vadat és szépet keresek benne, Dehmel ősemberarczát, Wedekind csontos és markos germánságát, Rainer Maria[2] Rilke ködös és mély áhitatát, de nem találok egyebet modornál. Ezt a poétát a költők embersokaságában nem ismerném fel. Elmennék mellette.

Ide irom két szebb versszakát, amely épp oly kevéssé uj, mint egész kötete.

O lámpa! szándd meg fáradt homlokom,
Hadd irjam a dalt, ahogy álmodom,
Mert űz az álmok csapata.
Ma este csendben elmesélem én,
Hogy fénylett álmom az egek egén
És hogy bolyongott egymaga.

[1] Mallamé-é, [sh.]
[2] Marie [sh.]

Koszt pub 2.indb 425 2025. 02. 21. 12:44:25

Lángod bibor, ezüst és sárarany,
Hajnalt csiholsz az éjből hangtalan,
Hol béna lelkem tévedez.
Az álom ébred s hangja oly csodás,
Méhzümmögés, halk csermelycsobogás,
Az éjbe rezgő, gyenge nesz.

Hogy is mondtam előbb? A hold nem olyan, mint a gyöngyházgomb, de a gyöngyházgomb olyan, mint a hold. Az álom pedig ugy zümmög, mint a csermely és ugy csobog, mint a méhike.

Megjelenés

Lehotai, *Juniusi poéták,* A Hét, XIX. évf. 26. sz., 1908. jún. 28., 423. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Sully Prudhomme- […] dij: Sully Prudhomme 1901-ben kapott Nobel-díjának összegét fiatal költők első verseskötetének kiadására ajánlotta föl. Prudhommeról lásd az 55. szöveget.

Figaro vezérczikkén kevélykedik: a *Le Figaro* 1826-ban alapított francia lap, amelynek Kosztolányi is rendszeres olvasója volt, cikkeiben gyakorta fölbukkan, de szépirodalmi műveiben is. Június 20-ai számának címlapján volt olvasható M. Gabriel Volland (1881–1947) francia költő azon verse, amelynek részletét Kosztolányi a jelen cikkben, fordításában közölte.

parnasszusiak: lásd a 13. szöveg jegyzetét

Pán: a pásztorok kecskeszarvú és -lábú istene a görög mitológiában

Kahn: Gustave Kahn (1859–1936) francia szimbolista költő és kritikus

Samain: Albert Victor Samain (1858–1900) francia szimbolista költő és író. Kosztolányi *Cleopatra, Nyári órák* és *Csöndes, őszi nap* címmel fordította verseit (IK I., 634–636).

Sergio Corazzini: (1886–1907) olasz költő, a posztdekadens alkotókat összefogó Crepuscolari mozgalom (Poeti Crepuscolari, azaz az alkonyat költői) tagja. Kosztolányi *Bábuk beszéde* címmel fordította versét (IK II., 441–442).

Rainer Maria Rilke: Rainer Maria Rilke (1875–1926) prágai születésű osztrák költő. Kosztolányi mindvégig nagyra tartotta művészetét, amely jelentős hatást gyakorolt költészetére (Szegedy-Maszák 2010, 30–31). Szabó Dezső 1920-ban Kosztolányival vívott éles vitája során a „rilkissimus" jelzővel illette pályatársát (bővebben lásd Arany 2017, 245–252). Rilke számos versét Kosztolányi ültette át magyarra (IK I., 324–400; IK II., 525), 1909-ben esszét közölt róla a *Nyugat*ban, valamint ő írta a Benedek Marcell szerkesztésében 1922-ben megjelent *Irodalmi miniatürök* második kötetének Rilke-portréját (Szk, 317–341). Levelet is váltott Rilkével, találkozásuk viszont több ízben is meghiúsult (Réz 1993; Balogh 2006; Arany 2017, 132).

Koszt pub 2.indb 426 2025. 02. 21. 12:44:25

129b.

Alföldi por.

Azoknak, akik tudnak és szeretnek irni, figyelmükbe ajánlom ezt a cimet és kérem, irjanak hozzá egy regényt. Az alföldi por, a szabadkai por az, amiről eddig még semmit se hallottam. Pedig az embernek csak két hétig kell pácolódni ebben a sajátos szabadkai atmoszférában, hogy felfedezze és megszeresse ezt a különös elementumot, ezeket a szürke, gégeszáritó, tüdőroncsoló, betegitő és altató szemcséket, melyek esténként szunyog-hálónkon döngicsélnek. Ez a por nem hasonlit semmihez sem. Ennek a pornak külön konstrukciója, külön chémiája, sőt külön lélektana van. Még a többi nagyalföldi porfészkekben, Kecskeméten, Szegeden és Zomborban sem találod meg ezt a furcsa csapadékot, legfeljebb iker-testvérét. Ez a por él. Éppen ezért nem is bizom geológusokra, chemikusokra és más egyéb tudósokra, de titeket kérlek meg iró-testvéreim, vizsgáljátok meg alaposan, lelkiismeretes ihlettel, micsoda alvó szörnyek alszanak ebben a nagyon is specifikus alföldi keverékben?

Csapjátok tehát gavallérosan az irói mikroszkópotokat jobb szemetekre – monokli gyanánt – és nézzetek be ennek a pornak hasába. Azt hiszem, megtaláljátok benne a világ összes – ismert és nem ismert – bacillusát. Mindenekelőtt a lustaság erjesztő gombáját, ezt a jellegzetes szabadkai bacillust. Azután magyarázatát lelitek annak is, mért vagyunk a világ egyik legszomorubb, legbetegebb és legsápadtabb városa. Mert hazugság, hogy mi vigak vagyunk. Keserü a mi vigságunk édes feleim és vidékies akasztófa-humor az, ahogy mulatunk. A borunk alján nem jókedv van, hanem valami nehéz, füllesztő montenegrói méreg. Ez a város este, mikor széles utcákon, füllesztő porfelhőben elfekszik, olyan, mintha egy halott város lenne, mult emlékek és a jövőre edző tervek nélkül. Az éjszakában piroslanak a korcsma-ablakok, röfögnek a malacbandák és részeggé gárgyult trombiták horkolnak,

Koszt pub 2.indb 427 2025. 02. 21. 12:44:25

de azért – ki ne érezné? – mindez nem vigság, hanem valami nekikeseredett, dekadensen ideges rezgése a mesterségesen felfütött beteg agyaknak és sziveknek. A bacillus müködik. Ha pedig jobban kinyitjátok a szemeteket és a gyógyszertárak receptjeibe is belepillanttok, megtudhatjátok, hogy itt utálatos modern nyavalyák pusztitanak. Ez a város beteg és szomoru.

Az ezüstszürke alföldi por takarja el.

Magam is elhülök kissé, hogy ezt leirom, de ideje, hogy éppen mi szállitsuk a maga értékére azt a hiresztelést, amely Szabadkát a kedély és a bor városává kürtöli országszerte. Ideje, hogy mi is megundorodjunk attól, hogy mások rózsákat szórnak a mi mocsarunkba. Ideje, hogy lássunk. Látnunk kell magunkat vigasztalanul, félszegen és meztelenül. Jőjjön egy iró, aki nem csak adomákat mond a bácskai kedélyről, de valami nagyot mer és akar. Itt ezer és ezer uj tárgy várakozik rá. A palicsi tó partján terpeszkedő Velence fáradt, hitetlen és energiátlan. A tüdővésznek az egész országban sehol sincs oly jól berendezett melegágya, mint itt. Lássa meg azután az az iró hamar elfáradó fiainkat, akik – tehetségesen, anyagiak birtokában is – inkább körmölnek hatvan krajcárért a törvényszéken, vagy a városházán, csakhogy mozdulniok ne kelljen. Irja meg a rejtett utcák szerelmeit. Fesse le azokat a veszendő leányokat, egy alkonyodó faj utolsó sápadt virágait, akik mérgekkel maratják sovány arcukat fehérre és idő előtt mennek a sirba. Vegye észre a ferde száju, vidékies pletykát, a begubózott embereket, a roszakaratot, amely mindenkit megszur kifent nyelvével, a tunya ásitást, a közönyt, az igazán szabadkai tespedtséget, ezt a palicsi tó medrébe szükitett Holt-tengert és sápasszon el bennünket erejével és müvészetével. Csehov legyen a talpán, aki hozzá mer nyulni a vidékiesség ehhez a nyavalya-fészkéhez. De jőjjön minél előbb!

Most, hogy a vén városháza utolsót vonaglik a munkások bontó kalapácsa alatt, a száraz vakolattal egyetemben ilyen csunya, mérges impressziók szikráznak a szemembe. Ez a jegyzetté dagadt cikk mindenesetre rosz reklám az eljövendő regényhez. Lehet, hogy az irót, aki megirja, még ki se fogta a palicsi tóból a gólya, de lehet, hogy már utban van, már talán olvassa is ezeket a sietős és igen vázlatos sorokat. A cimet megadtam. Az alföldi por. A gombhoz

Koszt pub 2.indb 428 2025. 02. 21. 12:44:25

már csak a kabátot kell felvarrni. Nem értem meg, hogy az alföldi por, mely már annyiunkat züllesztett le az iszákosság rothadt pocsolyájába és még többünket tett kehessé, rövidlátóvá és vidékiessé, mért ne faraghatna – csupa tréfából is – egy erős koponyáju, erős szivü fiatalemberből müvészt, irót, igen-igen nagy regényirót?

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Alföldi por,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 152. sz., 1908. júl. 5., 1. Rovat: [vezércikk].

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk átdolgozott változatát *Alföldi por. Vampa levele* címmel közölte az *Élet* 1910. szeptember 18-ai számában, ami egyútal az azonosítás alapja is. Szintén ebben a gondolatkörben mozog a 145. szöveg.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

vén városháza utolsót vonaglik: 1908-ban Szabadka polgármestere, dr. Bíró Károly a századeleji városrendezési törekvések részeként impozáns városháza építését határozta el. Ebben az évben bontották le a régi városházát, majd 1912-ben adták át a ma ismert szecessziós épületet.

Koszt pub 2.indb 429 2025. 02. 21. 12:44:25

130.

Körbe-körbe.

Az angol lapokban mostanában egy furcsa és nagyon gondolkoztató hirecske pikánskodik. Ez a hir sem többről, sem kevesebbről nem szól, mint hogy az angol szigeteken buddhista templomok épülnek és Buddha királyfi ősi vallása a gentlemanek között napról-napra több hivet kaparit magának. Semmi shocking és ingerlő nem lenne benne és még a nyári krónikairó is angol hidegvérrel nézne végig fölötte, ha nem éppen Angliából iresztelnék, ahol a világ legtevékenyebb faja buzgólkodik. Mert hogy Páris már évtizedekkel ezelőtt bámulni kezdte köldökét és hozzá próbált sápadni és komorulni a harmadfélezeréves valláshoz, legfeljebb csak érdekes ötlet. Ez az angol eset azonban már messze elhagyja az érdekesség határjelző-oszlopait és döngő problémákat vet az ember iróasztalára. Már ottan is a sápadt aszketizmus bujkál? Már az angol is leveti uri *spleen*-jét és mohó marokkal kap az erkölcsi fegyelmezettség nyüge után, hogy ködben és nyirkos napfényben kedve szerint savanyodjék eczetes uborkává? Akármint is vélekedünk, kissé csiklandós, kissé hátborzongatós érzés, hogy ez éppen ma történik, mikor mindenütt Dionysos szőlőlombos thyrsosa a czégér s neohellén próféták piros melódiákat fuvoláznak Pán bitangul elhagyott sipján. Engem legalább elképeszt, megijeszt és elsápaszt a *rostbeafen* hizott arczokon meditáló halványság.

Mintha a mai uri morál kudarczát látnám. Mintha a mai divat-erkölcs jelentené be halkan, de annál határozottabb nyomatékkal végleges fizetésképtelenségét. A rózsatépő, szőlőlombos istenek ujra eltünnek és a nyugodt aszkézis lép helyükbe. Nálunk az uj erőre kapott keresztény morál, Angliában és Ázsiában meg a buddhizmus lemondó bölcsesége. Mintha hosszu hánykódás után ujra visszaérkeznénk egy állomáshoz, melynek köveit milliók és milliók koptatták ki a térdükkel és a könyökükkel, mig mi tágra nyilt szemekkel csodálkozunk és nem értjük, micsoda ördöngős

Koszt pub 2.indb 430 2025. 02. 21. 12:44:25

utvesztőkön jutottunk oda. Vajjon előrehaladtunk? Vagy csak cseteltünk-botoltunk és iskolásgyermekek módjára tipegtünk – egy nagy nádi pálcza árnyéka alatt – *körbe-körbe*.

Hiába is okvetetlenkedünk: ez a malicziózus ikerszó teljesen kifejezi a mai ember erkölcsi kapkodását. Körbe-körbe járunk és egy cseppet sem vagyunk bölcsebbek a nyomtató-lovaknál, amelyek önérzetesen gázolják a zárt kört s azt hiszik, hogy haladnak is, mivel előremennek. Két véglet között, az önmegtagadás rozsdás tana és a legujabb neuraszténiás morál-filozófusok paradoxonjai közt lődörgünk s nincs erőnk, hogy lezárva erkölcsi számadásunkat, vagy jobbra vagy balra forduljunk. Vajjon hány ember van tisztában ma azzal, hogy mit tart az erkölcsről? Vajjon hányan ténferegnek fejetlen bizonytalansággal a fővárosok aszfaltján? Hisz a muzeum-köruti törzs-ember felénk sopánkodó kalapja is elég, hogy kibillentsen egyensulytalan nyugalmunkból. Egyikünk lusta alamizsnálkodni, a másik közönyösen odadobja fillérét, a harmadik mosolyog az egészen, de erszényünk és szivünk mindig bizonytalan érzelmek közt vergődik. És nemcsak egyikünkben és másikunkban van meg ez a határozatlan szinü zagyvaság, de mindnyájunkban hat-hét más és más erkölcsü ember alszik. Hétfőn pogányok vagyunk, – à la Goethe – kedden a kényelmes közöny altat el, szerdán czinikusan kéjelgünk mások vérében, csütörtökön kereszténye bbek akarunk lenni a római pápánál, pénteken Nietzsche módjára hegyormokra mászunk, szombaton pedig elfelejtünk és megtagadunk mindent, amit eddig vallottunk, hogy aztán ujra kezdődjék a körbe-körbe játék. Ez nemcsak kórkép, de korkép is.

Az angol példa – és ezenkivül sok más társadalmi és lélektani jelenség is – arra mutat, hogy az ember végre megunta ezt a játékot. Mindenáron szabadulni akar abból a hálóból, melyet ábrándozó, fejfájós bölcsek kötöttek, akik légi ábrándjukat árulták praktikus morál gyanánt. Hiába papolta Nietzsche, hogy buta, aki nem legeli le rögtön az előtte zöldülő életet és hiába jött Max Stirner fekete nihilizmusával. Az ember leül a fübe és praktikusan akarja elrendezni életét, nehogy ő reá is idő előtt boruljon a jótékony agylágyulás áldása. Ezek a bölcsek mintha becsaptak

Koszt pub 2.indb 431 2025. 02. 21. 12:44:25

és improduktivokká tettek volna bennünket, becsapott[1] modern smokkokat. Ráuszitottak az életre és annyira megzabáltattak napfénynyel, csillogó, pogány álmokkal, hogy csömört kaptunk tőlük. A másik szélsőség pedig, amely a vágyak elvetélését és az élet ki nem élését prédikálja, bölcsen megtanitott arra, hogy sohase adjuk ki utolsó kártyánkat s igy mindig a[z]t higyjük, hogy megnyerhetjük még a partit. Ha éhesek voltunk, nem ettünk és ekkor inyenczkedtünk legjobban. A poharunkat sohasem ittuk ki körömcsöppig és berugtunk a józanságunktól. Valami nagyszerü erkölcsi feszültség aczélozta meg izmainkat. Ez ma is egyetlen bizonyosságunk. Azok, akik ezt a szatócsszerünek csufolt, nyárspolgárszagu, de mindig praktikus igazságot tovább akarták fejleszteni, csak ballerina-tánczot lejtettek, örvény fölött lengő kötélen hárfáztak lábujjaikkal holdkóros dalokat, amelyektől mások is sikeresen megőrültek, de egy tapodtat se haladtak előre.

Ma már más uton megyünk. Az angol buddhisták[2] látják az ideális és gyakorlati erkölcs között való kiáltó ellentmondást és semmi áron se csapatják be magukat. Mert a szeg mindig kibujik a zsákból. Még a naumburgi bölcs is, aki különben az ujkor legnagyobb aszkétája, különbséget tesz a nagy és kis gonosztevők közt és csak az óriási csirkefogókat tartja szentnek. A dekadens költők és a századvégi élethéroszok, a mindent mentők, mindent akarók és mindent elérők szükségesnek érezik, hogy az élet országutján csendesen félre ülve játszszák a mártirosdit, mert ők is aszkéták. Láttátok-e, hogy rebben néha félre Nietzsche, Wilde piros álarcza, láttátok e vörös rongy mögött az önsanyargatás keserü barázdáit? Egy kis erkölcsi kéjutazás után mindnyájan elérkeztek – porosan, fáradtan és hitetlenül – az aszkézis országába.

A mai ember nem akarja megtenni ezt a kéjutazást. Nem fáj a feje az erkölcsi fejetlenség miatt sem. Jól tudja, hogy nincs mérték és nincs jó és rossz. A praktikusság országutján taktikázik. Hisz a legujabb bölcsek éppen abban tévedtek, hogy az erkölcsben valami végeredményt, valami teljesen megismerhetőt feltételeztek. Mi tudjuk, hogy abszolut szempontból életet menteni nem jobb

[1] csapott [sh.]
[2] buddhistak [sh.]

Koszt pub 2.indb 432 2025. 02. 21. 12:44:25

cselekedet, mint gyilkolni. Mi érezzük, hogy nincs semmi, ami rábeszéljen arra, hogy ne verjem be fejedet, édes felebarátom, ha akarom, mi tudjuk, hogy elragadhatom utolsó falat száraz kenyeredet még akkor is, ha otthon két kocsiderékra valót sütnek nekem a hátramozditóim. Mi csak csodálkozunk Kant szép álmán, hogy a csillagok csak azért kerengenek a világürben, hogy egykor a részvét nagyszerü munkája teljesedjék s egy ember valamikor megkapja a maga ital vizét éppen akkor, mikor szomjuhozik rá. De azért mégis magunkra veszszük a vezeklőköntöst. Visszatérünk az aszkézishez. Hogy egy ponton süritsük össze egész energiánkat s ezzel szabadon rendelkezzünk magunkkal. Hogy erősek legyünk. Hogy erkölcsünk az akarat erőkifejtő tornája legyen. A bölcseségünk pedig nem a fáradtság filozófiája, de az erő hitvallása.

Ezért mondta Ellen Key, aki nem is annyira apostol és esztétikus, mint inkább az apostolok apostola és az esztétikusok esztétikusa, hogy ez a bizonytalanul induló század az apostolok kora.

Ma ime ujra visszajő Buddha és Angliában nem whiskytől homályosulnak a szemek, de a magába forduló, ön-hipnotizáló köldökszemlélés[1] izgalmas áhitatától. Mi pedig, fanyar és hitetlen testvéreim Buddhában, lássuk be, hogy ebben a kótyagos erkölcsi világban egyetlen egy nyugtató foltocska, egyetlenegy biztos archimedesi pont van és ez: – a saját köldökünk.

Megjelenés

K. D., *Körbe-körbe,* A Hét, XIX. évf. 27. sz., 1908. júl. 5., 432–433. Rovat: A tudomány jegyében.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

shocking: (ang.) sokkoló

spleen-jét: (ang.) kedvetlenségét, (világ)undorát

Pán: a pásztorok kecskeszarvú és -lábú istene a görög mitológiában

thyrsosa: (gör.) a *thyrsos* hosszú bot, fenyőtobozzal a tetején, borostyánnal és szőlővel körbefuttatva; az ókori képzőművészetben Dionüszosz kísérőinek, a menádoknak és bacchánsnőknek a kezében van

rostbeafen: (ang.) helyesen *roast beef,* azaz marhasült

[1] köldökszemlés [sh.]

Koszt pub 2.indb 433 2025. 02. 21. 12:44:25

malicziózus: gonosz, rosszmájú

nyomtatólovaknál: nyomtatólovakkal gabonafélék, ritkábban hüvelyes növények szemtermését tapostatják ki, kikötve, egy kör sugara mentén

neuraszténiás: ideggyenge

törzs-ember: olyan koldus, aki – jellemzően háborús sebesülés során – elvesztette mindkét lábát, esetleg minden végtagja csonka

Max Stirner: Max Stirner (Johann Caspar Schmidt, 1806–1856) német filozófus, a nihilimus és az anarchizmus előfutára. Kosztolányi már 1905-ben is utal *Az egyetlen és tulajdona* című fő művére (KDP1/47.). Egy 1906-os levelében, amikor részletesen beszámol Babits Mihálynak egyéb, zömmel német nyelvű filozófiai olvasmányairól, ezt a munkát is megemlíti (KDL1, 441).

smokkokat: lásd az 56. szöveg jegyzetét

szatócsszerünek csufolt: kicsinyeskedőnek

naumburgi bölcs: utalás Nietzschére, aki gyerek- és fiatalkorát Naumburgban töltötte

dekadens költők: lásd a 90. szöveg jegyzetét

Ellen Key: (1849–1926) svéd írónő, tanár, a női emancipáció híve. Szabad szellemű cikkeinek tárgya: a nők helyzete, problémái, szólás- és sajtószabadság, szabad szerelem, a hagyományos iskola kritikája. 1900-ban jelent meg *Barnets århundrade* című könyve (*A gyermek évszázada;* németül 1902-ben adták ki), amely rövidesen világhírű lett, s a reformpedagógia egyik alapműve. Kosztolányi már 1905-ben foglalkozott tevékenységével (KDP1/17.), lásd továbbá a 111. szöveget.

Koszt pub 2.indb 434 2025. 02. 21. 12:44:25

131.

Puddicomble Benyon.

Ez egy olyan név, amit a világnak nem kell megtanulnia. Az angolok azonban mind megtanulták könyv nélkül. Tudták azt is, hogy mögéje egy igénytelen nő rejtőzött, aki üres óráiban siralmas regényeket körmölt és irt, irt, mindig csak irt. Ő volt: az Irónő. Ma, hogy meghalt, zavaros, szükhomloku fejekben egy még zavarosabb emlék. Mert Puddicomble Benyon asszony regényeit két millió példányban nyomtatták le. És dicsőség volt az ő része. Sok-sok millió emberfőn szaladt át verejtékes romantikája és kalandos lovagjai, pipes dámái sötét szatócsboltokban, szerény polgárcsaládok szobáiban, mühelyek árnyában kisértettek s millió és millió igénytelen ember lusta délutánját népesitették be. Gondoljátok el: egy fej, két fej, száz fej, ezer fej, azután millió fej. Ez a sok millió fej egyetlen egy koponyának kacskaringós utjain jár. Gondoljátok azután el, hogy ez asszony nem volt iró és a müvészethez csak éppen annyit értett, hogy a helyesirást alkotás közben, ugy ahogy, megtanulta. Azok, akik álmatlan éjszakákon vergődtek, tiz évig kerestek egy jelzőt és beleőszültek s meghülyültek a müvészetbe, sohasem jutottak el az irói dicsőségnek erre a fokára, akárhogy is kárognak az ünnepi szónokok s egyéb bölcsek. Az iró egyszerüen nem kell. A könyvtárak beszélnek. Menj el a magyar vidéki városok kölcsönés közkönyvtáraiba és hülj el, ámulj, vagy ha ugy tetszik, szörnyüködj. Még mindig Beniczkyné regényeit dicsőitik salátává a nyájas olvasók. Ha Luczifer lennék, a fiatal irókat pályájuk kezdetén mind elvezetném ezekbe a könyvtárakba, hogy a Puddicomble Benyon-ok rongyossá olvasott kötetein kissé lehütsem lüktető halántékukat.

Megjelenés

D, *Puddicomble Benyon,* A Hét, XIX. évf. 27. sz., 1908. júl. 5. 437. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 435 2025. 02. 21. 12:44:25

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Puddicomble Benyon: Anne Adaliza Beynon Puddicombe (1836–1908) walesi regényírónő, írói álnevén Allen Raine

pipes: pipiskedő

Beniczkyné: Beniczkyné Bajza Lenke (1839–1905) magyar írónő, újságírónő, Bajza József költő lánya

Koszt pub 2.indb 436 2025. 02. 21. 12:44:25

132.

Az uborka.

Az uborka a növénytan tanusága szerint hasznos növény. Kovászosan, kevés kaporral, eczetesen, valamint apró szeletkékre vágva, tejfellel és zöld paprikával kitünő nyalánkság. Az uborka igazi jótékonyságát azonban senkisem ismerheti igazabban a nyári ujságirónál. Ez a hüs és szelid növevény ebben az időben széditő karriért fut meg. A lapok igénytelenül elbujtatott rovataiból serény akarnok-iparkodással kuszik a vonal fölé, egészen a vezérczikk magaslatáig és átveszi csendes birodalmát. Az uborka: ez a lét és nem-lét közötti határon felzöldülő piramid. Mostanában már erősen kisért és csak az olvasó szimatján mulik, észreveszi-e vagy sem. Hol a hasznos tudnivalókban üti fel zöld fejét, hol a vezérczikkekben, hol gyanus amerikai szenzácziókban, mert az uborka nem mindig uborka. Olykor például egy czikké dagadt megszökött herczegnő, olykor egy vizbefult jeles tanuló is. De mindenütt jelen van. A lustálkodó ember pedig fekete kávé fölött czigarettázva köszönti és boldogan emésztve nyul el kerevetén becsapottsága biztos érzetében. Jöjjetek, álmositó czikkek, unalmas szenzácziók, nyári szieszták és zöldülj fölénk mielőbb, nyugtató, elringató, enyhe uborka-szezón!

Megjelenés

D, *Az uborka,* A Hét, XIX. évf. 27. sz., 1908. júl. 5., 437. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 437 2025. 02. 21. 12:44:25

133.

Miért?

Egy közbaka agyonlőtte magát. Halála után sok minden kiderült, többek közt az is, hogy X. Y. közvitéz poéta volt. Mert egy vádoló, pattogó és szomorú verset hagyott hátra. Az első és utolsó versét. Ezen a héten legalább három ilyen öngyilkos-poémát olvastam. Szürkére kopott, névtelen senkik, mielőtt felakasztanák magukat a füzfára, előbb leakasztják róla a lantjukat s elkezdenek dalolni. Ezek azok a szótalan hattyuk, akik csak a halálos indulat lendületében jutnak szóhoz először és utoljára. De most egyáltalán nem értem, hogy miért? Miért van az, hogy a szépirás-tanár elfelejti a szépirást s az iró döczögős, ásittatóan fakó mondatokban dadogja el utolsó szavait? Miért futunk el szótlanul a revolver-cső fekete árnya elől, mi, akik esetleg tudnánk kádenciát mondani a halálra és miért lesz hirtelenül költővé a marólugot ivó cselédleány? Miért válik közbakából hirtelenül ügyes verselő? Miért karmolász virágos és rimes szavakat a pinczér, miután egy fáradt hajnalon az utolsó feketét is kihordta és több borravalót már egyáltalán nem szándékozik besöpörni? Miért sorakoznak aztán ütemes rendbe a szavak, ha az értelem fejelágyára esik s a földi dolgok őrült kánkántánczra kerekednek? Talán a sors csufolódik ezekkel a szürke halott-jelöltekkel? Talán meg akarja mutatni nekik, hogy a lantot és a halált mindnyájan egyszerre kapjuk tőle? Ezer kérdés és ezer kérdőjel. Ujra és ujra visszazeng: miért, miért???…

Megjelenés

D, *Miért?,* A Hét, XIX. évf. 28. sz., 1908. júl. 12., 452–453.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

kádenciát: rímet, találó választ

Koszt pub 2.indb 438 2025. 02. 21. 12:44:25

134.

A költőt imádják.

Egy meghatóan naiv kép: a gráczi parasztok imádkoznak Peter Rosegger szobra előtt. De a jó gráczi svábok azért borulnak földre, mert valami szentet sajditanak a népies poéta földi másában. Humor van tehát a jelenet alján. Ha ellenben akarjuk, könyeztetően érzékeny szépséget láthatunk benne: Egy poéta, aki a szive miatt parasztositotta el magát és a nyelvére is népies sváb köntöst és nehezen csoszogó faczipőket huzott, végül egy véletlen folytán a parasztoktól kapja meg a költői hódolat-adót. Igazságszolgáltatás: mondja egyik olvasó. A másiknak czinikus megjegyzésre elgörbül a szája s azt huhogja: guny. Mert ezt a poétát még a maga parasztjai sem értik meg. Egy harmadik pedig valami bus szimbólumot lát az egészben és igy érvel: a költők előtt mindig ilyen buta tömegek imádkoznak. De sohasem őt imádják. A poéta pedig, ha igazi, akár hüvös szoborba, akár meleg hus-köntösbe van öltöztetve, a szive mélyéig érzi ezt a csömörletes megértetlenséget s undorodik a hódolattól, amely többnyire inkább a nyakkendőjének és üres hóbortjainak, mint az irásainak szól és szeretné elforditani megalázott fejét…

Megjelenés

D, *A költőt imádják,* A Hét, XIX. évf. 28. sz., 1908. júl. 12., 453. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Peter Rosegger: (Roßegger, 1843–1918) osztrák író, költő

Koszt pub 2.indb 439 2025. 02. 21. 12:44:25

134b.

Nyári politika.

A nyári politika: ez az, amit szeretek. Mert, valamint a nyári ujságiró nem ujságiró, a nyári szenzáció nem szenzáció és a nyári szerelem nem szerelem, a nyári politikának is megvan az a jó oldala, hogy minden, csak nem politika. De jól van ez igy és a magam részéről szeretném, ha a mi népünk is elfelejtené kicsit a politizálás keserü müvészetét.[1] A politikusai ugy is elfelejtették már.

Ilyenkor, a holtszezón küszöbén mindig megujul ez[2] a reménym és amint látom, hogy néhány ujság megoldja feszes kothurnusát és szellőzteti a fontoskodás ráfagyott álarcát, uj vér özönlik ebbe a reményembe s hinni kezdem, lesz idő, mikor nálunk is kihal a politikus csizmadia szomoru tipusa. A politikus csizmadiánál csak a „haza" sorsán bu[s]uló semmittevők száma nagyobb. Sehol a földgolyó hátán nincs oly ország, mely annyira meg volna verve a bolhászkodó és kucorgó politizálás mükedvelőivel,[3] mint mi. Török átoknál is nagyobb átok ez mi rajtunk,[4] akármit is mondjanak. Milló és millió tervezgető, foltozó, ujra-kezdő, hátramozditó és csizma-fejelő, millió szomoru, bor mellett busuló Hamlet és egyetlen tett-ember sem. A tett helyett kapjuk: a tett filozófiáját. A kitartás helyett: az energia dicséretét. Arany és győzelem helyett pedig papiron nyerünk és győzünk a térképeken, ott is leginkább erkölcsileg.

Európában – ugy-e szabad ez egyszer erről is beszélnem? – a politikát immár szépen a sarokba verik vissza és a politikus épp[5] ugy foglalkozik sivár rébuszaival, mint a hivatalnok, az üstfoltozó és az utcaseprő. A nép pedig vigan fütyül[6] és éli a maga tömeg-

[1] [SoH] művészetét.
[2] [SoH] az [sh.]
[3] [SoH] műkedvelőivel,
[4] [SoH] mirajtunk,
[5] [SoH] ép
[6] [SoH] fütyöl

Koszt pub 2.indb 440 2025. 02. 21. 12:44:25

egyéni életét. Még az ujságok sem háborgatják köreit s ebben a rovatban, ahol nálunk csak visszakérődzött és többször megemésztett politikai általánosságok éktelenkednek, az foglal helyet, ami lapjainkból helyszüke miatt rendesen a vizállás rovat alá szorul. A német polgárt például érdekli, hogy Haeckelnek, vagy Bergsonnak van-e igaza s izgatja az a probléma, micsoda rendben sorakoznak egymás mellé testünk titokzatosan müködő[1] atomjai? A franciáknál politikai esemény egy könyv, egy jó cikk, egy szép vers. Nálunk eddig csak egy mámoros képviselőválasztás kavarja fel az alvó érdeklődést. Egy zsiros koponyáju, sörtehaju urat kisérünk részeg rikácsolással a képviselőházba, aki bölcsen kimutatja majd nekünk, hogy a fehér nem fekete, hanem fehér. Csak a lengyelek tudtak ily jól politizálni. Vajjon, mikor figyeltünk igaz érdeklődéssel egy müvészt,[2] egy irót? Vajjon, mikor üztünk igazi kulturpolitikát? Mikor volt fontosabb a kegyelmes ur paralitikus[3] csalogány énekénél egy igazi lángész irása?[4]

Eddig ugy látszik, csak nyáron,[5] az általános szieszta idején. Emésztésnél, szivarszó[6] és fekete kávé mellett néha még ilyesmire is ráfanyalodunk.[7] Ezért dicsérem a laza és általános nyári politikát. Ilyenkor befejeződik a nagymosás[8] s időnk akad arra is, hogy kissé magunk köré tekintsünk és egy aprócska eseményt – megnőttetve – beleállitsunk az általános európai politika távlatába. A budapesti gázgyár-sztájk például hatalmas arányaival sulyos és keserü gondokat ráz fel mindnyájunkban. Vége van és még sincs vége. Érezzük, körülbelül mi körül forog az igazi politika. Azután rávetődik tekintetünk nehány társadalmi és külpolitikai eseményre is. Nagyobb perspektivákat fut meg a szemünk s m[a]dár-könnyü fürgeséggel száguldunk át az alpári filozófia apró-cseprő akadályain és[9] mondvacsinált bércein.

[1] [SoH] működő
[2] [SoH] művészt,
[3] [SoH] paralatikus [sh.]
[4] [SoH] irása. [sh.]
[5] [SoH] nyáron. [sh.]
[6] [SoH] szivarzó [sh.]
[7] [SoH] ráfanyarodunk. [sh.]
[8] [BH] nagy mosás
[9] [BH] es [sh.]

Koszt pub 2.indb 441 2025. 02. 21. 12:44:25

De az olvasó – érezem – türelmetlen és egyre böki a hátam, hogy adjak már valami kézzel fogható tanácsot, hogyan és micsoda eszközökkel üzzön igazi kulturpolitikát nyáron? Az iró zavarban van és sok tanács helyett inkább egygyel szolgál: egyáltalán ne politizáljon. Üljön[1] fel egy vonatra és füstölögjön végig a vadvirágos mezőkön. Tanuljon meg – nem is gondolja, milyen nehéz – intelligensen tétlenkedni. Ezekben a lusta, termékeny pillanatokban a sok kusza benyomás lassanként gondolattá izmosodik, meggyőződéssé higgad és hitté erősödik. Politikához[2] pedig egyéb nem kell, mint jókedv, pár cigaretta és egy hintaágy. Különösen a hintaágyat ajánlom. Vessük bele magunkat és a cigaretta bodor karikáival együtt eresszük a levegőbe gondolatainkat,[3] ezeket a szeszélyes papir-sárkányokat és mulassunk[4] rajta, hogy vesznek el a végtelen levegőben. A fák zöld árnyékában maga is jobb, bölcsebb és szelidebb lesz. Ha az égre néz, mintha tengeren lebegne. Csak egy kis fantázia kell hozzá, hogy a levegő-oceánon[5] végigszántson és megtépázza a csillagok üstökét. Azután bujjon el az erdőbe egy könyvvel, lehetőleg verseskönyvvel. Szeretem azokat az embereket, akik verses könyvet visznek magukkal. Még nem is kell elolvasniok, csak egy-egy sort és közben nagyot és alaposat nyujtózkodniok. Alvás és álom, nyugalom és ábrándozás: ez a nyári recept.[6] Nyugodt szemlélődés és felejtés: ez a nyári politika.

Az év csitri háborui és kakasviadalai után pedig tüzzük ki házunkra és lelkünkre, amint a krónikás is kitüzte cikke homlokára, a fehér lobogót.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Nyári politika,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 158. sz., 1908. júl. 12. 1. Rovat: [vezércikk].

[Szerző nélkül], *Nyári politika,* Somogyi Hírlap, V. évf. 160. sz., 1908. júl. 15., 1. Rovat: [vezércikk].

[1] [SoH] politizáljon. – Üljön
[2] [SoH] erősödik. – Politikához
[3] [SoH] karikáival eresszük bele gondolatainkat, [sh.]
[4] [BH] mulasson [sh.]
[5] [SoH] levegő-óceánon
[6] [BH] [sh.: nincs mondatvégi írásjel]

Koszt pub 2.indb 442 2025. 02. 21. 12:44:25

Megjegyzések

A közlés a *Bácskai Hírlap*ban [BH] megjelent szöveget követi, a *Somogyi Hírlap* változatait lábjegyzetekben adja, [SoH] rövidítéssel vezetve be. Az első közlésben többször előforduló egyértelmű nyomáshibák okozta különbségeket a szövegváltozatok között nem jeleztük. A cikket apró apró változtatásokkal, *Vampa levele. Nyári politika* címmel közölte az *Élet* 1910. június 19-ei száma, ami egyúttal az azonosítás alapja is.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

kothurnusát: a koturnus eredetileg az ókori görögöknél a lábszárközépig érő vadászcipő, melyet szíjakkal erősítettek fel. Aiszkhülosz honosította meg használatát a színházi előadásokon, mert magas fatalpat erősítve rá magasabb, fenségesebb alakot adott a tragikus színészeknek. Átvitt értelemben a mesterkéltség, a színészkedés kifejezésére használják. Itt Kosztolányi a nyilvánosság előtt való viselkedés jelképeként érti.

Török átoknál: rossz szomszédságot jelent (kultúrtörténeti-frazeológiai eredetéről lásd Szemerkényi 2009, 425)

paralitikus: (szellemileg, lelkileg) bénult

budapesti gázgyár-sztájk: a fővárosi gázgyári munkások több hónapnyi mozgolódás után, 1908. július elején léptek sztrájkba, ám az egyezkedések a gyári vezetőséggel – amelyeknek a bérrendezés csak egyik indoka volt, s egyes korabeli cikkek megfogalmazása szerint a hatalomért, a gázgyárak irányításáért folyt a harc – annyira sikertelenek voltak, hogy néhol gyárrombolások is történtek. A napi- és hetilapok hosszú ideig tárgyalták az ügyet, amellyel kapcsolatban parlamenti interpellációra is sor került.

Koszt pub 2.indb 443 2025. 02. 21. 12:44:25

135.

Nyaraló butorok.

Rendesen türelmetlenül és sokáig csengetek az ajtón.
– Itthon vannak? – kérdezem ravaszul a szobaleányt, aki a huszonnyolczadik csengetésre végre megjelen.

– Nincsenek.

Erre ügyesen hátralépek, mintha meg lennék lepődve.

– Elutaztak?

– Már egy hete.

Itt egy alattomos mozdulattal már be is csuktam magam mögött az ajtót s levélirás ürügye alatt bevezettetem magam a szobába. Halvány vagyok az idegességtől. Leülök egy székre és annyi időm sincs, hogy a kezembe adott ezüst tollat megragadjam, már is elfog valami sóhajtó, finom, őszies melanchólia, mely a kongó árvaságukban szomorkodó szobákból árad s ideüz, minden holtszezón idején, ismerőseim lakásába, a nyaraló butorok közé. Tolvaj módjára lopózkodom be és csellel, furfanggal, gyerekes ötletekkel verekszem minden perczért, hogy minél tovább álmodozhassam az alvó nyári csendben. Szenvedély-e, vagy betegessé makranczosodott szeszély: nem tudom. Ezzel a gyónással azonban tartozom mindazoknak, akik nekem később sajátosan elfinomult érzéseik nevében hajlandók lesznek kegyes abszolucziót adni.

Még azt sem engedem meg, hogy a cseléd kinyissa a déli verőn átfült faredőket. A fülledt, meleg sötétségben gyujtót keresek és a szoba közepén himbálózó csillártól kérek kölcsön egy kevés sápadt világosságot. Egyszerre szines homály, furcsa narancssziny mü-alkonyat borul a butorokra. Olyan jó ennél a szomoru fénynél megülni, vörösbársony zsöllyében s elgondolni csendesen, hogy a redők és a szines karikáktól tarkálló ablaküvegek mögött czitromsárga déli napfény bukfenczezik és valahol távol a szobák hütlenné vált lakói kaczagnak.

Koszt pub 2.indb 444 2025. 02. 21. 12:44:25

Benn pedig, minthogy az enyhe fény alig háborgatja a nyaraló butorok álmát, tovább folyik a tárgyak néma élete. Szomoru, nesztelen, egyhangu ez az élet s neked is csak akkor tetszik meg, ha sokáig nézted. Hozzá kell merevedned, hogy a tárgyak igazi spiritisztájává[1] lehess. Mindenekelőtt értened kell a szemrehányó némaságot, azt a vádoló, kiáltó csendességet, amely ezekből az igaztalanul elhagyott butorokból kiabál feléd. Értened kell az asztalok kérgének megperczenését és viharos megroppanását, az elhanyagolt divány alig hallható, mély sóhajtását. Észre kell venned a tárgyakat beboritó halálos szomoruságot. A porszinü leplek, amelyek mindent irigyen takarnak el szemed elől, a szobák padlóját dult csatamezővé kopáritják, ahol az elmult ősz, tél és nyár ütközetei zajlottak le és gondolatok, érzések, fájdalmak, örömek és haragok viaskodtak véres tusákban. Valami szivszorongató, különös érzés busit, mintha csendes temetőkben, lehervadt életek avarján andalognál. A tükör szeme is zavarosan bámul rád. Érzed-e, mennyire fáj neki, hogy reggelenként nem nézi magát benne a két fiatal kaczagó leány? A butorok meg nekikeseredtükben mind átadták magukat a petyhüdt, nyári álomnak. Az ágy, ez a született álomszuszék, most éli világát. De alszanak a többiek is s a vén karosszék nyikorogva dohog, ha kényelmesen beléereszkedel. Minden alszik. Nyári álmokat álmodik még az ágy előtt heverő medvebőr is, amely abból az időből, hogy egy kövér erdei medvének szolgált elegáns, testhez álló bekecsül, fölöttébb hozzászokott a konvencziós téli álom élvezetéhez. A legéberebb butordarab, a fürge óra is csak egy darabig birkózott az álmossággal, azután lomhán, szétterpesztett mutatókkal nekifeküdt a megváltó lustaságnak.

Magad is beledermedsz ebbe a nesztelen nyugalomba és bár dél van és ég a lámpa, kisérteteket látsz a félhomályban. Vajjon mit akarnak ezek a déli kisértetek? Ha hinnél a szellemekben, bizonyára azt mondanád, hogy ismerőseid lelke jár vissza kisérteni egy-egy gondolatban. De nem hiszel a szellemekben és bölcsen. Csak azt érzed, hogy a tárgyak között bizonyos ideges feszültség van, mintha az eltávozottak pár sajgó idegszállal még mindig ide

[1] spirisztájává [sh.]

Koszt pub 2.indb 445 2025. 02. 21. 12:44:26

lennének kötözve s a kilincsen ott maradt volna kezük nyomása, poharukon ajkuk nedvessége. Nem is csoda, ha az ajtó olyan fájóan mered reád, hisz minden pillanatban csak az ő távolmaradásukról beszél. Ezek a butorok még nem holtak. Még érzik meleg, simuló közelségüket. A szobán is, bár üres, rögtön meglátni, hogy lakói nemrégen hagyták el. Ha belépsz, még szinte ugy érzed, hogy ők is körülötted vannak, akik ezt a sok csecsebecsét, asztalt, széket, órát s tükröt éveken át – kezükkel és lelkükkel – a maguk képére és hasonlóságára formálták át. Érj csak hozzájuk és mind zengenek, akár a hangvillák. Mert hazugság, hogy csak a hegedü fáján érzik a müvészkéz szoritása, s nem mindenen, amibe az ember beleégeti forró, átalakitó, magához hasonló ujjnyomát. Vajjon egyforma lenne-e a falánk és a kisevő evőszere, a szipirtyó és a szüz tükre? A zugfirkász és Petőfi tolla? Ilyenkor bizony kétkedünk ebben és erősen hiszszük, hogy egy pohárból rekonstruálhatjuk annak a képét, aki évekig ivott belőle. Ezekben az elhagyatott, nyári szobákban, eleven, titkos energiákat sugárzó butorok között csakugyan tánczra perdül az élet és visszatér a mult. Halk ütemekben, ritmikus zengéssel csobog vissza. A szobához szükül, hajlékonyan a falak közé ékelődik s egy félóra alatt az egész évet rohanvást átéljük. Leülnek a székekre az otthoniak is és a nyaraló butorok közt megkezdődik a különös séance. A kisebbik leány, akinek gyerekarczához olyan igen illik Cléo de Mérode komoly frizurája hajlékonyan végigdől a pamlagon s a pamlag sodronyai zengenek, édesen, fájóan csengenek, bus Schumann-dalokat énekelnek. A zongorán is végigsántikál egy határozatlan melódia, amit valamikor őszszel hallottunk még. Elég azután meglátnod a fogason lógó kedves téli kalapot s egyszerre novemberi szél süvit belőle és tél lesz és forró juliusban jól esik a hideg kályhánál melegedned. Bezárt szemhéjadon keresztül pedig két ezüstös korcsolyát látsz, melyek fehér köröket czirkalmaznak a sötétsmaragd jégen. A nyaraló butorokon mintha bizarr délibábok lebegnének. Mindenünnen, ahol csak mozogtak, fel-fel bukkan egy halovány köd-arcz. Az iróasztal mellől egy bozontos üstök, a varrógép táján a háziasszony árnyképe, a violás kertre nyiló ablakban a leányok. Vajjon kicsodák ezek? A nyaraló butorok poros álmai, lámpa

Koszt pub 2.indb 446 2025. 02. 21. 12:44:26

ködében kergetőző hóbortos viziók, a naftalin szellemei, vagy déli kisértetek?

Ennek a déli kisértetjárásnak rendesen a cseléd szokott véget vetni, aki megsokalta a levélirás idejét, gyanakvó tekintettel kandikál be a szobába. Ilyenkor felriadok különös trance-omból s villámgyorsan az iróasztalhoz pattanok, hogy egy üres papirlapot szépen telekarmoljak holmi tintás ákom-bákommal. Aztán gyorsan kilopódzom a fehér kerten át az utczára. A szoba benn tovább játszsza titokzatos életét. Én pedig a józan, kocsizörgéses napfényben kiveszem belső zsebemből a levelet, amit az utolsó pillanatban, hogy ne is tudjanak látogatásomról, óvatosan visszaloptam és csendesen összetépem.

Azzal eltünök én is, mint a többi déli kisértet.

Megjelenés

Lehotai, *Nyaraló butorok,* A Hét, XIX. évf. 29. sz., 1908. júl. 19., 466–467. Rovat: Saison. Dátum: julius 17. A rovaton belül Kosztolányi írása az I., míg a Masque [Ambrus Zoltán] aláírással jegyzett a II. számú cikk.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikket apró változtatásokkal közölte *Mécs* című 1913-as kötetében (M1, 7–11), illetve *Déli kisértetek* címmel a *Bácsmegyei Napló* 1911. augusztus 27-ei és a *Délmagyarország* 1914. január 22-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

abszolucziót: felmentést

spiritisztájává: megidézőjévé

bekecsül: a bekecs általában prémes téli rövid kabátka vagy mellény

séance: (itt) spiritiszta szellemidézés

Cléo de Mérode: Cléopatra Diane de Mérode (1875–1966) francia táncművésznő

a naftalin szellemei: a naftalin jellegzetes szagú, fehér kristályokat alkotó, szilárd szénhidrogén, amelyet molyirtóként, az éppen nem szezonális ruhák védelmére használnak

trance-omból: (ang.) *transz,* itt félig öntudatlan állapot

Koszt pub 2.indb 447 2025. 02. 21. 12:44:26

136.

Maczkó ur utazása.

A rózsahegyi szivek egy egész napon át riadtan dobogtak. Az orvosok vérző késekkel és komoran ivbe futó szemöldökkel állottak körül egy deli hullát, melyet a derék tótok a Vág hullámaiból halásztak ki. Komolyan felcsiptette tehát az orvostudomány mikroszkópját és a hatalmasan kiduzzadó mellkosár, a vaskos inak és a kötélszerü izmok láttára hamarost megállapitotta, hogy egy atlétaszerü férfiu holttestével van dolga. Az atléta azonban hallgatott. Gyomrában ugyan fü, szecska és gyökér zöldült, de azért orvos az orvos, hogy mindent kisüssön. Az atlétáról igy kimondták, hogy őrült volt. Különös, de igy van: sopánkodtak az orvosok. Gyilkosság: susogtak a jó rózsahegyiek és sápadtan remegett mindenki. Még a törvényszéki szakértő is. Csak a turpis hulla szeretett volna nevetni, de nem lévén feje, ő sem nevethetett. Legfeljebb a rekesz-izma viszketett kissé. S mivelhogy pokolian jó kedve volt, mégcsak nem is dirmegett-dörmögött ősi szokása szerint, hanem csendesen rábizta magát a rózsahegyi orvostudományra. Az orvosok pedig, akik medvészetből eddig még nem kaptak diplomát, nem vették észre, hogy az atléta nem is annyira atléta, mint inkább medve, amelyről a vadász – a hév nyárra való tekintettel – lehuzta bundáját, mielőtt fürödni küldte volna a Vágba. Igy kezdődött meg Maczkó ur utazása. A bonczasztalról a koporsóba, onnan a temető szentelt földjébe. Csakhogy éppen olvasót nem kötöztek vaskos körmeire. Oly óriási volt a részvét. Még a liberális pap is czelebrált a temetésen, jóllehet nem tudta biztosan, hogy az elhunyt a halotti szentségek ájtatos felvétele után távozott-e Ábrahám kebelébe? Eddig a történet. Ma már nyugodtabban vernek a rózsahegyi szivek. Ma már mindenki kaczag Rózsahegyen. Mert az atlétáról napnál világosabban kiderült, hogy medve. Még az orvosok is nevetnek. Csak az atléták szomoruak. Csak ők félnek, hogy egykor medvék gyanánt temettetik el a tudós orvosok. Csak

Koszt pub 2.indb 448 2025. 02. 21. 12:44:26

néhány lobogó sörényü, komor muzsikus busong. Mert ők meg attól tartanak, hogy egy napon óralánczuknál fogva czipelik be őket az állatkertbe, s orvosi bizonyitvány alapján – se szó, se beszéd – beszerződtetik jegesmedvéknek.

Megjelenés

D, *Maczkó ur utazása,* A Hét, XIX. évf. 29. sz., 1908. júl. 19., 468. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

egy deli hullát: az eseményekről, amelyekre Kosztolányi utal, a *Pesti Napló* július 16-ai száma *A meggyilkolt atléta. Rejtelmes hulla a Vág folyóban* címmel számolt be, majd miután fény derült az orvosszakértői tévedésre, hogy tudniillik egy medvecsonkot tituláltak először emberi maradványnak, több lap is fölemlegette az esetet

Maczkó ur utazása: Sebők Zsigmond gyerekeknek indított sorozata az 1900-as évek elejétől különböző lapokban, majd kötetekben jelent meg Mackó úr főszereplésével

olvasót: rózsafüzért

Ábrahám kebelébe: az üdvösség jelképe (Lk 16,22)

Koszt pub 2.indb 449 2025. 02. 21. 12:44:26

137.

Törvény elé.

Mit csinálsz, ó ifjuság, ha egy azurszinü tavaszi reggelen arra ébredsz, hogy bájos és mennyei feleséged holdfény-szőke haja az ágy alá gurult s habfehér fogai a pohárban lubiczkolnak? Mit csinálsz, ha észreveszed, hogy hamis a szeme, melylyel leánykorában oly igézően kacsintott rád, annyira hamis, hogy szinte üvegből van? És mit csinálsz, ha egy este csókjaiddal törölöd le arczáról a rákent fiatalságot? Ha rájösz, hogy legénykorodban a piperéboltok kenőcseibe és poraiba voltál szerelmes és tulajdonképpen a vattapárnákhoz irtál őrjöngően lüktető verseket? Eddig az ifju férj ilyen esetekben vagy a falnak kénytelen menni, vagy elmondta magában az egyszeregyet egyszer előre, aztán visszafelé és hallgatott. Most azonban hir jön Amerikából. A kétségbeesett ifju férjek megmentőjéül jelentkezik Mr. George Glenn honatya, aki törvényjavaslattal idézi ezeket a borszeszben és kenőcsökben fürdő talmi szépségeket a törvény elé. Büntessék az arcz kendőzését és vigyék börtönbe a csalásért madame Rizsport és Paróka anyót, akik annyira csalók, hogy férjüket megcsalták, még mielőtt férjük lett volna. Elvégre egy egész életre szóló reális üzletet kötöttek alattomos mesterkedéssel. Az üzlet pedig üzlet. S a házasság is üzlet. Többnyire rossz üzlet. A derék amerikaiak azt akarják, hogy legalább becsületes üzlet legyen.

Megjelenés

D, *Törvény elé,* A Hét, XIX. évf. 30. sz., 1908. júl. 26., 485. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Mr. George Glenn honatya: Az Ujság 1908. július 17-ei száma *Törvényjavaslat az asszonyi kendőzés* ellen címmel tudósít a Georgia államban történt esetről

Koszt pub 2.indb 450 2025. 02. 21. 12:44:26

138.

Négy verseskönyv.

A kritikámban legyen crescendo! Bugjon először egy gyér rezgésü, méltóságosan komoly basszushang, egy irodalmi patinaju név: *Szász Károly.* Mintha a multból, irodalmi kriptákból zengene föl a napfényes jelenre. De a könyv, melyet Kolozsváron nyomtak, elárulja azt is, hogy a szerző Marosvásárhelyen áldoz a muzsának és doktor. Tehát dr. Szász Károly, a versiró. Mit irjak róla? A doktor ur bizonyára nem nekünk és nem nekem gyüjtötte össze verseit, mert nem hiszem, hogy személyeskedő okokból kivánta volna boszantani sivár budapesti nyarunkat. Egyszerüen kiöntötte szive legőszintébb – és kétségtelenül átélt – érzelmeit. Hogy az egész kötetben egyetlenegy épkézláb költemény sem akad, arról igazán nem tehet sem ő, sem az érzelmei. Megénekelte azonban a but, a kéjt, a család enyh-adó fészkét azon a formákba merevedett, lelketlen nyelven, azokkal a taplós, hináros jelzőkkel, amiket az olvasó már a vicczlapokból oly jól ismer. Ne idézzünk. Legyen a kritikánk haragos és alaptalan s hagyjuk az alaposságot a versirónak, aki doktor és – amint látom – igen alapos költő. Elegendő, ha megörökitjük a kötet szép, megható, őrjitően rikató czimét: *Álmok és emlékek.*

A másik verseskönyv czime *Ujabb versek* és a szerzője *Ihász Aladár.* Azt olvastam róla, hogy régi munkása az irodalomnak és mindenekfelett derék, becsületes ember. Könyve elolvasása után kétszeresen hiszem ezt. Ugy képzelem, hogy kizárólag azoknak ir, akiket a régi irók „nyájas", „szives" és „kedves" olvasóknak aposztrofálnak és sohasem tépik össze versüket. Ő már szereti a pointe-eket, a meglepő fordulatokat és a ravaszabbnál ravaszabb jelzőket. Egy helyütt például elárulja, hogy szivében egy pintyőke dalol s a nyájas, szives és kedves olvasó csak a harmadik strófa végén tudja meg, hogy ez a pinty tulajdonképpen nem pinty, hanem a szerelem pintye, röviden a szerelem. Kötetében több ily meglepő

Koszt pub 2.indb 451 2025. 02. 21. 12:44:26

pinty-motivum akad, sőt az egész – ha szabad magam igy kifejeznem – a pinty-motivumok és a pinty-pointe-ek izgató sorozata. Csak a fürdőhelyek filagóriáiban lehet ily könyeztető verseket olvasni emlék-mondatocskák, eredeti és szellemes megjegyzések alakjában. De azért nem háboritja éjjeli álmunkat. Mindenki első olvasásra megértheti, nem mint az agyonszapult, szegény modern poétákat, sőt sokan anélkül is megérthetik, hogy elolvasnák. Csak néha – igen ritkán – problematikus, mikor például igy dalol:

„Néma hold
Bárki volt
A szülő*apád*
Áldom a halóporát."

Ne töprengjünk ezen a nagyon is talányos versen, de ugorjunk át mindjárt a harmadik könyvre, a *Szárnybontás*-ra, melyet *Hangay Sándor* irt. Ez a fiatalember kezdőnek látszik, de már is szimpatikus, izléses és verseit boszankodás nélkül lehet olvasni. Ez már sokat jelent. Néhány versénél örömest megállunk. Egy-egy szava és jól csattanó verssora már is igéretet rejt magában. Csak ne idegen vizek fölött csattogtatná fiatal szárnyait. Csak kevesebb elszólás, melletverő hősködés és több magábamélyedés lenne benne, hogy necsak általánosságok halvány konturjait adná, hanem a differenciálódott érzések és gondolatok finomabb, idegesen vibráló nüánszait is. Ez a könyv felment az ilyen gondoktól. A szerző maga fog tépelődni helyettünk is és megtalálja az utját.

S a negyedik könyv? Egy érdekes korjelenség. *Irás a lánynak.* Dalok rim nélkül. És értelem nélkül. Azt lehetne mondani, hogy a szerző verejtékes munkával összeirta a mai modernnek csufolt irodalmi tolvajnyelv szótárát, azokat a poshadt, émelyitő és gerincztelen motivumokat, amelyeket néhány irodalmi kiszaladó uj poézisnek árul. Hallunk a „szomoru" éjszakákról, a magyar zsombékokról, a Lányról, a „nagy" Életről és nagy társairól. Ez a ballábu és balkezü könyv itt nálunk mintha missziót teljesitene. Meg kellett iródnia, hogy az oly hamar elkoptatott modern frazeológia szeplőitől, hiányaitól és vizenyős tartalmatlanságától egyszerre csömörödjünk meg. Az iró akarata ellenére is *ad absurdum* vezeti

Koszt pub 2.indb 452 2025. 02. 21. 12:44:26

az összes közszájon forgó izléstelenségeket. Hogy is hivják ezt a vidéki fiatalembert? *Drózdy Győző*nek. A legmelegebben ajánlom minden smokkok és kávéházi titánok figyelmébe!

Megjelenés

K. D., *Négy verseskönyv,* A Hét, XIX. évf. 30. sz., 1908. júl. 26., 488. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

crescendo: (ol.) fokozatosan növekvő hangerővel

irodalmi patináju név: utalás az akadémikus Szász Károlyra

Szász Károly: (1863–1925) árvaszéki elnök, költő

taplós: száraz

filagóriáiban: lugasban, kerti házikóban

Ihász Aladár: (1856–1919) újságíró, költő, ügyvéd, lapszerkesztő

pointe-eket: (fr.) csattanókat

Hangay Sándor: (1888–1953) író, publicista, műfordító, pilótaszázados

irodalmi kiszaladó: kifutófiú, amely a korban „kiszaladó fiú"-ként is használatos volt; itt Kosztolányi nyilvánvalóan jelképesen a pályakezdő alkotókra utal

Drózdy Győzőnek: id. Drozdy Győző (1885–1970) tanító, újságíró, író, országgyűlési képviselő

smokkok: lásd az 56. szöveg jegyzetét

Koszt pub 2.indb 453 2025. 02. 21. 12:44:26

139.

A dada haja.

A dadának gyönyörü hajkoronája volt. Dus, hatalmas és tömött aranybarna haj, amibe a csecsemő játék közben kaczagva dugta be buksi fejét. A gazdája azonban, a szikár, okos normandiai kereskedő szemet vetett a leány hajára és éjjel, mikor aludt, akárcsak a keleti mesékben belopózkodott szobájába egy éles ollóval és lenyisszantotta lányi ékességét. A keleti mesének azonban tulontul is nyugati és gazdasági vége van. A leány reggel felébred álmából. Belenéz a tükörbe és egy kopaszszá csufitott fej fehérül rá. Pityergő szájjal, dühös fenekedéssel kéri vissza haját és kétségbeesetten toporzékol. Ruhájára mutat, mely rongyokban lóg le róla, apadt melleire, melyeket két falánk csecsemőszáj dézsmált és a fukar koszton megsoványkodott orczáira, kopasz fejére, egész iszonytató cselédnyomoruságára. A rejtélyes gazda a leányzó hajával ezalatt a fodrászhoz oson és eladja neki. Nem az első üzlete. A fodrász már jól ismeri őt. A kereskedő egymásután metéli fiatal, gyönyörü franczia parasztleányok fejéről a parókára valót. Azután szélnek bocsátja őket. Ő az a kufár, aki a sovány szegénységet még meg is koppasztja. Mindez pedig Normandiában, a babonák ködös hazájában történik. Egy ódon franczia rege. Meseszerü, ijesztő kép. A szegény dadák lerongyolódva, soványra sziva, hosszu-hosszu sorban kopaszon vánszorognak tovább egy elátkozott házból…

Megjelenés

D, *A dada haja,* A Hét, XIX. évf. 31. sz., 1908. aug. 2., 500. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 454 2025. 02. 21. 12:44:26

140.

Magyar világ Törökországban.

A konstantinápolyi vérengzések és miniszterbuktatások egy parázs török forradalom prestissimóját sodorják eszembe. Ma a lapok különben is tele vannak azzal a sánta, de még mindig lábra állitható diplomácziai kombináczióval, hogy a többi nagyhatalomtól mi kapunk mandátumot a forrongó Törökország paczifikálására s igy majd osztrák-magyar katonabandák zenditenek gyászindulót a heveny forradalmi lázban elpusztult szegény „beteg ember"-re. Zug a fejem a képtelenül badar, de idegizgató lehetőség gondolatától is: egy török-magyar háboru a XX. században. Ámde ezen az éjjelen elfáradva és belebutulva a harczias ujságtudósitásokba, nem akarom megzabolázni az álmaimat és engedek a kezemben ficzánkoló tollnak, mely türelmetlenül ágaskodik fantasztikus politikai versenyfutásra.

Vágtassunk tehát, bátor, kevély tollam, az ismeretlen jövendőbe kormánybukások árkán, diplomácziai hunczfutságok és cselek bokrain keresztül egészen addig a pontig, amikor egy napon elrendelik a mozgósitást s a magyar katonák megkapják behivójukat. Törökország ebben a pillanatban már olyan, mint egy véres, marakodó gomolyag. A bolgárok, szerbek, görögök, albánok s a Balkán többi, kétes tisztaságu torzonborz népei kibujnak heverő oduikból és szélesre tátott orditozó szájjal rázzák könyökig véres kezükben az otromba handzsárt. Érzitek-e azt a homályos riadalmat, amely ezen a reggelen szétfut Magyarország idegcsövein? A lapok keresztczimes vezérczikkek ormára tüzik ki a véres kardot és a modern hirszolgálat rikkancsai *more patrio* körülhordozzák az egész országban. Egyelőre hetekig semmi nagyobb ijedelem. A szitkolódzó emberanyag állig fegyverben, sápadtan és közönyösen, beletörődik a háborus fegyelembe s a budapesti kávéházi állat a boszniai okkupáczióra gondolva, füstölve s vállvonogatva néz az étappe elé és félig-meddig irigyli is a katonákat, kiknek

Koszt pub 2.indb 455 2025. 02. 21. 12:44:26

csajkájába a konstantinápolyi kávés tölt majd finom, jó törökkávét. Pár hét mulva azonban megérkezik az első vereség hire. A katonai vonatok köhögve, erőlködve és tüzet prüszkölve riasztják az alvó éjszakát. A turbán kissé kezdi bizsergetni vérünket. A Keletipályaudvarban felbukkanó törökben többé nem látjuk azt az etnográfiai különlegességet, mint eddig. Magunk se veszszük észre hogyan, egy nap gyülölni kezdjük. Magunk se tudjuk miért, egy nap ádáz habzással, a mult minden kétségbeesésével tajtékzik fel bennünk a keserü, piros harag és mindnyájan, a legjámborabbak is, szeretnénk a Balkánra menni, hogy a csibukot saját markunkkal verjük az ellenség torkába.

Budapesttől Konstantinápolyig pedig hosszu az ut. Éppen elég arra, hogy a katona elfelejtse a török testvériségről szóló enyhe frázisokat. Éppen elég, hogy fenevaddá vaditsa bennünk az összehasonlitó nyelvészt. A rossz balkáni vonatoktól összerázott és a koplalástól vérszegény agyvelőkben láz czikázik s a török hegyek aljára a halluczináczió lassan odafesti a mult századok borzalmát, a telhetetlenül szétterpeszkedő, turbános és szakállas nagy Allah-t. Egy másik hét mulva azután a félhold s a hármas lófark a régi apokaliptikus borzalomban jelenik meg. A magyar katona már nem gép. Egyszerre ijesztően megnő. Feje tüzel a gyülölettől. Lába a mult századok gránittalapzatán jár. Már nem is a saját fejével, hanem a történelem jobbik eszével gondolkozik. Az iskolakönyvek pöffedt, rézarczu, buggyos ruháju törökjei egyenként kilépnek a mesék keretéből s daczolva és dalolva masiroznak a hetvenhetedik égbe Allah fehér szakálla alá. A magyar fiuk elvesztik lábuk alól a talajt. Nem közönyös előttük Mehmet basa neve sem s gyülölik Szulejmánt és az ujra feltámadó poloskafajzatot, mely két évszázadig dőzsölt magyar véren és ebben a pillanatban törökverő Hunyadi János neve a keserüvizes palaczkokról, hősi gloriolától övezetten, ujra visszatér a rajongó szivek tüzes mélységébe. Már mindnyájan remegnek a grandiózus *revanche* gondolatától, hogy sápadtan, agyonfáradva, álmatlan meggyötörtségben is a legsürübb tüzbe ugorhassanak és a rájuk nézve közönyös harczot egy őrült fellángolásban, összeszoritott fogakkal döntsék el a maguk javára.

Látjátok ezt a fatális, ijesztő és furcsa találkozást? Ezt a hátborzongató viszontlátást, ezt a véres és puskaporos udvariassági

Koszt pub 2.indb 456 2025. 02. 21. 12:44:26

tényt? A beteg ember és az a másik, akit nem neveznek betegnek – már, vagy még – szembe néz egymással. A gavalléros magyarok ime kényszerü katonai fegyelemben, félig akarva, félig nem akarva, a véletlentől odasodorva megjelennek a muzulmánok földjén, hogy az utolsó budai látogatást, amely már jó kétszázadja történt, Manlicher-puskákkal, Kropacsek-ágyukkal és haláltszóró shrapnelekkel viszonozzák. A zakatoló fejekben összefolyik a mult, a jelen és a jövő. Mintha csak tegnap álltak volna igy szemtől-szemben. Hisz a basák az elmult kétszáz év alatt alig fogytak meg valamit és a janicsárok, spahik és agák, akik már franciául is beszélnek, épek, ragyogóak és félelmesek, akár most lépnének ki Jókai fantasztikus regényéből. A mi harczias arczunk is csakhogy elsápadt a városokba szükitett modern élet füstjében. Még gyülöletünk is a régi. Még a helyzet is: mi vagyunk a rendteremtők, az európai államhatalmak bölcsesége villog kardunk éléről, s ők a rendbontók, a fenekedők, a javithatatlan féktelenek.

Vagy halljátok-e ezt a bőgő, infernális harczi üvöltést, mely a tisztátalan gyaur kutyák közeledését fogadja? Egy másik mohácsi vész lesz itt, Allahra mondom, de a törökök harapnak a fübe. Mert az ideges magyar kardok maguktól is megmozdulnak hüvelyeikben s a barna kunsági fiu szive atavisztikus borzongással érez vissza valamelyik ükapjára, kinek koponyáját ozmánok gázolták szét a mohácsi porban. A Yildiz-kioszk máris félénken remeg az ugató ágyuk dörejétől. Szegény Abdul-Hamid, aki az imént egy potom gyilkossági hirre majdnem sárgaságba esett, bezzeg zöld most az ijedtségtől. Lóhalálában rakatja máglyára a kioszk drágalátos kincseit, mint egykor Zrinyi a szigeti kirohanás előtt. A magyar honvéd pedig csatalovak harczi nyeritésénél, véres zászlók lobogásánál diadalmasan vágtat előre. Egy évezredes fatális és szivós átok s valami tompa szükségérzet harapja sarkát, mint a kigyó. Megrészegül a füsttől. Azt érzi, hogy a török-magyar harczoknak még nincs vége s most lesz csak vége. Egy századok óta el-elmaradó háboru utolsó fellendülésében aztán toporzékolva nyargal be az ismeretlen keleti csodák tarka, fulánkos darázsfészkébe, az aranyos és szemetes Sztambulba és zengő üvegcsörömpölés és kagyló-recsegés közt gázolja földre a bazárok csecsebecséit és a keleti paloták mesés gazdagságát. A Boszporuson, a Marmarán

Koszt pub 2.indb 457 2025. 02. 21. 12:44:26

és a Fekete-tengeren égő gályák, kincsrabló magyar hajók villámlanak, mint egykor a Dunán, s Konstantinápolytól Szalonikiig s onnan Drinápolyig a török anyák a magyarokkal ijesztik csecsemőiket. A főmecsetben még aznap misét mond a sápadt keresztény, a tábori pap. A karcsu tornyokon pedig örökre elnémul az *ezán,* a müezzin éneke.

A vágtató viziók után a toll már nem is tud szaladni. Csak egy pillanatra látom még a győző arczát, aki a lecsillapodott harag békés és mély lélegzetvételével pihen el s betegebb, mint a beteg ember és fáradtabb, mint a legyőzött. Félszegen mosolyog akaratlan győzelmén és haragján egy világraszóló tragikómikus perpatvar bogában érezve magát, amely mintha csak abból keletkezett volna, hogy ellensége tagadólag rázta fejét, mikor igent akart mondani. Azután az utolsó kép is eltünik. Egy ujság marad csak az asztalomon, mely az uj-törökök diadalmas előrenyomulásáról és a fiatal Törökország jövőjéről trombitál. A félhold – az égbolt török motivuma – éppen most kel és éles, kemény profiljával gunyosan mosolyog forró fantazmagóriámra.

Megjelenés

K. D., *Magyar világ Törökországban,* A Hét, XIX. évf. 32. sz., 1908. aug. 9., 514–515. Rovat: Saison. Dátum: aug. 7.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

prestissimóját: (ol.) nagyon gyorsan

handzsárt: ívelt pengéjű, rövid keleti szúró fegyvert

more patrio: (lat.) hazai szokás szerint

étappe: (fr.) *étape,* azaz állomás, szakasz

csibukot: pipaszárat, illetve hosszú szárú pipát

Mehmet basa: II. Mehmed (1432–1481) oszmán szultán 1444-től 1446-ig, majd 1451-től haláláig. Az 1456-os Nándorfehérvári diadalban ellene vívott sikeres csatát a magyar sereg Hunyadi János és Kapisztrán Szent János vezetésével.

Szulejmánt: I. Szulejmán (1494–1566) 1520-tól az Oszmán Birodalom szultánja, egyben az iszlám kalifája. A török győzelemmel végződött szigetvári csata idején hunyt el.

Hunyadi János neve a keserüvizes palaczkokról: 1863 óta ismert a Hunyadi János gyógyvíz, amelyet emésztési panaszokra ajánlott fogyasztani

gloriolától: dicsfénytől

Koszt pub 2.indb 458 2025. 02. 21. 12:44:26

Manlicher-puskákkal: a Mannlicher 1895 (M95) az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének alapvető fegyvere volt az első világháború során

Kropacsek-ágyukkal: a jóval drágább, de a kor hadászatában gyorsan terjedő, mert tartósabb és kevésbé súlyos acélágyúk alkalmazása helyett a Monarchia Alfred Ritter von Kropatschek (1838–1911) tüzérségi altábornagy szorgalmazására úgy döntött, hogy annak új módszere alapján, a meglévő bronzkészlet fölhasználásával készít új ágyúkat

shrapnelekkel: a srapnel olyan tüzérségi lövedék, amely a cél fölött robban, és azt a töltelék ólomgolyóival és a burkolat szilánkjaival árasztja el

janicsárok: az oszmán-török seregben szolgáló zsoldos gyalogság katonái

spahik: különleges lovas katonák az Oszmán Birodalom hadseregében

agák: török elöljárók

Jókai fantasztikus regényéből: utalás *A jövő század regény*ére

infernális: pokoli

atavisztikus: eredetileg biológiai fogalom, az ősök tulajdonságainak átöröklését jelenti

Yildiz-kioszk: oszmán épületegyüttes Isztambulban. A palotát II. Abdul-Hamid építtette 1880 és 1889 között. A kioszk ebben az esetben házat, pavilont jelent.

Abdul-Hamid: II. Abdul-Hamid

harapja sarkát, mint a kígyó: utalás a bibliai bűnbeesés történetére, ahol Isten így bünteti az embert (Ter 3,15)

Sztambulba: Isztambul régies névalakja, másik korabeli nevén Konstantinápoly, a Bizánci és az Oszmán Birodalom fővárosa

Boszporuson, a Marmarán: a Marmara Bölgesi régió egyik fele Törökország európai, másik fele ázsiai oldalán terül el, közöttük a Márvány-tengert a Fekete-tengerrel összekötő Boszporusszal

müezzin: az iszlám vallásban az imára hívó személy

ellensége tagadólag rázta fejét, mikor igent akart mondani: utalás arra, hogy a Balkán néhány területén, így a törököknél a fej csóváláshoz hasonló oldalra mozdítása jelenti a helyeslést, és bólintáshoz hasonló emelése a helytelenítést, tagadást

Koszt pub 2.indb 459 2025. 02. 21. 12:44:26

141.

A hóhér.

A hóhér nem él lelki életet. A hóhér virágzó hájat növeszt és családot alapit. A hóhér álmodik legkevésbé rosszakat. A hóhér egyszerüen egy szelid államhivatalnok, ki azzal szerzi a kenyerét, hogy szeretett embertársainak nyakát kellő szakértelemmel kitekeri. A hóhér hideg felvágottat vacsorál és sört iszik rá. Azután pedig egészségesen horkol. A többi, a véres árnyak, a kisértő akasztófa és az akasztófa holtan visszajáró virága csapnivaló firkászok koholmánya. Éppen ezért érdekes Juskov hóhér, aki a kievi Pecserski-fogházat magára gyujtja és tüzhalállal akar menekülni az elitéltek boszu-szellemei elől. Ő az első romantikus hóhér. Hóhérnak azonban bizonyára utolsó. Mert a hóhér-mesterséghez nemcsak kötél, de kötélvastag idegek is kellenek. S biztos vagyok benne, ha van hóhérbecsület, amint van katonabecsület is, kartársai éppugy megvetik, akárcsak a hadseregben az anyámasszonykodó gyávát. Micsoda hóhér az, aki megijed az üres levegőtől? Aki ahelyett, hogy másoknak osztogatna halált, magát akarja elpusztitani s még arra is gyenge? Aki rossz rémregények utolsó fejezetét játszsza el és utólagosan igazat ad a ponyvairóknak? A hóhérok bizonyára meg sem értik czérnavékony idegeinek bomlott rezgését. Juskov mindenesetre pályatévesztett ember. Jó ember és rossz hóhér. Nem is tragikus, de inkább kómikus figura. Olyan kómikus, mint az orosz humorista vajszivü orvosa, aki egy enyhe toroklob láttára már elsápad és könyezni kezd…

Megjelenés

D, *A hóhér,* A Hét, XIX. évf. 32. sz., 1908. aug. 9., 516. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Juskov hóhér: 1908. augusztus 2-án a *Pesti Napló* is beszámolt az esetről *Egy orosz hóhér tragédiája* című kishírében

Koszt pub 2.indb 460 2025. 02. 21. 12:44:26

142.

Versenyző kalapok.

Ilyenkor nyáron a holtszezónra és az unalomra való tekintettel minden versenyt fut. Nemcsak a hippodrom lovai és nemcsak az atléták, hanem még a körkérdések is. Sőt Párisban még a kalapok is versenyt futottak. A Martigny-szinház kalapversenyében azonban van valami eredeti. Itt tudniillik nemcsak a kalapok versenyeztek, hanem az alattok lévő fejek is. Amint rendjén is van. Mert egy bájos női fejecskét könnyen el tudok képzelni kalap nélkül, de a kalaphoz, bármilyen finom, lenge és artisztikus, mindig odarajzolom az alája illő profilt. A párisi kalap-esztétikusoknak igazuk van. A kalap az a ruhadarab, mely egészen hozzánk tartozik s sokszor még egyéniségünket is átformálja. Ha kell: puszta pipere. Ha kell: nagyitja vagy kicsinyiti fejünket. Ha kell: diszkréten takaró álarcz. Mindenesetre azonban legszemélyesebb ügyünk. A kalap ugyanazt az átalakitó hatást gyakorolja megkeménykedett koponyánkkal, amit a hun anyák csecsemőik puha fején végeztek el. Igy a párisi verseny nem a divatboltok, de a magát stilizáló művészi izlés vetekedése volt. A sárgahaju nem biggyesztette fejére a vajszinü szalmát, a fekete Vénusz pedig a hajához és szemeihez illő smaragdkalapot választotta ki. Hogy a birák csakugyan pártatlanok voltak-e: erről nem beszél a krónika. De a párisi pletyka azt fecsegi, hogy ez a verseny tulajdonképpen szépségverseny volt kalapokkal egybekötve. Az első dij nyertese egy fitos és tébolyitóan bájos müvésznő, aki fölényesen mosolyog a feje fölött kaczérkodó kalapra, mintha csakugyan ennek a pletykának adna igazat…

Megjelenés

D, *Versenyző kalapok,* A Hét, XIX. évf. 32. sz., 1908. aug. 9., 516. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 461 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

hippodrom: versenytér a lóverseny (illetve kocsiverseny) számára

Martigny-színház: helyesen Théâtre Marigny, 1894 óta működő párizsi színház, ahol zenés színdarabokat és operetteket játszottak

fekete Vénusz: a kifejezés fölbukkanásaihoz Kosztolányi ekkortájt írt verseiben és leveleiben, azok életrajzi hátterét kiemelve lásd Lengyel 2010

Koszt pub 2.indb 462 2025. 02. 21. 12:44:26

143.

Irók ellenségei.

Az iróasztalomon egy ösztövér füzet hever, Johnsonnak Shakespeareről irt tanulmánya, amelyet frissen, a nyomdafestéktől még szagosan röpitett hozzám a londoni posta. Arról van benne szó, hogy Shakespeare nem tudott[1] tragédiát irni. Végigolvasom, mert érdekel s egy pillanatra sem jut eszembe megkérdezni, csakugyan igaza van-e neki és az angoloknak, akik most könyvalakban jelentették meg essayjét? Annyi bizonyos, hogy érdekes. Annyi bizonyos, ma a kritikában is pikáns, csiklandozó, szinte érzéki hatásokra vágyakozunk. Ha Shakespeareben valaki felfedezi a tragédiairót, kilökik még a jobb önképzőkörökből is. Ellenben, ha azt hallom róla, hogy alapjában véve egy nagyon is vig és derült ficzkó volt, egy hatalmas croquis-iró, egy joviálisan kaczagó óriás, kiváncsian fülelek. Az érvek, akár igazak, akár nem, lebilincselnek. Hogy Shakespeare sohasem tudott megmaradni a komoly és sötét tónusban. Hogy még a sirásókat is lapdáztatja a temetői koponyákkal. Hogy vigjátékai kaczagó plain-air szinét sohasem kormozza be árnyék. Szóval, hogy nevetni és nevettetni tudott, de sirni és rikatni egyáltalán nem. Az ellenmondás ördöge közöttünk bujkál és olykor még a leggalambepéjübb kritikusba is belebujik. Ma már nem is lepődünk meg ilyfajta szenzációkon. Johnson könyve sem billentené irásra tollamat, ha sok-sok elszórtan, de makacs következetességgel jelentkező eset nem folyna össze egy érdekes, egészen uj irodalmi jelenséggé.

*

Az irók ellenségei!
A nagy irók lassankint mind megtalálják a maguk ellenségeit. Az ellenségek pedig egész életükön át ebből élnek. Nevük

[1] tudot [sh.]

Koszt pub 2.indb 463 2025. 02. 21. 12:44:26

ikerfogalom lesz az irókkal, akik őket is magukkal ragadják a halhatatlanságba. Kell-e másra céloznom, mint arra az irodalmi franczia-forradalomra, amelynek élén Tolsztoj detronizálta a költők költőjét és fejét a kritikai vérbirák lába elé tette? A németeknél most jelent meg egy ádáz, ripakodó könyv Goethe ellen. Francziaországban Barbey d'Aurevilly él Goethe-falásból. Adolf Bartels egy kétkötetes förmedvénynyel igyekszik falhoz lapitani a zsidó Heinét. Ibsen Strindberg szemében nem több, mint holmi tudákos, himnemü kékharisnyás. Vajjon mit jelent ez?

Ezek az iró-ellenségek egytől-egyig nagy emberek vagy éleseszü kritikusok, vagy maguk is finomlelkü müvészek, akikből a kultura differenciálódottsága váltja ki a disszonánsul érdekes hangokat. Mindegyik egy csodálatos izlésreakczió középpontjában áll. Látják Shakespeare, Goethe, Heine és Ibsen arczát a buta általánosságok homoru s a handabandázó imádat domboru tükrében és megijednek tőle. A kritikájuk tiltakozás. Mert Tolsztoj bizonyára ama Shakespeare ellen irta meg könyvét, kit a mob vakon imád és biztos vagyok benne, ha nem áradoznak róla annyit szóban és irásban, egy másik röpiratban maga fedezi fel. A többi iró-ellenséget is ebből a szögből kell néznünk. Ez az értelme annak, hogy a nagy népek megbecsülik ezeket a fenekedő tollu, erős legényeket és a kultura könyves polczán kész örömmel sorakoztatják irásaikat mindjárt a megtámadottak kötetei mellé. Ezért nyomtatták ki most az angolok Johnson essayjét is. A vesézés, az irodalmi argot csinja, mocsárszagu szava a legelőkelőbb szalónok és akadémiák asztalára kerül.

*

Egy szkeptikus hang azonban azt kérdezi bennem, miért nincs legnagyobbjainknak: Vörösmartynak, Aranynak és Petőfinek méltó esztétikai ellenlábasa, miért nem szabad róluk beszélnünk egyszerüen mint emberekről és irókról, anélkül, hogy rögtön hazaárulókká bitangulnánk? El tudok például képzelni egy finom, nemesarczu müvész-arisztokratát, nem afféle Császár Ferenczet és Szemere Miklóst, aki hangos szóval tiltakozna Petőfi demokrata-izü müvészetének plebejusi kinövései ellen. És látom Arany, Vörösmarty ellenségeit is. Az irodalmi fejlődés ilyenképpen az ő munkásságuk és a kritikai ellenhatás összetevőiből alakult eredő

Koszt pub 2.indb 464 2025. 02. 21. 12:44:26

vonalán indulna meg uj és merészebb sikok felé. Ámde mi még csak meg sem merjük irni lángeszeink bátor, természettudományos életrajzát. A hatvanas években egy kritikus vállalkozott erre, de nemcsak a bicskája tört belé, hanem a dereka is. Egyetemeinken pedig katonai szigorral, szinte politikai hatalommal iktatják törvénybe minden irónk örök dicsőségét.

*

A szkeptikus hang ujra felébred bennem. Vajjon kulturánkat jelenti ez? Vagy éppen a kulturátlanságunkat?…

Megjelenés

Lehotai, *Irók ellenségei,* A Hét, XIX. évf. 32. sz., 1908. aug. 9., 519–520. Rovat: Irodalom.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Johnsonnak Shakespeareről irt tanulmánya: Samuel Johnson (1709–1784) angol író, költő, esszéista, kritikus, biográfus, lexikográfus. Kosztolányi minden bizonnyal a *Johnson on Shakespeare. Selected and Set Forth with an Introduction by Walter Raleigh (Johnson Shakespeare-ről. Válogatta és közzétette, bevezetéssel ellátta Walter Raleigh)* című, 1908-ban Londonban kiadott kötetre utal.

croquis-iró: (fr.) a kroki rövid, szellemes, csattanóval végződő írás

plain-air szinét: a *plein air* (fr.) nyílt levegőt jelent, s az impresszionizmusra jellemző festési módot jelöl, mely a műtermi megvilágítás helyett a természetben való festést, így a szórt fényt és a reflexszínek megjelenítését helyezte előtérbe

Tolsztoj detronizálta a költők költőjét: lásd a 77. szöveget is

Francziaországban Barbey d'Aurevilly él Goethe-falásból: Jules Amédée Barbey d'Aurevilly (1808–1889) francia kritikus és regényíró. Kosztolányi valószínűleg a *Goethe et Diderot* (1880) című kötetében megjelent erős Goethe-kritikára utal.

Adolf Bartels egy kétkötetes förmedvénynyel igyekszik falhoz lapitani a zsidó Heinét: Adolf Bartels (1862–1945) német újságíró, költő, író, irodalomtörténész, kritikus. 1906-ban jelent meg *Heinrich Heine* címmel kötete.

Ibsen Strindberg szemében nem több, mint holmi tudákos, himnemü kékharisnyás: utalás Strindberg kritikájára a *Babaszobá*ról, melyben a nőgyűlölő hírében álló svéd drámaíró lényegében feminizmussal vádolja Ibsent

mob: (ang.) tömeg

argot: tolvajnyelv

Császár Ferenczet és Szemere Miklóst: Kolgyári Császár Ferenc (1807–1858) jogász, költő, bencés szerzetes, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja. Szemere Miklós (1802–1881) költő, ügyvéd, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja.

Koszt pub 2.indb 465 2025. 02. 21. 12:44:26

144.

Magyar csevegők.

– Dr. Téglás Béla. –
– A „Bácskai Hirlap" eredeti tárcája. –

Csevegők: milyen idegenül mered rám maga a szó is. Mintha szótárból irtam volna ki. Hidegen terpeszkedik itt az ujságpapiron is és érzem, a magyar szónak nincs lelke és tudom, még soha sem nyomta belé jellegzetes ujjnyomát a szó-alkotó gyakorlat. Csevegni: ugyan ki cseveg mi nálunk? Csevegők: vajjon ki szereti magyar földön a szavak fényüző, előkelő virágjátékát, ezt a haszontalan, könnyü és édes müvészetet?

A franciáknál a csevegő már tipussá nőtt. Nálunk a szó is idegenül hangzik. Ottan még a regényiró is megjegyzi hőséről, mint egyik kardinális tulajdonságát, mindjárt alakja, arcvonásai, jelleme leirása mellett, hogy jól tudott csevegni. „Il parlait bien". Beszélt, csevegett, társalgott és azért beszélt, azért csevegett, azért társalgott, hogy beszéljen, csevegjen és társalogjon, a szó céltalanul szent muzsikájáért, a beszéd szépségéért. Az igazi csevegő ilyen. Beszél szépen és szellemesen s nem kérdezzük, miről. Esetleg az időről, esetleg a női kalapokról, a szinházakról, vagy az uj adóreformról, mindenről és semmiről. De mindenkor érdekes. Mindenről tud valamit mondani. Füszere a társaságnak s szava zengése, alakja, egyénisége – koponyája alkatától kezdve egészen cipője szallagcsokráig – hozzá tartozik ahhoz, amit mond. A csevegőt már nem is biráljuk, hanem szeretjük. A csevegő titkos szimpátiánk középpontjában áll. Láthatatlan érzelmi áramok futnak hozzá, helybenhagyó hallgatás, várakozó figyelem keni a társaság conferenciéjává. Jutalma pedig egy-egy kacaj, egy-egy hálásan feléje villanó tekintet. Ezek az apró és értéktelen elismerések rekompenzálják őt azért, hogy szavait leirni vagy nem tudja, vagy nem akarja és müvészete a repülő szavakkal együtt elvesz, gyorsabban és sokkal biztosabban, mint a szinész nagy közönségeket hóditó alakitása.

Mert a causeur csak kis társaságokban hódit. Annyira intim hatásokra van berendezkedve, hogy egyenesen fél a szinpadtól

Koszt pub 2.indb 466 2025. 02. 21. 12:44:26

s még a kabarék lengén összeeszkábált dobogójára is vonakodva lép. Arra született, hogy szalonokban és kávéházak füstjében hullajtsa el augusztusi futó csillagait. Itt, ahol mindent megértenek és megbocsátanak, ahol egy rövid fél óra alatt megismerteti kis társaságával humora tolvajnyelvszótárát, egyénien sajátos szóficamitásait és elme-bukfenceit, itt és csakis itt a fesztelenség otthoniasságában virágzik ki megalkudni nem tudó mimóza-egyénisége. A csevegő fél a kritikától. Melegség és szeretet, mindenekfölött pedig megértés kell ahhoz, hogy csevegjen. Izléses és sikos, előkelő és fordulatos. Ezeket a semmiségeket, ezeket a felszines mélységeket, ezeket a fejök tetejére állott bölcseségeket azonban csak azok mivelhetik és érthetik meg, akikben a dus müveltséget és tudást egy pillanatra a kedély bensőséges hangja némitja el.

A csevegő igazi fényüzési cikk. A nagy kulturák ormán lengő szines virág. A kulturák fényüzése. Nem csoda, hogy éppen a gazdag és finom franciáknál virágzott ki leginkább a muzsikáló, önmaguktól megrészegülő szavak nemes müvészete.

Ez a sietős cikk semmiképpen sem törekszik teljességre. Egyszerüen csak érteni akarja azt a sujet-t, melyről nálunk oly keveset beszélnek. Nem is vállalkozom arra, hogy még csak vázlatos vonásokkal is megrajzoljam Eötvös Károly arcát, kinek nyugodtan bölcs beszédében a magyar faj géniusza muzsikál. A közelmult és a jelen többi jeles csevegőjét, Szontágh Pált, Szemere Attilát, Keszler Józsefet és Förster Aurélt is csak érintem. Ezen a helyen egy uj magyar csevegőről, egy finom és elegáns elméről akarok pár röpke megjegyzést tenni. Téglás Béla dr.-ról, akinek érdekes, voltaire-i profilja ujabban mindgyakrabban tünik fel a budapesti éjszakában időző intellektuelek asztalainál.

Bizonyára semmi sem nehezebb, mint a szavakat irással jellemezni. Éppen[1] olyan meddő vállalkozás ez, mint a csevegő beszédét leirni. Az irás gyenge reprodukció marad mindig, a holt hangjegy, amelyet csak a csevegő bir zenei zengésre kelteni. Téglás Béla előkelő beszéd-müvészete pedig éppen egyéni, modern és ideges megnyilatkozása egy gazdag, szines, viharos temperamentumnak. Igazi csevegő. A legmaibb ember, aki a mát irigyeli és

[1] Eppen [sh.]

Koszt pub 2.indb 467 2025. 02. 21. 12:44:26

karrikirozza. A szavai élnek. Egyik a másikat gyujtja fel és a szó terjed, sistereg, világit, mint a tova kigyózó gyeptüz, fantasztikus lángbokrétává nő, lehanyatlik, robban és ujra életre kel. Az ő szavai igazán boszorkányosak. Még a gyorsiró fürge ceruzája sem tud versenyt futni velük. Korok humora, bukfencező igazságok játéka, élcek kataraktája villog előttünk. Egyik legeredetibb magyar csevegőnk ő ma. Beszéde azonban, bár maga is iró, csak emléke, szines tüzijátéka marad legszebb éjszakáinknak.

Ezt a beszédmüvészetet, melytől legelőkelőbb iróink kápráztak el, hiába is igyekezzük életre kelteni itt, a holt papiron. A cikkiró is csak, mint egy tipikus korjelenséget jegyzi fel. Ha a mai nap történetét és a magyar csevegők életét megirják, a krónikásnak okvetlenül vissza kell térni reá. Vajjon rekompenzálhatják-e? Egyáltalán lehet-e a csevegőknek igazat szolgáltatni, akiket épp előkelő talentumuk kárhoztat diskrét ismeretlenségre, önkéntes számüzetésre? Maradjon ez a cikk is egy hang, egy ötlet, a szép céltalan szeretetéből irott céltalan irás… Csevegés a csevegőkről.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Magyar csevegők. Dr. Téglás Béla. A „Bácskai Hirlap" eredeti tárcája,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 182. sz., 1908. aug. 9., 2–3. Rovat: [tárca].

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk átdolgozott változatát *Magyar csevegők. Vampa levele* címmel közölte az *Élet* 1910. szeptember 25-ei számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Dr. Téglás Béla: (1880–1944) író, fordító. Kosztolányi föltehetőleg 1905-ben ismeri meg (KDL1, 395–396), korai fővárosi baráti köréhez tartozott (lásd még Arany 2017, 89–90).

„Il parlait bien": (fr.) „jól beszélt"

conferenciéjává: vagyis konferansziéjává, itt szócsövévé

causeur: (fr.) társalgó

Eötvös Károly: ráczkevi Eötvös Károly (1842–1916) politikus, ügyvéd, író, publicista, országgyűlési képviselő. Korának egyik legismertebb társasági személyisége volt. Az 1880-as évektől az első világháború kitöréséig híres törzsasztalt tartott az Abbázia kávéházban.

Szontágh Pált: Szontagh Pál (1820–1904) a főrendiház tagja, képviselőházi alelnök, a Nógrád vármegyei reformkori nemesi ellenzék egyik vezetője

Koszt pub 2.indb 468 2025. 02. 21. 12:44:26

Szemere Attilát: (1859–1905) országgyűlési képviselő, műgyűjtő, író, újságíró, utazó
Keszler Józsefet: (1846–1927) újságíró, műkritikus
Förster Aurélt: (1876–1962) klasszika-filológus, egyetemi tanár
kataraktája: vízesése

Koszt pub 2.indb 469 2025. 02. 21. 12:44:26

145.

A jó vidék.

O rus! Ó falu- és mezőillat! Pirospozsgás egészség, ötkor kelő flegma, ekeszarvat tartó energia s te rosszulszabott szalónkabátok suta elegánciája, csakhogy itt vagy. Itt járok a szentistvánnapi seregletben és feltünnek rendre az ál-panamák, a rojtosszélü szalmakalapok s alattuk a görögdinnyeszerü kecskeméti fejek, a kemény bihari homlokok, a mokány bácskai koponyák. A felrucczanó jó vidék azonban mintha némi csalódást is hozna. Mintha minden évben többet hagyogatna otthon zsiros kedélyéből és vidékiességéből. Ugy hogy ma immár nem vagyok biztos abban sem, hogy a Szikszayban szivarozgató öreg ur mezőlaborczi kispolgár-e, vagy budapesti hivatalnok. Vagy talán éppen a vendéglő szerződtetett tagja, ki a Nemzeti Szinháztól kölcsönzött kosztümben gyárt vidékies hangulatokat és tájszótárból tanulja a népiességet? Nem lehet tudni. Lelkiismeretes riporteri vizsgálódásom eredményéül mindenesetre fel kell jegyeznem, hogy az idén egyetlen egy igazán tipikus vidéki alakot láttam a villamoson, aki eleinte zavartan feszengett, aztán köhécselt és végül nem váltott jegyet, de róla is kisült később, hogy ingyen utas és budapesti.

Csak fonák felére kell forditanom ezt a tréfát és mindjárt felénk fordul az igazság komoly szine is és szegényebbek leszünk azzal az epés, hetyke illusióval, amit minden fővárosi ember büszkén őriz a begyében. A jó vidék nem is olyan jó, ahogy hiszszük. Inkább félszeg, merev és elfogult. Naivsága is csak annyi, mint a pákosztos diáké, aki ha ozsonnára hivják, illendőségből nem mindjárt vágja tükörbe a csokoládés findzsát. A fővárosba czentralizált magyar élet bogai is sokkal inkább megereszkedtek már, semhogy a jó vidéki – mint egykor – minden sápkóros fővárosi borbélyinasban egy démont sejditsen s a nagyvárosi életet zür-zavaros, érthetetlen gombolyagnak lássa. Aztán az egészséges vidék nem is olyan egészséges, csak az arcza petyhüdt és kövér. Vajjon tud-e

Koszt pub 2.indb 470 2025. 02. 21. 12:44:26

a fővárosi ember arról az agyőrlő egyhanguságról, az órák álmos, nehéz vánszorgásáról, azokról a kedélybetegségekről, amelyek a tétlenség álmos tenyészetében mint mérges és rosszillatu dudvák burjánzanak? Az én álmomon gyakran végiggázol egy dübörgő kocsikerék, egy villamoskocsi csörömpölése. De ki ismeri azt az álmatlanságot, amit a vidéki csend táplál? Ki látta a falu és a kisváros szomoru embereit? Ha figyelmesen és sokáig nézem őket, ugy találom, hogy itt ezerszerte rétegezettebb lelkek élnek, mint bárhol. Mindegyik egy elzárt, magába fordult bevégzettség. A fővárosban inkább csak tipusokkal találkozom. A vidék azonban az egyéniségek világa. Csehovnak bizonyára igaza van, mikor azt irja, hogy a kisváros és a falu vagy nyárspolgárokat, vagy különczöket nevel. De ki olvasta meg, mi terem több: nyárspolgár-e vagy különcz?

Ezért oly kaczagtató, mikor néha ez a sokszerü, táskákkal és batyukkal lihegő raj meglepi a fővárost. Méltán is mosolyoghatunk rajta, ha a vendéglőben riadtan csörömpölve telepszik le és vidékies szószátyársággal elménczkedik a borfiuval, mindjárt hangosat és jóizüt nevetve hozzá. Ezek a gondok eczetágyán megsavanyodott, borzas és penészes emberpéldányok rendbontóan csöppennek be uniformizálódott életünkbe. Mert a fővárosi mindig tüntet a formák arisztokratikus egyformaságával. El sem tudok például képzelni hidegebb és korrektebb arisztokratát egy előkelő főpinczérnél. A főpinczér: maga a fővárosi átlag-intelligenczia. Hideg és folyékony modorában semmi izléstelenség. A fellépése biztos és imponáló. Bizonyára jobban el tudok vele csevegni, mint a vidék derék albirójával s tájékozódottsága mozgékony ujságirófürgeségénél fogva méltóbb társa a fővárosi embernek akárhány magába zárkózott trogloditánál; de ez nem a vidék inferioritását mutatja, hanem éppen érzelmi fölényét s a mi nyárspolgári összeszokottságunkat, a mi vidékiességünket. A vidéki éppen különös, nagyon is kicsinyes, de mindig mély lelki életénél fogva bukdácsol sikos kulturánk jegén. Ott a távol homokbuczkákon, a por és betegség fészkeiben, hegyormok alatt kuszó apró városkák csendjében csodálatos, halvány, perverzül finom érzések nőnek. Ez az a hely, ahol minden szunyogból elefánt lesz. Ez az érzések nagyitótükre, a gondolatok kristályositója, a lángeszek szigoru,

Koszt pub 2.indb 471 2025. 02. 21. 12:44:26

de jóságos dadája. Emberei pedig épp oly kevéssé egyszerüek, mint az a „coeur simple", melyet Flaubert oly komplikált kacskaringókkal mintázott ki. Csak a mi általánosságokat átölelő városi szemünk durva, hogy arczukon nem veszi észre a kusza gondokat, és fülünk süket, amely az ernyedt csendből nem hallja ki ideges szivverésüket. Itt ebben a sivó magányban bolyonganak álmatlan homlokkal azok a sápadt gyermekek, kikből később poéta lesz. Itt játszik Goethe, a pajta alján itt verekszik Petőfi Sándor, és a téglás, rozoga udvar orgonabokrai között a kis Madách álmodozik. Ha tudnók, hányszor jártak egyedül, temetőárkokon, gidres-gödrös utczákon és hogy küzdöttek azzal az ismeretlen, forró hullámzással, mely megrészegiti a vért, kaparja torkunkat, csiklandja az orrot, elszéditi a fejet és a bóditó, dermesztő, öntudatlan egyedüllétben a messze füstölgő hegyek láttára, távoli vágyak nosztalgiájára végre kicsorditja a megváltó könyet, oly maróan és kegyetlenül, mint a köhögtető, utálatos, orrfacsaró kénfüst. Ki ismeri egészen az ő szenvedésüket? Csak a vidéki embernek lehet fogalma róla. A főváros bizonyára hamar sikosra esztergályozta volna összes rigolyáikat. Egy német közmondás kis tulzással, de nem minden igazság nélkül hirdeti, hogy Berlinben nem születik költő. A vidék azonban, amely csuf, kietlen és kulturátlan, de nem sekélyes és sohasem felületes, szabadon hagyja őket, hogy parlagon heverészve éljék a maguk különcz-életét. Igy lesznek különczök. Mi azt mondjuk: müvészek.

Ime itt van: a kómikus, a bámész, a lenézett és ezerszer elátkozott vidék, a jó vidék. Vagy: a mély vidék. Vagy inkább a tehetséges vidék. Ti vagytok megmondhatói, elhagyott ákáczos utczák, álmos, sárga házak, neuraszténiás vasárnap-délutánok, végtelenbe nyuló unalmas ozsonnák és te csend és te beteg, vidékies holdfény, hogy mennyire igazam van nekem és nekik.

Megjelenés

K. D., *A jó vidék,* A Hét, XIX. évf. 34. sz., 1908. aug. 23., 548–549. Rovat: Saison. Dátum: aug. 21.

Megjegyzések

A 129b. szöveg ugyancsak a cikkel szorosan érintkező gondolatkörben mozog.

Koszt pub 2.indb 472 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

O rus!: Horatius egyik szatírájának (*Szatírák*, II, 6, 60–62) kezdete: „O rus! quando ego te aspiciam, quandoque licebit / Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis / Ducere sollicitae jucunda oblivia vitae." Kőrizs Imre fordításában: „Ó, falu! Látlak-e még! Mikor is lesz majd, hogy a régi / könyvek közt vagy az álommal s a szieszta időben / élem a hajszás élet mézízű feledését!" Lásd még KDP1/78.

szentistvánnapi: lásd még KDP1/39.

Szikszayban: a korban népszerűnek mondható Szikszay vendéglő, Szikszay Ferenc cukrászmester üzlete a Vámház körút 16. szám alatti ház belső udvarában volt

pákosztos: torkos

sápkóros: vérszegény

trogloditánál: maradinál, „barlanglakó"-nál

inferioritását: alsóbbrendűségét, alárendeltségét

„coeur simple", melyet Flaubert: utalás Gustave Flaubert *Un cœur simple* (Hevesi András fordításában: *Egy jámbor lélek*) című 1877-es elbeszélésére

Itt játszik Goethe, a pajta alján itt verekszik Petőfi Sándor, és a téglás, rozoga udvar orgonabokrai között a kis Madách álmodozik: Kosztolányi arra utal, hogy mindegyik említett alkotó vidéken, vidéki városban nőtt föl – Goethe Frankfurtban, Petőfi Kiskőrösön, Madách Alsósztregován

neuraszténiás: ideggyenge

Koszt pub 2.indb 473 2025. 02. 21. 12:44:26

146.

Orvosnövendékek.

Ezen a héten főbelőtte magát egy fiatal orvosnövendék. Nem tehetek róla, de még mindenre felajzott idegeim is megrezzennek, ha azt olvasom, hogy X. Y. 23 éves orvosnövendék életuntságból öngyilkos lesz. A hangsuly az orvosnövendéken van, mert ez az öngyilkosság más, mint a többi. Az öngyilkos orvosnövendék külön tipus. Egytől-egyig fiatalemberek, akik egyik lábukkal még a középiskolák valláserkölcsében, a másikkal már a természettudományokban gázolnak. A nagy, vastag könyvekből azonban valami sárga, petyhüdt unalmat és egy kis fanyar kiábrándultságot is szivnak magukba. Ez a beteg, fejfájasztó érzés aztán el sem hagyja őket. Megtanulják, hogy micsoda kis gépek mozgatják a testet, ezt a nagy gépet. Ismerik rugóit, emelőit, izomcsapjait, huspántjait, mikroszkóp alá teszik saját testüket, vegyelemzik Goethe költeményeit és a hőmérőről akarják leolvasni szerelmük hőfokát is. A „homme machine" egyetlen papjai. De meg is fizetnek érte ezek a koravén, jegyzetes realisták. Nekik sem szabad büntetlenül beletekinteniök az embernek nevezett gép titkaiba. És egy napon elég egy parázs pénzzavar, egy semmi, egy lanyha, ideges szerelem, vagy egy toroklob, hogy az élni akaró emberen felülkerekedjék a filozófus. A test gép, gondolja magában egy ilyen 23 éves filozófus s e gép mestere én vagyok. Csak egy csavart kell megbillentenem és mindennek vége. Olyan egyszerü az egész, hogy szinte nem is probléma. Az orvosnövendék nem is csinál belőle problémát. Vesz egy Browningot. És megállitja a gépet.

Megjelenés

D, *Orvosnövendékek,* A Hét, XIX. évf. 35. sz., 1908. aug. 30., 565. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 474 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„homme machine": L'homme Machine, vagyis *Embergép* Julien Offray de La Mettrie 18. századi francia fizikus és materialista filozófus 1747-es munkája

Browningot: John Moses Browning amerikai fegyvertervező újításait alkalmazó lőfegyver

Koszt pub 2.indb 475 2025. 02. 21. 12:44:26

147.

Jósnők.

Tizennégyen vannak! Most mind a tizennégy alázatos ravaszsággal hüsöl a rendőrségi börtönben, hogy elvárja az itéletet és aztán ujra tovább üzze Pythia kétes müvészetét. A többi pedig, akiket nem csipett el az ügyes razzia, ebben a pillanatban is ott guggol a kis asztalka mellett és okulárén keresztül lesi a kártyák szines bölcseségét, hogy még szinesebbet hazudjon a kisirt szemü hivatalnok-lánynak a herczegről, aki tulajdonképpen segédkönyvelő vagy mi a törlesztési bankban és végül természetesen eljön a leányért. A kártya elkeverődik és a játék ujra kezdődik.

Mi türés-tagadás: a kártyát mi emeljük s a játékot magunk játszszuk. És akárhogyan borzongjunk a gondolat ellen mi félmüveltek, müveltek és tulmüveltek, tudjuk, hogy ezek az égetnivaló förtelmes nénikék pötyögő szájukkal és különössé satnyuló fönséges gesztusukkal egytől-egyig a mi éhező fantáziánk megtestesülései. Vagy van-e valaki, aki egyik-másik bódult másodperczében nem ült fel fogatlan bölcseségüknek? Csak valljuk be nyugodtan, hogy mindnyájan elkápráztunk már tőle. Hogy vannak olyan félóráink is, mikor hittel hiszünk a tulfütött idegélet csodáiban és esküszünk a finoman felhurozott női szervezetre, melynek idegpályáin ösztönös reszketéssel vonaglik végig a jövendő. Ilyenkor az igazság égi csöppjei gyanánt szivjuk magunkba a pletyka, a női hazudozásvágy és a Weininger-féle *logical insanity* olcsó szüredékét is, amit ezek a balkörmü Cassandrák, ezek a négylábu széken kuporgó kültelki Pythiák árulnak.

De álljunk csak közéjük és itt huszonnyolcz bizalmatlan, sanda szem kereszttüzében próbáljunk meg filozofálni róluk, bizony furcsán érezzük magunkat és egy kicsit – titokban – meg is szeppenünk. Akárki mit mondjon, nem közönséges némberek ezek a viczénékből, mosónékból és foglalkozástalan banyákból felcseperedett javasasszonyok. Első pillanatra balogok, határozatlanok,

Koszt pub 2.indb 476 2025. 02. 21. 12:44:26

hibbant velejüek, valahányan vannak. Szemük után egyenesen a bolondokházába küldenéd őket. Ámde hangjuk, ez a vékony, gyámoltalan nyöszörgés rögtön határozottá és érczessé nemesül, mihelyt tüzesebben kezdenek beszélni és csak fogjuk vallatóra őket, merev ajkukról keményen kopognak a szavak, szemük kitágul s ilyenkor bármily degeneráltak, krajczároskodók és toprongyosak is, fekete és klasszikus ükanyjukra, Sybillára kell gondolnunk. Mert a pogányság szelleme bujkál közöttük. Itt például ez a nyolczvan éves józsefvárosi nénike egész keresztény alapon áll még. Baráti kapcsolatban van az egek urával s nagy ünnepeken fehér asztalkáján maga is misézik neki, szertartásaiba azonban lépten-nyomon becsempészi a mocskos erotikát is s kövér kanonokok husos tenyereiről nem minden érzéki nuance nélkül álmodozik. A tömjén és a paganizmus vad füszaga keveredik össze hitében. A másik, egy kültelki Sybilla, már egészen pogány. Ez varázsol is és hittel üzi a ráolvasás meg az iralás müvészetét. Erdők alján furcsa füvekből és gyökerekből kotyvaszt varázsitalokat, anélkül, hogy tudná, Pán, Priapus és az erdei manók szolgálatában. Mindegyik ilyen külön tipus és ahány jósnő, annyiféleképpen csikarja ki a jövendőt is, hol erőszakkal, hol komázva és fitymálva, hol meg reszkető tisztelettel.

Ne szépitsük a dolgot, mondjuk ki mindjárt, nekünk, a mi számunkra, mindnyájunk számára. Azon se[1] lepődjünk meg, hogy ezeknek a szipirtyóknak esőcsurgásos lakásaiból olykor esténként előkelő, parfümös szoknyák és intelligens kürtőkalapok surrannak el. Mi vagyunk a közönségük és ha százszor is villamosság csörömpöl künn az utczán és ha Zeppelinnek szárnyai is nőnek fel a kék égbe, ezt nem tagadhatjuk le. Gáláns dámák járnak itt, akiknek Wilde nem eléggé modern, Stirnert olvassák és Berlinben a szezón közepén Strauss Richárdot szürcsölik. Urak, akik pirulás nélkül ülnek a jósnők asztalához. Hiszen itt egészen érezzük a velük való egyenlőséget, azt a gyámoltalanságot, amely minden embert egyformán elfog a jövővel szemben. Csak addig vetjük meg őket, mig szóba nem ereszkedünk velük. Azután valami fülünkbe sugja: hátha… Egy kis fanyar mosolygás fodrozódik ajkunk köré,

[1] sem [sh.]

Koszt pub 2.indb 477 2025. 02. 21. 12:44:26

valami hazug és tudákos fölény, de pár pillanat mulva teljesen elkábulunk a jövendő és a hazugságok szines füstjétől. Már alakoskodunk csak s az igazi vezetőszerepet a buta, tudatlan jósnő vette át. Az a hang pedig, amely előbb még a kétkedést suttogta, most határozottan diktál: *credo quia absurdum est.*

Ilyen lelki krizisen megyünk át s ez a kétségbeesett felkiáltás, ez a felhördülő gyanu és a magunk tehetetlenségén érzett káröröm végleg átadja a szerepet a jósnőnek és a szurtos kártyának, hogy müködjön a fantázia és a megbicsaklott agyvelő helyett. Mert ez a szipirtyó, ha jobban nem tudja a jövőt, rosszabbul semmi esetre sem tudhatja, mint én, aki semmit sem látok belőle. Hiába ismerem Gay-Lussac törvényét, a Pythagoras-tételt, hiába mérem le müszerekkel agyvelőm legfinomabb rezdüléseit is, az idegcsöveken felkanyargó gondolat utját, a jósnő ekkor teljesen egyenrangu velem. A jövendő: ez a probléma. A jövendő, amely nemcsak biztosan meglesz, hanem már itt is van, s rám nézve, aki irok, nem jelent egyebet, mint hogy e mondatot befejezem, s az olvasónak csak annyit, hogy mondatomat elolvassa a legközelebbi pontig. Hogy ezt a kézzelfogható valamit ne foghassam fel legalább az agyammal? Hogy ezt a csalóka függönyt ne rebbenthessem szét legalább egy pillanatra? Hogy életem regényéből, melynek első kötetét már lerobotoltam, ne láthassam legalább a második kötetet, mikor kétségtelenül meg van irva, hisz éppen most játszódik le, pár pillanat mulva? Ez elképzelhetetlen, lázító és őrjitő s ezért megyünk mindnyájan az első utczasarki jósnőhöz, hogy szégyenitsen meg, kábitson el mákonyos hazugságokkal és silányitsa tönkre babonáival dicsőnek csufolt agyvelőnket.

Ezen a ponton már kész hivők vagyunk. Ezzel a tudástól vagy tudatlanságtól megpuhitott emberanyaggal operálnak a jósnők. De láttam komoly és hideg embereket, akik fanyalogva adták rá fejüket s később nekipirultak és végül valósággal belésápadtak. És láttam, mint józanit ki borozó társaságokat egy közönséges kártyavető czigányasszony. Igaz, fitymálták és kicsinyelték is, de senki sem volt, sem itt, sem máshol, akit a jövővel szemben ásitani láttam volna. Mert az ismeretlen tiszteletet parancsol akkor is, ha véletlenül egy czigányasszony tartja kezében. A kártya pedig a titkok könyve annak is, aki kivülről tudja Eckhardt mestert.

Koszt pub 2.indb 478 2025. 02. 21. 12:44:26

Hisz lapjairól maga az élet pereg le, szerelem, halál, szerencse, szerencsétlenség, összes banális forgandóságában, pár pillanattá süritve és rászükitve néhány szines kartonlapra, az egyszerü és mégis izgató háboru gyorsan, veszélytelenül, vaktöltésekkel. Érdekes, hogy a sziv mégis mindig veszélyt jelez. Ez a husdarab a jövő idegen dimenziójába emelve ugy ficzkándozik, mint a partra dobott hal. Hiába mosolyogja le czinizmusunk és hiába pöffeszkedik fönn koponya-trónusán az ész, a kis alkalmi bölcs idegesen ketyegi a maga filozófiáját: hátha, hátha…

A jósnők, akik igy mindnyájunk siralmas tudatlanságából csinálnak üzletet, nem is oly tudatlanok. Egykor Montaigne leirhatta, hogy a bölcsnek nincs jobb alvópárnája a tudatlanságnál. Ma azonban, mint ez az utolsó budapesti eset mutatja, csak vergődünk rajta és álmatlan fetrengések után mindgyakrabban menekülünk templomok homályába, spiritiszta séanceokra és a jósolás olcsóbb vigasztalásához. Azon a párnán ma már nem a bölcsek, de a kuruzslók és a jósnők alszanak.

Megjelenés

Lehotai, *Jósnők,* A Hét, XIX. évf. 36. sz., 1908. szept. 6., 575–576. Rovat: Krónika III. Dátum: szept. 4.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Tizennégyen vannak!: a *Pesti Hírlap* 1908. augusztus 30-án *Leleplezett jósnők* című rövidhírben számolt be a tizennégy jósnőről, akik különböző társadalmi réteghez tartozó asszonyoktól pénzt csaltak ki

Pythia kétes müvészetét: Pythia (Püthia) Apolló templomának papnője, delphoi jósnő. A „kétes művészet" utalás a kétértelmű orákulumokra.

Weininger-féle logical insanity: (ang.) beszámíthatatlanság; lásd még az 58. szöveget

balkörmü: kikapós, tolvaj

Cassandrák: Kasszandra a görög mitológiában a legszebb trójai hercegnő volt, aki szerelme fejében jóstudományt kapott Apollóntól, ám ígéretének megszegéséért az isten arra kárhoztatta, hogy senki ne adjon hitelt jövendölésének, baljóslatainak

viczénékből: a vice vagy viceházmester – azaz a házmester helyettesének – felesége

Sybillára: jövendőmondó bölcs asszony, származását, kilétét tekintve sokféle monda létezik

paganizmus: itt olyan 19. századi fölfogás, amely az antik világot tekintette mértékadónak

Koszt pub 2.indb 479 2025. 02. 21. 12:44:26

iralás: kuruzslás, vagyis gyógyító bűvölés

Pán: a pásztorok kecskeszarvú és -lábú istene a görög mitológiában

Priapus: a görög hitregében előforduló mezei és kerti termékenységisten, akit általában vörösre festett, falloszra emlékeztető cölöppel jelenítettek meg

Zeppelinnek: merev vázas, irányítható léghajótípus, amelyet tervezőjéről és gyártójáról, a német Ferdinand von Zeppelinről (1838–1917) neveztek el

credo quia absurdum est: (lat.) hiszem, mert lehetetlen; a Kr. u. 1–2. század fordulóján élt Tertullianustól származó kijelentés

Gay-Lussac törvényét: Joseph Louis Gay-Lussac (1778–1850) francia vegyészről elnevezett gáztörvények szerint az ideális gáz hőmérséklete állandó térfogat mellett egyenesen arányos a gáz nyomásával, míg állandó nyomáson a térfogatával

Eckhardt mestert: Eckhart mester (1260 k. – 1327/28) a középkori keresztény misztika kiemelkedő gondolkodója

Montaigne leirhatta, hogy a bölcsnek nincs jobb alvópárnája a tudatlanságnál: Michel Eyquem de Montaigne (1533–1592) francia esszéíró, filozófus. Kosztolányi az *Esszék* III/13., *A tapasztalásról* című darabjának gondolatára utal: „Ó, milyen finom és puha, milyen egészséges párna a tudatlanság és a közöny a jól megalkotott fejnek!" (Montaigne 2013, III., 320.)

séanceokra: (itt) spiritiszta szellemidézésekre

Koszt pub 2.indb 480 2025. 02. 21. 12:44:26

148.

6,088.755.

Itt a vén Európában a számoknak nincs etikája. Csak tekintélyük van, becsületük és tiszteletük van, de etikájuk nincs. Legfeljebb fülön csipjük a zsiványt, aki háromszáz korona helyett hatot felejt zsebében, milliomosainkat azonban már nem érdekli ily pár számjegynyi differenczia. Ezért döbbent meg annyira Mr. Mosers, az amerikai milliomos, akiről Luigi Barzini ir. Mr. Moserst a veszett kutya harapta meg. Későn ment a kórházba. Az orvos meg is mondta neki, hogy menthetetlen és mindössze három napja van még. Három nap? Három nap nagy idő. Mr. Mosers erre a három napra bezárkózott dolgozószobájába s egyik oldalán a titkára, másikon az orvos, egyik kezében a toll, másikon az ütőeret leső orvosi kéz, megkezdte a halálos számitást, az utolsó munkát, a számtani müveletek *salto mortale*-ját és telefonozott, automobilozott, érdeklődött, alkudott, kapaczitált, sürgetett, mindezt csak azért, hogy halála küszöbén egy számban komprimáltan kapja élete eredményét. Az amerikai számember utolsó számadása egyuttal az élettel való leszámolás is volt. Mi pedig, hideg európaiak bámulunk, egy nyári tréfának tartjuk az egészet, mert nem értjük meg, hogyan emelhet valakit a számok buta és lelketlen tömege akkor, mikor más[1] papért és gyógyszerért kiáltozik, a kötelességteljesités tulvilági régióiba. Mr. Mosers összeadott, kivont, osztott, szorzott. És a három nap eltelt. Az eredményt azonban megkapta. Egy szám volt, amely hosszu-hosszu évek, reggeli koránkelések, didergő nélkülözések, verejtékes munkanapok összes szenvedését és örömét jelentette neki. Egy szám: 6,088.755. Azután kocsira vetette magát és bement a kórházba. A veszettség huszonnégy óra alatt kitört rajta. Az életét azonban már előbb lezárta ő maga.

[1] már [sh.]

Koszt pub 2.indb 481 2025. 02. 21. 12:44:26

A titkok titkát megoldotta. Utolsó értelmes szava is ez a szám: 6,088.755. Mintha azt mondta volna: Consummatum est.

Megjelenés

D, *6,088.755,* A Hét, XIX. évf. 36. sz., 1908. szept. 6. 581–582. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

akiről Luigi Barzini ir: (1874–1947) olasz újságíró és háborús tudósító. A magyar lapok gyakorta közöltek különféle híreket közvetve vagy közvetlenül a neve alatt.

salto mortale-ját: (lat.) halálugrását

Consummatum est: (lat.) bevégeztetett. A Vulgata szerint Krisztus utolsó szavai a keresztfán.

Koszt pub 2.indb 482 2025. 02. 21. 12:44:26

149.

Tolsztoj a forradalmár.

Nyolcvanadik év didergő fehérségében köszönt Tolsztoj Nikolájevics Leóra a jubileum. Az ünneprendezőkön kivül még egy más titokzatos vendég is ül a betegágynál, a gróf régi személyes ismerőse, kiről az európai sajtónak izgatott táviratok suttognak, de mi most ne beszéljünk róla s higyjük, hogy ezuttal is sokáig vesztegel még. Mindössze annyit engedjünk meg magunknak, hogy egy tekintetet vessünk a fehér ágyra és a fehér emberre. Ebben az egyszerü hálószobában, ahol most tétlenül lóg a kasza és a fürész, az emberiség nagyszerü munkása pihen. A nagy munkás harmadik szerszámáról se lenne szabad megfeledkeznünk, mely az öreg tintatartó mellett feküdvén csak később ötlik szemébe a jasznája-poljanai látogatónak, hisz generációkra való vigasztalás s egy egész könyvtárra való energia patakzott ki a fáradt század számára. Ámde ne tegyünk sorrendi kivételt s hagyjuk egymás mellett békésen a három szerszámot: a kaszát, a fürészt és a tollat. Maga az a tüzes szemü agg akarja igy, a párnákon fekvő szelid lázadó, a müvész, akiben mi mégis az embert pillantjuk meg először.

Tolsztoj Leóval az ősemberi egyszerüség és a lázadó természetesség alapján tartjuk a rokonsági kapcsolatot. Ő volt az, aki a XX. században a legősibb és a legegyszerübb igazságokkal képesztette el a csodálkozó világot és társadalmi elméletében, müvészetében, életében ujra és ujra Columbus tojásának problémáját tette aktuálissá. Kimondotta, amire senkisem gondolt. Egy döbbentően egyszerü igazság avatta lázadóvá. Tagadott, ahogy mi tagadunk és állitott, ahogy mi állitunk. Vagy nem fenségesen egyszerü-e ez az öreg ember, mikor az autokratikus uralom fészkében, a csatavesztések és a nemzeti elkeseredés idején, kezében a Times egy számával a fegyverek letételére buzditja a katonákat, mert bünnek, förtelemnek és vak céltalanságnak tartja az embermészárlást?

Koszt pub 2.indb 483 2025. 02. 21. 12:44:26

Vagy mikor védelmére kel az elnyomott népeknek s a börtönök rabjainak? Vagy ha pamfletjeiben[1] Szibéria borzalmairól beszél? Ki nem tudta ezeket előtte? De ki merte kimondani? Csak az az ember, kinek velejében az egész emberiség öntudata lüktet. Ebben az attitude-jében nézzük őt, s ezen a ponton keressük egyéniségét és irómüvészete[2] értelmét.

Hogy világosabban lássuk, vissza kell mennünk egészen Jean Jacques Rousseauig, de elődeit igazán csak az ős-időkben a próféták és az első ember-boldogitók között találjuk. Ő is megvonta a határokat a mostani kultur-ember és a jövő embere között s az összehasonlitás a mai társadalom gazdasági szervezetén álló kultur-ember rovására dőlt el.

Ez az ellentét egy élmény erejével dobban elénk Nekljudovban, a „Feltámadás" hősében. A fáradt és bünös ember, hátán a mult terhével, szájában a modern kultura keserü cigaretta-izével és az unalom csömörével szemben áll a fákkal, a természet eleven vizeivel és az emberben alvó erkölcsi erőkkel, a paraszttal, azzal a tolsztoji paraszttal, akihez senkisem hasonlit. Merev, erőszakos, de jóságos és komoly ez a paraszt. Olyan mint az anyaföld. Kissé kemény és bárdolatlan, de hálás és termő. Nekljudov fejlődése is az, hogy az üres dorbézolástól leszáll ide, az egészséges humuszra. A parasztleány, akit romlásba dönt, őt felfelé vezeti. Ez a veszni induló hős levetve önzését, közönyét és büneit, elajándékozva birtokait elér arra a pontra, ahol az élet s minden, ami eddig történt vele „egy más, eddig nem ismert jelentőséget nyer" s szabadabb, mindenkinél szabadabb lesz és a börtönökön és az összes emberek szenvedésein keresztül egy uj világ-perspektiva nyilik számára. A regény margójára rá lehetne irni a tanuságot, ami Tolsztoj életét és müvészetét ujjá alkotta.

Tolsztoj egy tökéletesebb, az egész emberiséget boldogitó közösség után vágyakozik; a különbség közte és a mai szociáldemokrácia között csak az, ami elválasztja Rousseaut[3] St. Simontól, aki a munkás és pompás gazdagságot tüzi az uj kultura céljául.

[1] pamflet-jeiben [sh.]
[2] irómüvészetes [sh.]
[3] Rousseut [sh.]

Koszt pub 2.indb 484 2025. 02. 21. 12:44:26

Ámde[1] *azért Tolsztoj országa is e világból való.* Nem hiába látta egykor Cabet a kereszténységben a kommunizmus forrását, a lemondás szocialismusát hirdető Tolsztoj még anarchikus elveivel sem kerget utópiákat, még álmai is kézzelfogható valóságok és legcsábitóbb gyümölcsei is ezen a földön érnek meg. Tolsztoj szocializmusa az agrár-kommunizmus. Ez a tan, amely már évszázadok óta atavisztikus ösztönnel él a legutolsó muzsik agyában is, benne a társadalombölcs és a próféta öntudatával ébred uj életre. A föld mindnyájunké. Aki kezet tesz rá, rabol. Ezen a közös szabad földön virágzik ki majd a szabadság, amely most még a hó alatt alszik. Éppen ezért senki sem tagadja fanatikusabban a mai állam-hatalmat, mint Tolsztoj. Az állam kihasználja erőnket és a kormányok csak arra valók, hogy ezeket a természetes és jóakaratu energiákat szennyes és önző céljaik javára kamatoztassák s összezavarják az emberi ösz[t]önből fakadó természetes harmoniát. Annyira egyedül áll ezzel a forradalmi hitével, hogy semmi szektával, semmi párttal sem tartott közösséget. Forradalmár a forradalmárok[2] között is. Ezzel a korláttalan szabadsággal azonban szembeállitja a mindnyájunkat kötő erkölcsi feltételt, a kötelességet. Tolsztoj anarchikus világában ez az arhimedesi pont, amelyből kimozditja a földet. Ez az uj erkölcs, ez az érzés meleg mélységeiben megfürdetett ige minden ember szabadságát, boldogságát és jövőjét jelenti.

A tolsztoji erkölcs semmitől[3] sem áll távolabb, mint holmi kenetes vallási dogmától. Nemhiába támadja őt most is – jubileumi ajándékul – a haladás ellen hadakozó synódus. Az ő világa nem remény és álom, aminthogy a szocializmus sem az, hanem földszagu és földön termő valóság. Csak a külső zománc, a durva magvat befutó szivárványos hártya sejtteti néha annak. Csak az téveszt meg, hogy Tolsztoj ezeket a földi igazságokat az ég levegős kékjébe szereti[4] elmosni. Irásai, hősei, elvei mind az életért, a földi élet tisztaságáért küzdenek és a paradicsom, az üdvözültek, a kibékültek, megengesztelők és elpihenők hazája is: a föld, ez a

[1] *Amde* [sh.]
[2] forragalmárok [sh.]
[3] semmiből [sh.]
[4] szeteti [sh.]

Koszt pub 2.indb 485 2025. 02. 21. 12:44:26

siralomvölgynek[1] csufolt[2] pályatér, ahol az előrehaladók, a tökéletesülés felé vágyók magasztos küzdelme folyik. Nem ismerek irót, akinek alakjai szivósabb tudatossággal haladnának a céljuk és a fejlődésük felé. Nincs senki, aki ennyi merészséggel mutat a jövőbe, amely[3] nem álom, nem képzelet, hanem már itt is van, már a miénk is. Azok az igazságok, melyeket a mai szocializmus magáénak vall, egytől egyig forrón és elevenen pihegnek Tolsztoj szivében, csak az agy hidegebb régióihoz nem lüktettek fel, hogy ott formát öltsenek magukra és egy határozott, harcos rendszerré kristályosodjanak.

Ezekkel a gondolatokkal lépjünk Tolsztoj alkotásaihoz és ömlő álmélkodással vesszük[4] észre, hogy ez a világ a mi világunk is. Egy dus és hatalmas könyvtár, amely egyetlen cél szolgálatában áll. Egy könyvtár, amit pár szóval ki lehet fejezni.

De micsodák ezek a szavak? Tolsztoj azt feleli rá, hogy az evangéliumban megtaláljuk.

Egy nagy perspektivát kell magunk elé képzelni. Mert az irómüvész, akiről most irunk nem egyszerü festője a cifra életvásárnak. Ez iró mellett, mikor ir, állandóan ott van mindnyájunk titokzatos vendége, a halál, mely nélkül csak ügyes, vagy kevésbbé ügyes tárcairók, jó vagy rossz versfaragók vagyunk, de müvészek soha és igy szemben az élettel és halállal egy tág perspektiva keretében vonulnak el a rothadt társadalom beteg, egyensulya-vesztett, küzdő és tökéletesülő emberei. Vajon messze haladnak, vajon kicsoda közöttük a hős, a példakép, az utmutató? Az élet furcsa, nagyszerü körtánca ez. Ugy érezzük, hogy nem is irói alkotással állunk szemben, hanem maga a természet játszik szinjátékot.

Tolsztoj emberei egytől egyig előrehaladók. Mert ő sohasem köt stilus-virágokból és ügyes regényfejezetekből henye bokrétát. Az irást magát is lenézi s csak az *emberrel való viszonyában* tulajdonit neki értéket. A müvészet: az ember egyesülése „isten”-ben, a természetben és a tökéletesedésben. Ez Tolsztoj irói evangéliuma. Ez evangélium szerint tisztulnak meg összes alakjai. Nekljudovra

[1] siralomvölgyek [sh.]
[2] csiszolt [sh.]
[3] amelv [sh.]
[4] vesszők [sh.]

Koszt pub 2.indb 486 2025. 02. 21. 12:44:26

gondolok, aki a csöpögő tavaszi esőben a gerjedő földdel együtt kap uj erőre. Azután Karenin Annára. Majd arra a buta gyermekgyilkos anyára, ki oly hidegen tapos el egy emberi életet, mint egy békát, hogy később a bünön és a szenvedésen keresztül magasabb tökéletességre jusson. Mindenütt fejlődő embereket látok Iljics Ivánnak, ennek a beteg, megsoványodott bürokratának vergődéseiben is megtaláljuk ezt a fölfelé törekvő vonalat és ha élete céltalan, utálatos és terméketlen, a halál dermesztő közelségében már felfelé tekint és mikor szánalmas lekoppasztottságában bucsut mond az életnek, hogy mindenről lemondva – megbékülve magával és a világgal – meztelenül dugják a sirba, már ember. Azt mondhatjuk: mindegyik tolsztoji hős önmagát fegyverezi le. Azt mondhatjuk: a bünösnek maga az élet adja meg a feloldozást.

A bibliai egyszerüség müvészete ez! Valami sajátos és nagyon bevégzett tökéletesség, amely önmagába fut vissza. Az élet minden magyarázat és széljegyzet nélkül. Ha nézem embereit, szinte megijedek, mennyire elhagyottan, mily vigasztalhatlan egyedüllétben küzdenek. Vajon jók, rosszak, bünösök-e, vagy büntelenek? Nem tudjuk. A tolsztoji emberek homlokán nem ég Káin-bélyeg, se aureola. A romantikusok angyalokat és ördögöket rajzoltak. A naturalisták – Zola szavai szerint – a vérmérsékletükön keresztül nézték a világot. De mit tesz Tolsztoj? Neki nincsenek kedvencei, ellenségei, hősei és mellékalakjai. Még a bünös Karenin Annát sem itéli el. A tiszta epikus, a világ-szemlélő áll előttünk, az, aki a „Háboru és béke" nagyszerü époszát adta kezébe a XX. századnak. Müvészete a legtökéletesebb realizmus, amely már nem kéjeleg a tulzásokban mint a naturalisták, hanem nyugodtan leszögzi itéleteit és ha társadalomkritikát gyakorol, ha embereket, ha tárgyakat fest egyformán erről az emelkedett pontról néz mindent. Azt, hogy az asztalon levő pohár hideg éppoly nyugodtsággal állapitja meg, minthogy Anjuta kezei hidegek. Érzitek-e ebből Tolsztoj magas realizmusát? Azt a nagy átfogóképességet, mely embert, követ, fát, levegőt, szenvedélyt és vihart mosolyogva foglal egy nagy egységbe? Ilyen a tolsztoji müvészi alkotás csucspontja, a Karenin Anna is. Egy regény, melyet pár nap alatt elolvashatunk.

Koszt pub 2.indb 487 2025. 02. 21. 12:44:26

De mikor elolvastuk, legalább[1] is tiz évet öregedtünk emberismeretben, tapasztalásban és szépségben. Egyszerre más szinben látjuk az egész világot. Mintha nagy utazásról jöttünk volna, minden uj fényben ragyog, minden világosabb, minden tisztább és minden egyszerübb.

Három apostol nevét irjuk egymás mellé: Ibsen, Zola és Tolsztoj. Mind a hároman a munka becsületét és a jövőt akarják. Az első egy embertuli elhatározás önkivületében széditő ormokra ragad. Ideges álmai azonban nagyon is a felhők között járnak. A második a földön jár, de nem is jut tovább. Tolsztoj közöttük van, harcos a harcosok között, egyszerüen, mezitlábason, hosszu fehér muzsik-ingében. Igy látjuk őt most is, a zajos jubileum előestéjén. Kemény paraszt koponyájában az emberi közösség nagy gondolata forr. Szemét nyugodtan a földre szegzi és a föld álmait álmodja. Az álma békés és harctalan, de fehér lobogóját csendesen felénk fujják a jasznája-poljanai szelek.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Tolsztoj a forradalmár,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 208. sz., 1908. szept. 13., 1–3. Rovat: [vezércikk].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

egy más titokzatos vendég is ül a betegágynál, a gróf régi személyes ismerőse: a *Budapesti Hírlap* 1908. szeptember 12-ei számának egy híre a *Daily Chronicle* nyomán Hariakov látogatásáról közöl hírt

jasznája-poljanai: Tolsztoj Jasznaja Poljanában született

a Times egy számával a fegyverek letételére buzditja a katonákat: Tolsztoj cikke *Gondolkozzatok el. Egy levél az orosz–japán háborúról* címmel jelent meg a londoni *The Times* 1904. június 27-ei számában. Lásd még KDP1/15.

vissza kell mennünk egészen Jean Jacques Rousseauig: utalás Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia filozófusra, aki társadalombölcseletében igyekezett kijelölni a törvényes, azaz valóban a népet képviselő politikai hatalom határait

„Feltámadás": Tolsztoj 1899-ben megjelent regénye

St. Simontól: Claude Henri de Rouvroy comte de Saint-Simon (1760–1825) francia gondolkodó. A szociológia egyik előfutára, az utópista szocializmus képviselője, aki szimpatizált az 1789-es francia forradalommal.

Cabet: Étienne Cabet (1788–1856) francia politikus, publicista, forradalmár

[1] leggalább [sh.]

Koszt pub 2.indb 488 2025. 02. 21. 12:44:26

atavisztikus: eredetileg biológiai fogalom, az ősök tulajdonságainak átöröklését jelenti

muzsik: a jobbágyból lett paraszt orosz elnevezése

Nemhiába támadja őt most is – jubileumi ajándékul – a haladás ellen hadakozó synódus: a *Budapesti Hírlap* egy 1908. szeptember 8-ai kishíre szerint az orosz sajtó egyik fő témája volt, hogy a szinódus, azaz az egyházi vezetők tanácsa a Tolsztoj-ünnepségeket tiltó határozatot hozott

Iljics Ivánnak: az először 1886-ban megjelent, *Ivan Iljics halála* című kisregény hőse. A művet Kosztolányi több nyilatkozatban, írásban is említi (például EuK, 159; NyL, 151, 379).

aureola: dicsfény, glória

Három apostol: az egyik 1905-ös *Heti levél,* amely Tolsztojnak az orosz–japán háborúról való vélekedését taglalja, Ibsent is említi, és „a jelenkor két nagy apostolá"-ról beszél (KDP1/15.); egy 1924-es cikkében pedig Kosztolányi Ibsent, Tolsztojt és Anatole France-t nevezi meg mint az új századot testi valójában is megérő három nagy 19. századi alkotót (Szk, 173–174)

Koszt pub 2.indb 489 2025. 02. 21. 12:44:26

150.

Apák és fiuk.

Mindnyájunk legszomorubb napja, mikor észreveszszük, hogy apánk nem a legerősebb ember. Addig nyugodtan alszunk zöldhálós ágyunkban s ugy érezzük, miénk a világ. Fülünkre huzzuk paplanunkat és hárfázhat a telefondrótokon az októberi vihar és ijeszthetnek rablómesékkel, tudjuk, hogy az a komor, erős ember csak félszemmel alszik s ha viadalra kerül a sor, ő az erősebb. Hogyne, hiszen ő a mi apánk. Még a bundája, ez a fogason alvó oroszlán is egy kis világhatalom. Jön azonban egy este, mikor valami iskolai feladattal vesződünk és az apánk czeruzája megbicsaklik. Vagy egy asztalt akar felemelni és nem birja. Vagy nem jut eszébe egy név s nekünk kell segiteni. Ilyenkor felvillan az apa szeme s boldogan pihen rajtunk egy perczig, de a mienk fátyolos, csalódott és szomoru lesz. Ezen az estén üzenetet kapunk az élettől minden hivságos dolgok és ábrándok mulandóságáról s mikor lefekszünk zöldhálós ágyunkba, titkos könyeket sirunk paplanunk csücskébe. Ez mindnyájunk legszomorubb napja.

Nem czikket, regényt és társadalmi drámát kell irni erről, hanem vagy remegő és orditozó lirát, mint Turgenyev, kinek czimét a czikkem élére loptam, vagy okos és hideg pedagógiai statisztikát, ahogy most Varendouck, a belga tudós teszi. Azt hiszem, ez az utóbbi még jobb. Nincsen meggyőzőbb a számok néma beszédénél. A mértani haladvány ijesztő számarányában akarom látni, milyen messzire távolodtunk el mi fiuk az apáktól s ebben a számban legyen benne minden, ami fájó és iszonyu, apánk első deres hajszálának csillogása, a mi első könyünk, rövid örömünk, lassu elhidegülésünk és hosszu, hosszu szenvedésünk.

Egy franczia lapban olvasok részletesen erről az ankétról. Csöpp fiukat és csitri leányokat intervjuolt meg a belga pedagógus, hogy

Koszt pub 2.indb 490 2025. 02. 21. 12:44:26

kiket tartanak legemberebbeknek, ki az az ideál, akihez[1] hasonlók akarnak lenni? A csöpp fiuk és csitri leányok ijesztő adatokat dugtak a tudós bácsi tarsolyába. Az ankétet a hét éves fiucskák nyitották meg, akik az ötödik parancshoz hiven még a gyermekek „hero-worship"-jének hódolnak és hatvanan száz közül becsülettel vallják saját apjukat a legelső embernek. Ez a hatvan fiu még nyugodtan alszik. A családias élet aranyos lámpafényében, a négy fal nagyitó perspektivájában a legerősebb, legtökéletesebb ember az apa. Ámde alig mulik el két év, ez a hétszázhusz nap, ez a tizenhétezerkétszáznyolczvan óra már elég arra, hogy a rövidnadrágosokból negyven renegát legyen s az apát végleg detronizálja. Szédül a fejem, ha elgondolom, hogy ez a negyven fiu már kegyes elnézéssel tekint az apjára s csak megbocsátani tud már neki, ha a vacsora végén elalszik, vagy ha harmadszor meséli el azt a nagyon jó adomát, amit fürge agyvelejük élénken számon tart. Mert nem mese, hogy a kilenczéves gyerek már bizonyos alamuszi öntudattal tekint a szüleire. Az öregségnek meghagyja a maga penészes erényeit s nem bánja, hogy nem érti, de ott belül csak szánni tudja és élénken érzi a fiatalság jogát és a maga fölényét. Minden szónál azonban világosabban érvel az utolsó kijózanitó szám, melyet e szakasz pointe-jéül biggyesztek ide: a tizenháromévesek között csak egyetlen egy jólnevelt fiu akad, aki apjában még ideált lát.

Mit jelent ez? Távolodunk-e az idők haladásával apáinktól, vagy csak statisztikusok nem voltak eddig, hogy beszélő számokban fejezzék ki az apák és fiuk elhidegülését? Bizonyára ez a változás ma már öntudatunkban lüktet. Az apa nem családi isten, különösen nálunk nem, az ugorkafára alig hogy feljutott magyar középosztályban és főként ma nem. Az sem tiszta tréfás szóbeszéd, hogy gyakran az apa kér kimaradási engedélyt a fiától, ha szalmaözvegységében orfeumba megy. Tapintatos, keztyüs, de annál kegyetlenebb harcz van közöttük. A fiatal szemek fürkészve döfnek az apai szivbe. A tekintetek rebbenésében pedig izgatott sürgönyváltások folynak: most hazudsz, most pózolsz, most izléstelen vagy, most vétkezel. Melyik ötödik parancs, melyik etikus

[1] akikhez [sh.]

Koszt pub 2.indb 491 2025. 02. 21. 12:44:26

és pedagógus tiltja meg ezt a jelbeszédet? A tizenhárom éves fiuk már kezükben tartják az apa üstökét és jaj az apáknak. Néha még megsuhogtatják a nádi pálczát, de az igazi, a fatális virgács máris fölöttük van. A kamasz jól tudja ezt, s mikor hátán kék csikokkal bömböl, talán szánja is az apát és örül, hogy még nem látja egészen a valóságot.

Ezek a számok a fiuk tragédiáját jelentik. Az apa lassanként valahogy belebékül a helyzetbe. De a fiuk? Ők az áldozatok. Zsenge és mozgékony agyvelejükben igazán ők érzik az apák letörését, hogy nem lehetnek már a szükebb események széljegyzetezői, a család istenei, hősei, bölcsei, orvosai, költői és polihisztorai, amint egykor legényéletükben álmodták. Mert minden apában ott van ez a hiuság, amint legtöbb vőlegény is attól bódul meg, hogy legalább egy napon ő a legfontosabb és legérdekesebb személyiség. Egy darabig fontoskodva csörgetheti hivatala kulcsait. Ha vadász, beszélhet vadászkalandjairól. Elmesélheti azokat az avatag adomákat, melyekért a jobb asztaltársaságokból is kidobják. Felolvashatja a legkrudélisebb verseket is, melyekre a kutya sem kiváncsi és a családi babér, mely különben a babfőzeléket izesiti, homlokára kerül. De csak egy darabig. Mindezeknek véget vet egy tizenhárom éves tacskó. Jönnek a szótalan napok, a hallgatag ebédek, az első ősz hajszál, majd a közöny, a bölcs mosolygás, vagy a lassu megrokkanás és végül a kesernyés elzápulás és megsavanyodás, melyet itt a földi téreken halál helyett osztogatnak a nagy vétkezőknek.

Varendouck statisztikája erről beszél nekünk. A modern átrium tüze kialvóban van és utolsó üszkös lángjainál az istenek jó ha embereknek látszanak még. Lehet, hogy az egész csak átmeneti jelenség. Lehet, hogy egy nagy pusztulás kezdete. De lesznek bizonyára olyanok, akik ezekből az adatokból az evolucció riadóját hallják ki. Az unoka megfizet azért, hogy két óra alatt röpül oda, ahova ükapja hetekig vergődött el ekhós szekéren élet-halálveszedelem között. Csak az bizonyos, hogy az ötödik parancs bibliai egyszerüségü apatiszteletének örökre vége. A kulturának, ugy látszik, az ellenkezőre van szüksége, hogy hosszu életü lehessen e földön.

Koszt pub 2.indb 492 2025. 02. 21. 12:44:26

Megjelenés

K. D., *Apák és fiuk,* A Hét, XIX. évf. 37. sz., 1908. szept. 13., 592–593. Rovat: Krónika III. Dátum: szept. 11.

Megjegyzések

A cikket apró változtatásokkal, *Vampa levele. Vanderdouck statisztikája* címmel közölte az *Élet* 1910. május 22-ei száma.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Turgenyev: Ivan Szergejevics Turgenyev (1818–1883) orosz író, drámaíró, költő, műfordító. 1927-ben Kosztolányi *Natália* című darabja színházi előadásáról írva méltatja életművét, s nihilizmusában látja legfőbb értékét (Szk, 104–105).

Varendouck: helyesen Julien Varendonck (1879–1924) genti tanár, analitikus, a Belga Pszichoanalitikus Társaság tagja. Kapcsolatban állt Sigmund Freuddal, aki 1921-ben előszót írt *Az álmodozás lélektana* című könyvéhez.

mértani haladvány: mértani sorozat

az ötödik parancshoz hiven: a Tízparancsolatban a szülői tiszteletre vonatkozik

„hero-worship"-jének: (ang.) hősimádatának; utalás Thomas Carlyle munkájára, lásd az 5. szöveg jegyzetét, egyúttal vö. KDP1/6. és 80.

pointe-jéül: (fr.) csattanójául, zárlatául

legkrudélisebb: legkegyetlenebb, legkíméletlenebb

ekhós szekéren: ponyvával borított nagy szekéren

Koszt pub 2.indb 493 2025. 02. 21. 12:44:26

151.

Vakok városa.

Carmen Sylva a békések és a jók királynéja. Évtizedek óta ismerjük őt ebben a szerepében és bár koronát visel és asszony, sohasem lett ellenszenvessé. Ezt már nem tudja elérni királyné, ehhez művészet és izlés kell. Ez a művészet kiséri halk lirájával minden lépését és ez muzsikál ki azokból a czikkekből is, melyeket a román poéta-királyné az árva gyermekek, az öregek és az üldözött zsidók védelmére ir. Most a vakok felé fordul királynői szeme. Egy tiszta, szerény és csendes városról álmodozik, ahol a vakok elfelejthetik gyámoltalanságukat és emberekül élhetnek. Ebbe a városba bevonul majd a vakok művészete, a zene is. Zenélő nyugalom, szintelen fehérség és illatos tisztaság lesz ebben a városban. Egy poéta álmodhat csak ilyet. Egy asszony meleg jósága. De egy királynő uralkodói bölcseségéről beszél az, hogy a vakokat emanczipálja a napot-látók bántó gyámkodása alól és meg akarja teremteni társadalmukat. Carmen Sylva bizonyára érzi, hogy minden emberi nagyság csak relativ. Ahol nincsen királynői palást, ott a koldusasszony czondrája is ünnepi ékesség. A vakság is csak addig szégyen, mig van, aki lát. Ha nincs, akkor ez is természetes és létrejön a teljes egyenlőség. Ebben a nőiesen emelkedett gondolkozásban több filozófia és krisztusi bölcseség van, mint a mai papok és dörgedelmes világjavitók összes frázisaiban.

Megjelenés

D, *Vakok városa,* A Hét, XIX. évf. 37. sz., 1908. szept. 13., 596. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Carmen Sylva: ezen a néven írt Erzsébet román királyné, született Elisabeth Pauline Ottilie Luise (1843–1916) wiedi hercegnő

Koszt pub 2.indb 494 2025. 02. 21. 12:44:26

Most a vakok felé fordul: ahogy arról a *Pesti Hírlap* 1908. október 29-ei száma beszámolt, Bukarestben a királyné által vakok számára alapított menedékhely, a „vakok városa" alapkőletételét ünnepelték

czondrája: a condra gyapjúposztóból készült fölsőruha, kabát; nem lehet kizárni, hogy Kosztolányi itt Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című versének soraira is rájátszott: „A csillagászat egy vak koldus asszony' / Czondráin méri a' világokat: Világ és vakság egy hitvány lapon!"

Koszt pub 2.indb 495 2025. 02. 21. 12:44:26

152.

[Sweelink Gyula háromfelvonásos drámája]

A kalendárium szeptembert mutat s a kritikusnak sem szabad rossz néven vennie, hogy a szinházak naptáraiban is csak szeptember van még. Valószinüleg ennek köszönheti Sweelink Gyula, a bus hollandus, hogy a fiatal *Magyar Szinház* megbocsátotta háromfelvonásos drámáját, annyira megbocsátotta, hogy szinte elő is adta. Csakugyan az idény legelejére való ez, mikor reczehártyánk még abbáziai[1] kékségektől káprázik és szoktatóba megyünk a szinházba, hogy a nyaraló agyvelőt lassan hozzátörjük az igazi drámához, ami mégis más, mint aminek Sweelink Gyula képzeli. A drámában felgyullad egy gyár. De azért ne gondolja senki, hogy a harangok kongásában és a tüzoltótrombiták riadásában valami drámai van. Ebből inkább a drámának támad baja, mint a szereplőknek. Csak a fülünk szürcsöl egy kevés szenzációt, meg a szem szórakozik egy kicsit a vörösre gyulladt levegő szinváltozásában, egyébként minden laza külsőség. Még Van Beeren, a gyujtogató szeszgyáros is, akinek testvére egész vak véletlenségből bennég a gyárban s azután a második és harmadik felvonásban csak jajgatni és meghalni tud már. Micsoda ember ez? A sorstragédiákban láttunk hozzá hasonlót, de ily unalmasat soha. Az iró láthatólag köréje akarja ácsolni a tragikus kalitkát, ahonnan nincs szabadulás, a hős azonban mégis kiszabadul, szegény Rátkaynak legalább váltig kellett vigyáznia, hogy a rosszul összeaggatott léczek hézagain ki ne kandikáljon a keze vagy a lába. Nincs is ez a hős oly nagy bajban, gondoljuk magunkban, csak az iró van bajban, aki sehogy se tud segiteni magán. A jellemzés legalább is oly primitiv, mint a Shakespeare-korbeli szinpadi technika, mely a fekete táblára fehérkrétás ákombákomokkal rajzolta fel az erődöt. Közelebbi tájékoztatás czéljából csaknem itt is ily jelzőtáblácskákat

[1] abazziai [sh.]

Koszt pub 2.indb 496 2025. 02. 21. 12:44:26

akasztanak a szeszgyáros nyakába. „Lelkiismeretfurdalásom van", nyögi Van Beeren – s mi mindent elhiszünk neki, csak ezt nem. „Szenvedek", hörögi – s ugy érezzük, csal. Ez a Sweelink is csal, mert mindent kimond és semmit se mond. Szerencsére *Rátkay, Törzs, Garam* és a Magyar Szinház többi diszkrét szinészei tudtak hallgatni ott, ahol már egész elviselhetetlenné vált a szószátyár hollandus. *Márkus* László pedig rendezői ötletekkel szinte müvészivé tette a drámát és olyan finom interieurbe állitotta be, hogy nem tudjuk, érdeme-e vagy büne, hogy meghosszabbitotta Sweelink életét?

Megjelenés

L–i., [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 37. sz., 1908. szept. 13., 598. Rovat: Szinház. Dátum: szept. 11. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a B–n. [Nádai Pál] és az L–i. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

háromfelvonásos drámáját: a darab címe *Tűz a gyárban*

Rátkay: Rátkai Márton (1881–1951) színész, 1905-től 1920-ig Beöthy László színházainak tagja volt

Garam: helyesen Garas Márton

Koszt pub 2.indb 497 2025. 02. 21. 12:44:26

153.

A Holnap.

Ma mindnyájan sietünk. Haragszunk a tegnapra, gyülöljük a mát és egyenesen mind a holnaputánba akarnánk beleugrani. Még az órára is haragszunk, hogy egy óra alatt nem jár két órát. Bünös a kis mutató, hogy nem éri utol a nagyot és a nagy, hogy megelőzi a másodperczmutató. A vérünk pedig még ennél is gyorsabban pezseg. De magunkra is haragszunk ebben a vad versenyfutásban és fáj, hogy nem vagyunk még fiatalabbak. Szeretnénk előrerohanni az időben legalább is két évnyit, hogy közelebb érjünk fejlődésünk czéljához, anélkül, hogy megöregednénk. Szizifusi vágyakozás. Ez a vágy és a kudarcz fiatalos haragja lüktet ma köröttünk a város kőlelkében s uj verseskönyvek papirlapjai között. Mi, hiába, nem tudjuk megérteni a lomha természetet, mely még a régi módra egész nyár alatt érlel meg egy szőlőszemet.

Ez magyarázza e verseskönyv czimét s azt, miért nyujtott kezet egymásnak most hét bihari poéta. Az uj lira jelentkező öntudata ez. Ez az öntudat mindenkor erős volt nálunk. Ma annyira erős, hogy már a versek eresztékeibe is beszivárog és poéták rimekben és mértékben vitatkoznak egymással: kicsoda legény igazán a magyar lira csárdájában? A vita fölösleges és terméketlen. Azt hiszszük: izléstelen is. A lirának nincs joga ahhoz, hogy mindjárt a maga kritikusa legyen. A fiatalság pedig csak addig fiatalság, amig naiv. Azután költői jelszó, üzlet vagy legjobb esetben szenvelgés. Soha igazi költő nem skatulyázta be magát ilyen jelszavakba, hanem futva futott tőlük, hogy szabadon semmisüljön meg az objektiv világszemlélet gyönyörében.

Mi sem osztályozunk. És ha a tanult és izléses cicerone költői iskoláról beszélt, azzal tiszteljük meg ezt a bohémkedvben összeverődött szimpátikus csoportosulatot, hogy tiltakozunk ellene. Nem költői iskola ez. Csak néhány közös vonás, többnyire a fiatalság és a bátorság kapcsolja őket egybe. Lehet, hogy olykor a

Koszt pub 2.indb 498 2025. 02. 21. 12:44:26

modorosság is. Ámde azért magával szemben igaztalan, aki nem szereti ezt a kóczos, merész és fiatal könyvet. Nemcsak azért, mert szép versek vannak benne. De a sok gazdag és bőkezü igéretért is. A müvelt izlés még kissé egyhangunak találja és igaza van. Sokan valóban csak a külsőségeket látják. Többre becsülik a fekete magnál a szines virágot. A gondolatok mély és halk játékánál a czifra szavakat. Ezt a társaságot azonban már nem lehet semmibe venni.

Nem Ady Endréről és Juhász Gyuláról beszélek, kiknek nevéhez nem is kell epitheton ornans, hanem a serdülő fiatal csapatról. Mindenekelőtt Balázs Béláról. Ugy látszik, ő az egész társaságban a legkevésbé franczia s a leginkább német. Az ősgermán elmélyedések embere. Egy verse, „Az órák" nagyszerü mélységekről lebbenti le a fátyolt. Mellette a hárfalelkü Miklós Jutka igér legtöbbet. A nagyközönségnek egész ismeretlen Babits Mihály, egy keserü, ideges, kissé bogaras, filologizáló és filozofáló, de izig-vérig modern poéta, helytelen válogatásban jelent meg és igy, sajnos, sokaknak majd ugy tünik, hogy csak a „pour épater les bourgeois" elvét szolgálja. Ha több verset gyüjtenek tőle össze, mindenki láthatta volna, micsoda csodás gondolat-nuance-ok szunnyadnak ebben a szóficzamitó, különczködő, Nietzsche uj nyelvére emlékeztető idiómában. Ez a poéta mintha – szemében a hindu világrejtély mély misztikumával – feketekávé-részegségben irna. A Holnap társaságát Dutka Ákos és a fiatal Emőd Tamás egésziti ki, aki egész irodalmi felszerelését, még a nevét is *A Hét*-től kapta. A versek elé Antal Sándor irt sokszor müvészien átgondolt és melódikus, sokszor megmosolyogtatóan nagyzoló szavakat.

Megjelenés

Lehotai, *A Holnap,* A Hét, XIX. évf. 37. sz., 1908. szept. 13., 600. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

A *Politikai Hetiszemle* 1909/5. számának Pintyőke 19. álnévvel jegyzett, fiktív olvasói levele a következő szarkasztikus megjegyzést fűzi többek között Kosztolányi bírálatához: „Ifju költőnknek, Kosztolányi Dezsőnek miért olyanok az eredeti versei, mint a forditottak? És igaz az, hogy ifju költőnk azért szidta le az egyik lapban a »Holnap« könyvét, mert az ő verseit nem akarták belevenni?"

Koszt pub 2.indb 499 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A Holnap: Nagyváradon megjelent irodalmi antológia hét költő – Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula és Miklós Jutka – részvételével. Juhász Gyula levélben fordult egyetemi barátaihoz, Babitshoz, Kosztolányihoz, Oláh Gáborhoz, hogy bevonja őket a vállalkozásba, de közülük végül csak Babits Mihály vett benne részt. Kosztolányi távolmaradásáról lásd Veres 2012, 40–42.

cicerone: idegenvezető

epitheton ornans: (gör.) állandó jelző, amely az eposzok jellemző kelléke

Balázs Béláról: (1884–1949) író, költő, színész, filmesztéta, filmrendező, kritikus, tanár. A Vasárnapi Kör tagjaként a szocialista eszmék híve volt, majd a Tanácsköztársaság idején tevékeny szerepet vállalt Lukács György mellett. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe menekült, ott a húszas években filmmel, rendezéssel foglalkozott, majd Moszkvába hívták. 1945-ben tért vissza Magyarországra. Kosztolányival való viszonya hullámzó volt. 1916. április 24-én Kosztolányi Kner Imrét levélben arról biztosította, hogy Balázs Béla *Lélek a háborúban* című hadinaplójának népszerűsítése érdekében mozgósítja összeköttetéseit, noha nyomatékosan jelezte a kiadvánnyal kapcsolatos távolságtartását is (KDLN, 364–365). 1916 novemberében Balázs Béla ugyancsak Kner Imrénél megjelent, a *Tristan hajóján* című verseskönyvéről elismerően nyilatkozott, legalábbis mint kiadványról (KDLN, 390). Juhász Gyulának 1920. február 15-én írt levelében viszont sérelmekkel teli kirohanást intézett Balázs Béla ellen: „Vidékről, távolról el se képzelheti, micsoda legendás szenvedésen ment át a magyarság a Balázs Bélák és Lukács Györgyök faji zsarnoksága alatt, hogy rongyolódott le apánk és anyánk, hogy jutott koldusbotra egész fajtánk, míg a másik »választott« fajta, mely mártírosdit játszik és jelszókat harsog, milliókat szerzett, és ma is kezében tartja az ország és irodalom sorsát." (KDLN, 433.)

Miklós Jutka: (1884–1976) magyar költő, fotográfus

nagyközönségnek egész ismeretlen Babits Mihály: Babits a századfordulótól írt verseket, de azokat nem, majd csak szórványosan publikálta. 1906 és 1908 között gimnáziumi tanárként dolgozott, Kosztolányi pedig segítette verseinek folyóiratokban való elhelyeztését. 1906-ban a *Magyar Szemlé*hez juttatta el Babits munkáit (KDL1, 565–566), 1907-ben pedig ő közvetítette verseit a *Politikai Hetiszemlé*nek (lásd a függelék X. szövegét).

„pour épater les bourgeois": (fr.) „a burzsoák botránkoztatása végett"; a dekadens költők jelmondataként tartják számon (vö. KDP1/113.)

Emőd Tamás: (1888–1938) költő, újságíró, színházigazgató

Antal Sándor: (1882–1944) újságíró, költő, műfordító, szobrász, éremművész. A *Holnap* első kötetének szerkesztőjeként ő írta annak előszavát is.

Koszt pub 2.indb 500 2025. 02. 21. 12:44:26

154.

[Drégely Gábor négyfelvonásos darabja]

Ha valaki azt kérdezné, miért legnépszerübb dráma ma Hamlet, az opportunusok, a szinigazgatók és a joviálisok feleletül azokat a darabokat játszanák ki, melyekben az akaratbénaság visszája, a mai akarnokság lélektana van megirva. Ugy látszik, első sorban az érdekel bennünket, hogy micsoda csavarok, rugók és emeltyük mozgatják akaratunkat. A pangó akaratgépezetről szól a legmegrázóbb dráma. De ugyancsak erről a gépezetről, ennek a gépnek nekivadult kalimpálásáról és badar zakatolásáról ir ma tragédiába ojtott komédiát Shaw és az „Egyenlőség" szerzője.

Hamlet és Napoleon: ez a két tipus. E két szélsőség között mozog a mai drámairó is, aki mindgyakrabban keresi fel a társadalmi strébert, a kétkrajcáros Napoleont, hogy széditő kilengéseiből mozgató energiát lopjon a drámája számára. Ezek a szatócskodó akarnokok a publikumnak még a mélakóros királyfiaknál is érdekesebbek, s ha győzelmük nehány váltó-panamából és enyhe gazságból is áll és Waterloo-juk a büntetőtörvénykönyv meg a börtön, drámai hősöknek kitünően beválnak s a szinpadon *en vogue* vannak.

Ilyen Napoleonocska Kormos Antal, a szerencse fia, főhőse *Drégely* Gábor darabjának, melyet pénteken este mutat be az Izabella-téri szinház. Csakhogy a szerencse fia magyar és igy keserü szatirából, vagy tán a magyar föld sajátos viszonyainál fogva nem éri el sem Waterloo, sem a büntetőtörvénykönyv, hanem képviselő lesz belőle és ahelyett, hogy a vádlottak padjára ülne, miniszteri bársonyszékben felejti magát. Ennek a budapesti Napoleonnak Corsicája a szabómühely, fegyvere egy olló, karriérjének titka pedig az, hogy egy jól szabott frakkban becsempészi magát az udvari tanácsos estélyére. Lehet, hogy képtelennek tartjuk ezt az embert. Egy ormótlan szabóollóval elvégre senki se verekedi ki magának a népszerüséget, az udvari tanácsos leányát, az akadémiai tagságot,

Koszt pub 2.indb 501 2025. 02. 21. 12:44:26

az irói hirnevet, a szeretőt és a miniszterséget. De itt már Shaw comedy-inek hangját halljuk. A szatirának az a foka ez, melyen a valóság kisiklik lábaink alól s a jellemzés torzképpé fajul. Hiszünk-e benne? Bizonyára nem, és ez mellékes is. De nevetünk rajta. Érezzük, hogy az iró tulzása félig-meddig önguny. Ez a hideg, körmönfont és tartalmatlan fráter önmagán is mosolyog s nem bánja, hogy frakkja alól lépten-nyomon kikandikál a diabólikus lóláb. Ezért mulatunk azon, hogy ellenképe, az *Urak és parasztok* tudós szerzője, a gyámoltalan tanár csak ugy tud kiadót kapni munkájára, hogy a szabólegény nevét biggyeszti a czimlapra és titkára lesz neki, a felesége pedig a szeretője. A szatira képtelenséghajhászó gyerekszeszélye müködik itt, mely hetet-havat összehord s valószinüséget és őrült tulzásokat egymásra tornyozva és összekeverve, mindent csendesen megbékit egy gyékényen. A megoldás is erre vall. *Drégely* Gábor akképpen láboltatja ki a főhöst a bábeli zavarból, hogy miniszterré nevezteti ki. Ezen a ponton már megtörténik „minden érték átértékelése" s a becstelenség már nem is becstelenség többé, csak politika.

Szerencsére *Drégely* Gáborban volt annyi ötlet és lelemény, hogy az első felvonás után a magyar szerzők példájára nem lankadt el s a szatirát mind a négy felvonáson keresztül szinvonalon tartotta, a második felvonást pedig szinte müvészettel csiszolta kerekké. Helylyel-közzel még félszeg és bárdolatlan. A kompozicció néha még suta. Egy lábatlankodó raisonneur egyszerüen a sülyesztő szerepét tölti be. A kezdetleges darab azonban olyan kvalitásokat sejtet, hogy az iró nevét, melyet ezuttal hallunk először, már most is komoly bizalommal illik leirnunk. A szinészek közül sajnos sokan, de különösen *Vágó, Fenyvesi* és *László* Gyula a darab elé ugrottak és maguk számára aratták le a szatirát, aminek a diszkréten összeszürődő együttesből mint egy hangnak kellett volna jelentkeznie. Csak *Z. Molnár* László és *Rátkay* tudtak szordinót tenni a tulzó szatirára. Az akarnok személyesitője, a lirikus természetü és intelligens *Csortos* Gyula idegen régiókban mozgott és igy nem az ő hibája, hogy a kalandor fagyos, ördögi, de mégis kicsinyesen pimasz közönye, ami ennek a darabnak alaptónusát adja, egészen elsikkadt, s puha fából faragta ki azt az alakot, melyet érdes vonalakkal, éles kiszögellésekkel, kemény és kérges tölgyből kellett volna kimintáznia.

Koszt pub 2.indb 502 2025. 02. 21. 12:44:26

Megjelenés

Lehotai, [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 38. sz., 1908. szept. 20., 613–614. Rovat: Szinház. Dátum: szept. 18. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Lehotai és a Cs[áth]. G[éza]. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

„Egyenlőség" szerzője: utalás Sir James Matthew Barrie (1860–1937) skót alkotóra, aki Pán Péter nevű alakja nyomán vált később híressé. Az említett darab a *The Admirable Crichton* (1902), amelynek Fái Jakab Béla fordításában *Egyenlőség* címmel 1904-ben volt a bemutatója a Nemzeti Színházban.

szatócskodó: kicsinyeskedő

en vogue: (fr.) közkedvelt

Drégely Gábor: (1883–1944) magyar író, színdarabíró, gépészmérnök. Kosztolányi tíz évvel később a *Figaró*ban közölt pályájáról méltatást (Tf, 476–479), majd 1924-ben Liptai Imrével közös darabjáról írt színikritikát (SzE II., 82–83). Itt a *Szerencse fia* című darabjáról van szó.

Izabella-téri szinház: a Magyar Színházról van szó; az egykori Izabella tér a mai Hevesi Sándor tér

„minden érték átértékelése": a német „Umwertung aller Werte" kifejezés fordítása, egyben ironikus utalás Nietzsche morálkritikájára

raisonneur: (fr.) a mű fő gondolatának szócsöve

Vágó: Vágó Béla (1871–1931) színész, rendező. 1903-tól a Király Színház tagja, 1908-tól 1929-ig a Magyar Színház színésze és rendezője volt.

László Gyula: (1869–?) színész, rendező. Főként Szegeden és Kolozsvárott játszott, de a fővárosban is vállalt szerepeket, így például a Magyar Színházban, a Várszínházban.

Koszt pub 2.indb 503 2025. 02. 21. 12:44:26

155.

Szeptemberi szonáta.

Multkor este hét és nyolcz között, hogy a sötét fasorban bandukoltam, egyszerre valami különös érzés lepett meg, olyan, mintha hónapok óta először mennék haza. Egy esőcsepp bukfenczezett le az égből, éppen az orrom közepére. Azután jött a második, a harmadik és a negyedik. Lassanként az egész alkony összekuszálódott s nedves esernyő-hangulat terjesztette ki fekete szárnyát a város fölé. Mire hazaértem, már millió és millió fürge cseppecske tánczolt az udvaron. Belenéztem a kékes-szürke derengésbe és ugy láttam, hogy a hosszu esőfonalak hangjegyekké kampósodva, sürün aláhuzdalt nyolczadokban, tizenhatodokban és harminczkettedekben kapcsolódnak bele a szeptemberi szonátába. Még a házmester is megfeledkezett méltóságáról s egy pillanatra kidugta fejét a daloló esőbe. Az ablakomon pedig remegő dobolás hangzott, czirpelő üveghangok, titkos perczegések, az esőcsatornák nedves locsogásba halkuló pianisszimói, majd a fák nyögése s a megereszkedő ajtók sóhajai. Egy darabig, vállamon a felöltővel, kezemben a bottal, mozdulatlanul hallgatom az őszi konczertet. Azután egy pityergő, szentimentális cseppecske átvette a vezetőmotivumot.

– Csakhogy megjöttél valahára – szólott s nyomban könynyé olvadt az elhomályosuló üvegtáblán. – Csakhogy itthon vagy te is, kávéházak nomádja, aszfaltok beduinja. Egész nyáron vártunk reád. De nem jöttél és inkább táboroztál idegen szobákban, vagy kék azurból szakitottál magadnak sátort, semhogy haza nézz. Ma azonban az első őszi estén, először annyi idő után, visszatértél és észreveszed, hogy itthon vagy. Mit tétovázol még?

Sok apró csepp verődött izgatott staccatóban az ablaktáblához.

– Vedd le a kalapod!

– Akaszd fel a botod!

– Vetkőzz le!

Koszt pub 2.indb 504 2025. 02. 21. 12:44:26

– Ülj a karosszékbe!

– Ülj le, ülj le!

Ismételte az esőcsepp és tovább pityergett.

– Nem veszed-e észre, mennyire átalakult a ház? Még tegnap nyitott ablakokon keresztül gondtalanul léphetett be minden szobába az este. Ma mindegyik ablak be van csukva s mi szorgalmas esőcseppek összemázoljuk az üveget, hogy semmi se zavarja a szobák alkonyatát. Azt mondhatnám, hogy az őszi intimségben ti a téglák husa, anyaga vagytok és most visszahengeredtek oduitokba, akár a csiga a maga héjába s csak ebben a barátságos összeszorultságban érzitek egymást igazán. Vagy megláttad-e volna máskor azt a vasalót tüzesitő cselédleányt, aki a második emeleten vörös köröket czirkalmaz a levegőbe? Ez már az ősz leánya. A lámpa is több szeretettel világitott eléd, hogy feljöttél a lépcsőházban. Ezen az estén jól teszed, ha leveted léha nyakkendőd, ha elfelejted az operett-melódiákat és minden nyári ürességet s szétrakva holmidat, az összeszokottság boldogságával melegszel bele szobád hangulatába. Ereszd le a függönyöket.

Leengedtem a fehér csipkefüggönyt és meggyujtottam a lámpám. A botom és a kalapom felakasztottam a fogasra. Leültem a karosszékbe. A szeptemberi szonáta zajongó sforcatókkal tovább dobolt az ablakon.

– Emlékszel-e a gyerekkorodra? Ezek azok a felejthetetlen esték, melyek a kalendárium szerint a nyárba esnek még, de valóban már ősziek. Gondos kezek ilyenkor lopják be hüvösödő verandákról a székeket és ilyenkor vacsoráztok a szokottnál is hangosabban, hogy meg ne halljátok a korai harangszót. A macska, a *spiritus familiaris* halk dorombolásával néhány taktust illeszt a szeptemberi szonátába. A feltornyozott vánkosok árnya pedig végignyulik a falakon, mintha maga az élet játszana *laterna magicá*-t. Ezek a hangok, ezek a szinek és az otthon csendes, tiszta illata mind beleolvad a szonátába, a családias együttlét, az elmélyülő magány végtelenségébe, amelyet csak néha, halálos csendben érezhetsz s most, mikor mi apró vizcsöppek ütemekre szedjük és kiverjük az ablak üveg-klaviaturáján. Hasonlókról beszél az a magányos petróleumlámpa, kis állomásokon valamelyik sötétbe vesző uton, amelyik évek egyhangu bánatáról szinte egyszerre lebbenti fel a

Koszt pub 2.indb 505 2025. 02. 21. 12:44:26

fátyolt. Vagy az a kutyaugatás, melyet a röpülő vonatról hallasz elhagyott falukból didergő hajnalokon. Egy egész élet szomoru intimsége van ezekben a motivumokban. Emlékszel-e még reájuk?

Az esőcsepp siró triolákban patakzott szét az ablaktáblán.

– Most ilyen pillanatok várnak reád. Ezért ne menj el hazulról. Ma este először hallod meg az óraketyegést és az órát, régi jóbarátodat nem tekinted többé holmi időmérő-szerszámnak, mint nyáron, hanem a szeptemberi szonáta zengő és lelkes hangszerének. A sötét folyosókon átsóhajtó zongoraszó is lelkedhez ér. A butorok se lesznek többé tárgyak. Asztalod, széked, ágyad megelevenül és oly biztonsággal tölt el, mintha gyökeret vernének a padlóban s téged is körülhálóznának sok, sok láthatatlanul finom hajszálgyökerükkel. Dobd el tehát a ficsuras czigarettát, keresd elő dohányszitád és markolj bele a leányosan szőke, illatos dohányba. Melegitőd ma is kibontja lila tüzvirágait. Azután huzd füledre a paplant és melegedjél át, ha pedig félsz, veszsz el a nyugalomban, a csendben és az emlékekben. De ne menj ki a kertbe, ne menj a haldokló rózsák közé, maradj itthon.

Az eső dörgő fortisszimója rázta ablakomat:

– Ne menj ki! Ne menj!!

A szeptemberi szonáta végéhez közeledett. Néhány békülékeny vizgyöngy már a szeptimen-akkordot pedzette az átlátszó függöny mögött. Az ablak nedvesen és maszatosan, de szelid nyugalommal nézett reám, mint két kisirt szem. A gyorsforraló szeszgőzei széles lángbokrétává gyulladtak. Aranyos nyugalom hullámzott végig a szobán s bélelt otthoni czipőmet felhuzva, kezemben egy elhájasodott konzervativ lappal, végigfeküdtem a divánon és ábrándos pipaszónál csendesen olvasni kezdtem.

– Kipp-kopp, jó estét! – dalolta a szeptemberi eső.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Szeptemberi szonáta,* A Hét, XIX. évf. 39. sz., 1908. szept. 27., 626–627. Rovat: Saison. Dátum: szept. 25.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikket *Mécs* címmel, apró változtatásokkal közölte azonos című, 1913-as kötetében s annak két további kiadásában (M1, 44–47; M2, 34–37; M3, 34–37).

Koszt pub 2.indb 506 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

pianisszimói: (ol.) nagyon halkan

staccatóban: (ol.) szaggatottan

sforcatókkal: (ol.) *sforzato,* kiemelve, hangsúlyozva

spiritus familiaris: (lat.) házi szellem

laterna magicá-t: a laterna magica (bűvös lámpás) a modern diavetítő őse

triolákban: a triola olyan ritmusképlet, amely során három, általában egyenlő értékű hangcsoportot két azonos értékű hang tartama alatt kell megszólaltatni

fortisszimója: (ol.) nagyon hangosan, erősen

szeptimen-akkordot: szeptimakkord, olyan tercépítkezésű négyeshangzat, amelyet az alaphangra épülő terc-, kvint- és szeptimhang alkot

Koszt pub 2.indb 507 2025. 02. 21. 12:44:26

156.

[Paul Rubens és Austen Hurgon zenés komédiája]

A *Király-Szinház,* amely az idén először gyujtotta meg lámpáit, szombaton az első operettszenzáczió bizsergését szolgáltatta Budapestnek. Ilyenkor kora őszszel az ember még hálás ezeknek a pezsgő, lármás premiéreszteknek, az ivlámpáknak és az idegvillanyozó muzsikának, amely az élet csörgedezését hozza vissza a város ereibe s a kritikus a kabátjával együtt szivesen ruhatárban felejti pápaszemét is. A Miss Hook of Holland szerzője, Paul Rubens különben is olyan zenét irt az együgyü szöveghez, hogy ez maga is képes elzsongitani egy estére a bennünk fészkelődő türelmetlenséget és az operett-muzsa kész hódolójává változtatja a legvérmesebb kultura-smokkot is. Telivér angol muzsika ez, egészséges, ötletes, széles szájjal nevető, kissé groteszk, de minden zenebohóczság és amerikai exczentriczitás nélkül való. Olykor a lágyan pergő ütemekből illatos finomság is csap felénk, tipegő gráczia, pajkosan szökellő kedély, valami gyengéden pikáns parfüm, amelyet mintha nem is angol ködben, hanem a La Manche-csatornán innen valamelyik distillerie-ben szürtek volna raffinált idegéletet élő francziák. Paul Rubens semmi esetre sem a tuczatzeneszerzők közül való. Az operett-kórusának, a kötő lányok és a likőrgyármunkások karának friss életet adnak a levegőben bujkáló melódiák. Az operett alapötlete pedig maga a milieu. A lusta hollandi csatorna, a partján vihánczoló fürge leányok s a sajton hizott hollandusok egytől-egyig élnek itt a zenében és a hölgyek kecsesen otromba faczipőcskéi maguktól billennek kedves, perczegő ütemekre. Ezek a faczipőcskék a főszereplők és nekik, a rendezőnek meg a világitónak köszönheti Rubens A. és Hurgen A. az operettet és a sikert. Nagy részük van benne ezuttal *Pálmay* Ilkának, egy csodafinom epizód-alak kreálójának, valamint *Boross*-nak, *Papir*-nak és a most érkezett *Király* Ernőnek, aki meleg és sötét szinezetü baritonjával máris első sorba jutott a budapesti

Koszt pub 2.indb 508 2025. 02. 21. 12:44:26

színészgárdában. A szöveget, amelyet egy faczipőhöz, egy likőrgyároshoz és egy katonazenekar karmesteréhez eszkábált a két anglius, szerencsére rögtön a függöny legördülése után elfelejtjük. Ugy látszik, hogy a régi, bájos operett-meséknek, amelyeknél nagyanyáink könyeztek, örökre vége. Ma már csak ürügy kell a rendezőnek, a koreografusnak, a müvészeknek, erre pedig mindig akad egy Rubens és Hurgen. Legalább ezt látjuk most. Minnél inkább haladunk nyugatra és előre az időben, annál inkább meg tudunk bocsátani az illogikus, hasrengető és badar ötleteknek. Az operett egyre butább lesz s ez arra vall, hogy a közönség okosodik.

Megjelenés

L–i., [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 39. sz., 1908. szept. 27., 630. Rovat: Sziház. Dátum: szept. 25. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Baburin [Nádai Pál] és az L–i. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Miss Hook of Holland: angol kétfölvonásos zenés komédia Paul Rubens zenéjével, Austen Hurgonnal közös szövegkönyvéből. 1907-ben mutatták be a Prince of Wales Színházban, igen sikeres darab volt.

Paul Rubens: Paul Alfred Rubens (1875–1917) angol dalszerző, szövegíró, a 20. század első felének legnépszerűbb zenés darabjait írta

exczentriczitás: különcség, túlzás

kultura-smokkot: lásd az 56. szöveg jegyzetét

grácziа: báj, kecsesség

distillerie-ben: szeszfőzdében

Hurgen A.: Austen Hurgon (Richard Cornelius Horgan, 1867–1941) színész, színigazgató és számtalan nyugati zenés darab szövegírója

Boross-nak: Boross Endre (1862–1925) színész, 1905-től a Király Színházban szerepel

Papir-nak: Papír Sándor (1877–1911) színész, színházigazgató, 1906 őszén a Magyar és a Király Színházhoz szerződtették, ahol haláláig játszott

Király Ernőnek: (1884–1954) színész, rendező, színházigazgató, 1908-tól 1919-ig a Király Színház tagja

Koszt pub 2.indb 509 2025. 02. 21. 12:44:26

156b.

Thury Zoltán.

(Thury Zoltán összes müvei; 6 kötet; Thury Zoltánné kiadása.)

Ha elolvassuk mind a hat kötetet s elkalandozunk kissé ezeken a földalatti ut-járatokon és a nedves, homályos folyosókon, künn az uralkodó csillagok alatt heliofobiát kapunk. A sötétség tompa, szomoru szinei után fáj a napfény és hazugnak látszik. Thury Zoltán tónusai szürkék. Valami végzetes erő vonta őt a kisemberekhez, a fakó veréb-lelküekhez, a porszinü igénytelenséghez. A nyomort is bizonyára nem azért szerette, mert realista volt, hanem a szinéért. Kellett neki az arisztokratikus egyhanguság, a szinek beteges elsápadása, a minden cziczoma nélkül való becsületes és mély őszinteség. Sokszor annyira érzi ezt, hogy magát a müvészetet is feláldozza érette. Thury Zoltán önmagába forduló mélység.

*

Ujabban főleg az emberei érdekelnek. Ezek a beteg, unatkozó és rövidlátó emberek, akik a véletlen buta ötletéből egy perczre kizökkennek az egyhangu robotból és még egyszer élni szeretnének. Vagy azok, akik sohasem éltek és lemondanak mindenről. Az ő lelkivilága halk mozzanatokra és nedves szinekre van berendezve. Többnyire egy halvány őszi vágy dugja elő fejét, azután minden zaj és mozgás nélkül meghal. Thury Zoltán egész életében az önmagukba sorvadó és elszáradó, magukat fölélő vágyakat figyelte, ezeket a siető vendégeket, melyek alighogy jelentkeznek, máris eltünnek. Sokszor szinte fizikai fájdalmat okoz fanyar melancholiája és hitetlensége.

*

Mereskovszky egykor ezt irta Csehov embereiről: „Unatkoznak és meghalnak". Thury alakjait csak igy lehetne jellemezni: „Unatkoznak". Sok novelláján valóban az orosz sikságok fátyolos szomorusága ködlik.

Koszt pub 2.indb 510 2025. 02. 21. 12:44:26

*

Mégis ugy tetszik nekem, hogy ez a nagy és komoly iró egészen magyar. Most, hogy kiteritve fekszik papiros-ravatalán és kibontakozik minden vonása és irói fiziognómiája is lassanként megmerevedik, látni lehet egész mivoltában s sejteni is, kije volt Thury Zoltán a magyar novellairásnak. Annak idején néhány kétkedőben az uj magyar litteratura sejtelmét penditette meg. Ma már tudjuk, hogy mennyi része volt benne. Tartózkodó fölénnyel lépett a sujet-hez és mig mások vastag tintapatakokat pocsékoltak, ő tudott tollhegygyel irni. A szemlencséje valahogy ugy volt berendezve, hogy a kisszerü, szegényes emberek koponyájába pillantson s észrevegyen mindent, ami ferde, beteges és közönséges. Az a keserü, sirvavigadó humor, amivel ezeket a szürke embereket meglátja, ha kevesen tudják és hiszik is, igazán a mi népünk lelkéből lelkezett magyarság. Ez a nyomor a mi hideg, szegényszagu nyomorunk. Ezek az urhatnám szobaurak, ezek a részeges hivatalnokok, ezek az irodákban sápadó, ásitozó, pörölő, filléres zavarokkal küzködő nyárspolgárok a mi embereink, magyarok. Ez a nem egészen rugalmas, de egyszerü és jellemző stil is magyar. Egykor talán arra lett volna hivatva, hogy megirja azt a várvavárt regényt, amelyben a magyar vidék életét örökiti meg. Nem rajta mult, hogy nem tehette meg és hogy egész életében csak készült rá, de nem készülhetett el vele. A szeme pedig jó volt hozzá. Thury Zoltán annyira látta az élet apró kicsiségeit, hogyha nem oly fanyar és hitetlen, ha több melegség van benne, a legelső nagy magyar humoristává válik.

*[1]

Mostan hat vastag kötetben kapjuk egy rövid élet sietve papiron hagyott munkásságát. Novellák, rajzok és szindarabok, többek közt egy olyan is, amely annak idején mély visszhangot keltett. Van közöttük csonka és hiányos, de mindegyik belesimul a novemberi eső sötét alaptónusába és Thury Zoltán mélységesen szomoru lelkéről beszél. Az élet bizonyára nem ilyen. Igaza lehet egyik birálójának is, aki szemére hányta, hogy kórháznak látja az

[1] [sh.: hiányzik a tartalmi váltást bevezető csillag]

Koszt pub 2.indb 511 2025. 02. 21. 12:44:26

életet. Thury Zoltán azonban becsületes maradt mindvégig és fáradt, beteg lelkén keresztül tudta csak nézni a világ szinjátékát s hitetlen hitét nem adta el sem pénzért, sem másért. Az olvasónak éreznie kell, hogy egy kemény és gerinczes iróval áll szemben, aki lelki nihilizmusát átviszi alakjaiba, tónusaiba, és éveken keresztül, a tömeg közönyével szemben csupán a legelsők szimpátiájára támaszkodva marad meg egy helyen, mig le nem törik.

*

Thury Zoltán nihilista. Az első és az egyetlen a magyar irodalomban.

Megjelenés

Io., *Thury Zoltán. (Thury Zoltán összes müvei; 6 kötet; Thury Zoltánné kiadása.),* A Hét, XIX. évf. 39. sz., 1908. szept. 27., 632. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Az írást erős gondolati és motivikus, esetenként fogalmazásbeli rokonság fűzi a Thury összes műveinek első két kötete kapcsán íródott 81. szöveghez.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

heliofobiát: magyarul fényiszonynak is emlegetett félelem a napfénytől vagy erős fénytől

Mereskovszky egykor ezt irta Csehov embereiről: lásd a 81. szöveg jegyzeteit

megirja azt a várvavárt regényt, amelyben a magyar vidék életét örökiti meg: Kosztolányi néhány hónappal korábban *Alföldi por* címmel fejtette ezt ki (lásd a 129b. szöveget)

szindarabok, többek közt egy olyan is, amely annak idején mély visszhangot keltett: Kosztolányi minden bizonnyal a *Katonák* című drámára utal, amelyet 1908. szeptember 18-án – Thury összes műveinek megjelenését beharangozva – a *Budapesti Hírlap* is mint „nagy sikerű" színművet említ

Koszt pub 2.indb 512 2025. 02. 21. 12:44:26

157.

Hat fillér.

A Fürdő-utcza sarkán a diadalkapu villanyfényzáporában állott egy kis fekete csibész és a spanyol királyi pár arczképét árulta hat fillérért. Egymásután fogytak a képeslevelezőlap-csomók. Elnéztem, hogy kik veszik. A tömegből izgatottan furakodott elő egy vékony nyaku, munkásarczu ember jog-jelvénynyel a gomblyukában és uj igazságokkal a szivében. Mohón ragadta meg a képet s eltünt a királyi kocsitól felkavart tömegben. A hat fillér pedig boldogan csörgött a csibész markában. Ki volt ez az ember? Csak azt tudom, hogy zsebében nem sokkal több lehetett és azon az estén hat fillérrel vékonyabb volt a vacsorája. Ennyi bizonyos. De azért megvette a képet és este gyertyafénynél bizonyára sokáig bámulta. Utána jött a második, a harmadik és nem tudom hányadik, mind cselédek, kifutók, inasok, szegény, kifáradt emberek, akik hatvan fillérért dolgoznak egész napig. A kis fillérek titokzatosan zenéltek. Körülbelül arról, hogy ebben a felvilágosodott és nagyon okos korban is még mindig a cselédszobákban és nedves munkáslakásokban tanulmányozzák leginkább a királyok pedigrée-jét és arczképét. Arról, hogy a vacsorából is engedünk, ha egy kis királyi fény süt rongyainkra. Arról, hogy mi bölcsek és józanok ma is oly bolondok vagyunk, mint egykor. Ha nem érted a történelmet, jöjj a Fürdő-utcza sarkára. Ha pedig csodálkozol, hogy a parlamentek semmiségekre hat milliót szavaznak meg, hallgasd ennek a hat fillérnek bolondos, gunyolódó muzsikáját…

Megjelenés

D, *Hat fillér,* A Hét, XIX. évf. 40. sz., 1908. okt. 4., 643–644. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Fürdő-utcza: a mai József Attila utca

Koszt pub 2.indb 513 2025. 02. 21. 12:44:26

spanyol királyi pár: XIII. Alfonz és felesége, Viktória Eugénia battenbergi hercegnő, Viktória brit királynő unokája

pedigrée-jét: származását

Koszt pub 2.indb 514 2025. 02. 21. 12:44:26

158.

[Földes Imre négyfelvonásos drámája]

Herczeg Ferenc novelláját, a Sziriuszt izgató eseménysorozattá perditi *Földes* Imre egy fantasztikus négyfelvonásos szinjátékban a *Magyar Szinház* szinpadán. A huszadik század aczélmadara visszaszáll Mária Terézia parfümös, parókás világába és ott, az öreges, tipegő és édeskés milieuben, Orczy, Gvadányi és Metastasio korában, egy regés kaland játszódik le. A drámairó feladatát nem szabad kicsinyelni. Igaz, hogy gőz- és villamerővel dolgozik s kezénél van az a „deus ex machina" is, melyet ujabban a német aeronauták a görög drámairóknál is jobban tudnak kormányozni. Azt sem lehet tagadni, hogy *Herczeg* Ferencz brilliánsan elgondolt novellája elvégre csak ötlet. A hideg és az okos fantázia szárnyal, de pontosan, annyi ökonómiai kiszámitottsággal, mint Jules Verne-é, vagy Wells-é, s abban a pillanatban telepszik le a valóság sziklafokára, mikor a szükség és a dramaturgia parancsolja. Lelki momentumokról és igazi drámai küzdelemről tehát *a priori* nem lehet szó, s pszichológiáról is csak annyiban, amennyiben az álom és a tündérmesék csalóka ködében szó eshetik ilyesmiről. Hiszen a drámairó, akárcsak a régi novellisták, minden ellenvetést elhessel azzal a stereotip mondattal, hogy a hős felébred álmából. A második, harmadik felvonást[1] ugyanis csak Tibor Ákos bezuzott koponyája halluczinálja. Az iró egy csavart nyom meg s elsülyed mindenki, a kritikus is, a maga kétkedő és vállvonitó különvéleményével.

Az ébrenlét és a lázálom határait azonban *Földes* Imre szerencsés kézzel mosta össze s az álom tulfütött, tündéri valószinütlenségeit oly ügyesen tánczoltatta végig a szinpadon, hogy ez már nem is rutin, hanem komolyan veendő drámairói kvalitás. Nem Sigmond Freud világában járunk, s nem is Strindberg álomjátéka

[1] elvonást [sh.]

Koszt pub 2.indb 515 2025. 02. 21. 12:44:26

kisért finom pszichológiai aperçuivel és fejetetejére állitott álomlogikájával, csak a novella visszatérő bája és kedélye. A fiatal huszárkapitány visszacsavarja magát a multba és egyenesen saját ükanyja lakodalmába cseppen bele. A csattanó természetesen az utolsó felvonásra marad. Addig minden negyedórára jut egy mulatságos bonyodalom s a hajporos hősök és a lég emberei között odáig feszülnek már az ellentétek, hogy kétségessé válik, vajjon megszülethetik-e Tibor Ákos? Ez a clou. Végül egy kedves, gáláns, igazi XVIII. századbeli kaland mosolygó grácziája virágos füzérrel köti össze a grófot az ábrándos velenczei biondettával, Zinával. Mindez még a szinpadon is ötletes, meseszerü és herczegferenczi. A huszárkapitány, a hogy *Földes* Imre szinpadra álmodja, délczeg, fess és daliás, mint egy fiatal cserfa.

A rendező müvészi ambiczióval állitotta ki a darabot és erre az alkalomra minden Zeppelint megelőzve feltalálta azt a Wells-szerü „time-machine"-t, melyen a gróf az allonge-parókás multba görög vissza. Egyetlenegy hézag sincs s az illuziót és a kész fantasztikumot szó nélkül valóság gyanánt fogadtuk el. A fiatal grófot *Csortos* játszotta frissen, ötletesen, kissé hányaveti csapongással, a velenczei komédiáslányt *Báthory* Gizella kevés kedélylyel, de nagyon bájosan. *Somlay* Artur az öreg Tibort, s *Rátkay* az agyahibbant aeronauta szerepében kitünő. Külön megemlitem *Csiszér* Kálmán pompás Metastasio-maszkját, aki pár gesztussal a karcsura füzött finomkodás, a félszegen bájos biedermeyer-kor czukros, czikornyás szonettjeit és kényeskedő ritornelljeit juttatta eszembe és uj és meglepő volt, egy darab kortörténelem.

Megjelenés

L–i., [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 41. sz., 1908. okt. 11., 661. Rovat: Sziház. Dátum: okt. 9. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Baburin [Nádai Pál] és az L–i. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

novelláját, a Sziriuszt: Herczeg elbeszélése eredetileg *A Hét*ben jelent meg 1890-ben, s időutazásról szólt

Földes Imre: (1881–1958) író, színműíró

Koszt pub 2.indb 516 2025. 02. 21. 12:44:26

Orczy, Gvadányi és Metastasio korában: Báró Orczy Lőrinc (1718–1789) magyar főispán, tábornok és költő; Gvadányi József (1725–1801) generális, író; Pietro Antonio Domenico Bonaventura Trapassi, írói nevén Pietro Metastasio (1698–1782) olasz költő

„deus ex machina": (lat.) Isten a gépből; az isteni közbeavatkozás eseménye, itt lényegében váratlan-megalapozatlan szerzői beavatkozás

aeronauták: léghajósok

Jules Verne-é: (1828–1905) népszerű francia író, a tudományos-fantasztikus irodalom egyik korai képviselője

a priori: (lat.) eleve

Sigmond Freud: Sigmund Freud (1856–1939) osztrák lélekgyógyász, a pszichoanalízis kidolgozója. Gondolatai hatottak a lélektan iránt mindig is érdeklődő Kosztolányira, aki – részint unokatestvére, ifj. Brenner József, azaz Csáth Géza elmeorvosi munkája révén – több pszichoanalitikus barátra, ismerősre tett szert (Ferenczi Sándor, Décsi Imre, Hollós István, Hajdu Lilly, Balassa László, Szondi Lipót). 1918-ban *Freud szivarja* címmel tudósított a Budapesten rendezett Nemzetközi Pszichoanalitikai Kongresszusról (F, 476–478), Ferenczi Sándorral pedig interjút készített (ÉP, 122–128), majd 1925-ben Groddeckkel közölt beszélgetést a *Pesti Hírlap*ban (H, 388–393).

aperçuivel: (fr.) szellemes megjegyzéseivel

clou: (fr.) sikert biztosító hatásos jelenet

grácziája: (itt) bájos udvarhölgye

biondettával: utalás Jacques Cazotte francia írónak az első fantasztikus regényként számontartott, *A szerelmes ördög* című 1772-es művére, amelynek kísértő nőalakjáról, Biondettáról eldönthetetlen, hogy csak a főhös képzeletében vagy valóban létezik

Zeppelint: merev vázas, irányítható léghajótípus, amelyet tervezőjéről és gyártójáról, a német Ferdinand von Zeppelinről neveztek el

„time-machine"-t: (ang.) időgépet; egyúttal Wells egyik regényének címe

allonge-parókás: hosszú, loknikkal díszített paróka, melyet XIV. Lajos tett divatossá

aeronauta: léghajós

Csiszér Kálmán: (1859–1916) színész, 1903-ban Pesti Ihász Lajos társulatában játszott

ritornelljeit: visszatérő zenei közjáték, betét

Koszt pub 2.indb 517 2025. 02. 21. 12:44:26

159.

Zboray Aladár.

Mikor egy estilapban halála hirét olvastam, azokra a vidéki olvasókra gondoltam, akik az iró emlékét éveken keresztül csendesen őrzik, anélkül, hogy magát az irót látták volna. És fájdalmas megilletődésem beleolvadt e sok ismeretlen ember gyászába, minthogy Zboray Aladár közel, nagyon közel állott a nagyközönséghez s vasárnapi tárczái alá nyomtatott neve rövidesen jócsengésüvé vált. Különös és megdöbbentő volt nézni ezt a nevet gyászkeretben. Zboray és a feketeség? Az idill és a halál? Hogyan kerülhetnek össze? Mikor ő még ezt a fakó, köröttünk tülkölő, utczaharczos életet is tündérmesének nézte. Alakjai alig hogy lebegtek a földön. A leányért ma, a váltótörlesztések és a hatszáz forintos fizetések idején is mindig eljött a várva-várt. Miért tolakodott be e jázminos, holdfényes testbe a valóság és a halál? Hisz annyian vannak itt ebben a hitetlen világban ásitozók, unatkozók és sápadtak, akik naponta szembenéznek vele és elégedetlen fenekedéssel szapulják az életet, miért kellett mennie éppen neki, az elégedettnek, a boldognak, a korrekt és jó uriembernek? Hirtelen és igazságtalan halála ezért oly elszomoritó. Nemcsak egy iróasztal lett gazdátalan, de egy álmodó, gyerekszivü ember is elment innen, ebből a csuf életből, melyet ő olyan szépnek látott. A meleg romantikából lezuhant egyenesen a kegyetlen és hideg földbe.

Megjelenés

D, *Zboray Aladár,* A Hét, XIX. évf. 42. sz., 1908. okt. 18., 677. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 518 2025. 02. 21. 12:44:26

160.

Thália.

A szegény, fiatal Thália ujra magára szedegette árva ruhácskáit s megjelent kedden a budapesti közönség előtt. Nem halt meg a leányzó egészen, csak egy kicsikét tetszhalott volt. A Folies Caprices-ben alélt el. Most pedig, hogy ragyogó szemekkel, fiatalon ébred egy nem kevésbé előkelő helyiségben, a Sziklay kis-szinpadán, megint olyan friss és fiatalos, mint volt és bizonyára eztán is dédelgetett leánya lesz Budapestnek. Mert ez a nagyon hitetlen város is érzi, hogy Tháliára szüksége van. Ha kezdetleges is az eszközökben, vagy talán éppen ezért. Mindig ily ziláltság teremtette meg a modern müvészetet. Találkozót adunk itt egymásnak, akik egy kis merést, fiatal vihart és puskaporszagot akarunk szivni tüdőnkbe, mert – bármit beszélnek – eddig igazi forradalmi szinpadunk nincsen s ha a szinjátszás terén az uj igazság „arrivé" lett, a repertoárokban még mindig az irodalom-ellenes megalkuvás kisért. Örültünk tehát, mikor feltámadt a Thália. Nem bánt az sem, hogy egy darabig a maga életéért nemcsak a vénekkel, hanem a hatóságokkal, a tüzoltókkal is verekednie kell s a szinpadon csak akkor kerülhet próbára Ibsen, ha a kabaret-énekes a maga számát lekukorékolta. Addig folynak a próbák a padláson, a pinczében vagy a szeneskamrában, hisz övék az az edző remény, hogy az igazság nemcsak a katakombákból, de a szeneskamrákból is kitör. A Thália azonban nemcsak fiatalsággal hanem tisztes hagyományokkal is indul harczba. Rövid pár év alatt kialakult sajátos játékstilusuk, amely egyetlenegy „freie Bühne" modorához sem hasonlit. A rendező intelligenciája még a hibákat is ügyes kézzel mossa össze valami egységes harmóniába. *Bánóczi* László ezuttal ugyanezt a programmot szolgálja. Az irodalom legjavát: Schnitzlert, Sven Langet, Bahrt, Strindberget tartogatja tarsolyában és én a magam részéről jobban szeretem akármelyiket tatarozott szinpadon a fiatalság tüzében látni, mint diszesen és izléstelen

Koszt pub 2.indb 519 2025. 02. 21. 12:44:26

szinházakban, ahol zsirosan fizetett állami kanonokok ágálnak. A Thália szinészanyaga, ugy látszik, most is jó s a névtelenek között is van egynehány „werdende"; de egyelőre inkább nem jegyzek neveket, mert nem tudom még, hogy tulsokat irok-e róluk, vagy nagyon is keveset?

Megjelenés

L–i., *Thália,* A Hét, XIX. évf. 43. sz., 1908. okt. 25., 694. Rovat: Szinházi hét.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Thália: a komédia, a színház és a pásztoridillek múzsája a görög mitológiában

Folies Caprices: lásd a 18. szöveg jegyzetét

Sziklay kis-szinpadán: utalás Sziklay Kornél (1869–1919) színész, igazgató által 1904-ben a Városligetben alapított Kis Színkörre, amely csak nyáron működött. 1920-ban Sziklay fia Colosseumra nevezte át, és még 1923-ig működött.

„arrivé": (fr.) sikeres

„freie Bühne": (ném.) szabad színpad. 1889–1909 közt működő berlini színházi társulat neve, amely az André Antoine által 1887-ben Párizsban alapított Théâtre Libre mintájára kortárs, elsősorban naturalista darabokat tűzött műsorára. Lásd még a 77. szöveget.

Bánóczi László: (1884–1945) rendező, dramaturg, színházi író, műfordító

Schnitzlert: Arthur Schnitzler (1862–1931) osztrák drámaíró. Kosztolányi később lefordította *Casanova* című darabját, valamint oly módon közreműködött *Anatol* című drámájának fordításában is, hogy magyarra ültette át annak Hofmannsthal által írt verses prológusát (Schnitzler 1911, 3–5). Önálló írást is szentelt Schnitzlernek (Szk, 230–233), illetve többször közölt színikritikát darabjairól (SzE I., 364–377; SzE II., 462–464, 490–491).

Sven Langet: Sven Lange (1868–1930) dán színházi szerző és irodalomkritikus

Bahrt: Hermann Anastas Bahr (1863–1934) osztrák szerző, drámaíró, színház- és irodalomkritikus

„werdende": (ném.) leendők

Koszt pub 2.indb 520 2025. 02. 21. 12:44:26

161.

Halottak virágai.

Egy hete nézem már, hogy veszik birtokukba a várost a halottak. Először a virágkereskedéseken láttam meg. A szines virágok egyszerre eltüntek. Aztán a kirakat lassankint olyan lett, mint egy felvirágozott sir. Járókelők kezeiben, kocsikon, villamosok ütközőjén csokrok és koszoruk, hideg, illattalan őszi rózsák fehér gyásza. Bármerre járok, mindenütt találkozom velök és hiába futok előlük. A föld alól is előbukkannak. Utczasarkokon utamat állják. És nem a kegyelet érzését keltik bennem. Inkább valami félelem fog el, hogy a temető mennyire nagyhatalom s a halottak mennyire nem haltak meg. Itt vannak, ránk feküsznek, fojtogatnak láthatatlan kezeikkel és beleszólnak az élet rendjébe. Nem is szelidek és szenvedők, inkább tolakodók, erőszakosak, s sem a fájdalmaimmal, sem az örömeimmel szemben nem ismernek kiméletet. Felforgatják a ház rendjét, lehozatják a padlásról a fekete lámpákat s reggeltől estig néznem kell, mint babrálja a cseléd a koszoru drótjait, mint aranyozza ujra a sirlámpa kopott czirádáit. Mintha itt járnának, hogy meghivjanak a temetőbe az ő napjukra. Mintha valami nyugtalanság vibrálna a levegőben. Pedig nincs itt senki. Csak a szivünk dobban kissé hangosabban a temető felé. De azért jó lesz, ha ezek a napok elmulnak…

Megjelenés
D, *Halottak virágai,* A Hét, XIX. évf. 44. sz., 1908. nov. 1., 707. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 521 2025. 02. 21. 12:44:26

162.

Grasso.

A szinjáték tulajdonképpen akkor kezdődött, mikor Grasso Budapes[t]re érkezett. Egy lobogó zöld csokor-nyakkendővel, sárga cipőben és fején egy avult szalmakalapban hajtatott be a városba papagály-kosztümbe bujtatott szintársulatával együtt. Hatalmas bikamellü férfi, cigány-fekete hajjal, erős arccsontokkal, melyek a sziciliai olaszt jellem[z]ik, fürge, közlékeny, szinte gyermekesen lobogó temperamentum. – Egy félóra elég volt neki, hogy megismerjen mindenkit. A másik félórában a benne lüktető ősemberi bohémiával, már tegezte egész Budapestet, mert mit sem tart természetesebbnek, mint hogy ő is ismerje a világot, mely neki immár m[i]nd hangosabban csapja a reklám édes lármáját.

Nem hiszek a vad tehetségekben, akik szalmazsupon alszanak s nem vágják a körmeiket. És a nyiratlan müvészfejekre, akár a realizmus, akár a verizmus jegyében mellőzik a borbélyt, sohasem járt oly rossz idő, mint ma, mikor végül belátjuk, hogy minden művészet kultura, még pedig d[i]fferenciálódott, sokszorosan átszürt kultura eredménye s az a megállapitás, hogy valaki vad zseni, vagy tanult esztéta csak szánalmas és buta iskolásság. Mindenekelőtt nem tudhatom, hogy mikor és mennyit tanul a zseni akkor is, ha levegőbe bámul, lustálkodik a pamlagon? Hogy a szeme, ez az érzékeny felfogó készülék, hogyan csoportositja és raktározza azokat az apró jelenségeket, melyeket mi észre se veszünk? Hogy miképpen értékesiti azután? Hisz ez is egy lassu, organikus kulturfolyamat, mely minden müvész lelkében végbemegy. Ha tagadjuk ezt, akkor ne is beszéljünk müvészről. A „természet tövises vadvirága" csak kedves metaphora, melyet még Petőfiről sem hiszünk el, aki, ha titkolta is, idejét az élet és a könyvek, a friss benyomások és a refl[e]xiók között megosztva, lassan ért igaz müvésszé.

Grassot természet-zseninek kürtölték ki, de most hogy négy estén láttam játszani, kisül[t] róla is, hogy müvész és pedig nagy

Koszt pub 2.indb 522 2025. 02. 21. 12:44:26

művész. Ez a kemény sziciliai, aki már egész Európában népszerüvé tette furcsa „dialetto"-ját, a színészet technikájának müvésze. Mi kell? Elsápadás, megindulás, a térdek összecsuklása, elpityerdülés, vagy a szenvedély oroszlánorditása? Grasso mindent megcsinál és a lehető legjobban. Senki sem tud ily döbbentően elsápadni, megindulni, elpityerdülni és sirva fakadni. Hallottam,[1] amint Guimera paraszt-drámájában[2] egy farkaskalandot mondott el és fogai csattogtak, szemei zöldesen villogtak s a szavakat a fenevad ádáz dühével horkolta ki orrán keresztül. És láttam egy vigyázatlan pillanatában hogy fintorult el finoman beidegzett[3] színészarca, mikor egyik szereplő véletlenül feléje bökte a kezét. Grasso ilyen pillanatokban nagyszerü.

Ezért mondotta nekünk, hogy le tesz a lélektani problémákról és drámairóktól egyelőre nem engedi háborgatni a maga cirkulusait. Azt hiszem, hogy nem csak egyelőre, de sohasem. Ez a lávás talajon serdült olasz sohasem jut el Ibsenig s bizonyára most van fejlődése tetőfokán. A temperamentum színésze Giovanni Grasso. Temperamentum dolga az is, hogy szerte viszi a világba nem egészen udvarképes dialektusát s mielőtt elszavalná D'Annunzio remekbe kovácsolt verseit átferditteti a maga délszaki idiomájára. Nem szégyenli az ősi primitivségeket és bizonyára nagyon szereti a nyers föld illatát, a szenvedések ősemberi felhördülését s az erős, acelas pogány csókokat. Azt mondják, hogy nem egyszer kék csikokat csókolt már a hősnő nyakába. De ezentul van egy másik Grasso is a magafelejtőn és zabolátlanon felülemelkedő müvész, aki lágyan és aszonyosan tud sirni s ilyenkor a szelid oroszlán komor jósága lakozik benne. Ez a müvész már stilizál. Néha – nagyon diskréten és sok müvészettel – szinfalakat is hasogat. A „Figlia di Joric"-ben és Sudermann drámájában mutatkozott be erről az oldaláról s itt ütközött ki minden hibája, de egyuttal számitó öntudatossága is, mely egész müvészetét jellemzi. És fürge gesztusai, végszóra szoborrá merevülő ideges teste eszembe juttatta azt a kis sziciliai lazzaronit, aki a bábszinház figuráit ráncigálta, mig Rossi

[1] [sh.: nincs vessző]
[2] paraszt-drámajában [sh.]
[3] beidegzeit [sh.]

Koszt pub 2.indb 523 2025. 02. 21. 12:44:26

fel nem fedezte Italiának és a világnak. Némely pillanatban csakugyan olyan volt, mint egy különös, finoman megstilizált bábu.

Ekkor láttam, hogy még ez az ősi temperamentum is mily távol áll attól a „realismo”-tól, melyre egész életét feltette.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Grasso,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 253. sz., 1908. nov. 5., 4. Rovat: Szinház.

Megjegyzések

Kosztolányi a cikk némileg átdolgozott változatát teljes névaláírással, *Grasso portréja. Az olasz impressziókból* címmel közölte az *Élet* 1910. június 26-ai számában.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Grasso: Giovanni Grasso (1888–1963) szicíliai születésű olasz színpadi és filmszínész

szalmazsupon: gabonának csomóba kötött, töretlen szalmája

verizmus: lásd a 70. szöveg jegyzetét

„természet tövises vadvirága”: utalás *A természet vadvirága* című Petőfi-versre

„dialetto”-ját: (ol.) dialektusát

Guimera paraszt-drámájában: Àngel Guimerà (1849–1924) katalán szerző. Kosztolányi minden bizonnyal *Alföld* című 1896-os realista drámájára céloz, amely nemzetközi siker lett.

nem engedi háborgatni a maga cirkulusait: vagyis nem engedi zavarni köreit

acelas: acélos

„Figlia di Joric”-ben: a *La figlia di Iorio,* azaz *Iorio lánya* Alberto Franchetti háromfölvonásos operája Gabriele D'Annunzio szövegkönyvéből

lazzaronit: az alacsonyabb osztályú nápolyi néprétegek és csőcselék becsmérlő elnevezése; eredetileg egy járványos betegség neve, melyet azonosnak hittek Lázár bélpoklosságával

Rossi: Ernesto Rossi (1827–1896) olasz színész, aki a 19. század második felében főleg Shakespeare-szerepeinek (Hamlet, Macbeth, Lear király) köszönhetően vált Európa-szerte híressé. Lásd róla KDP1/88.

„realismo”-tól: (ol.) realizmustól

Koszt pub 2.indb 524 2025. 02. 21. 12:44:26

163.

A megvesszőzött szentasszony.

Ruszkabányán még mindig ott kisért öreg emberek emlékében Maderspach Károlyné története. A ruszkabányaiak még el tudják mesélni a krónikák áradozó mese-kedvével, hogyan vetkőztették pőrére a szent asszonyt Haynau pribékjei, hogy vesszőzték meg tisztes anyai testét éles nyirfa-seprővel, az osztrák katonai törvények szerint. A krónika még a férjről is beszél, aki ugyanebben az órában egy mozsárágyuval pusztitotta el magát. De hallgat arról az asszonyról, aki összeharapott fogakkal ment vissza elárvult gyermekeihez és pironkodó alázattal viselte az életet és könytelen szemmel is tudott sirni és néma szájjal is tudott panaszkodni. Ki tudja ezt? Ki tartotta számon az elsuhanó évek bomlasztó bánatát, a szótalan türést, az önvádat és az önundort? Analizálta valaki ennek az asszonynak a lelkét, mikor a félénk árvák a kis sváb-román fészekben az ő megalázott anya-testéhez simultak és ő némán forditotta el fejét? Nem. Ezek az évek s ezek az évekkel felérő iszonyu pillanatok nyom nélkül szálltak el. Csak ma szakad fel ujra emléke, mint egy félszázados seb. Mivel feleljünk rá? Jajveszékeléssel? Tirádákkal? Átkozódással? Ruszkabányán megtalálták a helyes feleletet és szobrot emelnek neki. Szobrot érdemel ez a nagy magyar asszony, mert az ő halállal daczoló élni tudása egyenesen kemény, örökké tartó kőbe kivánkozik. Ez a szobor pedig maga lesz a néma Fájdalom.

Megjelenés

D, *A megvesszőzött szentasszony,* A Hét, XIX. évf. 45. sz., 1908. nov. 8., 723. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Maderspach Károlyné története: Maderspach Károlyné Buchwald Franciska (1804–1880) gyakran vendégelt meg honvédtiszteket. 1849 augusztusában Bem és

Koszt pub 2.indb 525 2025. 02. 21. 12:44:26

Kmetty tábornok is vendége volt, s valószínű, hogy előzőleg Kossuth Lajos is az ő házában töltötte utolsó előtti magyarországi éjszakáját. Mindezekért Haynau Ruszkabánya piacterén, ruháit letépve megvesszőztette.

Haynau: Báró Julius Jacob von Haynau (1786–1853) osztrák császári tábornok, a magyarországi forradalom és szabadságharc megtorlásának egyik irányítója. Lásd róla a gimnazista Kosztolányi ünnepi beszédét is (KDP1/II.).

pribékjei: hóhérsegédei

férjről: Katiburgi Maderspach Károly (1791–1849) kohómérnök, a róla elnevezett, íven függő vonórudas vashíd feltalálója. Maderspach Ferenc honvéd alezredes bátyja.

mozsárágyuval: ez az ágyútípus, szemben a hagyományos fajtával, csak 45 fokos vagy annál nagyobb emelkedési szögben tüzel. Így a lövedék felülről csapódik be, az esetleges akadályokat átrepülve.

szobrot emelnek neki: Maderspach Károlyné emlékére Ruszkabányán, a Mozsár hegyen, 1909. október 10-én emlékművet emeltek. (A bronz mellszobor gipszmodelljét a családi hagyomány Ferenczy István szobrászművésznek tulajdonítja az 1840-es évekből.)

Koszt pub 2.indb 526 2025. 02. 21. 12:44:26

164.

Hóhérbárd vagy mütő-kés.

Az egészet jó adag szkepszissel illik fogadni, minthogy Amerikából jő. De e hir szerint csakugyan felvetődik a kérdés: hóhérbárd-e vagy mütő-kés? Northop doktor ugyanis egy züllött tolvaj alkoholistából kioperálta a kleptomániát és a bor szeretetét s minthogy ő orvos is, meg amerikai is, váltig fogadkozik, hogy amit Lombroso csak papiroson valósitott meg, kész értékké váltja az élet és az igazságszolgáltatás számára. Nem igazi amerikai ötlet ez? A hóhérbárd helyett mütő-kés. Kötél helyett finom gaise-ek és pribékek helyett asszisztáló orvosok. A gyilkosnak nem kell tizenöt évig ülnie, csak az operatőr-székbe, ott is legfeljebb félóra hosszat és Northop ur szabadlábra helyezi. Még a zsivány se operáltassa le a fejét, elég lesz, ha az agyvelejét operálják kissé körül. Vagy a betöréses lopás, a sikkasztás, a váltóhamisitás, a zsarolás gombái dulnak agyukban? Ülj le nyugodtan, Northop ur kése csak néhány ideg-duczodat bolygatja meg agyvelőd valamelyik féltekéjén és te vagy a világ legbecsületesebb embere. A becsület igy lassanként majd üzletté válik. És az lesz a legbecsületesebb, akinek legtöbb pénze lesz Northop csodadoktor boszorkányos mütétére. Végre aztán teljesen a pénz lesz a becsület. De akkor minek ez a csodadoktori beavatkozás? Miért ez az egész felfedezés? Nem igy van ma is?…

Megjelenés

D, *Hóhérbárd vagy mütő-kés,* A Hét, XIX. évf. 45. sz., 1908. nov. 8., 724. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Northop doktor: Herbert Lincoln Northrop (1866–1936) sebészorvos. A hírt néhány fővárosi és vidéki lap is fölkapta, a *Budapesti Hírlap* például *A csodaorvos*

Koszt pub 2.indb 527 2025. 02. 21. 12:44:26

címmel számolt be a New York-i távirat tartalmáról 1908. november 6-ai számában. (Az orvos személyének azonosításában Bengi László volt segítségünkre.)

kleptomániát: kóros lopási kényszert

pribékek: hóhérsegédek

Koszt pub 2.indb 528 2025. 02. 21. 12:44:26

165.

A levegő részegsége.

Mikor a legeslegujabb olasz kormányozható léghajó a Quirinál fölött haladt el, a léghajó kapitánya sirva fakadt és összevissza-csókolta embereit. Ha a XXV. század krónikása ezt olvassa, bizonyosan tág szemeket mereszt és ilyenformán gondolkozik el: A XX. század elején valami részegség szállta meg az embereket. Nem pezsgőtől, nem bortól és nem pálinkától voltak mámorosak, hanem a levegőtől, ettől a megfoghatatlan kék semmitől. Olyanforma volt ez a részegség, mint az, amivel a XV. században köszöntötte a spanyol királyi pár a vizek végtelenségét meghóditó Columbust; de mégis egészen más. Mintha egyszerre fejét vesztette volna az egész világ. Fényes nappal, józanon csókolkozni kezdett. A repülni tanuló madárfiókok örömével próbálgatta szárnyait franczia, angol, német és olasz földön. Ez az öröm egy pillanatig egyenlősitette az egész világot s a levegőember felé száz és száz nyelven hangzott az üdvrivalgás. Sirtak és hahotáztak, földhöz vágták gondjaikat s feledve a pénzharczot és az élet sokszerü bajait, elfogta őket a levegő részegsége és mint az őrültek, felpezsdültek, megmámorosodtak, megkótyagosodtak a testtelen fluidumtól, belebomoltak a távolságok gyönyörébe, a végtelenség sejtésébe és berugtak a kék boltozattól. Még a királyok is felfüggesztették napi programmjukat és leszálltak trónusukról, hogy a tömegbe vegyüljenek és az utczáról bámulják a repülő léggömböt, mint a bámészkodó gyerek a tizkrajczáros piros ballont…

Megjelenés

D, *A levegő részegsége,* A Hét, XIX. évf. 45. sz., 1908. nov. 8., 724. Rovat: Innen-onnan.

Koszt pub 2.indb 529 2025. 02. 21. 12:44:26

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

a legeslegujabb olasz kormányozható léghajó: ahogy a *Budapesti Hírlap* 1908. november 14-én közölt névtelen, *Az olasz kormányozható léghajó* című kishíre is tájékoztat róla, a Gaetano Arturo Crocco és Ottavio Ricaldoni tervezők által kifejlesztett katonai léghajó megtette első sikeres útját

Quirinál: a (lat.) *Quirinalis collis* a régi Róma hét halmának egyike, amely a Capitoliumtól északkeletre feküdt

fluidumtól: folyadéktól

Koszt pub 2.indb 530 2025. 02. 21. 12:44:26

166.

A Tulsó partról!

A tulsó partról szól hozzánk három kis egyfelvonásosában Felix Salten, a halk szavu és éles itéletü bécsi iró. Kevés ember és kevés iró jut ide, de ő már partot ért s innen az élet, ha nem szebb, de érdekesebb és ha keserü, kiábránditó is, mély és ujszerü. Felix Salten erről a partról nézi az élet tánczát erős reális látással és az esztéta mosolygó kritikájával, mert ő is, mint a legtöbb uj osztrák iró, kissé esztéta és kissé filozófus is.

Ez a szeretetreméltó, kiábrándult esztéta elegánsan, minden nagyobb lárma nélkül három divatos hazugságot csap agyon egy gazdag szinházi estén. Egy-egy ötlet perdül izgalmas lüktetésü drámává s a dráma szétszórt szavain irodalmivá finomult igazságok tetszenek át. Kinek van igaza? A kékvérü arisztokrácziának vagy Weszely Józsefnek, a szélhámos pinczérnek, aki Max grófnak játszsza ki magát és a „Herrenmensch" rabló-energiájával csábitja magához egy ősi gróf-család leányát? A problémát a rendőrség intézi el, de nem véglegesen. Az ál-gróf ujra pinczér lesz és az arisztokráczia felölti feszes gőgjét. A tulsó partról azonban valaki azt mondja, hogy ez az erős, daliás, élettel verekedő legény az igazi gróf, ez a bátor viveur az arisztokrata és neki van igaza, hogy kijavitotta a sors kontárságát és megváltoztatta a hamis szereposztást, mert ő pinczér-korában is gróf volt s ezek a grófok most is parvenük, plebejusok és pinczérek. Vagy azt akarjátok tudni, szabad-e megmondani a halálos betegnek az igazságot? Egy kesernyés orvos az erkölcsi erőre apellál s igennel felel. De egy percz mulva, hogy a beteg revolvert szegez rá, elájul és pöffeszkedő erkölcsi ereje gyávasággá sápad. Neki sincs igaza. És nincs igaza annak a tragikómikus alaknak sem, aki halálos betegségéből felépülve, folytatni akarja előbbi életét, minthogy nemcsak a halottaknak nem szabad feltámadniok, de még a halálos betegnek sem. Mi érezzük e három apróság együvé tartozását, ha nem is a

Koszt pub 2.indb 531 2025. 02. 21. 12:44:26

tartalom, de a vér és az egyéniség jogán, s örültünk, hogy együtt láttuk, egy estén s nem külön-külön, széjjelszakitva.

Ezeket a darabokat az uj irodalom legkedvesebb bijou-inak tartjuk és igy is élveztük. Épp ezért nem bántott az sem, hogy a pinczérben felismertük Shaw fölényes, diszkrét, arisztokrata főpinczérét, akit az „Elveszett apá"-ban rajzolt meg és az utolsó egyfelvonásos Maeterlinck fanyar humoru szatiráját juttatta eszünkbe. *Somlay* Artur jól látta szerepét és a pinczért egy kifogástalan, öntudatos gentlemannek játszotta, akin már semmit sem érzik a pikkoló és málna-fagylalt illata. *Törzs, Réthey, Z. Molnár* László, *Rátkai, Forrai* Rózsi, *Mészáros* Giza és *Halmi* Margit egyformán friss kedélylyel és hajlékony temperamentummal illeszkedtek be a szerepükbe. Az egyfelvonásosok[1] diadalmasan hatnak s azt hiszem, cseppet sem kell siránkoznunk, hogy a költő ma már a szó legbetüszerintibb értelmében ötletek és pillanatnyi impressziók „összesüritő"-jévé vált s a Rougon Macquart-cziklus után elérkezett a hat lábas novella és a tetralógia után az egyfelvonásos.

Megjelenés

K. D., *A Tulsó partról!,* A Hét, XIX. évf. 45. sz., 1908. nov. 8., 726. Rovat: Szinház. Dátum: nov. 6. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Baburin [Nádai Pál] és a K. D. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

három kis egyfelvonásosában: a darabok címe *Festenberg gróf, Az erkölcsi erő, Feltámadás után*

Felix Salten: Siegmund Salzmann (1869–1945) pesti születésű osztrák író; nevét az 1923-ban írt *Bambi* tette világhírűvé

„Herrenmensch": (ném.) felsőbbrendű vagy uralkodó ember, Nietzsche nyomán

viveur: (fr.) életművész

parvenük: újonnan jöttek, újgazdagok

„Elveszett apá"-ban: G. B. Shaw *Sosem lehet tudni (You Never Can Tell)* című 1897-es darabja, melynek korai német fordítása – a cselekmény alapötlete nyomán – *Az elveszett apa (Der verlorene Vater)* címet kapta. A darab korábbi bécsi bemutatóiról a lapok a német cím magyarításával adtak hírt, a *Szeged és Vidéke* 1907. december 29-ei száma pedig *Az elveszett apa* megnevezést

[1] egy felvonásosok [sh.]

Koszt pub 2.indb 532 2025. 02. 21. 12:44:26

használva tájékoztatta olvasóit, hogy a nagyváradi színházban Shaw szatirikus darabjának előadására készülnek.

Maeterlinck fanyar humoru szatiráját juttatta eszünkbe: Kosztolányi föltehetőleg a *Szent Antal csodája* című műre utal, amelynek alcíme: „szatirikus legenda"

pikkoló: kis adag feketekávé

Forrai Rózsi: (1874–1931) színésznő, 1907-től 1924 őszéig a Magyar Színházban játszott

Rougon Macquart-cziklus: a *Rougon-Macquart* Émile Zola húsz regényből álló ciklusának összefoglaló címe

Koszt pub 2.indb 533 2025. 02. 21. 12:44:26

167.

Budapesti udvariasság.

Egy autochton budapesti az udvariasság lélektanán töprengett. Neki elmeséltem, hogy a Külső kerepesi-uton van egy ház, abban a házban egy trafik, – s hogy tovább is a mesék stilusában szóljak – abban a trafikban egy galambősz nénike, aki reggelente mindig uj udvariasságot ad a trabukkóim mellé. Nem tudom, mióta csomagolja már a trabukkókat az öreg néni. Csak annyi bizonyos, hogy soha senki sem engedte el a kis bolt kilincsét anélkül, hogy vissza ne fordult volna s egy hálás, félig csudálkozó, félig kétkedő tekintetet ne vetett volna az öreg asszonyra. Évek óta szemlélem már ezt a furcsa csendéletet. Az öreg néni mindenkinek udvariasan köszön, fáradhatatlanul válogatja ki a legszőkébb szivarokat, és czigarettáinkat ugy göngyöli be, mintha mi, szájunkat keseritő és tüdőnket rongyoló füstölő szörnyek, tulajdon édes fiai lennénk. A budapesti furcsán érezi magát ebben a legendás boltban. Megáll a küszöbön és visszatekint, nem hibbant-e meg az asszony elméje? Azután hálásan viszonozza a figyelmet – szokatlanul hálásan – és elmosolyodik. Sohasem láttam oly fanyar és különös grimace-t, mint amivel a budapesti az udvariasságot fogadja.

Azt hiszem, mindnyájan megfutjuk ezt a karriért az udvariasságtól a különczségig. Bus különcz, spirituszba való különlegesség itt minden udvarias ember,[1] és szinte kötelező szabály az udvariatlanság. Nem szeretjük egymást, s ami még rosszabb, nem is tudjuk ezt titkolni. Ha pedig véletlenül utunkba akad valaki, aki lelki finomsága folytán nem a mi sértő udvariasságunkkal él, előbb gondolunk a kényszerzubbonyra, mint arra, hogy nem ő az őrült, hanem mi. Mindenki jogosulva érzi magát, hogy mások agyvelejébe belovagoljon. Azok a bizalmaskodó, de minden tisztelet nélkül való kávéházi kérdések, melyekkel naponta ostromoljuk egymást,

[1] ember. [sh.]

Koszt pub 2.indb 534 2025. 02. 21. 12:44:26

nem igen mások, mint szalónruhába bujtatott betyárvirtusok és glacé-keztyüs kanásztempók. A teljes „Grenzverwischung" városa ez, ahol mindenkinek köze van a másikhoz. Hiába a határjelző kő, a tilalomfa. Egyéniségedet semmi sem védi a tolakodó budapesti udvariasság ellen. Ez a felfricskázó és letegező bizalmasság bekukucskál koponyádba, kinyitja szivedet s aztán, mikor mindent körülszaglászott, czinikusan fütyörészve magadra hagy gondjaid és bajaid társaságában.

Innen érthető, miért devalválódnak nálunk csaknem a semmire azok a kedves formák, melyekkel másutt egymást, de mindenekelőtt magukat becsülik meg az emberek s egy perczre, vagy legalább egy másodperczre izlésessé varázsolják maguk körül a levegőt. A hideg és tisztes távolság nálunk szükségtelen, mi rögtön megveregetjük egymás vállát. Nem látjuk által, hogy az udvariasság nem is annyira mások megtisztelése, mint inkább a magunk körülzárt különvalóságának védelme. Igy természetes is az udvariatlanság. A budapesti házmester, ha csak teheti, nem köszön. Álmos arczczal, lógó lámpával jelenik meg előtted a hajnal barátságtalanul kék órájában, akár az élő Önvád, és bár a kapualja csendjében valami önkénytelen kapcsolat keletkezik közted és közte, mord szótlansággal ballag vissza ágyába. Az ember gyönge és előre köszön. A liften majdnem egy perczig utazik veled, s mert mind a ketten unalmas tétlenségben vesztegeltek, mi sem lenne természetesebb, mint hogy legalább a borravaló fejében, unalomüzőül becsülne meg pár udvarias szóval. De ő még se szól. Miért? Szándékosan nem akarja kellemessé tenni neked és magának azt az ugyis holt időt, mig együtt vagytok? Sajnálja talán a melegséget? Nem. Ő egyszerüen budapesti.

Ez a mi rideg és sótalan közönyünk rányomja fakó bélyegét egész életünkre. A magyar szótárban hiába keresek oly szavakat, melyekkel az európai szeretetreméltóság kedveskedik, nálunk az uriemberi tulzásnak és előlegezett becsülésnek legfeljebb ha irónikus értelme van. Nem is érted azt az illatos, diplomatikus, korrekten hideg előkelőséget, melylyel az angol államférfiu *admirable*nak nevezi az előtte szóló tökfilkó beszédét, bár magában, befelé, épp ugy nevet rajta, mint te. Ezek a társasélet aranyfüstös papirpénzei, ezek azok az apró szalonbonbonok, melyek arra

Koszt pub 2.indb 535 2025. 02. 21. 12:44:26

szolgálnak, hogy megédesitsék olykor-olykor fanyar szájunk izét és általuk csinján kimondhassuk igazi véleményünket. A franczia előtt is minden *merveilleux, magnifique* és *admirable.* Igaz, hogy ezeknek a szavaknak már az ő szemükben sincs értékük. De boldogok, ha másokkal elhitethetik s legboldogabbak, ha magukat csaphatják be velük.

A szegény budapesti a sok sértő udvariasság közepette boldogan fedez fel néha egy-egy öntudatlan finomságu lelket és a mese keretébe állitja. Itt élnek közöttünk ismeretlen ismerőseim és még se tudok róluk semmit. Szolgálnak, pedig nem is szolgáim. Fáradt másodperczeimnek ők adnak szárnyat. Egy barátságos köszönésükkel ők inditják meg nehezen vánszorgó napomat s egy semmivel hitet adnak az életre. Sokszor szinte megcsap lelkök melegsége. Az a távirász az, aki legelőször kapja ki kezedből izgatott sürgönyöd. Az a telefonos kisasszony, aki azokon a baljós őszi napokon, mikor semmi se sikerül s a központ szüntelenül azt recsegi[1] füledbe, hogy „mással beszél", figyelemből, unalomból vagy szeszélyből egy másodperczczel előbb köt össze orvosoddal és igy a telefondrótokon vezeti le idegességedet, mely különben ideghálózatod tépázta volna meg. Vagy az a villamoskalauz, aki nem is annyira kötelességből, mint udvariasságból figyelmeztet. Ezek a budapesti udvarias emberek. Mindegyiktől kapunk egy-egy másodperczet, egy tekintetet, egy intést. Azután eltünnek. Sokszor elgondolkozom, mi ad nekik erőt, hogy a szeretetlenség e városában a társadalmi kényszeren tul felemelkedjenek az udvariasság és a kötelességteljesités kék régióiba? Meddig pazarolják melegségüket ezek az emberek, meddig égnek a mi fagyos világunkban, mint csendes, rejtett, melegitő kályhák? Megköszönhetem-e nekik egyszer, hogy a sok-sok apró másodperczczel meghosszabbitják életemet? Találkozom-e velük? Látom-e még arczukat?

Kik ezek?…

[1] recseg [sh.]

Koszt pub 2.indb 536 2025. 02. 21. 12:44:26

Megjelenés

Lehotai, *Budapesti udvariasság,* A Hét, XIX. évf. 46. sz., 1908. nov. 15., 739–740. Rovat: Saison. Dátum: nov. 13.

Megjegyzések

A cikket apró változatásokkal, *Vampa levele. Jó emberek* címmel közölte az *Élet* 1910. július 17-ei száma.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

autochton: hely(bel)i, honos

trabukkóim: finom szivarjaim

glacé-keztyüs: fényesített, finom, vékony kecske- vagy báránybőrből készült kesztyű

„Grenzverwischung": a német határ *(Grenz)* és eltüntetés *(Erwischung)* szavakból

mord: ideges, rosszkedvű

admirablenak: (ang., fr.) imádnivalónak, tüneményesnek

merveilleux: (fr.) csodás, pompás

magnifique: (fr.) nagyszerű

Koszt pub 2.indb 537 2025. 02. 21. 12:44:26

168.

André sírja

A Véletlen néha lelketlen tréfát üz. Egy ilyen tréfa az is, hogy ma találják meg André sirját. Mi, akik egykor a hó fehér ködében, jégsivatagokba, levegőbe és a végtelenbe láttuk eltünni, most siratjuk meg őt. A menyasszonya is most sirhat igazán, mert fehér, havas lelkét szerette és tőle magától némán tudott bucsut venni, mint egy északi heroina, mint egy ibseni hősnő. Ámde igy az egész legenda egy sirdombbá törpül. És talán egy félév mulva, talán pár év mulva, de egy évtizeden belül biztosan gunyos czikázással repdes a kormányozható léghajó André sirja felett. Hős volt? Eddig az volt. A léghajó bélelt, puha bensejéből azonban más szemmel nézik Andrét az uj emberek és nem értik meg, hogyan vághatott neki a levegőoczeánnak egy hitvány, makranczos gömbbel? Talán csóválják a fejüket és ügyetlennek találják. Talán sajnálják. De hős többet nem lesz. Csak annyira, mint az az ioni halász, aki az ősidőkben egy korhatag fatörzszsel próbálta lebirni a tengert és elpusztult. Csak annyira, mint az az ezer és ezer csecsemő, aki azelőtt halt meg, hogy a torokgyik szérumát feltalálták, mint az a sok ember, aki a mult századokban tályogban, rákban, himlőben pusztult el, vagy az az utas, aki vasut hiányában szekéren utazott s utközben éhenhalt az erdőn. Az igazi hősök azok, akik mérnöki észszel repülnek a kormányozható léghajón és lenevetnek André sirjára.

Megjelenés

D, *André sirja,* A Hét, XIX. évf. 46. sz., 1908. nov. 15., 741. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

ma találják meg André sírját: Salomon August Andrée (1854–1897) svéd mérnök, léghajós, sarkkutató. 1896-ban indult északi sarkköri expedícióra, ahonnan nem

Koszt pub 2.indb 538 2025. 02. 21. 12:44:26

tért vissza. A *Budapesti Hírlap* 1908. november 12-ei rövid tudósítása kitér rá, hogy annyi álhír és téveszme kapott már lábra a kutató eltűnése nyomán, hogy megtalálásának hírét is fönntartással érdemes fogadni. Joggal, ugyanis a férfi és csapata földi maradványait végül csak 1930-ban találták meg és azonosították minden kétséget kizáróan.

Koszt pub 2.indb 539 2025. 02. 21. 12:44:26

169.

Homérosz udvari poéta.

Ezen már nevetni sem lehet. A német császár pohárköszöntővel ünnepelte Homéroszt. Mától fogva pedig ugy érzi II. Vilmos, hogy Homérosz szegről-végről rokona, sógora vagy komája, minthogy a leányának a görög király fia, Christophoros herczeg csapja a szelet. Kötelességének tartja tehát, hogy az udvari lakomán kiemelje az Odisszea érdemeit s elmondja választékos uj görög nyelven a pheák leányról szóló bájos epizódot. A vak dalos tehát, aki valamikor évezredek előtt kegyelemből kapott ökörhust a mások üstjéből, a Hohenzollern-udvarnál udvari poétává dicsőült. A német császár pedig atyafiságból protegálni kezdi a görög kulturát. Egyelőre csak Homéroszt. De sorra kerül még Pallas-Athéne is és iszik ő még bordeauxit Kronosz egészségére is. Végül pedig Zeüszről is elismeri, hogy alapjában véve tehetséges isten és kifogástalan arisztokrata volt. Családfája a görög atyafiság révén fel fog nyulni egész a magas Olymposz ormáig. Mindez cseppet sem tréfa, hanem nagyon-nagyon komoly dolog. Csak a nagyon merész földi istenek csinálják igy a karriérjüket és ők, a Lipótmező királyai…

Megjelenés

D, *Homérosz udvari poéta,* A Hét, XIX. évf. 46. sz., 1908. nov. 15., 741. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

leányának: Viktória Lujza (1892–1980) porosz királyi hercegnő, aki később Ernő Ágost braunschweigi herceg felesége lett

görög király fia, Christophoros herczeg: Kristóf (1888–1940) görög és dán királyi herceg. Az első világháború után felajánlották neki Litvánia trónját, amelyet azonban visszautasított.

pheák leányról: utalás Nauszikaára, a phaiák királylányra Homérosz *Odüsszeia* című művéből

Koszt pub 2.indb 540 2025. 02. 21. 12:44:27

Hohenzollern-udvarnál: utalás II. Vilmos császári udvarára, az uralkodó ugyanis a Hohenzollern-ház tagja volt

bordeauxit: a bordeaux-i bor az egyik leghíresebb francia vörösbor

Kronosz: Zeusz apja a görög mitológiában

Lipótmező: lásd a 86. szöveg jegyzetét

Koszt pub 2.indb 541 2025. 02. 21. 12:44:27

170.

[Sven Lange drámája]

Ha Sven Lange drámáját, *A gyilkos*-t nem most játsszák, hanem öt vagy tiz évvel ezelőtt, még tán okozott volna egy kis kellemes szivdobogást. A *Thália* csütörtöki bemutatóján azonban más történt. Mosolyogtunk, vállunkat vontuk, kétkedő ajkbiggyesztéssel hallgattuk a dán drámát s azzal hütöttük boszuságunkat, hogy mikor ezt megirták, fiatalabb volt Sven Lange is, a világ is és művészi izlésünk is. Akkoriban még divatos volt a gőzölgő földszag, a nyers valóság henczegő póza, akkoriban az iró, hacsak tehette, szemétgödör-illattal parfümözte irodalmi zsebkendőjét és a hős is rögtön gyilkolt, mihelyt lábaujjára léptek. Ma csak arra jók ezek a drámák, hogy lássuk, a Zolák és Knut Hamsunok álmai felett mily sok idő szállott el. Legfeljebb csak a szinész játéka izgat. Miként fogja elhitetni velem, hogy Hamsen Ágost száz korona miatt megöl egy agg uzsorást, hogy kel és puffad apró valószinütlenségekből, családi perpatvarokból ijesztő valósággá a gyilkosság véres tésztája? Miért gyilkolunk egyáltalában? Az ok és a tett között mindig iszonytató ür van s ha az egész drámában van finomság, akkor ennek a meglátása az s nem hiba, de öntudatos lelemény, hogy Sven Lange laza motivumaival tág teret hagyott a szinésznek, hogy izmainak finom vibrálásával, fehér, szikkadt arczával, némaságával vagy felhördülésével hitesse el a nézővel a benne végbemenő lélektani folyamat szükségességét. Ámde itt a szinész játéka is csak annyiban jó, amennyiben el tud térni e dráma stilusától. Mi örültünk, hogy *Kürthy* József elértette ezt és a legdiszkrétebb nüanszokat csempészte oda, ahol az élet mélységeiből vett jelenetek akarták csiklandozni zsigereinket s az avult reálizmus próbált megrikatni. A *Thália* szinészei különben multkor is becsülettel állták a tüzpróbát, mikor Henri Becque egyfelvonásosát mutatták be, a „Navette"-et. *Doktor* János izléses eszközökkel operáló, nagyskálaju és sokat igérő müvésznek mutatkozik, aki nemcsak

Koszt pub 2.indb 542 2025. 02. 21. 12:44:27

beszélni tud, de elnémulni, háttérben maradni és hallgatni is, ha kell, s mindig jobban tiszteli az irót és a stilust, mint a saját szerepét. A *Tháliá*-nak mindenesetre szerencsés ötlete, hogy Henri Becque templomi hangzásu nevét penditette meg. Ez kritika és felelet azoknak a szinházi vállalatoknak, melyek most Bernsteint és egyéb franczia szemetet importálnak és elfelejtik, hogy vannak még gall irók, kikben a legfrancziább francziaságok élnek s Labruyère és Montaigne szelleme kel ujszerü és nemes zengésre.

Megjelenés

L–i., [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 46. sz., 1908. nov. 15., 742. Rovat: Szinház. Dátum: nov. 13. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Nádai Pál és az L–i. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A gyilkos-t: Bánóczi László fordításában föltehetőleg az *Enforbryder* (1902) című darabról van szó

Knut Hamsunok: Knut Hamsun (Knut Pedersen, 1859–1952) 1920-ban irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett norvég író, akinek központi témája volt a szegénység. 1890-ben megjelent *Éhség* című regénye már 1892-ben olvasható volt magyarul Kovács Zoltán fordításában, majd több magyar átültetése is megjelent, köztük Goda Gézáé 1902-ben és Ritoók Emmáé 1919-ben.

Henri Becque: Henry François Becque (1837–1899) francia drámaíró

Doktor János: (1881–1942) színész, rendező. 1904–1905-ben a Népszínház tagja volt, s csatlakozott a Thália Társasághoz. 1906–1908 között Kassán játszott, majd visszatért a Tháliához.

Labruyère: Jean de La Bruyère (1645–1696) francia író, esszéíró, moralista

Koszt pub 2.indb 543 2025. 02. 21. 12:44:27

171.

Költő és komédiás.

Az olasz lapok félreverték a tüzharangokat: Gabriele D'Annunzio meghalt. Hányadszor? – kérdezték a szkeptikusok és a költő-ismerők. Másnap kitünt, hogy csakugyan a szkeptikusoknak volt igazuk. A nagy Gabriele nem halt meg, csak lepottyant a lováról és sulyos baleset érte. Azután kiderült, hogy a baleset nem is volt olyan sulyos és nem is volt baleset, a költő nem is esett le a lóról, de még csak nem is lovagolt, hanem benn ült villájában és verseket irt. De azért három-négy napig herczegek, grófok, irók izgatottan kérdezősködő sürgönyei zavarták a firenzei remete olimpusi nyugalmát. A reklám-iroda egyidőre elhallgatott. D'Annunzio pedig pár hónap mulva ujra gondoskodik egy jófajta halálhirről, nem is valami vigan, inkább a komédiás szomoru mosolyával. Mert ő okos ember és tudja, hogy ma, mikor minden falról és ujságlapról az *Odol,* a *Lysophorm,* az *Igmándi keserüviz* és a *Hecht bankház* dicsősége ordit feléd, a költőnek sem lehet más fegyverekkel harczolnia. Mit ér ma a jó vers és a jó dráma? A költőtől okvetlenül megkövetelik, hogy évente két botrány-szerelmet éljen át, három öngyilkossági kisérletet kövessen el és legalább egyszer komolyan öngyilkolja magát. Ez ellen nem lehet harczolnia neki sem. A mai reklám-zajban annyit ér a zseniális toll, mint egykor a csatában a személyes bátorság. Ecrasitot, mitrailleuset, shrapnellt használj, ha hires poéta akarsz lenni s nem szomoru troglodita-különcz. D'Annunzio okosan napi hirekben eszkomptáltatja a halhatatlanságát. A keserüvizzel és sorsjegyekkel konkurrál. Komédiázik. Kirakatban szerelmeskedik. Meghal minden évben. Nem hisznek neki, de lármáznak körülötte, szapulják, karikaturázzák, szélhámosnak kiáltják ki… És biztos vagyok, hogy akkor is szélhámos lesz, ha egyszer igazán és becsületesen hidegül el. Ezzel fog fizetni. De mit bánja ezt már akkor?…

Koszt pub 2.indb 544 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjelenés

D, *Költő és komédiás,* A Hét, XIX. évf. 47. sz., 1908. nov. 22., 759. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Odol: szájvízmárka; Karl August Linger vállalkozó 1892-ben dobta piacra az első szájvizet, Richard Seifert találmányát, amely hamarosan rendkívül népszerű lett a fogyasztók körében

Lysophorm: formaldehidben feloldott káliszappan, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia területén a Dr. Keleti és Murányi Vegyészeti Gyár állított elő. A vízzel jól hígítható fertőtlenítőszer nagy szolgálatot tett a fronton és a hátországban, különösen a járványos időkben.

Igmándi keserüviz: gyógyító hatását Schmidthauer Antal komáromi gyógyszerész fedezte fel 1862-ben, majd palackozását is megkezdte. Az ásványvíz előbb országos, majd világhírnévre tett szert, főleg gyomorbántalmakra, emésztőszervi panaszokra alkalmazták.

Hecht bankház: 1906-ban alakult részvénytársaság, igazgatója 1908-ban Hecht Samu volt

Ecrasitot: az ekrazit nagy hatású robbanóanyag

mitrailleuset: (fr.) géppuskát

shrapnellt: a srapnel olyan tüzérségi lövedék, amely a cél fölött robban, és azt a töltelék ólomgolyóival és a burkolat szilánkjaival árasztja el

troglodita-különcz: maradi, „barlanglakó”

eszkomptáltatja: leszámítolja

Koszt pub 2.indb 545 2025. 02. 21. 12:44:27

172.

Koporsót!

Ez egy egész uj harczkiáltás. Az éhező nép már nem kenyeret és nem czirkuszjátékot kér, csak koporsót. Szóval haladunk. Selyemmel bélelt palotákban lakunk, a földön, a föld alatt és a föld felett kaczagva hagyjuk el a mérföldeket és ugyanekkor egy napszámos betör egy üzletbe, hogy pénzt szerezzen koporsóra. Ez a koporsóforradalom egy uj kor kezdete. És László Gyula, a koporsó-forradalmár igen érdekes tanulmány lesz annak, aki a mai kor erkölcsi és társadalmi viszonyait veszi tollára. Az embereket ujra elfogja a vad népek iszonyata egy temetetlen holttesttel szemben. Az apa inkább betörő lesz, semhogy meztelenül vesse sirgödörbe a fia holttestét. Ma azonban, hála a kulturának, egyszerüsitve van az eljárás. Az ókori anachoréta még töprengett, hogy Istennek tetsző eljárás-e, ha egy didergő koldusgyermeknek czipőt lop? Az ily kérdések még zavarba hozták az igazságszolgáltatást és az erkölcsbirákat, sőt akkoriban akadt egy naiv drámairó is, aki tragédiát irt egy temetetlen holttestről. Mi már szerencsésebbek vagyunk. Nem irunk László Gyuláról tragédiát, legfeljebb egy szürke rendőri riportot. A rendőrség pedig nyomban felcsap erkölcsbirónak és megoldja a kérdést. László Gyula betörő. A betörőt le kell tartóztatni. Le is tartóztatja s a paragrafusok értelmében börtönbe csukja. Mondom, haladunk…

Megjelenés

D, *Koporsót!,* A Hét, XIX. évf. 47. sz., 1908. nov. 22., 759–760. Rovat: Innenonnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

nem kenyeret és nem czirkuszjátékot kér: utalás a (lat.) *panem et circenses,* azaz „kenyeret és cirkuszt” szállóigére. A fordulat Iuvenalis X. szatírájából való,

Koszt pub 2.indb 546 2025. 02. 21. 12:44:27

amellyel a római népen élcelődik, mivel azt nem érdekli más, csak az evés és a szórakozás.

László Gyula, a koporsó-forradalmár: a *Népszava* 1908. november 18-ai számában ugyanez az eset *Koporsóra kellett a pénz!* címmel jelent meg rövidhír formájában

anachoréta: remete

egy naiv drámairó is, aki tragédiát irt egy temetetlen holttestről: Kosztolányi minden bizonnyal Szophoklész tragédiájára utal, amelynek címszereplője, Antigoné a király parancsával szembeszegülve temeti el halott testvérét

Koszt pub 2.indb 547 2025. 02. 21. 12:44:27

173.

Mész Zsófia.

Láttátok már a temetőt novemberben, halottak napja után? Ha láttátok és dideregtetek éjjel egyedül, elhagyott sirok között, akkor megérthetitek Mész Zsófiának, a hétéves torontálujvárosi leánykának tüzhalálát. A kis paraszti leányzó egy hideg estén összelopkodta idegen sirokról a leégett gyertyacsonkokat és mind az anyja sirjára czipelte. Mész Zsófia tudta, hogy a jó angyalok ott fenn nem haragusznak ezért. És a jószivü gyertyácskák csakugyan fényes, meleg lángra lobbantak a nyirkos hantokon s a ködben és hidegben tündéri illumináczió t árasztottak Mész Zsófia anyjának sirjára. A kis tüzimádó lány pedig boldog volt. A kanóczok pattogó tüzdalt énekeltek, a lángokon piros tüz-koboldok serczegték az élet dalát s ő maga is dalolni kezdett valami egyhangu, dünnyögő dalt a lámpák és a gyertyák lobogásához, mintha a gyász nem is lenne gyász, csak játék, és az élet, az árvaság s a temető csak álom. Egy együgyü, fitos parasztarcz ragyogott ott az olcsó gyertyák gloriolájában. És bámulta a tüzet. És imádta a ködben füstölgő melegséget. És inkább játékból, mint szertartásból a babák furcsa mozdulatával le-lehajolt, hogy megigazitsa a könyező gyertyácskákat. A lángok azonban belekaptak szoknyácskájába és Mész Zsófia ott égett el a lopott gyertyák tüzében. A tankönyvirók és a szigoru tisztelendő ur bizonyára épületes morált olvasnak ki ebből az esetből. De mi és a jó emberek tudjuk, hogy ott fenn nem haragudtak és a jó angyalok szentimentális hegedükkel és zokogó csellókkal kisérték halálba Mész Zsófiát.

Megjelenés

D, *Mész Zsófia,* A Hét, XIX. évf. 47. sz., 1908. nov. 22., 760. Rovat: Innenonnan.

Koszt pub 2.indb 548 2025. 02. 21. 12:44:27

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Mész Zsófiának, a hétéves torontálujvárosi leánykának tüzhalálát: a tragikus esetről több fővárosi lap is röviden hírt adott, a *Budapesti Hírlap* például *Elégett az anyja sirján* címmel 1908. november 17-ei számában

gloriolájában: glóriájában

Koszt pub 2.indb 549 2025. 02. 21. 12:44:27

174.

[Hajó Sándor vígjátéka]

Az iró, mintha egyszerre kaján jókedve támadna, elénk tolja a szinpadot, mint egy nagy sakktáblát és minket a nézőtérre ültetve, maga pedig a szinfalak közé vonulva, felszólit egy partira. A játék elkezdődik. Mind a ketten tudjuk, hogy miről van szó. Még a sakkbábok is, mert itt eleven figurák mozognak, akik be vannak avatva és olykor maguk is nevetnek báb-voltuk sutaságán és a játékháboru kómikumán. Nevetségesség? Szatira? Katasztrófa? Halál? Mindez nem fáj nekik és nem imponál, mert elhesselik azzal a homályos öntudatossággal, amely néha álmainkban jelentkezik, hogy minden álomnak felébredés a vége, a szinész pedig a premiér után a Gambrinusban vacsorál.

Ezek az impressziói annak, aki a *Magyar Szinház*-ban *Hajó* Sándor vigjátékát, a *Holnap*-ot nézi végig. A biráló és a néző jól teszi, ha földhöz vágja pápaszemét és fontoskodó mértékét, mert itt nem az élet müködik, hanem valami magasabb müvészet, önmagát szatirizáló szinjáték, tiszta komédia, amelyre a jelenlevők – a komoly kritikus urakat is beleértve – barátságosan meghivatnak. A tónust az a revolverdörrenés adja meg, mely a komédiát diabólikus introdukcióként vezeti be. Akartok mulatni? Akkor jöjjetek és tánczoljatok a bolondokkal. A függöny felgördülésekor egy revolver dördül el s egyik szereplő azzal mutatkozik be, hogy megölte magát.

Modern hatáseszközök, ujszerüek, de nem egészen ujak. Shawra, Wedekindre és a Bunbury irójára gondolok. De később, hogy egy negyedóráig hallgatom a folyékony dialógust és a cselekmény a valószinütlenségek torlaszaiból diadalmasan kanyarodik ki a maga utjára s lankadatlanul törtet előre, egy szinpadi eseményt sejditek, melyhez nemcsak a pénztárnak, de az irodalom komoly érdeklődésének is köze lesz. Először a külsőségek lepnek meg. Négy alak mozog a szinpadon. Ezt a négy embert ugy állitja be *Hajó*

Koszt pub 2.indb 550 2025. 02. 21. 12:44:27

Sándor egy geometriaian megszerkesztett négyszögbe, hogy a drámai feszültség mindig teljes és minden percznek megvan a maga ötlet-szenzációja. Szinte matematikai és geometriai eszközökkel operál. Még a jellemek kirajzolásában is. Egy-egy alak inkább véletlenül, szeszélyből, vagy az események hóbortos rendje folytán sikerül jellemmé, mint a lelki mikrokozmos szükséges törvényei szerint. De mindezzel nem törődöm, helybenhagyom és mulatok rajta, mert hozzátartozik a stil barokk czifrájához. Badarság is lenne pszichológiát sürgetni itt, ahol négyen együttesen azon iparkodnak, hogy a világot minél alaposabban fejetetejére állitsák.

Az események is csak reprezentánsai a drámai izgalomnak, támasztékai és előrevivői az iró keserü, véres szatirájának. Nem is lehet transzponálni egykönnyen átlátszó elbeszélő stilbe.

A feminista-láztól és arisztokrata-hóborttól inficiált milieube becsöppen egy élelmes és kedves svihák, a bank egyik hivatalnoka, akit *Hajó* Sándor turf-szóval „gátgyerek"-nek nevez s hamarosan nyakára ül a feministáknak és az arisztokrácziának. A pionból a játszma végén vezér lesz. Ismert és kissé elnyütt tipus, de közel van hozzánk és *Törzs* Jenőnek alkalmat szolgáltat arra, hogy szinészegyéniségének egy ismeretlen oldaláról lebbentse fel a fátyolt. *Z. Molnár* László egy csókolni valóan hülye bárócskát játszik. Nincs módomban izekre szedni alakitását, pedig szeretném kimutatni, hogy tudja ez a fiatal müvész apró megfigyelésekkel, karikatura-vonásokkal még a paralizist is megszerettetni, s talmi finomságokon és nyafogó orr-hangon keresztül áttetszővé tenni az arisztokrata természetes parlagiságát. Külön dicsérő szót tartogattam *Mészáros* Gizellának és *Halmi* Margitnak s az előkelő izlésü rendezőnek, *Márkus* Lászlónak, de megelégszem azzal, hogy a fiatal és növekvő *Magyar Szinház* müvészi sikerét egyszerüen csak lejegyzem. A bábszinház kitünően müködik. A partit az iró és a szinészek nyerték meg.

Megjelenés

L–i., [cím nélkül], A Hét, XIX. évf. 48. sz., 1908. nov. 29., 778. Rovat: Szinház. Dátum: nov. 27. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a Baburin [Nádai Pál] és az L–i. aláírással jegyzett ismertetőknek.

Koszt pub 2.indb 551 2025. 02. 21. 12:44:27

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Gambrinusban: étterem az Erzsébet körúton

Bunbury irójára: utalás Oscar Wilde-ra, e drámájáról lásd a 37. és az 57. szöveget is

inficziált: fertőzött

svihák: léha, szélhámos

turf-szóval „gátgyerek”-nek: a turf sportműszó, az a gyepes tér, amelyen a lóversenyek folynak. Egyúttal a lóverseny-látogatókat, szűkebb értelemben a versenyistálló-tulajdonosokat és a nagyobb összegben fogadókat értették rajta. A gátgyerek pedig, mint a *Pesti Hírlap* 1908. november 28-ai számában a bemutatóról közzétett ismertető rámutat, Hajó Sándor drámájában „egy modern stréber, […] akit az élet gátjainak legyőzése izgat, de balvégzete az, hogy a legutolsó gátnál bukik el”.

pionból: (fr.) *le pion,* a gyalog vagy paraszt sakkfigura elnevezése

Koszt pub 2.indb 552 2025. 02. 21. 12:44:27

175.

Oaha.

(Frank Wedekind uj darabja.)

Wedekind egy versben bucsuzott el a sexualis psychopathia uri cochoneriáitól, ugy ahogy más a kedvese holdfényes ablakától. A bucsu meginditó volt, nemcsak a poétára, de a birálókra nézve is. Az iskolásfiu nem válik oly fájóan az otthon kapufélfájától, mint ő, a javithatatlan „enfant terrible" a maga világától, a chypreparfüm olcsó illatától, a fakóra kopott aranyfüstös alcove-októl s a nemi élet sok furcsa és érdekes rendkivüliségétől. Akkoriban sokat találgattuk, vajjon vénülését vagy megfiatalodását jelenti-e ez? Kétkedtünk, talál-e uj sujet-ket? A kétség igaztalannak bizonyult. Wedekind maradt az, aki volt és mindig lelt oly területeket, amelyekre a polgári erkölcs tilalomfákat ültetett s mindig akadtak rendőrök is, akik elkardlapozták érte. Mikor azt hiszik, hogy végleg belefáradt az örökös ellenmondásba, jön és oly földterületeket péczéz ki, ahová a „bemenet tilos", tehát okvetlenül beront oda.

A „Frühlingserwachen", az „Erdgeist" és a „Büchse der Pandora" után jött a „Musik" s most az „Oaha". Ha elolvassuk, talán ujra kétkedünk majd. A félreértő birálatok és a támadások azonban hitet ébresztenek bennünk. Ez mutatja, hogy Wedekind még mindig él. Mert mostan is akadtak szigoru birálók és nyájas olvasók, kik saját ruháikba próbálták belenyomoritani ezt a titáni fenegyereket. A ruha szük volt, tehát kimondták, hogy Wedekindben van a hiba. Uj szindarabjából pedig csak annyit tudtak kiolvasni, hogy a „Simplicissimus" házi perpatvarait dramatizálja s örültek, ha ujjal mutathattak egy müncheni iróra, piktorra vagy lapkiadóra. Nekünk azonban alapos okunk van hinni, hogy Wedekind most is távolabb járt, mint birálói.

Az „Oaha" redakcziója reklám-lármájával csakugyan emlékeztet a „Simplicissimus"-ra s a panamák, a felségsértésre való pályázás, államügyészek szerepeltetése és házkutatások inszczenirozása tényleg fájó czélzásként hathatnak elnémitott ellenségünkre. Ámde

Koszt pub 2.indb 553 2025. 02. 21. 12:44:27

a wedekindi szikra máshol lappang. Ez a szikra egy szatirikusan elrajzolt viccz-gyárba villan, az irodalmi mocsok és az erkölcstelenség tanyájába. Az iróasztalok mellett tragikómikus ember-gépek kinlódnak, kiknek az a hivatásuk, hogy reggeltől-estig ötleteket csiholjanak ki fénytelen koponyájukból. A toll-rágás komédiája ez. Mindaz, amit a modern szerkesztőségi élet kómikumban és tragikumban megteremtett, a vezényszóra való alkotás gyorsasága és kinja, az iró és a kiadó függő viszonya, életté elevenül itt a humor és fölény világában s szatirikus erővel ütközik ki a hitevesztett, humortalan emberekből. A mütét kegyetlen és uj. Az érzékek perverz rezgése után a kihasznált agyvelők impotenciája. A koponyákat meglékeljük s ugy találjuk, hogy üresek. A fáradt vicczelő önmaga karikaturája lesz. A humor kicsap a müvészet partjaiból az életbe. A kiadó felesége hálóingben ül a piktorok ölébe, hogy rajzaikat olcsóbban vesztegessék. Aztán a tótágast álló helyzetek zürzavarát revolverdörrenések, zuzott orrcsontok és véres zsebkendők füszerezik, csupa humorból. Mindez simán, gyilkos komolysággal folyik le, mintha misem lenne természetesebb, mint hogy a szatirikus élczlap szerkesztősége egyuttal mészárszék is legyen.

Itt a régi Wedekindre ismerünk. Abban is, hogy a bonyodalmat Oaha, a humor-ember oldja meg. Ez a félkegyelmü siketnéma, kinek neve oly igen emlékeztet az ásitás és a hahota hangjára, az élcz mesterei között csakhamar „világszellemü" lesz. A szatira és a vitriol a régi. A drámában azonban uj világitásban látjuk az iró profilját. Bucsut mond nemcsak Krafft-Ebingnek s az erotikának, de a szerelemnek is s mégis ujszerü, wedekindi érdekességeket tár fel. Egy ember, aki folytatni tudja önmagát. Valaki, aki felelősséget érez azért az emberért, ki évekkel ezelőtt irt a neve alatt, de nem tagadja meg a közösséget azzal sem, ki álmait a jövőben fogja tovább álmodni. Most, hogy egy időre elnémult, már kiváncsiak vagyunk, mi lesz legközelebbi szava?

Megjelenés

K. D., *Oaha. (Frank Wedekind uj darabja.),* A Hét, XIX. évf. 48. sz., 1908. nov. 29., 780. Rovat: Irodalom.

Koszt pub 2.indb 554 2025. 02. 21. 12:44:27

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

sexualis psychopathia: (lat.) a szexualitás pszichopatológiája; ugyanezzel a címmel írt könyvet Krafft-Ebing, lásd a 39. szöveg jegyzetét

cochoneriáitól: (fr.) *cochonnerie,* azaz piszkosság, malacság

„enfant terrible": (fr.) kegyetlen gyermek, tkp. fenegyerek

chypre-parfüm: (fr.) ciprusparfüm

alcove-októl: az alkóv kicsi, általában ablak nélküli hálófülke

„Frühlingserwachen", az „Erdgeist" és a „Büchse der Pandora" után jött a „Musik" s most az „Oaha": Wedekind-drámák, lásd a 61. szöveget és jegyzetét

„Simplicissimus": lásd a 125. szöveg jegyzetét

vitriol: tömény kénsav, itt átvitt értelemben: maró gúny

Koszt pub 2.indb 555 2025. 02. 21. 12:44:27

176.

Swinburne

Két flamand poéta, Maeterlinck és Verhaeren állt a homloktérben s most a Nobel-dij aranya és dicsősége az ősz Swinburne poézisét aranyozza meg. Nekem kedves ez az izgalmas változás és hitem szerint az irodalomnak is, márcsak azért is, mert Európa renyhe érdeklődését egyszerre feléje forditotta, aki hetvenegy éves létére ma a legfiatalabb lirikus s különben is csupa groteszkség és nagystilű ellentét: angol és dekadens, uj és klasszikus s annyira rétegezett lelkü és mégis oly parasztian egyszerü és titokzatos, hogy egész valóját csak egy *contradictio in adiecto*-val tudnám kifejezni. Swinburne az egészséges dekadens. Nem hiába angol és ősei, a markos, kitornázott testű northumberlandiak nem hiába edződtek századokon át sós tengeri viharokban, egészséget hagytak rá beteg lelkéhez, merészséget, telhetetlenséget és messzetekintő tengerész-szemet. Csak ily kemény csontokkal, ennyi józansággal lehet valaki a sápadtság poétája.

Mohó tengerész-szivével a legmakrancosabb és legérzéktelenebb hiszterikát kellett szeretnie, a tengert. Legbensőbb belsejében mindig ez a dualizmus bujkált, az egészség és a betegség, az élet és művészet közt tántorgó ember határozatlansága, atavisztikus visszaérzések és az új ember ösztönös vágyódása a fájdalom érdekes sápadsága után. Az ő tengerköltészete nem az, ami másoké. Nem természetpoézis és hősi festmény patetikus szinrakással és harciasan gőzölgő fellegekkel, de zene és erő, mélység és hullámzás, hangok csobbanása, melódiák sercegése, összesüritése és ütemre pezsdülése a habok borzongásának, a halak és puhányok fészkelődésének, a titokzatos vizi élet alig hallható megrebbenésének s annak a millió hangnak, amit éjjel félálomban hallunk kabinunk ágyáról. Ez az érzéki, bujálkodó viz-imádat, ez a fetisizmusba fajuló tengerszerelem azonban csak öntudatlan védekezés egy romboló láz ellen. Olyanforma, mint ha valaki fájó fejét egy egész óceánnal

Koszt pub 2.indb 556 2025. 02. 21. 12:44:27

hűtené. Swinburne a tengerben a primitivség vonalait látja, a meddőséget, a halált, minden pusztulás egyszerü, fekete naivságát.

Ide menekül és évezredes magányba dermedt kertekbe, fensikokra, dünékre, hogy egy intuitiv önkivületben fogja át a problémák primitiv egységü osztatlanságát, ahogy kivüle csak Baudelaire tudja és néha Shelley. De nála ezek az ősi érzések is félszegen érdekes stilizált-vékony hangon szakadnak fel, amelyet a térben, vonalakban, praerafaelita[1] barátai,[2] Burne Jones és Dante Gabriel Rosetti egy elrajzolt vonallal adnának vissza.

Az angol elite izlés Tennysonnal szemben méltán játssza ki Swinburne-t. A beteg finomságok egészséges, nagy költője ő. Csakhogy az ő ideg-finomságát és ideg-betegségét nagy területet átölelő ép látás ellensulyozza. Igy olvad össze nála természet szerint a szenzibilitás s a nagy perspektiva és itt bukkan fel ujra az az ősi kettősség, melyről az előbb beszéltünk. Szerencsére az angol nyelv mindkettőre jó, az elsőre az ősök révén, a másodikra Swinburne által, aki Shakespeare harci nyelvét s Keats holdfényidiomáját zenévé változtatta, használható, tagolt, modern szervezetü zenekarrá, melyen minden kifejezhető. Még Swinburne különös álmai is. Ezek a befejezett és elintézett fájdalmak, ezek a kőbe és csengő ritmusokba kivánkozó élmények is, melyek életét régen lezárták s most az arany és a drágaság mumiapólyájából[3] rejtélyesen mosolyognak reánk. Azt mondhatnók, hogy már nem is érezzük mi fáj, csak szépet értéklő érzékünkkel fogjuk fel hidegen, okosan, nyugodtan. Egy aranyhajú nő praerafaelita merevségét látjuk, vagy egy tágrameredt, oktalanul könnyező szemet, mely rózsabimbók közül kandikál ki. Mért sir? Nem tudjuk. De érezzük e félszeg, antinaturalis bánat kábitó végtelenségét. Baudelaire világa ez. Ha Baudelaire valakivel az ősiség,[4] a különcség már szinte természetté váló nagysága jogán testvériséget vállal, csak Swinburne lehet az.

Mikor Baudelaire 1865-ben meghalt, senkinek sem volt szava, csak ő találta meg a különös fájdalomnak és a tragikus grimaçenak

[1] praerafaclita [sh.]
[2] [sh.: nincs vessző]
[3] mumiapályájából [sh.]
[4] ösiség, [sh.]

Koszt pub 2.indb 557 2025. 02. 21. 12:44:27

azt a poseát, amely sátáni barátjához illő. Messze kiáltó fájdalommal jajgatott és gyászában és versében nem volt semmi irodalmi, inkább egy öccs fájdalma, egy megdöbbent emberé, aki egyedül maradt nyomasztó nagyságával. Csak Baudelaire ennyire primitiv, ennyire raffináltan egyszerű és bizarr. Azt mondják, hatott is rá. Én nem hiszem. Vannak egyformán beállitott szemek, amelyek megalkotottságuknál fogva hasonlókat vesznek észre s vannak rendőr-szemek, melyek mindenkiben tolvajt sejtenek és semmit sem látnak meg. Azt hiszem, hogy Swinburne Baudelaire-ben magát szerette és magát bámulta, papiros-álmaiba vért érzett bele s magába hasonitotta, átformálta és végig élte a saját módja szerint, mint valami rettenetes természeti-szépségű éjféli zivatart. Az egységesitő kedv, az egyszerűsités és összevonás láza, a primitivség, a kopárság, a halál és a fekete szin vezette hozzá, mint a tengerhez.

Ennél többet nem is mondhatok róla, és igazabbat sem, szebbet sem: szerette Baudelairet és a tengert.

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Swinburne,* Nyugat, I. évf. 23. sz., 1908. dec. 1., 446–447. Rovat: Figyelő.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Swinburne: Algernon Charles Swinburne (1837–1909) angol költő. Jelen szöveg Kosztolányi egyetlen önálló írása róla. Verseit *Álmatlan szerelem, Kossuth Lajosnak (1877),* illetve *Ave atque vale (Charles Baudelaire emlékezetére)* címmel fordította (IK I., 146–156).

Verhaeren: Émile Verhaeren (1855–1916) francia nyelven alkotó belga költő, drámaíró. Kosztolányi 1909-ben közölt róla önálló, magasztaló cikket, s 1916-ban, halálakor, részben korábbi írásának részleteit fölhasználva búcsúztatta el (Tf, 197–2021); számos versét is lefordította (MK1, 77–92; IK I., 415–436).

dekadens: lásd a 90. szöveg jegyzetét

contradictio in adiecto-val: (lat.) ellentmondás az állításban, vagyis önellentmondás

atavisztikus: eredetileg biológiai fogalom, az ősök tulajdonságainak átöröklését jelenti

praerafaelita: lásd a 45. szöveg jegyzetét

Burne Jones: Sir Edward Coley Burne-Jones (1833–1898) angol festőművész, dekoratőr a preraffaeliták művészcsoportjának tagja

Dante Gabriel Rosetti: Dante Gabriel Rossetti (1828–1882) angol költő, képzőművész, a preraffaeliták egyik alapítója

Koszt pub 2.indb 558 2025. 02. 21. 12:44:27

Tennysonnal: Alfred Tennyson (1809–1892) angol költő. Kosztolányi több versét is lefordította (IK I., 135–140).

Keats: John Keats (1795–1821) angol költő. Kosztolányi *Az álomhoz, Köd múltán, Csitt, csitt!* címmel fordította verseit (IK I., 132–135).

versében nem volt semmi irodalmi, inkább egy öccs fájdalma: Kosztolányi Swinburne *Ave atque vale* című, Baudelaire emlékére írt versére utal, amelyet azonos címmel fordított (IK I., 148–156)

Koszt pub 2.indb 559 2025. 02. 21. 12:44:27

177.

Háboru.

Nem lehet róla beszélnem, hogy ki ne nevessenek. A keleti pályaudvarra a multkor egy egész csapat tót asszony érkezett a világ végéről és láttam, amint nagy siránkozással, hosszu, szlávos jajgatásokkal bucsuztak el az uruktól, akiket másnap vittek Boszniába. Az ügy azért még sem komoly. Most a nagyváradi hadtest is lenn van. Egyik orvos barátom már a vattát is megmutatta, melylyel majd kibélelik meglékelt koponyámat. A kórházak mind talpon vannak. És a villamoson, a kávéházban, a sétatéren másról sem hallok beszélni, mint puskaporról, shrapnell-ről, koponyafürészelésről és más ily nyájas és igen lelkesitő dolgokról. A pinczérek is biztatnak, hogy Szilveszter éjszakáján gyertyát gyujtanak a törzsasztalnál, ha valamelyik bosnyák golyó kissé átszalad a fejemen. A falakra és a palánkokra az utczakölyök piros krétával csataképeket firkál. Mindazonáltal ne próbálj beszélni a háboruról. A tömeg autoszuggesztiója torkunkra forrasztja a szót. Biztosságban érezzük magunkat, mint minden háboru[1] előtt. Mert aki jól olvasta el a történelmet, tudja, hogy ilyenkor hiszünk igazán a békében. Sohasem jelent meg előre a háboru véres üstököse. A marengói nap előestéjén is bizonyára igy látta a helyzetet az az olasz csibész, aki narancsot majszolt, gesztenyét evett, vagy belefütyült a kék égbe és szentül meg volt győződve, hogy az egész ügy nem is olyan komoly, mint amilyennek látszik…

Megjelenés

D, *Háboru,* A Hét, XIX. évf. 49. sz., 1908. dec. 6., 795. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Boszniába: 1908-ban Ausztria–Magyarország annektálta Bosznia-Hercegovinát

[1] háborn [sh.]

Koszt pub 2.indb 560 2025. 02. 21. 12:44:27

shrapnell-ről: a srapnel olyan tüzérségi lövedék, amely a cél fölött robban, és azt a töltelék ólomgolyóival és a burkolat szilánkjaival árasztja el

autoszuggesztiója: önmeggyőzése

marengói nap: a marengói csata Napóleon második, 1799–1800-as itáliai hadjáratának döntő, győzelmes ütközete volt

Koszt pub 2.indb 561 2025. 02. 21. 12:44:27

178.

Csend-lap.

Csitt, erről csak halkan lehet beszélni… Nem tréfa, hanem komoly, fontoskodó német valóság, melyet pár pfennigért akárki megvehet Münchenben. Mert jegyezzük meg, német földön, németek kezén minden egészséges eszme rendszerré merevül, smokkságba bicsaklik és hülyeséggé torzul. A newyorkiak egészséges ötlete is, mely az utczalármát akarta elnyomni. Amerikaiasan. Praktikusan. Rövid és szigoru rendeletekkel. A németek azonban most egy egyházközséget alapitanak a csend tiszteletére. Csend-apostolok és csend-elnökök szónokolnak, csend-lapok izgatnak és ezerszám szaporodnak a német csend-smokkok, akik a kék lobogót tüzik ki eszméjük ormára, kétségtelenül azért, mert a halk kék szin nem lármáz, nem ordit és nem csörömpöl. A berlini ember már nem is csodálkozik, ha hozzálép egy ifju s az emberiség haladása érdekében felszólitja, hogy ne kopogjon a járdán. A „Lábujjhegyen" és a „Csitt" társaság évjáradékot tüz ki az ügyes villamoskalauznak. Tervbe vette, hogy a csinján hajtó kocsisokat is jutalmazza. Csend-üléseket tart, csend-ankétot, csend-propagandát. Mindez a csend-lapból tünik ki. Ennek pedig az az eredménye, hogy New-Yorkban már csend van, Berlinben pedig még nagyobb a lárma, minthogy ott a csend-smokkok is segitenek a zajongásban. Mennyi zaj – egy kis csendért.

Megjelenés

D, *Csend-lap,* A Hét, XIX. évf. 49. sz., 1908. dec. 6., 795. Rovat: Innen-onnan.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

A newyorkiak egészséges ötlete: lásd a 122. szöveget

smokkságba: lásd az 56. szöveg jegyzetét

Koszt pub 2.indb 562 2025. 02. 21. 12:44:27

179.

Thália.

Schnitzler ifjukori darabjában, a *Hagyaték*-ban inkább az epizódok fontosak. Az, hogy a tanár ur, ez a kenetes, erkölcstől csöpögő absztrakczió, hogyan vitatkozik a feleségével, mig a fia halálos sebben vergődik. Kinek van igaza? Természetesen, mindig neki van igaza, a tanár urnak. Akkor is, mikor a fiát nem akarta a huszárönkéntesekhez ereszteni. Most nem lovagolt volna ki és nem feküdne haldokolva a diványon. De igaza volt akkor is, mikor megtiltotta a haldoklónak a beszédet és igaza volt, hogy nem akarta ágyához engedni a kedvesét, meg a fiát. Mindezeket felhányja a feleségének a fia halálos ágyánál s nekünk nevetnünk kell szemben a komoly és ünnepélyes halállal. A haldokló mellett aztán két kenyéririgy orvos féltékenykedik. Ezen is kaczagunk. Ez is Schnitzler. Mire elcseng a kaczagásunk, a diványon már tán meg is halt az áldozat.

Később is ez a tónus uralkodik s mi elhagyjuk a darab társadalmi tendencziáit és inkább a finom apróságokat kisérjük figyelemmel, melyekben egész lelkével benne van a mai Schnitzler. Ugy látszik, fiatal korában nem tudott annyira fiatal lenni, mint ma, mikor már ismeri magát, elrug minden tudákos társadalmi problémát és saját könnyüségében érzi igazi sulyát.

Az áldozat maitresse-e és fia a tanár ur családjához kerül s ezzel el is intéződne minden, ha a tanár ur nem lenne tanár ur. Ámde ő nem tud szint vallani. Korlátoltsága és ösztönös kicsinyeskedése a szegény leányt a morál nevében a Dunába tuszkolja. Határozatlan, félszeg egy figura ez a tanár ur, önmagával birkózó, igazi pedagógiai Hamlet, aki a gyerekjátékokat is lélektani alapon vásárolja. Buta és csak azért rossz, mert nem elég erős, vagy nem elég gyenge. De ez a karikatura ellentétért kiált. S az ő komédiájával párhuzamosan is vonul az elhagyott nő tragédiája, aki mindig szomorubban, mindig nagyobb egyedüliségben lassan-lassan bukik lefelé, beleszürkülve és belehalkulva a semmiségbe, mig végre rálép arra az „einsame

Koszt pub 2.indb 563 2025. 02. 21. 12:44:27

Weg"-re, melyre mindig eljutnak Schnitzler emberei. A halál és a kaczaj itten megint összehangolódik. Az álszent professzoron alighogy kinevettük magunkat, ujra van egy halottunk.

A *Thália* bemutatója, mely a bécsi bukást alig pár héttel követte, sikert aratott. És itt ujra szeretném kiemelni a kiváló *Doktor* Jánost, aki pusztán egy kedves, különös, álszenteskedő gesztusáért is zajongó tapsokat kapott s játékával a régi *Thália* nemes stiljét idézte emlékezetembe. Sajnos, ez csak emlék. Ma már kaczkiás kecskeszakállal s a szobafestők jellegzetes világfájdalmával játszszák a *Tháliá*-ban a zseniális piktort. Igy láttam ezt legalább kedden *Mohácsi* Jenő egyfelvonásosában, a *Hamu*-ban, amely a Thália első magyar ujdonsága. A suje-t különben Edmund Haraucourt novellájából ismerem s a dráma csak arról győz meg, hogy novellatémának jó lenne, de csak Edmund Haraucourtnak. Csodálom, hogy a fiatal iró, aki a lirában tul a hangulatok és az ötletek szokvány-világán a maga lábán jár, ezuttal megelégedett egy vértelen, sovány, gyerekes ravaszsággal elbujtatott pointe-tel, melyben, ha százszor is az övé, se mozgás nincs, sem erő, sem élet.

Megjelenés

L–i., *Thália,* A Hét, XIX. évf. 49. sz., 1908. dec. 6., 796. Rovat: Szinházi hét.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

maitresse-e: (fr.) *maîtresse-e,* szeretője, kitartottja

„einsame Weg"-re: (ném.) magányos útra

régi Thália nemes stiljét: Kosztolányi 1906 óta viszonylag rendszeresen látogatta a társulat előadásait, amelynek tagjait is behatóan ismerte. Leginkább elismerően nyilatkozott tevékenységükről (vö. KDP1, 732).

Mohácsi Jenő: (1886–1944) író, drámaíró, költő, műfordító. Kosztolányi 1909-ben *A Hét*be írt elismerően költészetéről, valamint *A Dunaparton* címmel német nyelven írt versét fordította (IK II., 228–229). 1928-ban egy novellájáról nyilatkozott röviden, ugyancsak igen méltánylóan (Tf, 521–523).

Edmund Haraucourt novellájából ismerem: Edmond Haraucourt (1856–1941) francia költő, író. Mohácsi drámájának szüzséje – a férjet híres festővel csalja a felesége, s előbbi úgy áll bosszút, hogy a művész összes képét fölvásárolja, majd elégeti – valóban egyezni látszik Haraucourt *…Összes művei!* című novellájáéval, amely Gábor Andor fordításában 1903-ban magyarul is megjelent a francia szerző *Léghajón és egyéb elbeszélések* című kis kötetében.

pointe-tel: (fr.) csattanóval, zárlattal

Koszt pub 2.indb 564 2025. 02. 21. 12:44:27

180.

A vén czigány.

Debreczen, az ősi fészek, amely szárnyra bocsátotta, szobrot állit *öreg Boka Károly*-nak, a hatvanas évek czigány-királyának. A czigány szobra? Ma kissé idegenül hangzik. De akkoriban más idők jártak. A füstös arczu primás nótájában delirium volt, ópium és zsongitó morfium a fájdalmakra és valami szentet, kárhozottat, tulvilágit láttunk bennök, az arczuk kormos feketeségében s a szemük siró, fel-fel villanó keleti lángolásában. Mindezt ma már nem értjük sem lexikonokból, sem lelkes reminiszczencziákból. Akkor kellett volna élni. Akkor, amikor az öreg Boka czigánydinasztiája rikatta ezt az istentől vert nácziót és a „nemzeti apostol" kezében hegedü volt. Egy szürke, züllött hajnalon elázott kompániában kellett volna ülnünk lógó fejjel, piszkos abrosz előtt, félig aludva és hallgatni a hegedüje álom-hangjait, aztán néha felpislantani és nézni a vajda őszszakállas alakját, meg azt a különösen rovátkolt, könyben fürdő ránczos arczot, amelyre évek sirvavigadó keserve volt ráirva. Igy megérthetjük, hogy a legenda miképpen hozhatta összefüggésbe ezt az egyszerü czigányt a vérpaddal. Megérthetjük azt a pillanatot is, amikor Tisza Kálmán egy czigánynóta emlékéül megállitotta az órát. Hogy az örökkévalóságba beleirjon egy pillanatot. A debreczeni Csokonay-kör most ugyanezt akarja tenni. Megállitja az idő óráját. Emlékeket, fájdalmakat és egy különös érzelemvilágot meg egy tehetetlenül siránkozó kort akar megrögziteni kőben. A vén czigányt. A bozontos bohémet, akinek jajgató hegedüje generácziókat biztatgatott, hogy megvirrad még valaha és aztán lassan, csendesen, öregesen csakugyan belemuzsikált bennünket a hajnalba.

Megjelenés

D, *A vén czigány,* A Hét, XIX. évf. 50. sz., 1908. dec. 13., 814. Rovat: Innenonnan.

Koszt pub 2.indb 565 2025. 02. 21. 12:44:27

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

szobrot állit öreg Boka Károly-nak, a hatvanas évek czigány-királyának: Boka Károly (1808–1860) híres magyar népzenész, cigányprímás. A *Pesti Hírlap* 1909. december 9-ei, *Egy hires cigányprimás emléke* című híradása szerint a debreceni emlékünnep „tiszta jövedelmét Boka Károly sírjának fentartására és részben a helybeli zenekarok segítő egyesülete javára szánták".

debreczeni Csokonay-kör: 1890-ben alakult irodalmi társaság a Csokonai-kultusz ápolására, mely igyekezett elevenebbé tenni Debrecen szellemi életét is

Koszt pub 2.indb 566 2025. 02. 21. 12:44:27

181.

Mary-Ann.

Mikor először láttam a Mary-Annt a Nemzeti Szinházban, bucsut vettem tőle s azt hittem, nem is látom viszont. Nem szivesen találkozik az ember ily édeskés, lompos, antipatikus kisasszonyokkal, akik minden tenyerestalpasságuk ellenére is repülni szeretnének a szentimentálizmus czukros levegőjében. Csak egyszer csap be a czukrász, aki zacharinnal émelyiti a gyomromat. Azután más czukrászdába megyek. A szirup-édes Mary-Ann kisasszonyban is alig van valami természetes iz, csak nyafogó angol érzelgősség, holdfény-szentimentálizmus s minden „jó és drága", ami érzékenyen bizsergeti a nyárspolgárok viszkető könymirigyeit. *Hajó* Sándor és *Kacsoh* Pongrácz mégis kölcsönkérte Zangwilltől és egy estére beállitotta az operettszinpad villamfényes milieu-jébe.

A viszontlátás nem volt olyan kellemetlen, amint gondoltam. Ebben a csalfa, üres, kisigényü keretben mintha megnőtt volna a boarding-house kis szobalánya. Csak az rontotta illuziómat, hogy ezt az irreális történetkét nagyon is szinpadszerüvé és operettizüvé tette a szövegiró, holott csak pár tollvonás, kissé erősebb világitási effektus és zenei aláfestés kellett volna ahhoz, hogy Mary-Ann históriája egészen operettnek fessen. Miért ragaszkodunk a sablónhoz? Ha az operában letettünk a talpig vasba öltözött lovagokról, a jambusról és a deklamáczióról és Puccini alakjai szalónkabátban énekelnek, miért az erőszakos operett-stil, a móka-ember és a kakasülő felé kancsitó banalitás? Ma már szürkébb tónusu operetteket, fanyarabb muzsikát is elbirunk és *Petrássy* Sárira akkor sem haragszunk, ha nem a Ligeti Juliska hangján beszél, hanem valahogy másképpen, kevésbé édesen és egyéniebben s a kómikustól nem okvetlenül követeljük meg, hogy fejetetejére állitsa a világmindenséget.

Mindez azonban nem is annyira ide tartozik, mint az uj operett lélektanához s mi a premiéren inkább a közönség pszichológiáját

Koszt pub 2.indb 567 2025. 02. 21. 12:44:27

tanulmányoztuk, amely Lancelot légies gesztusaiban a Kukoricza Jancsit és Mary-Annben Iluskát kereste. A *János vitéz!* Nem lett volna szabad róla beszélnünk és most sem lenne szabad, de a foyerban mégis mindenütt erről folyt a szó. *Kacsoh* Pongrácz szabadulni szeretne az első végzetes siker terhétől és nem tud, hiába menekül a nagyobb stilusu drámai zenéhez és hiába próbálkozik európaibb, internaczionális muzsikával. Az első puha duett s az Arizon-leányok tüzes indulója nem feledtetik el, hogy invenciója hirtelenül megsikkadt és az operetti dallamvezetés, a bujkáló és drámaivá szövődő melódiák minden egyéni zamata és raffinement-ja ellenére is nincsen hatalmában a zenekar. Csak ellentétekkel tud már operálni, éldelgő hárfaszólamokkal és lármás trombitákkal. Mézzel és borssal. A Mary-Ann muzsikája is diabetesben szenved. És a kíváncsi közönség csillogó szemekkel jár el a premiérekre és nézi *Kacsoh* Pongráczot, akit egyszer annyira szerettek a boldog istenek, hogy soha ki nem heverhető sikert hoztak a fejére. Ezuttal már másodszor vetette tengerbe Polykrates gyürüjét. A forró premiéresték lázában azonban ujra megnő a mult tapsos emléke. A kritika az elismerés aranytálczáján nyujtja vissza a végzetes gyürüt – a *János vitéz* szerzőjének.

Megjelenés

L–i., *Mary-Ann,* A Hét, XIX. évf. 50. sz., 1908. dec. 13., 815–816. Rovat: Szinház.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Kacsoh Pongrácz: Kacsóh Pongrác (1873–1923) magyar zeneszerző, zenepedagógus, főreáliskolai igazgató-tanár. A népszerűséget, ahogy Kosztolányi is említi, az 1904-es *János vitéz* hozta meg számára. A *Mary-Anne* 1908-as dalműve.

Zangwilltől: Israel Zangwill (1864–1926) brit szerző, drámaíró, korábban a 19. századi cionista mozgalom résztvevője

boarding-house: panzió

raffinement-ja: (fr.) kifinomultsága

Polykrates gyürüjét: Polükratész (? – Kr. e. 522) Számosz türannosza. Hérodotosz szerint hatalma akkorára nőtt, hogy maguk az istenek is féltékenyek lettek rá, ezért engesztelő áldozatként a tengerbe vetette gyűrűjét. Néhány nappal később szakácsa egy hal gyomrában találta meg a gyűrűt, amit mindenki úgy értelmezett, hogy az istenek nem fogadták el az áldozatot. Nem sokkal később Oroitész perzsa szatrapa tőrbe csalta és megölte.

Koszt pub 2.indb 568 2025. 02. 21. 12:44:27

182.

Világ-karácsony.

Három évvel ezelőtt, épen igy karácsony táján Ellen Key-jel, az ősz apostolasszonynyal beszéltem Bécsben. Előadására készült. A tükör előtt ülve fogadott bennünket. Nyugodtan fésülte tömött, matt-szürke haját és a hires asszonyok elfásultságával beszélt nekünk, ismeretlen ujságiróknak az ő világáról, a gyermek eljövendő országáról s harcos, apostoli asszony-pszihéje titkairól, amig fésüjével szélesen, de finoman gesztikulált a garderobbá rögtönzött szalonban. „Ez a század – mondotta halkan, majdnem igénytelenül – meglássák, az apostolok százada lesz."

Azóta három év mult el s az egymás nyomába vágtató társadalmi, politikai és müvészeti események mintha nagyon is neki adtak volna igazat. Magányos sétáimban, napi hirek böngészése közben, vagy harcban a köznappal és ezer butaságával, hányszor gondoltam vissza erre a gyertyafényes szalonra és az apostolnő szürke-kék szemeire, melyekben – ugy tetszik ma is – eljövendő igazságok fénye derengett. Hinnem kell neki. Ha körültekintek, lehetetlen nem hinnem. És én most nem is háborgatlak racionalista és túlontúli bölcs megállapitásokkal, ó későn kelő olvasóm, ki fanyar, de kedves bódulattal egy gazdag, ezüst-csillogásos, arany mámoros ünnepest emlékével ébredsz karácsony reggelére, egyszerűen csak karácsonyfádra akarom kötözni ezt a csillogó igazságot, ezt a finom piperét, hogy ott ragyogjon az aranydióval, az ezüst almával és a szines láncokkal együtt.

Nem is a te karácsonyfádra aggatom, de az egész Világ karácsonyfájára, amely alatt az Emberiség, ez az öröknaiv gyerek ábrándozik. A tehnika haladhat a maga utján. Étkezőkocsidban,[1] mely nyolcvan kilométer sebességgel lohol előre, kényelmesen olvashatod, hogy tegnap mitörtént Ausztráliában és a polinéziai

[1] Etkezőkocsidban, [sh.]

Koszt pub 2.indb 569 2025. 02. 21. 12:44:27

szigeteken; gondolatodat a rotációs gép őrjöngő prestissimoban sokszorositja; szárnyas szikrák viszik tovább üzenetedet egyik világrészből a másikba mérföldeken és óceánokon keresztül; automobilok repülnek és az ég alján félénk, de mindig bátrabb szárnyalással imbolyog elénk a diadalmas repülőgép. Mégis ugy tetszik, hogy az apostolok korában élünk, az uj apostolok uj aranykorában. Hiszem, érzem, nem!, látom, hogy soha a hitnek, a vallásos elmélyülésnek, a magábarévülésnek, a sziv legmélyéből fakadó intuiciónak nem volt ily tág és szabad tere, mint ma. Csak a müvészeteket tekintsük, melyek alig pár évtizede teljesen felszabadultak az üres formák, a valóság, a reálizmus és a naturalizmus béklyói alól. A festő sárga szemeket és zöld hajat fest. Az épitész dekorativ formákat keres. Ott hagyja a zenész a nyafogó melódiákat és Strauss Richárd az abszolut muzsikát szólaltatja meg. A poéta, az iró és az esztétikus pedig könnyü lábbal, az örömtől majdnem kicsorduló szivvel mond bucsut a rongyos, értéktelen, szolgai életfestésnek s a fantázia tündéri birodalmában, a mesék kertjében tépi dagadó, buja és illatos rózsáit.

De nem fárasztalak ezerszer is fáradt olvasóm tények leszögezésével, banálitásokkal és karácsonyi lirával. Nézzünk csak magunkba, a körülöttünk szaladgáló emberekbe és az irreális alapon nyugvó, idegesen lüktető, gyönyörü életre és bizony ujra belátjuk, hogy az uj apostolok ideje teljesedett be. Ez a város alig egy hete látta vendégül falai között a század egyik lángeszü, merész és igaz apostolát, Prohászka Ottokárt. Elképzelhettük-e volna őt, önkivületben lángoló szavait csak pár századdal ezelőtt, akár Voltaire korában is? Ugy-e, hogy nem? A ma apostola ő, egy trombita – hogy Lowel szavait idézzem – akibe a kor-szellem harsány ereje fujt bele. Magunkba ittuk tüzét és megbámultuk nemes koponyáját, de az ő nagy, teljes és egész életéről, amely szerényen lapul meg szavai mögött, teljes képet mégsem alkothattunk. Fehérmegyei emberektől hallottam, hogy Székesfehérvár püspökét füllesztő poros nyári hőségben gyakran látják egy szál reverendában, hóna alatt egy napernyővel, amint a durva ugaron egy kis falu felé bandukol *per pedes apostolorum*. Bemegy a templomba, maga gyujt gyertyákat, kisímitja az oltárkendőt és szépen a helyére rakja a gyertyatartókat. A plébános nincs otthon? Sebaj. A püspök törlőrongyot kér,

Koszt pub 2.indb 570 2025. 02. 21. 12:44:27

kifényesiti a kelyheket, a szentségtartót, a kilincset, azután elmegy. Másnap, mintha csoda történt volna, minden ragyog. Az ember pedig tovább folytatja végtelen intimitásokat rejtő, halk életét s a napok, az események, zaj, lárma, ima és elmélyülés csodálatos harmóniába olvadnak mélységekkel gazdag életébe.

Ez azonban csak egy példa. Mindnyájan, akik ma valamit akarunk és érünk, apostolok, imádott, vagy kinevetett félbolondok vagyunk. Az, az a lenézett budapesti zsidó riporter is, aki havi ötven forintért belekékül és belezöldül a körmölésbe, hogy egyszer, valamikor, talán soha, megirja azt az egyetlen verset, vagy novellát, amely kiemeli az átlag-emberek közül. Apostol a munkás, ki sikra száll a maga hitéért, apostol a nyomdász, a távirász, a napi robotban sinylő sok-sok fehér rab-szolga, mert szebb jövőt vár és tud hinni benne. Egy mindent átölelő, felséges hit jellemzi a mai kort. Az a kis hadnagy is hisz valami elérhetetlenül szépben, valami nagyon messziről integető jövőben, tán hadi dicsőségben, aki most havi nyolcvan forintért didereg a szerb határon. Érzitek, mily felséges egység öleli át az emberiséget? Ezrek és ezrek robotolnak s mindegyik akarja *a facies hominist,* mindegyik ember, isteni ember, Übermensch akar lenni. A poéta is hisz egy álomban. Évente ezreket tipornak le, százakat röhögnek ki, de egyszer dacos vállal előre tör Ady Endre. Az adóhivatalnokok ontják a rosz drámákat, sokáig, nagyon sokáig s hiába, jön azonban Lengyel Menyhért és vége a gunykacajnak. Fillérekért vérzünk, egy álom árnyáért halunk, megköpdösnek, kinevetnek, de fatálisan, nagyszerüen, földrengetően tudunk hinni. Az ideálizmus aranykorában élünk.

E cikk homlokán Ellen Key jóslatát idéztem, amely csak a mai nyelvünkre áttranszporált kifejezése volt a karácsonyi angyalok énekének. Nagy öröm, végtelen öröm szakadt reá az emberiségre és annyi század után most született meg igazán a Megváltó. Szép, szép, ezerszer szép ez a lázban fetrengő, beteg, de hinnitudó, lelkesülő, de logikátlan kor, amely sanyaru gondjaiban, sebekkel az arcán feltekint az égre. Itt van karácsony és én ugy hiszem, hogy a Világ-karácsony érkezett meg.

Koszt pub 2.indb 571 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjelenés

Kosztolányi Dezső, *Világ-karácsony,* Bácskai Hírlap, XII. évf. 295. sz., 1908. dec. 25., 1. Rovat: [vezércikk].

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Három évvel ezelőtt, épen igy karácsony táján Ellen Key-jel, az ősz apostolasszonynyal beszéltem Bécsben: Kosztolányi 1905 tavaszán találkozhatott Ellen Keyjel, akinek bécsi látogatása márciusban történt (lásd KD1/17.)

rotációs gép: különösen napilapok gyors nyomtatására használt, a forgó nyomóhengernek köszönhetően folyamatos üzemre képes nyomdagép

prestissimoban: (ol.) nagyon gyorsan

Ez a város alig egy hete látta vendégül: ahogy a *Bácskai Hírlap* december 15-ei száma *Prohászka püspök konferenciái* címmel beszámolt róla, Prohászka Ottokár ekkor több beszédet is tartott Szabadkán. E cikk ugyancsak kiemelte szerénységét.

egy trombita – hogy Lowel szavait idézzem – akibe a kor-szellem harsány ereje fujt bele: James Russell Lowell (1819–1891) amerikai költő és író, Virginia Woolf keresztapja. Kosztolányi *Kossuth* és *Az utcán* című verseit fordította le (IK I., 25). A fölidézett gondolat föltételezhetően a *Prometheus* című vers következő sora: „Clear as a silver trumpet, to awake / Huge echoes that from age to age live on / In kindred spirits, giving them a sense / Of boundless power from boundless suffering wrung:"

per pedes apostolorum: (lat.) apostolok lábán, vagyis gyalog

facies hominist: (lat.) emberarcú. Esetleg utalás az Ezékiel könyvének első részében szereplő négy kerubra, amelyek egyik arca emberi arc.

Übermensch: lásd a 74. szöveget

áttranszporált: az áttranszportált ritkább alakváltozata

Koszt pub 2.indb 572 2025. 02. 21. 12:44:27

183.

Forradalmi nász.

A jakobinus alezredes letépi az óramutatót és az idő megáll. Nincs idő, – halljuk a drámairó szavát – csak szerelem van. A szerelem pedig végtelen perspektivát lát, nem ismer franczia forradalmat és halált, nyivákoló félelmet, fej-görgetést és óramutatót, csak önmagát ismeri, önmagát szereti és önmagát akarja. Ez a kemény katona az igazi férfi s szivesen adjuk oda neki a marquise szerelmét. Mert a marquis ur, a hivatalos vőlegény pár percz előtt egyszerüen megszökött a forradalmi nász elől. Ő is az órára nézett. De ő nem tudta letépni a mutatót. Inkább szepegve számlálta a perczeket – a másodperczeket – szegény, tejen nevelt lányos kis arisztokrata, a kinek másnap közvetlenül a nászéjszakája után meg kell halnia. Az életét megmentette. De a menyasszonyát és a Bourbonok fehér liliomját nem menthette meg.

Mindössze ennyi *Sophus Michaelis* drámája: sem több, sem kevesebb. A szives olvasó bizonyára gunyosan mosolyog és azt mormolja magában: az örök szerelem. *Rátkai* egy vén jakobinust játszik, aki ura elé gőgösen veti az aranyzacskót s fehér parókája undortól bőszül égre: ime az elvhüség. Mindezeken azonban mégsem szabad mosolyognunk. Én legalább sohasem felejtem, ha a franczia forradalomról beszélek, vagy hallok, hogy ezek az emberek csakugyan deliriumosok, lázbetegek és szinpadiak voltak még az életükben, még az öltözködésükben és étkezésükben is és tulajdonképpen komédiát játszottak abban a nagyon komoly pillanatban, mikor meghaltak. Mi más az egész franczia forradalom, mint a XVI. század kiengesztelő ötödik felvonása? Egy véres kánkán, amit a pózoló Emberiség a Világ szinpadán a Világegyetem tiszteletére rop végig, hogy a csillagok páholyaiból tetsző tapssal köszöntsék az egyenlőség, testvériség és szabadság nagyképü manói és szellemei. A drámairó tehát gyakran kómikus lesz, mikor ezeket a theatrális embereket szinpadra viszi. Nagyon hüek s mi

Koszt pub 2.indb 573 2025. 02. 21. 12:44:27

ugy találjuk, hogy félrebeszélnek és szinfalat hasogatnak. *Sophus Michaelis* azonban óvatosabb, mint a többiek. Egy nászos szobában ad találkát a revoluczió erőinek. Lágy belga finomságokat hint el. Floréal havában vagyunk, a Virágok Hónapjában s künn a lőporfüstös levegőben gyenge gyesztenyevirágok fehér lirája illatozik.

Ezzel közelebb jön hozzánk maga a forradalom is és eszünkbe jut, hogy a háboruk alatt épp ugy csokoládéznak, vacsorálnak, isznak, csókolóznak és mulatnak, mint polgárian békés időkben. Egy gazdag, ezüstös, arisztokratikusan csendes teremben halljuk dübörögni a világfelfordulást – még pedig két ember lelkében. És ez az, ami a banálisan felépitett dráma polgári izgalmain tul is érdekel, leköt és fogvatart, ez a két ember, a menyasszony és a vőlegény, akinek forrósága didergő vaczogásban s a halál és a szerelem ősi kapcsolatában hidegül el. A Venus mystica kisért itt. Aki már a szerelmes polgári iskolásleányt is a temetők felé üzi, aki rábeszél, hogy erősebben öleljünk, mikor a másik szobában halva fekszik az apánk, aki a világteremtő csira birtokában oly hatalmasnak érzi magát, hogy bősz jókedvében a sirokon is hanczurozik s a temető rezedáit, árvácskáit és vad kankalinjait tüzi hajába. *Forgách* Rózsinak szerencsés, nagyon ihletett pillanatai voltak és az ő játékából csakugyan kiéreztem a sejtelmet, a halállal való ősi kaczérkodást, a szerelem iszonytató egyedülvalóságát és egy igazi szinészi alkotó talentum mindenre kész, mindent átnemesitő tartalmasságát. *Csortos* Gyuláról beszélnék még, de ő a mai napon majdnem versenytárs nélkül maradt. És ezen a helyen kellene megemlékeznem *Vajda* László rendezéséről is, mely még a *Magyar Szinház*ban is feltünést keltően stilusos és ötletes és diszkréten festi alá a darab vastagabb, lármásabb, közönségesebb fordulatait. De még sem ez döntött a Sophus Michaelis-dráma sorsa felett, hanem inkább maga az izgalmas, borsos eseménysorozat. Sardout eltemethetik, Sardou közönsége még mindig él. Meghalt Sardou – kiáltotta a publikum – éljen Sardou!

Koszt pub 2.indb 574 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjelenés

Lehotai, *Forradalmi nász,* A Hét, XIX. évf. 52. sz., 1908. dec. 27., 858–859. Rovat: Szinház. Dátum: decz. 23. *A szinházi hét* a rovaton belül közös címe a B–n. [Nádai Pál] és a Lehotai aláírással jegyzett ismertetőknek.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

marquise: (fr.) a márki felesége

Bourbonok fehér liliomját: a francia uralkodók jelképét

Sophus Michaelis: (1865–1932) dán költő, író; a *Forradalmi nász* 1906-os drámája

Floréal havában vagyunk, a Virágok Hónapjában: a francia forradalmi naptár nyolcadik, tavaszi hónapja

Venus mystica: (lat.) kb. varázslatos Venus. Ugyanezzel a címmel írt verset Kosztolányi 1905-ben (ÖV, 550–551).

Koszt pub 2.indb 575 2025. 02. 21. 12:44:27

FÜGGELÉK

Kétes hitelű írások

Koszt pub 2.indb 577 2025. 02. 21. 12:44:27

I.

Forradalom.

Somfai János mindjárt szint vall. Fel sem kell ütnünk vaskos kötetét s tudjuk, hogy nem szociális, hanem szocialista regényt fogunk olvasni. Vérvörös papir-fedélbe burkoltatta be kötetét, mely már messziről hirdeti, hogy a szerző a piros szociálista zászlónak harcosa. Könyvének minden lapjáról is ezt olvassuk le. A mai osztályharcot állitja elénk s nézetét, mintegy szócsővön, egyik szereplőjén keresztül mondja el, a regény főszereplője által, aki mérnök, szocialista, egy nagy gyár vezetője s mint ilyen, összeütközésbe kerül a gyár igazgatójával és önönmagával. Ennek a mérnöknek elve,[1] meggyőződése szerint a munkások érdekeit kellene képviselnie. De ő nemcsak gondolkozó és becsületes, jövőt-akaró ember, hanem hivatalának rabja is. A gyáros telepének vezetője. Természetszerüleg igy a munkaadó[2] érdekeit sem szabad figyelmen kivül hagynia. A lelki konfliktust csak növeli még, hogy a szocialista mérnök szerelmes lett a gyáros leányába, aki maga is szocialista. Ezek kissé elcsépelt, de emberi motivumok, melyekből lehetett volna egy szines, érdekes regényt szőni. *Somfai* azonban nem tud irni. Alakjai igen becsületes, de együgyü emberek. Tulajdonképpen nem is emberek, csak politikai szónokok, kik a tüz vérvörös fényében látnak mindent s még akkor is agitátorok, mikor szerelmesek. A vastag kötetbe egyébképpen tere marad a szerzőnek egy cinikus képviselőnek, egy anarkistának s egy bankárnak, a tipikus kapitalistának megrajzolására, is. Ezek a mellékalakok is csak annyira sikerültek, mint a többiek. Sok elv, dagályos, lelkes politikai fejtegetés és kevés igazság, friss megfigyelés. A szerzőnek csak becsületes meggyőződését és nemes harckedvét dicsérhetjük,

[1] elve. [sh.]
[2] munkadó [sh.]

Koszt pub 2.indb 579 2025. 02. 21. 12:44:27

irói tehetségét nem. Róla is csak azt mondhatjuk, mint alakjairól: igen jó szocia[l]ista, de rossz ember-ismerő és – gyenge iró.

Megjelenés

D., *Forradalom,* Budapesti Napló, XII. évf. 5. sz., 1907. jan. 5., 10. Rovat: Tudomány, Irodalom.

Megjegyzések

Az író műveit számba vevő forrásjegyzék a szöveg jegyzése alapján elképzelhetőnek tartja Kosztolányi szerzőségét (lásd FJ4/282). A recenziónak tulajdonképpen nincs önálló címe, hanem azt Somfai János regényéből veszi át. Ennek megfelelően a cikk csak címében rokon, de szövegében nem mutat átfedést Kosztolányinak *A forradalom* címmel 1906 augusztusában megjelent írásával (KDP1/112).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Somfai János: (1871–1941) író, újságíró, Stromfeld Aurélnak, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének bátyja. Később a *Bécsi Magyar Újság* munkatársa.

Koszt pub 2.indb 580 2025. 02. 21. 12:44:27

II.

Egy eltünt fiatal poéta.

Egy szükszavu mármarosi ujdonság hirt ad Juhász Gyuláról, „a mármarosszigeti piarista gimnázium világi tanáráról", aki a mult szombaton eltünt s azóta végleg nyoma veszett. Mi ehhez a sovány hiradáshoz egyet-mást akarunk hozzáfüzni. Hirt akarunk adni Juhász Gyuláról, de nem a tanárról, hanem az érdekes és értékes poétáról, aki szines, tartalmas verseivel becsületet szerzett nevének és az uj magyar irodalomnak.

Nem nekrológot irunk… Mindössze annyit tudunk mi is, hogy *Juhász* Gyula Mármarosszigetről a mult szombaton eltünt. A rendőrség ma feltörte lakásának ajtaját. Az asztalon csak egy kis cédulát találtak. *Minden rendben; consummatum est.*

Nem akarunk ennek a tragikus rövidségü és homályos mondatnak tulzott jelentőséget adni; hisz egy szenvedélyes, égő vérü poéta irta, a poétáknál pedig a hangulat jő-mén s a valóság és a poézis, az elhatározás és az ábránd oly tarkaságban vegyülnek össze, hogy a legéleslátóbb pszichológus sem képes kihámozni belőlük az igazságot. Tudjuk azonban, hogy Juhász Gyula az utóbbi időkben elégedetlenül, önmagával meghasonolva hordta az igát, melyet tüzes, fiatalos ambiciója minden áron le akart rázni. Magagyötrő, szomoru lelke egészen elborult a céltalan viaskodásban és szárnyaszegve hullt le a vidékiesség sorába, ahol nem értette meg, nem biztatta, nem gyámolitotta senki, senki.

Juhász Gyulának verseit jól ismerik a „Budapesti Napló" olvasói. Ez a lap adott elöször teret az ő egészséges eredeti, szintjátszó verseinek. Finom, leheletszerü irások ezek, mint a női csipkemunkák, némelyik oly tökéletesen meg van kovácsolva, mint egy intim, kedves ötvös-remek. Juhász nevével utóbbi időben gyakran találkozhattak a „Hét", a „Magyar Szemle" s az „Uj Idők" olvasói is.

Megrendülve és elkomorodva, de hitetlenül fogadjuk tehát azt a sötét hirt, melynek fekete betüi mögül egy csonka poéta-élet

Koszt pub 2.indb 581 2025. 02. 21. 12:44:27

tragikuma mered reánk. Nem hiszünk benne és nem is hihetünk. Juhász Gyula előtt egy biztató irói jövő áll, vajjon miért fordult volna vissza már most, huszonhároméves korában, meg sem érintve azt, amiért eddig oly szivósan, annyi energiával s oly sok sikerrel küzdött? Miért ez a durva és hirtelen megszakitás az ő poézisének világában, ahol minden oly szelid, bánatos és összhangzatos? Miért ez a disszonancia az édes, csengő rimekre?

Ismételjük,[1] nem nekrológot irunk s semmit sem kivánunk inkább, mint hogy ezzel a röpke feljegyzéssel önmagunkat kompromittáljuk és megmosolyogtassuk minden barátunkat. Mi itt csak kijelöltük az ő helyét, me[l]yet megbékülve enma[g]ával és sorsával el kell foglalnia, ha ujra felveszi tollát, melytől most egy szeszélyes pillanatban talán örökre meg akart válni.

A posta egy héttel ezelőtt egy különösen szomoru hangu versét juttatta hozzánk. Ime, itt közöljük – és remélve, bizva várjuk a többit!

A nagy temető.

Bus hómezőkön visz végig az út,
Ó, ez a nagy fehérség oly sötét,
Az ég tátongó, szürke alagút,
Mely fojtón ontja rőt,[2] dohos ködét.

Fekete erdők rémlenek felénk,
Visszhangos jajtól hangos a vadon,
Tán farkasok keserve tör elénk,
Tán bolygó árnyaké e siralom?

Bus hómezőkön szikrák hullanak,
A dermedt éjbe lángol a salak
És az örök fehérség nőve nő.

[1] Ismételjük. [sh.]
[2] rőt. [sh.]

Koszt pub 2.indb 582 2025. 02. 21. 12:44:27

Érzem, mi szük e szomoru világ,
Érzem, mint borul, domborul miránk
E temető, ez óriás temető.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Egy eltünt fiatal poéta,* Budapesti Napló, XII. évf. 38. sz., 1907. febr. 13., 8. Rovat: Hirek. Dátum: Budapest, február 12.

Megjegyzések

A cikk gondolatmenete egybevethető azzal a levéllel, amelyet Kosztolányi 1907. február 26-án, föltételezhetően Elefánt Olgának írt. Ebben – a címzett aggodalmát eloszlatandó – Juhász Gyula lényegében kiszámíthatatlan viselkedését és labilitását a cikkel megegyezően, azaz nem tragikusan, hanem a művészszereppel magyarázza: „Hallgatásának azonban én semmi jelentőséget sem tulajdonitok, önöket se izgassa. Az én barátom poéta s mint ilyen szeszélyes és szűksége van bizonyos pose-ra, hiszen ebből él." (KDL1, 619.) A cikk nekrológ voltának tagadólagos kiemelése pedig különös módon vág össze azzal, amit Grezsa Ferenc írt Halmi Bódognak, a költő barátjának szóbeli közlése alapján: Juhász „elutazása előtt eldicsekedett […], hogy most ő meghal, minden el van rendezve, mert Kosztolányi írja majd a nekrológot" (Grezsa 1957, 354).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

consummatum est: (lat.) bevégeztetett; Jézus utolsó szava a keresztfán (Jn 19,30)

most, huszonhároméves korában: Juhász Gyula 1908-ban huszonöt éves volt

Koszt pub 2.indb 583 2025. 02. 21. 12:44:27

III.

Eltünt fiatal poéta.

Megirtuk e cim alatt tegnap, hogy *Juhász* Gyula, a nagytehetségü fiatal poéta máramarosszigeti lakásáról eltünt. Az ottani hatóság feltörette a szobáját s asztalán csak egy papirlapot találtak ezekkel[1] a szavakkal: Minden rendben; consummatum est. Ma azt a megnyugtató hirt kapjuk, hogy Juhász Gyula ugyan hirtelen, minden bucsu nélkül távozott el Máramarosszigetről, de Budapestre jött, hogy idegbajára itt keressen orvoslást. A kiváló fiatal poéta most a Rókus-kórházban fekszik s orvosainak az a véleményük, hogy idegbaja nem sulyos természetü. Néhány nap mulva már visszatér Máramarosszigetre, ahol a gimnáziumnak nagyrabecsült tanára.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Eltünt fiatal poéta,* Budapesti Napló, XII. évf. 39. sz., 1907. febr. 14., 9. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

A rövid híradás az előző, hosszabb cikkre utal vissza, és a fejleményekről számol be, így szerzője föltehetően azonos a megelőző, a jelzett érvek nyomán feltételesen Kosztolányinak tulajdonított szövegével.

[1] ezzel [sh.]

Koszt pub 2.indb 584 2025. 02. 21. 12:44:27

IV.

Carlo Goldoni.

Carlo Goldonit ünnepeli Itália és az egész müvelt világ. Kétszáz éves jubileuma alkalmából ujra előveszik darabjait és tarkul, megelevenedik a szinpad kedves, érdekes jeleneteitől, eleven, forró embereitől, akik oly nagyszerüen valóak ma is, mintha a természet maga vágta volna ki őket ember-remekeknek. Megjelenik Carlo Goldoni karcsu alakja is, a sasorru barna olasz kilép az irodalomtörténet keretéből és szemébe nézhetünk neki, az irónak. Carlo Goldoni a tizennyolcadik században az olasz vigjátékot reformálta, eszmét, tartalmat öntött belé és ugyszólván a modern irodalmat teremtette meg egészséges merész, földönjáró s ma is nagyon poétikus vigjátékaival. Carlo Goldoni a rögtönzött vigjátékot, a lelketlen *comedie dell' arte*-t akarta kiszoritani, mely ekkoriban kizárólag hóditott, miért is ellenfeleivel, főleg Gozzival és Chianival sok harca akadt. A velencei nép azonban nem tudott megválni Columbiától, Pantaleontól, Arlechinótól s a comedia többi megszokott alakjától. *Goldoni* tehát nem is erőszakoskodott, hanem kedvesen és nyugodtan a festett álarc mögé embereket lopott, a merev formákba hajlékony tartalmat öntött és mint minden nagy müvész, komplikáltabb embereket, differenciálódottabb egyéniségeket látott meg. *Goldoni* egy nagy lépéssel vitte tovább a drámairást tulajdonképpeni célja felé, méltán is hivják olasz Moliérenek. Amit Moliére a tizenhetedik században tett Franciaországban, Goldoni ugyanazt tette egy századdal később Itáliában. A földszagu reális igazságot kereste s az egyszerüt, szépet rögzitette meg játékaiban. *Goldoni* humora, kedélye, vitriolos szatirája, mely minden politikai áramlattól távol, az örök szép szolgálatában áll, ma, két század után, nem fakult meg s nem vált avulttá és időszerütlenné. Az irodalomtörténetiró pedig feljegyzi, hogy Goldoni igazi irodalmi értéke abban van, hogy elsőnek irt „modern" vigjátékokat, amelyek a lefolyt kétszáz év alatt sem veszitettek semmit

Koszt pub 2.indb 585 2025. 02. 21. 12:44:27

eredeti frisseségükből. Goldoni Franciaországban is megnyerte a szinházi közönséget. Sőt Voltairenek legmagasabb foku elismerését, de azért ő mégis megmaradt olasz nemzeti és speciálisan velencei költőnek. Goldoni tudniillik Velencében született és ebben a városban, amelynek az ő idejében hét szinháza volt, aratta legnagyobb diadalait. A lagunák városa meg is becsülte nagy fiát: 1883-ban bronz-szoborral örökitette meg emlékét. A Nemzeti Szinház is részt vesz a Goldoni-ünnepben: jubileumi előadásul A hazug-ot, Goldoni egyik legsikerültebb, legmélyebb darabját adja, melynek főszerepét Pethes Imre játsza.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Carlo Goldoni,* Budapesti Napló, XII. évf. 49. sz., 1907. febr. 26., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

Megjegyzések

A cikk szerzőségét a *Budapesti Napló*ban 1907. április 14-én megjelent, Goldoni-előadásról szóló Kosztolányi-írás gondolatmenetével való párhuzamosság alapján föltételezzük (lásd a 29. szöveget).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Chianival: helyesen Chiari

commedie dell'arte: (ol.) a *commedia dell'arte* hivatásosok rögtönzött játéka, amely a 16. század közepén alakult ki Itáliában

Columbiától, Pantaleontól, Arlechinótól: helyesen Columbina és Arlecchino (Harlekin); a commedia dell'arte állandó alakjai, szereplőtípusai

1883-ban bronz-szoborral: Antonio Dal Zotto munkája, amely a velencei Campo San Bartolomeo téren áll

jubileumi előadásul A hazug-ot: az előadásról lásd a Kosztolányi által jegyzett 29. szöveget

Koszt pub 2.indb 586 2025. 02. 21. 12:44:27

V.

Longfellow születésének századik évfordulója.

Amerika és a müvelt világ Longfellow a nagy költő születésének századik évfordulóját ünnepli. Egy érdekes és tartalmas, mély és kedves poéta szobra elé teszik le a babért, akinek egyszerü, templomi poézise még sokáig fog hóditani Amerikában s itt, Európában is és még sok századon át szomorodott lelkü emberek megvigasztalója, lankadt lelkek felfrissitője lesz. Az ember maga, aki azt a rengeteg kötetet irta, melyért most ünneplik, nem karakterisztikus, mint sok poetafő, melyet néhány odavetett[1] rögtönzött vonással lehet jellemezni. *Longfellowban* a tudós, a költő[2] egyesült. T[i]táni munkássága Amerikában egy uj irodalmi reneszánszot teremtett, az európai izlés, a finom, diferenciálódott érzések ő általa vonultak be a gyárak világába. Longfellow, a legnagyobb amerikai költő, 1807-ben született Maine államban. Körülbelül husz évig tanitotta a modern nyelveket a Barndvin College és a Harvarnd Collegeben, azután visszavonult és haláláig, 1882-ig, kizárólag irodalmi munkáinak élt. Müködésének első korszakában müforditással gazdagitotta az amerikai literaturát, egy utirajzot adott ki s megirta regényét a „Hyperiont". Nagy irodalomtörténeti müvében „The poets and poetry of Europe" nagy európai költők pompás portréját rajzolta meg. Longfellow nevét azonban főleg két nagy epikai költeménye tette hiressé, mindkettő idillikus, mindkettő amerikai, mindkettő egy nagyszerü kisérlet arra, hogy a mult-nélküli Amerikában sajátos nemzeti költészetet teremtsen, melynek minden gyökérszála a honi földbe kapaszkodik s belőle táplálkozik. Az egyik az „Evangeline", egy pompás kanadai idill, a másik „Hia vu[t]a", az ősidőkben játszó, regés, „amerikai Edda", mely magyarra is le van forditva. *Longfellow* neve e költeménynyel

[1] odavetetett [sh.]
[2] kőltő [sh.]

Koszt pub 2.indb 587 2025. 02. 21. 12:44:27

kapcsolatban jött először forgalomba, mindjárt megjelenése évében harminc kiadásban jelent meg. Az „Arany legenda", több lirikus drámája egyformán hatottak az amerikai s az európai közönségre. Longfellow azonban legnagyobbat mégis a müfordítás terén alkotott.[1] Leforditotta Dante Divina comoediáját s ez a fordítás szabatosságát, költőiségét tekintve a legelső minden idegennyelvü Dante között. Titáni munkát fejtett ki. A fordításai egymagában harmincegy kötetet tesznek ki. De e klasszikus müveltségü poéta a népet is megértette, a nagy szellemóriásokkal társalgó lelke naiv és kedves is tudott lenni. Ő teremtette meg az amerikai népdalt. Méltán ünneplik tehát Amerikában ezt a harcoslelkü poétát, aki egymaga nemzedékek munkáját végezte el s izléssel, óriási tudással és acélos akaraterővel felfegyverkezve, bátran vivta meg klasszikus küzdelmét. Mi is némán állunk meg impozáns alakja előtt és hódolattal áldozunk neki azért a néhány mély és édes verséért, mely lassan-lassan, véletlenül a szivünkbe dalolta magát.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Longfellow születésének századik évfordulója,* Budapesti Napló, XII. évf. 51. sz., 1907. febr. 28., 6. Rovat: Hirek.

Megjegyzések

A cikk szerzőségét *A Hét* 1907. március 3-án közölt jubileumi írásának gondolatmenetével való párhuzamosság alapján föltételezzük, amely azonban kritikusabban viszonyul a költőhöz (lásd a 16. szöveget).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

a Barndvin College és a Harvarnd Collegeben: helyesen Bowdoin College és Harvard College

egy utirajzot adott ki: valószínűleg az *Outre-Mer. A Pilgrimage Beyond the See (Tengerentúl. Zarándoklat a tengeren túl)* című műről van szó, amelyet Longfellow európai útja ihletett

„The poets and poetry of Europe": Európa költői és költészete

„Hia vu[t]a": a *The Song of Hiawatha* (1855) című epikus költemény, melynek szereplői amerikai őslakók

Edda: a 13. században lejegyzett óizlandi mitológiai és hősi énekgyűjtemény

magyarra is le van forditva: az 1880-as években Bernátsky Ferenc, valamint Tamásfy Gyula is lefordította

[1] terén. [sh.]

Koszt pub 2.indb 588 2025. 02. 21. 12:44:27

VI.

Carlo Goldoni.

Az olasz vigjáték megteremtőjét ünnepelték e héten. Ne hazudjunk lelkesedést, az ő primitiv commediái már nem hatnak ránk, csak magát a filozófust, a komédiást szeretjük, aki tulélte a drámairót. Farsangi tréfának nézte a tarka, szines életet s mint született humorista, mindenen nevetett. Egyszer egy raguzai kalandor hatezer liráját elsinkofálta, Goldoni kapta magát s megirta a „Csaló"-t. Igazi költő, igazi humorista. A velenczeieknek nem tetszettek merész ujitásai, jobban szerették a czikornyát, mint a természetest, a *commedia asoggetto* álarczai mögé tehát ügyesen odalopta élő embereit. Megkente mézzel a csésze szélét és a publikum lenyelte a keserü igazságot. Nemcsak vigjátékot irt, de szükség esetén maga is fejére csapta a csörgő-sipkát és alakoskodott, tudott játszani. Ő az első olasz verista, aki természetes alakokat rajzolt, bár az emberekben csak a tipikust tudta meglátni, az egyénit nem. Otthon mégis a formák konzervativ védői kapták az olcsó tapsokat s Goldoni része a népszerütlenség, csalódás, nyomor lett. Ott is hagyta Velenczét és Párisba ment pihenni, nyomorogni és meghalni. Ma pedig az olaszok nem is emlékeznek ezeknek a nagygyá nőtt törpéknek a nevére sem, de Goldonit kétszáz év után is leveszik a polczról és játszszák, ujra játszszák. A nyájas filozófus alakja megelevenül s minden pose nélkül, derüsen áll előttünk, mint a velenczei Campán nyugodtan mosolygó szobra.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Carlo Goldoni,* A Hét, XVIII. évf. 9. sz., 1907. márc. 3., 143. Rovat: Irodalom.

Koszt pub 2.indb 589 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjegyzések

A cikk szerzőségét a IV. szöveghez hasonlóan a *Budapesti Napló*ban 1907. április 14-én megjelent, Goldoni-előadásról szóló Kosztolányi-írás gondolatmenetével való párhuzamosság alapján föltételezzük (lásd a 29. szöveget). Meg kell jegyezni azonban, hogy ez a rövid cikk, amely *A Hét* hasábjain jelent meg, Goldoni egykorú fogadtatását illetően sokkal szókimondóbb.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

commedia asoggetto: (ol.) *commedia a soggetto,* rögtönzéses színjáték

verista: a verizmusról lásd a 70. szöveg jegyzetét

velenczei Campán nyugodtan mosolygó szobra: Antonio Dal Zotto munkája, amely a velencei Campo San Bartolomeo téren áll

Koszt pub 2.indb 590 2025. 02. 21. 12:44:27

VII.

Hét esztendő.

(Ráskai Ferenc versei.)

A költő, mikor verset ir, öntudatlanul is megválasztja a közönséget, sőt egyenesen kimondhatjuk, hogy minden irodalmi és művészi münél kettő müködik: a müvész, aki alkot és a közönség, amelynek a verset irják, a festményt festik, a szobrot faragják. Az ezerszemü Cézár, bár láthatatlanul is, mindig ott áll iróasztalunk mögött, fölénk hajol, rébuszokat ad fel nekünk, biztat és lebeszél, vezeti a kezünket. Aki megválasztotta a közönségét, megválasztotta az irányát is. *Ráskai* Ferencnek megvolt a maga közönsége a multban és meglesz a jövöben is s ha most valamelyes objektiv irodalmi mértéket akarunk könyvére alkalmazni és ha nem akarjuk, hogy hebehurgya igaztalanságba essünk vele szemben, abból a perspektivából kell néznünk kétségtelenül szimpatikus alakját, melyből az ő közönsége nézte és nézi. Innen ez a könyv igen rokonszenvesnek tetszik nekünk is. Egyszerü versek ezek, szelidek és szolidak, mint az érzelmek, melyek sugalták s amelyek hét hosszu éven át egy percre sem kanyarodtak el handabandázó eredetieskedés kétesdicsőségü mezeire. Bátor és egyszerü vallomása ez egyszersmind magának a poétának is, aki dacolva minden kapós divat-hóborttal nem tagadta meg önmagát és vallotta a saját érzelmeit, versbe formálta a saját impresszióit, nem ijedve meg hangskálájának igen kicsiny terjedelmétől, sőt a rázudulható vádak záporától sem. *Ráskai* nem kereső lélek, egy szürke szögletben huzódik meg s onnan nézi a világot, – de nem ez-e minden müvészet igazi célja? Igaz, hogy ő meglehetősen egyszinünek, néha fakónak látja a sujet-jét, de mint lirai költő vajjon akart-e mást adni, mint önmagát? Ha mélyebben beletekintünk az ő köddel terhes, szomoru lelki világában mindezt hamarosan megértjük és megszeretjük a poétát is, aki ha nem is káprázтat el szineivel, mindenkor megnyugtat, sokszor megindit és sohasem sért. *Ráskai* Ferenc tipikus példája a melankolikus temperamentumnak,

Koszt pub 2.indb 591 2025. 02. 21. 12:44:27

lelki élete csak a fölszinen látszik nyugalmasnak és vihartalannak, a mélységekben elfojtott és megzabolázott szenvedélyek hullámzanak s diszkrét-szürke szinekkel,[1] tompa árnyalatokkal fodrozzák a viz-felület végtelenbe vesző egyhanguságát. Hogy a festők nyelvén beszéljünk, ez a költő nem szinekkel, hanem valeurökkel dolgozik. Nem kell külön kiemelnünk mennyi izléssel, mennyi nemes gonddal, mert ezt az olvasó közönség már rég tudja, rég méltányolta. Mindenkinek meleg szeretettel ajánljuk[2] figyelmébe *Ráskai* Ferenc *Hét esztendő*-jét, mert ha nem is kecsegtet valami különös müvészi revelációval egyszerü, nemes és mindenekfelett izléses könyv, amely sok mélyen érző lélekben tartós után-rezgéseket, kedves visszhangokat fog kelteni.

Megjelenés

(k.), *Hét esztendő. (Ráskai Ferenc versei.),* Budapesti Napló, XII. évf. 88. sz., 1907. ápr. 12., 9–10. Rovat: Tudomány, Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi szerzőségét a műveit számba vevő forrásjegyzék veti fel (lásd FJ4/283). Ez a kritika gondolatainak az életmű más szövegeivel való összecsengése alapján igen valószínűnek tartható.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ráskai Ferenc: (1883–1942) író, költő, drámaíró, újságíró, a *Pesti Hírlap*nál később Kosztolányi munkatársa. Ráskai kollégája halála után *Costo* címmel (Kosztolányi egyik jellemző, főként színikritikákat jegyző álnevét kiemelve) közölt róla visszaemlékezést a *Pesti Hírlap* 1936. november 6-ai számában.

ezerszemü Cézár: vagyis a(z ítélkező) közönség

[1] szinekkel. [sh.]
[2] ajáljuk [sh.]

Koszt pub 2.indb 592 2025. 02. 21. 12:44:27

VIII.

Antigone.

Ma este a Nemzeti Szinháznak ritka és előkelő vendége lesz, Sophokles, az antik drámairók legnagyobbja. Az Antigonet *husz év óta* nem adták már a Nemzeti Szinházban. Leforditottan, előkészitetten ott porosodott a polcon s senkinek sem jutott eszébe, hogy levegyék onnan és életet öntsenek holt betüibe. Egy müvészi felbuzdulás lázában *Csiky* Gergely az egész Sophoklest leforditotta magyarra s azóta – jellemző – egyetlenegyszer sem hallottuk Sophokles darabjait. Miért? A közönség bizonyára ma is szereti. Sophokles ó-görög hidegsége, drámáinak márványpalotaszerü architektonikus szépsége minden időknek szól s nekünk éppen ugy, mint a görögöknek. A Nemzeti Szinház lanyha, müvészietlen, ötletekben mindig szükölködő vezetősége mégis kallódni hagyta ezeket az intim remekmüveket s helyette a nemzeti kultura érdekében jó, zsiros és sallangos darabokat fedezett fel. Husz álló évig kellett háttérbe szorulnia Sophoklesnek a Sajó Sándorok, ifjabb Wlassich Gyulák és Martos Ferencek drámái előtt. Ma, az évad végén, mikor senki sem törődik a szinházzal, szóhoz jut Sophokles szomoru, halvány leánya, aki ajkán a testvéri szeretet klasszikus apotheozisával[1] hal meg. Ezuttal *Paulay* Erzsi játszsza Antigonét, a többi szerepeket pedig *Várady* Aranka, *Szacsvayné, Bakó, Beregi, Gál, Ivánfy, Mihályffy, Pálfy, Pethes, Horváth* Jenő. A tragédiát *Mendelssohn* finom muzsikája kiséri. A darabról és a szinészekről holnap részletesebben irunk.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Antigone,* Budapesti Napló, XII. évf. 134. sz., 1907. jún. 6., 10. Rovat: Szinház, Müvészet.

[1] apothezisával [sh.]

Koszt pub 2.indb 593 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjegyzések

A cikk szerzőségét a *Budapesti Napló* következő számában Kosztolányi által jegyzett kritika nyomán föltételezzük, amely mintegy fölveszi ennek gondolatmenetét (lásd a 46. szöveget). A cikkben foglalt utalásokhoz kapcsolódóan figyelemre érdemes továbbá az a két lesújtó kritika, amelyet Kosztolányi ifjabb Wlassich Gyula és Sajó Sándor Nemzeti Színházban bemutatott darabjairól írt (lásd a 30. és a 42. szöveget).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Csiky Gergely az egész Sophoklest leforditotta magyarra: Csiky Gergely (1842–1891) magyar drámaíró, műfordító. Számtalan klasszikus szerző, köztük Szophoklész műveinek átültetője.

Martos Ferencek: (1875–1938) író, költő, színműíró, újságíró, elsősorban operettlibrettóiról híresült el

Várady Aranka: Váradi Aranka (1886–1966) színésznő. A színiakadémia elvégzése után 1903-ban a Nemzeti Színházhoz került, s később örökös tag lett.

Szacsvayné: Szacsvayné Boér Emma (1850–1928) színésznő. Kezdetben Kolozsvárott játszott, majd Paulay Ede a Nemzeti Színházhoz szerződtette, amelynek évtizedekig egyik törzstagja volt.

Pálfy: minden bizonnyal Pálffy György (1862–1933) színész, aki a színiakadémia elvégzése után Trencsénben, Szegeden, Kolozsvárott játszott, majd 1889-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött

Mendelssohn finom muzsikája: Szophoklész drámájához írt színházi kísérőzenéje (Op. 55)

Koszt pub 2.indb 594 2025. 02. 21. 12:44:27

IX.

Keleti Juliska Budán.

Krecsányi igazgató egy talpraesett ötlettel frissiti fel a nyári szezont. *Keleti* Juliskát, a Magyar Szinház volt müvésznőjét vendégszereplésre nyerte meg. *Keleti* Juliska két év óta vált meg a szinpadtól zajos tapsviharban. Most a szinpad ujra visszaköveteli magának ezt az igazán temperamentumos szinésznőt, aki az operettszinpadra is mindig izlést, intelligenciát, igazi müvészetet hozott. Két kedves operettben, a „Suhanc"-ban és a „Drótostót"-ban fog fellépni e hónap közepén. Ezek a vendégszereplések a nyárnak müvészi eseményei lesznek.

Megjelenés

Keleti Juliska Budán, Budapesti Napló, XII. évf. 156. sz., 1907. júl. 2., 11. Rovat: Szinház, Müveszet [!]

Megjegyzések

Kosztolányi Dezső 1907 júliusában Horvát Henriknek, Rozsnyay Kálmánnak, illetve Mohácsi Jenőnek címzett leveleiben (KDL1, 654–662) utal a színésznőre, akivel valószínűsíthetően az asszonnyal egy házban lakó barátja, Rozsnyay Kálmán révén ismerkedett meg (KDL1, 658). Kosztolányi minden bizonnyal rövid ideig tartó viszonyt folytatott a válófélben lévő színésznővel, amelyre Horvát Henriknek pontosabb datálás nélkül, már Szabadkáról küldött levelében Kosztolányi ekként utalt: „Julie nagysádot nagy sikerek után – teljes diskreciót kérek – ott kellett hagynom" (KDL1, 654). Nem sokkal az itt közölt híradást követően, a *Budapesti Napló* július 7-ei számában Kosztolányi három verset adott közre *A fekete Vénusz* összefoglaló cím alatt (I. *A magány papja;* II. *Zsoltár;* III. *Táncok éjszakája*); a Rozsnyaynak címzett levélben még „fekete csoda"-ként (KDL1, 657) szereplő színésznőt a Mohácsi Jenőnek írt sorok szintén „fekete Vénusz"-ként (KDL1, 660) említik. A fennmaradt levelek azonban a kapcsolat egyre világosabbá váló megszakadásáról tudósítanak: „A hölgyről most, mikor a levelemet körmölöm, semmit sem tudok. Se levél, se hir; csend, csend, csend. Bennem is csend van és savanyú, buta közöny." (KDL1, 660.)

Lengyel András igen valószínűnek tartja, hogy a *Budapesti Napló* belső munkatársaként Kosztolányi írta a színésznőt népszerűsítő kis hírverést még a hónap legelején (Lengyel 2010, 7), amit a levelek és versek képezte kontextus

Koszt pub 2.indb 595 2025. 02. 21. 12:44:27

is megerősít. Kosztolányi július folyamán Budapestről Szabadkára, majd Olaszországba utazott, ahogy erről a *Budapesti Napló* egy 1907. augusztus 17-ei szerkesztői üzenete is tájékoztat: „ezidőszerint szabadságon van, mihelyt visszajön, értesíti önt tárcája sorsa felöl". A fizikai távollétből, illetve abból a tényből adódóan, hogy Keleti Juliska ekkor már nem igazán vett az íróról tudomást, nem látunk elegendő indokot annak megalapozott feltételezésére, hogy a *Budapesti Napló* augusztus 25-ei számában a színésznőt kiemelő mondatnyi hírverést, illetve a szeptember 15-én *Jubiláris előadás* címmel közölt, tárgyilagosan informatív sorokat (lásd Lengyel 2010, 11) szintén Kosztolányi írta.

Mindezek mellett érdemes megjegyezni, hogy egy 1908-as, *A Hét*ben közölt glosszában is fölbukkan a Keleti Juliska vonatkozásában használt „fekete Vénusz" szókapcsolat (lásd a 142. szöveget).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Keleti Juliska: (1885–1972) színésznő. A Magyar Színházban, a Fővárosi Cabaret Bonbonnière-ben, a Vígszínházban játszott, majd Amerikában folytatta karrierjét. 1907-ben Mahr Nándor felesége volt; viharos házasságukról 1907 őszén már cikkeztek a lapok (vö. Lengyel 2010, 12).

Krecsányi: Krecsányi Ignác (1844–1923) színész, színigazgató. Temesvári társulatával a Fővárosi Városligeti Színházban játszott.

„Suhanc"-ban: A suhanc Konti József háromfölvonásos operettje

„Drótostót"-ban: háromfölvonásos operett, Victor Léon osztrák szövegíró és Lehár Ferenc zeneszerző műve

Koszt pub 2.indb 596 2025. 02. 21. 12:44:27

X.

Babits Mihály.

Vaskos kézirat-csomó fekszik előttem. Versek. Csupa vers. Gyönyörködve lapozgatok bennük. Csupa uj szin, csupa merész hangulat. Egy finom és csodálatosan érzékeny léleknek a rezonanciái.

Babits Mihály versei. Egy eddigelé jóformán teljesen ismeretlen fiatal poétának a neve ez, akit érdemes fölfedezni és külön fölhivni rá a figyelmet, mert hiszen azokból a költeményekből, amelyeket tőle olvashattunk, mint kész és kiformálódott poéta, mint egy különös és rokonszenves, erős és jelentős egyéniség áll elibénk. Finom és határozottan egyéni, izmos kvalitásai révén, hisszük, hogy hamarosan föl fogja magát küzdeni azok közé, akiket mostanában a modern magyar versirás uttörőiként emlegetni szoktak.

Bizonyosra veszszük, hogy ebből a mi cikkünkből irodalmi akta lesz. Ilyenformán illendő megemliteni, hogy azt az emlitett kéziratcsomót *Kosztolányi* Dezső, a jeles fiatal poéta adta át nekünk.

A versekből egyelőre ezeket közöljük:[1]

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Babits Mihály,* Politikai Hetiszemle, XIV. évf. 19. sz., 1907. szept. 22., 11.

Megjegyzések

Kosztolányi több alkalommal is közvetítette Babits költeményeit a fővárosi lapok számára. 1906-ban így járt el a *Magyar Szemle* esetében (KDL1, 588–591, 604–605). Az ott, illetve a *Politikai Hetiszemlé*ben megjelentetett versek közt átfedés is van (mindkét lap közli ugyanis a *Tájkép* című verset: Babits 2017, 252–254). Kosztolányi a *Politikai Hetiszemlé*ben 1907-től verssel, novellával, recenzióval, esszével, színikritikával és műfordítással is szerepel, egészen 1908-ig. S bár nincs nyoma annak, hogy itt is belső munkatárs lett volna, a többes szám első személyűvé váló megfogalmazás pedig a szerkesztőség szólamát sejteti (Kosztolányi levelezésének kritikai kiadása alighanem ezért tünteti föl

[1] [A lap a kettőspontot követően hozza Babits verseit.]

Koszt pub 2.indb 597 2025. 02. 21. 12:44:27

Komin János szerkesztőnek tulajdonítva a név nélkül megjelent szöveget: KDL1, 827, 895), a fiatal költő néhány soros bemutatását illetően – Éder Zoltán nyomán – Kelevéz Ágnes meggyőzően érvel Kosztolányi föltételezhető szerzősége mellett (Babits 2022, 148–149). Érdemes hangsúlyozni, hogy a korban a névtelenül közölt vagy csak valamilyen jeggyel jelzett újságközleményekben nem volt szokatlan, hogy a szerző, természetesen egyes szám harmadik személyben, saját magát is megemlíti, vagy akár kiemelt szerepbe helyezi.

Koszt pub 2.indb 598 2025. 02. 21. 12:44:27

XI.

Pest és pestiek.

Pár év előtt egy bájos és kiváncsi nőfejecske mosolygott elénk Ego kötetéből. Azért emlitem ezt, hogy uj könyvéről szólok, mert még mindig előttem van a kép és sem most, sem a könyv olvasásakor nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy asszony irásával állok szemben. Egy kiváncsi asszony irásával, aki a nagyvárosias Budapesten járatja mohó szemeit. Tavaly Lux Terka, s ma ő. Ego azonban nem novellát ir, hanem igazi tárczát, amelyben beszél, cseveg, fecseg asszonymódra sok kedves rátermettséggel és kevés kritikával, „causerie pour la causerie". Szeretném leirni, hogy jól tud csevegni, mint a kedves franczia regényirók, akik hősükről mindig megjegyzik: „il parlait bien". Ego is jól cseveg – irásban. Kiváncsi, szeszélyes, nőies: kedves. Az élet azonban csak mint valami távol izzó romantika parázslik feléje s – Isten tudja – a Dob-utcza, a Váczi-körut, a Nagy-körut köveit jobban közelünkbe tudja hozni, mint embereit. Egyszer eszébe jut, hogy talán kimegy a cselédszobába, meghengergetőzik az avitt daróczágyon és beleveti magát az élet szines, nyomoruságos földszagu igazságai közé. De csak gondolja, nem teszi meg. Hogy is mondtuk? Jól tud csevegni…

Megjelenés

L., *Pest és pestiek,* A Hét, XVIII. évf. 49. sz., 1907. dec. 8., 824. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

A cikk csaknem megegyező módon kapcsolja össze a csevegést a francia regényirókkal, mint Kosztolányi Téglás Béláról *Magyar csevegők* címmel, a *Bácskai Hírlap* 1908. augusztus 9-ei számába írt tárcája (lásd a 144. szöveget). Az L. szerzőségi jelölés ugyancsak lehet a Lehotai álnév rövidítése, amelyet Kosztolányi számos alkalommal *A Hét*ben is használt.

Koszt pub 2.indb 599 2025. 02. 21. 12:44:27

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Ego: Fried Margit (1881–1904) író, tárcaíró; a *Pest és a pestiek* második kötete

Lux Terka: Szőllőssy Györgyné Dancsházy Oláh Ida (1868–1938) író, újságíró, lapszerkesztő

„causerie pour la causerie”: (fr.) beszélgetést beszélgetésért

„il parlait bien”: (fr.) jól beszélt

Koszt pub 2.indb 600 2025. 02. 21. 12:44:27

XII.

De Amicis.

A költő, aki most hatvankét esztendős korában Olaszországban meghalt, szerte az egész világban mint a sziv poétája volt ismeretes. Mint katona kezdte, mint lirikus folytatta s ami e kettőnek természetes vegyüléke, a férfiasság bája adta meg az ő irásainak alaptónusát. Abban az iskolában nőtt fel, amely a Garibaldi utáni Olaszország iróit nevelte, a Farinákat, a Matilde Serao-kat, a D'Annunzio-kat. Ő is az izzó szabadságszeretet, a politikai felvilágosodottság levegőjét szivta be s ennek a gyönyörü hitvallásnak érzésvilágát lehelte bele minden novellájába. Az embereket nemcsak a naturalista irók biztosságával látta s rajzolta, nemcsak a nagy analizálók éleselméjével bonczolta, hanem minden irásába belevitt valamit az ő maga szelid megértéséből is. Ha a mámor melancholiáját irta le, vagy ha a hajófödélzet kivándorlóinak nyüzsgő, szines életét rajzolta meg, akár olasz impressziókról számolt be, akár keleti utjairól, mindig az egész embert irta le, testi és érzelmi életével. S talán ezért szerettük legjobban gyermekkorunkban, amikor az ő Cuore-je ejtett bennünket először komolyan gondolkodóba s éppen ezért tudott ő legjobban hatni a gyermekek lelkére, mert olyan nuance-okat vitt bele az irásaiba, amelyeket csak a gyermek sejt meg az ő intuicióival. Kedélyvilágában és érzései tisztaságában fiatal tudott maradni öregségében s ez a legnagyobb dicséret, amelylyel poétának adózni lehet.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *De Amicis,* A Hét, XIX. évf. 11. sz., 1908. márc. 15., 176. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

A cikk szerzőségének feltételezésekor többféle forrásból indulunk ki. 1908. június 13-án Lányi Hedvignek Fiuméból küldött üdvözlő soraiban Kosztolányi

Koszt pub 2.indb 601 2025. 02. 21. 12:44:27

híres olasz művészeket sorol föl, köztük Edmondo de Amicist, mint akik hozzá hasonlóan tiszteletüket küldik a lánynak (KDLN, 157). Mindez Kosztolányi és az olasz szerző viszonylatában akkor is figyelemre érdemes lehet, ha eleve hírességeket ábrázoló képeslapról volt szó (vö. Dér 1970, 44). Később, *Modern költők* című gyűjteményének 1914-es első kiadásában, amelyben *Holland táj, A jégeső* és *A vasút* címmel közölt Amicistől versfordításokat, Kosztolányi a kis életrajzi kivonat részeként a következőket emelte ki a szerzőről: „Amicis prózája kedves, meleg és ragyogó. Mint prózaíró aratta legnagyobb sikereit. Utirajzai kapósak, ifjúsági könyve: a »Szív« pedig páratlanul népszerű, sok kiadást ért meg olaszul is magyarul is." (MK1, 421.) Ennek nyomán pedig érdemes fölhívni rá a figyelmet, hogy az *Esti Kornél* harmadik fejezetében ugyancsak az említett kötet szerepel a címszereplő olvasmányaként.

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

De Amicis: Edmondo de Amicis (1846–1908) olasz író, költő, újságíró

Garibaldi: Giuseppe Garibaldi (1807–1882) az egységes Olaszországért harcoló olasz tábornok

Farinákat: Salvatore Farina (1846–1918) olasz regényíró

hajófödélzet kivándorlóinak nyüzsgő, szines életét rajzolta meg: föltehetőleg *Az óceánon* című regényre utal

akár keleti utjairól: Amicis számos útikönyvet írt, köztük a keleti útján alapuló *Konstantinápoly* címűt

Cuore-je: az *Il cuore,* vagyis *A szív* című, gyerekeknek írt regény, amely világszerte igen népszerűvé tette a szerzőt

Koszt pub 2.indb 602 2025. 02. 21. 12:44:27

XIII.

A német Baudelaire.

A német Baudelaire-ben a legszebb költemények alatt egy magyar név huzódik meg: Horvát Henrik neve. Ismerősünk ő már, de ezzel a gyüjteménynyel ujra megállásra kényszeriti a magyar olvasót, aki nemcsak kiváncsisággal, de mély müvészi érdeklődéssel hall róla hirt. Mert Horvát Henrik, különösen a német Baudelaire-rel, a fordítás müvészetéről egész uj felfogást sejtet meg. A fordító – milyen bitang e név! – mindig önállóbb lesz, mindig szabadabb és bátrabb s Baudelaire-t magán keresztül adja szabadon és bátran. Hütlen hüség: ez a jelszava. Nem baktat a szavak után, a vers egységét őrzi és ha kell, maga is poéta lesz. Ez Baudelaire esetében sikerül is neki, mert Horvát Henrik és a franczia dekadens között sok rokonvonás van. Ércz és gerincz van mindkettőjükben. Valami tömör erő, operai emelkedettség és pátosz jellemzi nyelvét s szinte ajánlkozik arra, hogy a hideg, tökéletes és nagy Baudelaire álmait zengesse. Csak egy versét kell elolvasni, az *Obsession*-t, hogy fogalmat nyerjünk, mennyire önálló müvész Horvát Henrik. Itt minden szó tüzzel van összeötvözve. A vers ugy hat, mintha németül irták volna az eredetit. Baudelaire tetőtől-talpig, de azért a fordító-müvész is megérzik rajta, mindenekelőtt pedig egy fából való egész alkotás, komor, zengő és nemesen lendülő. Az igazi müfordító mindig igy alkot. A poétát fordítja, de azért magát sem tagadja meg, olyan, mint az átöltöző-müvész, aki száz és száz ruhát cserél s mindegyik ugy áll rajta, mintha ráöntötték volna. Egy Frizzo, aki költő. A német Baudelaire, melybe Horvát Henriken kivül Otto Hauser, Karl Henckell, Erich Oesterheld, Richard Schaukal, Stephan Zweig közöltek költeményeket, Oesterheld kiadásában, Berlinben jelent meg.

Koszt pub 2.indb 603 2025. 02. 21. 12:44:27

Megjelenés

[Szerző nélkül], *A német Baudelaire,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. ápr. 26., 279. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

Kosztolányi *A Hét* 1908. január 12-ei számában, *A külföld lirája* címmel megjelent írásában méltatja Horvát Henrik német nyelvű fordításait, és külön kiemeli Baudelaire-átültetéseit (lásd a 79. szöveget). Egyúttal az alkotói magatartás és Frizzónak, egy híres átöltözőművésznek a hivatása között vont sajátos párhuzam szintén fölbukkant már – bár változó értelemben – Kosztolányi egy korábbi cikkében (KDP1/149.).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

német Baudelaire-ben: a kiadvány címe *Die Blumen des Bösen. Eine Anthologie deutscher Übertragungen (A gonosz virágai. Német fordítások antológiája)*

franczia dekadens: lásd a 89. szöveg jegyzetét

Obsession-t: Babits Mihály később *Varázs* címmel ültette át magyarra

Frizzo: Leopoldo Fregoli (1867–1936) olasz átváltozóművész, aki a század elején többször vendégszerepelt Magyarországon

Erich Oesterheld: Wilhelm Erich Oesterheld (1884–1920) német kiadó

Stephan Zweig: Stefan Zweig (1881–1942) osztrák író, költő, műfordító. Kosztolányi *Bruge* címmel fordította versét (MK1, 338).

Koszt pub 2.indb 604 2025. 02. 21. 12:44:27

XIV.

Regényalakok.

Két kötet Bródy. Két kötet fiatalság. Ma, a gerincztelen termelés idején, selejtes tárcza-katarakták özönében valósággal üditően hat reánk és – ha ellenmondásnak is tetszik – a fiatalságot, meg a mult áhitatos hangulatát kelti fel egyszerre. A kiveszőben levő humor ragyog fel ezekben a friss, szines irásokban még egyszer. A szivtelen ötletesdi, amit szellemességnek árulnak irodalmi zsibvásárokon, itt nem kisért. Itt minden egyformán meleg. Mintha ősérzések természetes melegforrásai rögzitenék meg a temperaturát egy ponton. És mindenekfölött egy poétaegyéniség szól hozzád, Bródy Sándor, akit éppen ugy nem lehet körülrajzolni szintelen, testtelen vonalakkal, kritikai körivekkel és egyéb ákombákomokkal, amint utánozni sem lehet. *Egy* ilyen iró van: ezt érzed mindig. Ilyen könyes realizmus és ilyen kegyetlen romantika csak nála, az ő világában terem. Szereti az embereket és agyonkinozza őket. Egy buta kékszemü hadnagyot kifeszit a bonczolóasztalra és azon egyenruhástul felbonczolja, elevenen, hogy szinte tiltakoznál ellene, ha nem éreznéd, hogy belül ő is sir és nagyon szereti szegény, kékszemü objektumát. Mit talál benne? Posztót, egyenruhakelmét, gombokat és egy őszinte, nagy katonaszivet. Körülbelül mindig ide jut. Mindent megért, mindent megbocsát. Mindent nagyon és fölényesen szeret. A realizmusa – ahogy előbb mondtuk – könyes, részvéttel enyhitett, a romantikája pedig naiv, kegyetlenséggel sulyosbitott. A leányért mindig „eljön" a Grállovag, a hős, az egyetlen, de ez a lovag esetleg egy szegény morva hadnagy, aki érzékenyen szereti a buktát, a csontos marhahust s egyetlen egy hőstette, hogy a leányért kivetkőzik egyenruhájából. Ilyenek Bródy emberei. Más lapon mesehangulatok kergetőznek, vizionárius szépségek, mesék, gerinczes eredetiségek. Sokszor olvastuk mind, ismerjük mindnyájan és mégis szeretnénk róluk beszélni. Ujra elolvassuk. Az olvasó ugy érzi, hogy nem is olvas,

Koszt pub 2.indb 605 2025. 02. 21. 12:44:27

csak társalog és mig a könyvre hajol, valami forróságot érez, egy meleg, nagy egyéniség függeszti reá delejező, babonás szemét.

Megjelenés

[Szerző nélkül], *Regényalakok,* A Hét, XIX. évf. 17. sz., 1908. máj. 3., 294. Rovat: Irodalom.

Megjegyzések

A cikk szerzőségének feltételezéséhez a Bródy Sándorról 1912-ben, ugyancsak *A Hét*ben közölt Kosztolányi-írás jelen szöveggel közös motívumai teremtenek alapot (lásd Tf, 251–252).

Tárgyi és nyelvi magyarázatok

Két kötet: a *Regényalakok* egy kötetben jelent meg, így Kosztolányi valószínűleg a vele nagyjából egy időben kiadott *A hercegkisasszony és más elbeszélések* című Bródy-műre céloz, amely két kötetet több más lap is együtt emlegeti

Bródy: Bródy Sándor (1863–1924) író, drámaíró, publicista. 1900-ban *Fehér Könyv* címmel folyóiratot indított, amelyet maga írt és szerkesztett, 1903 és 1905 között Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával közösen szerkesztette a *Jövendő* című lapot. Kosztolányi zokon vette, hogy e lap nevének feltüntetése nélkül közölte Baudelaire-versfordítását, és helyreigazítás hiányában perrel fenyegetőzött (KDL1, 222–229, 231, 268). 1905-ben, Bródy öngyilkossági kísérletekor egy nekrológ jellegű *Heti level*e jelent meg a *Bácskai Hírlap* hasábjain (KDP1/33.), később pedig színikritikát közölt Bródy több darabjáról (SzE I., 391–399), valamint novelláiról és egyszemélyes folyóiratáról is írt (Tf, 251–253).

katarakták: vízesések

Grál-lovag: egy legenda szerint Jézus feltámadása után az angyalok által ég és föld között tartott Grált a templomos lovagok őrizték a Megváltás hegyén

Koszt pub 2.indb 606 2025. 02. 21. 12:44:27

MELLÉKLETEK, MUTATÓK

Koszt pub 2.indb 607 2025. 02. 21. 12:44:27

Rövidítések, hivatkozott művek

Kosztolányi Dezső műveinek hivatkozott kiadásai

ÁÓ Kosztolányi Dezső, *Álom és ólom,* kiad., vál., bev. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1969.

BEB Kosztolányi Dezső, *Boszorkányos esték – Bolondok,* s. a. r. Szilágyi Zsófia – Tóth-Czifra Júlia, Kalligram, Budapest, 2021 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

EÉA Kosztolányi Dezső, *Egy ég alatt,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1977.

ÉM Kosztolányi Dezső, *Ércnél maradóbb,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1975.

ÉP Kosztolányi Dezső, *Az élet primadonnái,* kiad., vál., jegyz. Urbán László, Palatinus-Intera Rt., Budapest, 1997.

EuK Kosztolányi Dezső, *Európai képeskönyv,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1979.

F Kosztolányi Dezső, *Füst,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1970.

FD Kosztolányi Dezső, *Furcsa dolgok,* kiad. Fráter Zoltán, Európa, Budapest, 2011.

H Kosztolányi Dezső, *Hattyú,* kiad. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1972.

IFT Kosztolányi Dezső, *Írók, festők, tudósok. Tanulmányok magyar kortársakról,* I–II., kiad., jegyz. Réz Pál – Görög Lívia, Szépirodalmi, Budapest, 1958.

IK Kosztolányi Dezső, *Idegen költők,* I–II., kiad. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1988.

IO Kosztolányi Dezső, *Innen onnan. Írások* A Hét*ből 1908–1906,* kiad., bev. Lengyel András, Nap, Dunaszerdahely, 2010.

Koszt pub 2.indb 609 2025. 02. 21. 12:44:27

JV Kosztolányi Dezső, *Japán versek,* s. a. r. Kolozsy-Kiss Eszter, Kalligram, Budapest, 2017 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

K Kosztolányi Dezső, *Kortársak,* kiad. Illyés Gyula, Nyugat, Budapest, é. n. (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei).

KDL1 Kosztolányi Dezső *Levelezése,* I., *1901–1907,* s. a. r. Buda Attila – Józan Ildikó – Sárközi Éva, Kalligram, Pozsony, 2013 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

KDLN Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók,* kiad. Kelevéz Ágnes – Kovács Ida – Réz Pál, Osiris, Budapest, 1998.

KDP1 Kosztolányi Dezső, *Publicisztikai írások 1903–1906,* s. a. r. Onder Csaba – Pintér Borbála, mts. Bucsics Katalin, Ráció, Budapest, 2023 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

KV Kosztolányi Dezső, *Kínai versek,* s. a. r. Józan Ildikó – Kalmár Éva, Kalligram, Budapest, 2024 (Kosztolányi Dezső Összes Művei).

Le Kosztolányi Dezső, *Lángelmék,* kiad. Illyés Gyula, Nyugat, Budapest, é. n. (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei).

LF Kosztolányi Dezső, *Látjátok feleim,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1976.

LNL Kosztolányi Dezső, *Lenni vagy nem lenni,* kiad. Illyés Gyula, Nyugat, Budapest, é. n. (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei).

M1 Kosztolányi Dezső, *Mécs,* Tevan, Békéscsaba, 1913.

M2 Kosztolányi Dezső, *Mécs,* Tevan, Békéscsaba, 2. kiad., é. n. [1918].

M3 Kosztolányi Dezső, *Mécs,* Tevan, Békéscsaba, 3. kiad., é. n. [192?].

MB Kosztolányi Dezső, *Mindent bevallhatok. Kötetben meg nem jelent írások és más újdonságok,* kiad. Urbán László, Jaffa, Budapest, 2018.

MEKM Kosztolányi Dezső, *Mostoha és egyéb kiadatlan művek,* kiad., bev., jegyz. Dér Zoltán, Forum, Novi Sad, 1965.

Koszt pub 2.indb 610 2025. 02. 21. 12:44:27

MK1 Kosztolányi Dezső, *Modern költők. Külföldi antológia,* Élet, Budapest, 1914.
NyL Kosztolányi Dezső, *Nyelv és lélek,* kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Osiris, Budapest, 3., bőv. kiad., 1999.
ÖV Kosztolányi Dezső *Összes versei,* kiad., jegyz. Réz Pál, Osiris, Budapest, 2005.
SB Kosztolányi Dezső, *Sötét bújócska,* kiad. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1974.
Sz Kosztolányi Dezső, *Színház,* kiad., vál., jegyz. Illés Endre – Illyés Gyula, Nyugat, Budapest, 1948 (Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Művei).
SzE Kosztolányi Dezső, *Színházi esték,* I–II., kiad., vál., jegyz. Réz Pál, Szépirodalmi, Budapest, 1978.
Szk Kosztolányi Dezső, *Szabadkikötő. Esszék a világirodalomról,* kiad., jegyz. Réz Pál, Osiris, Budapest, 2006.
T Kosztolányi Dezső, *Tinta,* Kner Izidor Kiadása, Budapest, 1916.
Tf Kosztolányi Dezső, *Tükörfolyosó. Magyar írókról,* kiad., jegyz. Réz Pál, Osiris, Budapest, 2004.

További hivatkozott művek

Ady 1968 Ady Endre *Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok,* VIII., s. a. r. Vezér Erzsébet, Akadémiai, Budapest, 1968.
Ady 1973 Ady Endre *Összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok,* IX., s. a. r. Vezér Erzsébet, Akadémiai, Budapest, 1973.
Ady 1998 Ady Endre *Levelezése,* I., *1895–1907,* s. a. r. Vitályos László, Akadémiai – Argumentum, Budapest, 1998.
Ady 2001 Ady Endre *Levelezése,* II., *1908–1909,* s. a. r. Hegyi Katalin – Vitályos László, Akadémiai – Argumentum, Budapest, 2001.
Alpár 1978 Alpár Ágnes, *A cabaret. A fővárosi kabarék műsora 1901–1944,* MSZI, Budapest, 1978.

Koszt pub 2.indb 611 2025. 02. 21. 12:44:27

Anthologia 1903 *Anthologia a XIX. század franczia lyrájából,* I–II., Kisfaludy-Társaság – Franklin-Társulat, Budapest, 1903.

Arany 2017 Arany Zsuzsanna, *Kosztolányi Dezső élete,* Osiris, Budapest, 2017.

Babits 2017 Babits Mihály *Összegyűjtött versei,* I., *1890–1905,* s. a. r. Somogyi Ágnes – Hafner Zoltán, Argumentum, Budapest, 2017.

Babits 2022 Babits Mihály *Összegyűjtött versei,* II., *1906–1910,* s. a. r. Kelevéz Ágnes, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet – Argumentum, Budapest, 2022.

Balogh 2006 [Bíró-]Balogh Tamás, *„Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért". Hogyan nem találkozott Kosztolányi Dezső Rainer Maria Rilkével 1909-ben,* Tiszatáj, 2006/5., 45–50.

Baudelaire 1908 Charles Baudelaire, *Œuvres posthumes,* Société du Mercure de France, Paris, 3ième éd., 1908.

Bethge 1907 *Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit,* Hgg. von Hans Bethge, Max Hesses, Leipzig, é. n. [1907].

Bölöni 1955 Bölöni György, *Az igazi Ady,* Magvető, Budapest, 3. kiad., 1955.

Buzinkay 2016 Buzinkay Géza, *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig,* Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Carlyle 1900 Carlyle Tamás, *Hősökről. Gyémánt-nyakláncz,* ford. dr. Végh Arthur, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900.

Carlyle 1904 Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-worship and the Heroic in History,* Chapman – Hall, London, 1904.

Csáth 2013 Csáth Géza, *„Méla akkord: hínak lábat mosni". Naplófeljegyzések 1897–1904,* kiad. Molnár Eszter Edina – Szajbély Mihály,

Koszt pub 2.indb 612 2025. 02. 21. 12:44:27

Magvető – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013.

Csáth 2016 — Csáth Géza, *Úr volt rajtam a vágy. Naplófeljegyzések és visszaemlékezések 1906–1914,* kiad. Molnár Eszter Edina – Szajbély Mihály, Magvető, Budapest, 2016.

Darwin 1963 — Charles Darwin, *Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése,* ford. Pusztai János, Gondolat, Budapest, 1963.

Dér 1970 — Dér Zoltán, *Fecskelány. Dokumentumregény,* Forum, Újvidék, 1970.

Dér 1977 — Dér Zoltán, *Csáth Géza-bibliográfia,* Forum, Újvidék, 1977.

Dér 1985 — *Levelek Kosztolányihoz (1907–1936),* kiad. Dér Zoltán, Életjel, Szabadka, 1985.

Éder 1966 — Éder Zoltán, *Babits a katedrán,* Szépirodalmi, Budapest, 1966.

Feles 1907 — Dr. Feles Adolf, *A fenyegető himlőjárvány,* Pesti Hírlap, XXIX. évf. 218. sz., 1907. szept. 13., 8–9.

Ferencz 1990 — *Amerikai költők antológiája,* szerk. Ferencz Győző, Budapest, Európa, 1990.

FJ4 — *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 4. A budapesti sajtó anyaga 2. (A–E),* szerk. Arany Zsuzsanna – Dobás Kata, Ráció, Budapest, 2011.

FJ6 — *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke 6.,* szerk. Dobás Kata, Ráció, Budapest, 2018.

Goethe 2010 — Johann Wolfgang Goethe, *Faust: der Tragödie erster und zweiter Teil, Urfaust,* Hrsg. und kommentiert von Erich Trunz, Beck, München, 2010.

Grezsa 1957 — Grezsa Ferenc, *Juhász Gyula Máramarosszigeten,* ItK, 1957/4., 349–371.

Koszt pub 2.indb 613 2025. 02. 21. 12:44:27

Győri 1968 — Győri Judit, *Thomas Mann Magyarországon,* Akadémiai, Budapest, 1968.

Heine 1854 — Heinrich Heine, *Vermischte Schriften,* I., Hoffmann und Campe, Hamburg, 1854.

Jász 2001 — Jász Dezső, *Hasznok és keserűségek. Egy szabadkai gimnazista század eleji naplója (1908–1910),* kiad. Dér Zoltán, Szabadegyetem, Szabadka, 2001 (Életjel Könyvek, 85).

Jókai 1996 — Jókai Mór, *A históriai tarokkparti,* szerk. Lukácsy Sándor, Unikornis, Budapest, 1996 (Jókai Mór munkái. Gyűjteményes díszkiadás).

Juhász 1981 — Juhász Gyula, *Levelezés,* I., *1900–1922,* s. a. r. Belia György, Akadémiai, Budapest, 1981 (Juhász Gyula Összes Művei, 9).

Kabos 1962 — Kabos Ernő, *A Népszava Olvasótára 1907–1908-ban = Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből,* szerk. Szabolcsi Miklós – Illés László, Akadémiai, Budapest, 1962, 14–59.

Kant 2018 — Immanuel Kant, *A tiszta ész kritikája,* ford. Kis János, Atlantisz, Budapest, 2018.

Kerr 1907 — Alfred Kerr, *Das neue Drama,* S. Fischer, Berlin, 2. Aufl., 1907.

Komlós 1955 — Komlós Aladár, *Ady és A Hét,* ItK, 1955/3., 334–336.

Laczkó 1996 — Laczkó Sándor, *A magyar nyelvű Nietzsche-irodalom bibliográfiája.* 1872-től 1995-ig = *Nietzsche-tár. Szemelvények a magyar Nietzsche-irodalomból 1956-ig,* vál., szerk. Kőszegi Lajos, Comitatus, Veszprém, 1996, 563–584.

Lengyel 1963 — Lengyel Géza, *Magyar újságmágnások,* Akadémiai, Budapest, 1963 (Irodalomtörténeti füzetek, 41).

Lengyel 2010 — Lengyel András, *Kosztolányi „fekete Vénusz"-a,* Híd, 2010/11., 3–14.

Koszt pub 2.indb 614 2025. 02. 21. 12:44:27

Lengyel 2012 — Lengyel András, A Hét *álnevei. Regeszta az önleleplezésekről,* Magyar Könyvszemle, 2012/1., 126–136.

Lengyel 2013 — Lengyel András, *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok,* Nap, Budapest, 2013.

Lipták 2002 — Lipták Dorottya, *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága,* L'Harmattan, Budapest, 2002.

Mayer 2018 — Sandra Mayer, *Oscar Wilde in Vienna. Pleasing and Teasing the Audience,* Brill Rodopi, Leiden, 2018 (Internationale Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft, 198).

Mereskovszkij 1926 — [Dimitrij Szergejevics] Mereskovszkij, *A hattyúölő,* ford. Csima Jenő, Dante, Budapest, é. n. [1926] (Halhatatlan Könyvek).

Montaigne 2013 — Michel de Montaigne, *Esszék,* I–III., ford. Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 2013.

Nietzsche 1907a — Friedrich Nietzsche, *Zarathustra. Mindenkinek és senkinek se való könyv,* ford. Fényes Samu, a fordító kiadása, Budapest, 1907.

Nietzsche 1907b — Friedrich Nietzsche, *Túl az erkölcs világán,* bev. Henri Lichtenberger, ford. Vályi Bódog, Athenaeum, Budapest, 1907.

Péti 2024 — Péti Miklós, *„Childe Harold, a rév, mely felé igyekszem". Kosztolányi újonnan előkerült Childe Harold-fordításáról,* Vigilia, 2024/4., 342–350.

Renard é. n. — Jules Renard, *A smokk,* ford. Kosztolányi Dezső, Athenaeum, Budapest, é. n., 3–7.

Réz 1958 — Réz Pál, *Kosztolányi két ismeretlen cikke Csáth Gézáról,* Irodalomtörténet, 1958/2., 263–265.

Koszt pub 2.indb 615 2025. 02. 21. 12:44:27

Réz 1959 Réz Pál, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső. Thomas Mann ismeretlen levelei,* Világirodalmi Figyelő, 1959/3–4., 390–403.

Réz 1993 Réz Pál, *Egy rejtvény és a megfejtése. Rilke és Kosztolányi elmaradt találkozása,* Lyukasóra, 1993/9., 14–15.

Schnitzler 1911 Arthur Schnitzler, *Anatol,* ford. Biró Lajos – Gömöri Jenő – Kosztolányi Dezső, Athenaeum, Budapest, 1911.

Schopenhauer é. n. Arthur Schopenhauer, *Szerelem, élet, halál. Életbölcsesség,* ford. dr. Bánóczi József – dr. Kelen Ferenc, szerk., előszó Dörömbözi János, Göncöl, Budapest, é. n.

Strindberg 1908 August Strindberg, *Schwarze Fahnen,* übersetzt von Emil Schering, Georg Müller, München – Leipzig, 4. Aufl., 1908.

Sz. n. 1907 [Szerző nélkül], *A Népszinház-Vigopera forgószinpada,* Pesti Napló, LVIII. évf. 232. sz., 1907. szept. 29., 17.

Sz. n. 1908 [Szerző nélkül], *Betyárok és magyarok,* Az Ujság, VI. évf. 145. sz., 1908. jún. 17., 9.

Szegedy-Maszák 2010 Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső,* Kalligram, Pozsony, 2010.

Szemerkényi 2009 Szemerkényi Ágnes, *Szólások és közmondások,* Osiris, Budapest, 2009 (A magyar nyelv kézikönyvtára, 3).

Takács 2017 Takács László, *Odüsszeusz útja. Adalékok Kosztolányi mesejátékának keletkezéstörténetéhez = Kosztolányi színpadi művei. Tanulmányok,* szerk. Bucsics Katalin, MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport, Budapest, 2017, 57–73.

Koszt pub 2.indb 616 2025. 02. 21. 12:44:27

Varga 1975	Varga István, *Thomas Mann és Kosztolányi Dezső kapcsolata,* Üzenet, 1975/2–3., 191–199.
Veres 2009	Veres András, *Kosztolányi* Nyugat*ja és a* Nyugat *Kosztolányija = Nyugat népe. Tanulmányok a* Nyugat*ról és koráról,* szerk. Angyalosi Gergely – E. Csorba Csilla – Kulcsár Szabó Ernő – Tverdota György, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2009, 88–124.
Veres 2012	Veres András, *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény,* Balassi, Budapest, 2012.
Voltaire 2003	Voltaire, *Les œuvres complètes de Voltaire 30/A. Œuvres de 1746–1748,* Voltaire Foundation, Oxford, 2003.
Wilde 1922	Oscar Wilde, *Dorian Gray arcképe,* I–II., ford. Kosztolányi Dezső, Genius, Budapest, 1922.
Zágonyi 1990	Zágonyi Ervin, *Kosztolányi és az orosz irodalom,* Akadémiai, Budapest, 1990 (Modern Filológiai Füzetek, 47).
Zágonyi 2008	Zágonyi Ervin, *Kosztolányi kínai és japán versfordításainak keletkezéstörténete; a japán közvetítő szövegek jegyzéke,* ItK, 2008/4., 407–434.

Koszt pub 2.indb 617 2025. 02. 21. 12:44:27

Kosztolányi mint pályakezdő újságíró

1907 februárjában Kosztolányi udvariatlan késéssel válaszolt a hozzá hasonlóan szabadkai, nálánál sokkal idősebb Milkó Izidor levelére: „Hiába is mentegetőznék, be kell vallanom, hogy feledékeny és lusta voltam." A kendőzetlen beismerés után, amely alighanem már önmagában is arra szolgált, hogy visszanyerje a címzett jóindulatát, késlekedését Kosztolányi azzal igyekezett tompítani, mintegy továbbhárítani, hogy „az új újságírónemzedéknek ebből a csúf, krónikus betegségéből még akkor sem tudtam kigabalyodni, mikor hozzám, az igénytelen kezdőhöz egy oly nagynevű és szeretett iróm ereszkedett le, mint akit doktor úrban mindig tiszteltem és tisztelek".[1] Nem egy Kosztolányi-levélben érzékelhető hasonló póz, mint az idősebb pályatársat hízelgő udvariassággal engesztelni hivatott sorokban, ahol az önkicsinyítő retorika sajátos büszkeséggel és fontosságtudattal keveredik. Jóllehet Kosztolányi a feledékenység és lustaság bélyegei mellett itt még az „igénytelen kezdő" címkéjét is fölvállalja, szavaiból egyértelműen kitűnik, hogy magát az éppen induló, agilis és öntudatos újságíró-nemzedék teljes jogú tagjának tekinti.

Kosztolányi 1907-re valóban végérvényesen rálépett a vérbeli újságíróvá válás útjára.[2] Ebben döntő szerepet – mind a munkatapasztalat megszerzését, mind az újságírói identitás kialakulását tekintve – az előző év mozgalmas eseményei játszottak.[3] A *Bácskai Hírlap*nak Kosztolányi ugyan már 1904 őszén munkatársa lett, írásait jórészt Bécsből és Budapestről küldte a szabadkai újságnak.

[1] KDL1, 616.

[2] A korabeli sajtóviszonyokról átfogóan szól Buzinkay 2016, 231–314; Kosztolányi e korai pályaszakaszának életrajzi és kortörténeti összefüggéseiről lásd Arany 2017, 78–107, különösen 101–111.

[3] Kosztolányinak az 1907-es évet megelőző újságírói pályáról és szerepfelfogásának alakulásáról lásd KDP1, különösen 696–720.

Koszt pub 2.indb 619 2025. 02. 21. 12:44:27

Amikor azonban 1906 elején hosszabb időt töltött szülővárosában, immár a lap szerkesztésének napi munkájából is alaposan kivette a részét. Budapesten tanuló öccsének és unokafivérének 1906 márciusában szintén önsajnálattal fűszerezett büszkeséggel írt arról, hogy segédszerkesztőként „az egész B.H.t én csinálom".[1] A vidéki újságírás napi robotja a kezdeti lelkesedést követően mégsem elégítette ki: hamarosan ismét Budapestre utazott, ahol a nyár elejétől a komoly presztízsű, a hazai sajtóéletben ekkor még érdemi súllyal bíró *Budapesti Napló* belső munkatársa lett. A fent idézett, Milkó Izidornak szóló sorok már ennek a közel egyévnyi fővárosi újságíróskodásnak a tapasztalata felől értelmezhetők.

Fellegvár és ködkép

„Pestre kerülni, a meglehetősen kilátástalan vidéki zsurnalisztika helyett a fővárosban érvényesülni – így vagy úgy –, szinte minden vidéki újságíró vágya és álma a századforduló körüli években" – foglalta össze Lengyel Géza évtizedekkel később nemzedékének motivációit, helyzetét, törekvését és mindezt kísérő érzelmi állapotait.[2] Kosztolányi 1928-ban, a *Budapesti Napló* alapító főszerkesztőjének, Vészi Józsefnek közelgő hetvenedik születésnapja alkalmából ezzel egybehangzóan – jóllehet némileg ki is színezve és el is túlozva[3] – tekintett vissza a fővárosi laphoz kerülésére:

> Ő volt az első európai tehetség, akit láttam. Egy napon meghívtak a lapja munkatársául. […] Munkáját abbahagyva két mondat között reám tekintett szemüvege nagyítólencséje mögül, szemének azzal a kék szikrázásával, melyet azóta sem tudtam elfelejteni. Mindössze annyit hallhatott felőlem, hogy vidéki újságokban megjelent pár versem. Amerikai gyorsasággal állapodott meg velem. Íróasztalt kaptam, havi fizetést, első osztályú szabadjegyet, mellyel Fiumétól Brassóig csavaroghattam.[4]

[1] KDL1, 473.
[2] Lengyel 1963, 153.
[3] Vö. KDP1, 707–708.
[4] Tf, 239.

Koszt pub 2.indb 620 2025. 02. 21. 12:44:27

A presztízsnél, az anyagi megbecsülésnél is fontosabb lehetett azonban, hogy a fővárosi szerkesztőség ösztönző, izgalmas és eleven szellemi közeget jelentett a fiatal Kosztolányi számára:

> […] a környezet bátorított. Költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt, Ady Endre, Szép Ernő, Kabos Ede, Biró Lajos, Lengyel Géza, Hegedüs Gyula. Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit fütyörészte, a másiknál tudósok vitatkoztak Herbert Spencerről és Nietzschéről.[1]

Nem kis részben ennek a munkatársi-szerkesztői közegnek köszönhetően formálódott ki Kosztolányi mozgékony, friss, minden érdekességre nyitott újságírói hozzáállása és rugalmas, könnyedsége mellett is koncentrált írásmódja.[2] És bár nemegyszer külső kényszerek is közrejátszottak, alapjában ez a beállítottság tette lehetővé, hogy Kosztolányi publicisztikája időről időre képes volt megújulni, és – a szépirodalmi művekhez hasonlóan, sőt azokkal érintkező módon – új utakat bejárni. Innen nézve fogalmazhatott úgy Réz Pál, hogy a *Budapesti Napló* „szerkesztőség[e] a hírlapíró Kosztolányi iskolája" volt.[3] Ami persze azzal a megszorítással érvényes, hogy a fővárosi sikerességnek éppúgy elengedhetetlen föltétele volt Kosztolányi tehetsége és akaratereje, mint nem lebecsülendő előzetes tapasztalata, kezdeti – egész a gimnáziumi évekre visszanyúló, majd a *Bácskai Hírlap*nál elmélyülő – újságírói szocializációja.

1907 őszén Kosztolányi tőle független okokból bekövetkező, kényszerű távozása a *Budapesti Napló*tól föltehetőleg hasonlóan fontos és jelképes határpont, illetve tapasztalat volt az író pályáján, mint az, amikor másfél évvel korábban megnyílt előtte a budapesti újságírás egyik fellegvára. Nemcsak azért, mert Kosztolányi immár viszonylag tapasztalt, kipróbált újságíróként mondott búcsút a lapnak, hanem mert ezzel egy vélt „aranykor" ködképe foszlott semmivé számára, egy csapásra véget vetve a beérkezés büszke öntudatával társuló, ám illuzórikus biztonságérzetnek. Ugyan

[1] Tf, 240.
[2] Vö. ÁÓ, 13–14.
[3] ÁÓ, 12.

Koszt pub 2.indb 621 2025. 02. 21. 12:44:27

mindig óvatosan kell tekinteni a kortárs szemtanúk beszámolóira, több körülmény is igazolja Lengyel Géza visszaemlékezését: az „Ady-hadakozástól eltekintve, azt hiszem, hogy Kosztolányi legboldogabb időszakai közé tartozott a már lefelé csúszó, szegény és szegényedő, darabontnak bélyegzett Budapesti Naplónál eltöltött egy vagy másfél éve".[1] Aligha csak túlzó, önsajnáltató retorika munkál Kosztolányi Gedő Simonnak a lap sorsfordulója tájt írt soraiban: „életem legsivárabb és legüresebb korszakában fordult hozzám levelével. […] Tudhatja, hogy a B. N. megszünt s ezzel a modern magyar litteraturának jó időre befütyültek."[2] Kosztolányit minden bizonnyal váratlanul és – a szerkesztőség többségéhez hasonlóan – igen kellemetlenül érintette, ami a lappal történt.

Amikor a már nem teljesen tapasztalatlan, de végső soron még mindig csak pályakezdő Kosztolányi belső munkatársként bebocsáttatott a nagynevű fővárosi újság szerkesztőségébe, gyanúthatóan sok mindennel, leginkább önmagával – irodalmi és szerelmi ügyekkel, érvényesüléssel és kapcsolatépítéssel, az általa is képviselt modern művészet magyarországi kibontakozásának irányaival és problémáival – volt elfoglalva, és mindeközben nem igazán érzékelte, legalábbis nem vette elég komolyan a lap egyre mélyülő válságának jeleit. Pedig a fentebb idézett sorokban Lengyel Géza nem merő véletlenségből jellemezte ezt az időszakot „a már lefelé csúszó, szegény és szegényedő" *Budapesti Napló* koraként. A helyzet válságosra fordulása ugyanis közel sem volt előzménytelen, a napilapnak már 1904-ben is szembe kellett néznie a megszűnés fenyegető lehetőségével.

[1] Lengyel 1963, 175. Ady *Négy fal között*ről írt kritikája kapcsán Lengyel Géza megjegyzi: „Óvatos szerkesztő aligha sietett volna közölni ezt a »kritikát«. Mind a kettő, a költő és a kritikus a Budapesti Napló munkatársa. […] A főszerkesztő, Kabos Ede elvakult imádatára volt szükség ahhoz, hogy ez a tárcacikk megjelenhessék." (Lengyel 1963, 172.) Mindez azonban Kosztolányi és Kabos személyes viszonyára nem nyomta rá a bélyegét. 1911-ben, korábbi főnökének novellaskötetéről szólva Kosztolányi igen meleg szavakkal nyitja írását: „Kabos Edéről nem tudok elfogultság nélkül írni. Nem is akarok. Ő a magyar modern irodalom fegyverkovácsa. Annak idején, midőn az irodalmi reakció el akart temetni mindent, ami nem sablon és nem hivatalosan fémjelzett érték, láttam őt egy napilap szerkesztőségében egyik kezével dolgozva, írva a saját életét, a másikkal pedig kardot és bátorságot nyújtva azoknak, kikben még csak egy vágy, egy akarat, egy reménység derengett." (Tf, 263.)

[2] KDL1, 690.

Koszt pub 2.indb 622 2025. 02. 21. 12:44:27

1903. december 20-án a *Budapesti Napló* szép vezércikkben adta hírül, hogy a lap ára 1904. január 1-jétől jelentősen csökkenni fog. Méghozzá oly módon, hogy – az addigi gyakorlattól eltérően – a szerkesztőség a vidéki vásárlók esetében is azonos árképzést alkalmaz, tehát a szállítás költségét az újság úgymond átvállalja a nem fővárosi olvasóktól. A vezércikk az előfizetési díj felére történő leszállítását a közönségért tett gesztusként mutatta be, amellyel a lap a növekvő kulturális igényeknek kíván megfelelni, mind többeknek téve elérhetővé a színvonalas hírszolgálat és újságírás által kínált olvasnivalókat. A cél tehát bevallottan az olvasók körének erőteljes bővítése volt, és a szerkesztőségi híradás nem is próbálta elhallgatni, hogy a beharangozott árcsökkentés csak akkor lesz fenntartható, ha azt az eladott példányok számának növekedése kompenzálja. Az 1903. december 22-ei szám egész első oldalát elfoglaló reklám egyszersmind azt sejteti, hogy az árak jelentékeny mérséklése mögött nemcsak elvi döntés vagy üzleti koncepció, de hírverési elképzelés is húzódott. Persze azzal együtt, hogy joggal feltételezhetők pénzügyi nehézségek is a döntés hátterében: a *Magyar Compass*ban közölt mérlegek alapján a lap 1902-ben és – bár kisebb mértékben, de – 1903-ban is veszteséges volt. Mindennek ellenére valószínű, hogy az árcsökkentés nem pusztán gyors és merész üzleti taktikázás volt, hanem jól átgondolt, valós alternatívát kereső stratégiát takart. Maga a szóba hozott vezércikk is komoly előzetes vitákról számolt be, s megkockáztatható, hogy ezek a döntés kockázatosságán túl a szerkesztőségen belüli véleménykülönbségekből is fakadtak. A hamarosan bekövetkező szétválás után pedig *A Nap* sok szempontból az itt megkezdett úton haladt tovább.

Az új üzleti elképzelésnek része lehetett, hogy az árcsökkentés végrehajtása kezdeti ráfordítást követel, s majd csak idővel térül meg. Az 1904. április 12-ei szám első oldalán a szerkesztőség arról értesíti az olvasókat, hogy a lapot – az Üllői úti Pátria után – immár a *Budapesti Napló* saját rotációs gépein állították elő. A következő napon *Gépek közt* címmel olvasható híradás az átállást kísérő nehézségekre is kitért: a gépek beüzemelése közben kisebb baleset történt, amely késlekedést okozott, és így az újság nem érkezett meg olvasóihoz a szokott pontossággal. Az 1904.

Koszt pub 2.indb 623 2025. 02. 21. 12:44:27

április 14-ei szerkesztői üzenetek sorát ismét örvendező jegyzet nyitja, amely köszönetet mond a lap új nyomdájának és körforgó gépeinek felavatása alkalmából küldött olvasói üdvözletekért, illetve az átmeneti nehézségek megértő elfogadásáért. Egyúttal bejelenti, hogy a lap külalakjának megújulását új betűkészlet teszi majd teljessé. A rövid beszámoló hirtelen nyomdaváltásról ír, amely az olvasók számának „mesés" gyarapodása miatt, a hetvenezret meghaladó napi példányszám biztosításához már elégtelen nyomdai kapacitás folytán vált szükségessé, ám ez természetesen nem zárja ki elhallgatott, ám égető pénzügyi okok meglétét sem. Mindenesetre a változás logikus velejárójaként a nyomdát a szerkesztőség is követte a Rökk Szilárd utca 9. szám alatti épületbe.

A korábbi évek veszteségei, az árak radikális mérséklése, az új gépek beszerzése azonban együttesen már túlfeszítették a *Budapesti Napló* költségvetését. Az olvasóközönség bővülése – amihez talán a lap többé-kevésbé változatlan jellege és szerkesztési elvei sem igazán járultak hozzá – túl lassú lehetett ahhoz, hogy tompítani tudja az üzleti koncepcióváltás részint elkerülhetetlen átmeneti költségeit, és gazdasági összeomláshoz vezetett. A *Budapesti Napló* szerkesztősége, amely mint részvénytársaság 1898-ban került bejegyzésre, 1904 második felében – az augusztus közepén tartott rendkívüli közgyűlés döntése nyomán – felszámolás alá került. A felszámolók Braun Sándor és Vészi József lettek, a felszámolás folyamata pedig jogilag 1908 októberében zárult le, amikor a részvénytársaság hivatalosan is megszűnt.

A *Budapesti Napló* történetének lezárulását ugyan sikerült elkerülni, de a lap kiadását a szerkesztőségtől más vette át, az újság addigi vezérei pedig – s velük részben a szerkesztőségi munkatársak – különváltak. Az 1904. november 1-jei számban Braun Sándor, aki addig a felelős szerkesztői pozíciót töltötte be, október 30-ára keltezett pár soros üzenetében arról értesítette a közönséget, hogy új utakra tér, s neve így lekerül a lap homlokáról. Alatta Vészi József röviden búcsúzott szerkesztőtársától, bejelentve, hogy az új felelős szerkesztő Kabos Ede, a lap politikai főmunkatársa. A *Budapesti Napló* kiadója ezzel egy időben az 1894-ben létrejött Magyar Hírlapkiadó Részvénytársaság lett, amely az újonnan átvett napilap mellett ekkor a *Magyar Hírlap* és a *Friss Újság*

Koszt pub 2.indb 624 2025. 02. 21. 12:44:27

tulajdonosa is volt. A lap fejléce ennek megfelelően tüntette föl Hertzka Lothárt igazgatóként, a szerkesztőség pedig a Honvéd utcába költözött, ahol a Magyar Hírlapkiadó körforgó gépei is üzemeltek. Vészi József viszont megőrizte főszerkesztői pozícióját.

A magyar sajtó röviden, jellemzően többé-kevésbé tárgyilagosan számolt be a laptársuknál történtekről. 1904. november 2-án az *Alkotmány,* a *Budapesti Napló* egyik fő politikai ellenlábasa, ugyanakkor nem titkolt károrömmel, *Vésziék megbuktak* címmel adott hírt a lap tulajdonosváltásáról és Braun Sándor kiválásáról. A bukás okát a korábbi árcsökkentésben látta, amelyet eleve a gazdasági nehézségekre adott elbizakodott válaszként tüntetett föl. November folyamán az újságok immár arról is beszámoltak, hogy Braun Sándor új lapjának a címe *A Nap,* politikai irányát meghatározó munkatársa pedig Vázsonyi Vilmos lesz. A lap kiadóhivatala a *Budapesti Napló* korábbi szerkesztőségének helyén, a Rökk Szilárd utcában működött. Vázsonyi viszont nem sokkal később távozott *A Nap*tól, s 1905 májusától már *A Polgár* főszerkesztője volt, helyébe Braun lapjánál Ugron Gábor lépett.

Az 1904-es válság után egy évvel, 1905 októberének közepén Vészi József miniszteri tanácsosi rangban a Fejérváry Géza által június óta vezetett darabontkormány sajtófőnöke lett. Új tisztsége érthető módon megerősítette lapjának pozícióját, mert bár hivatalosan megvált attól – a *Budapesti Napló* szerkesztését ekkor a felelős szerkesztő, Kabos Ede vette át, Biró Lajos pedig helyettes szerkesztő lett –, informális kapcsolatát megőrizte és fenntartotta a szerkesztőséggel. Ez az előnyös helyzet azonban nem bizonyult tartósnak: a Fejérváry-kormány bukásával, 1906. április 8-án Vészi is távozott állásából, és szembesülnie kellett a politikai szereplése kiváltotta ellenszenv hullámaival. Mindezen előzmények után, ebben a rózsásnak jóindulattal sem nevezhető helyzetben került sor – Csáth Géza naplóbejegyzése szerint 1906. április 25-én – Kosztolányi és unokafivére *Budapesti Napló*-beli látogatására, ahol a két fiatalt a szerkesztőség irányítói, Kabos Ede és Biró Lajos bátorítólag fogadták.[1] Egy hónappal később, május 31-én postára

[1] Csáth 2016, 63. Az április 27-re keltezett naplóbejegyzés tegnapelőtt, szerdán tett látogatásról szól.

Koszt pub 2.indb 625 2025. 02. 21. 12:44:27

adott levelében Kosztolányi már azt írja: „A Budapesti Napló belmunkatársa lettem."[1] Az a helyzet, amelybe Kosztolányi került, számára jószerével a vágyak beteljesedését jelentette, ám a lap számára mind pénzügyi, mind politikai-közéleti okokból újfent a bukás árnyát vetítette előre. Ady – aki közeli kapcsolatot ápolt Vésziékkel, és sokaknál többet tudhatott a lap belügyeiről – ugyan nem részletezte, milyen irányú változásokra számított, de Brüll Bertának írott levelében a szerkesztőség körüli bizonytalansággal indokolta Párizsba indulásának elhalasztását: „A kormányváltozás hirtelensége iszonyuan sujtott. A lapnál pedig változás van küszöbön s ezt célszerű volt bevárnom."[2]

1906 májusában az a hír járta be a sajtót, hogy Vészi – Kristóffy Józseffel társulva – újra átveszi a *Budapesti Napló*t. Alighanem a volt „darabont" számára nem éppen kedvező közhangulat is közrejátszott abban, hogy tulajdonossá igen, de főszerkesztővé nem lépett elő ismét Vészi József. A lap kiadását 1906 közepén átvette a Magyar Sajtóvállalat, amelynek bejegyzésére októberi határozati dátummal került sor. A cégvezetői tisztséget a tulajdonos Vészi mellett Biró Lajos látta el, aki júniustól helyettes szerkesztőből a lap felelős szerkesztője is lett. A népszerűségét vesztő lap igyekezett visszanyerni az olvasóközönség jóindulatát, újra megszerezni bizalmát, ám próbálkozásai korlátozott sikerrel jártak.[3]

Ady, jóllehet elsősorban személyes okoktól ösztönözve, Párizsban maradását biztosítandó, már 1907 elején puhatolózott a lehetőségeket illetően, amint arról Ignotus január 14-én írott válaszleveléből értesülünk. Ebben Ignotus óvja Adyt az elhamarkodott döntéstől, és a *Budapesti Napló*nál való maradásra biztatja, akár a költő hazajövetele árán is, amit lapja ismét szorgalmazott: „s bár »darabontságod« elég arra, hogy ellened legyenek, politikai és publicista jelentőséged nincs akkora, hogy netalán való konverziódra lapspekulációt építenének".[4] Ignotus higgadtan racionális

[1] KDL1, 554.
[2] Ady 1998, 154.
[3] Vö. Lengyel 1963, 178.
[4] Ady 1998, 193, lásd még 195, majd a kérdés lezárásaként 199. A nyilvános politikai pálfordulás már itt fölvetődő lehetőségét – *A Hét*tel való együttműködés kudarca után – mintegy ismét föleleveníti Ady félbemaradt közeledési kísérlete Rákosi Jenőhöz 1908 elején (ehhez lásd Ady 2001, 8, 13). 1908 őszén pedig a Singer és Wolfner

Koszt pub 2.indb 626 2025. 02. 21. 12:44:28

érveléssel arra biztatja Adyt, próbálja meg a *Budapesti Napló*nál kivárni, hogy a dolgok kedvezőbb fordulatot vegyenek. Ady más lehetőségeket kereső tapogatódzása mindenekelőtt abból fakadt, hogy lapja többször is hazatérésre szólította föl Párizsból, ami föltehetőleg legalábbis kapcsolatban állt az újság romló anyagi helyzetével, esetleg az eladására tett kísérletekkel.[1]

1907 elején komolyan fölmerült, hogy Vészi József ismét megválik a laptól: Jászi Oszkár és köre próbálkozott a *Budapesti Napló* megvásárlásával.[2] Az üzletet ekkor nem sikerült nyélbe ütni, és időlegesen talán a lap helyzete is javult valamelyest. 1907. június 30-án Ady ugyanis azt írta Lédának: „A Napló kezd jobban menni."[3] Csakhogy az ügyek kedvezőbb alakulása igencsak viszonylagos és időleges volt, és három hónappal később, október 4-én Ady ismét arról panaszkodott Lédának: „A lapnál bajok vannak stb. stb."[4] A *Budapesti Napló* pénzügyi összeomlása ekkor már elkerülhetetlen volt,[5] és ez immár nemcsak tulajdonosváltáshoz, hanem 1907. október 31-ével a lap teljes átadásához vezetett. Vészi Magyar Sajtóvállalata ekkor befejezte rövid működését, 1907 novemberében bejegyezték megszűnését. Kabos Ede *A Nap*nál, föltehetőleg korábbi kapcsolatukra építve a *Budapesti Napló*ból három évvel korábban kivált Braun Sándornál kopogtatott, míg Vészi József és Biró Lajos Berlinbe távoztak.

A *Budapesti Napló*t Pályi Ede, a *Magyar Szó* kiadója vette át, aki a két lapot lényegében egyesítette. Ezért is jelenhetett meg Kosztolányi Juhász Gyuláról írt kritikája **(69.)**[6] nem az előbbiben, hanem az utóbbiban. A két lap között egyébként már korábban is volt némi kapcsolat: 1904 végén Vészi újságja annak a Magyar Hírlapkiadó Részvénytársaságnak a tulajdonába került,

kiadóval szerződő Ady annak lapjában, a Herczeg Ferenc szerkesztette *Új Idők*ben közli a komoly fölzúduláshoz vezető *A duk-duk affér* című cikkét (a cikket és az annak szövevényes összefüggéseit mérlegelő jegyzeteket lásd Ady 1973, 278–280 és 522–564).

[1] Vö. Ady 1998, 561.

[2] Jászi erről is beszámoló január 20-ai és február 13-ai leveleit lásd Ady 1998, 543.

[3] Ady 1998, 224.

[4] Ady 1998, 232.

[5] Lengyel 1963, 186.

[6] A zárójelben, félkövéren szereplő sorszámok a jelen kötetben közölt Kosztolányi-írásokra utalnak.

Koszt pub 2.indb 627 2025. 02. 21. 12:44:28

amelynek rotációs gépein ekkor a *Magyar Szó*t is nyomták. Ráadásul Pályi Edét a darabontkormány bukása után többször is Vészivel egy lapon említették. A kiadóváltás tehát – miközben a lap színvonalában, előállításának jellegében mind erőteljesebben érződő különbséghez vezetett – nem jelentett egyben gyökeres elvi irányváltást. Erre utal, hogy Ady, aki főként kényszerből, anyagi bizonytalanságtól szorítva maradt még egy ideig a szerkesztőség kötelékében, szintúgy nem a Pályi Ede képviselte irányvonallal szemben támasztott elsősorban aggályokat.[1]

Joggal vethető föl a kérdés, hogy Kosztolányi – a szokás szerint háborgó és nyűglődő, de mégiscsak kitartó Adyval ellentétben – miért szakított már 1907 novemberében a lappal. Vészi Józsefnek és körének távozása bizonyosan komoly változást hozott, de a fiatal, még igencsak pályája elején járó Kosztolányit aligha zavarhatta annyira a szerkesztőség fokozatos elszíntelenedése, hogy – öntudatos vehemenciával vállalva akár a létbizonytalanságot is – rögvest föladja a lapnál betöltött állását. Minden bizonnyal politikai irányvonalak sem kötötték oly szilárdan Vésziékhez, hogy az vízválasztóként szolgált volna, ráadásul a lapnál végzett munkája sem volt igazán politikai vagy ideológiai természetű. Gedő Simonnak írt, fentebb idézett leveléből pedig olybá tűnik, a váratlan változás jószerével kétségbe ejtette Kosztolányit, ami szintúgy kevéssé fér össze az elveit vérmesen felvállaló, ezért állásától is megváló heves ifjú képével. Sokkal valószínűbb, hogy a két lap egyesítése – melyek közül a *Budapesti Napló* komoly pénzügyi problémákkal küzdött – már csak kényszerűségből is maga után vonta a két szerkesztőség egyesítését, amelyben így nem volt minden korábbi munkatársra szükség. A lap vezetőinek távozása jószerével természetes volt az átalakulás következtében, míg számos más munkatársat alighanem elbocsátottak. Nem szépítve tehát a helyzetet: Kosztolányit föltehetőleg egyszerűen kirúgták, esetleg olyan feltételeket teremtettek számára, amelyeket már botorság lett volna vállalnia.[2] Amikor Kun Józsefnek 1907 novemberében

[1] Vö. Ady 1973, 379–381.

[2] Az események pontos menetét nem ismerjük, de a tulajdonosváltás után két héttel, november közepén válhatott véglegessé Kosztolányi távozása a laptól. A *Budapesti Napló* 1907. november 13-ai és 14-ei számában ugyanis még tudósított Zacconi Víg-

Koszt pub 2.indb 628 2025. 02. 21. 12:44:28

azt írja, a „B. N. től végleg megváltam”,[1] abban a tekintetben szinte bizonyosan torzít, hogy a lappal való szakításban ő nem annyira a büszke és öntudatos cselekvő, mint inkább a többé-kevésbé megalázott elszenvedő fél szerepét játszotta.

A szabadúszó

Vállalva a megfogalmazás erős anakronizmusát, a *Budapesti Napló*tól távozva Kosztolányi afféle szabadúszó újságíró lett, aki több helyen is közölte írásait – néhol többet, néhol kevesebbet –, de állandó fizetéssel járó, kötött szerkesztőségi munkája egy ideig nem volt, jóllehet *A Hét*tel viszonylag gyorsan szorosabbra fűződő kapcsolata alakult ki. A Kun Józsefnek szóló, még 1907 novemberében, tehát belső munkatársi állása megszűnésének közvetlen közelségében íródott levél világosan tanúskodik Kosztolányi út- és munkakereséséről: „most kizárólag heti lapoknak szándékozom dolgozni. A Figyelő megindul. Kabos és Vázsonyi egy fényes új lapot inditanak december elején”.[2] A szép remények azonban nem csekély mértékben hiú ábrándnak bizonyultak. A Braun kapcsán már említett Vázsonyi, illetve a Kosztolányihoz közelebb álló Kabos lapalapítási kísérlete kútba esett.[3] A végül *Nyugat* címre keresztelt *Figyelő* ugyan valóban megindult,[4] sőt a magyar irodalom egyik legjelentékenyebb – Kosztolányi irodalomtörténeti értékelését is meghatározó – folyóiratává lett, ám 1908-ban még messze nem tartozott az író legfontosabb fórumai közé.

színház-beli vendégszerepléséről, amelyre november 11-én, hétfőn és 12-én, kedden este került sor **(70., 71.)**.

[1] KDL1, 693.

[2] KDL1, 693.

[3] 1907 novemberének végén Ady talán szintén erre a lapra utalt, amikor Lédának azt írta: „Az uj lap vajudik.” (Ady 1998, 241.) November 28-án viszont már arról számol be Vészi Margitnak: „Úgy volt már, hogy Vázsonyiék, Kabosék, lapot csinálnak. S ma kétséges a dolog, tehát várnom kell.” (Ady 1998, 242.) Alighanem erre utal vissza Vészi Margit is összetépett, majd összeragasztott levelének hiányosan fönnmaradt első bekezdésében: a „Kabos-kombinációról én is hallottam, és reménykedtem maga miatt” (Ady 1998, 243).

[4] A *Nyugat*ot még az Osvát Ernőnek írt január 4-ei levél is *Figyelő*ként említi (KDLN, 140). Mivel Kosztolányi az ünnepeket Szabadkán töltötte, ahol a kezdődő Lányi-szerelem is lefoglalhatta, egyszerűen talán nem is értesült arról, hogy a tervezett, ám ekkor már első számának megjelenésén is túllévő folyóirat címe végül megváltozott.

Koszt pub 2.indb 629 2025. 02. 21. 12:44:28

Kosztolányi helykeresésére vallanak a Babitsnak 1907. december 3-án küldött sorok is: „Én a Naplótól végleg megváltam s most különböző lapoknak firkálok."[1] Nem sokkal később, egy szintén Babitsnak írt levél föl is sorol pár orgánumot: „Én a Hétnek, Új Időknek, Vasárnapi Újságnak dolgozom."[2] Ugyanakkor a lapoknak való, többé-kevésbé alkalmi „firkálás" nem hozott annyit a konyhára, mint egy napilap szerkesztőségében vállalt, állandó belső munkatársi állás. A Jász Dezsőnek 1908 márciusában írt leveléből arra lehet következtetni, hogy Kosztolányi (állás- és) helykeresése továbbra sem zárult le teljesen, jóllehet a megfogalmazásból kitetszik, hogy az író ekkor már rendelkezett szorosabb, szerződéses munkakapcsolattal: „Itt fenn nincs újság. Legfeljebb az, hogy valószínűleg még egy laphoz leszerződöm – kell –, s ezzel a nyaralásomnak vége."[3]

Az útkeresés viszontagságai, helyzetének bizonytalanságai közepette Kosztolányit a legszorosabb viszony ebben az időben Kiss József lapjához, *A Hét*hez fűzte. Már 1906 tavaszától közölt itt verseket és műfordításokat, első esszéje pedig 1907 februárjának végén jelent meg a folyóiratban, de közleményei rendszeressé – a publicisztikai írásokat is nagy súllyal beleértve – 1907. november 24-től váltak. A Horvát Henriknek 1908 áprilisában írott levélben Kosztolányi mint közelmúltbeli hírt említi, hogy „a Hét segédszerkesztője lettem".[4] 1908 márciusában pedig *A Hét*nek való elköteleződésére hivatkozva kéri Jász Dezsőtől, hogy járjon közben egy Szabadkán tervezett felolvasásának elhalasztása ügyében:

[1] KDL1, 695.
[2] KDL1, 697.
[3] KDLN, 151. Az említett lap valószínűleg a *Pesti Hírlap* lehetett, amelynek azonban Kosztolányival való háború előtti kapcsolata még tisztázatlan. Mindenesetre a levél címzettje, Jász Dezső 1908. április 5-ei naplóbejegyzésében azt írja rokonáról: „Újabban a *Pesti Hírlap*hoz szegődött 100 forint fizetéssel, s *A Hét*nél is mint állandó munkatárs dolgozik." (Jász 2001, 33.) Horvát Henriket pedig levélben arról tudósította Kosztolányi 1908 áprilisában: „Tudnia kell, hogy a Hét segédszerkesztője lettem és a tetejébe titkári – irodalmi mandarini – állást vállaltam a Pesti Hirlapnál." (Idézi: Veres 2012, 28. Egyszersmind Sárközi Évának tartozom köszönettel, hogy betekintést engedett az 1908 és 1913 közötti Kosztolányi-levelezés készülő kritikai kiadásának vonatkozó részletébe, amelyet így figyelembe vehettem.)
[4] Idézi: Veres 2012, 28.

Koszt pub 2.indb 630 2025. 02. 21. 12:44:28

> Fejtsd ki neki, hogy *A Hét*-nél vagyok leszerződve, s Kiss József a földkerekség és a világegyetem legarcátlanabb embere. […] De a kenyér az úr, s én szegény szolga vagyok. Az öreg, a vén uzsorás, a piszkos és lelketlen panamista így is majd mindennap patáliát csinál.[1]

A Kiss Józsefről mint munkaadóról kirajzolódó, nem éppen hízelgő kép azonban közel sem egyezik azzal, ahogy Kosztolányi közreadott visszatekintéseiben Kiss Józsefről mint íróról és szerkesztőről nyilatkozott, jellemzően elismerő szavakkal. Jóval idősebb kartársa halála után – az iránta tanúsított hála összefüggésében – például így emlékezett:

> Sohase felejtem el, milyen ámulat fogott el, amikor egyszer, a jelenlétemben fésülgetett valamilyen kéziratot, s szerkesztői irónja mindig a kellő helyen csapott le, és irtotta a sorokat, gyérítette, gyomlálta a mondatokat, míg végül az egész kitisztult, megvilágosodott. Tőle tanultuk valamenynyien, hogy a mi mesterségünkben a kevés gyakran több, mint a sok.[2]

Túl azon, hogy Kosztolányi általában véve sem igazán hitt az emberek és cselekedeteik egyértelmű megítélhetőségében, hanem mindennek többféle megközelíthetősége mellett érvelt, az ismert tények is az író és a hetilap kapcsolatának kettősségét sugallják.

[1] KDLN, 151, valamint vö. 170. Ezzel és az előzőleg idézett levélrészlettel jól egybevág, hogy Kosztolányi 1908. április 5-től *A Hét* Innen-onnan rovatában is közöl írásokat (elsőként lásd **92.**). Mindez azt sugallja, kapcsolata március végétől válik igazán szorossá, valóban belső munkatársi viszonnyá a lappal.

[2] Tf, 189. Érdemes hangsúlyozni, hogy amint az idézett levél sorait, úgy a később megfogalmazott értékelést sem célszerű készpénznek venni. Előbbi esetében maga a mentségkeresés szándéka és a kiszolgáltatottságot is szükségszerűen magában foglaló alkalmazotti élethelyzet tapasztalata, utóbbinál az időbeli távlat és az alkalom, Kiss József születésének kilencvenedik évfordulója formálhatta a leírtakat, s befolyásolhatta a benyomások vagy emlékek, sőt a helyzetre alkalmazható toposzok közötti válogatást. Az 1933-as visszatekintés kapcsán – Kosztolányinál inkább jellemző, semmint kivételes módon – akár még az a gyanú is felvethető, hogy a kiemelt sorok részben Osvát Ernő (szintén legendásított) szerkesztői gyakorlatának egyes elemeit másolják Kiss József alakjára (vö. Tf, 184–185, ahol *A Hét* szerkesztőjének munkamódszeréből még más elemek hangsúlyosak).

Koszt pub 2.indb 631 2025. 02. 21. 12:44:28

Egyfelől *A Hét* éveken át jóval több volt Kosztolányi számára, mint pusztán kifizetődő állás. Másrészről a hetilap jó tollú szerzője ennek ellenére sem szűnt meg más lehetőségeket keresni – nemcsak közlési fórumokat és bevételi forrásokat, de igazán sajátjának érzett szellemi közeget is.

A Hét gyakorlatának megfelelően Kosztolányi számos írását csupán álnéven jegyezte.[1] A folyóiratban használt szerzőségi jelölések egy részét idővel a szerkesztőségi üzenetek leleplezték: 1908-tól többször is szerepel a – rövidített L–i. alakban is használt – Lehotai név feloldása, 1912-ben a K. D. monogram kíséretében, majd 1915-ben csatlakozik hozzájuk a Kosztolányi által egyébként már több éve használt Punin is.[2] Nem szerepel viszont ezek között az a szerzőségi jelzés, amelyet Kosztolányi a lap – aktuális, rövid, többek által írt cikkekből összeálló – Innen-onnan rovatában 1908 tavasza és 1916 eleje között használt, és amelynek azonosítását Lengyel András végezte el.[3] Fogósabb kérdés *A Hét* 1908 őszén induló, jellegében az Innen-onnan rovathoz hasonló, ám annál vitatkozóbb hangütésű Toll és Tőr rovata, amelynek piktogramjait 1913-ig terjedően szintén Lengyel András tekintette át, számot adva a szerzők azonosításának komoly nehézségeiről is.[4] Úgy gyanította, egy Sánta Gábor által Cholnoky Viktornak tulajdonított írás szerzője inkább Kosztolányi Dezső lehet, de az azonosítás kérdését függőben hagyta.[5] Ha Lengyel András megérzése helyes, akkor a piktogramok 1910 nyarán bekövetkezett lecserélését megelőzően Kosztolányi a páva jelet használta a rovatban – jelenleg azonban nem rendelkezünk elegendő nyomós érvvel sem ennek bizonyító erejű alátámasztásához, sem meggyőző cáfolatához.[6]

[1] A kisebb számú névtelen cikkek ritkábban azonosíthatók teljes bizonyossággal (lásd **112.,** valamint a függelékben közölt kétes hitelű írások közül **VI., XII–XIV.**).

[2] Az álnevek *A Hét*-beli leleplezésének gyakorlatáról lásd Lengyel 2012, Kosztolányira vonatkozóan különösen 134–135.

[3] Részletesen szól erről Lengyel Andrásnak a rovatban közölt Kosztolányi-írásokat azonosító és modern kiadásban összegyűjtő kötethez írt alapos tanulmánya: IO, 5–25.

[4] Lengyel 2013, 46–66.

[5] Lengyel 2013, 60–61.

[6] Ebben az esetben az 1908-as évfolyam következő kis írásai tulajdoníthatók Kosztolányinak: *Dungyerszky haj!,* A Hét, XIX. évf. 43. sz., 1908. okt. 25., 686; *A szinházak és a közönség,* A Hét, XIX. évf. 46. sz., 1908. nov. 15., 734; *A budapesti franczia irodalmi társaság,* A Hét, XIX. évf. 48. sz., 1908. nov. 29., 767–768.

Koszt pub 2.indb 632 2025. 02. 21. 12:44:28

Érdemes megemlíteni, hogy a *Budapesti Napló*nál történt tulajdonos- és szerkesztőváltást követően nemcsak Kosztolányi, hanem – már őt megelőzően – Ady Endre is tájékozódott *A Hét* irányában, aki újra fölvette a kapcsolatot Kiss Józseffel, majd rövid ideig dolgozott is a hetilapnak.[1] Kosztolányi pedig – ez esetben alighanem akaratán kívül, több más ok mellett – közrejátszott abban, hogy Kiss és Ady együttműködése végül sikertelennek bizonyult. Utóbbi így fakadt ki a *Budapesti Napló* átadása után Berlinbe távozó Biró Lajosnak 1908 márciusában:

> Hát te nem tudod a Kiss József dolgát? Az egész célja az volt, hogy ne rontsam el a jubileum harmoniáját. Kosztolányival íratott a kötetemről s ráadásul a bírálatnak csak a lirizáló végét adta le. Erre olyan komisz lettem, amilyen csak lehettem. Belemartam még a veseköveibe is szóval s üzenettel és otthagytam.[2]

Könnyen elképzelhető, jóllehet az itt tárgyalt összefüggésben nem mérvadó, hogy Kiss József szándékosan, a kívülállók számára mégis szinte észrevehetetlen módon kívánta bosszantani Adyt azzal, hogy a *Négy fal között* kíméletlen kritikusának új kötetéről épp a korábban megbírált költővel íratott kritikát. Mindenesetre Kosztolányi alapvetően elismerő hangvételben szólt a kötetről (**78.,** egyúttal lásd a szöveghez fűzött jegyzeteket). A Birónak írt levél alapján Adyt az is igencsak ingerelte, hogy Kiss József lerövidítette a bírálatot,[3] és ezzel nemcsak jelképesen csökkentette

[1] Ady és Kiss József 1907 novemberének elején történt levélváltását, valamint az ennek nyomán létrejött személyes találkozóról Lédának és Vészi Margitnak beszámoló sorokat lásd Ady 1998, 236–239, illetve a közeledési kísérlethez kapcsolódó jegyzeteket: 585–590. Vö. továbbá Komlós 1955.

[2] Ady 2001, 27.

[3] Az események időrendje sajnos nem teljesen egyértelmű. Ugyan Ady már a Kosztolányi-kritikát megjelentető, 1907. december 29-ei számban sem közölt írást, ám *A Hét* munkatársaként előzetesen is tudomást szerezhetett arról, ki fog írni verseskötetéről. Azt azonban nem tudni, mikor értesült – akár Kosztolányitól, akár a szerkesztőség más tagjától – arról, hogy Kiss József meghúzta a bírálatot, és így ez mennyiben befolyásolhatta döntését. Habár az Ady-levél hangneme alapján nem túl valószínű, még az sem zárható ki maradéktalanul, hogy a kritika megrövidítésére csak azt követően került sor, hogy a szakításhoz amúgy is szinte csak ürügyet kereső Ady bejelentette távozását a laptól.

Koszt pub 2.indb 633 2025. 02. 21. 12:44:28

a bírálat tárgyának – terjedelemben is kifejeződő – jelentőségét, hanem annak lehetőségét is fölerősítette, hogy a gyanakvóbb olvasók a kritika némely megfogalmazásában ironikus áthallást véljenek felfedezni. A dicsérő szólam tompítására, avagy a dicséretet megalapozó érvelő részek törlésére közvetetten az is fölhívja a figyelmet, hogy Kosztolányi valójában nem egy, hanem két kritikát is közölt a *Vér és arany*ról, ráadásul az *Új Idők*-beli írás **(80.)** egyaránt pozitívabb és konkrétabb, mint *A Hét*ben megjelent „lirizáló" bírálat.[1] Ha netán az elsőt nem egész másfél hónappal követő kritikát Kosztolányi a Kiss József által kihúzott részek köré építette, az magyarázattal szolgálhat arra, miért nem igazán vette Ady zokon, hogy az *Új Idők*ben is Kosztolányi bírálta a kötetét. Furcsamód utóbbi – ismét Kosztolányi szándéka ellenére – akár ahhoz is hozzájárulhatott, hogy Ady szűk egy évvel később – igaz, csak rövid időre – az *Új Idők*höz közeledett.

Jóllehet Ady szereplésének súlyával nem vethető össze, de 1907 őszétől Kosztolányi is rendszeresen közölt nemcsak szépirodalmi műveket és műfordításokat, hanem néhány hosszabb esszét is a *Népszavá*ban. A Wedekindről, a proletárköltészetről és a Strindbergről szóló írások a *Népszava Olvasótárá*ban jelentek meg, míg a forradalmi drámát tárgyaló eszmefuttatás a lap 1907-es karácsonyi összeállításában. Mindkettőt Révész Béla szerkesztette, aki fontos kapcsot jelentett Kosztolányi és a napilap között.[2] Ezt erősíti meg az 1907. december 3-án Babitsnak küldött levél, melyben a barát magát közvetítőként tünteti föl: „Révész Béla, a Népszava karácsonyi mellékletének szerkesztője felkér, küldj egy szép verset nekünk."[3]

[1] A két Ady-kritikáról, továbbá átfogóbban *A Hét* hűvös viszonyáról Adyhoz, illetve a *Nyugat*hoz lásd még Veres 2012, 33–39.

[2] 1909 tavaszán Kosztolányi szép kritikát írt Révész novelláiról *A Hét* irodalmi rovatába (Tf, 350–351), 1910-ben pedig Révész Béla a *Renaissance* szerkesztőjeként közölte Kosztolányi írásait. Kabos Ernő a *Népszava Olvasótárá*nak rövid történetét – a kor politikai elfogultságait tükrözve, de nem árnyalatok nélkül – áttekintő tanulmánya Révész Bélát olyan alkotóként és szerkesztőként jellemzi, aki a művészi tevékenységet elválasztotta a napi politika aktuális harcaitól, és saját szerepét eleve a közvetítés-egységteremtés igényének jegyében határozta meg (Kabos 1962, 25, vö. még 22–24, valamint a közreműködő írók névsorát mérlegelve 31).

[3] KDL1, 695. Persze nem zárható ki teljesen, hogy a felkérésben Kosztolányié, s nem közvetlen a *Népszava* szerkesztőjéé volt a kezdeményező szerep. Mindettől függet-

Koszt pub 2.indb 634 2025. 02. 21. 12:44:28

A *Népszava* rövid életű, *Olvasótár* címmel közreadott melléklete 1907 őszétől 1908 nyaráig jelent meg. A lap 1907. szeptember 15-én, napi rendszerességű kiadásának negyed évtizedére utaló *Két és fél év határán* címmel az újságot előállító nyomda megújulásáról, gyorsabb és nagyobb kapacitású rotációs gép beszerzéséről ad hírt, majd a cikken belül, *Olvasótár* alcímmel elkülönítve arról számol be, hogy az ekként lehetővé vált terjedelemnövelés részeként a *Népszava* új vasárnapi melléklet megindításáról döntött. Ebben az olvasók szórakoztató és hasznos olvasmányokat találhatnak, amelyek – a politikai küzdelmek közepette – a pihenést és kikapcsolódást is segíteni hivatottak.[1] A mellékletet s annak irodalomképét, illetve művészetfelfogását azonban a szociáldemokrata párton belül szinte kezdettől nem övezte osztatlan elismerés.[2] Jóllehet megszűnésében pénzügyi okok is komoly szerepet játszhattak,[3] a lap 1908. szeptember 18-án „többeknek" címzett szerkesztői üzenetében arról tájékoztat: „A *Népszava* »Olvasótár«-melléklete a pártvezetőség határozatából szünt meg."

Kosztolányi az *Olvasótár,* illetve az ehhez szorosan kapcsolódó karácsonyi lapszám hasábjain úgy értekezik őt ekkortájt izgató problémákról és érdeklő alkotókról, más írásaiban szintén tárgyalt témákról, hogy világosan igazodni is igyekszik a *Népszava* irányához, és a modern irodalomnak nemcsak művészi, de társadalmi forradalmiságát is hangsúlyozza. Ugyanakkor ennek az igazodásnak némely mozzanata nem kifejezetten volt több felszíni, adott esetben látványos, de az érvelés logikáját nem érintő gesztusnál. Legalábbis erre vall, hogy a forradalmi drámáról, illetve a

lenül, bár a vers „Révész Bélának végtelenül tetszett" (KDL1, 697), Babits költeménye végül nem látott napvilágot a *Népszava* karácsonyi számában (lásd még Kabos 1962, 26).

[1] Ugyan a napilap vasárnapi melléklete nem tévesztendő össze az azonos elnevezésű könyvsorozattal, a két, időben jórészt átfedő próbálkozást föltehetőleg azonos feltételek tették lehetővé, és hasonló célok mozgatták. A Pártügyek rovatban alig két héttel a lapmelléklet elindulása után, 1907. szeptember 29-én megjelent híradás szerint a könyvsorozat kötetei azt az igényt hivatottak olcsón, egyszersmind színvonalasan kielégíteni, amely a munkásmozgalmi küzdelmek eredményeként a munkaidő rövidüléséből és a munkásság szellemi igényeinek növekedéséből fakadt.

[2] Kabos 1962, 25–26, 54–57; a kritikákat Ady alakjára összpontosítva összegzi Ady 1973, 525–526.

[3] Vö. Kabos 1962, 57.

Koszt pub 2.indb 635 2025. 02. 21. 12:44:28

proletárköltészetről írott esszék hozzávetőleg két évvel később, viszonylag csekély átalakítás után a katolikus *Élet*ben is megjelenhettek.[1]

Az újságírói indulásában oly jelentős *Bácskai Hírlap*nak Kosztolányi 1906 nyarától, amikor a *Budapesti Napló* belső munkatársa lett, szinte pontosan egy évig nem dolgozott. 1907 júniusától viszont több-kevesebb rendszerességgel ismét megjelennek – mindenekelőtt szépirodalmi, de mellettük publicisztikai – írásai a szabadkai lapban. 1908 szeptemberében már hetente találunk az írótól közleményeket, majd – változó intenzitással – újfent ritkábban. A *Boszorkányos esték* több novellája nem először, mégis „eredeti tárcaként" jelenik meg az újságban; néhány portrészerű tárca **(52., 144.)** és színházi írás **(119., 162.)** mellett többször Kosztolányi írja a vezércikket – szeptember 13-án **(149.)** és december 25-én **(182.)** –, majd – immár kilépve jelen kötet időhatárai közül – 1909. január 1-jén teljes névvel jegyezve, míg július 5-én és 12-én név nélkül **(129b., 134b.)**.

Az 1908-ban fölélénkülő kapcsolat mögött üzleti érdekek állnak. Kosztolányi részben a Szabadkán közölt munkáival biztosította első novelláskötetének, a *Boszorkányos esték*nek a kiadását. 1908 tavaszán a következőket írta ugyanis unokafivérének, Csáth Gézának:

> Magam részéről belemegyek az alkuba. A *B. H.*-nak vasárnaponként vezércikket írok; ennek ellenében Fischer tata kinyomja a könyvet, úgyhogy én csak a nyomdaköltséget

[1] Amikor Kosztolányi verset kért Babitstól, nyíltan és – a közlés elmaradásából, a visszalépést ösztönző megosztottságból ítélve – túlzott könnyelműséggel állította költőtársának: „Új, friss, modern verset kérünk, nem szociálistát." (KDL1, 695.) Kabos Ernő a maga nézőpontjából úgy ítéli meg, hogy „Kosztolányi ismeretterjesztő írásai […] gondolatgazdagok, lírai lendületűek, de sok elvont esztetizálást, polgári műveltséget feltételező utalásokat tartalmaznak" (Kabos 1962, 49), ugyanakkor elismerően emeli ki (Kabos 1962, 53–54) Kosztolányi proletárköltészetet tárgyaló esszéjét (**84.;** lásd még Bölöni 1955, 340–342). Valóban igazságtalan lenne merő tettetést látni a *Népszavá*nak írt négy esszé állásfoglalásaiban. Egyfelől Kosztolányi a gondolatmenet lényegén az *Élet*nek átdolgozott szövegben sem változtatott. Másrészt hasonló eszmék nemcsak a *Népszavá*ban, hanem a *Bácskai Hírlap*ban megjelent hosszú Tolsztoj-esszében is föltűnnek **(149.)**, még ha az írásból végső soron az a következtetés vonható le, hogy Tolsztoj nem szorítható be semmilyen merev kategóriába, így a szocializmusába sem.

Koszt pub 2.indb 636 2025. 02. 21. 12:44:28

> – maximum 150 korona – fizetem. Ezt is törlesztés alakjában. […] A szerződést – *esdek* – *fogalmazd meg* (pár mondat az egész), és írasd alá Fischerrel, s aztán küldd fel, hogy én is aláírjam.[1]

A kötet végül – dacára a benne szereplő 1908-as évszámnak – 1909 májusában jelent meg,[2] és Kosztolányi megszaporodó szabadkai közleményei mellett a levélből sejthető „csereüzlet" megvalósulására enged következtetni az is, hogy a *Boszorkányos esték* ugyan a budapesti Jókai Nyomda kiadásában látott napvilágot, ám Krausz és Fischer Könyvnyomdájában készült Szabadkán.

A *Nyugat* és Kosztolányi – később jóval szorosabbra fonódó, de ritkán feszültségmentes – kapcsolatának indulásáról és ennek irodalomtörténeti képéről megalapozottan állítja Veres András: „A köztudatban Kosztolányi is ott feszít a *Nyugat* alapító atyái között. Holott nem tartozott közéjük, sokáig még a belső körbe sem."[3] 1908-ban Kosztolányinak valóban mindössze két írása jelent meg a folyóiratban: egy verse, majd a december 1-jei számban Swinburne-ről írott sorai **(176.)**. Jól ismert azonban Kosztolányi rosszindulatúan távolságtartó levele a *Nyugat* alkotóiról, amelyet 1908 végén írt Fülep Lajosnak:

> A *Nyugat* egy kifejezetten anti-szimbolista, józan, racionális alapon álló, metafizika- és gondolatgyűlölő zsidó pártszövetkezet. Impotens rikoltozás rekedt torokkal. A szifilisztől berekedt torokkal. Hitem szerint ők sohasem csinálják meg az irodalmi forradalmat, mert erre nemcsak az erejük hiányzik, de a hitük is, az állítani tudás bátorsága.[4]

Kiss József halálának alkalmából, 1922 januárjában Kosztolányi hosszabb esszét közölt a *Nyugat*ban, amelyben *A Hét*

[1] KDLN, 154. Szintén Csáthnak íródtak a következő sorok: „igazán nagyon köszönöm a leveled, a tanácsod és a jóságodat. Fischer tatának még ma írok. Menj el hozzá, s állapodjatok meg. Mindent reád bízok." (KDLN, 155. Az utóbbi levelet feltételezi korábbinak BEB, 794.)
[2] Lásd BEB, 803.
[3] Veres 2009, 88.
[4] KDLN, 165.

Koszt pub 2.indb 637 2025. 02. 21. 12:44:28

irodalomtörténeti szerepét abban látta, hogy „elsőnek adott helyet az igazi irodalomnak, és hosszú évekig uralkodott az irodalmi közvéleményen", ám később „fölváltotta a Nyugat, mely új utakat nyitva, szükségszerűen átvette a törvénylátás örökét".[1] Kosztolányi itt már jól érzékelhetően nemcsak a *Nyugat* lapjain, de a *Nyugat* nevében szólal föl. Olyan folyamatról ír tehát, amely a saját pályáján is megtörtént – ám közel sem 1908-ban, a *Nyugat* indulásakor. Ebben az időben Kosztolányi nem pusztán *A Hét* fizetett munkavállalója volt, nem is csupán belső munkatársa, hanem a lap rá komoly hatást gyakorló szellemi közegének tényleges részese, akihez minden helykeresése ellenére mégiscsak Kiss József hetilapja állt a legközelebb.

A *Budapesti Napló* átalakulását követően Kosztolányi számára *A Hét* mellett időlegesen a *Népszava Olvasótára* és újfent a *Bácskai Hírlap* töltött be fontosabb szerepet. A majd csak később meghatározóvá váló *Nyugat*hoz hasonlóan az *Új Idők* néhány versén túl a *Vér és arany*ról írt második kritikáját közölte. A *Politikai Hetiszemlé*ben, ahol 1906-tól voltak olvashatók Kosztolányi írásai, 1907 és 1908 fordulóján nem szépirodalmi cikkei is jelentek meg. Saját munkáinak közrebocsátása mellett Kosztolányi ismét közvetítői szerepet is vállalt, amikor Babits verseit ajánlotta a lap szerkesztői, majd 1907 szeptemberében föltehetőleg olvasói figyelmébe **(X.)**. Ekkortájt talán bízott abban, hogy a *Politikai Hetiszemle* az új magyar irodalom általa is képviselt felfogásának fórumává válhat, még ha a szegényesebben kiállított lap nem is ébresztett benne oly fölfokozott reményeket, mint 1907 végén az újraindulás küszöbén álló *Figyelő,* illetve a Kabos és Vázsonyi által tervezett lap.

Jóllehet a *Budapesti Napló*tól való kényszerű távozás kiváltotta kétségbeesés hamar oldódott, és Kiss Józsefnek köszönhetően a kenyérkeresés egzisztenciális gondjai is bizonyosan enyhültek, Kosztolányi 1908-ban sem érezte úgy, hogy révbe ért volna. Helykeresésének lezáratlanságát mutatják Babitsnak 1908. december elején írt várakozásteljes sorai: „kérem, hogy sürgősen küldjön kéziratot a *Magyar Szemlé*-be, mely karácsony napján

[1] Tf, 184.

Koszt pub 2.indb 638 2025. 02. 21. 12:44:28

nagy dicsőséggel és igen-igen sok pénzzel fog feltámadni".[1] 1908. december 10-én Fülep Lajost is hasonló hangnemben szólította föl részben már idézett levelében: „a *Magyar Szemle* karácsonykor nagy apparátussal, új emberekkel és új iránnyal megindul. A szerkesztőség okvetlenül számít önre. Esedezem, hogy minél előbb küldjön nekünk valamit. Cikket, novellát, jegyzetet, bármit."[2] Kosztolányinak azonban újfent csalódnia kellett. A végül *Élet* címmel, hivatalosan 1909-es dátummal meginduló folyóiratról már megjelenése előtt egyre tartózkodóbban, csalódottabban nyilatkozott.[3] Kosztolányi helykeresésének távlatából a hol rövid életű, hol jelentős átalakulásokon áteső, máskor már az előkészületek során kudarcba fulladó vagy markáns kontúrjukat vesztő lapok a modern magyar irodalom erősen fragmentált képét rajzolják ki. Ugyanakkor ez a széttöredezettség egyáltalán nem egymástól jól elkülönülő szerkesztői-munkatársi csoportokban nyilvánult meg, hanem szoros és összetett kapcsolatháló kiépülésével járt együtt az orgánumok és műhelyeik között. Ezért alighanem Kosztolányi indulásának több ellentmondásos motívuma és konfliktusa, választása és vonzódása – talán meglepő mód igen hasonlóan Ady pályájának alakulásához ezekben az években – jobban megérthetővé válik akkor, ha nem a visszavetített célelvűség jegyében, hanem ebben az osztott, mégis sűrű szövésű irodalmi-kulturális térben elhelyezve értelmezzük.

Modern irodalom és újságírás

Az 1907-ben és 1908-ban megjelent cikkek alapján Kosztolányi ebben az időben az irodalmi összefüggések felvázolása során inkább fordult külföldi alkotókhoz, mint a magyar irodalmi hagyomány képviselőihez. A *Budapesti Napló*nál töltött időszakra visszaemlékező, már idézett Vészi-esszé is utal a világirodalmi tájékozódás hangsúlyos szerepére a lapnál: „A *Budapesti Napló* már évekkel azelőtt egyengette az új irodalom útját. Tárcarovatában

[1] KDLN, 162.
[2] KDLN, 162.
[3] KDLN, 164–165, egyértelműen negatív ítéletet fogalmaz meg 166, lásd továbbá 168.

Koszt pub 2.indb 639 2025. 02. 21. 12:44:28

gyakran szerepelt Tolsztoj, Csehov, Gorkij, Knut Hamsun neve."[1] Egy 1907 elején közölt cikk jószerével seregszámlaszerűen vonultatja fel a Kosztolányi számára fontos alkotókat, amikor Flaubert, Tolsztoj, Goethe, Jacobsen, Csehov és Ibsen írásművészetére hivatkozik **(5.),**[2] 1908 őszén pedig Ibsen és Tolsztoj mellett Zola sorolódik a „három apostol" közé **(149.)**. Ekkoriban jól érzékelhetően izgatta, erősen foglalkoztatta Kosztolányit Wedekind művészete **(39., 40., 61., 72., 175.),** valamint Wilde nem könnyen értelmezhető hatása is **(13., 22., 37., 57., 64.)**. Önállóan ugyan ritkábban foglalkozott Shakespeare **(34., 143.),** Strindberg **(75., 91.),** Maeterlinck **(10.),** Nietzsche **(74.)** és Baudelaire **(104.)** műveivel, de számos cikkben, bírálatban nagy súllyal utalt munkásságukra. Rilke **(129.)** és Freud **(158.)** alakja, akik hamarosan meghatározóvá válnak számára, még épp csak föltűnnek 1908-ban.

A nem magyar nyelvű irodalmak hangsúlyos szerepeltetése egybevág a modern líra kölcsönösségen és egyenrangúságon alapuló nemzetköziségének olyan felfogásával, amelynek a fiatal magyar írók is joggal részesei **(79.)**. A nemzeti irodalmak efféle közössége ugyanakkor a modern művészet rétegzett, a különneműt elismerni és egybehangolni képes fogalmát feltételezi, végső soron annak elismerését, hogy többféle modern irodalom lehetséges. Ahogy más összefüggésben, iróniától sem mentesen állítja egy párbeszédes formájú szöveg a cikkíróról: „modernnek vallod magad és igen jól tudod, hogy nincs a földön két egyforma kéz és két egyforma koponya" **(124.)**. Kosztolányi ekként világos különbséget tett egyenlőség és egyformaság, eredeti egyéniség és nyárspolgári típus között **(145),** s úgy vélte, utóbbi nem fér össze a valódi modernséggel.

A cikkek nemegyszer nyomatékosan rámutatnak azokra a történeti változásokra, amelyek lényegi pontokon formálták át a művészet, illetve konkrétan a modern irodalom jellegét. Ugyan az igazán nagy alkotók eme változások következtében nem vesztenek jelentőségükből, ám többé már nem bizonyulnak kötelező viszonyítási, még kevésbé igazodási pontnak. Így a naturalizmust Kosztolányi

[1] Tf, 239.
[2] Igaz, a többiekkel ellentétben Jacobsent Kosztolányi ekkortájt nem sűrűn emlegeti.

Koszt pub 2.indb 640 2025. 02. 21. 12:44:28

a maga idejében szükségszerű, de mára már idejétmúlt művészi törekvésnek látja **(35., 77.),** mint ahogy a tökéletesen megformált műalkotást eszményítő parnasszista irodalom újdonsága is megkopott, merevvé vált, és a fiatal írók már más célok jegyében alkotnak **(55., 116.)**.[1] Amiképpen pedig a modern francia irodalom, amely mindinkább a nagy elődök epigonjait termeli ki magából, nem szolgál többé egyértelmű mérceként **(129.),** úgy nyílik tér az egyanrangú nyelvek közösségéből formálódó nemzetközi irodalom számára, ahol immár nem a mintakövetésre, hanem az egyéni jelleg szabad kibontakoztatására esik a hangsúly.

A változás tapasztalata történetileg viszonylagossá teszi az irányzatokba tagozódás érvényét, és a modern irodalomnak olyan differenciált – bár nem teljesen ellentmondásmentes[2] – esztétikai képzetét alapozza meg, amely nemcsak az egymást váltó szakaszok logikáját, hanem a többféle modernségfelfogás egymás mellett élésének lehetőségét is magában foglalja. 1908 februárjában – hónapokkal Ady *Négy fal között*ről írt kritikája után – Kosztolányi a magyar irodalmi élet egysíkúságát panaszolja Babitsnak:

> Nálunk – sajnos – még nem elég érett a közönség arra, hogy ezeket a finom differenciálódottságokat méltányolja, mert a hájfejű burzsoák fejébe még mindig nem fér be, hogy több modern költő is van. Egyet szükségből, gúnyból udvari bohócul szerződtettek: Ady Endrét. A többiről csak kénytelen-kelletlen vesznek tudomást.[3]

A levél nem tagadja meg Adytól a modernséget, hasonlóan Kosztolányi cikkeihez, amelyek ekkoriban alapvetően elismerendő példaként említik a pályatárs munkáit. Az irónia gyanúját legtöbbször nem is a szűkebb szövegösszefüggés kelti fel, hanem Ady és Kosztolányi igencsak terhelt kapcsolatának ismerete. Ennek korábbi fejleményeiről értelemszerűen több-kevesebb kortárs is tud(hat)ott, későbbi fejezetei pedig elsősorban az irodalomtörténész

[1] Kosztolányi ettől lényegesen eltérő korai helyzetértékeléséhez vö. KDP1/2.
[2] A „jelen" Kosztolányinál egyszerre tűnik föl viszonylagos, leíró és normatív fogalomnak (vö. **84.**).
[3] KDLN, 149.

Koszt pub 2.indb 641 2025. 02. 21. 12:44:28

visszatekintő távlatában értelmezhetik át a Kosztolányi-cikkek egyes fordulatait.[1]

Akár Adyt célzó fricskaként is olvasható az az „innen-onnan", amely egy grazi esetről szólva lényegében megtagadja a költő nevet attól, aki nem fordul el undorral az inkább személyét, semmint írásait illető hódolattól **(134.).** Igaz, Adyt magát is zavarták a hozzá méltatlannak, őt kihasználónak érzett Ady-epigonok. Messzebb érő következményei vannak ezért annak a gondolatmenetnek, amely – Ady nevének említése nélkül, de egyértelmű utalások révén – Ady utánzásáért rója meg Dutka Ákost **(94.).** Csak akkor lehet ugyanis saját hangot várni Dutkától vagy bárki mástól, ha a modern magyar költészetnek van más iránya és formája, mint az Adyé. Ha pedig a fiatal magyar irodalomnak nem szabad az Ady-epigonok irodalmává válnia, akkor még az sem zárható ki teljesen, hogy talán nem is Ady lírája képviseli legmeggyőzőbben, legerőteljesebben a hazai modernséget.[2]

Elképzelhető, hogy Ady *Négy fal között*ről írt kritikájának kiélezett, az „irodalmi író" fogalmában összpontosuló szembeállításai is olyan esztétikai álláspont kialakítására-hangsúlyozására ösztönözték Kosztolányit, amely – a viszonylagosság tapasztalatával egybehangzóan – közvetíteni igyekezett a szélsőségek között. Grasso vendégszereplése nyomán fogalmazódik meg az általánosítás, mely szerint kultúra és művészet, tanulás és ösztön együtt fejtheti ki csupán hatását; a „vad zseni" és a „tanult esztéta" ellentételezése „buta iskolásság", mely épp azt téveszti szem elől, hogy a lángész művészetének is szüksége van a reflexióra, arra, hogy az elsődleges, elemi tapasztalatok a kultúra tanult formáin átszűrve bocsáttassanak az olvasók elé **(162.).** Néhány hónappal korábban pedig azt a meggyőződését fejtette ki Kosztolányi, hogy a valódi ihlet nem a közvetlen érzelmekben és benyomásokban tör elő, hanem távolságot feltételez, amely lehetővé teszi a különbségtevést gondolat és gondolat, kiselejtezhető és kimondható között,

[1] Komlós Aladár és Rónay László nyomán így értelmezi Veres András az Ady-különvélemény előrevetítéseként azt a cikket **(143.),** amely jogosnak látja a nagy, a tömegek által túlzottan imádott írók elleni fellépést (Veres 2012, 45–46).

[2] Kosztolányi ezt az álláspontot leveleiben nyíltan megfogalmazta, lásd főként KDL1, 440–441, 589.

Koszt pub 2.indb 642 2025. 02. 21. 12:44:28

ekként megőrizve az érvényeset és érthetőt, miközben mentes marad az alkotót pusztán önmagára vonatkoztató, saját életének szűk körére korlátozó önelemzéstől **(90.):**

> A nagy érzelem ólomsulylyal kapaszkodik belénk s megakadályozza lelkünk szárnyalását. Az igazi ihlet mindég távol visz tőle, hogy elvonatkoztathassuk magunkat a tárgyaktól; nem subjektivvé tesz – mint a hogy ma legtöbben hiszik – hanem objectivvé. Az ihletet technikai disposiciónak nevezem. […] Az ihlet nagyon távol áll attól az érzelemtől, a melynek kifejezésére serkent. A költőnek azonban minden önanalizist elvetve, hallgatni kell rá.

Másutt Kosztolányi a túlfinomodottá váló, ily módon a befelé forduló önelemzésnek kedvező kultúrával szemben a félművelt népek irodalmát helyezi előtérbe, amely még nem találta meg minden tapasztalat helyét, ezért nyitott az újra, úgymond: tud modern lenni. „A költészet és a kultura nem egyenes, de néha majdnem forditott arányban áll egymással." **(129.)** A kör ezzel bezárul: ahogy az ösztönös zseni sem válhat művésszé tanult formák hiányában, úgy a rideg megszokásba fúló kultúra sem maradhat eleven a művészet megújító ereje nélkül.

Ehhez hasonlóan Kosztolányi összeegyeztethetőnek, bizonyos mértékig egymásra utaltnak vélte a társadalmi és művészeti forradalmat **(77.)**. A mégoly megrázó irodalmi újítások is talajtalanok maradnak, elszigetelődnek, ha hiányoznak a befogadásához, megértéséhez szükséges társadalmi feltételek, továbbá az olyannyira forradalmi irodalom sem megy sokra valódi esztétikai teljesítmény nélkül. Előbbi esetben a nyárspolgári érzéketlenség,[1] utóbbiban a dilettáns szűklátókörűség teszi sikertelenné a műalkotás megelevenülését, s Kosztolányi mindkettőt rendre kárhoztatja színikritikáinak ez idő tájt bőséges sorában. Ugyanakkor gyaníthatóan nem állt tőle távol az az elképzelés, amely szerint az

[1] A nyárspolgár persze jól szórakozik a banalitáson (vö. **13.**), s a bravúros formai megoldásokkal, de benső élmény nélkül dolgozó (dráma)író is örömmel kiegyezik a zajos közönségsikerrel **(8.)**.

Koszt pub 2.indb 643 2025. 02. 21. 12:44:28

igazán eredeti és modern művészi teljesítmény eleve forradalmi tett.[1] Legalábbis erre utal annak az elutasítása, hogy a sikerült, igazi műalkotás hatása csak úgy „kipárolog belőlünk" a befogadás folyamatát követően, mintha mi sem történt volna **(8.).** Valóban átformáló-megújító hatást ellenben az a mű képes kiváltani, amely „benső élményből" fakad, sőt „viharos lelki forradalomban" fogan **(8.)**. Ehhez pedig az szükséges, hogy az alkotó az életet egyfajta egészként, a maga mélységében és szélességében ragadja meg **(10., 84., 91., 120.)**. Hogy azonban ez ne válhassék naturalista tablóvá, elengedhetetlen az író egyéniségének arányos érvényesülése is **(145.),** éppúgy elkerülve az egyéniségtelen nyárspolgári élet csapdáját **(15., 16.),** mint az egyéniség üres kultuszáét **(43.)**.

Kosztolányi a bezárkózásban vidékies elmaradottságot látott, a modern irodalom ellentétét. Ez magában foglalta a más nemzetek irodalma iránti érdeklődés hiányát, a jelen megrögzített, a változásnak többé utat nem engedő felfogását, az élet gazdag összetettségének leszűkítését akár a műalkotás tematikai korlátozásának, akár a befogadás banálissá tételének, azaz súlytalanításának értelmében.[2] Modern újságíróvá is úgy vált, hogy hosszabb-rövidebb cikkei egyszerre törekednek átfogó pillantással egybefogni tárgyukat, valamint értelmező távlatba állítani, pontosabban jelentésüknek távlatfüggő dinamikájában bemutatni a megfigyelt jelenségeket és benyomásokat. Nemegyszer közönséges hírekből vagy egészen köznapi tapasztalatokból indul ki, azokat bontja szét, a tárcában kifejezetten a szépirodalomhoz közelítve a tömör beszámolót. Már a *Budapesti Napló*nál akad példa erre az eljárásra **(47., 58.),** de különösen jellemzővé *A Hét* hasábjain válik (a hosszabb cikkek közül például **123., 147.**), összhangban a hetilap sajátos jellegével és célkitűzéseivel: „A hét eseményei adva voltak minden más lap számára is, de itt a válogatás, a megközelítés, a formálás módja volt újszerű."[3] Kiss József folyóiratának

[1] Ez minden bizonnyal olyan elgondolás volt, amely a *Népszavá*nak túl kevés, az *Élet*nek túl sok volt, viszont megalapozhatta Kosztolányi fokozatos közeledését az Osvát Ernő irányította *Nyugat*hoz.

[2] A korai cikkek irodalom- és eszmetörténeti összefüggéseit átfogóan tárgyalja Szegedy-Maszák 2010, 116–148, valamint számos korai írást említve vö. 420–477.

[3] Lipták 2002, 91.

Koszt pub 2.indb 644 2025. 02. 21. 12:44:28

rovatai „tudatosan versenyre kelnek a napilapokkal, amikor lendületes, de olykor felületes módon a híreket glosszába, kommentárba, humoros reflexióba, krokiba, fiktív interjúba csomagolva kínálják az olvasóknak".[1]

Kosztolányi belső munkatársként aligha háríthatta el, hogy rendszeresen írjon *A Hét* Innen-onnan rovatába, ahol szinte mindig hírekből indul ki, és igen kis terjedelemben, rendkívüli ökonómiával tágítja ki a cikk látókörét (csak néhány jellemző példát kiemelve: **121., 125., 128., 136., 137., 164., 172.**). Az újságírás terepén, a gyakorlatban mutatja be azt, amit több bírálatában is elvként hangoztat: az elhallgatás éppoly fontos, ha nem fontosabb része az írásnak, mint amit a szöveg nyíltan az olvasó tudtára ad **(17., 41.)**. Kosztolányi szerint a mű éppen azért kelthet visszhangot az életben, mert nem a papíron nyeri el végleges formáját, hanem a befogadóban éri el célját. A műélvezet így nem lehetséges műértés nélkül, s nem történés, hanem maga is tevékenység. Ibsen *Solness építőmester*ét parafrazeálva olvassuk a *Hedda Gabler* előadásának bírálatában **(19.):** „Ibsen, az építőmester megalkotja magas palotáit, de a kupolája megépítését reánk bizza. Nekünk kell befejeznünk, nekünk kell kitüzni reá a zászlót." Ennek is köszönhető, hogy Kosztolányi Innen-onnan rovatba írt legsikerültebb cikkei, ezek a rövid, tömörré csiszolt, egyszerre visszafogott és mégis tágas írások bizonyítják legerőteljesebben, hogy szerzőjüket 1908 végére már nem sok joggal lehetett pályakezdőnek nevezni.

[1] Lipták 2002, 92.

Koszt pub 2.indb 645 2025. 02. 21. 12:44:28

Rövid életrajzi kronológia a publicisztikai írások biográfiai elhelyezéséhez[1]

1907

Kosztolányi 1906 nyarától kezdve a *Budapesti Napló* belső munkatársa.

Januárban beiratkozik az egyetemre.

Május 19-én megjelenik első verseskötete, a *Négy fal között* a Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaságnál.

Június 1-jén jelenik meg Ady kritikája a *Négy fal között*ről a *Budapesti Napló*ban, nagyban meghatározva későbbi viszonyukat. A szerkesztőségben dolgozó Kosztolányi már ennek megjelenése előtt, május 31-én levelet küld Adynak Párizsba, hogy „megköszönje" bírálatát, jóllehet az nem csak „szeretetreméltó és kedves pofonokat" adott az elsőkötetes fiatal költőnek (KDL1, 638).

Június első felében Szabadkán van, ekkor ismerkedik meg idősb Lányi Ernő zeneszerző leányával, Lányi Hedviggel.

Júliusban megkapja az óralátogatásokról szóló oktatói ellenjegyzéseket, de vizsgákat nem tesz, abbahagyja az egyetemet. Július elejére tehető Keleti Juliska színésznővel folytatott futó kalandja, amelynek szabadsága alatt, fővárosból való elutazásával vége szakad. A hónap egy részét még Szabadkán tölti, majd Fiumébа utazik, s egy Horvát Henriknek küldött levele szerint Abbáziában, Lovranban, Pulában, Triesztben is megfordul (KDL1, 668).

Augusztusban visszatér Szabadkára. A *Budapesti Napló* egy 1907. augusztus 17-ei szerkesztőségi üzenete jelzi: „K. D. ezidőszerint szabadságon van."

Szeptember 8-án Siófokról küld lapot Lányi Hedvignek.

Még szeptemberben visszatér Budapestre. A *Politikai Hetiszemle,* amely ekkor célul tűzte ki fiatal alkotók munkáinak közlését, szeptember 22-én elsőként Babits Mihály személyét s néhány versét mutatja be, Kosztolányi közvetítő szerepének

[1] Lásd bővebben Arany 2017; továbbá KDL1, 824–828.

Koszt pub 2.indb 646 2025. 02. 21. 12:44:28

hangsúlyozásával. Kapcsolatuk, egy föltehetőleg hosszabb hallgatást kiváltó nézeteltérést követően, ekkor rendeződni látszik.

Október elején Kosztolányi a szegedi honvéd gyalogezredhez utazik felülvizsgálatra, ahol a katonai szolgálatra való alkalmatlanságának megállapításához több napig is maradni kényszerül. Az ekkor Szegeden tanárkodó Babitscsal többször találkozik, kapcsolatuk bensőségessé válik. Nem kizárható, hogy Juhász Gyula családját is meglátogatja, barátjának eltűnése és meghiúsult öngyilkossági kísérlete nyomán.

A *Budapesti Napló*t október végétől Pályi Ede, a *Magyar Szó* tulajdonosa veszi át, aki a két lap szerkesztőségét egyesíti, így a korábbi gárda számos tagja elhagyja a lapot. November 9-én Kosztolányi Juhász Gyula verseskötetéről írott recenziója már a *Magyar Szó*ban jelenik meg. November második felében kelt levelében ugyanakkor arról tudósít, hogy: „a B. N. től [!] végleg megváltam és most kizárólag heti lapoknak szándékozom dolgozni" (KDL1, 693). Publicisztikai írásai ezt követően elsősorban *A Hét*ben jelennek meg, ahol föltehetőleg 1908 elejétől belső munkatársként dolgozik.

Karácsonykor Szabadkára utazik.

1908

Újév napján Szabadkáról Halasi Andornak írt levelében Lányi Hedvig iránti föllobbant szerelmére céloz. Hamarosan visszautazik Budapestre, de az ezt követő hónapokban valószínűleg többször is rövid időre hazalátogat, hogy a lánnyal találkozzon.

Április 5-én előadást tartott volna a szabadkai Szabad Lyceumban, ám a fönnmaradt dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy erre nem került sor. Rokonának, Jász Dezsőnek, Csáth Géza még gimnazista öccsének március végén küldött leveléből arra lehet következtetni, hogy korábban már többször is kezdeményezte az időpont elhalasztását szerkesztőségi teendői miatt, *A Hét* „uzsorás" vezetőjére, Kiss Józsefre hivatkozva (KDLN, 151). Jász Dezső az, aki ekkor a Lányi Hedviggel való titkos levelezés kézbesítését is végzi.

Koszt pub 2.indb 647 2025. 02. 21. 12:44:28

Április 5-től jelennek meg D jelzésű glosszái *A Hét* „Innenonnan" rovatában.

Április 8-án a Meteor kávéházban tartott kabaréesten verssel szerepel, ahogy Ady Endre is. Ezenkívül nóták, fölolvasás, kabarédarabok kerülnek műsorra, illetve Rozsnyay Kálmán Oscar Wilde-ról tartott előadása.

Júniusban olasz utat tesz, Fiuméből és Velencéből ír Lányi Hedvignek, majd augusztusban és szeptemberben főként a fővárosban tartózkodik.

Noha szeptember első felében a *Bácskai Hírlap* és a *Szeged és Vidéke* már hirdeti novelláskötetét, a *Boszorkányos estéke*t, s a köteten is az 1908-as évszám szerepel, az minden bizonnyal csak 1909 májusában jelenik meg ténylegesen a fővárosi Jókai Nyomda és a szabadkai Krausz és Fischer kiadásában (BEB, 800–805). A kötet publikálásának költségeit Kosztolányi ekkor a Krausz–Fischer kiadóhoz tartozó *Bácskai Hírlap*nak küldött írásokkal tervezi fedezni, ahol 1908 júniusa óta ismét gyakrabban publikált, több vezércikket közölt.

Októberben közreműködik a Magyar Írók Egyesületének megszervezésében, amely végül nem alakult meg.

Novemberben Zágrábból és Fiuméből ír Lányi Hedvignek.

December elején közli első rövid esszéjét a *Nyugat*ban, ahol ezt megelőzően, még márciusban, egy verse jelent csak meg. Mindeközben anyagot toboroz az újrainduló *Magyar Szemle* számára – a lap utóbb *Élet* címmel, Andor József vezetésével indul meg.

Ugyancsak az év végén, Schenk Ferenc kiadásában lát napvilágot Kosztolányi Maupassant-versfordításainak gyűjteményes kötete.

Koszt pub 2.indb 648 2025. 02. 21. 12:44:28

A publicisztikai írások Kosztolányi halálát követő közlései[1]

Szöveg sorszáma	Megjelenés helye
1.	ÁÓ, 233–235
2.	ÁÓ, 236–237
3.	SzE I., 808–810
4.	ÁÓ, 238–240
5.	IFT I., 29–35; LF, 226–231; Tf, 190–194
6.	ÁÓ, 241–243
7.	ÁÓ, 244–246
8.	SzE I., 674–678
9.	–
10.	SzE I., 360–363
11.	SzE I., 400–402
12.	SzE I., 409–412
13.	–
13b.	SzE I., 236–239
14.	ÉM, 173–178; Szk, 146–150
15.	SzE I., 251–253
16.	ÉM, 103–105; Szk, 86–87
17.	SzE I., 300–302
18.	SzE II., 27–29

[1] A táblázat összeállításánál nem vettük figyelembe, hogy a feltüntetett posztumusz kiadások pontosan a jelen kötetben közölt szöveget követik-e, vagy egy attól némileg eltérő, de önálló műnek nem tekintendő szövegváltozatot jelentetnek meg. A táblázatban a kötetek utánközléseit nem tüntetjük föl, bővített kiadások esetében pedig a legutolsó bővített megjelenést adjuk meg (például NyL). A táblázatos mutatók bizonytalan szerzőségük miatt a függelékben közölt írásokat nem foglalják magukban.

Koszt pub 2.indb 649 2025. 02. 21. 12:44:28

19.	SzE I., 177–180
20.	SzE I., 529–530
21.	SzE I., 628–630
22.	SzE I., 239–242
23.	SzE II., 340
24.	SzE II., 341–342
25.	SzE I., 402–405
26.	ÁÓ, 247–248
27.	SzE I., 606–609
28.	SzE I., 736–739
29.	SzE I., 106–107
30.	SzE II., 106–108
31.	ÁÓ, 249–251
32.	ÁÓ, 252–253
33.	SzE I., 378–379
34.	SzE I., 24–25
35.	SzE II., 42–43
36.	SzE I., 379–380
37.	SzE I., 242–244
38.	SzE II., 478–479
39.	SzE I., 459–462
40.	–
41.	IFT II., 405–406; EÉA, 604–606; Tf, 709–710
42.	SzE I., 535–536
43.	ÉM, 265–266; Szk, 235–236
44.	SzE I., 651–652
45.	SzE I., 583–584
46.	SzE I., 10–11
47.	ÁÓ, 254–256

Koszt pub 2.indb 650 2025. 02. 21. 12:44:28

48.	ÁÓ, 257–258
49.	SzE I., 305–307
50.	ÁÓ, 259–261
51.	ÁÓ, 262–265; FD, 9–13
52.	–
53.	ÉP, 59–60
54.	–
55.	ÉM, 182–183; Szk, 159–160
56.	ÁÓ, 266–268
57.	SzE I., 244–246
58.	ÁÓ, 269–271
59.	ÁÓ, 371–373
60.	–
61.	ÉM, 273–275; Szk, 246–248
62.	SzE II., 451–452
63.	ÁÓ, 272–274; FD, 14–16
64.	SzE I., 247–249
65.	SzE I., 469–470
66.	SzE I., 216–218
67.	SzE I., 152–155
68.	SzE I., 678–680
69.	IFT I., 46–48; EÉA, 381–383; Tf, 489–490
70.	SzE II., 658–659
71.	SzE II., 660–662
72.	Le, 219–222; ÉM, 275–278; Szk, 248–250
73.	SzE II., 624–625
74.	ÉM, 428–429; Szk, 405–406
75.	ÉM, 205–207; Szk, 178–180
76.	IFT I., 66–67; EÉA, 242–243; Tf, 390–391
77.	SzE II., 674–680

Koszt pub 2.indb 651 2025. 02. 21. 12:44:28

78.	K, 13–15; IFT I., 73–76; EÉA, 199–201; Tf, 357–358
79.	–
80.	K, 16–18; IFT I., 76–78; EÉA, 201–203; Tf, 359–360
81.	IFT I., 121–122; LF, 290–291; Tf, 302–303
82.	–
83.	–
84.	NyL, 533–535; ÁÓ, 445–448
85.	Én és a festő: ÁÓ, 275–276; Tücsökdal az éjszakában;[1] Az utolsó levél: ÁÓ, 61–62
86.	ÁÓ, 277–281; ÉP, 233–237
87.	–[2]
88.	SzE I., 821–822
88b.	–
89.	ÉM, 323–325; Szk, 301–302
90.	NyL, 324–325
91.	ÉM, 207–210; Szk, 180–182
92.	IO, 27
93.	IO, 28
94.	IFT I., 123–124; EÉA, 306–307; Tf, 435–436
95.	ÉP, 60–64
96.	IO, 29–30
97.	IO, 30
98.	IO, 31–32
99.	IO, 32

[1] A szöveg középső része a későbbiekben szépprózai műként jelent meg, amelynek posztumusz kiadásait lásd BEB, 651, illetve az egészében közölt *Verstárgyak* ciklus részeként 646, 647, 649.

[2] Az *Álom és ólom* ugyan a jelen kötetben szereplő szövegváltozat megjelenési adatait tünteti föl, azonban egy jóval későbbi, lényegi változtatásokon átesett szöveget közöl, amelyet a jelentős eltérések miatt önálló műnek tekintünk (ÁÓ, 282).

Koszt pub 2.indb 652 2025. 02. 21. 12:44:28

100.	IO, 33
101.	IO, 34
102.	IO, 35
103.	IO, 35–36
104.	SzE II., 681–683
105.	IO, 36–37
106.	IO, 38
107.	IO, 39
108.	–
109.	IO, 40–41
110.	IO, 41–42
111.	IO, 42–43
112.	IFT II., 410–411; EÉA, 652–653; Tf, 758–759
113.	LNL, 264–267; LF, 312–315; Tf, 680–682
114.	IO, 43–44
115.	IO, 44–45
116.	ÉM, 189–190; Szk, 165–166
117.	IO, 45–46
118.	IFT I., 125–128; EÉA, 55–57; Tf, 254–256
119.	–
120.	IO, 46–48
121.	IO, 48–49
122.	IO, 49–50
123.	SzE I., 818–820
124.	ÁÓ, 287–291
125.	IO, 50–51
126.	IO, 51–52
127.	–
128.	–

Koszt pub 2.indb 653 2025. 02. 21. 12:44:28

129.	ÉP, 65–68; Szk, 407–409
129b.	ÁÓ, 465–467
130.	ÁÓ, 292–295
131.	IO, 52–53
132.	IO, 53–54
133.	–
134.	IO, 55
134b.	ÁÓ, 442–444
135.	ÁÓ, 296–299
136.	IO, 56–57
137.	IO, 57–58
138.	ÉP, 68–70
139.	IO, 58–59
140.	ÁÓ, 300–303
141.	IO, 59–60
142.	IO, 60–61
143.	ÁÓ, 304–306
144.	ÁÓ, 468–471
145.	ÁÓ, 307–310
146.	IO, 61–62
147.	ÁÓ, 311–314
148.	IO, 62–63
149.	ÉM, 144–149; Szk, 124–128
150.	ÁÓ, 315–317
151.	IO, 63–64
152.	SzE I., 493–494
153.	IFT I., 136–138; EÉA, 240–241; Tf, 388–389
154.	SzE II., 79–81
155.	ÁÓ, 318–320
156.	SzE I., 825–826

Koszt pub 2.indb 654 2025. 02. 21. 12:44:28

156b.	–
157.	IO, 64–65
158.	–
159.	IO, 65–66
160.	SzE II., 635–636
161.	IO, 66
162.	SzE II., 379–381
163.	IO, 67
164.	IO, 68
165.	IO, 69
166.	SzE I., 537–538
167.	ÁÓ, 321–324
168.	IO, 70
169.	IO, 71
170.	SzE I., 531–532
171.	IO, 71–72
172.	IO, 73
173.	IO, 74
174.	SzE I., 702–704
175.	SzE I., 462–464
176.	Le, 72–74; ÉM, 179–181; Szk, 157–158
177.	IO, 75
178.	IO, 76
179.	SzE I., 364–365
180.	IO, 77
181.	SzE I., 455–456
182.	–
183.	SzE I., 473–475

Koszt pub 2.indb 655 2025. 02. 21. 12:44:28

A cikkeket tartalmazó periodikumok

Periodikum	Szövegek sorszáma
Budapesti Napló (1896–1918) A *Pesti Napló*ból Vészi József vezetésével kilépő szerkesztőség alapította, s a szabadelvű értelmiség újságja volt. 1907 októberében főszerkesztését Pályi Ede vette át, s a lap jellege, szerző- és szerkesztőgárdája megváltozott.	1–13b., 15., 17–51., 53–60., 62–68., 70., 71.
A Hét (1889–1924) Társadalmi, irodalmi és művészeti közlöny, majd politikai és irodalmi szemle. Alapítója Kiss József, aki haláláig felelős szerkesztője volt. 1921 után több szerkesztő alatt már csak néhány évet élt meg.	14., 16., 72–76., 78., 79., 86–89., 92–118., 120–143., 145–148., 150–161., 163–175., 177–181., 183.
Bácskai Hírlap (1897–1921) Társadalmi, közgazdasági, politikai és szépirodalmi napilap. Felelős szerkesztője Csillag Károly, 1901 decemberétől Braun Henrik, 1909-ben Havas Emil, majd ismét Braun Henrik, 1917-ben ugyancsak Havas Emil. Főszerkesztője 1901 decemberétől Csillag Károly, 1906-tól Baloghy Ernő. 1919 elején betiltották, majd augusztusban *Magyar Újság* néven jelent meg, 1921-ben pedig ismét mint *Bácskai Hírlap* szűnt meg.	52., 119., 129b., 134b., 144., 149., 162., 182.

Koszt pub 2.indb 656 2025. 02. 21. 12:44:28

Periodikum	Szövegek sorszáma
Népszava (1877–) Baloldali politikai sajtóorgánum, 1905-től napilap, később párt-, illetve szakszervezeti lap. 1898 és 1918 között főszerkesztője Garami Ernő. Kosztolányi írásai részben a lap 1907–1908 között kiadott, Révész Béla szerkesztette *Olvasótár* című időszaki mellékletében jelentek meg.	61., 77., 84., 85., 91.
Politikai Hetiszemle (1894–1922) Társadalmi, közéleti, politikai hetilap. Alapítója és főszerkesztője Székely Sámuel, akinek 1903-tól 1909-ig tartó külföldi tartózkodása alatt fokozatosan kulturális-irodalmi irányt vett Szilágyi Géza, Cs. Szabó Kálmán, Tábori Kornél (ideiglenesen), majd Komin János felelős szerkesztése idején. 1909-ben, néhány hónapra szatirikus lapként működött Jákó János felelős szerkesztésében, majd ugyanebben az évben Székely Sámuel visszatérésével visszaállt a lap politikai-társadalmi profilja.	63., 81–83., 90.
Magyar Szó (1900–1914) Politikai napilap. Alapítója Bánffy Dezső és Pályi Ede. Amikor főszerkesztője, Pályi Ede átveszi a *Budapesti Napló*t, annak melléklapjaként jelenik meg, majd később teljesen beolvad abba.	69.

Koszt pub 2.indb 657 2025. 02. 21. 12:44:28

Periodikum	Szövegek sorszáma
Új Idők (1894–1949) Szépirodalmi, művészeti, képes hetilap és kritikai szemle. Főszerkesztője 1944-ig Herczeg Ferenc. Ezt követően Benedek Marcell és Fodor József főszerkesztésében működött néhány évig.	80.
Somogyi Hírlap (1904–1919) Somogy vármegye és Kaposvár független napilapja. Indulásakor főszerkesztője Karácsonyi Aladár, majd még ugyanezen évben Miklós Gyula veszi át a lapot.	134b.
Nyugat (1908–1941) Szépirodalmi és kritikai szemle. Osvát Ernő, Fenyő Miksa, Ignotus (Veigelsberg Hugó) alapította. Főszerkesztője 1929-ig Ignotus, de tényleges irányítója inkább Osvát Ernő volt.	176.

Koszt pub 2.indb 658 2025. 02. 21. 12:44:28

Szerzői és álnevek[1]

Szerzői név	Periodikum	Szövegek sorszáma
Kosztolányi Dezső	*Budapesti Napló* *A Hét* *Népszava* *Politikai Hetiszemle* *Új Idők* *Bácskai Hírlap* *Nyugat*	5., 14., 61., 63., 77., 78., 80., 84., 85., 90., 91., 95., 119., 144., 149., 155., 162., 176., 182.
Kosztolányi	*A Hét*	72., 75.
K. D. (K. D.)	*Budapesti Napló* *A Hét* *Politikai Hetiszemle*	3., 8., 10–12., 13b., 15., 31–33., 40., 53., 55., 73., 76., 81., 82., 86., 89., 94., 104., 113., 116., 124., 130., 138., 140., 145., 150., 166., 175.
D.	*Budapesti Napló*	23., 29., 41., 44., 46., 48., 50., 62., 68.
Lehotai	*Budapesti Napló* *A Hét* *Magyar Szó* *Politikai Hetiszemle*	1., 2., 4., 6., 7., 16–22., 24–28., 30., 34–39., 42., 43., 45., 47., 49., 51., 54., 56–59., 63–67., 69–71., 74., 79., 83., 87–88b., 108., 118., 123., 129., 135., 143., 147., 153., 154., 167., 183.
Io.	*A Hét*	156b.
(L–i.) L–i.	*Budapesti Napló* *A Hét*	60., 152., 156., 158., 160., 170., 174., 179., 181.

[1] Kosztolányi Dezső ismert álneveinek listáját – egész életművére vonatkozóan – lásd Fj6, 207–213.

Koszt pub 2.indb 659 2025. 02. 21. 12:44:28

Szerzői név	Periodikum	Szövegek sorszáma
Oggi	*Bácskai Hírlap*	52.
D	*A Hét*	92., 93., 96–103., 105–107., 109–111., 114., 115., 117., 120–122., 125–128., 131–134., 136., 137., 139., 141., 142., 146., 148., 151., 157., 159., 161., 163–165., 168., 169., 171–173., 177., 178., 180.
[szerző nélkül]	*Budapesti Napló* *A Hét* *Bácskai Hírlap* *Somogyi Hírlap*	9., 13., 112., 129b., 134b.

Koszt pub 2.indb 660 2025. 02. 21. 12:44:28

A színikritikákban tárgyalt darabokat bemutató színházak, társulatok

Színházak, társulatok	Szövegek sorszáma
Nemzeti Színház 1837-ben, Pesti Magyar Színház néven nyitották meg az első állandó magyar színházat Pesten. 1840-től országos intézmény lett, és Nemzeti Színház néven működött tovább. 1908 nyarán a Nemzeti Színház épületét tűzveszélyesnek és életveszélyesnek nyilvánították, ezért bezárták. Társulata 1908 augusztusától ötvenhat évig a Blaha Lujza téri Népszínház épületében tartotta előadásait, 1964–1966 között a Nagymező utcában, 1966–2000 között pedig a Hevesi Sándor téri Magyar Színházban kapott helyet. 2002-ben nyitották meg a mai Duna-parti épületet, a társulat Jordán Tamás igazgatósága alatt szerveződött újra 2003-ban.	3., 10., 13b., 17., 19., 21., 27., 29., 30., 34., 42., 44., 46., 49., 66., 181.
Vígszínház 1896-ban nyílt meg, kifejezetten vígjátékok, bohózatok és idegen nyelvű vendégjátékok műsorra tűzésének tervével. Mivel kétséges volt, hogy az új színház elég színészt tud-e szerződtetni, a kolozsvári Ditrói Mórt társulatának jelentős részével átvették a Vígszínházba. 1901-től Otto Brahm, 1904-től Max Reinhardt együttesének meghívásával a Vígszínház a modern európai színházművészet legújabb törekvéseinek bemutatásához csatlakozott.	8., 11., 12., 15., 20., 22–24., 28., 35–40., 45., 54., 57., 65., 70., 71., 82.

Koszt pub 2.indb 661 2025. 02. 21. 12:44:28

Thália 1904-ben az európai szabad színházak (Théâtre Libre, Freie Bühne) hatására és mintájára alapította Bánóczi László, Benedek Marcell és Lukács György, s meghívták Hevesi Sándort rendezőnek. Budapesten a Rottenbiller utca 37. szám alatti színházteremben (Népszínpad), időnként a Várszínházban és a Folies Caprice nevű mulatóban játszott. A fővárosból kiszorulva 1908-tól vidéki városokban lépett fel, majd ugyanezen év végén pénz, játszóhely és közönség hiányában feloszlott.	18., 25., 33., 160., 170., 179.
Népszínház–Vígopera 1875-ben, a mai Blaha Lujza téren nyílt meg a Népszínház, amely a század első éveire meglehetősen népszerűtlenné vált. 1907 őszétől Máder Rezső vezetésével Népszínház–Vígopera néven, új repertoárral folytatta működését, ám 1908-ra megbukott. Ekkor költözött ideiglenesen az épületbe a Nemzeti Színház társulata, amely végül még évtizedekig ott működött.	60., 67.
Modern Színház Cabaret 1907. október 11-én, a Képzőművészeti Társulat épületének (Régi Műcsarnok) földszintjén nyitották meg. Művészeti vezetői Heltai Jenő, Molnár Ferenc, zenei vezetője Szirmai Albert. 1908-tól Nagy Endre vezetésével Modern Színpad néven működött 1913-ig.	62.
Magyar Színház A Magyar Színház 1897-ben nyitotta meg kapuit az Izabella (a mai Hevesi Sándor) téren. Kezdetben főleg operetteket játszottak, majd fokozatosan prózai színházzá alakult. Igazgatója 1901-től 1906-ig Leszkay András volt.	64., 68., 83., 88b., 154., 158., 174.

Koszt pub 2.indb 662 2025. 02. 21. 12:44:28

Fővárosi Orfeum 1901-ben Waldmann Imre nyitotta meg a Nagymező utca 17.-ben. Műsorában az előadóművészeken és táncosokon kívül artisták és akrobaták is felléptek. Itt működött Zoltán Jenő Tarka Színpada, az első magyar nyelvű kabaré is. 1919 őszén Harmath Imre lett a művészi, Hetényi-Heidelberg Albert a zenei vezetője, s 1920 januárig Fővárosi Kabaré néven működött.	73.
Király Szinház A Beöthy László alapította Király Színház 1903. november 6-án nyílt meg Budapesten, a Király utca 71. szám alatt. 1925-ig Budapest legnépszerűbb és legsikeresebb operettszínháza volt, Beöthy igazgatóságát követően azonban hanyatlásnak indult, majd 1936-ban megszűnt.	88., 156.

Koszt pub 2.indb 663 2025. 02. 21. 12:44:28

Névmutató[1]

II. Abdul-Hamid oszmán szultán **353,** 457, 459
Ács Zsigmond 149
Ady Endre 5, 8, 94, 230, 251, **253,** 283–286, 288, 291–293, 331, 339, 341, 342, 499, 500, 571, 611, 612, 615, 618, 621, 622, 626–629, 633–635, 639, 641, 642, 646, 648
Aiszkhülosz 221, 281, 407, **409,** 443
XIII. Alfonz spanyol király **353,** 514
Alpár Ágnes 229, 230, 611
Ambrus Zoltán 447, 606
Amicis, Edmondo de 601, **602**
Andersen, Hans Christian **273**
Andor József 648
Andrée, Salomon August **538**
Andrejev, Leonyid Nyikolajevics 379, **380**
Angyalosi Gergely 617
Antal Sándor 499, **500**
Antoine, André 147, **149,** 275, 281, 520
Apelles 87
Arany János 51, **52,** 53, 252, 314, 317, 464
Arany Zsuzsanna 52, 53, 201, 253, 380, 426, 468, 612, 613, 619, 646
Aretino, Pietro 262, **263,** 345
Asch, Sholem 150, **151**
Babits Mihály 8, 34, 73, 138, 149, 167, 185, 186, 230, 252, 253, 286, 289, 290, 314, 320, 331, 341, 434, 499, 500, 597, 598, 604, 612, 613, 630, 634–636, 638, 641, 646, 647
Bahr, Hermann 519, **520**
Baja Mihály 52
Bajza József 384, 436
Bakó László 148, **149,** 179, 593
Balassa Jenő 102, **103**
Balassa László 517
Balázs Béla 499, **500**
Baloghy Ernő 656
Baltazzi, Alexander 142, **144**
Balzac, Honoré de 199, **201,** 286, 295, 297, 326, 328
Bánffy Dezső 657
Bánffy Miklós, gróf 104–**106**
Bánóczi József 616
Bánóczi László 519, **520,** 543
Baranics Anna 56, **58**
Barrie, Sir James Matthew 503
Bartels, Adolf 464, **465**
Barzini, Luigi, id. 481, **482**
Bataille, Henri 124–**127**, 361, 363
Báthory Giza 93, **95,** 120, 246, 516
Baudelaire, Charles 68, 164, **165,** 219, 288, 345, 360–362, 425, 557–559, 603, 604, 606, 612, 640
Bayer József 65

[1] A félkövér kiemelés a névhez fűzött magyarázó jegyzet oldalszámát jelzi.

Koszt pub 2.indb 665 2025. 02. 21. 12:44:28

Becque, Henry François 281, 542, **543**
Bede Anna 414
Beethoven, Ludwig van 182, **183,** 387
Beketov, Matvej Ivanovics 370, **373**
Belia György 614
Bem József 525
Benedek Marcell 80, 426, 658, 662
Bengi László 11, 183, 201, 238, 358, 363, 409, 528
Beniczkyné Bajza Lenke 435, **436**
Bentley, George 237
Benzmann, Hans 341, **342**
Beöthy László 322, 497, 663
Béranger, Pierre-Jean de 162
Beregi Oszkár 56, **57,** 88, 89, 105, 174, 179, 189, 593
Bergson, Henri 283, **286,** 441
Berlioz, Hector 286
Bernátsky Ferenc 588
Bernhardt, Sarah 49, 111, 275, **281**
Bernstein, Henri 22–**24,** 44, 45, 47, 48, 248, 249, 297, 543
Bethge, Hans 288, **289,** 612
Biensfeldt, Paul **158**
Billroth, Theodor 139, **141**
Biró Irén 64, **65,** 83
Bíró Károly, dr. 429
Biró Lajos 8, 94, 285, 616, 621, 625–627, 633
Bíró-Balogh Tamás 426, 612
Björnson, Björnsterne 281
Bodnár Zsigmond 199, **201**
Boethius, Anicius Manlius Severinus 414
Bojer, Johan 326–**328**
Boka Károly 565, **566**
Bónis Lajos 242, **243**
Boross Endre 508, **509**
Boulanger, George 384
Boyle, Robert **190**
Bölöni György 612, 636
Bracco, Roberto 254–**256**
Brahm, Otto 661
Brandes, Georg 147, **149**
Braun Henrik 656
Braun Sándor 624, 625, 627, 629
Brenner József, ifj. 24, 90, 186, 201, 273, 281, 331, 379, **380,** 503, 517, 612, 613, 616, 621, 625, 636, 637, 647
Brieux, Eugène 22, **24**
Bródy Sándor 605, **606**
Browning, John Moses **357,** 475
Browning, Robert 177, 284, **286,** 331
Brutus Caepio, Marcus Iunius 354, **355**
Brückner, Eduard 317, **319**
Brüll Adél (Léda) 627, 629, 633
Brüll Berta 626
Bucsics Katalin 610, 616
Buda Attila 610
Burne-Jones, Edward Coley 557, **558**
Busnach, William Bertrand 127, 238
Buzinkay Géza 612, 619
Byron, George 185, **186,** 284

Cabet, Étienne 485, **488**
Cahill, Thaddeus 183
Camões, Luís de 37, **39**
Capuana, Luigi 256
Caravaggio, Michelangelo Merisi da 328
Carducci, Giosuè 66–**68,** 69, 75–81
Carlyle, Thomas 32, **35,** 104, 106, 142, 144, 185, 186, 336, 493, 612
Catilina, Lucius Sergius 42

Koszt pub 2.indb 666 2025. 02. 21. 12:44:28

Cato Maior, Marcus Porcius 382, **384**
Catullus, Caius Valerius 67, **69,** 75
Cazotte, Jacques 517
Cellini, Benvenuto 283, **285,** 286
Cézanne, Paul 253
Chénier, Marie-Joseph 133, **134**
Chiari, Pietro 133, **134,** 586
Cholnoky Viktor 632
Chopin, Frédéric 236, **237,** 264
Cicero, Marcus Tullius 42, 382, **384**
Connolly, James Brendan Bennet 40, **42**
Conradi, Hermann 302, **304**
Coppée, François 68, 389–**391**
Corazzini, Sergio 425, **426**
Corneille, Pierre 276, **281**
Courteline, Georges 157, **158,** 240
Crocco, Gaetano Arturo 530

Csaba királyfi 143, **144**
Csapó Jenő 321, **322**
Császár Ferenc 464, **465**
Császár Imre 74, 174, **175**
Császárné Alszeghy Irma 72, **74,** 126
Csáth Géza *lásd* ifj. Brenner József
Csehov, Anton Pavlovics 31, **35,** 219–221, 294–296, 428, 471, 510, 512, 640
Csiky Gergely 593, **594**
Csillag Károly 656
Csima Jenő 615
Csiszér Kálmán 516, **517**
E. Csorba Csilla 617
Csordás Gábor 615
Csortos Gyula 246, **247,** 300, 502, 516, 574

D'Annunzio, Gabriel 59–**61,** 118, 119, 121, 171, 172, 278, 282, 407, 409, 523, 524, 544, 601
D'Aurevilly, Jules Amédée Barbey 464, **465**
Da Vinci, Leonardo 328
Dal Zotto, Antonio 586, 590
Dante Alighieri 131, 185, **186,** 226, 310, 314, 345, 588
Darwin, Charles 312, **314,** 318, 320, 352, 613
De La Tour, Georges 328
Deák Ferenc 382
Décsi Imre 517
Dehmel, Richard 288, **289,** 425
Delli Emma 99, **100**
Dér Zoltán 290, 380, 602, 610, 613, 614
Dernburg, Bernhard 40, **42,** 241, 243
Déry István 62, **65**
Déryné Széppataki Róza 62–**64,** 65
Desmoulins, Camille 354, **355**
Després, Suzanne 59–**61,** 249, 275
Dezső József 72, **74,** 174
Diocletianus római császár 111
Ditrói Mór 49, 65, 91, 100, 661
Dobás Kata 613
Dóczi Lajos 399
Doktor János 542, **543,** 564
Donnay, Maurice 281
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics 244, **247,** 361
Douglas, Lord Alfred 24
Dörmann, Felix 314
Dörömbözi János 617
Drégely Gábor 501–**503**
Drozdy Győző **453**
Dumas, Alexandre, id. 286
Dumas, Alexandre, ifj. 113, **114,** 212, 239, 240

Koszt pub 2.indb 667 2025. 02. 21. 12:44:28

Dupont, Maurice 182, **183**
Durieux, Tilla **154**
Duse, Eleonora 113, **114,** 115–118, 120, 255, 359
Dutka Ákos 340, **341,** 499, 500, 642

Echegaray y Eizaguirre, José 44, 45, **49,** 188
Eckermann, Johann Peter 219, **221**
Eckhart mester 478, **480**
Éder Zoltán 7, 8, 598, 613
Eibenschütz, Camilla 161, **163**
Emőd Tamás 230, 499, **500**
Endrényi János 8
Eötvös Károly 467, **468**
Epikurosz 112
Ernő Ágost braunschweigi herceg 540
Erzsébet magyar királyné 34, **350**

Fái Jakab Béla 503
Fall, Leo 321, **322**
Faludi Sándor 228, **229**
Faragó Jenő 321, **322**
Farina, Salvatore 601, **602**
Farkas Pál 22–**24**
Fechner, Gustav Theodor 128, **131**
Fejérváry Géza 625
Feles Adolf, dr. 211, 613
Fényes Rezső 268
Fényes Samu 73, 266, **267,** 268, 615
Fenyő Miksa 658
Fenyvesi Emil 64, **65,** 111, 131, 240, 502
V. Ferdinánd magyar és cseh király 192, **193**
I. Ferenc József osztrák császár 34, 350, 416
Ferencz Győző 87, 613
Ferenczi Sándor 517
Ferenczy István 526
Ferraris Artúr 35
Fischer, Felix 238
Fjodorovna, Alekszandra **353**
Flammarion, Camille 421, **422**
Flaubert, Gustave 31, **34,** 100, 126, 127, 219, 238, 265, 326, 328, 394, 397, 472, 473, 640
Flavius, Iosephus 111
Fodor József 658
Forgács (Forgách) Rózsi 93, **94,** 120, 146, 246, 275, 574
Forrai Rózsi 532, **533**
Földes Imre 299, **300,** 515, 516
Förster Aurél 467, **469**
France, Anatole 68, 155, **156,** 213, 214, 273, 361, 489
Franchetti, Alberto 524
Fráter Zoltán 609
Frauenlob (Heinrich von Meißen) 401, **402**
Fraunhofer, Joseph von 293
Freiligrath, Ferdinand 86, **87**
Freksa, Friedrich 154
Freud, Sigmund 493, 515, **517,** 640
Fried Margit 599, **600**
Friedman, Oskar 238
I. Frigyes porosz király 304
Frizzo (Leopoldo Fregoli) 603, **604**
Fülep Lajos 637, 639
IV. Fülöp spanyol király 205
Fülöp tetrarka 111
Füst Milán 286, 331

Gabányi Árpád 169, **170**
Gábor Andor 218, 564
Gál Gyula 90, **91,** 99, 179, 189, 593
Galilei, Galileo 387
Garami Ernő 65, 657
Garas Márton 93, **94,** 146, 249, 300, 497

Koszt pub 2.indb 668 2025. 02. 21. 12:44:28

Gárdonyi Géza 189, 190, 394–**396,** 606
Garibaldi, Giuseppe 601, **602**
Gauguin, Paul 251, **253**
Gautier, Théophile 68
Gay-Lussac, Joseph Louis 478, **480**
Gazsi Mariska 83, **84,** 131, 240
Gedő Simon 622, 628
George, Heinrich **163**
George, Stefan 289, **290**
Geyer, Florian **243**
Goda Géza 543
Goethe, Johann Wolfgang von 30, 31, **34,** 109, 128, 158, 162, 184, 185, 218, 219, 221, 267, 268, 320, 332, 399, 408, 409, 431, 464, 465, 472–474, 613, 640
Goldoni, Carlo 133, **134,** 585, 586, 589, 590
Goncourt, Edmond de **265**
Goncourt, Jules de **265**
Gorkij, Makszim 150, **151,** 152, 278, 296, 640
Góth Sándor 48, **49,** 83, 110, 240, 297
Góthné Kertész Ella 48, **49,** 101, 110, 240, 298
Gozzi, Carlo 133, **134,** 154, 585
Göbl Lipót 313
Gömöri Jenő 335, 616
Görög Lívia 609
Grasso, Giovanni 522–**524,** 642
Grezsa Ferenc 583, 613
Grieg, Edvard 202, **203**
Grillparzer, Franz 145, **146**
Grimmelshausen, Hans Jakob Christoffel von 300, 415
Groddeck, Georg 517
Grosse, Henri De 205
Grünbaum, Fritz 321, 322
Guimerà, Àngel 523, **524**
Guiraud, Edmond 238
Guitry, Lucien 49
Gulyás József 52
Gvadányi József 515, **517**

Gyenes László 89, **90**
Gyenes-Gottlieb Gitta 61
Gyökössy József 52
Győri Judit 132, 614
Gyulai Pál 384

Haeckel, Ernst 351, **352,** 441
Hafner Zoltán 612
Hajdú József 89, **90,** 134, 180, 189
Hajdu Lilly 517
Hajó Sándor 236, **238,** 550–552, 567
Halasi Andor 647
Halbe, Max 152
T. Halmi Margit 64, **65,** 102, 236, 249, 532, 551
Hamsun, Knut 542, **543,** 640
Hangay Sándor 452, **453**
Haraszthy (Haraszti) Hermin 64, **65,** 111
Haraucourt, Edmond **564**
Harmath Imre 663
Hart, Heinrich **290**
Hart, Julius 34, **290**
Hartleben, Otto Erich 157, **158**
Hatvany Lajos 94
Hau, Karl 338, **339**
Hauptmann, Gerhart 145, **146,** 153, 154, 157, 275, 276, 278, 281, 282
Hauser, Otto 288, **289,** 603
Hauszmann Alajos 229
Havas Emil 656
Haynau, Julius Jacob von 525, **526**
Hebbel, Friedrich 70, **73**
Hecht Samu 545

Koszt pub 2.indb 669 2025. 02. 21. 12:44:28

Hegedűs (Hegedüs) Gyula 48, **49,** 64, 83, 102, 131, 177, 240, 254, 621
Hegedüs Sándor, ifj. 323–**325**
Hegedüs-Bite Gyula 117, 169
Hegedűsné Berzétei Ilona **132**
Hegyi Katalin 611
Heijermans, Herman 137, **138,** 188, 190, 278
Heine, Heinrich 302, **304,** 328, 464, 465, 614
Heltai Jenő 24, 176, **177,** 228, 229, 662
Henckell, Karl Friedrich 302, **304**, 603, 604
Hennequin, Maurice 204, **205**
VIII. Henrik angol király 43
Hérakleitosz, Epheszoszi **167**
Herczeg Ferenc 22, **24,** 62–64, 177, 190, 515, 516, 627, 658
Herder, Johann Gottfried von 408, **409**
Hérédia, José Maria de 68, 207, **208,** 390
Hermann türingiai őrgróf 402
II. Heródes zsidó király 110, 111
Heródes Antipász 111
Heródiás 110, **111**
Hérodotosz 568
Hertzka Lothár 625
Herzfeld, Guido 151, **152**
Hetényi-Heidelberg Albert 230, 663
Hevesi András 473
Hevesi Sándor 33, 120, **121,** 222, 662
Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 130, **131,** 324
Hofmannsthal, Hugo von 278, **282,** 288, 311
Holló Tivadar 402
Hollós István 517
Hollós János 11
Holz, Arno 301, 302, **304**
Horatius Flaccus, Quintus 67, **69,** 86, 414, 473
Horvát Henrik 288–**290,** 595, 603, 604, 630, 646
Horváth Jenő 89, **90,** 134, 169, 179, 246, 593
Hoyos gróf 142, **144**
Hradeczky Moni 11
Hugo, Victor 275, **280,** 281
Hunt, William Holman 177
Hunyadi János 456, 458
Hurgon, Austen A. 508, **509**

Ibsen, Henrik 31, **35,** 45, 48, 51, 61, 94, 96, 98, 99, 115–117, 126, 137, 149, 153, 158, 162, 188, 202, 203, 218, 238, 257–259, 275, 276, 278, 281, 464, 465, 488, 489, 519, 523, 538, 640, 645
Ignotus 658
Ihász Aladár 451, **453**
Illés Endre 611
Illés László 614
Illyés Gyula 610, 611
Imre Zoltán 11
Irving, Washington 393
Iuvenalis, Decimus Iunius **373,** 546, 547
Ivánfi (Iványfy) Jenő 148, **149,** 179, 593

Jacobi, Bernhard von 161, **163**
Jacobsen, Jens Peter 31, **34,** 640
Jacobson, Leopold 314
Jákó János 657
James, William 286
János, Kapisztrán Szent 458
I. János Károly spanyol király 353
János, Keresztelő Szent 111, 112

Koszt pub 2.indb 670 2025. 02. 21. 12:44:28

Jarno, Josef 237
Jász (Brenner) Dezső 319, 380, 614, 630, 647
Jászai Mari 114, 189, **190,** 275
Jászi Oszkár 627
Jékely Zoltán 268
Johnson, Samuel 463–**465**
Jókai Mór 28–**33,** 35, 457, 459, 614
Jordán Tamás 661
Józan Ildikó 610
Juhász Gyula 34, 35, 52, 149, 247, 250–**252,** 253, 341, 499, 500, 581–584, 614, 627, 647

Kabos Ede 621, 622, 624, 625, 627, 629, 638
Kabos Ernő 614, 634–636
Kacsóh Pongrác 567, **568**
Kadelburg, Gustav 82, **84**
Kahn, Gustave 425, **426**
Kallós Ede 384
Kalmár Éva 610
Kálnoki Izidor 319
Kálnoky László 73
Kant, Immanuel 318, **320,** 433, 614
Karácsonyi Aladár 658
I. Károly portugál király 419, **420**
V. Károly német-római császár 142, **144**
X. Károly francia király 280
Kárpáti Aurél 247
Kartal Zsuzsa 414
II. (Nagy) Katalin orosz cárnő 402
Katona Lajos 268
Kayßler, Friedrich **154**
Kazinczy Ferenc 398, **399**
Keats, John 557, **559**
Kelen Ferenc 616
Keleti Juliska 7, 595, **596,** 646
Kelevéz Ágnes 7, 598, 610, 612
Kemény Simon 229, **230**
Keresztury Dezső 237
Kerr, Alfred 212, **214,** 258, 262, 263, 614
Keszler József 467, **469**
Key, Ellen 218, 433, **434,** 569, 571, 572
Kipling, Rudyard 40–**42,** 166
Király Ernő 508, **509**
Kis János 615
Kisbán Miklós *lásd* gróf Bánffy Miklós
Kiss Irén 64, **65,** 83, 177
Kiss József 251, **253,** 285, 288, 407–409, 630, 631, 633, 634, 637, 638, 644, 647, 656
Kleintjes, Leonhard 25–**27**
Kmety György 526
Kner Imre 500
Kolozsy-Kiss Eszter 610
Komin János 598, 657
Komlós Aladár 614, 633, 642
Konkoly Tivadar 73
Konti József 596
Kornai Berta 177, **178**
Kossuth Lajos 382, 526
Kovács Ida 610
Kovács Zoltán 543
Könyves Kálmán magyar király **347**
Kőrizs Imre 473
Kőszegi Lajos 614
Krafft-Ebing, Richard von 160, **162,** 226, 554, 555
Krecsányi Ignác 595, **596**
Kristóf görög és dán királyi herceg **540**
Kristóffy József 626
Kropatschek, Alfred Ritter von 459
Krúdy Gyula 272, **273**
Kulcsár Szabó Ernő 617
Kun József 628, 629

Koszt pub 2.indb 671 2025. 02. 21. 12:44:28

Kürthy György 134, **135,** 169
Kürti József 246, **247,** 542

L'Arronge, Adolf 152
La Bruyère, Jean de **543**
La Mettrie, Julien Offray de 475
La Rochefoucauld, François de 207, **208**
Laczkó Sándor 267, 614
IV. Lajos hesseni nagyherceg 353
XIV. Lajos francia király 281, 517
XVI. Lajos francia király 144, 274, **280**
Lajos Fülöp portugál herceg 420
Lánczy Ilka 72, **74**
Láng Adolf 229
Lange, Sven 519, **520,** 542
Lányi Ernő 646
Lányi Hedvig (Hedda) 319, 601, 629, 646–648
László Gyula 502, **503**
Laube, Heinrich Rudolf 105, **107**
Lautenburg, Sigmund 238
Lechner Ödön 229
Lehár Ferenc 596
Lenau, Nikolaus 185, **186**
Lengyel András 7, 462, 595, 596, 609, 614, 615, 626, 627, 632
Lengyel Géza 614, 620–622
Lengyel Menyhért 92–**94,** 571
Lenkey (Lenkei) Hedvig 98, **100,** 242
Léon, Victor 596
Lesage, Alain-René 144
Leszkay András 662
Lichtenberger, Henri 266, **268,** 615
Ligeti Juliska 72, **74,** 567
Liliencron, Detlev von 288, **289**
Linger, Karl August 545
II. Lipót belga király 144
Lipták Dorottya 24, 615, 644, 645
Lisle, Leconte de 66, **68,** 69, 77, 207, 265, 390
Lombroso, Cesare 195–**197,** 198, 233, 527
Lombroso, Paola **198**
Long, William Joseph 191, **193,** 194
Longfellow, Henry Wadsworth 85–**87,** 587, 588
Lónyay Elemér 142, **144**
Lónyay Elemér grófné *lásd* Stefánia belga hercegnő
Lorde, André de 363
Loti, Pierre 41, **43**
Lowell, James Russell 570, **572**
Lucheni, Luigi **350**
Lukács György 500, 662
Lukács Lajos 149
Lukácsy Sándor 614
Luther Márton 243
Lux Terka 599, **600**

Madách Imre 90, 193, 251, **253,** 472, 473
Madai Gyula 52
Máder Rezső 662
Maderspach Ferenc 526
Maderspach Károly **526**
Maderspach Károlyné **525–526**
Maeterlinck, Maurice 54–**57,** 131, 146, 154, 159, 179, 180, 276, 278, 279, 324, 407, 409, 532, 533, 556, 640
Mahr Nándor 596
Mallarmé, Stéphane 286, 329, **331,** 425
Mann, Thomas 130, **131,** 183, 324, 397
Marais, Eugène 409
Marchet, Gustav 410, **413**
Marconi, Guglielmo 385, **386**
Margit, Árpád-házi Szent 394, **396**

Koszt pub 2.indb 672 2025. 02. 21. 12:44:28

Mária Krisztina spanyol királyné 353
Mária Terézia német-római császárné, magyar királynő 193, 515
Marie Antoinette francia királyné 144
Mariotte, Edme **190**
Márkus Emilia (Emma) 56, **57,** 89, 105, 126, 242, 243
Márkus Géza 228, **229,** 384
Márkus László 120, **121,** 299, 497, 551
Marlitt, E. 136, **138,** 248
Maróczy Géza 348, **349**
Martos Ferenc 593, **594**
Maupassant, Guy de 16, **18,** 46, 204, 205, 273, 648
Mayer, Sandra 237, 615
Medgyaszay Vilma 229, **230,** 290
II. Mehmed oszmán szultán 456, **458**
Méhner Vilmos 384
Melville, Herman 286
Mendelssohn-Bartholdy, Felix 124, **127,** 593, 594
Mendès, Catulle 389, **391**
Mérei Adolf 314
Mereskovszkij, Dimitrij Szergejevics 294, **296,** 510, 512, 615
Mérode, Cléopatra Diane de 446, **447**
Mészáros Gizella (Giza) 246, **247,** 532, 551
Metastasio, Pietro 515–**517**
Metternich, Klemens von 194
Meunier, Constantin Émile 251, **253**
Michaelis, Sophus 573–**575**
Michel, Éphraïm-Georges 329, **331**
Mihályfi (Mihályffy) Károly 72, **74,** 89, 179, 242, 593
Miklós Gyula 658
Miklós Jutka 499, **500**
II. Miklós orosz cár 353
Mikszáth Kálmán 28, 29, 31–**33,** 35
Milkó Izidor 33, 619, 620
Millais, John Everett 177
Milton, John 381, 384
Mohácsi Jenő **564,** 595
Molière 45, **49,** 133, 585
Molitor Olga 339
Molnár Árpád 222, **223**
Molnár Eszter Edina 612
Molnár Ferenc 128, 130, **131,** 132, 228, 229, 662
Z. Molnár László **249,** 300, 502, 532, 551
Moly Tamás 72, **74,** 246
Montaigne, Michel de 479, **480,** 543, 615
Móra Ferenc 49
Moréas, Jean 331
Móricz Zsigmond 52, 273, 286, 331
Morris, George Pope 304
Moszkowski, Moritz 124, **127**
Mozart, Wolfgang Amadeus 102
Munkácsy Mihály 384
Murillo, Bartolomé Esteban 231, 232, **234**
Musset, Alfred de 93, **95**

Nádai Pál 322, 324, 363, 497, 509, 516, 532, 543, 551, 575
Nagy Endre 229, 230, 662
Nagy Sándor 87
Napóleon, Bonaparte, francia császár 82, 245, 272, 311, 314, 354, 501, 561
Negri, Ada 302, **304,** 326

Koszt pub 2.indb 673 2025. 02. 21. 12:44:28

Négyesy László 252
Németh József 321, **322**
Newton, Isaac 191, 372, 413
Nietzsche, Friedrich 71, **73,** 235, 237, 245, 251, 266–268, 338, 351, 424, 431, 432, 434, 499, 503, 532, 615, 621, 640
Northrop, Herbert Lincoln **527**
Novalis **38,** 300
Novelli, Ermete 255, **256**

Nyárai (Nyáray) Antal 229, **230,** 398–400

Ódry Árpád 56, **57,** 98, 126, 137, 242
Oesterheld, Wilhelm Erich 603, **604**
Ohnet, Georges 125, **127,** 136, 248
Oláh Gábor 51, **52,** 500
Olasz Pál 93, **95**
Onder Csaba 610
Orczy Lőrinc, báró 515, **517**
Osvát Ernő 629, 631, 644, 658

Örley Flóra 321, **322**
Ötvös Gitta 321, **322**

Palma il Vecchio, Jacopo 160, **162**
Pálmay Ilka 229, **230,** 508
Pályi Ede 252, 627, 628, 647, 656, 657
Papini, Giovanni 283, **286**
Papír Sándor 508, **509**
Pasteur, Louis 185, **186**
Pásztor Árpád 166, **167**
Patyomkin, Grigorij Alekszandrovics 401, **402**
Paulay Ede 74, 594
Paulay Erzsi **180,** 593
Peirce, Charles Sanders 286
Pesti Ihász Lajos 517
I. Péter szerb király 368, **369**
Pethes Imre 89, **90,** 98, 134, 135, 179, 242, 586, 593
Péti Miklós 186, 615
Petőfi Sándor 30, **33,** 34, 51, 76, 77, 190, 284, 288, 382, 446, 464, 472, 473, 522, 524
Petrarca, Francesco 75, 80
Petrás Sári 321, **322,** 567
Peyretti, Giulia 328
Pintér Borbála 610
Plinius Secundus Maior, Caius 87
Poe, Edgar Allan 167, 219, **221**
Polükratész számoszi türannosz **568**
Prohászka Ottokár 351, **352,** 570, 572
Prudhomme, Sully 68, 206, **207,** 208, 390, 423, 426
Puccini, Giacomo 181, **183,** 567, 621
Puddicombe, Benyon 435, **436**
Pusztai János 613

Rabelais, François 411, **414**
Racine, Jean 276, **281**
Radnai Béla 186
Radó Antal 148, **149**
Raffaello, Santi 177
Rageot, Gaston 64, **65**
Rákosi Jenő 626
Rákosi Szidi 90, **91**
Ráskai Ferenc 591, **592**
Ráskay Lea 397
Raskó Géza 321, **322**
Ráth Mór 384
Rátkai (Rátkay) Márton 496, **497,** 502, 516, 532, 573
Ravaisson-Mollien, Jean Gaspard Félix 283, **286**
Régnier, Henri-François de 329, **331**

Koszt pub 2.indb 674 2025. 02. 21. 12:44:28

Reich, Emil 35
Reinhardt, Max 49, 57, 151, 152, **154,** 159, 162, 281, 661
Relle Pál 49
Rembrandt, van Rijn 328
Renard, Jules 211, 615
Réthey Lajos 324, **325,** 532
Réthy Hugó 201
Révész Béla 634, 635, 657
Réz Pál 6, 132, 319, 352, 380, 426, 609–611, 615, 616, 621
Ricaldoni, Ottavio 530
Rice, Isaac 405, **406**
Richepin, Jean 331, 361, **363**
Rictus, Jehan 302, **304**
Rietschel, Ernst 185
Rilke, Rainer Maria 425, **426,** 640
Rimbaud, Arthur 329, **331**
Rippl-Rónai József 292, **293**
Ritoók Emma 543
Rohan, Louis de 144
Róna Zsigmond 319
Rónay László 642
Roosevelt, Theodore 40, **42,** 191–194, 353
Rosegger, Peter **439**
Rosenfeld, Morris 166, **167,** 302
Rossetti, Dante Gabriel 131, 177, 557, **558**
Rossi, Ernesto 523, **524**
Rostand, Edmond 135, 191, **193,** 361, 363
Rousseau, Jean Jacques 484, **488**
Rovetta, Gerolamo 254–**256**
Rozsnyay Kálmán 24, 252, 595, 648
Rubens, Paul 508, **509**
Rubinstein, Akiba Kiwelowicz 348, **349**
Rudolf főherceg, osztrák–magyar trónörökös 30, 34, 143, 144
II. Rudolf német-római császár 192, **193**
Ruskin, John 177

Saint-Simon, Claude de 484, **488**
Sajó Sándor 168, **169,** 593, 594
Salomé 111, 112
Salten, Felix 531, **532**
Samain, Albert Victor 425, **426**
Sándor Miklós 93, **95, 369**
I. Sándor Obrenović szerb király **336,** 369
Sánta Gábor 632
Sardou, Victorien 44, 45, **48,** 188, 248, 281, 574
Sarkadi Aladár 83, **84**
Sárközi Éva 610, 630
Savonarola, Girolamo **352**
Savoyai Margit, olasz királyné **81**
Schaukal, Richard 288, **289,** 603
Schenk Ferenc 648
Schering, Emil 616, 271
Schildkraut, Rudolph 151, **152,** 158
Schiller, Friedrich 184, **185,** 191, 219, 221, 302
Schlaf, Johannes 304
Schmidt, Otto Ernst 302, **304**
Schmidthauer Antal 545
Schnitzler, Arthur 146, 154, 282, 519, **520,** 563, 564, 616
Schopenhauer, Arthur 195, **198,** 217, 218, 311, 616
Schöner Dezső 280
Schöpflin Aladár 73
Schumann, Robert 202, **203,** 446
Schweiger Gyula 94
Schwob, Marcel 127
Sebők Zsigmond 449
Seifert, Richard 545
Sellke, Herbert 407–**409**
Serao, Matilde 326, **328,** 601

Koszt pub 2.indb 675 2025. 02. 21. 12:44:28

Shakespeare, William 34, 41, **43,** 45, 53, 90, 127, 147–149, 191, 193, 222, 246, 251, 274, 275, 280, 281, 314, 336, 383, 413, 463–465, 496, 524, 557, 640
Shaw, George Bernard 121, 278, **282,** 501, 502, 532, 533, 550
Shelley, Percy Bysshe 284, **286,** 557, 558
Skowronnek, Richard 82, **84**
Skuhra, Ferdinand 237
Smith, Adam 414
Solymosi Elek 84, 189, 190
Somlay Artúr 236, **238,** 516, 532
Somló Béla 384
Somló Sándor 72, **73**
Somogyi Ágnes 612
Spencer, Herbert 621
St. Denis, Ruth 264, **265**
Stecchetti, Lorenzo 77, **80,** 345, 347
Stefánia belga hercegnő 142, **144**
Stirner, Max 431, **434,** 477
Stockhausen, Otto 237
Strasznov Ignác 48, **50**
Straus, Oscar 314
Strauss, Richard 72, **74,** 477, 570
Strindberg, August 137, **138,** 154, 217, 218, 238, 243, 269–271, 278, 281, 332–335, 394, 397, 464, 465, 515, 519, 616, 634, 640
Stromfeld Aurél 580
Sudermann, Hermann 22, **24,** 173–175, 188, 523
Swedenborg, Emmanuel 271
Swinburne, Algernon Charles 556–**558,** 559, 637
Sylva, Carmen (Erzsébet román királyné) **494**

Szabó Dezső 426
Szabó Endre 247
Szabó Ernő 617
Cs. Szabó Kálmán 657
Szabó Károly 198
Szabolcsi Miklós 614
Szacsvay Imre 105, **107,** 169
Szacsvayné Boér Emma 593, **594**
Szajbély Mihály 612
Szalkay Gergely 280
Szana Tamás 285, 286
Szász Károly, akadémikus 148, **149,** 289, 453
Szász Károly, árvaszéki elnök 451, **453**
Szegedy-Maszák Mihály 68, 203, 331, 426, 616, 644
Székely Sámuel 657
Szemere Artúr György 222, **223**
Szemere Attila 467, **469**
Szemere Miklós 464, **465**
Szemerkényi Ágnes 443, 616
Szép Ernő 230, 621
Szerémy Zoltán 177, **178,** 298
Szigligeti Ede 107
Sziklay Kornél 519, **520**
Szikszay Ferenc 473
Szilágyi Géza 289–**290,** 657
Szilágyi Zsófia 609
Szini Gyula 109, **111,** 240
Szirmai Albert 229, 662
Szirmai Imre 236, **238**
Szókratész 251
Szondi Lipót 517
Szontágh Pál 467, **468**
Szophoklész 119, **121,** 547, 593, 594

Tábory Kornél 657
Tacitus, Publius Cornelius 366, **367,** 411, 414
Takács László 11, 380, 616
Tamásfy Gyula 588
Tanay Frigyes 48, **50,** 83, 102, 177

Koszt pub 2.indb 676 2025. 02. 21. 12:44:28

Tapolczai Dezső 83, **84,** 240, 298
Taxil, Leo 345, **347**
Téglás Béla 466–**468,** 599
Telcs Ede 384
Tennyson, Alfred 557, **559**
Terrail, Pierre du 420
Thury Zoltán 294, **295,** 510–512
Tibullus, Albius 75, **80**
Tihanyi Miklós, ifj. 83, **84,** 177
Tintoretto, Jacopo 204, **205**
Tisza Kálmán 565
Tiziano Vecellio 231, 232, **234**
Toldy Ferenc 384
Tolsztoj, Lev 31, **34,** 238, 274, 280, 326, 328, 351, 464, 465, 483–489, 636, 640
Tóth József 149
Tóth-Czifra Júlia 609
Törs Kálmán 65
Törzs Jenő 93, **94,** 120, 146, 249, 300, 324, 497, 532, 551
Trunz, Erich 613
Turgenyev, Ivan Szergejevics 490, **493**
Turner, William 176, **178**
Tverdota György 617
Twain, Mark 286
Tyrtaeus 76, **80**

Uchiatus, Franz Ritter von 42
Ugron Gábor 625
Urbán László 609, 610

Vágó Béla 502, **503**
Vajda János 51, **53,** 288
Vajda László 74, 246, **247,** 574
Vályi Bódog 266, **268,** 615
Vámos Hugó 93, **95**
Van Gogh, Vincent 253
Váradi Aranka **594**
Varendonck, Julien 490, 492, **493**
Varga István 132, 617
Varsányi Irén 64, **65,** 102, 131
Vázsonyi Vilmos 625, 629, 638
Veber, Pierre-Eugène 204, **205**
Végh Arthur 35, 106, 612
Velázquez, Diego 204, **205**
Vendrey Ferenc 64, **65,** 83
Veres András 253, 285, 341, 500, 617, 630, 634, 637, 642
Verga, Giovanni 281
Vergilius Maro, Publius 67, **69,** 79, 414
Verhaeren, Émile 556, **558**
Verlaine, Paul 68, 284, **286,** 292, 313, 315, 331, 332, 340, 342, 424, 425
Verne, Jules 515, **517**
Verő György 88–**90,** 323–325
Verő Margit 120, **121**
Verres, Gaius 42
Vészi József 409, 620, 624–628, 639, 656
Vészi Margit 629, 633
Vetési József 267
Vetsera, Maria von 34, 144
Vezér Erzsébet 8, 611
Vikár Béla 94
Viktória brit királynő 84, 514
Viktória Eugénia battenbergi hercegnő 514
Viktória Lujza porosz hercegnő 540
II. Vilmos német császár 82, **84,** 191, 193, 540, 541
Visan, Tancrède de 292, **293**
Vitályos László 611
Vivanti, Chartres Annie 302, **304,** 326
Vizváry Mariska 134, **135**
Vojnović, Ivo (Vojnovits István) 187, **189**
Volland, M. Gabriel 423, 425, 426
Vollmoeller, Carl 154

Koszt pub 2.indb 677 2025. 02. 21. 12:44:28

Voltaire 147, **148,** 467, 570, 586, 617
Vörös Ilona (Lidy) 229, **230**
Vörösmarty Mihály 105, **107,** 381–384, 464, 495

Wagner, Richard 182, **183,** 261, 265, 360, 361, 363, 621
Waldmann Imre 663
Wangel, Hedwig 151, **152,** 154, 157
Wedekind, Frank 20, **21,** 154, 159–165, 224–227, 260–263, 276, 281, 345, 425, 550, 553–555, 634, 640
Weininger, Otto 216, 217, **218,** 333, 335, 476, 479
Weisz Julián 358
Wells, Herbert George 324, **325,** 515–517
Wilde, Oscar 23, **24,** 70–74, 101, 103, 108–111, 130, 152, 155–157, 212–215, 235–237, 278, 281, 282, 432, 477, 552, 617, 640, 648
Wildenbruch, Ernst Adam von 241–**243**
Willner, Alfred Maria 321, **322**
Wlassics Gyula, ifj. 136–**138,** 593, 594
Wolff, Ludwig 237
Wolff, Pierre 239, **240**
Wolfner József 24
Woolf, Virginia 572
Wundt, Wilhelm 209, **211**

Zacconi, Ermete 254–**256,** 257–259, 628
Zágonyi Ervin 34, 35, 247, 289, 617
Zangwill, Israel 567, **568**
Zboray Aladár 101–**103,** 518
Zendrini, Bernardo 77, **80**
Zeppelin, Ferdinand von 477, **480,** 516, 517
Zola, Émile 73, 150, 258, 277, 281, 374, 403, 404, 487, 488, 533, 640
Zoltán Jenő 663
Zrinyi György 168, **169,** 170
Zrínyi Miklós, hadvezér 457
Zrínyi Miklós, költő 169
Zweig, Stefan 603, **604**

Zsíros István 173, **174**

Koszt pub 2.indb 678 2025. 02. 21. 12:44:28

TARTALOM

Előszó 5

PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK

1907

1. Amerikai idill. 16
2. Siratő. 19
3. Bálványok. (Bemutató a Nemzeti Szinházban.) 22
4. Az igazság a betegszobában. 25
5. Mikszáth Jókai-könyve. (Jókai Mór élete és kora. Irta: Mikszáth Kálmán.) 28
6. Rongyos tudósok. 36
7. Költő-protektorok. 40
8. A tolvaj. (Szinmü három felvonásban, irta Henri Bernstein, bemutató a Vigszinházban.) 44
9. Oláh Gábor: Költemények. 51
10. Pelleas és Melisande. (Maurice *Maeterlinck* ötfelvonásos szinmüve. Bemutató a Nemzeti Szinházban.) 54
11. Gioconda. (Bemutató a Vigszinházban.) 59
12. Déryné ifiasszony. (Szinjáték 3 felvonásban, irta Herczeg Ferenc. Bemutató a Vigszinházban.) 62
13. Giosue Carducci. 1836–1907. 66
13b. Az eszményi férj (Oscar Wilde négyfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutattak be a Nemzeti Szinházban.) 70
14. Giosue Carducci. 75
15. A táncos regiment. (Kadelburg és Skovronek négyfelvonásos vigjátéka, melyet ma mutattak be a Vigszinházban.) 82

Koszt pub 2.indb 679 2025. 02. 21. 12:44:29

16. Longfellow. (1807–1907.) 85
17. A nép. (Verő György háromfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.) 88
18. A nagy fejedelem. (Lengyel Menyhért háromfelvonásos drámájának bemutatója.) 92
19. Hedda Gabler. (Ibsen négyfelvonásos szinmüve, melyet ma mutatott be a Nemzeti Szinház.) 96
20. Micz báró. (Bemutató a Vigszinházban.) 101
21. Naplegenda. (Kisbán Miklós egyfelvonásos szinmüvének bemutatója a Nemzeti Szinházban.) 104
22. Salome. (*Oscar Wilde* szinmüvének bemutatója a Vigszinházban.) – A *Budapesti Napló* eredeti tárcája. – 108
23. Duse Eleonora első estélye. (A kaméliás hölgy.) 113
24. Rosmersholm. (Ibsen négyfelvonásos szinmüvének bemutatója a Vigszinházban. – Duse Eleonora második estélye.) 115
25. A holt város. (Gabriel D'Annunzio ötfelvonásos tragédiájának bemutatója a Thália-társaságban.) – A *Budapesti Napló* eredeti tárcája. – 118
26. A modern halottkocsi. 122
27. Nászinduló. (Henry Bataille négyfelvonásos szinmüve, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.) 124
28. Az ördög. (Molnár Ferenc háromfelvonásos vigjátéka, melyet ma este mutatott be a Vigszinház.) .. 128
29. A hazug. (A Nemzeti Szinház Goldoni-ünnepe.) 133
30. Füst. (Ifjabb Wlassics Gyula háromfelvonásos társadalmi drámája, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.) 136
31. Uj problemák. 139
32. Legenda-fejtők. 142
33. Elga. (Gerhardt Hauptmann szinjátékának bemutatója a Tháliában.) 145
34. A velencei kalmár. (Repriz a Nemzeti Szinházban) ... 147

Koszt pub 2.indb 680 2025. 02. 21. 12:44:29

35. A bosszuálló isten. (Salom Asch háromfelvonásos drámája. A németek első vendégjátéka a Vigszinházban.) 150
36. A béke ünnepe. (Gerhart Hauptmann háromfelvonásos drámája. Németek a Vigszinházban.) 153
37. Bunbury. (Wilde Oszkár négyfelvonásos bohózata. – Német szinészek a Vigszinházban.) 155
38. Angela. Biztos ur. (Otto Erich Hartleben kétfelvonásos vigjátéka és Courteline bohózata. Németek a Vigszinházban.) 157
39. Tavaszi ébredés. (Frank Wedekind gyermektragédiája. Németek a Vigszinházban.) 159
40. Frank Wedekind. 164
41. Pásztor Árpád: Uj versek. 166
42. Zrínyi György házassága. (Sajó Sándor háromfelvonásos történelmi vigjátéka, melyet ma este mutatott be a Nemzeti Szinház.) 168
43. Földi istenek. 171
44. Fátum. (Zsiros István háromfelvonásos drámája, melyet ma este mutat be a Nemzeti Szinház.) 173
45. Bernát. (*Heltai* Jenőnek háromfelvonásos énekes bohósága, melyet ma este mutat be a Vigszinház.) 176
46. Antigone. (Repriz a Nemzeti Szinházban.) 179
47. Zene és villamosság. 181
48. Harcoló szobrok. 184
49. Őszi vihar. (Vojnovits István három felvonásos drámája, melyet ma mutat be a Nemzeti Szinház.) ... 187
50. Tudós fejedelmek. 191
51. Gyermek-szépség. 195
52. A csillaghegyi remetéről. 199
53. Grieg meghalt. 202
54. „Nincs-e elvámolni valója?" – Főpróba a Vigszinházban. – 204
55. Sully Prudhomme. 206
56. Strófák a járványról. 209
57. Bunbury. – Főpróba a Vigszinházban. – 212

Koszt pub 2.indb 681 2025. 02. 21. 12:44:29

58. Logical insanity. – Egy nő portréja. – 216
59. Irók levelezése. – Csehov két levele. – 219
60. Diszletpróba a Vigoperában. 222
61. Frank Wedekind. 224
62. Modern Szinház-Kabaré. 228
63. Rabok. – Egy emlék. – 231
64. Dorian Gray. (Bemutató a Magyar Szinházban.) 235
65. Az ingovány. (Főpróba a Vigszinházban.) 239
66. Rabensteini Bersabé. (Főpróba a Nemzeti Szinházban.) 241
67. Raszkolnyikov. (Főpróba a Népszinázban.) 244
68. Kerülő ut. (Főpróba a Magyar Szinházban.) 248
69. Juhász Gyula versei. 250
70. Zacconi a Vigszinházban. (Rovetta: a Becstelenek; Bracco: Don Pietro Caruso.) 254
71. Zacconi a Vigszinházban. (Ibsen: a Kisértetek.) 257
72. Wedekind uj darabja. 260
73. Ruth St. Denis. 264
74. Zarathustra. 266
75. Fekete lobogók. 269
76. Hét szilvafa. 272
77. A forradalmi dráma. 274
78. Vér és arany. (Ady Endre ujabb versei.) 283

1908

79. A külföld lirája. (Die Lyrik des Auslandes, von Hans Betge. Leipzig.) 288
80. Vér és arany – Ady Endre újabb versei. – 291
81. Thury Zoltán összes művei. 294
82. Sámson. 297
83. A császár katonái. 299
84. Proletár-költészet. 301
85. Rövid mesék. *Én és a festő. Tücsökdal az éjszakában. Az utolsó levél.* 305
86. Őrültek Karneválja. 309
87. Ouverture. 316
88. „A dollárkirálynő” a Király-Szinházban. 321

Koszt pub 2.indb 682 2025. 02. 21. 12:44:29

88b. [Ifj. Hegedüs Sándor és Verő György darabjai] 323
89. Bojer. 326
90. Az ihletről. 329
91. Strindberg. 332
92. A csizma és a király. 336
93. A Hau-pör finálója. 338
94. „A föld meg a város”. 340
95. Pater Lucifer. 343
96. A sakk. 348
97. A genfi börtön őrültje. 350
98. A sacerdos. 351
99. Mozognak az anarchisták. 353
100. Álom egy párnáról. 354
101. Fanyar husvét. 356
102. A magyar kabaré-járvány. 358
103. Nincs többé szabadjegy! 359
104. A csillár. 360
105. Budapesti szép asszonyok. 364
106. Szőke fürtök halála. 366
107. Gyerekszobaforradalom. 368
108. Circenses! 370
109. Butorok az utczán. 374
110. Az evés esztétikája. 376
111. Északi amazonok. 378
112. A varázsló kertje. (Csáth Géza novelláskönyve.) 379
113. Az élő szobor. – Jegyzetek Vörösmarty szobra alá. – 381
114. A három csodanő. 385
115. Mégis mozog a föld! 387
116. François Coppée. 389
117. Tizéves találkozók. 392
118. Isten rabjai. – Gárdonyi Géza uj regénye. – 394
119. Nyárai Antal. 398
120. Pozsonyi dalnokverseny. 401
121. Zola hiénái. 403
122. Csönd-kongresszus. 405
123. Simon Judit csókja. (Der Kuss der Judit Simon. Ein legendäres Drama von Herbert Selke. Danzig, 1907.) 407

Koszt pub 2.indb 683 2025. 02. 21. 12:44:29

124. Szekundák alkonyán. 410
125. Lieber Simplicissimus! 415
126. A gellérthegyi leányzó. 417
127. A romantikus királyné. 419
128. Napimádás. 421
129. Juniusi poéták. 423
129b. Alföldi por. 427
130. Körbe-körbe. 430
131. Puddicomble Benyon. 435
132. Az uborka. 437
133. Miért? 438
134. A költőt imádják. 439
134b. Nyári politika. 440
135. Nyaraló butorok. 444
136. Maczkó ur utazása. 448
137. Törvény elé. 450
138. Négy verseskönyv. 451
139. A dada haja. 454
140. Magyar világ Törökországban. 455
141. A hóhér. 460
142. Versenyző kalapok. 461
143. Irók ellenségei. 463
144. Magyar csevegők. – Dr. Téglás Béla. –
– A „Bácskai Hirlap" eredeti tárcája. – 466
145. A jó vidék. 470
146. Orvosnövendékek. 474
147. Jósnők. 476
148. 6,088.755. 481
149. Tolsztoj a forradalmár. 483
150. Apák és fiuk. 490
151. Vakok városa. 494
152. [Sweelink Gyula háromfelvonásos drámája] 496
153. A Holnap. 498
154. [Drégely Gábor négyfelvonásos darabja] 501
155. Szeptemberi szonáta. 504
156. [Paul Rubens és Austen Hurgon zenés komédiája] ... 508

Koszt pub 2.indb 684 2025. 02. 21. 12:44:29

156b. Thury Zoltán. (Thury Zoltán összes müvei; 6 kötet; Thury Zoltánné kiadása.) 510
157. Hat fillér. 513
158. [Földes Imre négyfelvonásos drámája] 515
159. Zboray Aladár. 518
160. Thália. 519
161. Halottak virágai. 521
162. Grasso. 522
163. A megvesszőzött szentasszony. 525
164. Hóhérbárd vagy mütő-kés. 527
165. A levegő részegsége. 529
166. A Tulsó partról! 531
167. Budapesti udvariasság. 534
168. André sírja 538
169. Homérosz udvari poéta. 540
170. [Sven Lange drámája] 542
171. Költő és komédiás. 544
172. Koporsót! 546
173. Mész Zsófia. 548
174. [Hajó Sándor vígjátéka] 550
175. Oaha. (Frank Wedekind uj darabja.) 553
176. Swinburne 556
177. Háboru. 560
178. Csend-lap. 562
179. Thália. 563
180. A vén czigány. 565
181. Mary-Ann. 567
182. Világ-karácsony. 569
183. Forradalmi nász. 573

FÜGGELÉK

Kétes hitelű írások

I. Forradalom. 579
II. Egy eltünt fiatal poéta. 581

Koszt pub 2.indb 685 2025. 02. 21. 12:44:29

III. Eltünt fiatal poéta. 584
IV. Carlo Goldoni. 585
V. Longfellow születésének századik évfordulója. 587
VI. Carlo Goldoni. 589
VII. Hét esztendő. (Ráskai Ferenc versei.) 591
VIII. Antigone. 593
IX. Keleti Juliska Budán. 595
X. Babits Mihály. 597
XI. Pest és pestiek. 599
XII. De Amicis. 601
XIII. A német Baudelaire. 603
XIV. Regényalakok. 605

MELLÉKLETEK, MUTATÓK

Rövidítések, hivatkozott művek 609
Kosztolányi mint pályakezdő újságíró 619
Rövid életrajzi kronológia a publicisztikai írások biográfiai elhelyezéséhez 646
A publicisztikai írások Kosztolányi halálát követő közlései 649
A cikkeket tartalmazó periodikumok 656
Szerzői és álnevek 659
A színikritikákban tárgyalt darabokat bemutató színházak, társulatok 661
Névmutató 665

Koszt pub 2.indb 686 2025. 02. 21. 12:44:29

Koszt pub 2.indb 687 2025. 02. 21. 12:44:29

Ráció Kiadó
Budapest, 2025
www.racio.hu
Kiadványszám: 315
Felelős kiadó: Lajtai L. László
Felelős szerkesztő: Hradeczky Moni
Munkatárs: Reichert Gábor
Nyomdai előkészítés: Hollós János
Nyomdai munkák: Prime Rate Zrt.

ISBN 978-615-5675-88-1

Koszt pub 2.indb 688 2025. 02. 21. 12:44:29